

يۈسۈپ خاس ھاجىپ

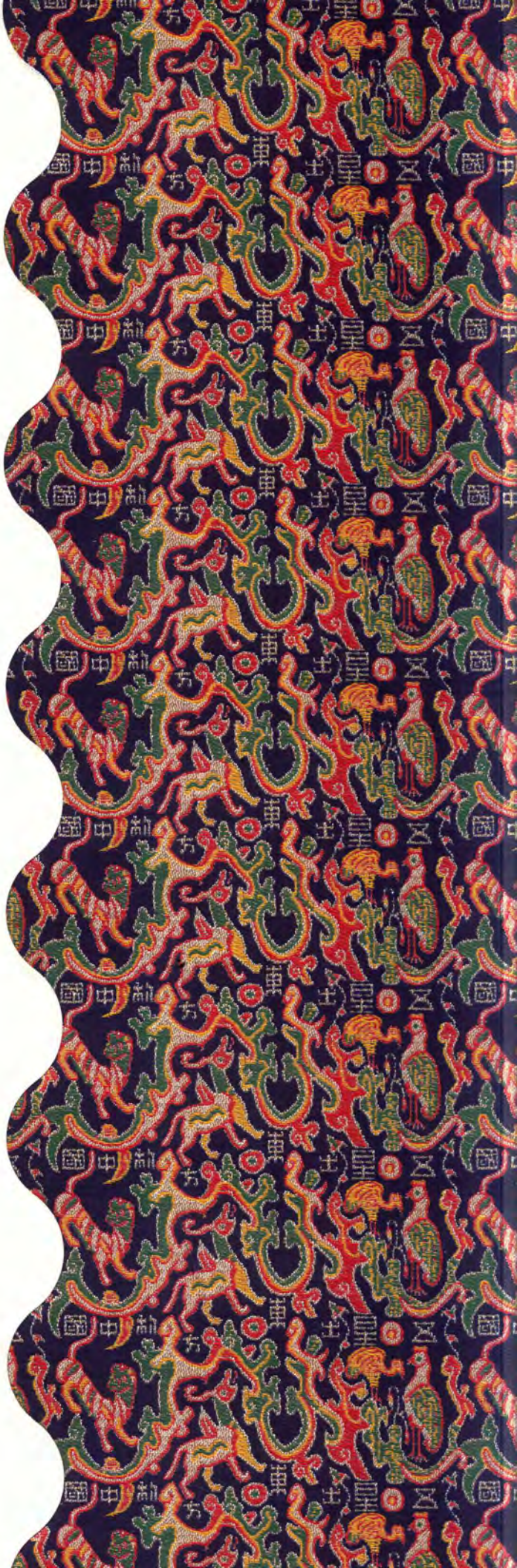
قۇتادغۇبلىك

福乐智慧

ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى
نەزمىي يەشمسى

维吾尔文古语诗体今译本

«شىنجاڭ مەدەنىيەت خەزىنىسى»نى تۈزۈپ نەشر قىلىش ھەيئىتى
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى



ISBN 978-7-228-16921-4



9 787228 169214 >

定价：195.00 元

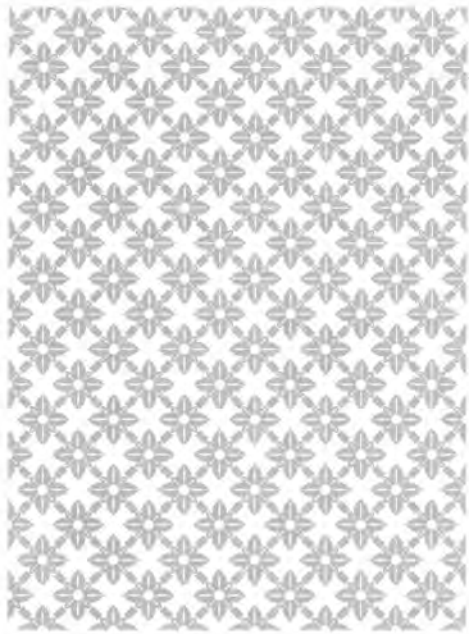
يۈسۈپ خاس ھاجىپ

قۇتادغۇ بىلىك

福乐智慧

ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى نەزمىي يەشمىسى

维吾尔文古语诗体今译本



«شىنجاڭ مەدەنىيەت خەزىنىسى»نى تۈزۈپ نەشر قىلىش ھەيئىتى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

福乐智慧:维吾尔文古语诗体今译本:维吾尔文/(宋)优素甫·哈斯·哈吉甫著;阿不都热依木·吾铁库尔、艾合买提·孜亚依、买买提明·玉素甫译. — 乌鲁木齐:新疆人民出版社,2013.8
(新疆文库)
ISBN 978-7-228-16921-4
Ⅰ.①福… Ⅱ.①玉…②阿…③艾…④买… Ⅲ.①维吾尔族—古典诗歌—中国—维吾尔语(中国少数民族语言)Ⅳ.①I222.7
中国版本图书馆CIP数据核字(2013)第183323号

新疆文庫 《新疆文库》编辑出版委员会

福乐智慧
维吾尔文古语诗体今译本

译　　者　阿不都热依木·吾铁库尔
　　艾合买提·孜亚依　买买提明·玉素甫
责任编辑　阿不都热合曼·艾白
　　买买吐尔地·米尔孜艾合买提
责任校对　阿达来提·买合苏提　古丽夏尔·耐和买提
设计总监　宁成春　刘琪海
印制总监　郑　忠
维文标识　买买提·诺比提
书名题写　买买提·诺比提

出　　版　《新疆文库》编辑出版委员会
　　新疆人民出版社
地　　址　乌鲁木齐市解放南路348号
邮　　编　830001
电　　话　(0991)2827472
制　　版　艾克拜尔·沙力
印　　刷　中华商务联合印刷(广东)有限公司
版　　次　2013年11月第1版　第1次印刷
开　　本　889毫米×1194毫米　1/16
印　　张　48.625印张
字　　数　1381千字
印　　数　1-1 500册
定　　价　195.00元

《新疆文库》官网网址:http://www.xjwenku.com

《新疆文库》编辑出版工作领导小组

顾问

张春贤　努尔·白克力

组长

胡　伟　李学军

副组长

铁力瓦尔迪·阿不都热西提　艾尔肯·吐尼亚孜　张贵亭

成员

景海燕　李春阳　吕焕斌　许小宁　陈宇明　弯海川　吾买尔·阿不都拉
韩子勇　吐尔逊·伊不拉音　张小雷　买买提·牙森　石永强
古力先·吐拉洪　宋振亚　李冀东　吴福环　傅春利　陈　彤
阿扎提·苏里坦　廖运建　万卫平　张新泰　阿不都热合曼·艾白
塔西甫拉提·特依拜　夏里甫汗·阿布达里　吴志强　陈建平　侯世新

*

《新疆文库》编辑出版工作领导小组办公室

主任

石永强(兼)

副主任

古力先·吐拉洪(兼)　米吉提·卡德尔　赛力克·巴勒夏提
黄晓新　任　澄

《新疆文库》编辑出版委员会

主任

张贵亭

副主任

石永强　古力先·吐拉洪　米吉提·卡德尔　刘　宾

黄晓新　张新泰　阿不都热合曼·艾白

田卫疆　哈布丁·卡德尔

成员

（按姓氏笔画排序）

于志勇　马克来克·玉买尔拜　马合木提·阿布都外力　马品彦　马雄福

王　博　牛汝极　丹　碧　艾力·吾甫尔　艾尔肯·伊明尼牙孜　艾尔肯·哈德尔

扎米尔·赛都拉　丛冬梅　束迪生　齐清顺　伊河山·伊明　伊第里斯·阿不都热苏勒

买买提·赛来　纪大椿　李季莲　李维青　吴志强　吴福环　别克苏勒坦·卡塞

苗普生　孟　楠　陈世明　陈　彤　阿不力米提·艾海提　阿尔斯兰·阿布都拉

阿扎提·苏里坦　周　轩　周俊林　侯世新　修仲一　施新荣

禹宾熙　贺　灵　贾木查　贾丛江　贾合甫·米尔扎汗

海热提江·吾斯曼　高建龙　高　健　管守新

编务人员

史亚康　聂光玉　刘伟利　张新革　荆鲁洲　古丽巴哈尔·艾海提

赵新华　李　真　顾春虎

«شىنجاڭ مەدەنىيەت خەزىنىسى»نى تۇزۇپ نەشر قىلىشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسىدىكىلەر

مەسئۇلىيەتچىلەر: جاڭ چۈنشىيەن، نۇر بەكرى

گۇرۇپپا باشلىقلىرى: خۇ ۋېي، لى شۆجۇن

مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقلىرى: تىلمۇئالدى ئابدۇرېشىت، ئەركىن تۇنىياز، جاڭ گۇيتىڭ

گۇرۇپپا ئەزالىرى: جاڭ خەيىيەن، لى چۈنياڭ، لۇ خۇەنبىن، شۇ شياۋنىڭ، چېن يۇمىڭ، ۋەن خەيچۈەن، ئۆمەر ئابدۇللا، خەن زىيۇڭ، تۇرسۇن ئىبراھىم، جاڭ شياۋ-لېي، مەھەممەت ياسىن، شى يۈڭچياڭ، گۇلشەن تۇراخۇن، سۇڭ جېنيا، لى جىدۇڭ، ۋۇ فۇخۇەن، فۇ چۈنلى، چېن تۇڭ، ئازاد سۇلتان، لياۋ يۈنجيەن، ۋەن ۋېيپىڭ، جاڭ شىنتەي، ئابدۇراخمان ئەبەي، تاشپولات تېيىپ، شارىپقان ئابدالى، ۋۇ جىچياڭ، چېن جيەنپىڭ، خۇ شىشىن

«شىنجاڭ مەدەنىيەت خەزىنىسى»نى تۇزۇپ نەشر قىلىشقا رەھبەرلىك قىلىش ئىشخانىسىدىكىلەر

مۇدىرى: شى يۈڭچياڭ (قوشۇمچە)

مۇئاۋىن مۇدىرلىرى: گۇلشەن تۇراخۇن (قوشۇمچە)، مىجىت قادىر، سېرىك بالىشات، خۇاڭ شياۋشىن، رېن چېڭ

«شىنجاڭ مەدەنىيەت خەزىنىسى»نى تۈزۈپ نەشر قىلىش ھەيئىتىدىكىلەر

مۇدىرى: جاڭ گۇيتىڭ

مۇئاۋىن مۇدىرلىرى: شى يۈكچياڭ، گۈلشەن تۇراخۇن، مىجىت قادىر، لىيۇ بىن خۇاڭ شياۋشىن، جاڭ شىنتەي، ئابدۇراخمان ئەبەي، تيەن ۋېيجياڭ، قابدەن قادىر

ھەيئەت ئەزالىرى: يۇ جىيۇڭ، ماكېلېك ئۆمەربای، ماخمۇت ئابدۇۋەلى، ما پىنيەن، ما شيۇڭفۇ، ۋاڭ بو، نيۇ روجى، دەنبى، ئېلى غوپۇر، ئەركىن ئىمىننىياز، ئەركىن قادىر، زامىر سەيدۇللا، سۇڭ دۇڭمېي، لا دىشېڭ، چى چېڭشۇن، ئىھسان ئىمىن، ئىدرىس ئابدۇرۇسۇل، مەھەممەت سەلەي، جى داچۇن، لى جىلىيەن، لى ۋېيچىڭ، ۋۇ جىچياڭ، ۋۇ فۇخۇەن، بېكسۇلتان كاسىبي، مياۋ فۇشېڭ، مېڭ نەن، چېن شىمىڭ، چېن تۇڭ، ئابلىمىت ئەھمەد، ئارسلان ئابدۇللا، ئازاد سۇلتان، جۇ شۇەن، جۇ جۇنلىن، خۇ شىشىن، شيۇ جۇڭيى، شى شىنرۇڭ، يۇ بىڭشى، خې لىڭ، جيامچا، جيا سۇڭجياڭ، جاقىپ مىرزاقان، غەيرەتجان ئوسمان، گاۋ جيەنلۇڭ، گاۋ جيەن، گۇەن شۇشىن

خىزمەتچىلەر: شى ياكاڭ، نيې گۇاڭيۇ، لىيۇ ۋېيلى، جاڭ شىنگې، جىڭ لۇجۇۋ، گۈلباھار ئەخەت، جاۋ شىنخۇا، لى جېن، گۇ چۇنخۇ

(خەنزۇچە فامىلە خەت سىزىقىنىڭ ئاز ـ كۆپلۈكى بويىچە تىزىلدى)

出版说明

盛世修典，是我国优秀的文化传统。编辑出版《新疆文库》是新疆历史上规模最大的一项文化基础工程，是一项里程碑式的文化德政工程，也是一项文化自信工程，是目前新疆经济社会发展欣欣向荣、繁荣昌盛的体现。

编辑出版《新疆文库》是贯彻党的十八大和十七届六中全会及自治区第八次党代会精神的重大举措。对于落实“以现代文化为引领”的战略方针，有效发挥出版物在民族文化积累、文明传承、知识创新中的重要作用；对于引导各族干部群众，特别是青少年正确了解认识新疆历史、民族发展史、宗教演变史，自觉维护祖国统一，加强民族团结，努力培育“爱国爱疆、团结奉献、勤劳互助、开放进取”的新疆精神；对于传承中华民族优秀文化和新疆民族优秀文化，推动新疆文化大发展、大繁荣，更好地服务于新疆跨越式发展和长治久安；对于丰富完善中华文化宝库都具有重要意义。

一、《新疆文库》编辑出版的宗旨和目的是坚持社会主义先进文化的前进方向，通过对新疆自古以来文化经典力作大规模、系统化地挖掘、收集、整理，全面、客观、真实地反映新疆文化发展的全貌。以科学翔实的史料、资料确证新疆自古以来就是祖国大家庭的重要成员，使世人和后人全面了解新疆独特的地域文化，使新疆优秀文化传播世界、流播后世。同时反映新疆作为古代“丝绸之路”枢纽地区，对世界东西方文化交流交融做出的重要贡献；反映新疆作为现代文化蓬勃发展的新兴地区所具有的丰富多彩的文化生态；反映新疆文化从属于中华整体文化的“一体多元”的显著特征。

二、《新疆文库》编辑出版的基本原则是：维护国家统一，促进

民族团结；尊重历史、新疆特色；古今中外、兼收并蓄；面向世界、面向未来；先易后难、循序渐进；统一领导、统一管理。

三、《新疆文库》收集整理汉、维吾尔、哈萨克、蒙古、柯尔克孜、锡伯文（目前新疆主要的出版物文字）等文字（包括其古代文字）的文献作品，以纸介质版和数字版两种形式，主要择优出版自古以来至1949年10月1日（即中华人民共和国成立）之前有关新疆的哲学和社会科学、历史地理、文学艺术、科学技术、综合等类别的历史文献、古籍资料等，1949年10月以后已出版的新疆古代、近代史的有特别重要社会历史文化价值的研究著述经专家评审鉴定后也有收入，原则上不组织新的专门约稿。《新疆文库》拟包涵约1000册（卷），其中汉文文献约600册（卷），少数民族文献约400册（卷）。

四、《新疆文库》入选文献的标准：

1. 符合上述规定的入编基本原则和内容要求；

2. 具有重大历史文化社会影响和价值的；

3. 需要保护濒临消亡或亟待抢救发掘的；

4. 对研究新疆历史文化发展具有重大参考研究价值的；

5. 对新疆各民族文化具有传播、传承作用的。

五、《新疆文库》对自古以来已经出版的优秀经典文献作品进行广泛搜集、整理、集成，使零散的优秀作品系统化、规范化。对散失在民间社会上、具有历史价值的优秀文化遗产给予抢救、挖掘整理，使之重现光芒。原文是使用不同历史时期少数民族语言文字撰就的古籍，维持原貌，不另行组织翻译，列入文库影印编辑出版。

六、参考其他文库编辑体例，结合新疆特有的多民族、多语种、多元文化的特点，为体现文库的学术性、经典性、科学性，《新疆文库》选收作品分甲、乙、丙、丁四部和附录，下按民族文种分，每文种内按时代顺序编排。

甲部 新疆各民族经典力作。主要收录新疆各民族优秀文化典籍和文学名著的优秀汉译本、民文译本等。

乙部 新疆珍贵史籍和史料。包括正史中有关新疆的内容，其他大型历史文献和类书中有关新疆的内容，汇辑成册收入，还有史籍、档案、地方志等。

丙部 新疆历代各类人物文集、传记。

丁部 综合性和专题性著述集。综合反映新疆地缘优势和

民族特色，表现和深入研究新疆各民族历史、文化、科技、民俗、风物和民间文学等内容的作品集。现代有地域特色的优秀著作、译著等酌情收入。

为反映新疆地方文献的全貌，编辑《新疆历史文献古籍要目辑录》或未列入文库作品在内的《〈新疆文库〉存目图书》，作为"附录"列入文库出版。

七、 本文库为便于读者对照考证研究，对经典作品的少数民族文字、汉文译本都有收入。少数民族文作品收入了经专家评审出的最原始或最完整的版本，汉文收入经专家评审出的译文最好的版本。

八、 本文库对建国60多年来国内各出版社已整理出版有关新疆的优秀古代、近代作品优先予收入。

九、 本文库对建国60多年来尚未整理出版而有重要社会历史价值的新疆地方文献中的孤本、善本优先予收入。

十、 本文库所收文献多为易获取的优秀版本。

十一、 本文库入库文献采用原本还是校注本，一般根据专家评审出的原本和校注本的质量而定。

十二、 本文库对内容相同或重复的需要补充合并的书目为尽可能完整，进行了必要的补充合并。

十三、 本文库对部头较大的书，如文集或方略，只选取与新疆有关的内容单独入库。

十四、 本文库在部分书目入库时做了必要的技术处理。

《新疆文库》的编辑出版是一项在新疆史无前例、历时持久、规模宏大的出版工程，由于缺乏经验和限于编选者的学术、业务水平，失当之处在所难免。敬请社会各界批评指正。

《新疆文库》编辑出版委员会

二〇一二年七月三十一日

نەشر قىلىنىشى ھەققىدە

ئاساسىشلىق دەۋردە پۈتۈك ـ رىسالىلەرنى رەتلەش ـــ ئېلىمىزتىكى ئېسىل مەدەنىيەت ئەنئەنىسى. «شىنجاڭ مەدەنىيەت خەزىنىسى»نى تۈزۈپ نەشر قىلىش شىنجاڭ تارىخىدىكى كۆلىمى ئەڭ چوڭ بولغان بىر تۈرلۈك مەدەنىيەت ئۇل قۇرۇلۇشى، دەۋر بۆلگۈچ ئەھمىيەتكە ئىگە مەدەنىيەت ساخاۋەتچىلىكى قۇرۇلۇشى، شۇنداقلا مەدەنىيەتتە ئۆزىگە ئىشىنىش قۇرۇلۇشى بولۇپ، نۆۋەتتىكى شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي تەرەققىياتىنىڭ تازا گۈللەنگەن ۋە يۈكسىلىپ ئاۋاتلاشقانلىقىنىڭ ئىپادىسى.

«شىنجاڭ مەدەنىيەت خەزىنىسى»نى تۈزۈپ نەشر قىلىش، پارتىيە 18 ـ قۇرۇلتىيى ۋە پارتىيە 17 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 6 ـ ئومۇمىي يىغىنى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق 8 ـ قېتىملىق پارتىيە قۇرۇلتىيى روھىنى ئىزچىللاشتۇرۇشتىكى مۇھىم تەدبىر. ئۇ «زامانىۋى مەدەنىيەتنى يېتەكچى قىلىش» ئىستراتېگىيەلىك قاتلىمىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، نەشر بۇيۇملىرىنىڭ مىللىي مەدەنىيەتنى توپلاش، ئۇنىڭغا مەدەنىي ۋارىسلىق قىلىش ۋە بىلىمدە يېڭىلىق يارىتىشتىكى مۇھىم رولىنى ئۇنۇملۇك جارى قىلدۇرۇشتا، ھەر مىللەت كادىر ـ ئاممىسى، بولۇپمۇ ياش ـ ئۆسمۈرلەرنى شىنجاڭ تارىخىنى، مىللەتلەرنىڭ تەرەققىيات تارىخىنى، دىنىنىڭ ئۆزگىرىش تارىخىنى تونۇتۇپ، ئاڭلىق ھالدا ۋەتەنىنىڭ بىرلىكىنى قوغداشقا، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىشكە، تىرىشىپ «ۋەتەنىي، شىنجاڭنى سۆيۈش، ئىتتىپاقلىشىپ تۆھپە قوشۇش، تىرىشىپ ئۆزئارا يارەملىشىش، ئېچىۋېتىپ ئالغا ئىنتىلىش»تەك شىنجاڭ روھىنى يېتىلدۇرۇشكە يېتەكلەشتە، جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ئېسىل مەدەنىيىتى ۋە شىنجاڭنىڭ مۇنەۋۋەر مىللىي مەدەنىيىتىگە ۋارىسلىق قىلىپ، شىنجاڭ مەدەنىيىتىنىڭ كۈچلۈك راۋاجلىنىشى ۋە گۈللىنىشىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، شىنجاڭنىڭ ھالقىما تەرەققىياتى ۋە ئۇزاق ئەمىلىكىگە تېخىمۇ ياخشى خىزمەت قىلىشتا، جۇڭخۇا مەدەنىيەت خەزىنىسىنى بېيىتىپ مۇكەممەللەشتۈرۈشتە ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

1. «شىنجاڭ مەدەنىيەت خەزىنىسى»نى تۈزۈپ نەشر قىلىشنىڭ يېتەكچى ئىدىيەسى ۋە مەقسىتى: سوتسىيالىستىك ئىلغار مەدەنىيەتنىڭ ئىلگىرىلەش يۆنىلىشىدە چىڭ تۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ تارىختىن بۇيانقى نادىر مەدەنىيىتى، كىلاسسىك ئەسەرلىرىنى چوڭ كۆلەملىك،

سستېمىلىق قېرىش، توپلاش، رەتلەش ئارقىلىق، شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت تەرەققىياتىنىڭ ئومۇمىي قىياپىتىنى تولۇق، ئوبيېكتىپ، راستچىللىق بىلەن ئەكس ئەتكۈزۈش؛ ئىلمىي بولغان ئەتراپلىق ۋە ھەقىقىي تارىخىي ماتېرىياللار ئارقىلىق شىنجاڭنىڭ قەدىمدىن ئۇلۇغ ۋەتىنىمىزنىڭ ئايرىلماس بىر قىسمى ئىكەنلىكىنى دەلىللەش؛ ھۆججەت ـ مەلۇماتلار ئارقىلىق بۈگۈنكىلەر ۋە كېيىنكىلەرگە شىنجاڭنىڭ ئۆزىگە خاس يەرلىك مەدەنىيىتىنى دۇنياغا تارقىتىش، كېيىنكىلەرگە يەتكۈزۈش؛ شۇنىڭ بىلەن بىللە شىنجاڭنىڭ قەدىمكى يىپەك يولىنىڭ تۈگۈنى بولۇش سۈپىتى بىلەن شەرق بىلەن غەربنىڭ مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشىغا قوشقان مۇھىم تۆھپىسىنى نايامان قىلىش؛ شىنجاڭنىڭ زامانىۋى مەدەنىيەت جۈش ئۈرۈپ راۋاجلانغان، يېڭى، گۈللەنگەن رايون بولۇشىدىكى مول ھەم رەڭگارەڭ مەدەنىيەت ئېكولوگىيەسىنى نامايان قىلىش؛ شىنجاڭ مەدەنىيىتىنىڭ بىر پۈتۈن جۈڭخۇا مەدەنىيىتىگە تەۋە بولغان «بىر گەۋدە، كۆپ مەنبەلىك» روشەن ئالاھىدىلىكىنى نايامان قىلىش.

2. «شىنجاڭ مەدەنىيەت خەزىنىسى»نى تۈزۈپ نەشر قىلىشنىڭ ئاساسىي پىرىنسىپى: دۆلەتنىڭ بىرلىكىنى قوغداپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈش؛ تارىخقا، شىنجاڭنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ھۆرمەت قىلىش؛ قەدىمدىن بۈگۈنگىچە، جۈڭگودىن چەت ئەلگىچە بولغان ئەسەرلەرنىڭ ھەممىسىنى كىرگۈزۈش؛ دۇنياغا، كەلگۈسىگە يۈزلىنىش؛ ئاۋۋال ئاساسلىرىنى، كېيىن قىيىنلىرىنى تەرتىپ بويىچە تەدرىجىي ئىشلەش؛ بىرتۇتاش رەھبەرلىك قىلىش، بىرتۇتاش ياشقۇرۇش.

3. «شىنجاڭ مەدەنىيەت خەزىنىسى»گە ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە، قازاقچە، موڭغۇلچە، قىرغىزچە، شىبەچە يېزىقلار (ھازىر شىنجاڭدىكى ئاساسلىق نەشر بۇيۇملىرى يېزىقلىرى)دىكى (ئۇلارنىڭ قەدىمكى يېزىقلىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) مەدەنىيەت يازما يادكارلىقلىرى كىرگۈزۈلۈپ، باسما نۇسخا ۋە رەقەملىك (ئېلېكترونلۇق) نۇسخىدىن ئىبارەت ئىككى خىل شەكىلدە نەشر قىلىنىدى. ئاساسلىقى قەدىمدىن تارتىپ 1949 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىگىچە (جۈڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىغا قەدەر) بولغان شىنجاڭنىڭ پەلسەپە ۋە ئىجتىمائىي پەن، تارىخ ـ جۇغراپىيە، ئەدەبىيات ـ سەنئەت، پەن ـ تېخنىكا ۋە ئۇنىۋېرسال ساھەلىرىگە دائىر تارىخىي يادكارلىقلار، قەدىمىي كىتاب ـ ماتېرىياللار تاللاپ كىرگۈزۈلدى. 1949 ـ يىلى 10 ـ ئايدىن كېيىن نەشر قىلىنغان شىنجاڭنىڭ قەدىمكى ۋە يېقىنقى زامان تارىخىدىكى ئالاھىدە مۇھىم ئىجتىمائىي، تارىخىي مەدەنىيەت قىممىتىگە ئىگە تەتقىقات ئەسەرلىرىمۇ مۇتەخەسسىسلەرنىڭ باھالاپ بېكىتىشىدىن ئۆتكەندىن كېيىن تاللاپ كىرگۈزۈلدى. پىرىنسىپ جەھەتتىن يېڭىدىن مەخسۇس ئەسەر ئۇيۇشتۇرۇلمىدى. «شىنجاڭ مەدەنىيەت خەزىنىسى» تەخمىنەن 1000 كىتاب (توم) بولۇپ، خەتزۇچە يادكارلىقلار تەخمىنەن

600 كتاب (توم)، ئاز سانلىق مىللەت يېزىقىدىكى يادىكارلىقلار تەخمىنەن 400 كتاب (توم) بولدى.

4. «شىنجاڭ مەدەنىيەت خەزىنىسى»گە كىرگۈزۈلگەن يادىكارلىقلارنى تاللاش ئۆلچىمى:

1) يۇقىرىدا بېكىتىلگەن ئاساسىي پىرىنسىپ ۋە مەزمۇن تەلەپلىرىگە ئۇيغۇن بولغانلار؛

2) زور تارىخىي مەدەنىيەت قىممىتى ۋە ئىجتىمائىي تەسىرى بارلار؛

3) قوغداش زۆرۈر بولغان، يوقىلىش گىرداۋىغا يېرىپ قالغان ياكى جىددىي قېزىپ قۇتقۇزۇشقا تېگىشلىك بولغانلار؛

4) شىنجاڭنىڭ تارىخىي مەدەنىيەت تەرەققىياتىنى تەتقىق قىلىشتا زور پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە بولغانلار؛

5) شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيىتىنى تارقىتىش ۋە ئۇنىڭغا ۋارىسلىق قىلىش رولىغا ئىگە بولغانلار.

5. «شىنجاڭ مەدەنىيەت خەزىنىسى»دە تارىختىن بۇيان ئەشر قىلىنغان مۇنەۋۋەر كىلاسسىك يادىكارلىقلارنى كەڭ توپلاپ، رەتلەپ، يىغىپ، تارقىلىپ كەتكەن مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر سىستېمىلاشتۇرۇلدى، قېلىپلاشتۇرۇلدى. خەلق ئارىسىدا، جەمئىيەتتە چېچىلىپ يۈرگەن تارىخىي قىممەتكە ئىگە مۇنەۋۋەر مەدەنىيەت مىراسلىرى قۇتقۇزۇلدى، قېزىپ رەتلەندى، ئۇلار قايتا جۇلالاندۇرۇلدى ۋە ئەسلىي ئارگىنالى ئوخشاشمىغان تارىخىي دەۋرلەردىكى ئاز سانلىق مىللەت يېزىقلىرىدا يېزىلغان قەدىمكى ئەسەرلەرنىڭ ئەسلىي ھالىتى ساقلاپ قېلىنىپ، ئۇلار ئايرىم تەرجىمە قىلىشقا ئۇيۇشتۇرۇلماستىن، مەجمۇئەنىڭ سۈرەتكە ئېلىپ بېسىپ نەشر قىلىش تۈرىگە كىرگۈزۈلدى.

6. باشقا مەجمۇئەلەرنىڭ تۈزۈلۈش شەكلىدىن پايدىلىنىپ، شىنجاڭنىڭ ئۆزىگە خاس بولغان كۆپ مىللەتلىك، كۆپ تىللىق، كۆپ مەنبەلىك مەدەنىيەت ئالاھىدىلىكىگە بىرلەشتۇرۇپ، مەجمۇئەنىڭ ئىلمىيلىكى، كىلاسسىكلىقى، تەرتىپلىكلىكىنى گەۋدىلەندۈرۈش ئۈچۈن، «شىنجاڭ مەدەنىيەت خەزىنىسى»گە تاللانغان ئەسەرلەر ئا، ئە، ب، پ دىن ئىبارەت تۆت قىسىم ۋە قوشۇمچە قىسىمغا ئايرىلدى، ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە مىللىي يېزىقلار بويىچە ئايرىلىپ، ھەرقايسى يېزىق تۈرى ئىچىدە ۋاقىت تەرتىپى ئاساسىدا رەتكە تىزىلدى.

ئا قىسىم: شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ نادىر كىلاسسىك ئەسەرلىرى. بۇنىڭغا ئاساسلىقى شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيىتىگە دائىر مۇنەۋۋەر قەدىمكى ئەسەرلەرنى ۋە ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ مۇنەۋۋەر خەنزۇچە تەرجىمىلىرى، ئاز سانلىق مىللەتلەر تىل ـ يېزىقىدىكى تەرجىمىلىرى قاتارلىقلار كىرگۈزۈلدى.

ئە قىسىم: شىنجاڭنىڭ قىممەتلىك تارىخىي ئەسەرلىرى ۋە تارىخ ماتېرىياللىرى. بۇنىڭغا

رەسمىي تارىخنامىلەردىكى شىنجاڭغا مۇناسىۋەتلىك مەزمۇنلار، باشقا چوڭ تىپتىكى تارىخىي يادىكارلىقلار ۋە تۈرلەر بويىچە يېزىلغان پۈتۈك ـ دەستۇرلاردىكى شىنجاڭغا دائىر مەزمۇنلار توپلاپ كىتاب قىلىنىپ كىرگۈزۈلدى، يەنە تارىخىي ئەسەر، ئارخىپ، تەزكىرە قاتارلىقلارمۇ كىرگۈزۈلدى؛

ب قىسىم: شىنجاڭ تارىخىدىكى تۈرلۈك شەخسلەر توپلىمى، شەخسلەرنىڭ تەرجىمھاللىرى؛

پ قىسىم: ئۇنىۋېرسال ئەسەرلەر مەخسۇس ئەسەرلەر توپلىمى، شۇنداقلا شىنجاڭنىڭ رايون ئەۋزەللىكى ۋە مىللىي ئالاھىدىلىكىنى ئۇنىۋېرسال ئەكس ئەتكۈزگەن، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەتنىڭ تارىخى، مەدەنىيىتى، پەن ـ تېخنىكىسى، ئۆرپ ـ ئادىتى، تىرىكچىلىك مۇھىتى ۋە خەلق ئەدەبىياتى قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئەكس ئەتكۈزگەن، ئۇلارنى چوڭقۇر تەتقىق قىلغان ئەسەرلەر توپلىمى. بۇنىڭغا ھازىرقى دەۋردىكى رايون ئالاھىدىلىكىگە ئىگە مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر، تەرجىمە ئەسەرلەر ئەھۋالغا قاراپ كىرگۈزۈلدى.

شىنجاڭنىڭ يەرلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالىنى ئەكس ئەتكۈزۈش ئۈچۈن، «شىنجاڭنىڭ تارىخىي يادىكارلىقلىرى ـ قەدىمكى ئەسەرلەر مۇندەرىجىسى» ياكى مەجمۇئەگە كىرگۈزۈلمىگەن ئەسەرلەرنمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان «شىنجاڭ مەدەنىيەت خەزىنىسى،گە توپلانغان كىتابلار كاتولوگى» تۈزۈلۈپ، مەجمۇئەنىڭ «قوشۇمچە»سى سۈپىتىدە نەشر قىلىندى.

7. ئوقۇرمەنلەرنىڭ سېلىشتۇرۇپ تەتقىق قىلىشىغا قولايلىق بولۇش ئۈچۈن، مەزكۇر مەجمۇئەگە كىلاسسىك ئەسەرلەرنىڭ ئاز سانلىق مىللەت يېزىقىدىكى نۇسخىسى بىلەن خەتئۇچە تەرجىمىسى بىردەك كىرگۈزۈلدى. ئاز سانلىق مىللەت يېزىقىدىكى ئەسەرلەرنىڭ مۇتەخەسسىسلەر باھالاپ بېكىتكەن ئەڭ دەسلەپكى ياكى ئەڭ مۇكەممەل نۇسخىسى، خەتئۇچىسىنىڭ مۇتەخەسسىسلەر باھالاپ بېكىتكەن ئەڭ ياخشى تەرجىمە نۇسخىسى ئېلىندى.

8. بۇ مەجمۇئەگە دۆلەت قۇرۇلغان 60 يىلدىن بۇيان دۆلىتىمىزدىكى ھەرقايسى نەشرىياتلار رەتلەپ نەشر قىلغان قەدىمكى ۋە يېقىنقى زامانىدىكى مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر ئاۋۋال كىرگۈزۈلدى.

9. بۇ مەجمۇئەگە دۆلەت قۇرۇلغان 60 يىلدىن بۇيان تېخى رەتلەپ نەشر قىلىنمىغان، ئەمما مۇھىم ئىجتىمائىي، تارىخىي قىممەتكە ئىگە بولغان شىنجاڭنىڭ يەرلىك يازما يادىكارلىقلىرىنىڭ بىرلا نۇسخىسى بار يەككە نۇسخىلىقلىرى ۋە مۇكەممەل نادىر نۇسخىلىقلىرى ئاۋۋال كىرگۈزۈلدى.

10. بۇ مەجمۇئەگە كىرگۈزۈلگەن يادىكارلىقلارنىڭ كۆپىنچىسى ئەڭ ئاسان ئېرىشكىلى

بولىدىغان مۇنەۋۋەر نۇسخىلاردۇر.

11. بۇ مەجمۇئەگە كىرگۈزۈلگەن يازما يادىكارلىقلارنىڭ ئەسلىي نۇسخىسى ئاساس قىلىنىپ تاللاندى ياكى تۈزىتىلگەن ئىزاھلىق نۇسخىسىنى تاللاشتا، ئادەتتە مۇتەخەسسىسلەر باھالىغان ئەسلىي نۇسخىسى بىلەن تۈزىتىلگەن ئىزاھلىق نۇسخىسىنىڭ سۈپىتىگە قاراپ تاللاندى.

12. بۇ مەجمۇئەدە مەزمۇنى ئوخشاش ياكى تەكرار بولۇپ، ئۆزئارا تولۇقلاپ بىرلەشتۈرۈشكە تېگىشلىك كىتابلار ئىمكانىيەتنىڭ بارچە مۇكەممەللەشتۈرۈلۈپ، زۆرۈر بولغان تولۇقلاشلار ئارقىلىق بىرلەشتۈرۈۋېتىلدى.

13. بۇ مەجمۇئەگە ئومۇمىي ھەجمى نىسبەتەن چوڭ بولغان كىتابلار، مەسىلەن، ئەدەبىي توپلاملار ياكى پىلان، پىروگراممىا توپلاملىرى قاتارلىقلارنىڭ پەقەت شىنجاڭغا مۇناسىۋەتلىك مەزمۇنلىرىلا تاللىنىپ ئايرىم كىتاب قىلىپ كىرگۈزۈلدى.

14. بىر قىسىم كىتابلار بۇ مەجمۇئەگە كىرگۈزۈلگەندە زۆرۈر تېخنىكىلىق بىر تەرەپ قىلىشتىن ئۆتكۈزۈلدى.

«شىنجاڭ مەدەنىيەت خەزىنىسى»نىڭ تۈزۈلۈپ نەشر قىلىنىشى شىنجاڭ تارىخىدا ئىلگىرى بولۇپ باقمىغان، تارىخىي دەۋرى ئۇزاق، كۆلىمى چوڭ بولغان نەشر قۇرۇلۇشى، تەجرىبىلەرنىڭ كەملىكى ۋە تۈزگۈچىلەرنىڭ ئىلمىي، كەسپىي سەۋىيەسىنىڭ چەكلىكلىكى تۈپەيلىدىن بەزى نۇقسانلاردىن خالىي بولۇش تەس. جەمئىيەتتىكى ھەر ساھە زاتلارنىڭ تەنقىدىي تۈزىتىش بېرىشىنى سورايمىز.

«شىنجاڭ مەدەنىيەت خەزىنىسى»نى تۈزۈپ نەشر قىلىش ھەيئىتى

2012 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى

总　序

张春贤*

“盛世修典籍，太平纂鸿帙”是中华民族的优秀文化传统。2011年，中共新疆维吾尔自治区委员会和新疆维吾尔自治区人民政府决定编辑出版大型文献丛书《新疆文库》，启动了新疆历史上由政府主导和组织的规模最大的文化出版工程。这是进一步推动社会主义文化大繁荣大发展的重要举措，对于进一步向世人展示中华民族文化积累、推进中华文明传承、促进中华民族文化创新，具有重大意义。同时，对于帮助国内外全面了解古代西域和深入认识今日新疆，也必将发挥重要作用。

新疆是我们伟大祖国的一块宝地。“一体多元”是中华文明，更是新疆文化的突出特征，也是当代新疆能够从容面对“经济全球化”的文化优势所在。古代新疆曾经是人类四大文明——中华文明、印度文明、阿拉伯—波斯文明和希腊文明的交汇之地，被人们视为保存和展示人类“文化多样性”的博物馆。在这块异彩纷呈的历史文明交汇区，中华文明以其“有容乃大”的开放博大胸怀，广纳博取、包容吸收，接受不同文明的滋养，丰富壮大了自身，形成了“一体多元”的文化格局。编辑出版《新疆文库》，就是通过对新疆久远厚重、丰富多样的文化遗产开展一次大规模挖掘、收集和系统整理出版，展现新疆历史文化积累的规模和从属于中华文明的“一体多元”特征；展现新疆作为我国历史文化资源大区的概貌；展现新疆作为古丝绸之路枢纽地区对中外文化乃至东西方文明交流作出的杰出贡献；展现新疆作为现代文化

蓬勃发展的新兴地区所依托的丰富厚重的文化生态基础。

我们党历来主张，对待历史文化遗产，要坚持辩证唯物主义和历史唯物主义的基本立场，坚持批判地继承人类文明一切有益成果的基本原则，坚持为中国特色社会主义服务和为人民服务的方向，坚持“古为今用、洋为中用”和“百花齐放、百家争鸣”的方针。《新疆文库》体现文明守护和文化传承功能，为新疆实现现代化提供关于变化变革的历史启迪，激发人们关于历史进步和社会发展的现实思考。我们对新疆“一体多元”文化遗产的系统梳理，必将对建设、发展和繁荣中国特色社会主义文化，促进整个现代化事业的发展，发挥承前启后的重要作用。

2010 年，中央召开新疆工作座谈会以后，为加快推进新疆现代化建设的跨越式发展和实现长治久安，自治区提出了“以现代文化为引领”的战略选择。现代文化的内涵主要是现代知识、现代观念、现代制度，包括现代科学技术、现代生产方式、现代生活方式、现代艺术等。现代文化的核心就是引领人们在社会主义现代化建设中实现人的现代化和自由而全面的发展。《新疆文库》的编辑出版，为现代文化在新疆的繁荣提供了发展的历史根基、传承和提升的历史依据。了解历史，是为了更加自觉地创造美好未来。历史是一面镜子，鉴古而知今。坚持继承和创新的辩证统一，挖掘和继承传统文化的精华，创造性吸收和融合世界优秀文化成果，并不断与当代社会相适应、与现代文明相协调，实现优秀传统文化和时代发展要求的有机结合，实现各民族文化、新疆地域文化和现代文明的交相辉映、融汇奔流，正是编辑出版《新疆文库》的根本宗旨。希望《新疆文库》的编辑出版，有助于人们在漫长历史长河中回溯中华民族强大向心力和凝聚力的共同民族精神本源，树立和巩固科学的世界观和人生观，自觉地塑造具有世界眼光、开放思维、奋力追求历史进步、懂得尊重差异、包容多样、相互欣赏的现代人格，树立高度的文化自觉和文化自信，大力发展一体多元、融合开放、具有新疆特色的现代文化。

天山南北万象新，当代丝路竞春晖。以中央新疆工作座谈会

为标志，当代新疆文化已经从新的发展起点迈步，进入了新的发展阶段。当今世界仍旧处在大发展大变革大调整时期，在综合国力竞争中，文化的地位和作用更加凸显。同时，在维护国家文化安全方面，新疆负有特殊重要和艰巨的任务。面对着机遇和挑战并存的局面，在当前和今后一个时期，我们要牢牢把握新时期新阶段经济社会发展新要求，努力回应各族人民精神文化生活新期待，变化变革、传承创新，不断开创文化发展新局面，为增强国家文化软实力、增强中华文化国际影响力做出新疆应有的贡献。

* 作者系中共中央政治局委员、新疆维吾尔自治区党委书记

كىرىش سۆز

جاڭ چۈنشيەن*

«ئاساسىشلىق دەۋرده پۈتۈك ـ رىسالىلەرنى رەتلەپ، دەستۇر ـ كالامالارنى كامالىغا يەتكۈزۈش» جۈڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ئېسىل مەدەنىيەت ئەنئەنىسى. ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتى بىلەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى 2011 ـ يىلى چوڭ تېپىتكى يازما يادىكارلىقلار مەجمۇئەسى ــ «شىنجاڭ مەدەنىيەت خەزىنىسى»نى تۈزۈپ نەشر قىلىشنى قارار قىلىپ، شىنجاڭ تارىخىدىكى ھۆكۈمەت بېتەكچىلىك قىلغان ۋە تەشكىللىگەن كۆلەمى ئەڭ چوڭ بولغان مەدەنىيەت يازما يادىكارلىقلىرىنى نەشر قىلىش قۇرۇلۇشىنى باشلىدى. بۇ سوتسىيالىستىك مەدەنىيەتنى زور كۈچ بىلەن گۈللەندۈرۈش ۋە راۋاجلاندۇرۇشقا تۈرتكە بولىدىغان مۇھىم تەدبىر بولۇپ، جۈڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ مەدەنىيەت جۇغلانمىسىنى جاھان ئەھلىگە يەتمۇ ئېنىق نامايان قىلىش، جۈڭخۇا مەدەنىيىتىگە ۋارىسلىق قىلىشنى ئىلگىرى سۈرۈش ۋە جۈڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ مەدەنىيەتتە يېڭىلىق يارىتىشنى ئىلگىرى سۈرۈشتە ناھايىتى زور ئەھمىيەتكە ئىگە بولۇپلا قالماستىن، يەنە دۆلەت ئىچى ـ سىرتىدىكىلەرنىڭ قەدىمكى غەربىي يۇرتنى ئەتراپلىق تونۇشى ۋە بۇگۈنگى شىنجاڭنى چوڭقۇر چۈشىنىشىدىمۇ مۇھىم رول ئويناىدۇ.

شىنجاڭ ئۇلۇغ ۋەتىنىمىزنىڭ گۈھەر زېمىنى. «بىر گەۋدە، كۆپ مەنبەلىك» بولۇش جۈڭخۇا مەدەنىيىلىكى، بولۇپمۇ شىنجاڭ مەدەنىيىتىنىڭ گەۋدىلىك ئالاھىدىلىكى، شۇنداقلا بۇگۈنكى شىنجاڭنىڭ «ئىقتىسادىنىڭ دۇنياۋىلىشىشى»غا بىمالال يۈزلىنەلىشىدىكى مەدەنىيەت ئەۋزەللىكىدۇر. قەدىمكى شىنجاڭ ئىنسانىيەتنىڭ تۇنجى چوڭ مەدەنىيلىكى ــ جۈڭخۇا مەدەنىيلىكى، ھىندى مەدەنىيلىكى، ئەرەب ـ پارس مەدەنىيلىكى ۋە يۇنان مەدەنىيلىكى ئۈزۈكارا گىرەلىشىپ تۇتاشقان رايون بولۇپ، كىشىلەر ئۇنى ئىنسانىيەتنىڭ «مەدەنىيەت كۆپ خىللىقى» ساقلاپ قېلىنغان ۋە نامايان قىلىنغان مۇزېي، دەپ تەرىپلەشكەن. ئىنسانىيەتنىڭ پارلاق نەتىجىلىرى گىرەلىشىپ چاقناپ، تارىخىي مەدەنىيلىكلەر مۇجەسسەملەنگەن بۇ رايوندا جۈڭخۇا مەدەنىيلىكى ئۈزۈنىڭ «ھەممىنى سىغدۇرىدىغان» ئېچىۋېتىلگەن كەڭ باغرىغا ھەر

خىل مەدەنىيەتلەرنى كەڭ قوبۇل قىلىپ ۋە ئۆزلەشتۈرۈپ، ئوخشاشمىغان مەدەنىيىلىكلەردىن ئۈزۈق ئېلىپ ئۆزىنى بېيىتقان ۋە رۇرايتقان، شۇنداقلا «بىر گەۋدە، كۆپ مەنبەلىك» بولغان مەدەنىيەت ئەندىزىسىنى شەكىللەندۈرگەن. «شىنجاڭ مەدەنىيەت خەزىنىسى» مەجمۇئەسىنى تۈزۈپ نەشر قىلىش شىنجاڭنىڭ ئۇزاق تارىخقا ئىگە مول ھەم رەڭگارەڭ مەدەنىيەت مىراسلىرىنى كەڭ كۆلەملىك قېزىش، توپلاش ۋە سىستېمىلىق رەتلەپ نەشر قىلىش ئارقىلىق، شىنجاڭنىڭ تارىخىي مەدەنىيەت جۇغلانمىسىنىڭ كۆلىمىنى ۋە ئۇنىڭ جۇڭخۇا مەدەنىيىلىكىگە تەۋە بولغان «بىر گەۋدە، كۆپ مەنبەلىك» ئالاھىدىلىكىنى نامايان قىلىش، شىنجاڭنىڭ ئېلىمىزنىڭ تارىخىي مەدەنىيەت بايلىقى چوڭ رايونى ئىكەنلىكىنى نامايان قىلىش، شىنجاڭنىڭ قەدىمكى يىپەك يولىنىڭ تۈگۈنى بولۇش سۈپىتى بىلەن جۇڭگو ۋە چەت ئەللەرنىڭ، شۇنداقلا شەرق بىلەن غەربنىڭ مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشىغا قوشقان ئاجايىپ تۆھپىسىنى نامايان قىلىش، شىنجاڭنىڭ زامانىۋى مەدەنىيەت جۇش ئۇرۇپ راۋاجلانغان يېڭى گۈللەنگەن رايون بولۇشىدا تايانغان مول ھەم مۇستەھكەم مەدەنىيەت ئېكولوگىيە ئاساسىنى نامايان قىلىشتۇر.

پارتىيەمىز ئەزەلدىنلا تارىخىي مەدەنىيەت مىراسلىرىغا مۇئامىلە قىلىشتا دىيالېكتىكىلىق ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزملىق ئاساسىي پوزىتسىيەدە چىڭ تۇرۇش، ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنىڭ بارلىق ئىجابىي نەتىجىلىرىگە تەنقىدىي ۋارىسلىق قىلىش ئاساسىي پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇش، جۇڭگوچە ئالاھىدىلىككە ئىگە سوتسىيالىزم ئىشلىرى ئۈچۈن ۋە خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش يۆنىلىشىدە چىڭ تۇرۇش، «قەدىمكىنى بۈگۈن ئۈچۈن، چەت ئەللەرنىكىنى جۇڭگو ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش» ۋە «بارچە گۈللەر تەكشى ئېچىلىش، ھەممە ئېقىملار بەس ـ بەستە سايراش» فاڭجېنىدا چىڭ تۇرۇشنى تەكىتلەپ كەلدى. «شىنجاڭ مەدەنىيەت خەزىنىسى» مەدەنىيەتنى قوغداش ۋە مەدەنىيەتكە ۋارىسلىق قىلىشنىڭ ئەڭ ئۇنۇملۇك نامايەندىسى، ئۇ شىنجاڭدا زامانىۋىلاشتۇرۇشنى ئەملگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئۆزگىرىش ياساش ۋە يېڭىلىق يارىتىشتا تارىخىي تۈرتكىلىك رول ئويناپ، كىشىلەرنىڭ تارىخىي ئىلگىرىلەش ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتقا بولغان تەپەككۇرىنى جانلاندۇرىدۇ. بىزنىڭ شىنجاڭنىڭ «بىر گەۋدە، كۆپ مەنبەلىك» بولغان مەدەنىيەت مىراسلىرىنى سىستېمىلىق رەتلىشىمىز جۇڭگوچە ئالاھىدىلىككە ئىگە سوتسىيالىستىك مەدەنىيەت بەرپا قىلىشىمىز ۋە ئۇنى راۋاجلاندۇرۇپ گۈللەندۈرۈشىمىزدە، پۈتكۈل زامانىۋىلاشتۇرۇش ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى تېزلىتىشىمىزدە بۇرۇنقىلارغا ۋارىسلىق قىلىپ كېيىنكىلەرگە يول ئېچىشتەك مۇھىم رول ئويناىدۇ.

مەركەز 2010 ـ يىلى شىنجاڭ خىزمىتى سۆھبەت يىغىنى ئاچقاندىن كېيىن ئاپتونوم

رايون شىنجاڭنىڭ زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنىڭ ھالقىما تەرەققىياتىنى تېز ئىلگىرى سۈرۈش ۋە ئەبەدىي ئەمىنلىكىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن، «زامانىۋى مەدەنىيەتنى يېتەكچى قىلىش» ئىستراتېگىيەسىنى ئوتتۇرىغا قويدى. زامانىۋى مەدەنىيەت ئاساسلىقى زامانىۋى پەن ـ تېخنىكا، زامانىۋى ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلى، زامانىۋى تۇرمۇش ئۇسۇلى، زامانىۋى سەنئەت قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان زامانىۋى بىلىم، زامانىۋى قاراش، زامانىۋى تۇزۇمنى كۆرسىتىدۇ. زامانىۋى مەدەنىيەتنىڭ يادروسى كىشىلەرنى سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىدا شەخسىنىڭ زامانىۋىلىشىشى ۋە ئەركىن ھەم ئومۇميۈزلۈك يۈكسىلىشىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا يېتەكلەشتۇر. «شىنجاڭ مەدەنىيەت خەزىنىسى»نىڭ تۇزۇلۇپ نەشر قىلىنىشى شىنجاڭدا زامانىۋى مەدەنىيەتنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن تەرەققىيات تارىخى ئاساسى ۋە ۋارىسلىق قىلىش، يۈكسەلدۈرۈش تارىخىي ئاساسى يارىتىپ بېرىدۇ. تارىخنى چۈشىنىش تېخىمۇ ئاڭلىقلىق بىلەن پارلاق كەلگۈسىنى يارىتىش ئۈچۈندۇر. تارىخ ئەينەك، قەدىمكى ئارقىلىق بۈگۈنىنى بىلگىلى بولىدۇ. ۋارىسلىق قىلىش بىلەن يېڭىلىق يارىتىشنىڭ دىيالېكتىكىلىق بىرلىكىدە چىڭ تۇرۇپ، ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت جەۋھەرلىرىنى قېرىش ۋە ئۇنىڭغا ۋارىسلىق قىلىش، ئىنسانىيەتنىڭ ئىلغار مەدەنىيەت نەتىجىلىرىنى ئىجادىي قوبۇل قىلىش ۋە ئۆزلەشتۇرۇش، شۇنداقلا ئۇنى بۈگۈنكى جەمئىيەتكە ئۇيغۇنلاشتۇرۇپ ۋە زامانىۋى مەدەنىيەتنىڭ بىلەن ئۇزۇكسىز ماسلاشتۇرۇپ، ئىلغار ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت بىلەن دەۋرىنىڭ تەرەققىيات ئېھتىياجىنى ئورگانىك بىرلەشتۇرۇش، ھەر مىللەت مەدەنىيىتى، شىنجاڭنىڭ يەرلىك مەدەنىيىتى ۋە زامانىۋى مەدەنىيەتنىڭ گىرەلىشىپ بىرلىكتە نۇر چېچىشىنى، بىرلىشىپ غول ئېقىن ھاسىل قىلىشىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش دەل «شىنجاڭ مەدەنىيەت خەزىنىسى»نى تۇزۇپ نەشر قىلىشتىكى ئاساسىي مەقسەتتۇر. «شىنجاڭ مەدەنىيەت خەزىنىسى»نىڭ تۇزۇلۇپ نەشر قىلىنىشى خەلقنىڭ ئۇزاق تارىخ ئېقىمىدا جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ كۈچلۈك جەلپكارلىقى ۋە ئۇيۇشۇشچانلىقىدەك ئورتاق مىللىي روھىنى ئەسكە ئېلىپ، ئىلمىي دۇنيا قاراش ۋە كىشىلىك قاراش تۇرغۇزۇپ ھەم ئۇنى مۇستەھكەملەپ، ئاڭلىق ھالدا دۇنياۋى نەزەرگە ئىگە، ئۇچۇق تەپەككۇرلۇق، جاسارەت بىلەن تارىخىي ئىلگىرىلەشكە ئىنتىلىدىغان، ئوخشاشماسلىقلارنى ھۆرمەت قىلىشنى بىلىدىغان، خىلمۇخىللىقنى قوبۇل قىلالايدىغان، بىر ـ بىرىدىن زوقلىنالايدىغان زامانىۋى خاراكتېر يارىتىپ، يۈكسەك مەدەنىيەت ئاڭلىقلىقى ۋە مەدەنىيەت ئىشەنچى تۇرغۇزۇپ، بىر گەۋدە، كۆپ مەنبەلىك بولغان، يۇغۇرۇلۇپ كەتكەن ھەم ئېچىۋېتىلگەن، شىنجاڭچە ئالاھىدىلىككە ئىگە زامانىۋى مەدەنىيەتنى زور كۈچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇشقا پايدىلىق بولۇشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

تەكرىتاغنىڭ جەنۇبى ۋە شىمالىدىكى كوللى مەۋجۇدات يېڭىلانماقتا، بۈگۈنكى يىپەك

يولى باھار نۇرغا چۆمۈلمەكتە. بۈگۈنكى شىنجاڭ مەدەنىيىتى مەركەزلىك شىنجاڭ خىزمىتى سۆھبەت يىغىنىنى بەلگە قىلغان ھالدا يېڭى بىر تەرەققىيات نۇقتىسىدىن قەدەم ئېلىپ، يېڭىچە تەرەققىيات باسقۇچىغا يۈرۈش قىلدى. بۈگۈنكى دۇنيا يەنىلا چوڭ تەرەققىيات، چوڭ ئۆزگىرىش، چوڭ تەڭشىلىش دەۋرىدە تۇرماقتا، مەدەنىيەتلىك ئۇنىۋېرسال دۆلەت كۈچى رىقابىتىدىكى ئورنى ۋە رولى تېخىمۇ گەۋدىلىك بولماقتا. شۇنىڭ بىلەن بىللە، شىنجاڭ دۆلىتىمىزنىڭ مەدەنىيەت بىخەتەرلىكىنى قوغداش جەھەتتە ئالاھىدە مۇھىم ۋە ئېغىر ۋەزىپىنى ئۈستىگە ئالغان. بىز پۈرسەت بىلەن خىرىس تەك مەۋجۇت بولۇۋاتقان ۋەزىيەتكە دۇچ كەلمەكتىمىز، ھازىرقى ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى بىر مەزگىلدە، بىز چوقۇم يېڭى دەۋر، يېڭى باسقۇچتىكى ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي تەرەققىياتنىڭ يېڭى تەلىپىنى پۇختا ئىگىلەپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مەنىۋى مەدەنىيەت تۇرمۇشىدىكى يېڭى ئۇمىد ـ ئارزۇلىرىغا تىرىشىپ جاۋاب قايتۇرۇپ، ئۆزگىرىش ياساپ، ۋاريىسلىق قىلىپ ۋە يېڭىلىق يارىتىپ، مەدەنىيەت تەرەققىياتىدا ئۇرۇكسىز يېڭى سەھىپە ئېچىپ، دۆلەتنىڭ مەدەنىيەتنىڭ يۇمشاق كۈچىنى ۋە جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنىڭ خەلقئارادىكى تەسىرىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن شىنجاڭنىڭ تېگىشلىك تۆھپىسىنى قوشۇشىمىز كېرەك.

* ئاپتور ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بيۈروسىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ شۇجىسى

编选说明

《福乐智慧》是我国维吾尔族的一部古典哲理长诗。本书是该书的维吾尔文古语诗体今译本暨原文标音转写合璧本。

《福乐智慧》于公元1069至1070年在新疆喀什噶尔用中古回鹘语写成，作者是出生在位于古代中亚的西辽都城"虎思斡耳朵"的回鹘人优素甫·哈斯·哈吉甫。据考证，"虎思斡耳朵"位于巴拉萨衮附近，也即唐籍所载西疆重镇"碎叶"城东南方十余公里处，其遗址在今日中亚吉尔吉斯斯坦楚河畔的托克马克城附近。优素甫·哈斯·哈吉甫的生卒年代不详。据原书序言和作者在作品附篇中的自述，可知他出生于虎思斡耳朵的"名门之家"，为撰写这部著作，"离乡背井，漂泊四处"，最后于伊斯兰历462年在喀什噶尔完成，共用了十八个月。

这部哲理长诗的原稿已失，现有三部抄本遗存于世，分别用回鹘文和阿拉伯文字母手抄而成。经多次辗转，三部抄本现分别收藏于奥地利维也纳、埃及开罗、乌兹别克斯坦塔什干。此外，俄罗斯圣彼得堡存有俄国学者复制的"开罗抄本"副本。

作品的情节并不复杂，主要由四位具有象征含义的人物形象——日出（国王）、月圆（大臣）、贤明（月圆之子，亦为大臣）、觉醒（隐士）四人之间大量富含哲理思想的诗体对话结构而成。长诗内容具有厚重的思想和历史文化内涵，诗体格律具有维吾尔族古典诗学的艺术特征。通过不同人物间的对话，反映了11世纪喀喇汗朝回鹘人的哲学观念、社会思想和社会生活形态，折射出处于丝绸之路枢纽地区的古代新疆乃至中亚多元融合的历史文化背景，具有重要的学术和文化价值，是中华民族重要的历史

文化遗产。

《福乐智慧》的三部抄本自19世纪后期陆续被刊布于世以来，引起国际学术界关注，逐步形成一个重要研究领域。1947年，土耳其学者热西特·拉赫麦特·阿拉特在对上述三部抄本校勘整理后，出版了校勘本全文的拉丁字母标音转写本。这个校勘本共计13,290诗行，由85章正文、3个附篇组成。因其内容较为完整而被国际学术界普遍接受，成为出版和研究时依据的主要版本。目前，该书已有汉语和多种国际语言译本。

1984年，北京民族出版社出版了新疆社会科学院民族文学研究所完成的维吾尔文古语诗体今译本暨原文标音转写合璧本。本书即为该版本的重印本。为尽可能地反映维吾尔古典诗歌格律特点和美学风格，该版本运用维吾尔古典诗体形式完成了古语今译。同时，为了方便读者和研究者们逐句对照，还按照通行的国际研究惯例，对每一双行标示出序号，并同时刊印了对全书原文的拉丁字母标音转写。

《福乐智慧》维吾尔文古语诗体今译本，由阿不都热依木·吾铁库尔、艾合买提·孜亚依、买买提明·玉素甫三位学者完成。

刘 宾

تۇزۇلۇشى ھەققىدە

«قۇتادغۇ بىلىك» ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ قەدىمكى پەلسەپىلىك داستانى. بۇ كىتاب مەزكۇر كىتابنىڭ ئۇيغۇر قەدىمكى تىلىدىن ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان نەزمە نۇسخىسى بولۇپ، ئەسلىي نۇسخىسىغا ئاھاڭ بەلگىسى قويۇلۇپ كۆچۈرۈلگەن توپلام.

«قۇتادغۇ بىلىك» 1069 ـ يىلىدىن 1070 ـ يىلىغىچە شىنجاڭ قەشقەردە قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا يېزىلغان، بۇ كىتابنىڭ ئاپتورى قەدىمكى ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ غەربىي ياقىسىدىكى بالاساغۇندا تۇغۇلغان يۈسۈپ خاس ھاجىپ. تەكشۈرۈپ ئىسپاتلىنىشىچە «قوزغۇردو» بالاساغۇن ئەتراپىغا جايلاشقانىكەن، يەنى تاڭ سۇلالىسى دەۋرى تارىخىي خاتىرىلەرگە خاتىرىلىنىشىچە غەربىي يۇرتتىكى مۇھىم شەھەر «سۇيىي» شەھىرىنىڭ شەرقىي جەنۇبى تەرىپىدىن ئون نەچچە كىلومېتىر يىراقلىقتىكى جايدا بولۇپ، بۇ خارابە ھازىرقى قىرغىزىستاندىكى چۇ دەرياسى بويىدىكى توقماق شەھىرى ئەتراپىغا توغرا كېلىدۇ. يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ قاچان تۇغۇلغانلىقى ھەققىدە تېپىلىي مەلۇمات يوق. ئەسلىي ئەسەرنىڭ كىرىش سۆزى ۋە ئاپتورنىڭ ئەسەرگە بەرگەن ئىزاھاتلىرىدىن ئۇنىڭ قاراخانىيلار دەۋرىدىكى «كاتتا ئائىلە»دە تۇغۇلغانلىقىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ، ئۇ بۇ بۇيۇك ئەسەرنى يېزىپ پۈتكۈزۈش ئۈچۈن «يۇرت ـ ماكانىدىن ئايرىلىپ، ھەر تەرەپلەردە سەرسان بولۇپ يۇرۇپ»، ئەڭ ئاخىرى بۇ كىتابنى ھىجرىيە 462 ـ يىلى قەشقەردە يېزىپ پۈتكۈزگەن بولۇپ، بۇنىڭغا جەمئىي 18 ئاي ۋاقىت سەرپ قىلغان.

بۇ پەلسەپىۋى داستانىنىڭ ئەسلىي نۇسخىسى يېتىپ كەتكەن بولۇپ، ھازىرغىچە ئۇچ كۆچۈرمە نۇسخىسى ساقلىنىپ قالغان، ئۇلار ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقى ۋە ئەرەب يېزىقىدا كۆچۈرۈلگەن نۇسخىلىرى. بۇ ئۇچ خىل كۆچۈرۈلمە نۇسخىسى نۇرغۇن يەرلەرنى ئايلىنىپ يۈرۈپ ھازىر ئايرىم ھالدا ئاۋستىرىيەنىڭ ۋېنادا، مىسىرنىڭ قاھىرەدە، ئۆزبېكىستاننىڭ تاشكەنت شەھىرىدە ساقلانماقتا. بۇنىڭدىن باشقا رۇسىيە پېتېربۇرگدا رۇسىيە ئالىملىرى نۇسخىلىۋالغان «قاھىرە نۇسخىسى»نىڭ قوشۇمچە نۇسخىسى بار.

كىتابنىڭ مەزمۇنى مۇرەككەپ ئەمەس، كىتابتىڭ مەزمۇنى ئاساسلىقى سىمۇۋول خاراكتېرىگە ئىگە تۆت پېرسوناژ ــ كۆنتۇغدى، ئايتولدى، ئۆگدۈلمىش، ئودغۇرمىشلارنىڭ زور مىقداردىكى پەلسەپىۋي دىيالوگلىرى بىلەن تۇرغۇلغان. داستاننىڭ مەزمۇنى مول ئىدىيە ۋە تارىخي مەدەنىيەت مەنىسىگە تولغان، داستاننىڭ ئۇسلۇبىدا ئۇيغۇر قەدىمكى كىلاسسىك داستانچىلىقىنىڭ بەدئىي ئالاھىدىلىكى بار. ئوخشىمىغان پېرسوناژلارنىڭ دىيالوگلىرى ئارقىلىق 11 ـ ئەسىردىكى قاراخانىيلار سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ پەلسەپىۋى كۆز قارىشى، ئىجتىمائىي ئىدىيەسى ۋە ئىجتىمائىي تۇرمۇش ھالىتىنى ئىپادىلەش ئارقىلىق، يىپەك يولى رايونىدىكى قەدىمكى دەۋر شىنجاڭ، شۇنداقلا ئوتتۇرا ئاسىيادىكى كۆپ مەنبەلەر يۇغۇرۇلۇپ كەتكەن تارىخي مەدەنىيەت ئارقا كۆرۈنۈشىنى كۆرسىتىپ بەرگەن بولۇپ، مۇھىم ئىلمىي ۋە مەدەنىيەت قىممىتىگە ئىگە، بۇ ئەسەر جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ تارىخي مەدەنىيەت مىراسى ھىسابلىنىدۇ.

«قۇتادغۇ بىلىك»نىڭ ئۇچ كۆچۈرۈلمە نۇسخىسى 19 ـ ئەسىرنىڭ كېيىنكى دەۋرىدە ئىلگىرى ـ كېيىن دۇنياغا تونۇلغاندىن بۇيان، خەلقئارالىق تەتقىقات ساھەسىنىڭ دىققىتىنى قوزغاپ، بارا ـ بارا مۇھىم بىر تەتقىقات ساھەسىگە ئايلىنىپ قالدى. 1947 ـ يىلى تۇركىيە ئالىمى رەشىد رەھمەتى ئارات يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئۇچ پارچە كۆچۈرۈلمە نۇسخىسىنى تېكىستلەر بىلەن سېلىشتۇرۇپ كۆرۈپ رەتلىگەندىن كېيىن، لاتىن يېزىقىدىكى نۇسخىسىنى نەشر قىلدۇردى. بۇ نۇسخا جەمئىي 13290 مىسرا بولۇپ، 85 باب تېكىست، ئۇچ پارچە قوشۇمچىدىن تەركىپ تاپتى. بۇ نۇسخىنىڭ مەزمۇنى بىرقەدەر تولۇق بولغانلىقى ئۈچۈن خەلقئارادىكى ئالىملارنىڭ بىردەك ئالقىشىغا ئېرىشىپ، نەشر قىلىش ۋە تەتقىق قىلىشتا ئاساس قىلىنىدىغان ئاساسىي نۇسخىغا ئايلاندى. نۆۋەتتە مەزكۇر كىتابنىڭ خەنزۇ تىلى يېزىقى ۋە كۆپ دۆلەت تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان نۇسخىلىرى بار بولدى.

1984 ـ يىلى بېيجىڭ مىللەتلەر نەشرىياتى شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى مىللەتلەر ئەدەبىياتى تەتقىقات ئورنى پۈتكۈزگەن ئۇيغۇر قەدىمكى تىل ـ يېزىقىنىڭ ھازىرقى زامان تىلىغا ئاغدۇرۇلغان نەزمي يەشمىسىنى ۋە تىرانسكرىپسىيەلىك تېكىستىنى نەشر قىلدى. بۇ كىتاب شۇ نۇسخىنىڭ نەزمي يەشمىسىنى قايتا باسقان كىتاب بولدۇ. ئۇيغۇر قەدىمكى كىلاسسىك شېئىرىيەت ئۇسلۇبىنى ۋە ئېستېتىك ئالاھىدىلىكىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن مەزكۇر كىتاب ئۇيغۇر قەدىمكى كىلاسسىك شېئىرىيەت شەكلىنى ئۆزگەرتمىگەن ھالدا قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدىن ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا نەزمي يەشمە قىلىپ ئىشلەندى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئوقۇرمەنلەر ۋە تەتقىقاتچىلارغا قولايلىق بولسۇن ئۈچۈن،

ھەربىر مىسرانىڭ سىلىشتۇرمىسى بېرىلدى، يەنە ئورتاق بولغان خەلقئارالىق تەتقىقات ئادىتى بويىچە ھەر بىر جۈپ مىسراغا نومۇر قويۇلدى ھەمدە پۈتۈن كىتابنىڭ ئەسلىدىكى لاتىن يېزىقى ئۆزگەرتىپ يېزىلدى.

«قۇتادغۇ بىلىك» داستانىنىڭ قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدىن ھازىرقى زامان تىلىغا نەزمىي يەشمە قىلىش خىزمىتىنى ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر، ئەخمەد زىيائى، مەمتىمىن يۈسۈپ قاتارلىق ئالىملار تاماملىغان.

لیۇ بىن

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن

«قۇتادغۇ بىلىك» (يەخت ـ سائادەتكە ئېرىشتۈرگۈچى بىلىم) ـــ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ 11 ـ ئە ـ سىردە ياشىغان بۇيۇك مۇتەپەككۇر شائىرى يۈسۈپ خاس ھاجىپ تەرىپىدىن يېزىلغان چوڭ ھەجىم ـ لىك داستان. بۇ داستان قەدىمكى زامان ئۇيغۇر يازما ئەدەبىياتىدىن ھازىرچە بىزگىنىڭ دەۋرىمىزگە يېتىپ كەلگەن يېگانە بەدىئىي ئەسەر ۋە 11 ـ ئەسىر ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ ئەڭ ياخشى نەمۇنە ـ سى بولۇش بىلەن ئۇلۇغ ۋەتىنىمىز جۇڭگونىڭ مەدەنىيەت خەزىنىسىدىكى بىباھا گۆھەرلەرنىڭ بىرى ۋە خەلقىمىزنىڭ ئىپتىخارى ھېسابلىنىدۇ. شۇنداقلا بۇ ئەسەر ئۆزىنىڭ ئىلمىي ۋە بەدىئىي قىممىتى بىلەن جاھان مەدەنىيىتى سەھنىسىدىمۇ ئىنسانىيەت تەپەككۇرىنىڭ ئېسىل دۇردانىلە ـ رىدىن بولغان مەشھۇر ئەسەرلەر قاتارىدا ئۇزۇندىن بۇيان پەخىرلىك ئورۇن تۇتۇپ كەلمەكتە.

پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت بۇ ئەسەرنىڭ ئەنە شۇنداق قىممىتى ھەمدە ئىلمىي تەتقىقاتتىكى مۇھىم ئەھمىيىتىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئۇنى نەشر قىلىش ئىشىغا ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلدى. نەتىجىدە، 1980 ـ يىلى 8 ـ ئايدا يولداش ھامۇت ئىمىنوپ مەسئۇللۇقىدا بىر تەھرىر ھەيئىتى قۇرۇلۇپ، بۇ ئەسەرنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى نەزمىي ھەم نەسرىي يەشمىسى بىلەن خەنزۇچە تەر ـ جىمىسىنى، ئاخىرىدا ئىندېكس (سۆزلۈك) قىسمىنى نەشرگە تەييارلاش قارار قىلىندى.

مەزكۇر قارارغا ئاساسەن، بۇ ۋەزىپە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر ئا ـ كادېمىيەسىنىڭ مىللەتلەر ئەدەبىياتى تەتقىقات ئىنستىتۇتىغا تاپشۇرۇلدى. تەتقىقات ئىنستىتۇتى كوللېكتىپى مەمتىمىن يۈسۈپ، ئابدۇشۇكۇر تۇردى، ئابدۇرېھىم ئۆتكۇر، لىيۇ زىشياۋلاردىن تەر ـ كىب تاپقان مەخسۇس گۇرۇپپىنىڭ يېتەكچىلىكىدە «قۇتادغۇ بىلىك» داستانىنىڭ قولىڭىزدىكى بۇ نۇسخىسىنى نەشرگە تەييارلاپ چىقتى. بۇ نۇسخا ھەققىدە تۆۋەندىكىچە ئىزاھات بېرىمىز:

1) بۇ نۇسخا «قۇتادغۇ بىلىك» داستانىنىڭ ئەسلىي مەتنى (تېكىستى)گە بېرىلگەن تىرانسكـ ـ رىپسىيە بىلەن ئۇنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا ئىشلەنگەن نەزمىي يەشمىسىدىن ئىبارەت.

2) بۇ نۇسخىنىڭ نەزمىي يەشمىسى ۋە تىرانسكرىپسىيەسىنى ئىشلەشتە، «قۇتادغۇ بىلىك» نىڭ ۋېنا نۇسخىسى، قاھىرە نۇسخىسى ۋە پەرغانە نۇسخىسى ئاساس قىلىندى. رەت تەرتىپى تۇر ـ كىيە ئالىمى پىروفېسسور رەشىت رەھمىتى ئارات تەرىپىدىن 1947 ـ يىلى نەشر قىلدۇرۇلغان تىرانسكرىپسىيەلىك تولۇق مەتنىنىڭ رەت نومۇرى ئاساسىدا ئىشلەندى.

3) بۇ نۇسخىنىڭ نەزمىي يەشمىسىنى ئىشلەشتە، رەشت رەھمىتى ئاراتنىڭ يۇقىرىدا بايان

قىلىنغان تىرانسكرىپسىيەلىك تولۇق مەتىن بويىچە تۈركچىگە قىلغان نەسرىي تەرجىمىسى (1952 ـ يىلى، ئەنقەرە) «قۇتادغۇ بىلىك»تىڭ پەرغانە نۇسخىسى بويىچە سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى ئالىمى قېيۇم كەرىموۋ تەرىپىدىن ئۆزبېك تىلىغا قىلىنغان نەسرى تەۋسىپى (1972 ـ يىلى. تاشكەنت) ۋە باشقا ئالاقىدار ماتېرىياللاردىن پايدىلىنىلدى.

4) نەزمىي يەشمىسىنى ئىشلەشتە، مۇئەللىپنىڭ ئۆزى قوللانغان ۋەزنىنى ئەينەن ساقلاشقا ۋە مىسرالارنى سۆزمۇسۆز ئېلىشقا ئەھمىيەت بېرىلدى. شۇنداقتىمۇ شېئىرىيەت زۆرۈرىيىتى بىلەن بەزى مىسرالارنى مەزمۇنەن ئېلىشقا توغرا كەلدى؛ بەزى مىسرالار ئالماشتۇرۇلدى؛ ۋەزىن ۋە قافىيە تەقەززاسى بىلەن ئايرىم مىسرالاردا قەدىمكى سۆزلەر ئىزاھات بىلەن ئىشلىتىلدى.

5) ئىزاھاتلار تەرتىپ نومۇرى بويىچە كىتابنىڭ ئاخىرىغا بېرىلدى.

مۇقەددىمە

ئۇيغۇرلار ــ ئۇزۇن تارىخقا، مول مەدەنىيەتكە ۋە قىممەتلىك مەدەنىي مىراسلارغا ئىگە قەدىمىي بىر مىللەت. ئۇلۇغ ۋەتەنىمىز جۇڭگوسىنىڭ بىرلىككە كەلگەن كۆپ مىللەتلىك ۋە پارلاق مەدەنىيەتكە ئىگە مەملىكەت بولۇپ شەكىللىنىشىدە، ئۇيغۇر خەلقىمۇ باشقا قېرىنداش مىللەتلەرگە ئوخشاشلا، تۇرلۇك تارىخىي دەۋرلەردە سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىي جەھەتلەردە مۇھىم رول ئوينىغان، بولۇپمۇ ۋەتىنىمىزنىڭ مول مەدەنىيەت خەزىنىسىنى بېيىتىشقا چوڭ تۆھپىلەرنى قوشقانىدى. ئەنە شۇنداق تۆھپىلەرنىڭ بىرى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ 11 ـ ئەسىردە ياشىغان بۇيۇك مۇتەپەككۇرى ۋە دانىشمەن شائىرى يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ ئۆلمەس ئەسىرى «قۇتادغۇ بىلىك» داستانىدۇر.

بۇ داستان ئۇيغۇرلارنىڭ ئىسلامىيەت قوبۇلىدىن كېيىنكى يازما ئەدەبىياتىدىن ھازىرچە زامانىمىزغا يېتىپ كەلگەن تۇنجى بەدىئىي ئەسەر؛ 11 ـ ئەسىر ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ ئەڭ ياخشى نەمۇنىسى ھەم قاراخانىيلار دەۋرى ئىجتىمائىي ھايات بىلەن ئىجتىمائىي ئىدىئولوگىيەسىنىڭ روشەن ئىنكاسى ۋە ئىپادىسىدۇر. بۇ داستان پۈتۈن ئۇيغۇر مەدەنىيىتى تارىخىدىكى پارلاق نامايەندە بولۇش سۈپىتى بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيا مەدەنىيىتى تارىخىدىمۇ زور قىممەتكە ئىگە.

1

10 ـ، 11 ـ ئەسىرلەردە، بىزنىڭ ھازىرقى بىرلىككە كەلگەن كۆپ مىللەتلىك ۋەتىنىمىزدە بىرقانچە ھاكىمىيەت تەڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرغانىدى. شىمالىي جۇڭگودا كىدان (قىتان)لار ھاكىمىيىتى، جەنۇبىي جۇڭگودا سۇڭ سۇلالىسى، غەربىي شىمال ئېگىزلىكىنىڭ بىر قىسمىدا تاڭغۇتلار ھاكىمىيىتى، خېشى كارىدورىدا گەنجۇ ئۇيغۇر ھاكىمىيىتى، تۇرپان ئويمانلىقى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى بىر قىسىم جايلاردا قوجۇ (ئىدىقۇت) ئۇيغۇر ھاكىمىيىتى، كۇچانىڭ غەربىدىن تارتىپ بۇخارا غىچە ۋە شىمالدا ئىسسىق كۆلدىن تارتىپ جەنۇبتا خوتەنگىچە بولغان كەڭ زېمىندا قاراخانىيلار ھاكىمىيىتى مەۋجۇت ئىدى. دەسلەپ بالاساغۇن[1] شەھرىنى، ئاندىن قەشقەر (ئوردا كەنتى) نى پايتەخت قىلغان قاراخانىيلار ھاكىمىيىتىمۇ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەجدادلىرى تەرىپىدىن قۇرۇلغان بىر سۇلالە بولۇپ، بۇ سۇلالە مىلادىيە 9 ـ ئەسىردىن 13 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە دەۋر

(1) بالاساغۇن شەھرىنىڭ ئورنى ھازىرقى قىرغىزىستان جۇمھۇرىيىتى توقماق رايونىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا توغرا كېلىدۇ.

سۇرگەن ۋە پۇتۇن ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىنىڭ ئىقتىساد ھەم مەدەنىيەت تەرەققىياتىدا مۇھىم رول ئوينىغانىدى. قاراخانىيلار سۇلالىسى بولۇپمۇ 11 ـ ئەسىردە زور گۈللىنىش دەۋرىگە كىردى. بۇ دەۋردە، بىر تەرەپتىن، ئاللىقاچان باشلىنىپ كەتكەن يېزا ئىگىلىك ۋە قول ھۈنەر سانائىتى ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ ئاساسىي قىسمى بولۇپ قېلىش نەتىجىسىدە، ئولتۇراقلىشىش ۋە شەھەرلىشىش ئومۇملىشىپ كەتتى. قەشقەر، بارچۇق (مارالبېشى)، بالاساغۇن، ئوترار، فاراب، سەمەرقەند ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش يىرىك ئىقتىساد، سودا ۋە مەدەنىيەت مەركەزلىرى مەيدانغا كەلدى؛ يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇزۇن تارىخقا ئىگە مىللىي ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت ئاساسىدا، ئىسلام مەدەنىيىتى ۋە مەملىكىتىمىزنىڭ ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكى مەدەنىيىتىنىڭ مۇنەۋۋەر ئامىللىرىنى قوبۇل قىلىش بىلەن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەدەنىيەت تارىخىدا يېڭى بىر دەۋر باشلاندى. بۇ يېڭى دەۋر مەدەنىيىتى (تاكى 13 ـ ئەسىرگىچە) غەرب مەدەنىيىتىدىن ئېشىپ كەتكەنىدى. ئەنە شۇ چاغلاردا قارا خانىيلار سۇلالىسى تەۋەسىدە ئەبۇ ئابباس پەرغانىي، ئەبۇ نەسىر فارابىي، ئەبۇ رەيھان بىرۇنىي، يۈسۈپ خاس ھاجىپ، مەھمۇد كاشغەرىي قاتارلىق ئۇلۇغ ئالىم، مۇتەپەككۇر ۋە شائىرلار مەيدانغا كەلدى. شەرقتىكى بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلغۇچى «ئىدىقۇت» ئۇيغۇرلىرى ئىچىدە ساقۇسالى تۇ تۇقۇ قاتارلىق بۈيۈك ئالىم ۋە تەرجىمانلار يېتىشىپ چىقتى. دىنىي ئايرىمىلىقلاردىن قەتئىينەزەر، ئۆز دەۋرىگە نىسبەتەن يۇكسەك سەۋىيەگە ئىگە بىر پۇتۇن ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ۋۇجۇدقا كەلدى.

«قۇتادغۇ بىلىك» داستانى ئەنە شۇنداق بىر تارىخىي شارائىتتا مەيدانغا كەلدى.

2

بۇ داستان قەشقەردە يېزىلغان بولۇپ، مۇئەللىپىنىڭ ئېيتىشىچە، ھىجرىيەنىڭ 462 ـ يىلى 18 ئايدا تاماملانغان. شۇنىڭغا قارىغاندا، داستانىنىڭ يېزىلغان ۋاقتى مىلادىيە 1069 ـ 1070 ـ يىللىرىغا توغرا كېلىدۇ. مۇئەللىپىنىڭ ئۆزى بالاساغۇندا تۇغۇلۇپ، ئىجادىي پائالىيىتىنى قەشقەر دە ئۆتكۈزگەن.

تەگۈردى ماڭا ئەلكىن ئەللىگ ياشىم،
قوغۇ قىلدى قۇزغۇن تۈستەك باشىم.
(تەگكۈردى ماڭا قولىن ئەللىك يېشىم،
قوغۇ[1] قىلدى قۇزغۇن تۈسىدەك بېشىم).

[1] قوغۇ ـــ ئاق قۇ.

بۇ مىسرالاردىن مۇئەللىپنىڭ بۇ داستانىنى يېزىۋاتقان چاغلىردا ئەللىك ياشلاردىن ئاشقانلىقى، داستاننى يېزىپ بولغان ۋاقتى بىلەن سېلىشتۇرۇپ قارىغاندا، تەخمىنەن مىلادىيە 1018 ـ ياكى 1019 ـ يىلى توغۇلغانلىقى مەلۇم بولىدۇ.

داستان يېزىلىپ بولغاندىن كېيىن، مۇئەللىپ ئۇنى قاراخانىيلار ھۆكۈمدارى تاۋغاچ بۇغرا قاراخان ئەبۇ ئەلى ھەسەنگە تەقدىم قىلغان، ھەسەن بۇغراخان مۇئەللىپكە خاس ھاجىپلىق[1] ئۇنۋانى بەرگەن.

داستانىنىڭ ئەسلىي قول يازمىسى تېخى تېپىلغىنى يوق. ھازىر ئىلىم دۇنياسىغا مەلۇم بولغىنى ئۇز زامانىسىدىن خېلى كېيىن كۆچۈرۈلگەن ۋېنا، قاھىرە، پەرغانە (ياكى نەمەنگان) نۇسخىلىرىدىن ئىبارەت.

ۋېنا نۇسخىسى مىلادىيە 1439 ـ يىلى ھىرات شەھىرىدە ھەسەن قارا سايىل شەمس دېگەن كىشى تەرىپىدىن قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدا كۆچۈرۈلۈپ، مىلادىيە 1474 ـ يىلى ئىستانبۇلغا كەلتۈرۈلگەن ۋە كېيىن ئاۋستىرالىيەلىك شەرقشۇناس ھاممەر پورگىشتال بۇ نۇسخىنى ۋېنا ئوردا كۇتۇپخانىسىغا كەلتۈرگەن، بۇ نۇسخا ھازىرمۇ شۇ كۇتۇپخانىدا ساقلانماقتا (بۇ نۇسخا ھىرات شەھىرىدە كۆچۈرۈلگىنى ئۈچۈن، ھىرات نۇسخىسى دەپمۇ ئاتىلىدۇ). 1823 ـ يىلى فىرانسۇز شەرقشۇناسى ژائۇبېرت ئامبېدى تۇنجى بولۇپ مەتبۇئاتتا «قۇتادغۇ بىلىك» ھەققىدە خەۋەر ئېلان قىلىش بىلەن تەڭ، ئۇنىڭدىن بەزى نەمۇنىلەرنى نەشر قىلدۇرغان. 1870 ـ يىلى ۋېنگىرىيە ئالىمى ۋامبېرى شۇ نۇسخا بويىچە «قۇتادغۇ بىلىك» نىڭ ئەڭ مۇھىم قىسىملىرىنى نېمىسچىگە تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلدۇرغان.

قاھىرە نۇسخىسى ئەرەب ھەرپى ئاساس قىلىنغان ئۇيغۇر يېزىقىدا كۆچۈرۈلگەن بولۇپ، قاھىرەدىكى «ھىدىۋە» (ھازىرقى قىرال) كۇتۇپخانىسىدا ساقلانماقتا، بۇ نۇسخىنى 1896 ـ يىلى تېمىس ئالىمى موردتىز تۇنجى قېتىم ئاشكارىلىغان ھەم 1897 ـ يىلى مەشھۇر رۇس ئالىمى رادلوفقا شۇ نۇسخىنىڭ كۆچۈرمىسىنى ئەۋەتكەن، رادلوق ۋېنا نۇسخىسى بىلەن بۇ نۇسخىنى سېلىشتۇرۇپ، نۇرغۇن ئەمگەك سىڭدۈرگەندىن كېيىن، 1910 ـ يىلى «قۇتادغۇ بىلىك» نىڭ تىرانسكرىپسىيەسى بىلەن نېمىس تىلىغا قىلىنغان تەرجىمىسىنى نەشر قىلدۇرغان. 1943 ـ يىلى قاھىرە نۇسخىسىنىڭ فوتو نۇسخىسى تۈركىيەگە كەلتۈرۈلۈپ، قايتا بېسىلىپ چىققان.

پەرغانە نۇسخىسى ئەرەب ھەرپى ئاساس قىلىنغان ئۇيغۇر يېزىقىدا كۆچۈرۈلگەن ۋە ھەممىدىن تولۇق نۇسخا بولۇپ، بۇ نۇسخىنى تۇنجى قېتىم تاتار ئالىمى زەكى ۋەلىدي 1914 ـ يىلى پەرغانىدىن

[1] ھاجىپ ـــ (ئەرەبچە) ئارىچى، ۋاكالەتدار، خانىنىڭ ئەڭ يېقىن مەسلىھەتچىسى دېگەن مەنىلەردىكى سۆز بولۇپ، مەھمۇد كاشغەرىنىڭ ئېيتىشىچە، بۇ سۆزنىڭ قەدىمكى تۈركچىسى «تاياگۇ»، يەنى تايانچ، سەلتەنەت تايانچى، دۆلەت تۈزۈرۈكى دېمەكتۇر. («دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك»، فوتو نۇسخا 230 ـ بەت).

نىڭ نەمەنگان شەھىرىدىكى مۇھەممەد ھاجى ئىشان لالەرىش دېگەن كىشىنىڭ شەخسىي كۇتۇپخانىسىدا كۆرگەن ۋە بۇ ھەقتە خەۋەر ئېلان قىلغان. 1924 ـ يىلى ئۆزبېك ئالىمى پىتىرەت بۇ نۇسخىنى قولغا چۈشۈرۈشكە مۇۋەپپەق بولغان ۋە بىر يىلدىن كېيىن بۇ نۇسخا ھەققىدە ماقالە ئېلان قىلغان، ئاندىن 1928 ـ يىلى بۇ نۇسخىنىڭ ئايرىم پارچىلىرىنى زۆرۈر ئىزاھلار بىلەن ئۆزبېك تىلىدا نەشر قىلدۇرغان. يۇقىرىدىكى ئۇچ خىل كۆچۈرمە نۇسخىدا بېيىتلار سانى ھەر خىل ئىدى. مەسىلەن، قاھىرە نۇسخىسى 5400 بېيىتتىن، پەرغانە نۇسخىسى 6095 بېيىتتىن تەركىب تاپقان. ۋېنا نۇسخىسى تېخىمۇ تولۇقسىز ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئۇچ نۇسخىدا دېگۈدەك كۆچۈرگۈچىلەردىن كەتكەن ئايرىم خاتالارمۇ بار ئىدى. كېيىن تۈركىيە ئالىمى رەشىت رەھمىتى ئارات يۇقىرىدا بايان قىلىنغان ئۇچ نۇسخىنى تەپسىلىي سېلىشتۇرۇپ تولۇقلاش بىلەن 1947 ـ يىلى «قۇتادغۇ بىلىك» نىڭ A. نەسرىي مۇقەددىمە؛ B. نەزمىي مۇقەددىمە؛ C. بابلار مۇندەرىجىسى؛ D. «قۇتادغۇ بىلىك» تېكىستى؛ E مۇئەللىپ تەرىپىدىن ئىلاۋە قىلىنغان ئۇچ پارچە لىرىكىدىن ئىبارەت تىرانسكرىپسىيەلىك تولۇق مەتىن (تېكىست)نى تۈرغۇزۇپ چىقتى. شۇنىڭدىن بويىچە ئېيتقاندا، «قۇتادغۇ بىلىك» داستانى 85 بابقا بۆلۈنگەن بولۇپ، 6645 بېيىت، يەنى 13290 مىسرادىن تەركىب تاپقان (كېيىن قوشۇلغان نەسرىي ۋە نەزمىي مۇقەددىمىلەر بۇنىڭ سىرتىدا).

داستان ئايرىم تۆتلۈكلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا، مەسنەۋى (ئىككىلىك) شەكلىدە ئاروز ۋەزنىدە. نىڭ مۇتەقارىب بەھرىدە يېزىلغان بولۇپ، 3800 ـ ۋە 3801 ـ بېيىت بىلەن ئاخىرىدا ئىلاۋە قىلىنغان ئۇچ لىرىكىنىڭ ئىككىسى مۇتەقارىبى مۇسەممەنى سالىم (يەنى فەئۇۋلۇن، فەئۇۋلۇن، فەئۇۋلۇن، فەئۇۋلۇن) ۋەزنىدە، قالغان بېيىتلارنىڭ ھەممىسى مۇتەقارىبى مۇسەممەنى مەھزۇب ياكى مەقسۇر (يەنى فەئۇۋلۇن، فەئۇۋلۇن، فەئۇۋلۇن، فەئۇل) ۋەزنىدە يېزىلغان.

«قۇتادغۇ بىلىك» ئۇيغۇر تىلىدا يېزىلغان ھەجىم جەھەتتىن چوڭ، ژانىر ۋە ئۇسلۇب جەھەتتىن ئۆز دەۋرى ئۇچۇن تامامەن يېڭى بىر بەدىئىي ئەسەر بولۇش بىلەن بىللە، شۇ زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭمۇ مۇجەسسەم قامۇسىدۇر. مەشھۇر سوۋېت ئالىمى س. ي. مالوفمۇ «قۇتادغۇ بىلىك» ـــ ئۇيغۇرلارنىڭ يېزىلغان يىلى مەلۇم بولغان ئەڭ قەدىمكى ئىسلام دىداكتىك مەزمۇندىكى يادىكارلىقىدۇر»... ئۇنىڭ «ئەرەب ئېلىپبەسى بىلەن يېزىلغان نۇسخىلىرى 11 ـ ئەسىردىكى ئۇيغۇر تىلىنىڭ تاۋۇشلىرىنى بىرقەدەر روشەن ئەكس ئەتكۈزىدۇ» دەيدۇ[1].

3

«قۇتادغۇ بىلىك» ئۆزىنىڭ قۇرۇلمىسى ۋە مەزمۇنى بىلەن ھەممىدىن بۇرۇن بىر ئەدەبىي ئە-

[1] س. ي. مالوف: «قەدىمكى تۈركىي يېزىقلار يادىكارلىقلىرى» 1959 ـ يىلى. موسكۋا ـ لېنىنگراد. 229 ـ بەت.

سەر ۋە ئۇيغۇر داستانچىلىقىنىڭ تىپىك نەمۇنىسىدۇر. ئۇنىڭدا لىرىكا ئاممىللىرى بىلەن ئىپىك بايان، دىرامىلىق ئېپىزوتلار بىلەن تەبىئەت تەسۋىرى، ئوبرازلىق تەسەۋۋۇر بىلەن شەخس (ئادەم) خاراكتېرى، پەلسەپىلىك تەپەككۇر بىلەن مەجاز (مېتافورا) ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن جىپ-سىلاشتۇرۇلغان. لېكىن، ئۇ مۇھەببەت داستانى ياكى قەھرىمانلىق داستانى ئەمەس، شۇنداقلا بەزى-لەرنىڭ ئېيتقىنىدەك، نوقۇل پەند ـ نەسىھەت (دىداكتىكا) كىتابىمۇ ئەمەس. بۇ ئەينى زاماندا ئىجتىمائىي ھاياتى بىلەن زىچ باغلانغان، ئۆز دەۋرىگە نىسبەتەن رېئاللىقى ئىنتايىن كۈچلۈك بول-غان ئەدەبىي ئەسەردۇر. «قۇتادغۇ بىلىك»تىكى نۇرغۇن تەسۋىرلەردە رېئالىزم نۇرى چاقناپ تۇرى-دۇ، مۇئەللىپ ئۆز دەۋرىدىكى ئىجتىمائىي تۈرمۇشنى قۇرۇق پەند ـ نەسىھەتكە تايىنىپ ئەمەس، بەلكى بەدىئىي ئۇسۇل بىلەن پېرسوناژلار ئوبرازىنى يارىتىپ، كونكرېت ۋەقە ئېپىزوتلىرى ئار-قىلىق ئەكس ئەتكۈزىدۇ. ئەسەردىكى تۆت پېرسوناژ ئۆزئارا بىر ـ بىرىنى يورۇتۇپ بېرىدۇ. ئۇلار-نىڭ خاراكتېرىدىكى پەرقلەر پېرسوناژلارنىڭ بىر ـ بىرىگە تامامەن ئوخشىمايدىغان ھايات پەلسە-پىسى ۋە پائالىيەتلىرى ئارقىلىق گەۋدىلەندۈرۈلىدۇ. مانا بۇ نۇقتا «قۇتادغۇ بىلىك» داستانىنى باشقا ھەرقانداق پەند ـ نەسىھەت خاراكتېرىدىكى ئەسەردىن پەرقلەندۈرۈپ تۇرىدۇ.

ئەسەردىكى ھۆكۈمدار كۈنتۇغدى مۇئەللىپ تەرىپىدىن يۈكسەك دەرىجىدە غايىۋىلەشتۈرۈلۈپ، «ئادىل قانۇننىڭ سىمۋولى» قىلىنغان. ئۇ مۇنداق دەپ جاكارلايدۇ:

كۆنىلىك ئۈزەلە كەسەرمەن ئىشىگ،
ئادىرمازمەن بەكسىگ يا قۇلسىغ كىشىگ.
(قىلۇرمەن ئادالەت بىلەن ھەل ئىشىن،
ئايرىماسمەن بەگ ۋە قۇل دەپ ھېچ كىشىن).

كەرەك ئوغلۇم ئەرسە ياقىن يا ياغۇق،
كەرەك يارقىن ئەرسە كەچىگلى قونۇق.
(كېرەك ئوغلۇم بولسۇن، يېقىن تۇغقىنىم،
يولۇچى، ئۆتكۈنچى، بىرەر قوتىقىم).

تۆرۈدە ئىكىگۇ ماڭا بىر سانى،
كەسەردە ئادىن بولماغاي ئول مېنى.
(ماڭا تەڭ ئىككىسى قانۇن ئالدىدا،
بۆلەكچە بولماسمەن ھۆكۈم ۋاقتىدا).

ئەسەردىكى ۋەزىر ئايتولدى ئۆزىنىڭ بەخت ـ سائادەت سىمۋولى ئىكەنلىكىنى، ئەمما بەخت ـ سائادەتنىڭ قارارسىزلىقىنى، تۇتۇشنى بىلمىسە، ئۇنىڭ تېز قېچىپ كېتىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ ۋە بەخت ـ سائادەتنى تۇتۇپ تۇرۇشنىڭ ئەڭ مۇھىم ئامىلى گۈزەل ئەخلاقلىق بىر كىشى بولۇش ئىكەنلىكىنى تەكىتلەيدۇ.

ۋەزىرنىڭ ئوغلى ئۆگدۈلمىش ئەقىل ـ پاراسەت سىمۋولى بولۇپ، ئۇنىڭ ئوبرازى ئاتىسىنىڭ ئوبرازىدىنمۇ يارقىنراق، ئۇ بىرمۇنچە ئالىيجاناب پەزىلەتلەرنى تولۇق ئىگىلىگەندىن تاشقىرى، يە ـ نە يۈكسەك ئەقىل ـ پاراسەت ۋە بىلىمگە ئىگە ھەم ئاشۇ ئەقىل ـ پاراسەت ۋە بىلىم ئارقىلىق دۆلەت ۋە پۇقرالار ئۈچۈن خىزمەت قىلىشقا ئىنتىلىدىغان بىر ئوبرازدۇر.

ئەسەردىكى قانائەت سىمۋولى ئودغۇرمىش ھەممىدىن مۇرەككەپ شەخس. ئۇ زور ئالىم، دانىشمەن، پەيلاسوپ، لېكىن، رېئال دۇنيادىن قول ئۈزگەن زاھىت. ئۇ، بۇ دۇنيانى بىر قوناڭغۇ (ئۆتەڭ)، كىشى ئۈچۈن ئازغىنا يىمەكلىك بىلەن بەدەنىنى ياپقۇدەك بىر پارچە لاتا كۆپايە، باشقا ئىشلارنىڭ ھەممىسى بىھۇدە ئاۋارىگەرچىلىك دەپ قارايدۇ. كۈنتۇغدى ئەلىگنىڭ ساراي خىزمىتىگە تەكلىپ قىلىپ يازغان خېتىگە قاتتىق جاۋاب قايتۇرىدۇ. لېكىن، ئاخىرىدا ئۆگدۈلمىش بىلەن كۈنتۇغدى ئەلىگنىڭ: «خەلققە پايدىلىق بولۇش كېرەك، خەلقتە خىزمەت قىلغان كىشىلەرلا ھەقىقىي بەختكە ئېرىشىدۇ، خەلقتە خىزمەت قىلىشنىڭ ئۆزىمۇ بىر ئىبادەت» دېگەن مەزمۇندىكى گەپ ـ لىرىگە قايىل بولىدۇ ۋە ئۆگدۈلمىشكە: «سېنىڭ ماڭغان يولۇڭ توغرا، سەن شۇ يولدا مېڭىشىنى داۋام ئەت» دەپ ئىپادە بىلدۈرىدۇ.

دېمەك، مۇئەللىپ ئۆزىنىڭ بىر پۈتۈن ئىدىيە سىستېمىسىنى ئەنە شۇ تۆت پېرسوناژ، يەنى ئادالەت سىمۋولى كۈنتۇغدى ئەلىگ (ھۆكۈمدار)، بەخت ـ سائادەت سىمۋولى ئايتولدى (ۋەزىر)، ئەقىل ـ پاراسەت سىمۋولى ئۆگدۈلمىش (ۋەزىرنىڭ ئوغلى)، قانائەت سىمۋولى ئودغۇرمىش (زاھىت) ئارىسىدىكى دىرامىلىق سۆھبەتكە سىڭدۈرۈپ، ئۆزىنىڭ دۆلەت ۋە جەمئىيەتنى قانۇن، بىلىم ۋە ئەخلاق ـ پەزىلەت بىلەن ئىدارە قىلىش ھەققىدىكى بىر قاتار غايىۋى قاراشلىرىنى نامايان قىلىدۇ. ئۆز دەۋرىدىكى رېئاللىقنى ئىسلاھ قىلىشقا قارىتىلغان بىر قاتار ئىجتىمائىي تەشەببۇسلارنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ، ئۇ قاراخانىيلار دەۋرىدىكى يۇقىرى تەبىقىگە مەنسۇپ شەخس بولسىمۇ، ئىجتىمائىي زىددىيەتلەردىن ئۆزىنى قاچۇرماستىن ۋە رېئاللىقنى پەردازلىماستىن، بەلكى ئۇنىڭدىكى مەۋجۇت ئىللەتلەرنى دادىللىق ۋە رەھىمسىزلىك بىلەن ئېچىپ تاشلايدۇ ھەم سۆكىدۇ. مەسىلەن:

ئەي ئەلىگ، ئوتاچى ساتى سەن بۇ كۈن،
يۈدۈن بارچا ئىگلىگ ساتا مۇڭلۇغۇن.

(ئەلىگ سەن تېۋىپقا ئوخشارسەن بۇ كۈن،
ساڭا موھتاج ئېرۇر ئاغرىق — خەلق پۈتۈن).

قايۇسى كۆتۈرمىش بولۇر كۈچ ئىرىنچ،
قايۇسى چىغايلىق بىلە يەر ساقمىچ.
(بىرى چەككەچ زۇلۇم، بەختى قارادۇر،
بىرى يوقلۇق غېمىدە بىناۋادۇر).

قايۇ ئاچ، قايۇسى يالىنمىش بولۇر،
قايۇ قادغۇ بىرلە ئۇنمىش بولۇر.
(بىرى ئاچ، ئۇ بىرسى يالىڭاچ يۈرۈر،
بىرى قايغۇ ـ غەمدە پىغانلار چېكۈر).

سېنىڭدە تۈرۈر، كۆر، بۇلارنىڭ ئەمى،
ئوتاغىل دارۇ بىرلە، بولغىل قامى.
(سېنىڭدە تۈرۈر، كۆر، بۇنىڭ دورىسى،
داۋالا بولۇپ سەن ھېكىم ـ ئۇستىسى).

قالى قىلماسا سەن ئەمى يا ئوتى،
بودۇنقا بولۇرسەن تىرىگلىك يۇتى.
(بېرىپ دورا ـ داۋاسىن قىلمىساڭ گەر،
سېنىڭدىن بۇ خەلقە پالاكەت كېلەر).

مۇئەللىپ يەنە بىرقانچە بېيىتتا شۇ ۋاقىتتىكى رېئال جەمئىيەتكە بولغان كۆزقارىشىنى تۆۋەندىكى مەزمۇنلار بىلەن ئىپادىلەپ بېرىدۇ:

«ئەي بىلىملىك كىشى، ئەتراپىڭغا بىر باق. نېمىلەرنى كۆرەرسەن، بىلىملىكلەر خارلانغان، ئېتىبىاردىن چۈشكەن، چەتكە قېقىلغان... ئەقىللىكلەر تىلسىز، ئۇلار ئاغزىنى ئاچماس... ھالالنىڭ پەقەت ئېتىلا قالدى، ھەممە ياقنى ھارام قاپلىدى، بۇنى سەزگەن كىشى يوق... ۋاپا ئورنىنى جاپا ئىگىلىدى، توغرا يولدا ماڭغان كىشى نەدە؟!»

ئۆز دەۋرىدىكى رېئاللىققا قارىتا، يۈسۈپ خاس ھاجىپ ئۆزى ياراتقان غايىۋى پېرسوناژلار

ئاغزىدىن ئادىل قانۇن يۇرگۈزۈش، بىلىم، ئەقىل ـ پاراسەت ۋە ئەخلاقنى ئىززەتلەش ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان ئىجتىمائىي غايىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. بۇنداق بىر ئىجتىمائىي غايىنىڭ ئوتتۇرىغا قويۇلۇشى ئەينى دەۋرگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، بىر «ئوتۇپىيە» (خىيال) بولسىمۇ، شۇبھىسىزكى، ئۇ مەلۇم دەرىجىدە ئەينى دەۋردىكى خەلق ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى ۋە مەنپەئەتىنى ئەكس ئەتكۈزگەن، تارىخىي تەرەققىيات تەلىپىنى ئىپادىلىگەن، شۇڭا بۇ مۇئەييەن ئىلغارلىققا ئىگە. ئەنە شۇ نۇقتىلار بويىچە ئېيتقاندا، «قۇتادغۇ بىلىك» باشقا بارلىق مۇنەۋۋەر كىلاسسىك ئەدەبىيات مىراسلىرىغا ئوخشاشلا، روشەن خەلقچىللىق خۇسۇسىيىتىگە ئىگە ئەسەردۇر.

شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەپ كۆرسىتىش كېرەككى، «قۇتادغۇ بىلىك» تىل ۋە شېئىرىي ئۇسلۇب جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكى بىلەن ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ 11 ـ ئەسىردىلا خېلى يۇقىرى سەۋىيەگە ئېرىشكەنلىكىدىن دالالەت بېرىدۇ. مەسىلەن، ئەسكەر باشلىقى يۇرەكلىك ۋە جەسۇر بولۇشى لازىم، شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ جەڭچىلىرىمۇ جاسارەتلىك بولالايدۇ، دېگەن پىكىر مۇنداق گەۋدىلەندۈرۈلگەن:

كۆر، ئارسلان بولۇ بەرسە ئىتقا باشى،
بۇ ئىت بارچا ئارسلان بولۇر ئۆز تۆشى.
قالى بولسا. ئارسلانقا ئىت باشچىسى.
ئول ئارسلان بولۇر بارچە ئىت ساقىشى.

(بولىۋەرسە ئىتقا، كۆر، باش ئارسلان،
بولۇر ئىتلار ھەممە ئارسلانسىمان.
ئەگەر بولسا ئىت ئۇ ئارسلانغا باش،
بولۇر ئارسلانلار ھەم ئىتتەك ھامان).

مۇئەللىپ ئادەمنىڭ مەنىۋى كامالەتكە ئېرىشىش ۋاقتى ياشلىق چېغى ئىكەنلىكى توغرىسىدا مۇنداق دەيدۇ:

بودۇم ئوقتەك ئەردى، كۆڭۈل ئەردى يا،
كۆڭۈل قىلغۇ ئوقتەك بودۇم بولدى يا.
(بويۇم ئىدى ئوقتەك، كۆڭۈل ئىدى يا،
كۆڭۈل قىلغۇ ئوقتەك، بويۇم بولدى يا).

تەبىئەت تەسۋىرىگە بىر مىسال:

قالىق يىرتتى كەدمىش قارا كۆڭلەكىن،
ئاچىلدى يارۇق يۈز كۆتۈردى ئەگىن.
كۈلە باقتى ئۆرلەپ تانۇ قىز يۈزى،
يارۇدى بۇ دۇنيا ئىرى ھەم قوزى.

(پەلەك يىرتتى كىيگەن قارا كۆڭلەكىن،
كۆتۈرۈپ پەرەنجە، ئۇ ئاچتى يۈزىن،
كۈلۈپ باقتى ئۆرلەپ گۈزەل قىز يۈزى،
يورۇدى جاھانىنىڭ ھەر ئىككى يۈزى[1]).

«قۇتادغۇ بىلىك» نىڭ ئۇيغۇر ئەدەبىياتى، بولۇپمۇ ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىكى يەنە بىر مۇھىم تۆھپىسى شۇكى، ئۇنىڭدا ھازىرقى زامان ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىكى بەزى نادىر ژانىرلار (مەسىلەن، رۇبائىي، تەجنىس، تۇيۇق) نىڭ شۇ دەۋرلەردىن تارتىپ ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدە مەۋجۇت ئىكەنلىكى، يەنى بۇ ژانىرلارنىڭ قەدىمدىن قالغان مىللىي مىراسلىرىمىز ئىكەنلىكى روشەن نامايان قىلىنغان. بۇ ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى ۋە ئەدەبىيات نەزەرىيەسىدىكى بەزى چىگىچ مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشتا بەك مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

رۇبائىيلارغا مىسال:

نەرگىز ئەر بولۇر، كۆر، مىڭەر دۇشمەنى
مىڭەر سۆزلەمەسە كۈنىگە ئانى.
بۆرىمۇ بولۇر كۆرگىل ئىتتەن قايار،
ئۇدۇلا ئىشتىسە مىڭ ئىتلەر ئۈنى.

(نېچۈك ئەر سانىلۇر مىڭ ئەر دۇشمىنى،
مىڭ غەيرەت قىلمىسا ئۈنى ھەر كۈنى.
كۆر، ئىتتىن قاچقان ئۇ بۆرە بولۇرمۇ،
ئاڭلانسا كەينىدىن مىڭ ئىتنىڭ ئۈنى).

[1] ئىككى يۈزى — كۈنگەي ۋە تەسكەي.

قوت ئول بەگ بودۇنقا قوتادغۇ كەرەك،
قوتادسا بودۇن قارنى تودغۇ كەرەك.
بۇ بەگلەر تەڭنز ئول توپى يىنچۇلۇگ،
تەڭنزگە ياغۇغلى بايۇغۇ كەرەك.

(بەگدۇر بەخت، ئەلگە بەخت بەخش قىلماق كېرەك،
بەخت بەرسە، ئەل قارنىن تويدۇرماق كېرەك.
بۇ بەگلەر دېڭنزدۇر، تۇۋى ئۇنچىلىك،
دېڭنزغا يېقىنلار بېيىماق كېرەك).

مانا بۇ كۇپلېتلاردا رۇبائىيىنىڭ ھەممە ئالاھىدىلىكلىرى، يەنى چوڭقۇر پەلسەپىلىك پىكىر، مەنە جەھەتتىن مۇستەقىللىق ۋە تولغۇنلۇق، تىل ۋە ئۇسلۇب جەھەتتىن پىششىق ھەم ئىخچام-لىق، شەكىل جەھەتتىن تۆتلۈك بولۇش خۇسۇسىيەتلىرى تولۇق ئىپادىلەنگەن.

تەجنىس ۋە تۇيۇق ئومونىم سۆزلەردىن پايدىلىنىپ يېزىلغان بىر خىل شېئىر شەكلى بو-لۇپ، ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرى بولۇپمۇ ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدە كەڭ تارقالغان بىر خىل نادىر سۆز سەنئىتىدۇر. بۇ خىل شېئىر شەكلى قەدىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە مەۋجۇت بولۇپ كەلمەكتە، بەلكى تەرەققىي قىلماقتا. «قۇتادغۇ بىلىك»تە مانا شۇ سۆز سەنئىتىگىمۇ ئاللىقاچان ئاساس سې-لىنغانلىقىنى كۆرىمىز.

مەسىلەن: «قىز» دېگەن سۆز قەدىمكى ئۇيغۇرچىدا ھازىرقى مەنىسىدىن تاشقىرى، «قىس»، «كەم»، «نادىر» دېگەن مەنىلەرنى بېرەتتى. شائىر بۇنىڭدىن پايدىلىنىپ مۇنداق يازىدۇ:

بۇ مۇنداق كىشىلەر بولۇر ئىزى قىز،
بۇ قىز قىزلىغى قىلدى قىز ئاتى قىز.
(مۇشۇنداق كىشىلەر بولۇر بەكمۇ قىز،
بۇ قىز قىزلىقى قىلدى قىز ئاتى قىز).

«ھېسابى» دېگەن سۆز قەدىمكى ئۇيغۇرچىدا «ساقىش» دېيىلەتتى. «ساقىش» سۆزىنىڭ ئېتىمو-لوگىيەسى (كېلىپ چىقىشى) «ساق ئىش» بولغاچقا، شائىر بۇنىڭدىن پايدىلىنىپ مۇنداق يازغان:

ساقىش ساقلىغىن بولدى ئاتى ساقىش،
كۆرۈ بارسا ساقىش ئىزىنگۈك ساق ئىش،

(هېساب ساقلىقىدىن ئاتالدى «ساقىش»،
كۆرۈرسەن هېساب ئۇ ئۆزى بەك ساق ئىش).

«قەسىر»، «ساراي»، «ئوردا» سۆزلىرى قەدىمكى ئۇيغۇرچىدا «قارشى» دېيىلەتتى. «قارشى» سۆزى يەنە هازىرقى مەنىسىدىمۇ ئىشلىتىلەتتى. شائىر بۇنىڭدىن پايدىلىنىپ مۇنداق يازغان:

بۇ بەگلەر ئەۋى ئاتى قارشى تۇرۇر،
بۇ قارشى ئىچىندەكى قارشى تۇرۇر.
(بۇ بەگلەر ئۆيىنىڭ ئېتى «قارشى»دۇر،
بۇ «قارشى» ئەهلى ئۆزئارا قارشىدۇر).

«ئۆگ» دېگەن سۆز قەدىمكى زامانلا ئەقىل ـ ئىدراك، ماختىماق، چوڭ ياكى بۇيۇك دېگەن مەنىلەردە قوللىنىلاتتى، شائىر بۇنىڭدىن پايدىلىنىپ ناهايىتى ئوبدان تۇيۇق (مۇختەسىلات) يازغان:

قايۇ ئەردە بولسا ئوقۇش بىرلە ئۆگ،
ئانى ئەر ئاتاغىل، نەچە ئۆگسە ئۆگ.
ئۇقۇش ئۆگ بىلىك كىمدە بولسا تۇگەل،
ياۋۇز ئەرسە كەدتى، كىچىك بولسا ئۆگ.

(ئەگەر كىمدە بولسا ئاڭ ـ ئىدراك ۋە ئۆگ،
ئۇنىڭ ئەر ساناپ سەن قانچە ئۆگسەڭ ئۆگ.
ئەقىل ـ ئاڭ، بىلىم كىمدە بولسا تولۇق،
يامان بولسا خوپ دە، كىچىك بولسا ئۆگ).

بۇ يەردە «ئۆگ» سۆزى بىرىنچى مىسرادا ئەقىل، ئىككىنچى مىسرادا ماختىماق، تۆتىنچى مىسرادا چوڭ دېگەن مەنىلەردە كەلگەن.

«قۇتادغۇ بىلىك» تە مول ۋە كىشىنى چوڭقۇر ئويلاندۇرىدىغان پەلسەپىلىك پىكىرلەر شەرھ-لەنگەنلىكى، يۇكسەك بەدئىيىلىك ئىپادىلەنگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇ دۇنياغا كېلىشى بىلەنلا قاراخا-نىيلار تېررىتورىيەسىنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدىكى كەڭ رايونلاردا چوڭقۇر تەسىر قوزغىغان. كىتابقا شۇ دەۋرلەردىلا باشقىلار تەرىپىدىن ئىككى مۇقەددىمە يېزىلغانلىقى ۋە 14 ـ ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىغىچە ياشىغان «ئالتۇن ئوردا» دۆلىتىنىڭ مەركەزلىرىدىن بولغان سارايچىق شەھىرى خارا-

بىسمدىن 1909 ـ يىلى تېپىلغان بىر كوزىدا «قۇتادغۇ بىلىك»كە تەقلىدەن يېزىلغان مىسرالارنىڭ ئۆچرايدىغانلىقى بۇنىڭ جانلىق دەللىلىدۇر.

12 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرى بىلەن 13 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ياشىغان ئەدىب ئەخمەت يۈكنەكـ كىشىنىڭ «ئەتەبەتۈل ـ ھەقايىق» (ھەقىقەت ئىشىكى) ناملىق دىداكتىكا داستانىنىڭ مەزمۇن، ئۇسـلۇب ۋە تىل جەھەتتىن «قۇتادغۇ بىلىك»كە ئوخشايدىغانلىقى، «قۇتادغۇ بىلىك»تىن 250 يىل كېـيىن نەسىردىن رابغۇزى تەرىپىدىن يېزىلغان «قىسسەسۇل ئەنبىيا» ناملىق ئەسەرنىڭ بېشىدىكى «باھار ھەققىدىكى مەدھىيە»دىمۇ «قۇتادغۇ بىلىك» ئەدەبىي ماھارەت تەسىرىنىڭ كۈچلۈكلۈكى «قۇتادغۇ بىلىك» نىڭ دۆلەت، سىياسەت ۋە ئىجتىمائىي ئىدىيەلەر جەھەتتىلا ئەمەس، بەلكى ئەدەـ بىيات جەھەتتىمۇ كېيىنكىلەرگە قانچىلىك كۈچلۈك تەسىر كۆرسەتكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ.

4

يۇقىرىدا بايان قىلىنغانلاردىن مەلۇم بولىدۇكى، «قۇتادغۇ بىلىك» يېڭىدىن ئايىغى چىقىپ، تاياقلاپ مېڭىۋاتقان بىر مەدەنىيەتنىڭ ئەمەس، بەلكى قەدىمىي ۋە يۈكسەك بىر مىللىي مەدەنـ ىيەتنىڭ بۇاستە مەھسۇلى. ئۇ ئەدەبىي ئەسەر بولۇش بىلەن بىللە ھەم تارىخ، ھەم پەلسەپە، ھەم «سىياسەتنامە» ياكى دۆلەتشۇناسلىق، ھەم ئىجتىمائىي تەلىم ـ تەربىيە ۋە ئۇزاق ئۆتمۈش ھايات بىلەن قاراخانىيلار دەۋرىدىكى رېئال ھاياتنى ئۆزىدە مۇجەسسەملەشتۈرگەن سىستېمىلىق بىر ئىلمىي ئەسەر. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇ شەرق مەدەنىيىتىنى، ئۇيغۇر ۋە باشقا تۈركىي تىلدا سۆزلىشـ ىدىغان خەلقلەر تارىخىنى، بولۇپمۇ قاراخانىيلار سەلتەنەتى تارىخى بىلەن ئۇيغۇر تىلى ۋە ئەدەبىياتى تارىخىنى، قەدىمكى ئەجدادلارنىڭ پەلسەپە، ھوقۇق (قانۇن)، ئېتىكا (ئەخلاق)، تەلىم ـ تەربىيە، دىنىي ئېتىقاد، دۇنيا قاراش، ئۆرپ ـ ئادەتلىرىنى تەتقىق قىلىشتا زور ئىلمىي ئەھمىيەتكە ئىگە.

شۇنداق بولغاچقا، ئۆتكەن ئەسىرنىڭ ئاخىرىدىن باشلاپلا، بۇ ئەسەر خەلقئارادا ئىلىم ساھەـ سىدىكىلەرنىڭ زور دەرىجىدە دىققەت ـ ئېتىبارىنى قوزغىدى، ھەرقايسى مەملىكەت ئالىملىرى ۋە تەتقىقات خادىملىرى «قۇتادغۇ بىلىك» تەتقىقاتىدا كۆزگە كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەرنى يارىتتى. ھەقـ قەتەنمۇ «قۇتادغۇ بىلىك» ئۇيغۇر مەدەنىيەت تارىخىدىكى يازما يادىكارلىقلار ئىچىدە ھەممىدىن كۆپ تەتقىق قىلىنغان ئەسەر، بۇ ئەسەر خەلقئارا ئىلىم ساھەسىدىكىلەرنىڭ مۇھىم تەتقىقات تېمىلـ رىدىن بىرى بولۇپ كەلمەكتە. ئېلىمىزدىمۇ ماركسىزملىق مەيدان، نۇقتىئىنەزەر ۋە ئۇسۇل بىلەن «قۇتادغۇ بىلىك» ئۇستىدە ئومۇمىيۈزلۈك ۋە سىستېمىلىق تەتقىقات ئېلىپ بېرىلماقتا. ئوچۇقراق قىلىپ ئېيتقاندا، «قۇتادغۇ بىلىك» 11 ـ ئەسىرگە تەئەللۇق بىر ئەدەبىي ئەسەر بولغاچقا، بارلىـق كىلاسسىك مەدەنىي مىراسلارغا ئوخشاشلا، بۇ ئەسەر ۋە ئۇنىڭ مۇئەللىپىمۇ بەزى جەھەتلەردە سـ

مىسىي ھەم تارىخىي چەكلىمىلەردىن خالىي بولالمىغان. شۇڭا، بىز تارىخىي ماتېرىيالىزملىق نۇقتىئىنەزەر بىلەن، ئۇنىڭ شاكىلىنى چىقىرىۋېتىپ، مېغىزىنى ئېلىپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى پايدىلىق تەرەپلەرنى سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇشمىز لازىم.

«قۇتادغۇ بىلىك» داستانىنى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا ئۆز ۋەزنى بىلەن نەزمىي شەكىلدە ئىشلەش تۇنجى قېتىم بولۇۋاتقان ئىش. سەۋىيەمىزنىڭ چەكلىك بولۇشى تۈپەيلىدىن، بۇ نۇسخىدا بەزى يېتىشسىزلىكلەرنىڭ كۆرۈلۈشى تەبىئىي، كىتابخانىلارنىڭ قىممەتلىك پىكىرلىرىنى ئايىماسلىقىنى ئۈمىد قىلىمىز.

«قۇتادغۇ بىلىك» نى نەشرگە تەييارلاش گۇرۇپپىسى
1983 ـ يىلى، مايى.

مۇندەرىجە

出版说明 1
نەشر قىلىنىشى ھەققىدە 5
总序 ..... 张春贤 11
كىرىش سۆز ..... جاڭ چۈنشيەن 15
编选说明 19
تۈزۈلۈشى ھەققىدە 21

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن 1
مۇقەددىمە 3
A. نەسرىي مۇقەددىمە 1
B. نەزمىي مۇقەددىمە 3
C. بابلار مۇندەرىجىسى 11
D. ئەسلىي مەتىن (تېكىست) 15
بىرىنچى باب ھەممىدىن ئەزىز ۋە ئۇلۇغ بولغان تەكرىنىڭ مەدھىيەسى بايانىدا 15
ئىككىنچى باب پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەدھىيەسى بايانىدا 19
ئۈچىنچى باب تۆت ساھابىنىڭ مەدھىيەسى بايانىدا 21
تۆتىنچى باب پارلاق باھار پەسلى ۋە ئۇلۇغ بۇغراخان مەدھىيەسى بايانىدا 23
بەشىنچى باب يەتتە يۇلتۇز ۋە ئون ئىككى بۇرج بايانىدا 29
ئالتىنچى باب ئادەم بالىسىنىڭ قىممىتى بىلىم ۋە ئەقىلدىن ئىكەنلىكى بايانىدا 32
يەتتىنچى باب تىلىنىڭ پەزىلىتى بىلەن قۇسۇرى ۋە پايدىسى بىلەن زىيىنى بايانىدا 34
سەككىزىنچى باب مۇئەللىپنىڭ ئۆز ئۆزىرىسىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا 37
توققۇزىنچى باب ياخشىلىق قىلماقنىڭ مەدھىيەسى ۋە پايدىسى بايانىدا 41
ئونىنچى باب بىلىم بىلەن ئەقىلنىڭ پەزىلەت ۋە پايدىلىرى بايانىدا 47
ئون بىرىنچى باب كىتابنىڭ نامى، مەنىسى ۋە مۇئەللىپنىڭ ئۆز قېرىلىقىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا 53
ئون ئىككىنچى باب سۆز بېشى، كۇنتۇغدى ئەلىگ ھەققىدە 58

ئون ئۈچىنچى باب ئايتولدىنىڭ كۈنتۈغدى ئەلگ خىزمىتىگە كىرگەنلىكى بايا-
نىدا 65

ئون تۆتىنچى باب ئايتولدىنىڭ كۈنتۈغدى ئەلگ ھۈزۈرىغا كىرگەنلىكى بايا-
نىدا 78

ئون بەشىنچى باب ئايتولدى ئۆزىنىڭ بەخت - سائادەت ئىكەنلىكىنى ئېيتقانلىقى
بايانىدا 83

ئون ئالتىنچى باب ئايتولدىنىڭ ئەلگكە بەخت - دۆلەتنىڭ سۈپىتى توغرىسىدا
ئېيتقانلىرى 87

ئون يەتتىنچى باب كۈنتۈغدى ئەلگنىڭ ئايتولدىغا ئادالەت سۈپەتلىرى ھەققىدە
ئېيتقانلىرى 99

ئون سەككىزىنچى باب كۈنتۈغدى ئەلگنىڭ ئايتولدىغا ئادالەت سۈپىتىنىڭ قانداق-
لىقىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا 102

ئون توققۇزىنچى باب ئايتولدىنىڭ ئەلگكە تىلىنىڭ پەزىلىتى ۋە سۆزىنىڭ پايدىلى-
رىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا 119

يىگىرمىنچى باب بەختىنىڭ داۋامسىزلىقى ۋە دۆلەتنىڭ تۇراقسىزلىقى بايانىدا ... 129

يىگىرمە بىرىنچى باب ئايتولدىنىڭ ئوغلى ئۆگدۈلمىشكە نەسىھەت قىلغانلىقى بايا-
نىدا 141

يىگىرمە ئىككىنچى باب ئايتولدىنىڭ ئوغلى ئۆگدۈلمىشكە نەسىھەتى 153

يىگىرمە ئۈچىنچى باب ئايتولدىنىڭ ئەلگكە ۋەسىيەتنامە يازغانلىقى بايانىدا 160

يىگىرمە تۆتىنچى باب كۈنتۈغدى ئەلگنىڭ ئۆگدۈلمىشنى قىچقىرتقانلىقى بايانىدا .. 181

يىگىرمە بەشىنچى باب ئۆگدۈلمىشنىڭ كۈنتۈغدى ئەلگ ھۈزۈرىغا كىرگەنلىكى با-
يانىدا 185

يىگىرمە ئالتىنچى باب ئۆگدۈلمىشنىڭ كۈنتۈغدى ئەلگ خىزمىتىگە كىرگەنلىكى بايا-
نىدا 187

يىگىرمە يەتتىنچى باب ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلگكە ئەقىلنى سۈرەتلەپ بەرگەنلىكى بايانىدا 214

يىگىرمە سەككىزىنچى باب بەگلىككە لايىق بەگنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى بايانىدا .. 222

يىگىرمە توققۇزىنچى باب بەگلەرگە ۋەزىر بولىدىغان كىشىنىڭ قانداق بولۇشى لازىم-
لىقى توغرىسىدا ئۆگدۈلمىشنىڭ ئېيتقانلىرى 248

ئوتتۇزىنچى باب ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلگكە ئەسكەر باشلىغۇچى كىشىنىڭ
قانداق بولۇشى كېرەكلىكى توغرىسىدا ئېيتقانلىرى 257

ئوتتۇز بىرىنچى باب ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئۇلۇغ هاجىپلىققا قانداق كىشى لازىملىقى توغرىسىدا ئەلگەكە ئېيتقانلىرى 273

ئوتتۇز ئىككىنچى باب ئىشكىئاغىسىنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىقى هەققىدە ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئەلگەكە ئېيتقانلىرى 282

ئوتتۇز ئۈچىنچى باب ئەلچىلىككە ئەۋەتىشكە قانداق كىشى يارايدىغانلىقى توغرىسىدا ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئەلگەكە ئېيتقانلىرى 289

ئوتتۇز تۆتىنچى باب پۈتۈكچى قانداق بولۇشى لازىملىقى توغرىسىدا ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئەلگەكە ئېيتقانلىرى 297

ئوتتۇز بەشىنچى باب ئۆگدۈلمىشىنىڭ خەزىنىدارلىققا قانداق كىشى لازىملىقى توغرىسىدا ئەلگەكە ئېيتقانلىرى 304

ئوتتۇز ئالتىنچى باب باش ئاشپەزنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىقى توغرىسىدا ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئەلگەكە ئېيتقانلىرى 312

ئوتتۇز يەتتىنچى باب ئىچىملىك بېشىنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىقى توغرىسىدا ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئەلگەكە ئېيتقانلىرى 318

ئوتتۇز سەككىزىنچى باب خىزمەتچىلەرنىڭ بەگلەر ئۈستىدە قانداق هەقلىرى بارلىقى هەققىدە ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئەلگەكە ئېيتقانلىرى 326

ئوتتۇز توققۇزىنچى باب كۈنتۈغدى ئەلگىنىڭ ئودغۇرمىشقا خەت يېزىپ ئەۋەتكەنلىكى بايانىدا 349

قىرىقىنچى باب ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئودغۇرمىش قېشىغا بارغانلىقى بايانىدا 359

قىرىق بىرىنچى باب ئودغۇرمىشىنىڭ ئۆگدۈلمىش بىلەن مۇنازىرە قىلغانلىقى بايانىدا 362

قىرىق ئىككىنچى باب ئودغۇرمىشىنىڭ ئۆگدۈلمىشكە دۇنيانىڭ ئەيىبلىرىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا 382

قىرىق ئۈچىنچى باب ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئودغۇرمىشقا دۇنيا ۋاستىسى بىلەن ئاخىرەتنى تېپىش مۇمكىنلىكىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا 395

قىرىق تۆتىنچى باب ئودغۇرمىشىنىڭ ئەلگەكە خەت يېزىپ ئەۋەتكەنلىكى بايانىدا ... 402

قىرىق بەشىنچى باب كۈنتۈغدى ئەلگىنىڭ ئودغۇرمىشقا ئىككىنچى قېتىم خەت يازغانلىقى بايانىدا 421

قىرىق ئالتىنچى باب ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئودغۇرمىش بىلەن ئىككىنچى قېتىم مۇنازىرە قىلغانلىقى بايانىدا 429

قىرىق يەتتىنچى باب ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئودغۇرمىشقا بەگلەرگە خىزمەت قىلىشىنىڭ قائىدە ـ يوسۇنلىرىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا 436

قىرىق سەككىزىنچى باب ئۆگدۈلمىشىنىڭ ساراي ئەھلى بىلەن قانداق مۇئامىلىدە بو ـ لۇش توغرىسىدا ئېيتقانلىرى 449

قىرىق توققۇزىنچى باب ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئودغۇرمىشقا ئاۋام بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش توغرىسىدا ئېيتقانلىرى 464

ئەللىكىنچى باب پەيغەمبەر ئەۋلادلىرى بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا 466

ئەللىك بىرىنچى باب ئالىملار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا 467

ئەللىك ئىككىنچى باب تېۋىپلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا 469

ئەللىك ئۈچىنچى باب ئەپسۇنچىلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا 470

ئەللىك تۆتىنچى باب چۇش ئۆرۈگۈچىلەر بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا 471

ئەللىك بەشىنچى باب مۇنەججىملەر بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا 473

ئەللىك ئالتىنچى باب شائىرلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا 475

ئەللىك يەتتىنچى باب دېھقانلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا 476

ئەللىك سەككىزىنچى باب سودىگەرلەر بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا 478

ئەللىك توققۇزىنچى باب چارۋىچىلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا 480

ئاتمىشىنچى باب قول ھۈنەرۋەنلەر بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا 482

ئاتمىش بىرىنچى باب پېقىرلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا 485

ئاتمىش ئىككىنچى باب ئۆيلىنىشىنىڭ قانداق بولۇشى بايانىدا 484

ئاتمىش ئۈچىنچى باب پەرزەنتلەرنى قانداق تەربىيەلەش بايانىدا 488

ئاتمىش تۆتىنچى باب خىزمەتچىلەر بىلەن قانداق مۇئامىلە قىلىش بايانىدا 491

ئاتمىش بەشىنچى باب ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئودغۇرمىشقا زىياپەتكە بېرىش قائىدە ـ يو ـ سۇنلىرىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا 496

ئاتمىش ئالتىنچى باب ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئودغۇرمىشقا زىياپەتكە چاقىرىش قائىدىلىرى توغرىسىدا ئېيتقانلىرى 503

ئاتمىش يەتتىنچى باب ئودغۇرمىشىنىڭ ئۆگدۈلمىشكە دۈشمەن يۇز ئۆرۈپ، بارىغا قانائەت قىلىش ھەققىدە ئېيتقانلىرى 507

ئاتمىش سەككىزىنچى باب كۈنتۇغدى ئەلچىگىنىڭ ئودغۇرمىشنى ئۈچىنچى قېتىم دەۋەت قىلغانلىقى بايانىدا 532

ئاتمىش توققۇزىنچى باب ئودغۇرمىشىنىڭ ئۆگدۈلمىش يېنىغا كەلگەنلىكى بايانىدا 543

يەتمىشىنچى باب كۈنتۈغدى ئەلىگنىڭ ئودغۇرمىش بىلەن كۆرۈشكەنلىكى بايانىدا 544

يەتمىش بىرىنچى باب ئودغۇرمىشنىڭ ئەلىگكە نەسىھەت قىلغانلىقى بايانىدا 554

يەتمىش ئىككىنچى باب ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلىگكە مەملىكەتنى ئىدارە قىلىش ئۇسۇللىرى توغرىسىدا ئېيتقانلىرى 587

يەتمىش ئۈچىنچى باب ئۆگدۈلمىشنىڭ ئۆتكەن هاياتىغا ئېچىنىپ تۇۋا قىلغانلىقى بايانىدا 604

يەتمىش تۆتىنچى باب ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە كېڭەش بەرگەنلىكى بايانىدا ... 613

يەتمىش بەشىنچى باب توغرىلىققا توغرىلىق، ئادەمگەرچىلىككە ئادەمگەرچىلىك قىلىش بايانىدا 617

يەتمىش ئالتىنچى باب ئودغۇرمىشنىڭ ئاغرىپ قېلىپ، ئۆگدۈلمىشنى چاقىرغانلىقى بايانىدا 636

يەتمىش يەتتىنچى باب ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا چۈش تەبىرىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا 641

يەتمىش سەككىزىنچى باب ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە چۈش كۆرگەنلىكىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا 645

يەتمىش توققۇزىنچى باب ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىش چۈشىگە تەبىر بەرگەنلىكى بايانىدا 646

سەكسىنچى باب ئودغۇرمىشنىڭ بۇ چۈشكە باشقا تەبىر بەرگەنلىكى بايانىدا ... 648

سەكسەن بىرىنچى باب ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە نەسىھەت قىلغانلىقى بايانىدا ... 652

سەكسەن ئىككىنچى باب قۇمارۇنىڭ ئۆگدۈلمىشكە ئودغۇرمىشنىڭ ئۆلگەنلىكىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا 672

سەكسەن ئۈچىنچى باب قۇمارۇنىڭ ئۆگدۈلمىشكە تەزىيە بىلدۈرگەنلىكى بايانىدا 673

سەكسەن تۆتىنچى باب ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا ماتەم تۇتقانلىقى بايانىدا 674

سەكسەن بەشىنچى باب ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە تەزىيە بىلدۈرگەنلىكى بايانىدا 675

E. ئىلاۋىلەر 698

I يېگىتلىككە ئېچىنىپ، قېرىلىق هەققىدە ئېيتقانلىرى 698

II زامانىنىڭ بۇزۇقلۇقى ۋە دوستلارنىڭ جاپاسى توغرىسىدا 703

III كىتاب ئىگىسى يۈسۈپ ئۇلۇغ خاس هاجىپنىڭ ئۆزىگە نەسىھەتى 707

IV ئىزاهلار 711

A

ئەسرىي مۇقەددىمە

بسم الله الرحمن الرحيم

ئىلاھىچى ۋە تۇيۇنكۇچى ئەڭ ئىنچى بىلەن باشلايمەن.

1. ھەمدۇسانا، مىننەت ۋە سانسىز مەدھىيەلەر
2. ئەزىز ۋە ئۇلۇغ تەڭرىگەكىم، (ئۇ) ئۇلۇغلۇق ئىگىسى ۋە كامال
3. قۇدرەتلىك پادىشاھتۇر. (ئۇ) يەرنى، كۆكنى ياراتقان،
4. بارلىق جانلىقلارغا رىزىق بەرگەن. ئۇ نېمىنىكى
5. خالىدى، شۇنى قىلدى؛ ھەمدە نېمىنىكى خالىسا، شۇنى قىلۇر.
6. يەفئەلۇللاھۇ مايەشا ۋە يەھكۇمۇ مايۇرىد (خۇدا خالىغىنىنى قىلىدۇ ۋە ئىرادىسى بويىچە ھۆكۈم قىلىدۇ).
7. يەنە سانسىز سالام ۋە دۇرۇتلار ئىنسانلارنىڭ
8. ياخشىسى، پەيغەمبەرلەرنىڭ سەرخىلى (ۋە تەڭرىنىڭ ئۇلۇغ ئەلچىسى)
9. مۇھەممەد مۇستاپاغا بولسۇن، يەنە ئۇنىڭ يارانلىرى بولغان ئەزىز ۋە مۆھتەرەم ساھابىلەردىن ئاللا رازى بولغاي.
10. بۇ بەك ئەزىز بىر كىتابتۇر، (ئۇ) چىن ھېكمەتلىرىنىڭ
11. ھېكمەتلىرى بىلەن بېزەلگەن، ماچىن ئالىملىرىنىڭ
12. شېئىرلىرى بىلەن ياسانغاندۇركى،
13. بۇ كىتابنى ئوقۇغان ۋە بۇ بېيىتلارنى (باشقىلارغا) بىلدۈرگەن (كىشى بۇ)
14. كىتابتىنمۇ ئەزىزرەكتۇر. چىن ـ ماچىن
15. ئالىملىرى ۋە ھېكمەتلىرىنىڭ ھەممىسى بىر قارارغا
16. كەلدىلەركى، مەشرىق ۋىلايىتىدە،
17. پۈتۈن تۈركىي خەلقلەر ياشايدىغان يەرلەردە، بۇغراخان تىلىدا
18. تۈركىي سۆز بىلەن (ھېچكىم) بۇنىڭدىن ياخشىراق كىتابنى ھەرگىز

19. يازغىنى يوق. بۇ كىتاب قايسى پادىشاھلىققا
20. ياكى قايسى ئىقلىمغا يەتسە، غايەت
21. ئۇزلۇقى ۋە پەۋقۇلئاددە گۈزەللىكىدىن،
22. ئۇ ئەللەرنىڭ ھېكمىلىرى بىلەن ئالىملىرى قوبۇل قىلىپ،
23. ئۇنىڭغا ھەرىرى بىر تۇرلۇك ئات ۋە لەقەب (لەقەم) بەردى.
24. چىنلىقلار «ئادابۇل ـ مۇلۇك» (شاھلارنىڭ ئەدەپ ـ قائىدىلىرى) دەپ ئاتىدى؛ ماچىن
25. مەملىكىتىنىڭ ھېكمىلىرى «ئايىنۇل ـ مەملىكە» (مەملىكەتنىڭ دەستۇرى)
26. دېسە، مەشرىقلىقلار «زىينەتۇل ـ ئۇمەرا» (ئەمىرلەر زىننىتى) دېدى؛
27. ئىرانلىقلار «شاھنامەئى تۇركىي» دەپ ئات قويدى؛
28. بەزىلىرى «پەندنامەئى مۇلۇك» (پادىشاھلارغا نەسىھەت) دەپ ئاتىدى؛
29. تۇرانلىقلار «قۇتادغۇ بىلىك» دەپ ئات قويدى.
30. بۇ كىتابنى يازغۇچى بالاساغۇندا
31. تۇغۇلغان بىر تەقۋادار زاتتۇر؛ ئەمما،
32. بۇ كىتابنى قەشقەر ئېلىدە تاماملاپ، مەشرىق
33. شاھى تاۋغاچ بۇغراخان ھۇزۇرىغا سۇنغاندۇر.
34. شاھ بۇغراخانمۇ ئۇنى قەدىرلەپ
35. (ۋە) ئۇلۇغلاپ، ئۇنىڭغا خاس ھاجىپلىقنى
36. ئىلتىپات قىلغان (ۋە) شۇنىڭ بىلەن يۈسۈپ ئۇلۇغ خاس
37. ھاجىپ دەپ نام ـ شۆھرىتى دۇنياغا يېيىلغاندۇر.
38. بۇ ئەزىز كىتاب تۆت ئۇلۇغ (ۋە) مۇھىم ئۇل ئۇستىگە بىنا
39. قىلىنغان: بىرىنچىسى، ئەدىل (ئادالەت)؛ ئىككىنچىسى، دۆلەت (بەخت)؛
40. ئۈچىنچىسى، ئەقىل؛ تۆتىنچىسى، قانائەت بولۇپ، يەنە (ئۇلارنىڭ)
41. ھەربىرىگە تۇرکچە بىر ئات قويۇلغان. ئەدىلگە
42. «كۈنتۇغدى ئەلىگ» [1] ئېتى بېرىلىپ پادىشاھ ئورنىغا
43. قويۇلغان؛ دۆلەتكە «ئايتولدى» دەپ ئات قويۇلۇپ،
44. ۋەزىر ئورنىغا قويۇلغان؛ ئەقىلگە
45. «ئۆگدۈلمىش» دەپ ئات قويۇلۇپ، ۋەزىرنىڭ ئوغلى ئورنىغا قويۇلغان؛
46. قانائەتكە «ئودغۇرمىش» ئېتى بېرىلىپ، ۋەزىرنىڭ
47. قېرىندىشى دەپ ئېيتىلغان. شۇنىڭدەك (مۇئەللىپ ئۆز پىكىرلىرىنى)
48. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى مۇنازىرە ۋە سوئال ـ جاۋابلىق سۆزلەر ئارقىلىق
49. ئىپادىلىگەن، تاكى (بۇنى) ئوقۇغانلارنىڭ كۆڭلى ئېچىلىپ،
50. مۇئەللىپنى ياخشى دۇئا بىلەن ياد قىلسۇن دەپ.

B

نەزمىي مۇقەددىمە

1 قادىر بىر خۇدا ئۇ، جەمدىن ئوزا،
تولا كۆپ شۇكۇر، مەدھ ئاڭالا سازا [2]

2 ئۇلۇغلۇق ئىگىسى، قادىر زۇلجەلال[3]
ياراتقان، تۆرەتكەن ۋە قادىر كامال.

3 يەر، ئاسمان ۋە مەخلۇق ئىگىسى يەنە،
تەييار قىلدى رىزقىڭ، يېگىن سەن كۆلە.

4 بېرۇر ئۇ جەمگە ساناقسىز روزى[4]
جەمگە يېگۈزۈر، يېمەس ئۇ ئۆزى.

5 ئۇ قويماس ئاچ ھەرگىز جەمى تىنغۇچىن،
يېگۈزۈر، ئىچۈرۈر ئۇ زات ھەممىدىن.

6 تېچۈك خالىدى، بولدى شۇنداق قامۇغ[5]
تىلىسە ئۇ كىمنى قىلۇ ئۇ ئۇلۇغ.

7 تاللانغان رەسۇلغا دۇرۇت ھەم سالام،
يەنە يارلىرىغا سالام ـ ئېھتىرام.

8 مۇھەممەد رەسۇلدۇر خالايىق بېشى،
ئېرۇر ھەممىڭ ئۇ كۆزى ۋە قېشى.

9 يەنە بۇ كىتابتۇر ناھايەت ئەزىز،
ئالىملارغا بولغاي بىلىمدىن دېگىز.

10 بېزەلگەن ئۇ قىممەت بىلىملەر بىلە،
ئەي كىمسە، شۇكۇر قىل، قانائەت تىلە.

11 ھېكىملەر سۆزىنى جىمگە يېزىپ،
گۆھەر ـ ئۇنچىلەردەك قويۇپتۇ تىزىپ.

12 ماچىنلار بېگى[6]، شەرق سۇلتانلىرى،
بىلىملىك، ئاقىل، دۇنيا ياخشىلىرى،

13 جىمىسى كىتابنى ئۆزىنىڭ قىلىپ،
يوشۇرغان خەزىنە ئىچىگە قويۇپ.

14 بىرىدىن ـ بىرىگە مىراس قالدۇرۇپ،
بۆلەكلەرگە بەرمەس ئۆزىگە قويۇپ.

15 ئېرۇر پايدىلىق، ھېچ زىيان ئۇندا يوق،
تولا تۈركلەر ئۇقماس مەنىسىن تولۇق.

16 كىتابنى چۈشەنگەن بىلۇرلار ئۇنى،
ئوقۇپ، يازسىلا ئۇ بىلەلمەس بۇنى.

17 بېرۇر يولىيورۇق بۇ كىتاب سۆزلىرى،
ھەر ئىككى جاھاندا تۈزەر ئىشلىرى.

18 ماچىن، چىن ھېكىمى ئۇلار بارچىسى،
گۈزەل دەپ ماختىدى ئۇنى ھەممىسى.

19 پۈتۈن تۈرك، چىن، شەرق ئېلىدە دېمەك،
بۇنىڭدەك كىتاب يوق جاھاندا بۆلەك.

20 كىتاب قەدرىنى ھەم بىلىملىك بىلۇر،
ئەقىلسىز كىشىدىن بۆلەك نە كېلۇر؟

21 كىتابنى ھەر ئادەمگە بەرمەس كېرەك،
ئەگەر بولسىمۇ دوست، ئىشەنمەس كېرەك.

22 نېچۈككىم، بىلىمسىز بىلمەس قەدرىنى،
ئەقىللىك ئوقۇبان كۆزەتۈر ئۇنى.

23 بۇ بۇغراخان ۋاقتى مۇئەللىپ ئۇنى،
يەنە خان تىلى بىرلە ئېيتمىش بۇنى.

24 بۇنىڭدەك كىتابنى كىم ئېيتقان ئەۋەل،
كېيىن كىمۇ ئېيتار بۇنىڭدەكنى دەل؟

25 كىم ئولسا بۇنىڭدەك يازارمۇ، قېنى؟
يازغۇچى بار ئولسا، مەن ماختاي ئۇنى.

26 كى ھەربىر ساراي ـ ئوردا، كەنت ھەم شەھەر
كىتابقا ئالاھىدە نام بەردىلەر.

27 ھەر ئەلنىڭ بىلىملىك ھېكىمى تۇرۇپ،
ئۆتۈپتۇ شۇ ئەل رەسمىچە ئات قويۇپ.

28 بۇ چىنلىق «ئادابۇل ـ مۇلۇك» ئاتىدى،
ماچىنلىق «ئەنسۇل ـ مەمالىك»[7] دېدى.

29 بۇ شەرق ئەللىرىدە ئۇلۇغلاپ ئۇنى،
«رېپنەتۇل ـ ئۇمەرا» دېدىلەر كۆنى[8].

30 ئىرانلىقلار «شاھنامە» دەپ ئاتىشار،
تۇرانلىق «قۇتادغۇ بىلىك» دەپ ئاتار.

31 نە تۇرلۇك ئەللەردە، تۇرلۇك تىل ئار،
ئاڭا تۇرلۇك ئاتلار قويۇلمىش، قارا.

32 يەنە بۇ كىتابقا قويۇچى بۇ ئات
ئۇلۇغ قۇللىرىنى كەچۈرسۇن بايات[9].

33 ئايا، بۇ كىتابنى قوبۇل قىلغۇچى،
بۇ تۇركچە ئەسەرگە ئەجەبلەنگۈچى،

34 قارا، بۇ كىتابكى جىمىگە يارار،
بولۇپمۇ شاھلارغا كى، ئەل ـ يۇرت تۇتار.

35 ئەل ـ يۇرتنى ئىدارە قىلغۇچىلار كىم،
ئاڭا نە كېرەكنى دېمىشتۇر ھېكىم.

36 نېمىكى ئۇ قوغدار ھۆكۈمدارىنى،
كېرەكلىك نىزام ۋە شەرتلەر بارىنى؛

37 بۇ شاھلىق خارابى، باقاسى نەدىن،
ئۇنىڭ تۇرۇشى، كېتىشى نېمىدىن؛

38 يەنە چېرىك ـ لەشكەر، خادىملار بارى،
نېچۈك توپلىنۇر، قونۇر، سەپەر يوللىرى؛

39 بۇلارنىڭ تەرتىپىن كىتابتا ئېچىپ،
سەرەلەپ ئايرىغان بارچىسىن يېشىپ.

40 يەنە ئەلنى مەھكەم تۇتۇچى كىشى،
ياراملىق كىشىگە بۇيرۇسۇن ئىشى.

41 ئەقىللىك ۋە لايىق كىشىلەر كېرەك،
گويا ئاي چىراغدەك ئېھسان ئولغاندەك.

42 خان ئۈستىدە باردۇر خەلقلەر ھەققى،
خەلق ئۈزرە خانىنىڭمۇ ھەققى بار تېخى.

43 يەنە پۇقرالار ھەم كۆزەتسۇن ئۇنى،
شاھلارمۇ كۆزەتسۇن ئۇنىڭ جان ـ تېنى.

44 بۇ شاھلار نېچۈك ئەيلەسۇنلەر ئۇرۇش،
ئۇرۇشقاندا لەشكەرنى قانداق قۇرۇش.

45 يەنە ئېيتۇر نېچۈك قىلماقنى ھىيلە،
يېگەي دېسە ياۋنى بىر ھىيلە بىلە.

46 بۇ شاھ ھەربكىتىدە نە ئەتمەك كېرەك،
كى خەلق قىلسا ھەربكەت ئۇنىڭ كۆڭلىدەك.

47 شۇ ياڭلىغ بولسا شاھ، ئۇنى خەلق سۆيەر،
يۇزىنى كۆرەي دەپ كىشى تەلمۇرەر.

48 دېيان كىمنى قۇتلۇق ئاڭا بەرسۇن ئىش،
ئۆزىدىن يەنە كىمنى ئېرى قىلىش؛

49 ئو كىمنى ئۆزىگە يېقىن تۇتقۇلۇق،
ئۇ كىمنى يامان دەپ يىراق قىلغۇلۇق؛

50 سىياسەتلە كىمنىڭ بېشىن چاپقۇلۇق،
پاراسەتلە قانداق كۆڭۈل ئالغۇلۇق.

51 ئەقىللىك، بىلىملىك، باتۇر شىر يۈرەك،
نېچۈك خەزنە توپلاپ، تاراتماق كېرەك.

52 خەلق ئۈزرە كۆپ بولسا بەگ قۇۋۇتى،
يۇتۇن ئىش ئىچىدە بولۇر راھىتى.

53 بۇ بىر نەچچە سۆزنى ۋەسىيەت ساڭا
قىلىپ قويدۇم، ئۇنتۇما، دۇئا قىل ماڭا.

54 كۆرەرسەن كىتابنى بۇ يازغان كىشى،
ھۇنەرلىك ئەرەنكەن، كىشىلەر بېشى.

55 بۇ تۇرلۇك پەزىلەت، ئەقىل ـ ئاڭ بىلە
ئۇ ئەرمىش بېزەنگەن، يۈرەرمىش كۆلە.

56 ئۇ توغرا، باھۆرمەت بىر زاھىت ئېرۇر،
بىلىملىك ۋە تەقۋا، ئېرىغ ـ پاك يۈرۈر.

57 تۈرۈقلۇق ماكانى «قۇز ئوردۇ»[10] ئىلى،
تۇپ ئەسلى نەسەبتىن خەۋەرچى تىلى.

58 ئۇ تۇغقان ئىلىدىن كېتىپتۇ چىقىپ،
كىتابنى نەزمگە قوشۇپ تۇگىتىپ.

59 پۈتۈن ھەممىسگە بېكىتكەچ نىزام،
ئۇنى قەشقەر ئىچىدە قىلغان تامام.

60 ھۇزۇرىدا خانىمڭ ئوقۇغان مۇنى،
ئۇ تاۋغاچ قارا بۇغراخانلار خانى

61 قەدىرلەپ ئۇنى كۆپ بېرىپ خىلئىتى[11]،
قەلەم ھەققى دەپ كۆپ قىلىپ ھۆرمىتى،

62 ئۇنىڭغا بېرىپ خاس ھاجىپلىق ئېتىن،
ئۇنى ئەيلەمىشتۇر ئۆزىگە يېقىن.

63 بۇ مەنە ئۇچۇن، كۆر، قەدىرلەر ئۇنى،
يۈسۈپ خاس ھاجىپ دەپ ئاتارلار كۆنى.

64 يەنە بۇ كىتابنىڭ بايانىنى دەر،
بۇنى تۆت ئۇلۇغ ئۇل ئۇزرە ئۇ تۇزەر:

65 بىرى، توغرىلىق ئۇزرە ئادالەت ئېرۇر،
ئىككىنچىسى، دۆلەت ۋە ئىقبال تۇرۇر.

66 ئۇچىنچى، ئەقىلدۇر ئۇلۇغلۇق بىلە،
تۆتىنچى، قانائەت، ئاپىيەت ئىلە.

67 بۇنىڭ ھەربىرىگە بېرىپ باشقا نام،
ئاتاپ باشقا ئات بىرلە قىلمىش تامام.

68 ئادالەتنى كونتۇغدى ئەلىگ ئاتار،
ئۇنى كۆر، بۇ شاھلىق ئورۇندا قويار.

69 بۇ ئايتولدى دۆلەت ئاتالدى كۆنى،
ۋەزىرلىك ئورۇندا تۇتار ئۇ بۇنى.

70 ئەقىلنى ئاتاپ ئۇ دېدى ئۆگدۈلمىش،
بۇنى ئۇ ۋەزىرىنىڭكى ئوغلى دېمىش.

71 قانائەتكە ئودغۇرمىش ئاتىن بېرىپ،
بۇنى ھەم ۋەزىرىنىڭ يېقىنى قىلىپ،

72 بۇنىڭ ھېكمەتىن، كۆر، مۇشۇ تۆت ئۇزە،
كىتابنى تۇگەتكەن بۇلارنى تۇزە.

73 ئەرەبچە، تاجىكچە كىتابلار تولا،
بىزنىڭ تىلىمىزدا بۇ يالغۇز، شۇلا

74 ئىلىملىك بىلۇرلار بۇنىڭ ھۆرمىتىن،
ئەقىللىك ئۇقارلار بىلىم قىممىتىن.

75 بۇ تۇركچە قوشاقلارنى تۆزدۇم ساڭا،
ئوقۇردا ئۇنتۇما، دۇئا قىل ماڭا.

76 كېتۈرمەن جاھاندىن، ئىشىت سەن ئۆزۈڭ،
تولا ئىبرەت ئالغىن ۋە ئاچقىن كۆزۈڭ.

77 ئىلاھىم، سەنلا سەن، بىزنى يارلىقا[12]،
نەسىب قىلغىن پۈتۈن مۆمىنگە لىقا[13].

بابلار مۇندەرىجىسى

1. باب ئەزىز ۋە ئۇلۇغ تەكرىنىڭ مەدھىيەسى بايانىدا
2. باب پەيغەمبىرىمىز ئۇلۇغ مۇھەممەت مۇستاپانىڭ مەدھىيەسى بايانىدا
3. باب پەيغەمبىرىمىزنىڭ تۆت يارى مەدھىيەسى بايانىدا
4. باب ياز پەسلى ۋە بۇغراخان مەدھىيەسى بايانىدا
5.باب يەتتە يۇلتۇز ۋە ئون ئىككى بۇرج بايانىدا
6.باب ئىنسان ئوغلى ھۆرمىتىنىڭ ئەقىل ۋە بىلىم بىلەن ئىكەنلىكى بايانىدا
7. باب تىلىنىڭ پەزىلىتى، قۇسۇرى، پايدىسى، زىيىنى بايانىدا
8. باب كىتاب ئىگىسىنىڭ ئۆز ئۆزىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا
9. باب ياخشىلىق قىلماق خۇسۇسىدا ئۆگۈت ۋە نەسىھەت
10. باب بىلىم ۋە ئەقىلنىڭ پەزىلەت ھەم پايدىسى بايانىدا
11. باب كىتابنىڭ نامى، مەنىسى ۋە ئۆزىنىڭ قېرىلىقى بايانىدا
12. باب قىلىق ۋە خۇي ـ پېئىل بۇزۇقلۇقىنىڭ زەرەرى بايانىدا
13. باب سۆز بېشى كۇنتۇغدى ئەلگ بىلەن ئادالەتنىڭ سۈپىتى بايانىدا
14. باب ئايتولدىنىڭ كۇنتۇغدى ئەلگ ھۆزۈرىغا كەلگەنلىكى بايانىدا
15. باب ئايتولدىنىڭ كۇنتۇغدى ئەلگكە كۆرۈنگەنلىكى بايانىدا
16. باب ئايتولدىنىڭ كۇنتۇغدى ئەلگكە ئۆزىنىڭ بەخت ـ دۆلەت ئىكەنلىكىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا
17. باب بەخت ـ دۆلەتنىڭ سۈپىتى ۋە تەبىئىتىنىڭ ۋاپاسىزلىقى بايانىدا
18. باب كۇنتۇغدى ئەلگنىڭ ئايتولدىغا ئۆزىنى كۆرسەتكەنلىكى بايانىدا
19. باب كۇنتۇغدى ئەلگنىڭ ئادالەتنىڭ قانداقلىقىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا
20. باب ئايتولدىنىڭ ئەلگدىن سوئال سورىغانلىقى بايانىدا
21. باب ئەلگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى
22. باب تىلىنىڭ پەزىلەتلىرى ۋە سۆزنىڭ پايدىلىرى بايانىدا

* بەزى ئالىملارنىڭ ئەتىقى قىلىشىچە، بۇ مۇندەرىجە مۇئەللىپنىڭ ئۆزى ئەرىپىدىن ئەمەس، كىتابنى كۆچۈرۈگۈچىلەر تەرىپىدىن قوشۇپ قويۇلغان، شۇڭا بەزى مادىدىلىرى تېكىست مەزمۇنىغا ئۇيغۇن كەلمەيدۇ.

23. باب ۋەزىر ئايتولدىنىڭ سوئالى ۋە ئەلىگىنىڭ جاۋابى
24. باب سۆز سۆزلىمەك ياخشىراقمۇ ياكى شۇك تۇرمىقمۇ
25. باب بەختنىڭ تۇراقسىزلىقى ۋە دۆلەتنىڭ ۋاپاسىزلىقى بايانىدا
26. باب ئايتولدىنىڭ ئوغلى ئۆگدۈلمىشكە نەسىھەت قىلغانلىقى بايانىدا
27. باب ئايتولدىنىڭ ئەلىگكە ۋەسىيەتنامە يازغانلىقى بايانىدا
28. باب ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشنى قىچقىرتقانلىقى ۋە ئۇنىڭ ئەلىگكە كۆرۈنگەنلىكى بايانىدا
29. باب ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى
30. باب ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلىگكە جاۋابى
31. باب ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلىگكە ئەقىل سۆيىتىنى ئېيتقانلىقى
32. باب بەگلەرنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى بايانىدا
33. باب ۋەزىرلەرنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى بايانىدا
34. باب لەشكەربېشىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى بايانىدا
35. باب ئۇلۇغ ھاجىپنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى بايانىدا
36. باب ئىشىكئاغىسىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى بايانىدا
37. باب ئەلچىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى بايانىدا
38. باب كاتىپنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى بايانىدا
39. باب خەزىنىدارنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى بايانىدا
40. باب باش ئاشپەزنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى بايانىدا
41. باب باش ساقىينىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى بايانىدا
42. باب خىزمەتچىلەرنىڭ بەگلەر ئۈستىدە قانداق ھەقلىرى بارلىقى بايانىدا
43. باب ئەلىگنىڭ سوئاللىرىغا ئۆگدۈلمىشنىڭ جاۋابلىرى بايانىدا
44.باب كۇنتۇغدى ئەلىگنىڭ ئودغۇرمىشقا خەت ئەۋەتكەنلىكى بايانىدا
45. باب ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىش قېشىغا بارغانلىقى بايانىدا
46. باب ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىش بىلەن مۇنازىرلەشكەنلىكى بايانىدا
47. باب ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشنى دەۋەت قىلغانلىقى بايانىدا
48. باب دۇنيانىڭ پەزىلىتى، پايدىسى ۋە زىيىنى بايانىدا
49. باب ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە دۇنيانىڭ قۇسۇر ۋە ئەيىبلىرى ھەققىدە ئېيتقانلىرى
50. باب ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا بۇ پانىي دۇنيا بىلەن باقىي ئاخىرەتكە ئېرىشىش ھەققىدە ئېيتقانلىرى

51. باب ئودغۇرمىشنىڭ ئەلگە تەسىھىنى يېزىپ ئەۋەتكەنلىكى بايانىدا
52. باب ئەلگىنىڭ ئودغۇرمىشقا ئىككىنچى قېتىم خەت ئەۋەتكەنلىكى بايانىدا
53. باب ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىش بىلەن ئىككىنچى قېتىم مۇنازىرىلەشكەنلىكى بايانىدا
54. باب بەگلەرگە خىزمەت قىلماقنىڭ ئەدەپ ۋە ئۇسۇللىرى بايانىدا
55. باب ئوردا خادىملىرى بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا
56. باب ئاۋام خەلق بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا
57. باب پەيغەمبەر ئەۋلادى بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا
58. باب ئالىملار، تېۋىپلار، ئەپسۇنچىلار، چۆش ئۆرۈگۈچىلەر، مۇنەججىملەر، شائىرلار، دېھقانلار، چارۋىچىلار، ھۈنەرۋەنلەر ۋە پېقىرلار بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا
59. باب ئۆيلىنىش ۋە ئوغۇل ـ قىز پەرزەنتلەر تەربىيەسى بايانىدا
60. باب ئەلگ خادىملىرى بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا
61. باب زىيارەتكە چاقىرىلىش ۋە بېرىش ـ بارماسلىق بايانىدا
62. باب زىيارەتكە بارغاندا، غىزانى قانداق يېيىش ـ يېمەسلىك بايانىدا
63. باب چايغا چاقىرىش قائىدىلىرى بايانىدا
64. باب ئودغۇرمىشنىڭ دۇنيادىن بېزىپ، ئۇنىڭ ئەينىلىرىنى ئېيتىپ، باربغا قانائەت قىلىشنى ماختىغانلىقى بايانىدا
65. باب غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغانماقلىق بايانىدا
66. باب ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشنى زىيارەت ئۈچۈن چاقىرىشقا بارغانلىقى بايانىدا
67. باب ئودغۇرمىشنىڭ ئەلگ قېشىغا كەلگەنلىكى بايانىدا
68. باب ئودغۇرمىشنىڭ ئەلگە نەسىھەت قىلغانلىقى بايانىدا
69. باب ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلگە مەملىكەتنى ئىدارە قىلىش ئۇسۇللىرىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا
70. باب ئوگدۈلمىشنىڭ پۇشايمان چېكىپ، تەۋبە قىلماقچى بولغانلىقى بايانىدا
71. باب ئادەمگەرچىلىككە ئادەمگەرچىلىك قىلىش بايانىدا
72. باب ئودغۇرمىشنىڭ ئاغرىپ قېلىپ، ئۆگدۈلمىشنى چاقىرتقانلىقى بايانىدا
73. باب ئودغۇرمىشنىڭ چۆش كۆرگەنلىكى بايانىدا
74. باب ئودغۇرمىشنىڭ چۆشىگە ئەبىر بەرگەنلىكى بايانىدا
75. باب ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە نەسىھەت قىلغانلىقى بايانىدا
76. باب ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلگە ئودغۇرمىشنىڭ ئاغرىپ قالغانلىقىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا
77. باب ئۆگدۈلمىشنىڭ قېرىندىشى قېشىغا بارغانلىقى بايانىدا
78. باب ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا ماتەم تۇتقانلىقى بايانىدا

79. باب ئۆمۈرنىڭ بىھۇدە ئۆتكەنلىكىگە ئېچىنغانلىقى بايانىدا
80. باب يۈسۈپنىڭ ياشلىققا ئېچىنىپ، قېرىلىق ھەققىدە ئېيتقانلىرى
81. باب زامانىنىڭ بۇزۇقلۇقى ۋە دوستلارنىڭ ۋاپاسىزلىقى بايانىدا
82. باب كىتاب ئىگىسى ئۆزىگە نەسىھەت قىلىپ، ئۆز ئۆزىنى ئېيتىدۇ

D

ئەسلى مەتن (تېكست)

بسم الله الرحمن الرحيم

الملعوجى وە كۆنوتكوجى سەگرىسلاڭ ئىنى بىلەن باسلانىمىن.

بىرىنچى باب

ھەممىدىن ئەزىز وە ئۇلۇغ بولغان تەڭرىنىڭ مەدھىيەسى بايانىدا

1 خۇدا ئاتى بىرلە سۆزۈم باشلىمىم،
تۆرەتكەن، ئۆستۈرگەن، كەچۈرگەن ئىزىم[14].

2 تولا مەدھى بىرلە تۈمەنمىڭ سانا
قادىر بىر خۇداغا، ئاڭا يوق پانا[15]

3 قوڭۇر يەر، يېشىل كۆك، كۈن، ئاي بىرلە تۈن
ياراتتى زامان، ۋاقىت، مەخلۇق ۋە كۈن.

4 ئۇ خالاپ ياراتتى، يارالدى پۈتۈن،
ئۇ بىرلا دېدى «بول»، بار ئولدى پۈتۈن.

5 بۇ بارچە يارالغان موھتاجدۇر ئاڭا،
ئىگەم سەن بىھاجەت، يوق ھەمراھ ساڭا.

6 ئەي قادىر ۋە مەڭگۈ بىھاجەت بايات،
سېنىڭدىن بۆلەككە ياراشماس بۇ ئات.

7 ئۇلۇغلۇق ساڭا ھەم بۇيۇكلۇك ساڭا،
سېنىڭدىن بۆلەك يوق ساڭا تەڭ ـ تەڭ.

8 ئەي بىر سەن، بىرىكمەس ساڭا باشقا بىر،
بۇرۇن سەن جىمىدىن، جىمىدىن ئاخىر.

9 ساناقتا قېتىلماس سېنىڭ بىرلىكىڭ،
پۈتۈن نەرسىگە يەتتى قۇدرەتلىكىڭ.

10 گۇمان يوقكى، بىر سەن، ئەي مەڭگۇ خۇدا،
ئۆزۈڭ ھەر نېچۈك سان ـ ساناق سىرتىدا.

11 ئىچۇ ـ تاش بىلۇرچى، ئەي ھەققۇل ـ يەقىن[16]
كۆزۈمدىن يىراقسەن، كۆڭۈلگە يېقىن.

12 ئېرۇر بارلىقىڭ كۇن ۋە ئايدەك يورۇق،
تېگىڭگە يېتۈچى كۆڭۈل ـ ئەقىل يوق.

13 نېمىلىكتىن ئەرمەس سېنىڭ بىرلىكىڭ،
ياراتتىڭ جىمىنى، جىسمى سېنىڭ.

14 پۈتۈن بار نېمىنى ياراتتىڭ ئۆزۈڭ،
يوقىلۇر جىسمى، تىرىك سەن ئۆزۈڭ.

15 ياراتقان بارلىقىغا يارالغان تانۇق[17]،
يارالغان ئىككى بىر تانۇقى ئېنىق.

16 ئۇنىڭ ئوخشىشى يوق ۋە ياكى تېڭى،
نېچۈكلۈكىگە يەتمەس خالايىق ئېڭى.

17 ئۇ يۇرمەس، ئۇ ياتماس، ئويغاق، ئۇخلىماس،
ئۇنىڭدىن يىراقتۇر تەسەۋۋۇر ـ قىياس.

نەزمىي يەشمەسى

18 نە ئالدى، نە كېيىن، نە ئوڭ ـ سولدا ئۇ،
نە پەستە، ئېگىزدە، نە ئۈدۈلدا ئۇ.

19 ئورۇن ئول ياراتتى، ئورۇن يوق ئاڭا[18]،
ئۇنىڭسىز ئورۇن يوق، ئىشەنگىن بۇڭا.

20 ئەي سىرغا يېقىن، ئەي كۆڭۈلگە ئەزىز،
گۈزاھتۇر ساڭا بارچە سۈرەت ۋە ئىز.

21 ياراتتىڭ تۆمەنمىڭ تىرىك، ساناقسىز،
قۇرۇقلۇق، چۆقۇر، تاغ، دالا، دۆڭ، دېڭىز.

22 ھېزەتتىڭ يېشىل كۆكنى يۇلتۇز بىلە،
يورۇتتۇڭ قارا تۈننى كۈندۈز بىلە.

23 ئۇچارلىق، ماڭارلىق، تىنارلىقكى بار،
سېنىڭدىن ئىچىپ، يەپ تىرىكلىك قىلار.

24 ئېگىز ئەرش ئۈستىدىن يەر ئاستىغا تا،
پۈتۈن بارچە موھتاج، ئەي ئىگەم ساڭا.

25 ئايا ھەققە پۈتكەن، ئاچ ھەمدىگە تىل،
دىلىڭ پۈتسە شەكسىز، يۇرۇتمە ئەقىل[19].

26 ئۇ قانداق دېمەكتىن كۆڭۈلنى كۆزەت،
پۈتۈپ بارلىقىغا ئاسايىشقا يەت.

27 نېچۈك، قانچە دەپ يۇرمە، تۇتقىن ئۆزۈڭ،
نېچۈك، قانچىسىز بىل، ئۇزارتما سۆزۈڭ.

28 بۇ مۇڭلۇق قۇلۇڭنى، ئەي مۇڭسىز ئىگەم،
كەچۈرگىن گۇناھىنى ئەيلەپ كەرەم.

29 ساڭىلا سىغىنىدىم، ئۇمىدىم ساڭا،
قىيىنلىق يېرىمدە مەدەت قىل ماڭا.

30 سۆيۈملۈك رەسۇل بىرلە تۇرغۇز مېنى،
قولۇم تۇتقۇچى قىل قىيامەت كۈنى.

31 ئۇنىڭ تۆت يارىغا تۇمەنمىڭ سالام،
يېتىشتۇر مېنىڭدىن داۋام ۋە داۋام.

32 ئۇلۇغ كۈندە كۆرسەت ئۇلارنىڭ يۈزىن،
قولۇم تۇتقۇچى ئەيلە ياخشى سۆزىن.

33 سېنى ماختىيالمايمەن لايىق ئۆزۈم،
سېنى سەنلا ماختا، كېسىلدى سۆزۈم.

تەككىنچى باب

بەخىتسىز تەلەيسىزلاشقان مەدھىيەسى بايانىدا

34 ئەۋەتتى رەسۇلنى رەھمىلىك ئىگەم،
كىشى ياخشىسى، تاللىنىلغىنى ھەم.

35 چىراغ ئىدى خەلقە قاراڭغۇ تۇنى،
يورۇقلۇقنى چاچتى، يورۇتتى سېنى.

36 خۇدادىن دەۋەتچى ئىدى ئۇ ساڭا،
يىگىت، توغرا يىر يولنى تاپتىڭ، شۇڭا.

37 ئاتاسىن، ئاناسىن پىدا قىلدى ئول،
تىلەك ئۇممەت ئەردى، بايان قىلدى يول.

38 كىچە ئۇخلىماستىن ۋە كۇندۇز يىمەي،
سېنى سورىدى ھەقتىن، بۇلەكنى دېمەي.

39 تىلىدى سېنى كۇن ـ تۇن ئەمگەك بىلە،
ئۇنى ماختا ئەمدى، رىزاسىن تىلە.

40 پۈتۈن قايغۇسى ئەردى ئۇممەت ئۈچۈن،
قۇتقۇزماق تىلەر ئەردى راھەت ئۈچۈن.

41 ئاتىدىن، ئانىدىن بولۇپ مېھرىبان،
تىلەيتتى خۇدادىن شۇنى ھەر زامان.

42 خەلقە ئىدى ئۇ خۇدا رەھمىتى،
قىلىقى سىلىقتۇر، تۇزلۇك خىسلىتى.

43 ئىدى ئۇ مۇلايىم، قىلىقى سىلىق،
هايالىق، قولى كەڭ، سېخىي رەھىملىك.

44 قوڭۇر يەر، يېشىل كۆكتە ئەردى ئەزىز،
ئاڭا بەردى تەڭرى قىممەت ئېيتقۇسىز.

45 بۇرۇندىن ئىدى باش پۈتۈن باشچىغا،
كېيىن بولدى تامغا پۈتۈن ساۋچىغا[20].

46 ئۇنىڭ مەن يولىغا كۆڭۈل باغلىدىم،
ئىشەندىم، سۆيۈپ هەم سۆزىن ئاڭلىدىم.

47 ئىلاها، كۆزەتكىن بۇ كۆڭلۈمنى سەن،
قوپاردا رەسۇلله قوپار مېنى تەڭ.

48 قىيامەتتە كۆرسەت تولۇندەك يۈزىن،
قولۇم تۇتقۇچى قىل، ئىلاها، ئۆزىن.



تۆتىنچى باب

تۆت ساھابىنىڭ مەدھىيەسى بايانىدا

49 ئۇنىڭ تۆت ھەمراھى سۆيۈنچى ئىدى،
ھەر ئىشتا بىللە ھەم كېڭەشچى ئىدى.

50 قېيىنئاتا ئىككىسى، كۈيئوغۇ ئىككىسى،
تاللانغان كىشىلەر ئىدى تۆتىسى.

51 جىمىدىن ئاباباكر ئىدى ئەۋزىلى،
خۇداغا ئىشەنگەن تىلى ۋە دىلى.

52 پىدا قىلدى مالى، تېنى ـ جانىنى،
رەسۇلنىڭ رىزاسى ئىدى كۆتكىنى.

53 كېيىن پارۇق[21] ئەردى كىشىلەر خېلى،
تىلى ۋە دىلى بىر، خەلق ئېسىلى.

54 ئىدى ئۇ ياردەمچى ۋە ھەق دىنغا ئۇل،
كۆتۈردى توساقنى شەرىئەتتىن ئول[22].

55 ئوسماندۇر مۇلايىم، ئۇياتچان تېخى،
كىشىلەر خىلى ھەم قولى كەڭ سېخىي.

56 پىدا قىلدى بارچە مال ھەم ئۆزىنى،
رەسۇل بەردى ئاڭا ئىككى قىزىنى.

57 سوڭ ئاندىن، سەرە ـ خىل مەردان ئېلىدۇر،
ئەقىللىك يىگىت ئەر، يۈرەكلىك جەسۇر.

58 ئوچۇق قول ئىدى ئۇ، يۈرىكى سۈزۈك،
بىلىملىك ۋە تەقۋا، ئېتىدۇر بۈيۈك.

59 ئۇلار ئىدى دىن ھەم شەرىئەت كۆكى[23]،
كۆتۈردى مۇناپىق ۋە دىنسىز يۈكى.

60 بۇ تۆت يار ماڭا تۆت تادۇدەك[24] ئېرۇر،
تۈزۈلسە تادۇ چىن ھاياتلىق بولۇر.

61 مېنىڭدىن ئۇلارغا تۇمەنمىڭ سالام
يەتكۈزگىن، ئىگەم، سەن ئۇزۇكسىز داۋام.

62 سۆيۈندۈر مېنىڭدىن ھامان كۆڭلىنى،
قولۇم تۇتقۇچى قىل قىيامەت كۈنى.

تۆتىنچى باب

پارلاق باھار پەسلى ۋە ئۇلۇغ بۇغراخان مەدھىيەسى بايانىدا

63 ئېسىپ كەلدى شەرقتىن باھارنىڭ يېلى،
بېزەشكە جاھان ئاچتى جەننەت يولى.

64 قوڭۇر يەر ئىپار تولدى، كافۇر[25] كېتىپ،
بېزەنمەك تىلەر دۇنيا كۆركەم ئېتىپ.

65 جاپا قىشنى قوغلاپ يازغى ئېسىن[26]،
پارلاق ياز يەنە قۇردى دۆلەت ياسىن.

66 قۇياش ياندى بولغاي يەنە ئورنىغا،
بېلىق قۇيرۇقىدىن قوزى بۇرنىغا[27].

67 قۇرۇغان ياغاچلار كىيىندى يېشىل،
بېزەندى يىپۈن[28]، ھال، سېرىق، كۆك، قىزىل.

68 قوڭۇر يەر يېپىندى يېشىل تۇرقىنى،
تاۋغاچ رەختى يايدى قىتتان كارۋىنى.

69 دالا، تاغ، قىر، ئويمان تۆشەندى يېيىپ،
بېزەندى ۋادىلار يېشىل، ھال كىيىپ.

70 تۇمەن رەڭ چېچەكلەر ئېچىلدى كۈلۈپ،
ئىپار، كافۇر ھىدىغا دۇنيا تولۇپ.

71 ئېسىپ تاڭ شامىلى قەلەمپۇر پۇراق،
ئىپار بۇيىغا تولدى دۇنيا بىراق.

72 غاز، ئۆردەك، قىل[29]، ئاق قۇ خۇشاللىق بىلەن،
قاقىلداپ ئۇچۇشۇر يۇقىرى ـ تۆۋەن.

73 ئەنە كۆر، بىرى قونسا، ئۇچار ئۇ بىرى،
بىرى ئۇزسە ئويناپ، ئىچەر سۇ بىرى.

74 تىزىلغان تۆگىدەك كۆكۈش[30] تۇرىشلار،
ئۇچار، يەلپۇنەر ھەم ئۇنىن ياڭرىتار.

75 ئۇلاي قۇش سايرىدى ئۇندەپ يولداشىن،
گۈزەل قىز قىچىرغان كەبى سۆيمىشىن.

76 قاقىلدىدى كەكلىك، كۈلۈپ قاتقارا[31]،
قىزىل ئاغزى قاندەك، قېشى قاپقارا.

77 قارا قۇشقاچ ئۆتتى سىتا تۇمشۇقىن[32]،
ئۇنى نازىنىن قىزنىڭ ئونگە يېقىن.

78 چېچەكلىكتە مىڭ خىلدا بۇلبۇل ئۇنى،
ئوقۇر سۇرى ئەبرىنى[33] كۇن ھەم تۇنى.

79 ئىلىك ۋە جەرەن گۈل ئارا ئويىنىشۇر،
ئارقار. تاغ ئۆچكىسى جۇپ ـ جۇپ سەكرىشۇر.

80 قاشىن تۇردى ئاسمان، كۆزى ياش چاچار،
چېچەكلەر يۇز ئاچتى، كۈلۈپ قاتقارار.

81 بۇ ۋاقتا جاھان ئۆز ـ ئۆزىگە قاراپ،
سۆيۈنۈپ، قۇۋانىپ مىلىغا قاراپ،

82 ماڭا كۆز يۇگۇرتكەچ ئۇ ئاچتى سۆزىن،
دېدى: كۆرمىدىڭمۇ، بۇ خاقان يۇزىن؟

83 ئەگەر ئۇيقۇلۇقسەن، تۇر، ئاچ ئەمدى كۆز،
ئىشتىمگەن ئولساڭ، ئىشت مەندىن سۆز:

84 تۇمەن يىل تۇل ئەردىم، سولغۇن يۇز ئىدىم،
سېلىپ تۇل كىيىم، كىيدىم ئاق ئاس[34] كىيىم.

85 ئۇلۇغ خان بېگىمدۇر، ياساندىم شۇڭا،
قوبۇل قىلسا، جانىم پىدادۇر ئاڭا.

86 بۇلۇت گۈركىرەپ چالدى خان دۇمبىقىن،
چېقىن چاقنىدى، تارتتى خاقان تۇغىن.

87 بىرى چىقسا قىنىدىن، ئەل بويسۇنار،
بىرى شان ـ شۆھرىتىن جاھانغا يايار.

88 جاھان تۇتتى تاۋغاچ ئۇلۇغ بۇغراخان،
قۇتاتسۇن ئېتى، تاپسۇن ئىككى جاھان.

89 ئەي دىن ئىززىتى، دۆلەتكە يار ـ مۇئىن[35]،
ئەي مىللەتكە تاج، ئەي شەرىئەتكە دىن.

90 خۇدا بەردى بارچە تىلەگەن تىلەك.
ساڭا بولسۇن ھەق مەڭگۈ يارۇ يۆلەك.

91 ئەي دۇنيا جامالى، ئۇلۇغلۇققا كۆرك،
ئەي مۇلك نۇرى، ئەي بىۋاپا بەختكە ئۆرك[36]،

92 زامان بەردى ساڭا دۆلەت ۋە تەخت،
بېرىۋەرسۇن تەڭرى بۇ تەخت بىرلە بەخت.

93 جاھان تىندى چىققاچ خاقان تەختىگە،
جاھان سۇندى سوۋغات خاقان بەختىگە.

94 پازادىن كېلۇرچى ساما قۇشلىرى،
بىرى رايى ھىندىي[37]، بىرى قەيسەرىي[38].

95 ئېتىن ئاتىشىپ، بەسلىشىپ سايرىشۇر،
سۆيۈنۈش، خۇشاللىق ئارا يايرىشۇر.

96 گۈزەل مەنزىرە، يەردە گۈل خىلمۇخىل،
دالا، تاغ، ئېدىر، قىر يۈزى كۆك، يېشىل.

97 بىرى خۇش ھىدى بىرلە قۇللۇق قىلار،
بىرى كۆرك يۈزلە ئىشكىنى ئاچار.

98 بىرى قول سۇنۇپ ئاڭا ئىسرىق تۇتار،
ئىپار بىرلە بىرى جاھان تولغۇزار.

99 بىرى شەرقتىن تۇتار مىڭ ئارمىغان[39]،
بىرى غەربتىن تىكەر خىزمىتىگە جان.

100 تۇرار بەخت ئىشكىتە خىزمەتكە كېلىپ،
قىلاي دەپ يىر خىزمەت ئۈمىدلەر قىلىپ.

101 شۇ ياڭلىغ خىزمەتكە تەييار دۇر جاھان.
بويۇن ئەگدى دۇشمەن، يوقالدى شۇ ئان.

102 يېيىلدى جاھانغا خاقان داڭقىسى،
قېچىپ كۆرمىگەن كۆزلەرنىڭ ئۇيقۇسى.

103 تۈزەلدى قانۇن ۋە تىنچلاندى جاھان،
قازاندى نام ئۇستۇن قانۇن بىرلە خان.

104 دېسە كىم، كۆرەيمەن سېخىينىڭ ئۆزىن،
كېلىپ كۆرسۇن ئۇ ئۇشبۇ خاقان يۈزىن.

105 جاپاسىز، ۋاپا، بەخت تىلىسە كىشى،
يۈزىن كۆرسۈن ئۇنىڭ، ۋاپادۇر ئىشى.

106 زەرەرسىز مەنپەئەت كۆرەي دېسەڭ گەر،
يېقىن كەل، ئىشىن قىل، ئىسىن، كۆڭۈل بەر.

107 ئېسىل، خۇلقى كەمتەر، دىلى مېھرىبان
كىشى كىم؟ دېسەڭ، كەل، ئۇنى كۆر بۇ ئان.

108 ئەي خۇيى گۈزەل، پاك نەسەب، پاك ئۇرۇق،
جاھان قالمىسۇن سەندىن ھەرگىز قۇرۇق.

109 ساڭا ھەق بەردى بەخت، ئەي ساھىبقىران،
ئوقۇپ مىڭ ئېتىنى ئاڭا قىل شۈكران.

110 تولا كونا بىر سۆز مەسەلدە كېلۈر،
ئاتا ئورنى، ئاتى ئوغۇلغا قالۇر.

111 ئاتىنىڭ ئېتى، ئورنى قالدى ساڭا،
قوشۇلسۇن يەنە باشقا مىڭ ـ مىڭ ئاڭا.

112 قىممەتلىك سۆزغات تۇتتى مىڭ ـ مىڭچە قول،
«قۇتادغۇ بىلىك»تۇر مېنىڭ سۆزغام ئول.

113 ئۇلارنىڭ سۆزغىتى كېلەر ھەم كېتۈر،
مېنىڭ بۇ سۆزغىتىم تا مەڭگۈ قالۇر.

114 نېچە يىغسا دۇنيا تۆگەيدۇ يوقاپ،
قالۇر سۆز پۈتۈلسە، جاھانغا تاراپ.

115 كىتابقا يېزىلدى بۇ خاقان ئېتى،
بۇ ئات، ئەي ھۆكۈمدار، قالار شۇ پېتى.

116 خۇدايا، ئاشۇر دۆلەتىن، بەر تىلەك،
پۈتۈن ئىشتا بولغىن سەن ئارقا يۆلەك.

117 ئېسەن ئەيلە دوستىن، يېغىسىن يوقات،
خۇشال قىل دائىما، قايغۇدىن ئازاد.

118 يېغىپ تۇرسۇن يامغۇر، چېچەك گۈللىسۇن،
قۇرۇغان دەرەختە بىخلار كۆكلىسۇن.

119 پەلەك چاقى تۇرسۇن دائىم ئايلىنىپ،
تۆۋەن بولسۇن دۇشمەن بېشى ئېگىلىپ.

120 قوڭۇر يەر بولمىغۇنچە مىستەك[40] قىزىل،
يا ئوتتا چېچەك ئۇنمىگۈچە يېشىل.

121 بۇ ساھىبقىران كۆپ ياشىسۇن ئۇزۇن،
ھەسەتخور كۆزى ئوتتا كۆيسۇن پۈتۈن.

122 تېخى بولسا نېمە ئۇنىڭدا تىلەك،
ئاڭا بولسۇن داۋام ھەق ئارقا يۆلەك.

123 ھۇزۇر ۋە ھالاۋەت، ئىشەنچە ئېلى،
ئېچىپ، يەپ، ياشىسۇن ئۇ لوقمان يىلى[41].

124 خۇدا ئاتى بىرلە سۆزۈم باشلىدىم،
تۆرەتكەن، ئۆستۈرگەن، كەچۈرگەن ئىزىم.

125 ياراتتى ئالەمنى ئۇ خالاپ ئۆزى،
يورۇتتى كۈن، ئاي بىرلە دۇنيا يۈزى.

126 ياراتتى پەلەك، كۆر، دائىم ئايلىنۇر،
ھايات ھەم ئۇ بىرلە تىنماي چۆرگۈلۈر.

127 ياراتتى يېشىل كۆكتە يۇلتۇزنى ئۇ،
ياراتتى قارا تۈن ۋە كۈندۈزنى ئۇ.

128 كۆكتىكى يۇلتۇزلار بەزىسى بېزەك،
يول باشلار بەزىسى، بەزىسى يەزەك[42].

129 كىشىگە يورۇقلۇق بېرۈر بەزىسى،
يول يىتىسە كۆرسىتۈر يەنە قانچىسى.

130 بەزىسى ئېگىزدە، بەزىسى تۆۋەن،
غۇۋادۇر بەزىسى، بەزىسى روشەن.

131 بۇلاردىن ئەڭ ئۇستۈن سەكەنتىر[43] تۇرۇر،
ئىككى يىل سەككىز ئاي بىر بۇرجدا قالۇر.

132 ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ ئوڭاي[44]
قالۇر بىر بۇرجدا ئۇ دەل ئون ئىككى ئاي.

133 ئۇچىنچى كۈرۈددۈر[45] غەزەپتە يورۇر،
قايان بارسا بارلىق ياشارغان قۇرۇر.

134 تۆتىنچى قۇياشتۇر، يورۇتار جاھان،
يېقىن ھەم ئۇدۇل كەلگەننى ھامان.

135 بەشىنچى سەۋىتتۇر[46] سۆيۈملۈك ئۆزى،
ئۇ باقسا كۆرەرسەن خۇشاللىق يۈزى.

136 ئۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئارزۇ[47] كېلەر،
ئۇ كىمگە يۇقۇشسا، تىلەككە يېتەر.

137 بۇلاردىن تۆۋەنرەكتە يالچىلىق[48] تۇرار،
قۇياشقا ئۇدۇل باقسا تولۇن بولار.

138 ئون ئىككى بۇرج باردۇر بۇلاردىن بۆلەك،
جۇپ ئۆيلۈك بەزىسى ۋە بەزىسى يەك:

139 قوزى يازغى يۇلتۇز، كېيىن ئۆي كېلۇر،
جەۋزا بىلەن سەرەتان تۆتىشىپ يۇرۇر.

140 ئېرۇر قوشنا بۇغداي بېشى ئارسلان،
كېلەر ئارقىدىن قەۋس، ئەقرەب، مىزان.

141 كېلەر ئاندىن ئوغلاق، سوۋۇغا ھەم بېلىق،
تۇغۇلسا بۇلار كۆك بولغۇسى يورۇق.

142 ئۇچ يۇلتۇز باھارنىڭ، ئۇچى يازغىدۇر،
قىشنىڭدۇر ئۇچىسى، ئۇچى كۆزگىدۇر[49].

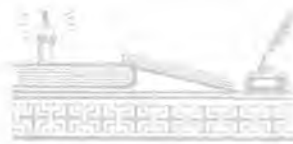
143 ئۇچى سۇ، ئۇچى يەل، ئۇچى بولدى ئوت،
ئۇچى تۇپراق، بۇلاردىن دۇنيا ۋۇجۇد.

144 يېغىدۇر بۇلارنىڭ بىرىگە بىرى،
قويۇپ ياۋغا ياۋ، قىلدى جەڭنى نېرى.

145 ئۇرۇشماس بۇ ياۋلار، ياراشقان ئۇچۇن،
كۆرەشمەس بۇ ياۋلار كۆتۈرگەچ ئۆچۇن.

146 يېتىشلىك ئىلاهىم سېلىپ ئىزغا ئۆز،
ياراتتى ئۇلارنى، ياراشتۇردى تۆز.

147 بۇ ئىنسان بايانىن قىلاي ئەمدى مەن،
قەدىر تاپتى ئەقلى، بىلىم ـ ئاڭ بىلەن.



148 ياراتتى ۋە يۈكسەلتتى تاللاپ ئادەم،
بېرىپ هوش ـ ئەقىل، پەزىل، ئىلىمنى هەم.

149 تىلىنى چىقىرىپ، ئاڭا بەردى دىل،
ئۈيات بەردى يەنە گۈزەل، خۇش پېئىل.

150 بىلىم بەردى، ئىنسان زورايدى بۇ كۈن،
ئەقىل بەردى، شۇڭا يېشىلدى تۈگۈن.

151 خۇدا بەرسە كىمگە ئەقىل ـ هوش، بىلىك،
تولا ياخشىلىققا ئۈزاتۇر ئېلىگ[50].

152 بىلىمنى بۇيۇك بىل، ئوقۇشنى ئۈلۈغ،
بۇ ئىككى يۈكسەلتۈر قۇلنىمۇ تولۇق.

153 بۇ سۆزگە گۈۋاهتۇر تۆۋەندىكى سۆز،
بۇ سۆزنى ئىشىتكىن، سۆزۈڭ بۇندا ئۈز!

154 ئەقىل قايدا بولسا، ئۇلۇغلۇق بولۇر،
بىلىم كىمدە بولسا، بۇيۇكلۇك تاپۇر.

155 ئەقىللىك ئۇقار ئول، بىلىملىك بىلۇر،
بىلىملىك، ئەقىللىك تىلەككە يېتۈر.

156 بىلىم مەنىسىن بىل، بىلىم نېمە دەر،
بىلىم ئۇ ساقايتۇر كېسەل بولسا ئەر.

157 بىلىمسىز كىشى بارچە ئاغرىق بولۇر،
داۋالانمىسا ئۇ تىرىكلا ئۆلۈر.

158 كېسەلنى داۋالات، بار، ئەي بىلىمگەن،
ئەي ئالىم، نادانغا داۋا ئەيلە سەن.

159 ئەقىلدۇر بۇرۇندۇق، ئاڭا يەتسە ئەر،
تۇمەنمىڭ تىلىكى ھەم بولسا يېتەر.

160 كىشىگە ئېرۇر كۆپ ئەقىل پايدىسى،
بىلىم بىلسە ئىنسان ئەزىز بولغۇسى.

161 جىمىكى ئىشىڭنى ئەقىل بىرلە قىل،
بىلىم بىرلە ۋاقتىڭنى ساقلاشنى بىل.

يەتتىنچى باب

تىلنىڭ يەزىلتى بىلەن قۇسۇرى ۋە بايدىسى بىلەن زىينى بايانىدا

162 ئەقىل ھەم بىلىم تەرجمانى بۇ تىل،
روشەن تىل كىشىنى يورۇتقۇچى، بىل!

163 قەدىرلىك قىلار تىل، تاپار بەخت كىشى،
قىلارئەرنى تىل خار، كېتەر ھەم بېشى.

164 ئىشكىتە تۇرار ئارسلاندۇر بۇ تىل،
ئەي ئۆيلۈك، ھەزەر قىل، بېشىڭ يەيدۇ، بىل.

165 نېمە دەيدۇ تىلدىن جاپا كۆرگەن ئەر،
قۇلاق سال، ئەمەل قىل، دىققىتىڭنى بەر:

166 جاپا سالدى تىلىم ماڭا كۆپ قېتىم،
كېسىلمەستە باشىم، كېسەي مەن تىلىم.

167 سۆزۈڭنى كۆزەتكىن، بېشىڭ كەتمىسۇن،
تىلىڭنى كۆزەتكىن، چىشىڭ سۇنمىسۇن.

168 بىر ئالىم دېدى تىل ئۇچۇن پۇختا سۆز،
ئايا تىل ئىگىسى، كۆزەت باشنى ئۆز.

169 ئېسەتلىك تىلىسەڭ ئەگەر سەن ئۆزۈڭ،
تىلىڭدىن چىقارما ياراقسىز سۆزۈڭ.

170 بىلىپ سۆزلىسە سۆز، بىلىم سانلۇر،
بىلىمسىز سۆزى ئۆز بېشىنى يېيۇر.

171 تولا سۆزدە ئارتۇق پايدا كۆرمىدىم،
يەنە سۆزلىمەيمۇ پايدا تاپمىدىم.

172 تولا سۆزلىمە سۆز، بىرەر سۆزلە ئاز.
تۇمەن سۆز تۇگۈنسۇن بۇ بىر سۆزدە ياز[51].

173 كىشى بولغۇسى شاھ ئۆسۈپ سۆز بىلەن،
تولا سۆز بېشىگىنى قىلار يەر تۆۋەن.

174 بىلىم دەر «مەمەدانە»، كۆپ سۆزلىسەڭ،
گاچا دەيدۇ سۆزنى ئەگەر دېمىسەڭ.

175 پاساھەت[52] بىلە قىل شۇڭا سەن سۆزۈڭ،
پەسمە بولسا تىلىڭ، ئۆسەرسەن ئۆزۈڭ.

176 تىلىگىنى كۆزەت بەك، كۆزىتىلەر باش،
سۆزۈڭنى قىسقا قىل، ئۇزارتىلار ياش.

177 بۇ تىل پايدىسى كۆپ، زىيانمۇ تولا.
ئارا ماختىلۇر، مىڭ سۆكۈلۇر ئارا.

178 ئەگەر مۇنداغ ئولسا، بىلىپ سۆزلە سۆز،
سۆزۈڭ بولسۇن كۆزسىز قارىغۇ ئۇچۇن كۆز.

179 ئېيتقىكى، بىلمىسىز بىر قارىغۇ ئېرۇر،
بىلمىدىن نەسىپ ئال، بىلمىسىز، يۇگۇر.

180 تۇغۇلغان ئۆلەر، كۆر، قالۇر بەلگىسىز،
سۆزۈڭ ياخشى بولسا، ئۆزۈڭ ئۆلگۈسىز.

181 ئەر ئىككى نېمىدىن قېرىماس ئۆزى،
بىرى ياخشى ئىش، بىرى ياخشى سۆزى.

182 كىشى تۇغدى، ئۆلدى، سۆزى قالدى، كۆر.
ئۆزى كەتتى ئىنسان، ئېتى قالدى، كۆر.

183 ئۆلۈمسىز ھاياتنى تىلىسەك ئۆزۈك،
قىل ياخشى، ئەي ھېكىم، خۇلقۇك ھەم سۆزۈك.

184 قىلىچ مەدھىي تىلنى، ئارا سوكمىكىم،
ساڭا سۆز ئۇقتۇرۇش ئىدى تىلىكىم.

185 پەقەت سۆزلىمەسلىكنى ئەقىل خالىماس،
كېرەك سۆزنى سۆزلەر كىشى، يوشۇرماس.

186 سۆزۈمنى دېدىم مەن بالامغا، باتۇر،
مېنىڭدىن تۆۋەن ئۇ، نېچۈك تەڭ بولۇر؟

187 ئەي ئوغلۇم، دېدىم مەن ساڭا بۇ سۆزۈم،
ساڭا بۇ نەسىھەتنى بەردىم ئۆزۈم:

188 كۆمۈش قالسا ئالتۇن مېنىڭدىن ساڭا،
ئۇنى تۇتمىغىن سەن بۇ سۆزگە تەڭا.

189 كۆمۈشنى ئىشلەتسە، تۇگەر، يوقىلۇر،
سۆزۈمنى ئىشلەتسە، كۆمۈش قازىنۇر.

190 كىشىدىن كىشىگە مىراس سۆز قالۇر،
مىراس سۆزنى تۇتساڭ يۈز پايدا بولۇر.

191 قاپاق تۇرمە بۇگۈن، ئەي دانا ماڭا،
يەنە ئۆزرە ئېيتسام ئەيمىنىپ ساڭا.

192 تىلىكىم ئىدى، ئەي ھېكىم، سۆزلىمەك،
كېيىنكىلەرگە بىر يادىكار قالغۇدەك.

193 ئەقىل كەلدى قارشى، دېدى دىققەت ئەت،
سۆزۈڭ بولسا يېڭىلىش، بولۇر ساڭا سەت.

194 ياماندۇر خەلق تىلى سېنى سۆزلىگەي،
كىشى خۇلقى قىزغانچ، ئېتىڭنى يېگەي.

195 قاراپ كۆرگىنىمچە يېنىكلەندى يۈك،
ئۆزۈمگە دېدىم سۆزلە، بار سۆزنى تۆك.

196 نېمىشقا دېسەڭ مەن ساڭا ئېيتايىن،
سۆزۈمنى، ئەي ھوشيار يىگىت، ئاڭلىغىن:

197 كىشى ئاتى يالڭۇق[53]، يېڭىلغاق ئۇچۇن،
دېيىلدى ئۇ يالڭۇق، يېڭىلغان ئۇچۇن.

198 يېڭىلمەس كىشى كىم، دېگىن سەن ماڭا،
تۇمەنمىڭ يېڭىلغانىنى دەيمەن ساڭا.

199 بەك ئازدۇر بىلىملىك، تولا بىلىمسىز،
ئەقىلسىز تولىدۇر، ئەقىللىك ئەزىز[54].

200 بىلىمسىز بىلىملىككە بولدى يېغى،
نادانلار ئالىمغا قارشى ھەر چېغى.

201 كىشىدىن كىشىنىڭ تولا پەرقى بار،
بىلىمدۇر بۇ پەرق، سۆز شۇ ئۇزرە بارار.

202 بىلىملىككە سۆزلىدىم مەن بۇ سۆزۈم،
بىلىمسىز تىلىنى بىلمەيمەن ئۆزۈم.

203 بىلىمسىز بىلەن ھېچ سۆزۈم يوق مېنىڭ،
ئەي ئالىم، ئۆزۈم بىر قولۇڭمەن سېنىڭ.

204 سۆزۈمنى دېگىلى سەندىن ئەيمىنىپ،
قويارمەن بۇ ئۆزرەمنى ئۈمىد قىلىپ.

205 سۆز ئېيتقان كىشىلەر ئازار، ئالدىرار،
ئەقىللىك ئىشتىسە، تۇزىتىپ بارار.

206 بۇرۇندۇقلۇق ئول سۆز تۆگە بۇرنىدەك،
ماڭار نەگە تارتسا ھەگگان تۆگىدەك.

207 بىلىپ سۆزلىگۈچى كىشى كۆپ ئېرۇر،
ئۇنى بىلگۈچى ئەر ماڭا خوپ ئېرۇر.

208 پۈتۈن ياخشىلىقلار ئىلىم ئەپئى ئول،
بىلىم بىرلە تاپتى مىسال كۆككە يول.

209 بىلىم بىرلە سۆزلە پۈتۈن سۆزنى سەن،
بۇيۇك بىل بىلىمى بىلەن ئەرنى سەن.

210 يېشىل كۆكتىن ئىندى[33] قوڭۇر يەرگە سۆز،
كىشى تاپتى قىممەت سۆزى بىرلە ئۆز.

211 كىشى كۆڭلى تۇۋسىز دېگىزدەك ئېرۇر،
بىلىم ئۇنچە ئوخشاش تۇۋدە ياتۇر.

212 دېگىزدىن چىقارمىسا ئۇنچە كىشى،
قالۇر ئۇنچە پەرقسىز بولۇپ ساي تېشى.

213 قوڭۇر يەر تېگىدە ئالتۇن ئىدى تاش،
گەر چىقسا بەگلەرگە بولۇر باشقا تاج.

214 گەر ئالىم ئىلمىنى چىقارمىسا تىل،
يورۇتماس ئۇنىڭ ئىلمى ياتسىمۇ يىل.

215 ئەقىل ۋە بىلىم ئۇ ئۆز نەرسىدۇر ئەڭ،
ئەگەر بولسا ئىشلەت، ئۇچۇپ كۆككە تەڭ.

216 نېمە دەيدۇ ئەلنىڭ بېگى ئاڭلىغىل،
ئوقۇشقا، بىلىمگە يۈگۈرتۈپ ئەقىل:

217 جاھان تۇتقىلى ئەر ئەقىللىك كېرەك،
كېرەك يۇرت سوراشقا ئەقىل ۋە يۇرەك.

218 ئەقىل بىرلە تۇتتى جاھان تۇتقۇچى،
بىلىم بىرلە تۇتتى ئەلنى سورىغۇچى.

219 قاچانكىم جاھانغا چۈشۈپتۇ ئادەم،
ئاقىللار تۇزەپ كەلدى ياخشى نىزام.

220 قايۇ ۋاقىتا بولسۇن، بۇ كۈندىن بۇرۇن،
بىلىملىككە تەگدى بۇيۇكرەك ئورۇن.

221 ئەقىللە ئېسىلغاي ئادەم ئەسكىسى،
بىلىمله بېسىلغاي خەلق پىتنىسى.

222 بۇ ئىككى يول بىلەن ئىش پۈتمىسە ھېچ،
بىلمىنى قويۇپ ئال قولۇڭغا قىلچ.

223 بىلمىلىك، ئاقىل بەگ بولسا ئەل بېشى،
قىلچ بىرلە تۇغەر بىلمىسىز ئىشى.

224 جاھان تۇتماق ئۇچۇن ئەرگە ئاڭ كېرەك،
ئەل - يۇرتنى سوراشقا بىلىم ئەڭ كېرەك.

225 بۇ ئىككى بىرىكسە بولۇر ئەر تولۇق.
تولۇق ئەر جاھان نېمەتىن يەر تولۇق.

226 ساڭا ئىككى دۇنيا گەر ئولسا تىلەك،
ئامالى ياخشىلىق ئېرۇر ئەيلىمەك.

227 ئەگەر ياخشى بولماق تىلىسەڭ ئۆزۇڭ،
يۇرى، ياخشىلىق قىل، قوي ئۆزگە سۆزۇڭ.

228 كىشى مەڭگۇ بولماسكى، مەڭگۇ ئېتى،
شۇڭا مەڭگۇ قالدى بۇ ياخشى ئېتى.

229 ئۆزۇڭ مەڭگۇ ئەرمەس، ئېتىڭ مەڭگۇ ئول،
ئېتىڭ مەڭگۇ ئولسا، ئۆزۇڭ مەڭگۇ ئول.

تۆتىنچى باب

ياخشىلىق قىلماقنىڭ مەدھىيەسى ۋە پايدىسى بايانىدا

230 ئەگەر بولسا، خەلق ئۇزرە قولۇڭ ئۇزۇن،
ئەمەل سۆزدە قىل ياخشىلىقنى پۈتۈن.

231 يىگىتلىك قاچار ئۇ، تىرىكلىك ئۇچار،
بۇ چۈشتەك جاھاندىن كىشى تېز كېچەر.

232 ھايات ــ دەسمايە، پايدا ــ ئەزگۈلۈك[56]،
بولۇر ساڭا تاڭلا يېمەك ـ كىيگۈلۈك.

233 نېمە دەيدۇ ئاڭلا كىشى ياخشىسى:
تىنارلىق، ماڭارلىق ئاخىر ئۆلگۈسى.

234 جاھانغا نە ياڭلىغ ئەر تۇغۇلدى، كۆر،
بىر ئازلا يۈردى ـ دە، يەنە ئۆلدى، كۆر!

235 بەگ ئۆلسۈن ۋە يا قۇل يا ياخشى ـ يامان،
ئۆزى ئۆلدى، قالدى ئېتىدىن نىشان.

236 ساڭا تەگدى ئەمدى بۇ نۆۋەت ئورۇن،
قىلىپ سەن ياخشىلىق، ياخشى بول بۇرۇن.

237 تىرىك ئۆلۈر ئاخىر، تۆشەك بولۇر يەر،
تىرىكتۈر ئېتى، ياخشى بولسا ئەگەر.

238 كىشىدە ئىككى ئات، بۇ تىلدا يۈرۈر،
بىر ياخشى، بىر ئەسكى جاھاندا قالۇر.

239 يامىنى سۆكۈلۈر، ياخشى ماختىلۇر،
قاراپ كۆر ئۆزۈڭگە قايۇسى ياقۇر!

240 ئۆزۈڭ ياخشى بولساڭ، ئېتىبارڭ ماختىلۇر،
ئەي هوشيار، يامان ئات بولسا سۆكۈلۈر.

241 يامان خۇيلۇق زاهاك[57] سۆكۈلدى نېچۈن؟
نېچۈن ماختىنىلدى قۇتلۇق پەرىدۇن[58]؟

242 بىرى ياخشى ئەردى، ئۇنى ماختىدى،
يامان ئەردى بىرسى، ئۇنى قارغىدى.

243 يامانلىق كېرەكمۇ، ياخشىلىق ساڭا؟
قارغىشلىق كېرەكمۇ، ماختاشلىق ساڭا؟

244 قايۇسىن تىلىسەڭ، بىرىن تاللىغىن.
يامانِ ـ ياخشىلىققا ئۆكۈنمە كېيىن.

245 بۇ ياڭلىغ سۆز ئېيتتى سىنىغان كىشى،
سىنىغان كىشى ئۇ بىلەر ئەل ئىشى.

246 كىشى ياخشى ئات بىرلە ئالقىش ئالۇر،
يامان ئاتلىق ئولسا، ئۇ قارغىش ئالۇر.

247 نېچە مەن سىنىدىم يامان قىلغۇچى،
ئۆتۈپ كۈنمۇ كۈنلەر ئازايدى كۈچى.

248 كۆرۈپ قانچە ئۆتتۈم، يامانلار ئىشى
راۋاج تاپمىدى، ئەي بىلىملىك كىشى.

249 يامانلىق ئېرۇر ئوت، بۇ ئوت كۆيدۈرۈر،
ئۆتۈشكە يولىدا كېچىك يوق ئېرۇر.

250 كۆرەرسەنكى، بىزدىن بۇرۇن ئۆتكۈچى،
ئاۋام خەلق ۋە يا بەگ جاھان تۈتقۇچى.

251 ئۇلاردىن بىلىملىك بولۇر قايسىسى،
بولۇپ ئۆتتى دۇنيا ـ زامان ئىگىسى.

252 جاھان بەگلىرىدىن كىم ئالىم ئىكەن،
ئۇلار ياخشى قانۇن تۈزۈپ، ئۆرلىگەن.

253 بۇ كۈندىمۇ ياخشى ئاتالغان كىشى،
ئەڭ ئاۋۋال ئېرۇر ئۇ ياخشىلار بېشى.

254 كىم ئاقىل خان ئولسا، بىلىمگە يېقىن،
قىلىپتۇر بىلىملىكنى ئۆزگە يېقىن.

255 تۈتۈنغان ئىشنى بىلىپ ئىشلەر ئۇ،
بىلىمنى ئىشلىتىپ ئەلنى باشلار ئۇ.

256 تۈزىدى ئەلنى ئۇ، بېيىدى قارا،
خەلق بايلىقىن قىلدى ئۆزىگە تۇرا[59].

257 چىقاردى ياخشى ئات، ئاتالدى سېخىي،
سېخىي ئۆلسە، ئېتىن تىرىك بىل تېخى.

258 ئۆلۈشنى بىلگەچ تەييارلىق قىلىپ،
قويۇپتۇر تىرىككە پۇتۇك، ئات يېرىپ.

259 بۇ كۈن، كىم ئوقاركەن ئۇلار بىلەر،
ئالۇر ئۇلگە ئۈندىن ياخشىلىق كېلەر.

260 جاهاندا نېمە بار بىلمەدىن قىممەت،
بىلىمسىز دېسە ئەر ئۇچۇن بەكمۇ سەت.

261 نېمە دەيدۇ ئاڭلا بىلىملىك كىشى،
جاهاندا سىنالغان، يېتىلگەن يېشى:

262 بىلىمسىزگە تۆرده ئورۇن بولسا، كۆر،
بۇ تۆر بولدى پەگاھ، پەگاھ بولدى تۆر.

263 بولۇپ قالسا پەگاھ ئالمغا ئورۇن،
بۇ پەگاھ بولۇر تۆر تېخى ئەڭ بۇرۇن.

264 بۇ هۆرمەت پۈتۈنلەي بىلىمگە ئېرۇر،
ئۇ مەيلى ئىشكىته يا تۆرده تۇرۇر.

265 ئىككى خىل ئېرۇر. كۆر، بۇ ئېسىل كىشى.
بىرى بەگ، بىرى ئالىم ــ ئىنسان بېشى.

266 بۇلاردىن بۆلەكنى سەن يىلقى سانا،
تىلىسەڭ بۇنى تۇت، ئۇنى سەن ۋە يا.

267 ئۆزۈڭ قايسىسى سەن ماڭا تىلىڭ ئاچ،
ئىككىدىن بىرى بول، ئۇچىنچىدىن قاچ!

268 ئېلىپ قولغا قىلىچ، بىرى ئەل تۇزەر،
قەلەم بىرله بىرسى، هەق يول كۆرسىتەر.

269 ئۇلاردىن قېلىپ كەلدى ياخشى نىزام،
مىراس بۇ، كىم ئالسا، ئۇ ئۆرلەر تامام.

270 ئۆلۈكتىن تىرىككە مىراستۇر بۇ سۆز،
مىراس سۆزنى تۇتسا بولۇر پايدا يۇز.

271 بىلىمسىز ئىرۇر ئۇ قارىغۇ بەلگىلىك،
ئەي كۆزسىز، بىلىمدىن سەن ئالغىن ئۇلۇغ [60].

272 كىشى كۆركى سۆزدۇر، كۆپتۇر سۆز تۇرى،
تىلىم، ماختا خۇش سۆز كىشىنى، يۇرى!

273 كېلۇر مۇڭا ئوخشاپ تۇركچە مەسەل،
بۇنى ئېيتايىن مەن مۇشۇ يەردە دەل:

274 ئەقىل كۆركى تىلدۇر، بۇ تىل كۆركى سۆز،
كىشى كۆركى يۈزدۇر، بۇ يۈز كۆركى كۆز.

275 كىشى تىل بىلەن دەر سۆزىنى ئۆزى،
سۆزى ياخشى بولسا، يورۇيدۇ يۈزى.

276 بۇ تۇرك بەگلىرىگە سېلىنسا نەزەر،
جاھان بەگلىرىنىڭ ياخشىسى شۇلەر.

277 بۇ تۇرك بەگلىرىدىن ئېتى بەلگىلىك،
توڭا ئالپ ئەر[61] ئىدى بەخت بەلگىلىك

278 ئىلىمدە بۈيۈك، كۆپ پەزىللىك دىلى،
بىلىملىك، ئەقىللىك، خەلقنىڭ خىلى.

279 ئىدى ئۇ سەرە ـ خىل، زېرەك ئەر ئوغلان،
دۇنياغا زېرەكلەر بولۇر ھۆكۈمران.

280 تاجىكلار ئۇنى دەيدۇ ئەفراسىياپ،
بۇ ئەفراسىياپ تۆتتى ئەللەر تالاپ.

281 جاهاننى تۆتاي دەپ سۆنۆشقا ئەلىگ،
كېرەك كۆپ پەزىلەت بىلەن كۆپ بىلىك.

282 تاجىكلار كىتابتا پۈتۈپتۇ بۇنى.
كىتابقا پۈتمىسە، كىم ئۇققاي ئۇنى.

283 ئەجەب ياخشى ئېيتقان جەمۇر باتۇر ئەر،
جاسارەتلىك ئەر چىك تۇگۈننى يېشەر.

284 پەزىلەت كېرەك مىڭ تۆتۈشقا جاھان،
قۇلان تۇتقىلى، كۆر، كېرەك ئارسلان.

285 ھۆكۈمدارغا خىسلەت كېرەك مىڭ تۇمەن،
ئۇنىڭلە تۇتسا ئەل، يوقىلۇر تۇمان.

286 قىلىچ بىرلە كەسسۇن يېغى بوينىنى،
قانۇن بىرلە تۇزسۇن ئېلى ـ خەلقىنى.

ئونىنچى باب

بىلىم بىلەن ئەقىلنىڭ پەزىلەت ۋە پايدىلىرى بايانىدا

287 تىلىكىم ئىدى سۆز، ئەي ئالىم ھېكىم،
ئەقىل ۋە بىلىمدىن سۆزلەش مەقسىتىم.

288 ئەقىلدۇر چىراغدەك قاراڭغۇ تۇتى،
بىلىم — ئۇ يورۇقلۇق، يورۇتقاي سېنى.

289 ئۆسەر ئەر ئەقىلدىن، بىلىمدىن بۇيۇر،
بۇ ئىككى بىلەن ئەر قەدىرلىك بولۇر.

290 بۇڭا پۇتمىسەڭ كۆركى، نوشىنراۋان[62]،
ئەقىل كۆزى بىرلە يورۇتتى جاھان.

291 بېيىدى ئېلى، تۇز يۇرۇتكەچ نىزام،
ئەجەب ياخشى ۋاقىتتا قويۇپ ياخشى نام.

292 دېمىش بىر ھېكىم سۆز ئۇنىڭغا ئاتاپ،
دوزىخىي بولسىمۇ ئاڭا يوق ئازاب.

293 گۆدەككە قارا، ئۇ تاپۇر ئەقىل ھەم،
يېشى تولمىغۇنچە يۇرۇتمەس قەلەم[63].

294 ئەقىللىك كىشى ھەم قېرىسا ئازار،
ئەقىل كەتتى دەپ ھەم قەلەمنۇ تىنار.

295 ئەگەر تەلۇە بىر ئەرنى ئۆلتۇرسە راست،
ئۇنىڭغا ئۆلۈم يوق، ئېلىنماس قىساس.

296 نېمىشقا دېسەڭ، ئۇ ئەقىلسىز ئېرۇر،
ئەقىلسىز مۇكاپات، جازاسىز ئېرۇر.

297 ئەقىلدىن بۆلەككە ھۆرمەت بولمىغاي،
ئەقىلسىز ئادەم ئۇ بىر ئوچۇملا لاي.

298 قاراپ كۆر، مۇنۇ سۆز ياخشى ئېيتىلغان؛
ئۆزىنى بۇيۇتمەس ئەقىلسىز نادان،

299 ھەركىمنىڭ كىيىمى بولۇر ئۇستىدە،
ئەقىللىك، بىلىملىك ئەزىز ئەسلىدە.

300 ئەقىل بولسا، ئېسىل بولۇر بولسا ئەر،
بىلىم بولسا، بەگلىك قىلۇر قىلسا ئەر.

301 ئەقىل كىمدە بولسا، بولۇر ئۇ ئېسىل،
بىلىم كىمدە بولسا، بولۇر خان ئۇ، بىل

302 كىشى ئۆغلى سۆندى قوڭۇر يەرگە قول،
بىلىم بىرلە تاپتى ھەر نەرسىگە يول.

303 ئەقىل بىرلە ئېسىل ئاتىلۇر كىشى،
بىلىم بىرلە بەگلەر قىلۇر ئەل ئىشى.

304 تولا ئالقىش ئالغان تۇمەن پەزلىلەر،
قىلىنغاچ ئەقىل بىرلە ماختالدىلەر.

305 ئەقىل ئازىنى ئاز دېمە، نەپئى كۆپ،
بىلىم ئازىنى ئاز دېمە، قەدرى خوپ.

306 ھېكمىلەر سۆزىنى ئىشىت ۋە چۈشەن،
بۇ تۆت نەرسەت ئازىنى ئاز دېمە سەن:

307 بۇ تۆتنىڭ بىرى ئوت، بىرىدۇر يېغى،
ئوچىنچى، كېسەللىك ــ ھايات تۇزىقى.

308 ئۇلاردىن كېيىنكى بىرىدۇر ئىلىم،
بۇ تۆتىنى بوش كۆرمە، بەكمۇ مۇھىم.

309 بۇلاردا بولۇر كۆپ پايدا يا زىيان،
بېرىم يا ئېلىمدەك بولۇر ھەرقاچان.

310 بىلىم كىمىيادەك[64] يېغار نەرسىنى،
ئەقىلدۇر سارىيى، يېغار ھەممىنى،

311 ئىپار بىرلە بىلىم كېتەر ئوخشىشپ،
تۇتۇپ بولماس ئۇنى ئۆزدە يوشۇرۇپ.

312 ئىپارنى يوشۇرساڭ، بويى يىلدۇرەر،
بىلىمنى يوشۇرساڭ، تىلىڭ كۆرسىتەر.

313 بىلىم بايلىق ئول، گادايلاشمايدىغان،
قاراقچى ۋە ئوغرى ئالالمايدىغان.

314 كىشىگە ئەقىل ۋە بىلىمدۇر كىشەن،
يامانلىق قىلالماس ئەر كىشەن بىلەن.

315 كىشى ياخشى ئاتىنى كىشەنلەپ تۇتار،
كېرەكلىك ئېتىنى كۆزىتىپ تۇرار.

316 كىشەنلىك قاچالماس، كېرەكچە يۈرۈر،
تۇشاغلىق كېتەلمەس، تىلەكچە بولۇر.

317 ئەقىلدۇر ساڭا ئانت قىلىشقان ئاداش،
بىلىم چىن مېھرىبان ساڭا قېرىنداش.

318 نادانغا يېغىدۇر يىلگەن - ئەتكىنى،
يېتەر شۇ ئىككىنىڭ جېدەل - غەلىيىنى.

319 مۇڭا ئوخشاپ كېلەر تۇركچە مەسەل،
ئوقى ھەم كۆڭۈلدە مۇڭا قىل ئەمەل:

320 ئاقىلغا ئۆز ئەقلى ئەشلىككە[105] يارار،
نادانغا ئېتى بەس، قارغىش ياغدۇرار.

321 بىلىملىككە ئىلمى تولۇق تون ۋە ئاش،
بىلىمسىزگە قىلىقى يامان بىر ئاداش.

322 ئەي ئاقىل، غەزەپنى قىل ئۆزدىن يىراق،
ئاچچىقتىن يىراق بول، ئال ياخشى ئاتاق.

323 بۇ ئاچچىق، غەزەپتىن سەن ئەيلە ھەزەر،
يېقىن كەلسەڭ بولغاي ھاياتىڭ خەتەر.

324 غەزەپلىك ئىشىڭ ئۇ پۇشايمان بېرۇر،
قىزىق قانلىق ئولساڭ ئىشىڭ بۆرۈلۈر.

325 كىشىگە چىداملىق، ئېغىرلىق كېرەك،
كۈن - ئاي تۇغسا بەگكە تەمكىنلىك كېرەك.

326 يۈمشاقلىق كېرەك ھەم سىلىقلىق كېرەك،
ئاقىل ھەم بىلىملىك بولماقلىق كېرەك.

327 ئەقىل كۆپ كېرەكتۇر تاللاشقا كىشى،
بىلىم بەك كېرەكتۇر قىلىشقا ئىشى.

328 يارامليق يارامسىزنى ئايرىپ كۆرۈپ،
كېرەكلىك كېرەكسىزنى ئوبدان تونۇپ،

329 راسا تاسقىسا چىڭ، ئېنىق تاللىسا،
پۇتۇن ئىشقا ئۆتكۈر نەزەر تاشلىسا؛

330 شۇ چاغدا بولۇر ئىش پۈتۈن ۋە پىششىق،
بىلىملىك كىشى يەر ئېشىنى پىششىق.

331 يېتەدۇر تىلەككە ئاشۇنداق كىشى،
چۈشەر ئىككى دۇنيادا يولغا ئىشى.

332 غەزەپ بىرلە ئاچچىق كىشىگە يامان،
چېكەر تەن ھەمىشە بۇلاردىن زىيان.

333 ئىشەنكىن، نېچۈك قىلدى ئالىم خىتاب،
بەختلىك كىشى ماڭ بۇ سۆزگە قاراپ:

334 قىزىققان بولسا ئىنسان بىلىمسىز بولۇر،
غەزەپلەنسە ئادەم ئەقىلدىن قالۇر.

335 غەزەپ ئەرگە يامان، بىلىم كەتكۈزۈر،
غەزەپتە يۈمشاقمۇ قوپاللىق قىلۇر.

336 نېمە دەر بىلىملىك كىشى ئاڭلىغىن،
بىلىملىك سۆزى تەڭ شېرىن جانغا چىن:

337 بۇ بىرنەچچە نەرسە كىشىگە ياۋۇز[66]،
بۇنى قىلسا كىشى بۇزار ئۆزنى ئۆز:

338 بىرى يالغان ئېيتماق ئېرۇر سۆزىدە،
ئىككىنچى، تۇرماسلىق قىلغان ۋەدىدە؛

339 ئۇچىنچى، ھاراقنا بولۇش مۇپتىلا،
بۇ ئەر ئۆمرى شەكسىز كېتەر بوشقىلا.

340 يەنە بىرسى كاجلىق، جاھىللىق قىلىش،
جاھىللىق جاھاندا ياشاتمايدۇ خۇش.

341 ئېرىغسىز قىلىقنىڭ بىرى قوپاللىق،
قىلۇر ئۇ كىشىلەر ئويىن توزانلىق.

342 بىكارغا چېچىلىپ، ئاچچىقلاش بىرى،
تىلىن ئاچسا يارا بولۇر ئەل دىلى.

343 كىشىدە يىغىلسا بۇ نەرسىلەر گەر،
مۇبارەك سائادەت ئۇنىڭدىن تېزەر.

344 پەلەكمۇ يار ئولماس، بېشى ئايلىنار،
بۇنىڭغە خۇلقىمۇ ئىزىدىن چىقار.

345 يۇرى، ياخشىلىق قىل، ئەي ياخشى كىشى،
ئوڭۇشلۇق ھامانە ياخشىنىڭ ئىشى.

346 نېمە دەر ئىشىتكىن مۇلايىم كىشى،
سىناپ ئالغۇچى قولغا دۆلەت ئىشى.

347 قېرىماس ياخشىلار يىل ئۆتكەن بىلەن،
تۇزەلمەس يامان، مىڭ تۇزەتكەن بىلەن.

348 يامان ئۆمرى قىسقا، ئۆكۈنچىتە قېرۇر،
ئۇزۇن ياشلىق ياخشى ئۆكۈنچسىز يۇرۇر.

349 تىلەككە يېتەر ياخشى كۇندە يېگى،
كۇنىگە مىڭ ئارتار يامانىنىڭ مۇڭى.

350 كىتاب نامى قويدۇم «قۇتادغۇ بىلىك»،
قۇتاتسۇن ئوقۇچىغا تۇتسۇن ئېلىك.

351 سۆزۈم سۆزلىدىم مەن، پۈتتۈم بىتىك،
تونۇپ ئىككى دۇنيانى تۇتسۇن ئېلىك.

352 كىشى تۇتسا بەخت بىرلە ئىككى جاھان،
بەختلىك بولۇر، بۇ سۆزۈم چىن ھامان.

353 بۇ كۇنتۇغدى ئەلگنى قىلدىم سۆز بېشى،
ئىزاھلاي بۇنى ھەم، ئەي ياخشى كىشى.

354 ئۇنىڭ كەينىدىن ئېيتتىم ئايتولدىنى،
يورۇيدۇ ئۇنىڭدىن سائادەت كۇنى.

355 بۇ كۇنتۇغدى توپتوغرا قانۇن ئۆزى،
بۇ ئايتولدى ـــ بەخت ھەم سائادەت سۆزى.

356 كېيىن ئېيتتىم ئەمدى ئۆگدۇلمىشىن،
ئەقىلنىڭ ئېتى ئۇ، زورايتۇر كىشىن.

357 كېيىن ئېيتتىم ئودغۇرمىش ئۇزرە سۆزۈم،
ئۇنى ئاتىدىم «ئاقىۋەت» دەپ ئۆزۈم.

358 سۆزۈم ئۇشبۇ تۆت نەرسە ئۇستىدىدۇر،
ئوقۇساڭ دىققەتلە، مەنە ئېچىلۇر.

359 خۇشاللىقتا يۇرگەن، ئەي ياخشى يىگىت،
سۆزۈمنى زايە قىلما، ئوبدان ئىشىت.

360 تىرىش، توغرا يولدىن ئاداشما ھامان،
يىگىتلىك كەتمىسۇن بىكار، پايدىلان!

361 ئەزىز تۇت يىگىتلىكنى، تېز كەتكۈسى،
تۇتساڭمۇ قانچە چىڭ، ئاخىر قاچقۇسى.

362 سېنىڭدە يار ئىكەن يىگىتلىك كۈچى،
زايە قىلما، بول تائەت، خىزمەت قىلغۇچى.

363 بۇ ياشلىققا ھەسرەتتە پۇشايمان ئۆزۈم،
پۇشايماندا يوق پايدا، كەستىم سۆزۈم.

364 قىرىقتىن ئۆتسە كىمنىڭ تىرىكلىك يىلى،
ۋىدالاشتى ئۇنىڭدىن يىگىتلىك تىلى.

365 تەگكۈزدى ماڭا قولىن ئەللىك يېشىم،
قوغۇ[67] قىلدى قۇزغۇن تۈسىدەك بېشىم.

366 مېنى قىچقىرىپ ئاتمىش، دەيدۇ ئۇ كەل!
بارارمەن ئەگەرچە يەتمىسە ئەجەل.

376 ئەگەر تولسا ئاتمىشقا ئادەم يېشى،
كېتىپ زوق، ئۇنىڭ يازى بولۇر قىشى.

368 ئوتتۇز يىغقانىنى ئالدى ئەللىك مانا،
قولىن ئۇرسا ئاتمىش نە قىلغاي، تاڭا.

369 تېمە قىلغان ئەردىم ئەي ئەللىك ساڭا،
تېمە شۇنچە سەن ئۆچ ساقلىدىڭ ماڭا.

370 يىگىتلىكتە تاتلىق ئىدى ھەر ئىشىم،
ئوغا قىلدى ئەمدى مېنىڭ يەر ئېشىم.

371 بويۇم ئىدى ئوقتەك، كۆڭۈل ئىدى يا،
كۆڭۈلنى قىلغۇچە ئوق، بويۇم بولدى يا.

372 يىگىتلىك نېمە يىغقان بولسا ماڭا،
قېرىلىق كېلىپ ئالدى، كەلگەي ساڭا.

373 ئايا، كەل نىجاتچىم، قۇتۇلدۇر مېنى،
بولۇپمەن جاپادا يىل، ئاي تۇنقۇنى.

374 كىشىنىڭ پۇكۇلدى، ماڭالماس پۇتۇم،
قارايدى يورۇماس بولۇپ نۇر كۆزۈم.

375 كېتىپ زوق، ئۆچتى ھەم كۆڭۈلنىڭ ئوتى،
ئۇزاقلاشتى مەندىن يىگىتلىك ئېتى.

376 ئويغان ئەي بوز چاچلىق، ئۆلۈمگە ئىشەن،
بۇ كەچمىش كۇنۇڭگە يىغلا ھەم ئۆكۈن.

377 ئۆتۈپ كۇن بىكارغا. تۇگىدى ھايات.
بۇ قالمىش كۇنۇڭنى تەۋبىلە ئۇزات.

378 ئەي ئىگەم، سەنلا مەڭگۇ مۇڭسىز تىرىك،
ياراتتىڭ ئۆلۈمگە بۇ سانسىز تىرىك.

379 دۇئا بىرلە سەندىن تىلەيمەن شۇنى،
ئۇزارتىپ يېشىمنى، تىرىك قىل مېنى.

380 بۇ سۆز باشلىدىم سەندىن تىلەپ مەدەت،
تاماملاشقا سۆزۈم ماڭا بەر قۇۋۋەت.

381 تىلىم تىنما، ماختا ياراتقۇچىنى،
يامانلىقنى مەندىن يوقاتقۇچىنى.

382 ئۇ تاللاپ ياراتتى، يورۇتتى دىلىم،
ئىمان بىرلە تىنچ يولنى تاپتى دىلىم.

383 قاراڭغۇدا ئەردىم، يورۇتتى تۇنۇم،
زۇلمەتتە ئىدىم مەن، تۇغۇلدى كۈنۇم.

384 يۈرەتتىم ئېزىپ مەن، ئۇ كۆرسەتتى يول،
كۆيەتتىم مەن ئوتتا، قۇتۇلدۇردى ئول.

385 كۆتۈردى، تاللىدى، ئايرىدى مېنى،
ئازغۇنلار يولىدىن قايرىدى مېنى.

386 بېزەتتى دىلىمنى يورۇقلۇق بىلەن،
تىلىمنى بېزەتتى گۈزەللىق بىلەن.

387 ئۇ بەردى كۆڭۈل، كۆز، بىلىم، ئاڭ، ئەقىل،
سۆزلەشكە يول ئاچتى، راۋان قىلدى تىل.

388 ھەبىب[68] ئەلچى يولى كۈپايە ماڭا،
شۇ ئەلچىلا بولسۇن ماڭا باشپاناھ.

389 بۇ ھەممە ئىگەمنىڭكى پەزلى ئىدى،
مېنىڭدەك ئاسىي قۇلنى قەدىرلىدى.

390 بۇنىڭ شۈكرىنى مەن نېچۈكمۇ ئۆتەي،
ئەگەرچە ياشىسامۇ يىللار ۋە ئاي.

391 ئىلاھا، بىلەرسەن بۇ ئاجىزلىقىم،
ئاچارمەن ساڭا بار مۇشكۈلۈم، غېمىم.

392 قىلالمايمەن ساڭا مەن لايىق شۈكۈر،
مېنىڭچۈن ئۆزۈڭگە قىل مۇۋاپىق شۈكۈر.

393 مۇشۇ توغرا يول ئۆزرە تۇتقىن مېنى،
مېنىڭدىن چۈچۈلما[69] بۇ ئىمان تونى.

394 تېتىمدىن چىقاردا مېنىڭ بۇ جېنىم،
شاھادەت بىلە كەس ئاخىرقى تېنىم.

395 ئۆزۈم يەر ئاستىدا قالغاندا تەنھا،
تولا رەھمىتىڭنى ماڭا تۆك خۇدا.

396 تائەتسىز قۇلۇڭمەن گۇناھىم تولا،
ئۆزۈڭگە پەزلى بىرلە كەچۈر، ئەي خۇدا!

397 مۆمىنلەر بارىنى ئۆزۈڭ ئەپۇ ئەت،
ئۇ باقىي جاھانىڭ دىدارىن كۆرسەت.

398 ئەقىل ئەرز ئېتەر، كۆر، بىلىك بىلدۇرۇر،
قارارسىز جاھاننى ساڭا ئۇقتۇرۇر.

399 قېرى بۇ قارارسىز، ۋاپاسىز جاھان
قىلىقى قىز كەبى ئۆزى قېرىغان.

400 ئېرۇر بەزى خۇلقى قىز خۇلقىدەك خوپ،
ئۆزىن سۆيدۇرەر، قولنى يەرمەس تۇتۇپ.

401 ئۇ سۆيگەننى سۆيمەس، كېيىكتەك قاچار،
قاچقانغا يېپىشىپ، پۇتىنى قۇچار.

402 ياسىنىپ ئۇ بەزى ئارقاڭدىن چاپار،
سېلىپ بەزى كۆرمەسكە تەتۇر قارار.

403 قارىساڭ ئۇ بەزەن تېز ئۆرەر يۈزىن،
قىلىپ نازىن نەچچە تۇنقۇزماس ئۆزىن.

404 تالاي بەگنى قېرىتتى، قېرىماس ئۆزى،
كەچۈردى تالاي بەگنى، تۇگمەس سۆزى.

* *

405 بەگ ئەردى جاھاندا ھېكمىلەرگە باش،
بۇ بەگلىكتە بولدى ئۇزۇن ئاڭا ياش.

406 بۇ كۈنتۇغدى ئەردى، ئېتى بەلگىلىك،
جاھان ئىچرە مەشھۇر قۇتى بەلگىلىك.

407 مىجەزى ئىدى تۇز ۋە خۇلقى ئوڭاي[70]،
سۆزى چىن، پۈتۈن ھەم كۆزى، كۆڭلى باي.

408 ئەقىللىك ۋە ئويغاق دانا زات ئىدى،
يامانغا بىر ئوت، ياۋغا ئاپەت ئىدى.

409 جەسۇر، مەغرۇر ئەردى ۋە قىلىقى كۆنى،
يۈكسەلتتى كۈندىن ـ كۈن بۇ خۇلقى ئۈنى.

410 مۇشۇنداق يەگ ئەردى بىلىمى بىلەن،
ياشىدى ۋە يۈردى تۇز خۇلقى بىلەن.

411 سىياسەت قىلۇر ئەردى ھىممەت بىلەن،
بۇ ھىممەت ياراشۇر مۇرۇۋۋەت بىلەن.

412 مۇڭا ئوخشاپ كېلۇر بىر شائىر سۆزى،
ئوقۇسا ئېچىلغاي ئوقۇچى كۆزى؛

413 مۇرۇۋۋەت ۋە ھىممەت بىردەك كېرەك،
بىراقلاش ئۇچۇن پەس ـ ياماندىن دېمەك.

414 مۇرۇۋۋەت، ھىممەتلە قەدىر ئۆلچىنۇر،
كىشىلىككە ھىممەت، مۇرۇۋۋەت كېرەك.

415 مۇشۇ قىلىقى بىرلە بۇ كۈنتۇغدى خان
كۈن ـ ئايدەك چېچىپ نۇر، يورۇتتى جاھان.

416 ئاقىل بولسا كىم، ئۇ چاقىرتتى ئۈنى،
كىم ئالىم بولسا ئۇ، بۇيۇتتى ئۈنى.

417 يىغىلدى يېنىغا جاھان خىللىرى،
ئەقىل ھەم ئىلىمدە تاللانغانلىرى.

418 ئۆزى ئىشلىدى، تۇزدى ئەل ئىشىنى،
تىلەيتتى يەنە ئۇ سەرخىل كىشىنى.

419 كى ياردەم قىلسا، ئىش باشلىسا ئۇلار،
ئۆزى تىنسا بىرئاز، ئىشلىسە ئۇلار.

* *

420 دېدى ئولتۇرۇپ غەمدە بىر كۈن ئۆزى:
بۇيۇك ئىش بۇ بەگلىك ئىشى ھەم سۆزى.

421 كۆرۈرسەن، ئېرۇر كۆپ باش ئاغرىق ئىشى،
سۈزەر بۇ كۆپ ئىشنى ئەقىللىك كىشى.

422 قىلالماسمەن يالغۇز پۈتۈن ئەل ئىشىن،
كېرەك ماڭا بىر ئەر بىلۈر ئىش بېشىن.

423 كېرەكتۇر ماڭا بىر سەرە ـ خىل كىشى،
ئەقىللىك، بىلىملىك، كىشىلەر بېشى.

424 كۆيۈمچان بولسا، راست ھەممە قىلغىنى،
تىلى كۆڭلى تۇز بولسا، بىلسە بۇنى.

425 قىلىپ بەرسە ئەردى مېنىڭ ئىشلىرىم،
كۆرۈپ تۇرسا ئەردى ئىچۇ ـ تاشلىرىم.

426 نېمە دەيدۇ، ئاڭلا، سىنىغان كىشى،
تولا ئىش كەچۈرۈپ چوڭايغان يېشى:

427 كېرەك ئەرگە قولداش ۋە ياردەمچىلەر،
ئەقىللىك، بىلىملىك دانا ئەلچىلەر.

428 كېرەكتۇر ئىش بىلەر ياردەمچى دېمەك،
بىلىپ ئىشلىسە قولغا كەلگەي تىلەك.

429 ياردەمچى كۆپ ئولسا، بەگكە جەبىر كەم،
ئىشى يولغا چۈشكەي، بۇزۇلماس نىزام.

430 كېرەكتۇر ھەر ئىشتا ياردەمچىلەر، بىل،
بۇ بەگلىك ئىشىدا ئۇنى تولا قىل.

431 تىلەپ ياردەمچىنى تاپالماي ئەلىگ،
پۈتۈن ئىشقا سۈندى ئۇ ئاخىر ئېلىك.

432 قىينالدى ئۇ شۇنداق ئەمگەك ئىچرە كۆپ،
ھالاۋەت ئىستىگەن ئەمگەك چېكەر خوپ.

433 بۇ ھەقتە سۆزىنى سىناپ سۆزلىگەن
بىر قۇتلۇق ئەزىز ئەر مونۇنى دېگەن:

434 ھالاۋەت ھەمىشە جاپا بىرلەدۇر،
سۆيۈنۈش قايغۇ بىلە دائىم تەڭ يۈرۈر.

435 باش ئاغرىق چوڭىيۇر، چوڭايسا كىشى،
يوغان بۆك كىيۇر گەر زورايسا بېشى.

436 پۈتۈن ئەلگە سالدى كۆز ـ قۇلاق ئەلىگ،
ئېچىلدى ئۇنىڭغا بېكىگلىك ئىشىك.

437 يارامسىزنى قولدىن تۇتۇپ باغلىدى،
يامانىنى ئېلىدىن سۈرۈپ قوغلىدى.

438 زېرەكلىك بىلەن ئۇ باشقۇردى ئېلىن،
يۈكسەلدى، ئېشىپ ھەم بەختى كۈنمۈكۈن.

439 دېمەك، ئەرگە دائىم ھوشيارلىق كېرەك،
بۇ بەگلىك ئىشىغا كېرەك يەنە بەك.

440 ھوشيارلىق، ئويغاقلىق بىلەن ئەل ياشار،
بۇنىڭ بىرلە دۆلەت ئۇزۇن چاغ تۇرار.

441 ئوخشايدۇ بۇنىڭغا بىر شائىر تىلى،
بۇ شائىر تىلمدۇر بۇ سۆزنىڭ ئۈلى:

442 ئويغاقلىق ۋە ساقلىقنى ماختىدى ئەر،
غاپىللىق بىلەن ئەر تۈمەنلەپ ئۆلەر.

443 غاپىل بولما ساقلان، پۈتۈن ئىشتا سەن،
تىلە ئىككى دۇنيا بۇ ساقلىق بىلەن.

444 كىشى بولسا بىغەم، ئۇ غاپىل قالۇر،
يېغى كەلسە ئاۋۋال غاپىللار ئۆلۈر.

445 نېمە دەيدۇ ئاڭلا، جاھان تۇتقان ئەر،
يېغىنى سەگەكلىك بىلەن ئۇتقان ئەر:

446 دېسەڭ ئەل تاپاي، ساق بول ئەي ھۆكۈمدار،
ساق ئولماق شەرىئەت يولىدىمۇ بار.

447 يۈمۈپ كۆزنى غاپىل غەپلەتتە ئۇخلار،
غاپىل ئولما، ساقلان، ئەي پەيلى ناچار.

448 ساق ئولسا ئەگەر خان، پايدا ئەلگىدۇر،
بۇ پايدا بىلەن ئەر ھۇزۇرغا تولۇر.

449 ئېلى بولدى باي، يۇرتنى تۇزگەچ خاقان،
بۇرى، قوي سۈ ئىچتى بىر جايدا شۇ ئان.

450 سۆيۈپ دوستلىرى ماختىدىلار ئۇنى،
يۇنى ئاڭلاپ يېغى ئەگدى بوينىنى.

451 سېغىنىپ بىرى كەلدى، ئىستەپ پانا،
بىرى ئۆپتى كېلىپ ئىشكىن يانا.

452 نېمە دەر، ئىشىت، ئەمدى كۆڭلى ئويغاق،
سۆزىدە چېچەكتەك تۇمەنمىڭ بويىاق:

453 بۇ بەگلىك، ئۇلۇغلۇقنى خوپ نەرسە بىل،
يۇرۇشى تۇز ئولسا، ئەي مەڭزى قىزىل.

454 بولاتتى بۇ بەگلىك تېخى ياخشىراق،
گەر يولغا قويۇلسا قانۇن توغرىراق.

455 بېگى ياخشى بولسا ھەم خۇلقى كۆنى،
شۇ چاغدا نە قۇتلۇق بولۇر خەلق كۇنى.

456 نە قۇتلۇق بەخت ئەرگە بۇ ياخشى ئېتى،
بۇ ياخشى ئېتىدۇر مەڭگۈلۈك قۇتى[71].

457 نە ياخشى بولۇر يەگ ئۇ ياخشى كىشى
كىشىلىك بىلەن قىلسا ئەلنىڭ ئىشى.

458 پۇتۇن ئەلگە يەتتى ئەلىگ خىسلىتى،
يېيىلدى جاھانغا ئۇنىڭ شۆھرىتى.

459 كۆپەيدى دۇئا ئەلدە، ياخشى ئېتى،
زورايدى كۈنمۈكۈن ئېتى، دۆلىتى.

460 جاھان خەلقى ئاڭلاپ ئۇنى ئارزۇلاپ،
توپلاشتى ئەتراپقا ئۆزىنى ئۇلاپ.

461 جاھان باغلىدى، كۆر، تولۇق بەخت قۇرى،
قوزى بىرلە قېتىلىپ يۇرۇشتى بۆرى.

ئون ئۈچىنچى باب

ئايتولدىنىڭ كۈنتۇغدى ئەلنىڭ خىزمىتىگە كىرگەنلىكى بايانىدا

462 بار ئەردى ئايتولدى ئاتلىق تېتىك،
بۇ شۆھرەتنى ئاڭلاپ ئېتىندى ئېتىك[72].

463 يىگىت ئوغلان ئەردى مىجەزى بېسىق،
بىلىملىك، ئوچۇق دىل، ئاڭلىق، ئەقىللىك.

464 چىرايلىق يۈز ئەردى، كۆزۈپ كۆز قامار،
سۆزى يۇمشاق، تىلىدىن توغرىلىق تامار.

464 پۈتۈن پەزىلەتنى تامام ئۆگىنىپ،
يۈرەتتى پەزىلەتنى قولغا ئېلىپ.

* *

466 ئۆزىگە قاراپ ئېيتتى: مەنمۇ بۇ كۈن،
ئېرۈرمەن پەزىلەتتە ئەلدىن بۇرۇن.

467 نېمىشقا يۈرۈرمەن بۇ يەردە قۇرۇق؟
بارايىن ئەلگە، خىزمەت قىلغۇلۇق.

468 ئەلگە يار ئولسۇن پەزىلەتلىرىم،
ئېچىنسۇن[73] ماڭا، سىڭسۇن ئەمگەكلىرىم.

469 ئەقىللىك، بىلىملىك خان ئەرمىش بېسىق،
تىلەرمىش پەزىلەت ئىگىسىن ئېنىق.

470 ئەقىل قەدىنى ھەم ئەقىللىك بىلۇر،
بىلىم ساتسا ئالىم، بىلىملىك ئالۇر.

471 مۇشۇ خىلدا بىر سۆزنى شائىر دېدى،
تىلى، لەۋزى بىرلە شۇ خىلدا ئىدى:

472 بىلىم قىممىتىنى بىلىملىك بىلۇر،
ئەقىلنى قەدىرلەش بىلىمدىن كېلۇر.

473 نېچۈك تەلۇە بىلگەي بىلىم قەدرىنى؟
بىلىم نەدە بولسا، بىلىملىك ئالۇر.

* *

474 بۇ ئايتولدى ئات، تون، قورال راسلىدى،
سالاي خىزمىتىگە يولۇمنى، دېدى.

475 ئۆزىگە كېرەكنى ئېتىندى ئېتىك،
يولۇلەندى ئەلگە بۇ ئالىم تېتىك.

* *

476 يەنە ئېيتتى: مۇندىن بارۇرمەن تۇرۇپ،
ئەلگ خىزمىتىگە ئۆزۈمنى ئۇرۇپ.

477 غېرىبلىق يېرىدە بۇ مال بەك زۆرۇر،
قولۇم قىسقا بولسا، يۇزۇم سارغىيۇر.

478 ناھايەتمۇ قاتتىق غېرىبلىق ئىشى،
غېرىبلىقتا قاتقاي تولا ئەر بېشى.

479 كېرەك بولغاي ئالتۇن ـ كۈمۈش بىگۈمان،
ئۇنى خەج قىلايىن دېسە ھەرقاچان.

480 مۇڭا ئوخشىتىپ ئۇ، ئاڭلا، نېمە دەر،
بىلمىي دېگىزدەك، مەڭزى قىزىل ئەر:

481 دېسە كىمكى خىزمەت قىلىشقا كىرەي،
كېرەك ئىككى نەرسە، سۆزۈمنى كېسەي:

482 بىرىنچى، كېرەكتۇر كېسەلسىز ھايات،
يۈزىنى ئاقارتقاي قىلىپ ئىشنى راست.

483 ئىككىنچى، ساپ ئالتۇن كېرەك، ئەي تېتىك،
ئۇنى ئىشلىتىپ قىل ئۆزۈڭگە ئېتىك.

484 ئاشۇ چاغدا خىزمەت يارىملىق بولۇر،
ئۇنىڭغا ئېتىكلىك ئىشىك ئېچىلۇر.

485 ئۇ ساپ ئالتۇن ئالدى كۈمۈش ھەم تاۋار،
دېدى: باشقا كۇن چۈشسە بۇ ئەسقاتار.

* *

486 ئۆيىدىن چىقىپ ماڭدى يولغا چۈشۈپ،
يۈرۈپ يول گاھىدا ۋە گاھى تۇرۇپ.

487 كېلىپ يەتتى ئەلىگ تۇرار ئوردىغا،
يېتىپ كۆڭلى كۇتكەن تىلەك ـ ئارزۇغا.

488 شەھەرگە كىرىپ ئۇ سوراشتى ماكان،
تاپالمايى، كۆزىگە تار ئولدى جاھان.

489 مۇساپىرخانىغا چۈشۈپ، مۇڭلىنىپ،
تۇنىدى قىلىپ سەۋر، ئۇ يەردە قونۇپ.

490 نېمە دەر، ئاڭلىغىن، ئەقىللىك بىلىپ،
ساڭا سۆز سۆزلىدى بىلىمدىن ئېلىپ:

491 تولا قىينىلۇر، كۆر، تونۇشسىز كىشى،
كىرىپ قالسا يات ئىچرە يالغۇز بېشى.

492 تولا كۆپ كۈچىنۇر يېڭى كەلگۈچى،
قالۇر غەم ئارا، يوق ئولسا بىلگۈچى.

493 تونۇشسىز كىشىنى بىر قارىغۇ سانا،
يول ئازسا ئەگەر قارىغۇ، سۆكمە يانا.

494 كىشى كىرمىگەن ئەلگە كىرسە ئەگەر،
كېلىن يا كېكەچكە ئوخشاپ قالۇر ئەر.

495 كەچۈر يات كىشىنى، يېگۈز، بەر ئىچىم،
مۇساپىرنى خۇش تۇت، بىلىملىك ھېكىم.

496 مۇساپىرنى كۈتسە يورۇيدۇ يۈزى،
مۇساپىر كۈتكەننىڭ يېيىلۇر سۆزى.

497 كىشىگە كېرەكتۇر ھەر يەردە تونۇش،
تونۇشلار بىلەن ھەل بولۇر تۇرلۇك ئىش.

498 شۇ خىل تۇردى ئايتولدى بىرقانچە ۋاق،
غېرىبلىقتا سارغايدى رەڭگى بىۋاق.

499 تونۇشتى كىشىلەر بىلەن ئاخىر ئۇ،
ماكانىمۇ تېپىلدى، كۆلدى يۇرىمۇ.

500 تۇتۇپ دوست ـ يولداش، بولۇشتى يېقىن،
ئوچۇق تۇتتى چوڭ ھەم كىچىككە يۇزىن.

501 ئۆزىگە ئايتولدى تاپتى بىر قاياش،
تۇتۇپ دوست كېڭەشتى، بولۇشتى ئاداش.

502 ئاداش تۇتتى ئايتولدى ياخشى كىشى،
كۆسەمىش ئىدى ئاتى، ياخشى ئىشى.

503 ئاڭا ئاچتى ئايتولدى كۆڭلى ـ سۆزى،
تىلىكى نېمىدۇر، ئېرۇر كىم ئۆزى.

504 يېرىدىن بۇ ئەلگە نېچۈك كەلگىنىن،
ئاڭا بەردى ئېيتىپ جىمى بىلگىنىن.

* *

505 ئەلىگكە يېقىن خاس ھاجىپ بار ئىدى،
ئۆزى مەرد، ئەلىگكە ھەم ئەسرار ئىدى.

506 كۆسەمىش ئاڭا باردى بىر كۈن تۇرۇپ،
گېپىنتى باشلىدى، سۆزگە يول تېپىپ.

507 بۇ ھاجىپ ئۇنىڭ ھەر سۆزىن ئاڭلىدى،
تىلىكى نېمە دەپ، ئېنىق سورىدى.

508 ئاڭا ئېيتتى كۆسەمىش بارچە سۆزى،
تىلىكى نېمە ھەم كىم ئىكەن ئۆزى.

هاجىپنىڭ كۆسەمشكە جاۋابى

509 دېدى هاجىپ: ئاۋۋال ماڭا كەلسۇن ئۇ،
كۆرەيمەن ئۇنى مەن، مېنى كۆرسۇن ئۇ.

510 يەنە مەن ئەلىگكە بۇنى ئۇقتۇراي،
كۆرۈنگەي ۋە كەلگەي قاچاندا، سوراي.

كۆسەمشنىڭ ئانىسىدىن ئېلىنغانلىرى

511 كۆسەمش يېنىپ چىققاچ ئاندىن يانا،
دېدى: ئايتولدى، تۇغدى كۈنۈڭ مانا.

512 قېنى، ماڭ، تونۇش ئەمدى هاجىپ بىلەن،
تىلىكىڭ نە ئولسا، ئۇنىڭدىن تىلەن.

513 سېنى بىلسۇن كۆرۈپ، ئىشەنسۇن سۆزۈڭ،
تىلىكىڭ نە ئولسا، ئۇنى ئېيت ئۆزۈڭ.

514 سۆزۈڭنى دېدىم مەن ئۇنىڭغا، بىراق
ئۆزۈڭ سۆزلە، مەندىن ئېچىپ ياخشىراق.

515 ئەجەپ ياخشى دەپتۇ دىلى ـ كۆڭلى تۇز،
كۆرۈرسەنكى، بەكمۇ توغرا ئۇشبۇ سۆز:

516 كىشىنىڭ سۆزىنى كىشىمۇ قىلار،
كىشى ئۆز ئىشىغا مېھرىبان بولار.

517 هەرقانچە بولسىمۇ، يېقىن ئۇ كىشى،
ئۆزۈڭدىنمۇ كۆيۈمچان بولۇرمۇ كىشى؟

518 كۆيۈمچان تىلسەك ئۆزۈڭگە ئۆزۈك،
ئۆزۈڭدىن كۆيۈمچان يوق، بەس قىل سۆزۈك.

* *

519 تۇنسۇن كىيدى ئايتولدى، تۇردى شۇ ئان،
كۈسەمىش يىلەن چىقتى، ماڭدى ئۇ يان.

520 قوۋۇققا يېتىپ كەلدى ئاخىر يۇرۇپ،
قارشى ئالدى ھاجىپ كىشىسى تۇرۇپ.

* *

521 كۈسەمىش ھاجىپلە ئۇچرىشىپ چىقىپ،
كۆرۈشتۈردى ھاجىپلە باشلاپ كىرىپ.

* *

522 ھاجىپ قارشى ئالدى، ئورۇن قىلدى تۆر،
مۇلايىم سۆزلىدى، ئېغىز ئېچىپ، كۆر.

ھاجىپنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

523 ھاجىپ سورىدى: ئەمدى كۆڭلۈڭ نېچۈك؟
قونالغۇڭ قەيەر، چۈشكەن ئورنۇڭ نېچۈك؟

524 تونۇشۇڭ بارمۇ يا قېرىندىاش، ئاداش،
كۆتكۈچىڭ بارمۇ، يەپ ـ ئىچمىكىڭگە ئاش؟

525 يەنە ئېيتتى: سەندە نېمىدۇر تىلەك،
نېمە ئىش قىلۇرسەن، ساڭا نە كېرەك؟

526 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي ھاجىپ قۇتى،
ئىشىتتىم كۇنتۇغدى ئەلىگنىڭ ئېتى.

527 ئىشتەچ يىراقتىن ئۇنىڭ شۆھرىتىن،
ئەقىللىك، بىلىملىك، نادىر خىسلىتىن.

528 قىلىپ ئارزۇ مەن ئۇنىڭ خىزمىتىن،
ئىشىكىگە كەلدىم قىلاي دەپ ئىشىن.

529 تىلىكىم ئەلىگكە ئىشلىسەم ئۆزۈم،
لايىق كۆرسە ھاجىپ دېسىكەن سۆزۈم.

* *

530 ھاجىپ ياخشى كۆردى بۇ ئايتولدىنى،
دېدى ئۆز سۆزىدە تولا مەدھىينى.

531 يۈزى، كۆركى، خۇلقى ـ مىجەزى ئۆزىن،
ئۇز كۆردى ھەممىنى، تىلىن ھەم سۆزىن.

532 ئۇنى چىن يۈرەكتىن سۆيۈپ قوللىدى،
ئەلىگ خىزمىتىگە لايىقكەن، دېدى.

533 نە دەيدۇ، ئىشىتكىن، سۆيدۈرگەن كىشى،
سۆيدۈرسە بولۇر ئەيىب پەزىلەت بېشى:

534 سۆيۈلسە كىشى ئەيىبى پەزل سېزىلۇر،
سۆيۈلمىسە، پەزلى قۇسۇر تۇيۇلۇر.

535 بۇ سۆزنىڭ گۈزەللىكى ئېرۇر ئۇشبۇ سۆز،
ئوقۇغىن بۇ سۆزنى سەن ئەي ياخشى - ئۇز:

536 كۆڭۈل كىمنى سۆيسە مۇن[74] ئەردەم[75] بولۇر،
تەۋرى بولۇر ئوڭ، كېمىمۇ تولۇر.

537 كۆڭۈل كىمنى سۆيسە، ھەر ئىشىن سۆيۈر،
كۆرەر كۆزگە ئۇرسا، كۆرۈنمەس بولۇر.

ھاجىبنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

538 بۇ ئايتولدىغا بەردى ھاجىپ جاۋاب،
دېدىكىم، قاراپ تۇر، كەتمە ئالدىراپ.

539 ئەلگكە مەن ئېيتاي ئەڭ ئاۋۋال سۆزۈڭ،
تىلىكىڭ نېمە، كىم ئېرۈرسەن ئۆزۈڭ.

540 يۈزۈڭنى كۆرۈپ ئۇ، سېنى تونۇسۇن،
سېنى خالىماستىن، ئەزىز ئەيلىسۇن.

541 كېرەكلىكلىرىگە تۇرارمەن قاراپ،
قىلۇرمەن ئىشىڭنى سۆيۈپ ياخشىلاپ.

* *

542 شۇ ياڭلىغ تولا ياخشى سۆز سۆزلىدى،
ئىشىڭ ھەل قىلاي دەپ بېلىن باغلىدى.

543 كىشىلەر ياخشىسى مۇشۇنداق بولۇر،
ياخشى ئەر خەلقىڭ يۈكىن كۆتۈرۈر.

544 ئىشتىكىن، نېمە دەر ئېلىن باشلار ئەر،
پۇتۇن ئىشنى ئوبدان كۆرۈپ ئىشلەر ئەر:

545 ئەل ئىچرە كىم ئالسا بىر ئۇستۇن ئورۇن،
تۆزسۇن ئەل ئۇچۇن بىر ياخشى قانۇن.

546 قولى بولسا كىمنىڭكى ئەلدە ئۇزۇن،
سىلىق بولسۇن قىلىقى، خۇلقى تۆزۈن[76].

547 ئۆتەر بولسا كىمنىڭ خەلققە سۆزى،
چۇچۇك بولسۇن تىلى، مۇلايىم ئۆزى.

548 ۋاپاسىز بۇ دۆلەت بۇزار ھەم تۆزەر،
تۇراقسىز بولغاچقا زېرىكسە تېزەر.

549 ئىشەنمە بۇ بەختكە، ياخشىلىقلا قىل،
بۇ كۇن مۇندا بولسا ئەتە ئاندا، بىل.

550 مەغرۇر بولما بەختكە، ئەي بەخت تاپقۇچى،
بۇ بەخت كەلگۈچىدۇر يەنە كەتكۈچى.

551 ئەي دۆلەت ئىگىسى بۇ دۆلەت بىلە
تۇراي مەن دېسەڭ سەن، ياخشىلىق تىلە.

552 ساڭا تەگسە بەگلىك، ئۇلۇغلۇق نوقۇل،
ئاقارغۇچە بېشىڭ، كىچىك پېئىل بول.

553 يەنە ئېيتتى ھاجىپ: سەن ئەمدى يۇرى،
خۇشال ياشا، باغلاندى بەختىڭ قۇرى[77].

554 سەن ئالدىرىما، خىزمەتكە بىر پەيت كېلۇر،
پەيت كەلسە ئېتىكلىك قوۋۇق ئېچىلۇر.

555 ئەجەپ ساز دېيىلگەن بىلىملىك گېپى،
بىلىملىك گېپىدۇر يىپەك رەخت كەبى:

556 ئۇزىراپ قالۇر كەچ، ئالدىراسا ئىش،
ئالدىراش ئىش بولۇر پۇشايمان يېيىش.

557 ئالدىرىماي كۆتكۈلۈك ئىشقا پەيتنى دەل،
ئەي ھېكىم، ئىش بولۇر ئۆز پەيتىدە ھەل.

ئايتولدىنىڭ ھاجىپقا جاۋابى

558 ئايتولدى بۇ سۆزنى تولۇق ئاڭلىدى،
ئۇ ھالدا قىلىپ سەۋر، كۆڭلىدىن دېدى.

559 سۆزۈم تىڭشىدى، كۆردى ھاجىپ مېنى،
ئۆزى بىلىۋن بۇ ئىشنىڭ ۋاقىت ـ چېغىنى.

560 قايۇ ۋاقىتتا قىچقىرسا ھاجىپ مېنى،
كېلەي مەن شۇ ۋاقىتتا ـــ دېيىلگەن كۆنى.

* *

561 تۇرۇپ چىقتى ئايتولدى ئۇندىن يانا،
ئۆيىگە كىرىپ سالدى تونىنى مانا.

* *

562 كۆرۈپ ھاجىپ ئايتولدىنىڭ قىلىقلىرىن،
كىشىلەردىن بۆلەكچە پەرق بارلىغىن.

563 دېدى: كۆرگىنىم يوق بۇ ياڭلىغ كىشى،
بىلىملىك ـــ ئەقىللىك، خەلقنىڭ بېشى.

564 مۇشۇنداق كىشىلەر بولۇر بەكمۇ قىز،
بۇ قىز قىزلىقى قىلدى قىز ئاتى قىز[78].

565 ئەزىزدۇر شۇ نەرسە ئۇ گەر بولسا كەم،
تېپىلماس ئەزىز كۆپ قىلسا ئەجىر ھەم.

566 مۇشۇنداق كىشىلەر ئەلگە كېرەك،
ئەلگە كېرەك نەرسە ئەلگە كېرەك.

567 پەزىللىك كىشىدىن ئومۇم نەپ ئالۇر،
بۇ پەزلى بىلەن ئەر تىلەككە يېتۇر.

* *

568 ئەلگە ئېيتتى ھاجىپ ۋاقىت تېپىپ،
بۇ ئايتولدىنى تولا تەۋسىپ ئېتىپ.

569 ئۇنىڭ ھالى، ھەربىتى، خۇلقىنى دېدى،
ئەقلگە مۇناسىپ ئىلمىنى دېدى.

570 ئىشىتكەچ ئەلگ، دېدى: كەلتۇر قېنى،
ئېرۇر قانچىلىك، مەن كۆرەيىن ئۇنى.

571 تىلەر ئەردىم ئەمدى مۇشۇنداق كىشى،
كۆزەتسە، بېچىرسە بۇ پەگلىك ئىشى.

572 تىلىكىمنى تاپتىم، لېكىن بىر سۆزۈم،
كى، شۇنداق كىشىگە موھتاجتىم ئۆزۈم.

573 يۇگۇر، ماڭ، قىچقىرغىن ئۇنى سەن ماڭا،
كەلتۈر خىزمىتىمگە، ئەي جەسۇر توقا.

* *

574 چىقىپ ھاجىپ ئۆيدىن، ئىشىككە كېلىپ،
يۇگۇرتتى بىر ئوغلان خەۋەرچى قىلىپ.

575 يۇگۇردى بۇ ئوغلان خەۋەر يەتكۈزۈپ،
ئايتولدى كىيىندى سۆيۈنچكە تولۇپ.

576 ئېتىن مىندى، كەلدى قوۋۇقتا چۈشۈپ،
بېرىپ ھاجىپمۇ، ئۇنى ئالدى كۈتۈپ.

577 قەدىرلەپ ھاجىپ تۆردىن يەردى ئورۇن.
ئەدەپ بىرلە ئايتولدى ئالدى ئورۇن.

* *

578 ئەلىگ قېشىغا كىردى ھاجىپ يېنىپ،
ئەلىگدىن ئۆتۈندى ئۇ ئۆرە تۇرۇپ.

579 ئەلىگ ئېيتتى: قىچقار، ماڭا كىرسۇن ئۇ،
كۆرەيىن ئۇنى مەن، مېنى كۆرسۇن ئۇ.

* *

580 ھاجىپ چىقتى، ئېيتتى: ئەي، ئايتولدى تۇر،
ئەلىگكە كۆرۈنگىن، بەختىڭ تاپتى قۇر.

لون نۆنىنچى باب

ئايتولدىنىڭ كۆنىۋغدى ئەلگ ھۆزۈرىغا كىرگەللىكى ياياندا

581 بۇ ئايتولدى كىردى، كۆرۈندى چۆكۈپ،
ئېچىلدى ئەلگ كۆڭلى ئۇنى كۆرۈپ.

582 يۈكۈندى ئەلىگكە، كۆر، ئاچتى سۆزىن،
قىلىپ سۆزنى شېرىن، سۆيدۈردى ئۆزىن.

ئالىگىڭ ئايتولدىغا سوئالى

583 ئەلگ ئېيتتى: كىمسەن، نېمىدۇر ئېتىڭ،
قەيەردىن كېلۈرسەن، قەيەردە يۈرتۇڭ؟

* *

584 بېسىقلىق بىلەن ئاچتى ئايتولدى تىل،
سىلىقلىق بىلەن ئۇ سۆزىن ئاچتى، بىل.

* *

585 بېسىقلىق، سىلىقلىق ئاقىل خۇلقى ئول،
ئەقىلسىز كىشىلەر تامام يىلقى ئول.

586 مۇڭا ئوخشىتىپ ئېيتتى شائىر بۇ بېيىت،
ئىشىڭ بولسا شاشما، سەۋر بىلەن ئېيت:

587 ئالدىراش قىلما ئىش، سەۋر بىرلە قىل،
ئالدىراپ قىلغان ئىش تاڭلا پۇشمان، بىل.

588 تۆتۈپ ئۆزنى، ئالدىرما، ئىشتا پۈتۈن،
تاپار قۇل سەۋرلە بۇ بەگلىك ئورۇن.

ئايتولدىنىڭ ئەلنگە چاۋلىق

589 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي ئەلىگ قۇتى،
بولۇر خىزمەتلە ياخشى قۇللۇق ئېتى.

590 ئېتتىم ــ قۇل، تاپۇغچى[79]، ماكانىم قوۋۇق،
ئادىتىم ــ ئىشلەشتۇر، خۇيۇم ــ توغرىلىق.

591 ساڭا كەلدىم ئۆزۈم ئۆزۈن يول بېسىپ،
مۇرادىمغا يەتتىم بۇ كۈن مەن قېنىپ.

592 تىلىكىم شۇ: مېنى يامان كۆرمىسەڭ،
سېلىپ ئىشقا، لېكىن ئۆزۈڭ بەزمىسەڭ.

* *

593 سۆيۈندى ئەلىگ ئاڭلاپ، ئۇنىڭ بۇ سۆزىن،
سىناپ كۆردى ھەم بەك ياقتۇردى ئۆزىن.

ئەلنگنىڭ ئايتولدىغا چاۋلىق

594 ئەلىگ ئېيتتى: ئايتولدى كۆردۈم سېنى،
سۆيۈندۈردى كۆركىڭ، قىلىقىڭ مېنى.

595 ساداقەت بىلە ئىشلە، بول مېھرىبان،
ئىشىكتە تۇر، ماڭا يېقىن بول ھەر ئان.

596 مېنىڭدىن سېخىيلىق، سېنىڭدىن تاپۇغ،
بۇ خىزمەت تۆپەيلى ئاچار بەخت قوۋۇغ.

597 كىرىشكىن سەن ئىشقا بۇ كۈندىن كېيىن،
ئۆتەر بەگ ئىشلىگەن خىزمەتچى ھەققىن.

ئايتولدىنىڭ ئالىگكە جاۋابى

598 يەر ئۆپتى ئايتولدى، دېدى: گەر ئەلىگ
سۆيۈنسە، بېرۈر بەخت ئىشچىغا ئېلىگ.

599 بۇ خىزمەتنى دەپ كەلدىم ئۆيدىن تۇرۇپ،
ئۇزۇن يولنى يۈردۈم ساڭا يۈزلىنىپ.

600 بۇ خىزمەت ئۇزرە ھەق مەدەت ئەيلىسۇن،
خىزمەتتە خاتادىن مېنى ساقلىسۇن.

* *

601 خۇشال چىقتى ئايتولدى ئىشككە كۈلۈپ،
ئەقىل ـ كۆڭلى ئېچىلىپ چىراغدەك يورۇپ.

602 نېمە دەيدۇ، ئاڭلا، بەخت قۇچقان ئەر،
قۇتى بىلەن ئارزۇسىغا يەتكەن ئەر:

603 كىشىگە كۈلۈپ باقسا بەگلەر كۆزى،
دىلى، ئەقلى تىرىلىپ سۆيۈنەر ئۆزى.

604 كىشىگە ئوچۇق بولسا بەگلەر يۈزى،
يورۇيدۇ كۆزى ھەم يارايدۇ سۆزى.

605 بەگ كىمنى ئۆزىگە يېقىن تۇتسا گەر،
كۆرەرسەن، يېقىنلىق قىلۇر ئۆزگىلەر.

606 بەگ بىر بەخت، يېقىن بولسا بەختكە كىشى،
يېتىپ ھەممە مەقسەتكە، پۇتكەي ئىشى.

* *

607 چۇشۇپ ئىشقا ئايتولدى شۇندىن بۇيان،
سەھەر تۇردى، قايماي ئىشىدىن ھامان.

608 قوۋۇقچى، كۆزەتچى بىلەن كۇن ۋە تۇن
بولۇپ قىلدى خىزمەت ئۇ سادىق پۇتۇن.

609 كىرەتتى، چىقاتتى ئەلگ يېنىغا،
ئەلگمۇ ئىشەنچلە قارايتتى ئاڭا.

610 ئۇ خىزمەت ئاشۇردى كۇنىدە يېڭى،
ئەلگمۇ قەدىرلەپ تۇردى ھەر تېڭى.

611 بېگى قۇلنى خىزمەت بىلە قەدىرلەر،
ئەگەر سىڭسە خىزمەت كىچىكمۇ ئۆسەر.

612 خىزمەت قىل، خىزمەت بىلە قۇل بەگ بولۇر،
كىتىم ئەمگەك سىڭدۇرمەي تىلەككە يېتۇر؟

613 ئىشىت ئەمدى ئالىم سۆزىن، نېمە دەر،
بۇ گەپنى ئىنچىكە ئىپادە ئېتەر:

614 تېگىمسىز خىزمەت بىرلە تۆرگە چىقۇر،
يارامسىز نە قىلسا ئىشكىتە قالۇر.

615 خىزمەتنى قايماستىن راست ئىشلەش كېرەك،
قوبۇل بولسا خىزمەت تىلەككە يېتۇر.

616 بۇ ئايتولدى كۆرسەتتى كۈندە تاپۇغ،
ئەلىگمۇ سېخىيلىكلە ئاچتى قوۋۇغ.

617 ئەلىگكە يېقىنلاشتى ئۇ كۈنسېرى،
ئېشىپ خۇشلۇقى، كەتتى قايغۇ نېرى.

618 بېرىلدى خىزمەتكە بۇ ئايتولدى بەك،
ئەلىگ قىلدى ئېھسان، كۆپەيدى يۆلەك.

619 ئەلىگ ھەممە ئىشتا سىنىدى ئۇنى،
كۆڭۈلدە كۈتكىنىدەك بىلدى ئۇنى.

620 ئەلىگ تەنها بىر كۇن ئۆزى ئولتۇرۇپ،
چاقىردى، ئايتولدى كىردى خۇش بولۇپ.

621 كىرىپ تۇردى ئايتولدى ئۇدۇلدا تىك،
كەل ئولتۇر، دېدى ئۇنى ئىملەپ ئەلىگ.

622 چىقاردى بۇ ئايتولدى بىر توپنى، كۆر،
ئۇنى قويۇپ ئاستىغا ئولتۇردى، كۆر.

623 بىلىمدىن سۆز ئاچتى ئەلىگ قانچىلاپ،
ئېچىپ سۆز ئايتولدىمۇ بەردى جاۋاب.

624 سۆيۈندى ئەلىگ، كۆر، يورۇتۇپ يۈزىن،
كۆرۈپ ئايتولدى بۇنى يۈمدى كۆزىن.

625 دېمەي ھېچنېمە، كەستى ئەلىگ سۆزىن،
بۇ ئايتولدى ئولتۇردى ئاچماي كۆزىن.

626 ئەلىگ ياشلىدى سۆزنى بىردەم تۇرۇپ،
جاۋاب بەردى ئايتولدى تەرىن تۇرۇپ.

627 ئەلىگ ئاڭا كۆز سالدى ئوبدان قاراپ،
تولۇق تاپتى ئەقىل ـ ھوش، ئىلمىنى سىناپ.

628 خۇشال باقتى ئەلىگ ئاۋۇتتى ئۆزىن،
بۇ ئايتولدى بەك تېز ئۆرۈدى يۈزىن.

ئەلگىنىڭ ئايتولدىغا ئېيتقانلىرى

629 ئەلىگ كايىپ ئارتۇق، قارايدى يۈزى،
دېدى: ئالدىراڭغۇلۇق يامان ئىش ئۆزى.

630 بۇ نۆۋەت بۇ ئىشتا يېڭىلدىم ئۆزۈم،
نېمىشقا كىشىگە مەن ئاچتىم سۆزۈم.

631 نېمە دەر بىلىملىك، سۆزىنى ئاڭلا، بىل،
شېشىپ[80] قىلغان ئىشنىڭ پۇشايمانى يىل.

632 شېشىپ قىلغان ئىشلار ھامان خام قالۇر،
چالا پىشقان ئاشنىن كىسەللىك كېلۇر.

633 ئېرۇر بۇ شاشماقلىق، يېڭىلىش بېشى،
تەمكىنلىك بىلەندۇر ياخشىلىق ئىشى.

634 بولۇپ ئالدىراقسان، سېنى تونۇماي،
تۇتۇپمەن يېقىن، ئىشلىتىپ قارىماي.

635 نېچۈك بولسىمۇ بەگلەر خادىم قۇلىن
سېلىپ ئىشقا سوڭ، ئاچقاي ئېھسان بولىن.

636 ئاۋۋال پىشۇرۇپ ئىشتا، كۆرسۇن سىناپ،
قەدىرلەپ كۆتۈرسۇن بۇنىڭغا قاراپ.

ئايتولدىنىڭ ئەلىگكە سوئالى

637 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي، ئەلىگ قۇتى،
نېمىشقا كايىپ مۇنچە تاشتى ئوتى؟

638 گۈناھىم تېمىكىن، بىلمىدىم ئۆزۈم،
دېسە ئۇنى، سوڭرا ئىشىتسە سۆزۈم.

639 گۈناھىم بار ئولسا، قېنىنا، ئەرك ساڭا،
يوق ئولسا، يۈزۈڭنى قارايتما ماڭا.

640 نېمە دەيدۇ ئاڭلا، ئەقىل ئوخشىتىپ،
قىياس مەنە بىرلە ئۇنى ئۇقتۇرۇپ:

641 خاتا قىلسا خادىم چاقىرتماق كېرەك،
نېمىشقا يېڭىلدى، سورىماق كېرەك.

642 گۈناھى بار ئولسا، تۇتۇپ قېينىسۇن،
يوق ئولسا، دىلىنى ئاۋۇتماق كېرەك.

ئەلگىنىڭ ئاينولدىنغا جاۋابى

643 ئەلىگ قىلدى سۆزنى تېشىپ ئاچچىقى،
دېدى: سەن بىلىمسىز، كىشى ئەخمىقى.

644 ئۆزۈڭگە قاراپ باق، كىم ئەردىك ماڭا،
بۇ گۈستاخلىق كەلدى قەيەردىن ساڭا؟

645 دېسەم خىزمىتىڭ بارمۇ، يوق خىزمىتىڭ،
دېسەم تەگدى پايدىڭ، يوق مەنپەئەتىڭ.

646 كۆرمەي خىزمىتىڭنى قەدىرلەپ سېنى،
ئورۇن بەردىم ئەرسە، سەن باستىڭ مېنى.

647 قويۇپ توپنى ئولتۇردۇڭ ئۈستىدە سەن،
بۇ توپ ئولتۇرۇر يەرمۇ، ئوبدان چۈشەن.

648 ساڭا سۆزلىدىم ھەم سۆزۈڭ ئاڭلىدىم،
كۆزۈڭ يۇمغىنىڭدا ئۆزۈم تاڭلىدىم[81].

649 كەچۈردۈم، يەنە سۆز سۆزلىدىم ساڭا،
نېچۈن ئۆزۈدۈڭ يۈز، قېنى ئېيىت ماڭا؟

650 ئىشىتمەپمىدىڭ سەن ھېچكىمنىڭ سۆزىنى،
يېقىن بەگكە بولساڭ، كۆزەتكىن ئۆزۈڭ.

651 ساڭا دېمىگەنمۇ ئاتاڭ يا ئاناڭ:
ئەي ئوغلۇم بېگىڭگە ئۆزۈڭ قىلما تەڭ.

652 نەسىھەت بەرمىدىمۇ ساڭا توپ بېشىڭ،
بېگىڭنى باسما سەن، كۆزەتكىن بېشىڭ.

653 بۇ بەگلەر ئېرۈر ئوت، يېقىن بارما ئەر،
كۆيۈشۈڭ ئېنىقتۇر، بارارسەن ئەگەر.

654 غاپىل بولما، بەگلەر كۆيەر ئوت ئېرۈر،
يېقىنلاشماق ئوتقا پالاكەت بولۇر.

655 دىققەت قىلسا بەگلەر كۆيەر ئوتتەك ئول،
غادايسا ئۇزەر باش، شۇرار قانىنى ئول.

656 ساڭا باقسا ئارتۇق قورقۇنچ ئىچرە تۇر،
ئەگەر قورقمىساڭ، كۈچ بىلەن قورقتۇر.

657 كۆلۈپ دېدى ئايتولدى: ئۇقتۇم ئۆزۈم،
بۇنى سەن دېدىڭ، ئەمدى ئاڭلا سۆزۈم.

658 بىلىپ قىلغان ئەردىم بۇ ئىشلارنى مەن،
كېرەك ئەردى بىلسەڭ بۇ ئىشلارنى سەن.

659 مانا ئەمدى مېنىڭ ساڭا كەلمىشىم،
ئىدى خۇي ۋە پەيلىمتى كۆرسىتىشىم.

660 ئورۇن بەردىڭ ئاۋۋال مەن ئولتۇرمىدىم،
ئورۇن يوق ساڭا، ئۇق دېمەكچى ئىدىم.

661 بۇ توپ يەرگە قويدۇم سۆزۈم بېكىتىپ،
ئۆزۈمنىڭ ئوخشىشتى ساڭا كۆرسىتىپ.

662 ئۈچۈككىم دوستلار ئۆزۈچە بۇ توپ،
بۇ دۆلەتمۇ شۇنداق كېتەر سۇرۇلۇپ.

663 سۆيۈپ باققىنىڭدا كۆزۈم يۇمماقىم،
ساڭا كۆرسىتىشتۇر نېمە مەن ئۆزۈم.

664 بۇ كۈن مەنمۇ دۆلەت، دېگىن كۆر مېنى،
ماڭا كىم ئىلىنسا تۇتارمەن ئۇنى.

665 يەنە سۆزلىدىڭ سەن، مەنمۇ سۆزلىدىم،
خۇشال باققىنىڭدا، يۇزۈم ئۆرۈدۈم.

666 بۇ ئەردى كۆرسەتمەك ئۆزۈمنى ساڭا،
دېمەك مەن تۇراقسىز، ئىشەنمە ماڭا.

667 نېمە دەر، ئىشىت ئەمدى تۇركچە ماقال،
كۆپ ئىشلار بېشىدىن كەچكەن ئاقساقال:

668 بەختكە مەغرۇر بولما، قۇتلۇق كىشى،
ئىشەنمە بۇ بەختكە ئاتاقلىق كىشى.

669 ئاقار سۇ، گۈزەل سۆز، بۇ بەخت توختىماي
كېزەرلەر جاھاننى، يۈرۈپ تىنمىغاي.

670 ئىشەنچسىز، ۋاپاسىز بەخت بىقارار،
يۈرەر ھەم ئۇچار تېز، ئايىغى تايار.

ئەلگىنىڭ ئايتولدىغا سۇئالى

671 ئەلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم ئېچىلدى سۆزۈڭ،
گۈناھ ئۆزىدىن ئېيتتىڭ، قۇتۇلدۇڭ ئۆزۈڭ.

672 ماڭا ئېيتقىن ئەمدى نەدۇر ئەردەمىڭ،
يوغان سۆزنى قىلدى بۇ ئۆكتەم تىلىڭ.

ئايتولدىنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

673 دېدى: ئەردەمىم كۆپ، ــ بۇ ئايتولدى، كۆر،
كىشىلەرگە مەندىن نېسىۋە تېگۈر.

674 خۇيۇمدۇر مۇلايىم، يېشىمدۇر كىچىك،
پۈتۈن بەگ، بۇيۇككە ئېرۈرمەن كىچىك.

675 يۈزۈم كۆركەم مېنىڭ، مۇلايىم خۇيۇم،
تىلىگەن تىلەكلەرگە يەتتى قولۇم.

676 ئۆزۈم قايدا بولسام، پۈتۈن ئارزۇلار
يۈرەر مەن بىلەن ھەم ماڭا باغلىنار.

677 ھۆزۈر مەندە، مېھنەت مېنىڭدىن قاچار.
سۆيۈنچ مەندە، قايغۇ مەندە يول ئازار.

678 ماڭا كىم غادايسا يوقالۇر، ئۆلۈر،
كىم ئەگسە بويۇن، ئۇ ئۇمىدىن تاپۇر.

679 ئۇراي مەن دېگۈچى ئۆزى ئۇرىلۇر،
باسايمەن دېگۈچى ئۆزى بېسىلۇر.

680 بۇ سۆز كەلدى ئەمدى مۇڭا ئوخشىشىپ،
بىلىملىك چۈشەنسۇن بۇنى ئىشتىپ:

681 بۇ بەخت قايدا بولسا بويۇن ئەگ، ياراش،
قېرىشساڭ ئۇنىڭلە قاتار غەمدە باش.

682 بۇ بەخت كەلسە ئىنسان كۆنى قۇتلىنىپ،
تۇمەنمىڭ تىلەككە يېتىپ، يەيدۇ ئاش.

683 ئەلىگ ئېيىتتى: ئۇقتۇم بۇ ئەردەملىرىڭ،
قۇسۇرۇڭ بارمۇ، ئېيىت، بىلەي مەن سېنىڭ.

684 دېدى ئايتولدى: تۆھمەت ماڭا قىلىشۇر،
قۇسۇرۇم يوق، لېكىن بار دەپ ئېيتىشۇر.

685 قۇسۇرۇم شۇدۇركى، تۇراقسىز ئاتاپ،
يۇرەرلەر كىشىلەر ئارا يامانلاپ.

686 تۇراقسىز بولۇشۇم ماڭا ئەيىب ئەمەس،
تاللايمەن ئۆزۈمگە يېڭى نەرسە، بەس.

687 پۈتۈن كونا نەرسە يېقىمسىز بولۇر،
يېقىمسىز يۈكى، كۆر، كۆڭۈلسىز كېلۇر.

688 يېڭى نەرسە بولسا، كونا نە كېرەك،
سەرە نەرسە بولسا، يامان نە كېرەك.

689 پۈتۈن تەم ۋە لەززەت يېڭىدا بولۇر،
بۇ لەززەتنى ئىستەپ كىشى قىينىلۇر.

690 تۇراقسىز دەپ ئېيتار بۇ قىلىقىم ئۈچۈن،
ماڭا ئەيىب قويۇلار شۇ ئاتىم ئۈچۈن.

691 بۇڭا ئوخشىتىپ ئېيتتى بىر قەھرىمان،
بۇ سۆزگە گۇۋاھتۇر مەنسى هامان:

692 تۆرەلگەن نېمىلەر بارى يوقىلۇر،
تۆرەتكەن بىر ئاللا، نە قىلسا قىلۇر.

693 تىرىكلىك دېگەن ئۇ شامالدەك كېتەر،
قاچار، تۇتسا تۇرماس، ئاڭا كىم يېتەر؟

694 سۆيۈنمە بەختكە، كېلەر هەم كېتەر،
ئىشەنمە، بۇ دۆلەت ئالار هەم بېرەر.

695 تۇراقسىز ئەمەس بولسا دۆلەت ئۆزى،
نە ياخشى ئىدى بۇ بەخت ئەي قوزى[82].

696 كېلىپ كەتمەس ئولسا بۇ دۆلەت يانا،
يورۇق كۈن قارايماس ئىدى، كۆر، مانا.

ئەلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

697 ئەلىگ دېدى: بىلدىم تۇراقسىزلىقىڭ،
بولۇرمۇ كېتىپ يەنە كەلمەكلىكىڭ؟

ئايتولدىنىڭ ئەلىگگە جاۋابى

698 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: مېنىڭ بۇ ئۆزۈم
قىلىقىم كېيىكتەك، قىلاي بەس سۆزۈم.

699 سۆيۈپ ئىستىگەن تېز تاپالماس مېنى،
قاچۇرسا ئەگەر، تېز تۇتالماس مېنى.

700 مېنى تۇتسا چىڭ گەر كىشىلەر تېپىپ،
سۆزۈم شۇكى، كەتمەيمەن ئۇندىن قېچىپ.

ئەلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

701 دېدى خان: نەدۇر سېنى باغلاش يولى،
كېرەك نە كىشەن سېنى چىڭ تۇتقىلى؟

ئايتولدىنىڭ ئەلىگگە جاۋابى

702 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ماڭا چىڭ كىشەن
ئېرۇر قانچە نەرسە، بېرەي مەن نىشان:

703 تاۋازۇلۇق ئولسۇن مېنى تاپقۇچى،
كىچىك پېئىل ھەم سۆزنى يۇمشاق قىلغۇچى.

704 ئۆزىنى تۇتسا ئۇ ئاشماي ھەددىدىن،
يامان ـ ئەسكى ئىشلارغا بارماي يېقىن.

705 يىغىلغان مېلىنى بۇزۇپ ـ چاچمىسا،
تۇزەپ خۇلقىنى ئۇ، پەيلىن بۇزمىسا.

706 ئۆزىدىن ئۇلۇغقا خىزمەت قىلسا ئۇز،
ئۆزىدىن كىچىككە چۇچۇك قىلسا سۆز.

707 كىشىنى كىيىر بىرلە رەنجىتمىسە،
كىچىكلەر كۇلۇپ ھەم بوزەك ئەتمىسە.

708 بىكاردىن ھاراقنا بېشىن تىقمىسا،
بىكاردىن ـ بىكارغا مېلىن چاچمىسا.

709 ئويۇنغا بەرمىسە تىلۇ ـ قولىنى،
دۇرۇس قىلسا دائىم خۇيى ـ پەيلىنى.

710 تۇراقسىز بەختكە شۇلاردۇر كىشەن،
مۇشۇ خىلدا باغلانسا، قاچماس، چۇشەن.

711 بۇ سۆزنىڭ گۈزاھى شائىرنىڭ سۆزى،
شائىرنىڭ سۆزىدۇر بۇ سۆزنىڭ تۇزى:

712 سائادەت كىشىگە ئۇرىكەك كېيىكتەك،
ئەگەر كەلسە ساقلا چۇشەپ تېز ۋە بەك.

713 تۇتۇشنى بىلسە دۆلەت قاچماي تۇرۇر،
قېچىپ كەتسە كەلمەس يېنىپ تېز گېزەك.

714 ئەلىگ ئېيتتى: ئەي بەخت ئۇقتۇم سېنى،
سېنى بەك سۆيۈپتىم، تاشلارسەن مېنى.

715 ئەگەر بولمىسا بۇ تۇراقسىزلىقىڭ،
نە ياخشى ئىش ئىدى سېنىڭ كەلمىكىڭ.

716 لېكىن سەن تۇراقسىز، ئۆزۈڭ بىۋاپا،
ۋاپا كۆرسىتىپ، قىلىسەنكەن جاپا.

717 ئاتىدىن، ئانىدىن بولۇپ مېھرىبان،
ئالىقاندا كۆتۈرۈپ، كۈلۈپ باقىبان؛

718 گاھى كۆرمىگەندەك ئۆرۈيسەن يۈزۈڭ،
بۆلەكچە بولۇپ ھەر قىلىقىڭ، سۆزۈڭ.

719 تېرەرسەن، يىغارسەن، يەنە چاچارسەن،
ھەم چىللاپ، يۈزىگە ئىشىك يېپارسەن.

720 ئايتولدى ئېيتتى: ئەي ئەلىگ بەختىيار،
دېگەنتىم مېنىڭ پەزل، قۇسۇرۇمنۇ بار.

721 مېنى كىم تېپىپ چىڭ تۇتايىن دېسە،
ئېيتتىم چىڭ تۇتۇشنىڭ يولىنى، بىلسە.

722 مېنى تۇنقۇچى گەر يۇگەن سالمىسا،
كېيىكتەك قاچارمەن، يېتەر كىم ماڭا؟

723 نېمە دەر ئىشىت، كۆپنى كۆرگەن قېرى،
قېرىلار سۆزىدۇر ئۇ سۆز گۆھەرى.

724 كېلۇر بەخت، تۇتۇشنى بىلمىسەڭ، كېتۇر،
بېرۇر مال، يېيىشنى بىلمىسەڭ، ئالۇر.

725 تۇراقسىز بەختنى تاپساڭ مەھكەم تۇت،
تۇتمىساڭ ئەگەر چىڭ، كېتەر يەنە، پۇت.

726 بەختلىك كىشى ئۆزىنى ساقلاش كېرەك،
پۇتۇن ئەسكى ئىشتىن يىراقلاش كېرەك.

727 ئۆزى پاكىزە، توغرا بولسا ئىشى،
بەختىنىڭ باغى[83] شۇدۇر، بىلسە كىشى.

ئالتىنجى ئايتولدىغا سۇئالى

728 ئەلىگ ئېيىتتى: ئۇقتۇم قۇسۇر ئەردەمىڭ،
بۇ ئايتولدى ئىسمىڭ نە دېمەك سېتىڭ؟

729 نېمىدۇر مەنىسى بۇنىڭ، ئېيت ماڭا،
بىلەي مەن، ئۇقاي ھەم پۇتەي مەن ساڭا.

ئايتولدىنىڭ ئەلىگە جاۋابى

730 بۇ ئايتولدى ئېيىتتى: مېنىڭ بۇ ئىتىم،
خۇيۇم ئوخشىتىپ ئايغا قويمىش ھېكىم.

731 ئاي ئاۋۋال تولىمۇ كىچىك تۇغۇلۇر،
كۈندىن ـ كۈن چوڭىيىپ يۇقىرى چىقۇر.

732 تولۇن بولسا تولۇپ، جاھان يورۇتار،
جاھان خەلقى ئۇنىڭدىن يورۇقلۇق ئالار.

733 تولۇپ ئاي ئېگىزگە ئۆرلىگەچ، كېيىن
كېمىپ ئاستا، كۆركى كېتەر يۇزىدىن.

734 يورۇقى ئاز ـ ئازدىن يەنە يوقىلۇر،
تۇغۇلۇپ كىچىك ئۇ، قايتىدىن تولۇر.

735 مېنىڭ بۇ ئۆزۈمۈ شۇنداق ئېرۇرمەن،
يەزى بار، يەزىدە يوقاپ كېتۇرمەن.

736 ھەرقانچە ئاجىزغا قاراتسام يۈزۈم،
ئاشار كۆركى ئۇنىڭ، قىلاي بەس سۆزۈم[84].

737 بېيىسا، چوڭايسا، ئاشسا شۆھرىتى،
كېتەرمەن ئۇنىڭدىن تۇغەر ھۆرمىتى.

738 ئۇ يىغقان جىمى مال چېچىلىپ كېتەر،
ئۆزىمۇ بۇرۇنقى ھالىغا چۈشەر.

739 بۇڭا ئوخشىشىپ كەلدى شائىر سۆزى،
بۇ شائىر سۆزىدۇر بىلىمسىز كۆزى:

740 بەخت كەلسە ئەرگە، ئېتى يېيىلۇر،
يېڭى ئايەك ئېشىپ يورۇقى تولۇر.

741 تۇراقسىز تەلۈندۇر بەخت، بەرمە دىل،
بۇ دۆلەت تولۇن ئاي كەبى كېمىيۇر.

742 يەنە بىر مەنىنى مەن ئېيتاي ساڭا،
بۇنى سەن ئاڭلىغىن، ئىشەنگىن ماڭا:

743 بۇ ئاينىڭ ئۆيى هەم ئورنى مۇنقەلىپ[85]،
مۇنقەلىپ قالۇر ئۆيسىز ئاخىر بېرىپ.

744 بۇ ئاي بۇرجى سەرەتان، بۇ بۇرج ئۆزگىرۇر،
ئۆيى ئۆزگىرۇر هەم ئۆزى چۆرگۈلۇر.

745 قايۇ ئۆيگە كىرسە بۇ ئاي تېز چىقار،
چىقىشقا ئالدىراپ ئۆيىن تېز بۇزار.

746 ئۆزۈممۇ ئاڭا ئوخشىشۇرمەن، قارا،
گاهى مەن ئېگىزده، تۆۋەنده ئارا.

747 كېلۇرمەن، كېتۈرمەن، يۇرۇرمەن بۇرۇن،
كېزەرمەن جاهاننى ماڭا يوق ئورۇن.

748 شۇ مەنه ئۇچۇن ئاتىم ئايتولدى دەپ،
ئاتىمدى يىلىملىك سۆزدىن ئىنچىكىلەپ.

749 مانا مەنمۇ دۆلەت، پەزلىم، قۇسۇرۇم،
كېسىلىم، داۋايىمنى ئېيتتىم ئۆزۈم.

750 ئوچۇق ئېيتتىم سۆزۈم، ماڭا ئەمدى پۇت،
قاچۇرساڭ قاچۇر، گەر تۇتاي دېسەڭ تۇت.

751 ئەلىگ ئېيتتى: بارچه ئىشىتتىم سۆزۈڭ،
يورۇتتى سۆزۈڭ هەم يارىدىڭ ئۆزۈڭ.

752 تىلەر ئەردىم ئەمدى سېنىڭدەك كىشى،
خۇدا بەردى ئارزۇ، ئەي، ئەرلەر بېشى.

753 خۇدا كىمگە بەرسە تىلەك ـ ئارزۇنى،
كېرەكتۇر جاۋابەن دېمەك شۇكرىنى.

754 بۇ كۇندىن كېيىن مەن ئۆزۈم تىنمايىن،
زېرىكمەي ئۇنىڭكىم شۇكرىن ئېيتايىن.

755 نېمە دەر ئىشىت ئەمدى ئالىم تېتىك،
ئۆزى كەتتى، قويدى ئۇ بىزگە بىتىك:

756 ئەي نېمەت ئىگىسى سەن قىلغىن شۇكۇر،
شۇكۇر قىلسا نېمەتنى ھەق ئارتتۇرۇر.

757 بۇ نېمەت ئىگىسى ئۇنىتۇر ئۆزىن،
شۇكۇر قىلسا نېمەت ئۆرۈمەس يۇزىن.

758 كىچىك ياخشىلىققا تولا شۇكۇر قىل،
تولا بولسا نېمەت، ئۇنىڭ قەدرىن بىل.

759 شۇكۇر قىلسا، نېمەت بىرى ئون بولۇر،
بىرى ئون بولۇپ ھەم ئۆي مالغا تولۇر.

* *

760 كۆر، ئايتولدىنى ئەلىگ ئالقىشلىدى،
ماڭا قارىغىن كېچە ـ كۇندۇز، دېدى.

761 تولا مال ـ تاۋار بەردى ماختاپ ئۇنى
ھەم ئالتۇن ـ كۇمۇش بەردى، قەدىرلەپ ئۇنى.

762 ئاڭا ئېيتتى ھەممە سۆزىنى ئەلىگ،
ئۇنىڭدىن سورىدى ئەقىل ھەم بىلىك.

763 بۇ ئايتولدى بۇ قەدىر ـ ھۆرمەتنى كۆرۈپ،
خىزمەت قىلدى ئۇ چىن كۆيۈمچان بولۇپ.

764 ئەلىگ بىرنەچچە ۋاق سىناپ كۆردى ئۇ،
تېپىلغان كىشىنى كامىل تاپتى ئۇ.

ئون يەتتىنچى باب

كۈنتۇغدى تەلىگىنىڭ ئايتولدىغا ئادالەت سۇيەتلىرى ھەققىدە ئېيتقانلىرى

765 ئەلىگ ئولتۇرۇپ يالغۇز بىر كۈنى،
زېرىكتى ۋە قىلدى خالىي ئۆيىنى.

766 بۇ ئايتولدىنى قىچقىرىپ بەردى يول،
بۇ ئايتولدى كىردى، قوۋۇشتۇردى قول.

767 ئۇ تۇردى ئەلىگنىڭ ئۈدۈلىدا تىك،
ئولتۇردى سۆزلىمەي بىرمەھەل ئەلىگ.

768 قاراپ بىردەم ئەلىگ، كۆزىن ئىملىدى،
ئىشارەت بىلە كەلگىن، ئولتۇر، دېدى.

769 بۇ ئايتولدى ئولتۇردى تىپتىنچ، كېلىپ،
يورۇپ كۆڭلى، كۆزىنى يەرگە تىكىپ.

770 ئەلىگكە يۈگۈرتتى يوشۇرۇنچە كۆز،
تۇرۇلگەن قاش ـ قاپاق، پۇرۇشتۇرمە يۈز.

771 كۈمۈش كۈرسى ئۈستىدە جىم ئولتۇرۇر،
بۇ كۈرسىنىڭ پۈتى ئۈچ، چېتىقسىز تۇرۇر.

772 قولىدا تۇتۇقلۇق يوغان بىر پىچاق،
شېكەر ئوڭدا، سولدا ئۇراغۇن[86] بىراق.

773 كۆرۈپ قورقتى ئايتولدى، ئاشتى غېمى،
ئۇنى باستى تىترەك، كېسىلدى دېمى.

774 ئەلىگ باش كۆتۈردى بىرئازدىن كېيىن،
دېدى ئايتولدىغا: قېنى سۆزلىگىن.

775 نېچۈك سۆزلىمەيسەن گاچىدەك بولۇپ،
مېنى مۇندا يالغۇز بۇ ياڭلىغ كۆرۈپ؟

776 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي ساھىبقىران،
سۆزلەشكە مادار يوق مەندە بۇ زامان.

777 كۆرەرمەن بۇ كۈن سەندە يات ھال ئۆزۈم،
ئەيمەندىم، ئەي ئاقىل، شۈكۈ يوق سۆزۈم.

778 بىر ئالىم خەلقە بېرىپ بىر ساۋاق،
دەپتۇ بەگ غەزەپلىك چاغدا بول يىراق.

779 بىلىملىك بىر دانا خوپ ئېيتمىش تېخى،
بولۇر بەگ زەھەر، ئوت ـ غەزەپلىك چېغى.

780 غەزەپتە قىزىشسا ئەگەر ھۆكۈمدار،
ئۇنىڭغا سەن يېقىن بارما، ئەي ھوشيار.

781 غەزەپكە كېلىپ بەگ كايىغان زامان،
يىراق تۇر ئۇنىڭدىن، تېگۈر كۆپ زىيان.

782 بۇ سۆز كەلدى ئەمدى بۇڭا ئوخشىشىپ،
كۆزەت بەك ئۆزۈڭنى، كۆڭۈلدە تۇتۇپ:

783 يېقىن بارما بەگكە، غەزەپلەنسە گەر،
ئېنىق خارلىنىۋرسەن، بارۇرسەن ئەگەر.

784 بۇ بەگلەر خۇددى بىر ئارسلان ئۆزى،
ئەي ئالىم، غەزەپلەنسە باشنى كېسەر!

785 ئەلىگ ئېيىتتى: كەلگىن ماڭا ئېيىت سۆزۈڭ،
نېمىشقا تېكىرقاپ تۇرۇرسەن ئۆزۈڭ؟

786 بۇ ئايتولدى ئېيىتتىكى، ھەيرىتىم مېنىڭ،
نېچۈندۇر كۇموش كۇرسى ئورنۇڭ سېنىڭ؟

787 بۇ كۇرسىدا ئولتۇرۇش نالايىق ساڭا،
ئۇنىڭ مەنىسىنى دېگىن سەن ماڭا.

788 ئىككىنچى، قولۇڭدا پىچاق نە دېمەك،
بۇنى ھەم ياخشىراق بىلىشىم كېرەك.

789 ئۈچىنچى، ئوڭۇڭدا نېمىشقا شېكەر،
سولۇڭدا ئۇراغۇن، نە مەنە بېرەر؟

790 سېنى مەن غەزەپلىك شۇ ھالدا كۆرۈپ،
يىتتۈردۈم بىلگىنىم تامام ئۇنتۇپ.

791 بۇ ھالنى كۆرۈپ مەن ئۆزۈم ئەيمىنىپ،
ئۆتۈنچ قىلمىدىم مەن تىلمىنى يېرىپ.

كۆنتۇغدى ئەلگىنىڭ ئايتۇلدىغا تادالەت سۇبىتىنىڭ ئاندافلىقىنى ئىستانلىقى بايانىدا

792 ئەلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم سۆزۈڭ بىر - بىرلەپ،
ئاچاي مەن سۆزۈمنى ساڭا شەرھلەپ.

793 قىچقىردىم سېنى مەن ئەڭ ئاۋۋالقى كۈن،
قەدىرلەپ شۇ كۈن ھەم يەردىم مەن ئورۇن.

794 ئەجەب تاڭسۇق ئىشلار ماڭا كۆرسىتىپ،
كايىيىتتىڭ مېنى سەن، ئۆزۈڭ بەك تۇرۇپ.

795 كۆرۈپ قەھرلەتسەم، رەنجىتتىڭ ئۆزۈڭ،
چىداپ تۇرسام يەنە تۇرۇلدى يۈزۈڭ.

796 دېدىڭ سەن ماڭا: مەن بەخت، بىل مېنى،
ئۇقتۇراي دەپ قىلدىم، سەن ئۇققىن بۇنى.

797 نېمە قىلغىنىڭنى سەن ئايرىم يېپىپ
دېدىڭ ماڭا، مەنمۇ چۈشەندىم يېتىپ.

798 كەچۈردۈم ئاشۇ چاغدا ئۆزرەڭنى مەن،
قەدىرلەپ بۇ پەزلىڭنى ھۆرمەت بىلەن.

799 بۇگۈن كۆرسىتەي مەنمۇ ئەمدى ساڭا
قىلىق، ئەردەمىمنى، قاراپ تۇر ماڭا.

800 ئادالەت ۋە قانۇن ئۆزۈم مەن، قارا،
قانۇنىڭ ۋەسپىنى بۇلاردىن سورا:

801 مۇنۇ مەن ئولتۇرغان بۇ كۆرسىغا باق،
ئەي كۆڭلۈم توقى، بار ئۇندا ئۇچ ئاياغ.

802 پۇتۇن ئۇچ ئاياغلىق قىڭغايماس بولۇر،
تۇرۇر ئۇچ پۇتى تۆز ھەم قايماس بولۇر.

803 قىڭغايسا بىرى ئۇچ ئاياغنىڭ ئەگەر،
قايار ئىككىسى، ئولتۇرۇرچى چۈشەر.

804 پۇتۇن ئۇچ ئاياغلىق توغرا، تۆز تۇرۇر،
ئەگەر بولسا تۆت، كۆر، بىر ئەگرى بولۇر.

805 ئىمىكى تۆز ئولسا، پۇتۇن ئۆز بولۇر،
ئىمىكى ئۆز ئولسا، دىمەك تۆز بولۇر.

806 ئىمىكى ئېگىلسە، ئۇ ئەگرى بولۇر،
پۇتۇن ئەگرى، يامانلىق ئۇرۇقى بولۇر.

807 قايسى تۆز ئېگىلسە، تۇرماس، يىقىلار،
ئىمىكى تۆز بولسا، يىقىلماي تۇرار.

808 مېنىڭ ھەم قىلىقىم ئېگىلمەس ئېرۇر،
ئېگىلسە دۇرۇسلۇق، قىيامەت بولۇر.

809 قىلۇرمەن ئادالەت بىلەن ھەل ئىشىن،
ئايرىماسمەن بەگ ۋە قۇل دەپ ھېچ كىشىن.

810 بۇ خەنجەر ـ پىچاقكىم، قولۇمدا تۇرۇر،
پىچار ھەم كېسەر بىر قورال، ئەي غەيۇر.

811 پىچاقتەك كېسەرمەن، پىچىپ ئىشىنى،
ساقلاتماي دەۋاغا كەلگەن كىشىنى.

812 شېكەر شۇكى، بىركىم زۇلۇم يەتتى دەپ
ئىشكىمگە كەلسە ئادالەت تىلەپ.

813 شېكەردەك لەززەتلە يانۇر ئۇ كىشى،
سۆيۈنۈپ ئېچىلۇر يۈزى ھەم قېشى.

814 بۇ تۇرغان ئۇراغۇن شۇنداقلار ئىچەر،
كى زورلۇق ئىشلىتىپ، ئەدىلدىن كېچەر.

815 تۇتۇشۇپ ماڭا كەلسە قىلسام ھۆكۈم،
ئۇراغۇن ئىچكەندەك بولۇرلار چوقۇم.

816 بۇ قاشىم تۇرۇكى، بۇ كۆركسىزلىكىم،
زۇلۇم قىلغۇچىغا بۇ يۈزسىزلىكىم.

817 كېرەك ئوغلۇم ئولسۇن، يېقىن تۇغقىنىم،
يولۇچى، ئۆتكۈنچى، بىرەر قونىقىم،

818 ماڭا تەڭ ئىككىسى قانۇن ئالدىدا،
بۆلەكچە بولماسمەن ھۆكۈم ۋاقتىدا.

819 بۇ بەگلىك ئاساسى ئادالەت ئېرۇر،
ئادىل ئولسا بەگلەر، تىرىكلىك بولۇر.

820 مۇنىڭدەك دېدى سۆز ئەقىللىك كىشى،
كىم ئاقىل سۆزدىن تۇتسا تۇزلەر ئىشى:

821 ئادالەت ئۇستىدە بۇ بەگلىك ئۇلى،
بۇ بەگلىك ئاساسى ئادالەت يولى.

822 هۆكۈم قىلسا ئەلگە ئەدىل بىرلە بەگ،
تىلەك ـ ئارزۇسىغا بولۇر يەتكىلى.

ئايتولدىنىڭ ئەلنگكە سوئالى

823 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: ئەلىگ قۇتى،
نېچۈن بولدى كۈنتۇغدى ئەلىگ ئېتى؟

ئەلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

824 ئەلىگ دېدى: ئالىم بۇ قىلىقىم كۆرۈپ،
قويدى بۇ ئېتىمنى كۈنگە ئوخشىتىپ.

825 قارا، كۈن ئۇۋالماس ـــ ھەمىشە پۈتۈن،
يورۇقى بىردەكلا ۋە پارلاق تولۇن.

826 مېنىڭمۇ قىلىقىم ئاڭا ئوخشىدى،
ئادالەت بىلەن تولدى، كەم بولمىدى.

827 ئىككىنچى، تۇغار كۈن، يورۇر بۇ جاھان،
ئومۇمغا چاچار نۇر، كېمەيمەس ھامان.

828 مېنىڭمۇ ھۆكمۈم شۇ، يوقالماس ئۆزۈم،
پۈتۈن خەلقە بىردەك قىلىقىم سۆزۈم.

829 ئۇچىنچى، ئىسسىدۇ يەر، تۇغقاندا كۈن،
چېچەك ئاچىلۇر ئاندا تۇمەنمىك تۇسۇن.

830 قايۇ ئەلگە كىرسە، مېنىڭ قانۇنۇم،
ئۇ ئەل تۇزلەر بولسا تاش يا قۇرۇم[87].

831 تۇغار كۈن ئېرىغ يا ئېرىغسىز دېمەس،
ئومۇمغا يورۇقلۇق بېرەر كېمەيمەس.

832 مېنىڭمۇ قىلمىقىم مۇشۇنداق بولۇش،
مېنىڭدىن جىمىگە تېگەر تەك ئۇلۇش.

833 يەنە بۇرجى كۈننىڭ ئۇ سابىت[88] ئېرۇر،
بۇ سابىت دېگىنىم تېگى چىڭ بولۇر.

834 بۇ كۈن بۇرجى ئارسلان، ئۇ تەۋرىمەس،
تەۋرىمەس بولغاچ ئۆيى ھەم بۇزۇلماس.

835 مېنىڭمۇ قىلمىقىم، تۇرقۇمغا قارا،
يورۇقۇم مېنىڭ ئۆزگىرىشسىز بارا.

ئايتولدىنىڭ ئەلگە سوئالى

836 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي ساھىبقىران،
يېيىلسۇن ئېتىڭ ھەمدە تۇتقىن جاھان.

837 ئۆزۈمنۇ بۇ ئۇزۇن يوللارنى بېسىپ،
ساڭا ئەگىنىپ كەلدىم ئارتۇق ھېرىپ.

838 شۇ خۇلقۇڭ، بۇ ئەردەملىرىڭ بار ئۇچۇن،
ئۇمىد بىرلە خىزمەتكە كەلدىم كۆچۇن[89].

839 دېگىن خىزمىتىڭنى نېچۈك مەن قىلاي،
سۆيۈنچىڭ سېنىڭ قايسى، شۇنى مەن تۇتاي.

840 خىزمەت بولمىغاندا، بۇ بەگ مەيلىچە،
ئىشى يارىماس ئىشلىسىمۇ نېچە.

841 ئىشتىكىن، نېمە دەر ئىلى ئاتلىقى[90]،
ئىش ئىشلەپ چوڭايغان كىشى قۇتلۇقى:

842 خادىم بەگ ئىشىگە باغلاركەن بېلىن،
قاتتىق تۇتقۇلۇق بەگ سۆيۈنچى يولىن.

843 بۇ بەگلەر ئۈمىدچە قىلغىن تاپۇغ،
رىزا بولسا بەگلەر ئاچار بەخت قوۋۇغ.

844 تاپۇغچى تاپۇغ بىلسە تۆرگە چىقۇر،
تاپۇغ بىلمىسە تۆردىن پەسكە چۈشۈر.

845 سۆيۈندۈرسە خىزمەتتە بەگنى قۇلى،
ئېچىلار ئاڭا قەدىر ـ ھۆرمەت يولى.

ئەلىگنىڭ ئايتوغدىغا جاۋابى

846 ئەلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم مەن ئەمدى سۆزۈڭ،
سۆيۈنچۈم تىلە، بەك كۆزەتكىن ئۆزۈڭ.

847 مەن ئېيتاي يارامسىز تېمىنى ساڭا،
ئۆزۈڭ پاكىزە يۈر، يولىما ئاڭا.

848 ئۆزۈم خالىماسىڭ بىرى يالغان ئول،
ئۇنىڭدىن كېيىنكى زۇلۇم قىلغان ئول.

849 بىرى ئاچ كۆز، تەمەخور ۋە تويماس ئۆزى،
بىرى ئالدىراڭغۇ، ئۇياتسىز كۆزى.

850 ھەر ئىشتا غەزەپكار، ئاچچىقى يامان،
قول ئەگرى، ھاراقنا بېرىلسە ھەر ئان.

851 بۇ ياڭلىغ كىشىلەر يارىماس ماڭا،
بۇنى ئېيتتىم ئەمدى ئوچۇقلا ساڭا.

852 يارايمەن دېسەڭ سەن ماڭا بەلگىلىك،
ئەي نامدار، بۇلاردىن يىراق يۈرگۈلۈك.

853 بولۇرسەن كۈنۈ كۈن يېقىن سەن ماڭا،
ئاشار قەدىر ـ ئېھسان مېنىڭدىن ساڭا.

تايتولدىنىڭ ئەلگە سۆزلىگەن

854 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئىشتتىم بۇنى،
يەنە بىر سۆزۈم بار يېشىپ بەر ئۇنى.

855 نەدۇر ھەم نە خىلدا ئېرۇر ياخشىلىق،
نېچۈكتۇر ئۇنىڭدا تەبىئەت ـ قىلىق؟

ئەلگىنىڭ تايتولدىغا جاۋابى

856 ئەلگ ئېيتتى: ياخشىلىق سۈپىتى شۇدۇر،
كى خەلقە ئۇنىڭدىن پايدىلار يېتۈر.

857 قىلۇر ياخشىلىق ئۇ پۈتۈن ئېلىگ،
يەنە مىننەت ئۇرماس كىشى يۈزىگە.

858 تىلەر نەپ ئۇ ئەلگە ئۆز نەپئىن دېمەس،
يەتكۈزگەن نەپئىچۈن بەدەل كۆزلىمەس.

تايتولدىنىڭ ئەلگە سۆزلىگەن

859 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: ئۇقتۇم بۇنى،
تېخى بىر تىلەك بارىكى، ئېيتاي ئۇنى.

860 ماڭا ئېيت، دۇرۇسلۇق نېچۈك نەرسىدۇر،
ئۇنىڭدىن كىشى كۈنى قانداق يورۇر؟

861 قايۇ نەرسىنى دەر دۇرۇسلۇق يولى،
نېمىدەك بولۇر بۇ دۇرۇسلۇق ئۇلى؟

ئەلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

862 ئەلىگ ئېيتتى: شۇدۇر دۇرۇس ئەر ئۆزى،
تىلى، كۆڭلى بىرلە بىرىكەر سۆزى.

863 تېشىدەك ئىچىمۇ، ئىچىدەك تېشى،
بۇ ياڭلىغ بولۇر چىن ۋە توغرا كىشى.

864 چىقىرىپ يۈرەكنى ئالىقاندا تۇتۇپ،
ئۇياتماي يۈرەلىسە ئەلنى كۆرۈپ.

865 بەختلىك ياشاشقا دۇرۇسلۇق كېرەك،
كىشىلىك ئېتىدۇر دۇرۇسلۇق دېمەك.

866 كىشى قىس ئەمەستۇر، كىشىلىك قىس ئول،
ئەمەس ئاز بۇ ئىنسان، دۇرۇسلۇق ئاز ئول.

867 بۇ ھەقتە شائىرنىڭ دېگەن بىر سۆزى
ئوخشايدۇ مەن ئېيتقان سۆزۈمگە ئۆزى:

868 مېڭىپ يۈرگەن ئىنسان بەكمۇ كۆپ ئېرۇر،
دۇرۇس، چىن، پۈتۈن ئەر ماڭا خوپ ئېرۇر.

869 كىشى قىس ئەمەستۇر، كىشىلىك قىس ئول،
دۇرۇس، چىن كىشى ئۇ تولا ماختىلۇر.

ئايتولدىنىڭ ئەلىگكە سوئالى

870 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: بەختىيار خان،
بۇ سۆزنىڭ سىرىنى ماڭا قىل ئايان.

871 بۇ ياخشى كىشىلەر بولۇرمۇ يامان،
يامانلار بولۇرمۇ ياخشى بىر زامان؟

872 ئەلىگ ئېيتتى: ياخشى ئىككى تۈرلۈك ئول،
بۇنىڭدىن بىرى چىن، تۈتار ياخشى يول.

873 بىرىدۈر ئانىدىن ياخشى تۇغۇلۇپ،
يۈرەر ئۇ دۇرۇس ۋە ياخشى بولۇپ.

874 بىرى دورىماق بىرلە ياخشى بولۇر،
يامانغا قوشۇلسا، يامانلىق قىلۇر.

875 يامانمۇ ئىككى خىل بولۇر دائىما،
ئىككى خىل يامانىنى بىردەك سانىما.

876 يامان بوپ تۇغۇلۇر ئۇنىڭدىن بىرى،
بۇ ئەر ئۆلمىگۈنچە ئېرىمەس كىرى.

877 يەنە بىرسى دوراپ يامانلىق قىلۇر،
ئەشى ياخشى بولسا، ئۇ ياخشى بولۇر.

878 كىبلۇر تۇغما ياخشىدىن دائىم ياخشىلىق،
جاھان خەلقى ئالۇر ئۇندىن پايدىلىق.

879 يامان بولسا تۇغما، ئاڭا يوق داۋا،
خەلقە ئاپەتتۇر، جاھانغا بالا.

880 كىبلۇر بۇڭا ئوخشاپ تۇركچە ماقال،
ئىشىتكىن بۇنى سەن، ئۇقۇپ ئۇلگە ئال:

881 ئەگەر كىرسە ئاق سۇت بىلەن ياخشى خۇلق،
ئۆلۈم تۇتمىغۇنچە ئۆزگەرمەس قىلىق.

882 قىلىقكىم تەبىئىي تۆرەلگەنكەن،
ئۆلۈم بۇزمىغۇنچە بۇزۇلمايدىكەن.

883 قورساقتا تۆرەلمىش خۇلقى، ئەي چېۋەر،
قوڭۇر يەر قېتىغا كىرگەندە تۇگەر.

884 ئەگەر ياخشىغا بولسا ھەمراھ يامان،
يامان بولدى قىلىقى يامانلارسىمان.

885 يامانمۇ قوشۇلسا ياخشىغا بىراق،
پۇتۇن ياخشىلىققا تاپار ئۇ چىراغ.

886 يەتە بىر سەۋەب شۇ بۇ ياخشى ـ يامان،
يېقىنلىق يولىدىن تاپار ئىز ھامان.

887 بېگى ياخشى بولسا، پۇتۇن خەلقى تۇز
بولۇر ھەم قىلىقى، يۇرۇشلىرى ئۇز.

888 يېقىن تۇتسا بەگلەر، قارا، ياخشىنى،
يامانلارمۇ ياخشى قىلار ئىشىنى.

889 ئەگەردە يېقىن بولسا بەككە يامان،
يامان قولى ئەلگە بولۇر ھۆكۈمران.

890 يامان باش كۆتۈرسە، ياخشىلار تۇگەر،
گەر ياخشى بەگ ئولسا، يامانلار بىتەر.

891 ئەگەر بولسا بەگ ياخشى ھەمدە قۇتۇن[91]،
تامام ياخشى بولغاي ئاۋام خەلق پۇتۇن.

892 يامان بولمىغۇنچە بۇ بەگلەر ئۆزى،
ئۇ ئەلدە يامانلىقنى سۆيۈنمەس يۈزى.

893 نە ياخشى نىزام قويدى بەگلەر بېگى،
يامانغا جازا بەردى زىندان تېگى.

894 ئەگەر ياخشى بولسا خەلق باشچىسى،
پۈتۈن ياخشى بولۇر ئۇنىڭ ئىشچىسى.

895 ئۆزى ياخشى بولسا بۇ بەگلەر ئەگەر.
بېيىپ ھەممە خەلقى، جاھان تۇزىلەر.

تايتولدىنىڭ ئەلنىڭكە سوئالى

896 يەنە ئېيتتى تايتولدى: ئۇقتۇم بۇنى،
ئەلنىڭ ئېيتتى سۆزىنىڭ توغرىسىنى.

897 بۇ ياخشىنى كىشى بىلۈر ياخشى دەپ،
تونۇپ پايدىسىنى ھەم ئەيلەر تەلەپ.

898 سۆيۈپ ھەممە ئادەم ئۇنى ئارزۇلار،
لېكىن ئىستىگەنلەر نېچۈكمۇ تاپار؟

ئەلنىڭنىڭ تايتولدىغا جاۋابى

899 ئەلنىڭ ئېيتتى: ياخشى — ئۇ نادىر ئېرۇر،
نادىرنى نادىرلارلا ئۇمىد قىلۇر.

900 نېمىكى نادىر بولسا، ئۇ خىل بولۇر،
ئۇنى قىلماقمۇ ئانچە مۇشكۇل تۇرۇر.

901 يامانلىق قەدىرسىز، قىلغان خار ھامان،
يامان ئىشنى قىلغان ھەمىشە يامان.

902 نېمىكى قەدىرسىز ئۇ، يەردە ياتۇر،
ئاغى[92] ـ چۈز[93] قىممەتلىك ئۇ تۆرنى ئالۇر.

903 ئېرۇر ياخشىلىق ئۆرلىگەندەك ئېغىر،
يامان ئىش چۈشۈشتەك، ئاساندۇر ئاخىر.

904 ئەقىل ئېيتتى بىر سۆز ئۈڭا ئوخشىتىپ،
ئاقىلنىڭ سۆزىن تۇت، ئۇنىڭ نەپئى كۆپ؛

905 ياخشىلىق ئۆرلەشتەك، چىقالماس كىشى،
قىلالمايدۇ ھەركىم بۇ ئۆرلەش ئىشى.

906 قەدىرلىك ئىشلارنى قىلماقلىق قىيىن،
قىلالماس بۇ ئىشنى بىلىمسىز كىشى.

ئايتولدىنىڭ ئەلگە سوئالى

907 ئۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي ئەلگ قۇتى،
ئىكەن ئۇنچە ماختاشتا ياخشىلىق ئېتى.

908 قۇسۇرى بارمىكىن كىشى دەيدىغان؟
ئاقىللار بىلىپ بايقىيالايدىغان؟

ئەلگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

909 ئەلگ ئېيتتى: ياخشى ھامان ماختىلۇر،
يامانلار بۇنى بىر قۇسۇر دەپ بىلۇر.

910 يېقىندۇر كىشىگە كىشى ھەر زامان،
ئىش يوقتۇر ياخشىغا، يولمىسا يامان.

911 يامانلار كۆرەشتە يېڭىلغان ئۇچۇن،
قىلار قەست يورۇتماسقا ياخشىغا كۇن.

912 ياخشىلىق تىلىگەن ياخشىلىق قىلۇر،
زەئىپ، پەس ـ خۇنۇكلەرگە باقماس بولۇر.

913 كىمكى تىلىسە بۇ كۇن خۇشلىقىن،
يامانلىق قىلىپ تاڭلا يەر قايغۇسىن.

914 نېمە دەر ياخشىلىق تىلىگەن كىشى،
پۇتۇن ياخشىلىقنى قىل ئۆزىنىڭ ئەشى:

915 زىيان يوق بۇگۇن ياخشىلىقتىن ساڭا،
بولۇر تاڭلا پايدا، بۇگۇن پۇت مۇڭا.

916 كۆرۈنسە يامانلىق بۇگۇن پايدىلىق،
ئۇ تاڭلا زىياندۇر، بۇنى ئۇق ئېنىق.

917 ئېرۇر ياخشىلىق ئوڭ، يامانلىق ئۇ سول،
جەھەننەم سولۇڭدا، بېھىش ئوڭدا ئول.

918 ھۇزۇرلانسا قانچە يامانلار بۇگۇن،
قىينىلار پۇشايمان بىلەن تاڭلا كۇن.

919 خار ئولسا نېچەكىم، يۇ ياخشى كىشى،
ئۆكۇنمەس، تاڭلا كۇن بولۇر ھەل ئىشى.

920 بۇنى بىل ھەقىقەت، ئەي ئايتولدى سەن،
ئۆكۇنچىسىز مەن ئۆلسەم ياخشى ئات بىلەن.

921 نە ياخشى دېدى توغرا ئەرنىڭ تىلى،
دۇرۇس ئەر تىلىدۇر ئۇ سۆزنىڭ ئۆلى:

922 كىمكى يامانلاپ خارلار ياخشىنى،
ئەي ياخشى، مەن خالاپ ئىستەيمەن سېنى.

923 ئەي ياخشى، ساڭا كىم تويار، ئېيت ماڭا،
يېقىن كەل، مەن ئەمدى ئاچتۇرمەن ساڭا.

924 ھەرقانچە خارلانسا ئۇ ياخشى كىشى،
رىزا مەن بولايىن ئۇنىڭ يولدىشى.

925 يامانلىق بىلە كەلسە بەگلىك ماڭا،
كېرەكمەس بۇ بەگلىك، قويارمەن ساڭا.

926 كۆرەرمەن كىشىنىڭ قىلىقى گەر يامان،
ھۆزۈرى ئېرۇر ئاز، كۆپى پۇشايمان.

227 مۇڭا ئوخشىتىپ ئېيتتى شائىر بۇ سۆز،
چوڭايغاي ئوقۇساڭ، ئىتتىكلىنىپ كۆز:

928 ياخشىلىق قىلىپ كىم ئۇندىن ئۆكۈنۈر،
يامان مىڭ ئاتانسا، پۇشايمان قىلۇر.

929 يامانلىققا مۇمكىنچە قىل ياخشىلىق،
يامان قىلسا يامانلىق، پۇشايمان يانۇر.

930 نېچۈكمۇ مەدھىيەلەي يامان كىشىنى،
نېچۈكمۇ تىلەيىن يامان ئىشىنى.

931 قوپاللىق، گۈستاخلىق، تەتۈرلۈك بولار، ئەي ئۇلۇغ، يامانلار ئىشىدۇر ئۇلار.

932 بالا، مېھنەت، پۇشايمان، زەخمەت، يىغا، يامانلىق جاۋابى بولۇر، ئەي توڭا.

933 شۇڭا ياخشىنى مەن نېچۈك سۆيمەيمەن؟ نېچۈن ياخشى ئىشنى مەدھىي ئەتمەيمەن؟

934 سېخىيلىق، كىشىلىك، پايدا، ئەزگۈلۈك كېلۈرلار ياخشىدىن بۇلار بەلگىلىك.

935 بۇ ياخشى كىشى بارچە ئەش ياخشىسى، ئېرۇر ياخشى ئىش ھەممە ئىش ياخشىسى.

936 ھەمراھ ياخشى بولسا نېمە كۈتسەڭ كۈت. تاپايسەن دېسەڭ يول، ھەمراھ ياخشى تۇت.

937 راھەت، نېمەت، ئارزۇ، قۇۋانچ ھەم ھۇزۇر، بۇلارغا جاۋاب شۇ، خۇشاللىق بولۇر.

* *

938 ئەلىگ ئېيتتى: ئايتولدى، ئۇققىن سۆزۈم، جاۋاب قىلدىم ئېيتقان سۆزۈڭگە ئۆزۈم.

ئايتولدىنىڭ ئەلىگە جاۋابى

939 يەر ئۆپتى ئايتولدى، تىك تۇردى شۇ ئان، دېدى: ئەي ياخشى قانۇن، ساھىبقىران،

940 جاهان قۇدرىتىن تاپتىڭ، ئۇزارسۇن يېشىڭ،
هۇزۇر ياخشىلىقتا تىنچ ئولسۇن بېشىڭ.

941 ساق ئولسۇن بەگلىكىڭ بۇيۇكلۇك بىلە،
ياشا سەن هۇزۇردا سۆيۈنۈپ كۆلە.

942 ئۇلۇغلۇق بىلەن بول تولا ئەلگە بەگ.
بۇ كۆچ بىرلە بەگلىك ئۇلى بولسۇن بەك.

943 ئېقىپ كەلسۇن ئارزۇ قۇرۇماس بولۇپ،
تۇرسۇن ئىشكىتە دۆلەت قېرىماس بولۇپ،

944 يىغىلسۇن ساڭا هەممە خۇشلۇق كېلىپ،
ئەلەم ئىچرە دۇشمەنلەر ئۆلسۇن سىزىپ.

945 لايىقتۇر خىزمىتىڭ كىم قىلسا ساڭا،
ئېچىلۇر بەختىڭ ئىشكى ئاڭا.

946 تېمە دەيدۇ، ئاڭلا، خىزمەت قىلغان ئەر،
خىزمەت بىرلە ئارزۇ ـ تىلەك تاپقان ئەر:

947 خىزمەت قىلما، قىلساڭ لايىق بەگكە قىل،
لايىق بەگ بىلۇر ئۇ خادىم هەققىن، بىل.

948 خىزمەت قىلما، قىلساڭ سېخىيلارغا قىل،
سېخىي ئۆيى ئالتۇن، كۆموش ئىشكى بىل.

949 بېخىل خىزمىتىن قىلما سەن هېچ زامان،
هاياتىڭ كېتەر بوش، بولۇرسەن يامان.

950 بېخىل ئۆز مېلىدىن ئۆزى قىزغىنار،
قاچان كىشى هەققىن بېرىشكە ئۇنار؟!

*　　*

951　سۆزىن كەستى ئايتولدى چىقتى تۇرۇپ،
ئۆيىگە يۇرۇپ كەتتى، خۇشال بولۇپ.

952　قۇسۇرسىز خىزمەت قىلدى شۇندىن بېرى،
يېتىپ كەچ، تۇرۇپ ئۆرە كۈندۈزلىرى.

953　كۆيۈمچان بولۇپ قىلدى ئۇ ئىشنى چىن،
ئەلگ كۈنسايىن تۇتتى ئۆزگە يېقىن.

954　ئۆتۈپ كەتتى بىرقانچە ۋاقىت ئۇشبۇ خىل،
ئىشى قىلدى ئايتولدىنى مەڭزى قىزىل.

ئون توققۇزىنچى باب

ئايتولدىنىڭ ئەلنىگە تىلىنىڭ يەتىلىشى ۋە سۆزلۈكنىڭ يايدىلىرىنى تېپىقانلىقى بايانىدا

955 ئەلنىڭ بىر كۈن ئايتولدىنى ئۇندىدى،
ئورۇن بەردى، ئولتۇر دېبان ئىملىدى.

956 بۇ ئايتولدى ئولتۇردى ئاستا كېلىپ،
كۆزىن يەرگە تىكتى، تىلىنى يىغىپ.

ئەلنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

957 ئەلنىڭ ئېيتتى: ئايتولدى سۆزلە سۆزۈڭ،
نېچۈن شۇڭ تۇرارسەن، نە بولدۇڭ ئۆزۈڭ؟

ئايتولدىنىڭ ئەلنىگە جاۋابى

958 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي بەگلەر بېگى،
كېتەر بەگ يۈزىن كۆرسە قۇلنىڭ ئۆگى[94].

959 ئەلنىڭ بۇيرۇماستىن نېچۈك سۆز قىلاي،
سورىماستىن ئاۋۋال نېچۈك تىل يارايۇ؟

960 بىلىملىك سۆزىنى ئاڭلا، ياق دېمە،
سورىماستىن ئاۋۋال ئۆزۈڭ سۆزلىمە.

961 كىشى كىمنى قىچقارسا لازىم تېپىپ،
كېرەك سۆزلىشى ئۇ ئاۋۋال سۆز ئېچىپ.

962 سورىماي تۇرۇپلا ئاۋۋال سۆزلىسە،
بولۇر توغراكىم، ئۇنى ھايۋان دېسە.

963 تېخى تەلۋە، ئەخمەق كىشى بىل ئۇنى،
بېگى سۆزلىمەستە، ئاچسا تىلىنى.

964 قىزىل تىل قىلۇر قىسقا ياشلىق سېنى،
تىلىسەڭ ئېسەنلىكنى، چىڭ تۇت ئۇنى.

965 نېمە دەر ئىشىتكىن ئۆزىن يىغقان ئەر،
ئېسەن ـ تىنچ ياشايدۇ ئۆزىن باسقان ئەر.

966 قارا باش دۇشمىنى قىزىل تىل ئېرۇر،
يېدى قانچە باشنى، يەنە ھەم يېيۇر.

967 بېشىڭنى تىلىسەڭ تىلىڭنى كۆزەت،
تىلىڭ ھەر كۇنىدە بېشىڭنى يونۇر.

ئەلىشىر نەۋائى

968 ئەلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم سۆزۈڭنى تۇگەل،
تىرىك سۆزلىمىسە، بۇ ئەمرى مۇھال.

969 ئىككى خىل كىشى سۆزلىمەس ئۆزلىرى،
بىرىدۇر بىلمىسز، گاچىدۇر بىرى.

970 گاچىنىڭ تىلى يوق، قىلالمايدۇ سۆز،
بىلمىسز تىلى ساقلىيالمايدۇ سۆز.

971 بىلمىسز تىلنى دائىم بەك تۇتماق كېرەك،
بىلمىلىك تىلغا ھاكىم ئولماق كېرەك.

972 بىلىملىك سۆزى يەرگە سۈدەك بولۇر،
ئېقىتسا سۈنى يەردە ئېمەت ئۇنۇر.

973 بىلىملىك كىشىنىڭ سۆزى ئازلىماس،
ئاقار ساپ بۇلاقنىڭ سۈيى كەملىمەس.

974 چىم ئۆسكەن سۇلۇق يەر كەبىدۇر ئالىم،
چىقار سۇ، قەيەرگە ئاياغ باسسا كىم.

975 بىلىمسىز كىشى كۆڭلى قۇمدەك ئېرۇر،
دەريا كىرسە تولماس، ئوت ئۇنمەس بولۇر.

ئايتۇلدىنىڭ ئەلىگە جاۋابى

976 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: ئەلىگ ئۇقار،
زىيان يەتسە تىلدىن هاياتلىق يوقار.

977 تىرىك بولسا ئىنسان ئېچۈك سۆزلىمەس،
كېرەكلىكنى سۆزلەر، ئۇنى يوشۇرماس.

978 كىشى سۆزلىمەككە سورالماق كېرەك،
سورالمىسا، سۆزنى دېمەسلىك كېرەك.

979 ئەي ئەلىگ، سورىماق — بۇ ئەركەك ئېرۇر،
چۈشەنسە بۇنى كىم، جاۋاب چىشىدۇر.

980 چىشىغا بىر ئەركەك كىشى ئەر بولۇر،
ئۇلاردىن ئىككى ئوغۇل بالا تۇغۇلۇر.

ئەلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

981 ئەلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم سۆزۈڭ بارچە چىن،
سۆزۈم بار تېخى دەيدىغان باشقىدىن.

982 دېدىڭ تىل زېننىن، ئىشتىتىم بۇنى،
ئۇنىڭ نەپئى بارمۇ، راست ئېيتقىن، قېنى؟

983 بۇ تىل زەرەردىن گەر قورقساڭ ئۆزۈڭ،
يوشۇرۇن قالۇر ھەر پايدىلىق سۆزۈڭ.

ئايتولدىنىڭ ئەلىگە جاۋابى

984 دېدى ئايتولدى: سۆزدە پايدا تولا،
ئەگەر سۆز قىلىشنى تىلىم بىلسىلا.

985 بىكار سۆز بىلىمسىز تىلدىن چىقار،
بىلىمسىزنى ئالىملار «ھايۋان» ئاتار.

986 ئاۋام خەلق قىلىقى بىكار سۆزلىگەن،
بىكار سۆز ئۇلارنىڭ بېشىنى يېگەن.

987 بىكار سۆزلىسە سۆز زىيانلىق بولۇر،
ئەگەر بىلسە سۆزلەشنى پايدا ئالۇر.

988 ئاۋام خەلق قارنى تويسا ئۇيدەك ياتۇر،
بىكار سۆزگە ئاۋۇنۇپ، ئۆزىن سەمرىتۇر.

989 يېسە ـ تويسا، ياتسا ئۇ بىر يىلقىدۇر،
بۇ يىلقا دېگىنىم ئۇنىڭ قىلقىدۇر.

990 بىلىملىك كىشىلەر تېنىن جۇدىتۇر،
بىلىمله ئاۋۇنۇپ جانىن سەمرىتۇر.

991 بەدەننىڭ ئۇلۇشى ئېغىزدىن كىرەر،
بۇ جان ئۇلۇشى چىن سۆز، قۇلاقتىن كىرەر.

992 بىلىم بەلگىسى ئىككى نەرسە ئېرۇر،
ئۇ ئىككى بىلەن ئەر قىزىل ئۆڭ بولۇر:

993 بىرى تىل، ئۇ بىرسى بوغۇز ـ گال ئېرۇر،
ئەگەر تۇتسا چىڭ، نەپئى دەريا بولۇر.

994 بىلىملىك بوغۇز، تىلنى ساقلاش كېرەك،
بوغۇز، تىل ساق ئالمىنى تاللاش كېرەك.

ئەلنگىنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

995 ئەلىگ ئېيىتتى: ئۇقتۇم بۇ سۆز بەلگىلىك،
نەدۇر سۆزنىڭ ئەسلى، ئۇ نەچچە تۈرلۈك؟

996 قەيەردىن چىقىپ سۆز، قەيەرگە يېتەر؟
بۇنى ھەم ماڭا ئېيت، ئەي بىلگۈچى ئەر.

997 دېمەسلىك قانچىلىك، قانچىلىك دېيىش،
بۇ ھەقتە بىلىملىك ھېكىم نە دېمىش؟

ئايتولدىنىڭ ئەلنگكە جاۋابى

998 بۇ ئايتولدى ئېيىتتى: سۆز ئورنىدۇر سىر،
سۆز ئون بولسا، سۆزلەشكە لازىمى بىر.

999 بىرىن سۆزلىسە، توققۇزىدۇر ياساق،
ياساق سۆز تېگىدىن بولۇر بەتىۋراق.

ئەلنگىنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

1000 ئەلىگ ئېيىتتى: سۆز پايدىسىدۇر نەچە،
ئېچىپ ئېيت ماڭا ھەم زىيىنى نەچە؟

1001 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: بۇ سۆز نەپئى زور،
يېرىدە دېيىلسە، قۇلنى بۇيۇتۇر.

1002 بۇ سۆز نەپئى بىرلە قوڭۇر يەردىكى
يېشىل كۆككە ئۆرلەپ، بولۇر توردىكى.

1003 نېچۈك سۆز قىلىشنى گەر تىل بىلمىسە،
ئۆزىنى پەسلىتەر، ئاسماندا ئىسە.

1004 يەنە ئېيتتى: سۆزنىڭ كۆپىدۇر نېچۈك،
ئېچىپ ئېيت بۇ سۆزنىڭ ئىزىدۇر نېچۈك؟

1005 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: تولا سۆزدۇر ئول،
سورالماستا سۆزلەپ، زېرىكسە كۆڭۈل.

1006 بۇ ئاز سۆز شۇدۇركىم، سورالغاندا ئۆز،
جاۋاب بەرسە سۆزگە ۋە ياندۇرسا سۆز.

1007 مۇڭا ئوخشىتىپ ئېيتتى شائىر سۆزىن،
بېرىپ تىلغا بېزەك ھەم ئاچتى يۈزىن:

1008 ئۆزۈڭنى كۆزەت بەك، ياخشى سۆزلىگىل،
سورالغاندا سۆزلە، يەنە قىسقا قىل.

1009 كۆپ ئاڭلا بۇ سۆزنى، تولا سۆزلىمە،
بىلىم بىرلە سۆز تۇز، ئىشلىتىپ ئەقىل.

1010 ئەلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم بۇ سۆزنىڭ بارىن،
يەنە بىر سۆزۈم بار، يوشۇرماي دېگىن:

1011 ئىشتىمەك كېرەك كىمدىن سۆزنىڭ چىنى،
بولۇر سۆزنى كىمگە دېسە، ئېيت بۇنى.

1012 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: بىلىم ئەھلىدىن
ئىشت سۆز، بىلىمسىزگە ئېيتقىن كېيىن.

1013 كېرەك سۆزنى چوڭدىن ئىشتىمەك كېرەك،
كىچىككە دېگۈلۈك، ئۇ قىلسۇن كېرەك.

1014 بىرەر بىر سۆزلە، كۆپ ئاڭلا سۆزنىكىم،
ماڭا مۇنداق ئېيتتى بىلىملىك ھېكىم:

1015 تولا سۆز بىلەن بولماس ئالىم كىشى،
كۆپ ئاڭلاپ بولۇر ئۇ ئالىم تۆر بېشى.

1016 گاچا بولسا ئىنسان بىلەر ھەم بىلىم،
پەقەت ساڭرۇ كىشى تاپالماس ئىلىم.

1017 يەنە ئېيتتى ئەلىگ: ئۇقۇلدى سۆزۈڭ،
يەنە بىر سۆزۈم بار، جاۋاب بەر ئۆزۈڭ.

1018 بۇ تىل تۇرسا شۇك خوپمۇ يا سۆزلىسە،
دېسە سۆزتى خوپمۇ ۋە يا دېمىسە؟

ئايتولدىنىڭ ئەلگە جاۋابى

1019 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئىشتىسۇن ئەلگ،
تىلىڭ سۆزلىمىسە قالۇر بۇ بىلىك.

1020 سۆكۈۋەرمە تىلنى، ماختىشمۇ بار،
بۇ سۆز سۆكۈلەر ھەم يەنە ماختىلار.

1021 بۇ سانسىز مىدىرلاپ تۇرغان ھەممە جان،
تىلى بىرلە ئېيتار خۇداغا ئىمان.

1022 ياراتتى خالايىقنى مىڭ ـ مىڭ تۈمەن،
ماختايدۇ تەڭرىنى ئۇلار تىل بىلەن.

1023 تېنى بار كىشىگە كېرەكلىكى شول:
بىرى تىل ۋە سۆزدۇر، بىرىدۇر كۆڭۇل.

1024 كۆڭۇل، تىل يارالدى دۇرۇس سۆز ئۈچۈن،
سۆزى ئەگرى بولسا كۆيەر ئۇ كۈچۈن.

1025 دۇرۇس سۆزلەنسە سۆز كۆپتۇر پايدىسى،
سۆكۈلەر ھەمىشە سۆزنىڭ ئەگرىسى.

1026 تىلىڭ تەۋرىسۇن گەر دۇرۇس سۆزلىسە،
يوشۇرغىن سۆزۈڭنى گەر ئەگرى ئېسە.

1027 گاچا دەر خالايىق تىل سۆزلىمىسە،
مەمەدانە بېشى دەر كۆپ سۆزلىسە.

1028 بىھۇدە سۆز ئېيتقان كىشى قەدىرسىز،
قەدىرلىك كىشىدۇر سېخىي، شۇبھىسىز.

* *

1029 بۇ سۆزنى ئىشىتىپ سۆيۈندى ئەلىگ،
كۆزىن تىكتى كۆككە، كۆتۈردى ئېلىگ.

1030 خۇداغا شۈكۈر قىلدى. كۆپ ماختىدى،
ئەزىز مېھرىبان بىر ئىگەمسەن، دېدى.

1031 پۈتۈن ياخشىلىق تەگدى سەندىن ماڭا،
ئۈتۈقسىز، گۈناھلىق قۇلۇڭمەن ساڭا.

1032 تىلەك ـ ئارزۇلىرىمنى بەردىڭ پۈتۈن،
بۇ دۆلەت، ھۆزۈر ھەم ياخشىلىق، ئاجۇن[165].

1033 نېچۈك مەن ئۆتەلەي بۇلار شۈكرىنى،
ئۆزۈڭگە ئۆزۈڭ قىل ئادا شۈكرىنى.

* *

1034 سۆزىن توختىتىپ ئۇ ئېچىپ خەزىنىنى،
ئولەشتۈردى يوقسۇلغا كۆپ نەرسىنى.

1035 بۇ ئايتولدىنى ئەلىگ ئىززەتلىدى،
قولى بەردى ئېھسان، تىلى ماختىدى.

1036 ۋەزىرلىك ئۇنۋانى ۋە تامغا ئاڭا
تۇغ، ناغرا ھەم ساۋۇت بەردى يانا.

1037 پۈتۈن ئەلگە قىلدى قولىنى ئۇزۇن،
چىقىپ چەتكە دۈشمەن ئېگىشتى بويۇن.

* *

1038 بۇ ئايتولدى سۈردى پۈتۈن ئىش كۆچەپ،
بۇ ئىقبال دەۋرىنى غەنىيمەت ساناپ.

1039 بېيىدى خەلقمۇ، يېتىلدى ئېلى،
ئەلگە دۈگا قىلدى خەلقنىڭ تىلى.

1040 قۇتۇلدى خەلق، كەتتى زەخمەتلىرى،
قوزى بىرلە يۈردى قوشۇلۇپ بۆرى.

1041 يېتىلدى ئېلى ھەم تۈزەلدى قانۇن،
ئەلگىنىڭ دۆلىتى ئۆستى كۈنمۈكۈن.

1042 شۇ ياڭلىغ ھۈزۈردا ئۆتتى بىر زامان،
تۈزەلدى ئېلى ھەم خەلقى ھەر تامان.

1043 تولا ئارتتى ئەلدە شەھەر ـ كەنت قۇرۇش،
جۇغلاندى خەزىنىگە ئالتۇن ھەم كۈمۈش.

1044 سۆيۈندى ئەلگ، تاپتى ئارام ئۆزى،
جاھاندا يېيىلدى ئېتى ھەم سۆزى.

بىگومىنچى باب

بەختىنىڭ داۋامسىزلىقى ۋە ئۆلەتنىڭ تۇراقسىزلىقى باياندا

1045 تولۇق قۇچقاندا ئايتولدى ئارزۇ ـ تىلەك،
قېرىپ بىۋاپا بەخت، يىقىلدى يۆلەك.

1046 ئەجەب ياخشى ئېيتمىش دانا ـ بىلگۇچى:
تەل بولغاندا نېمەت، يوقار يېگۈچى.

1047 بىر ئالىم بۇندىنمۇ ياخشىراق دېمىش:
تولۇق بولغاندا نېمەت، ئۆمۈر تۈگەرمىش.

1048 ئەجەب خوپ دېيىلمىش بىلىملىك سۆزى،
بىلىملىك سۆزىدۇر بىلىمسىز كۆزى:

1049 ئۆرلىگەن چۈشەر ھەم چۈشكەنلەر چىقار،
يورۇغان ئۆچەر ھەم يۇرگەنلەر تىنار.

1050 نە ئىشكىم قىلىنسا تولۇقلۇق كۈتەر،
تولۇقلۇقتا يەتسە چۈشۈشكە يانار.

1051 بۇ ئايتولدى يەتكەندە تىلەككە تۈگەل،
تۈگىدى تىرىكلىك، قېلىپ قالدى مال.

1052 كىچىكلەپ قايتىدىن ئۇ تولغان ئايى،
قەھرلىك قىشقا ياندى يورۇغان يايى[976].

1053 جېدەل باستى يارىشىق تادۇ ئىچىنى،
يېگىپ بىرى باستى كېلىپ ئۇچىنى.

1054 مىزاجى ئۆزگەردى، تاماق يىتىپتىق،
كۆڭۈل بولدى غەش، تۇتۇپ بەك ئاغرىق.

1055 مىزاجى بۇزۇلغاچ كۈچى كەملىدى،
چۈنقتەك ئېگىلدى قامىتى ـ قەددى.

1056 ئېغىر بىر كېسەللىك يىقتتى كېلىپ،
ئۇ ياتتى مۈڭ ئىچرە تۆشەككە كىرىپ.

1057 تېۋىپلار يىغىلىپ تۇتۇشتى تومۇر،
دېيىشتى ئۇلار: بۇ كېسەل نېمىدۇر؟

1058 بىرى دېدى: قانى تۇتۇلمىش بۇنىڭ،
ئېلىپ قان، تومۇرىن ئاچايلى ئۇنىڭ.

1059 بىرى دېدى: سۇرگە ئىچۈرمەك كېرەك،
ئىچى قاتقان ئەمدى بوشاتماق كېرەك.

1060 بىرى شەربەت ئەتتى ۋە قوشتى جۇلاپ،
ياساپ بەردى بىرسى كېرەكلىك شاراب.

1061 داۋا ـ دورا قالماي، بارىن قىلدىلەر،
نېمىكى يارىشسا ئۇنى بەردىلەر.

1062 ئېشىۋەردى ئاغرىق، پايدا قىلمىدى،
خوراپ كۈچ كۈندىن ـ كۈن، هوشى قالمىدى.

1063 نېمە دەيدۇ ئاڭلا ئۆزى پاك كىشى،
ئۆزى پاك كىشى ئۇ كىشىلەر بېشى؛

1064 تەرياك[97] بەر ۋە مەيلى قات شەلىسە[98]،
قوشۇپ ماتىرىدۇس[99] يا سۇرگە ئىچۈرسە؛

1065 تېۋىپنى چاقىرغىن ۋە خاھى داخان،
ئۆلۈمگە داۋا ئەيلى بەرمەس ھامان.

1066 غاپىل بولمىغىن، ئەي تىرىك يۇرگۈچى،
ئەگەرچە تىرىكسەن ئۆزۈڭ ئۆلگۈچى.

* *

1067 بۇ ئايتولدى ھالىن ئىشىتتى ئەلىگ،
ئۆلۈم خەۋەرچىسى سۇنۇپتۇ ئېلىگ.

1068 سوراشقا ئەلىگ كەلدى ئايتولدىنى،
كېلىپ كۆردى ئۇنىڭ ياتۇر ھالىنى.

ئەلىگنىڭ ئايتولدىدىن سوئالى

1069 ئەلىگ ئېيتتى: ئەمدى ئەي ھالىڭ نېچۈك،
نېچۈكتۇر كېسىلىڭ ھەم ئۇيقۇڭ نېچۈك؟

ئايتولدىنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

1070 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەلىگ، دەي ساڭا،
مېنى تۇتتى ئاغرىق، داۋا يوق ئاڭا.

1071 ئايىم تولغان ئەردى، كىچىكلىدى ئۇ،
ئېسىل ئەردى خۇلقۇم، كېتەر بولدى ئۇ.

1072 خۇشال تۇغقان ئەردى بۇ تۇغقان كۇنۇم،
كۇنۇم پاتقان كەبى يورۇماس تۇنۇم.

1073 ئېلىپ قاچتى قۇۋانچىلىق، تىرىكلىك ئۆزىنى،
ۋاپاسىز جاھان ئۆرۈپ مەندىن يۈزىنى.

1074 سۆيۈنچ، ئارزۇ، نېمەت قويۇپ كەتكۈدەك،
ئەلەم ـ قايغۇ، مېھنەت ماڭا كەلگۈدەك.

1075 سېنىڭدىن بۇ كۈن ئايرىلۇرمەن مانا،
كېتەرمەن ئىگراپ، ئۆكۈنچتە يانا.

1076 ئىشىت، ئەل بېگى بىر ئالىم نېمە دەر،
كىشى ياخشىسى، خەلقنى باشلار ئەر:

1077 ئەجەب ياخشى ئەردى بۇ دۆلەت كېلىپ،
يەنە كەتمىسە ئۇ ئۆزىچە يېنىپ.

1078 ئەجەب ياخشى ئەردى بۇ بەگلىك ئىشى،
ئۆلۈم تۇتمىغان بولسا، يۈرسە كىشى.

1079 نە كۆركەم كۈن ئەردى يىگىتلىك كۈنى،
قېرىلىق يوق ئولسا، يورۇسا كۈنى.

1080 ئەلىگ ئېيىتتى: ئايتولدى قويغىن بۇ سۆز،
بۇ سۆزنى دېمىگىن ئايا كۆڭلى تۇز.

1081 كىشى بارچە ئاغرىپ، ساقايغۇسى، بەس،
ئەي قابىل، بۇ ئاغرىق ساڭىلا ئەمەس.

1082 نېچۈك تىلغا ئالدىڭ بۇ كۆركسىز سۆزۈڭ،
نېمىشقا كۆڭلىنى بۈزارسەن ئۆزۈڭ؟

1083 يۈرەتتىم ئۆزۈم سەن بىلەن ئاۋۇنۇپ،
مېنى قايغۇرتتى، سۆزۈڭ ئۆزگىرىپ.

1084 خۇدا ياخشى ئەيلەر، بۇ سۆز سۆزلىمە،
تۇگۈن چەكمە ئوتتىن مېنىڭ كۆڭلىمە.

ئايتولدىنىڭ ئەلگە جاۋابى

1085 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي ساھىبقىران،
بۇ ئاغرىققا ھېچكىم داۋا تاپمىغان.

1086 نېمىكىم تۇغۇلار ھەم ئۆلمەك كېرەك،
نېمە ئۆرلىسە، پەسكە چۈشمەك كېرەك.

1087 چىقىشقا چۈشۈش بار، ئېگىزگە باتىق[100]،
سۆيۈنۈشكە قايغۇ ـ غەم، ئاچچىققا تاتىق[101]

1088 دېگەنتىم يەنە مەن ساڭا شۇ سۆزۈم،
خۇيۇم ئۆزگىرىشچان، تۇراقسىز ئۆزۈم.

1089 خۇيۇم ئېيتقان ئەردىم ئۆزۈم مەن ساڭا،
ئۇلاتتى كۆڭۈل بەرمەسەڭ سەن ماڭا.

1090 كېتىۋرمەن، مۇڭا سەن شۇبھى قىلمىغىن،
تۇغۇلغانكىم، ئۆلمەس دېسە پۈتمىگىن.

1091 ئىشەنچسىز دېمە ئەمدى سۆكمە مېنى،
ئىشەنمە جاھانغا، ئۇ تاشلار سېنى.

1092 جاپا قىلدى دەپ ئەيىب قويما ماڭا،
جاپاچى مېنىڭدىنمۇ دۇنيا ساڭا.

1093 ئۆلەرسەن، غاپىل ئۆلمە مەندىن كېيىن،
ئىشەنمە جاھانغا ھەم گول بولمىغىن.

1094 قەدىرلەپ ئىدىگسەن خىزمەتسىز مېنى،
ئەي ئەلىگ، بېجىرگەن خىزمىتىم قېنى؟

1095 تىلىكىم ئەمەس بۇ مېنىڭ ئۆلمىكىم،
بۇگۈنلا ئەمەستۇر كېلىپ كەتمىكىم.

1096 ئىلاجسىز كېتۈرمەن ئەركسىز بولۇپ،
قۇتۇلۇر يېرىم يوق ھاياتتا تۇرۇپ.

1097 يوق ئەردىم ياراتتى، ئۆستۈردى مېنى،
كىچىك ئوغلان ئەردىم بۇيۇتتى مېنى.

1098 يېلىڭ يۈزلۈك ئەردىم، چىقاردى ساقال،
قارا قۇزغۇن ئەردىم، ئاق قۇ قىلدى چال.

1099 بويۇم ئەردى ئوقتەك، ئېگىلدى بويۇم،
تىرىكلىك تۈگىدى، يېتىلدى كۈنۈم.

1100 ئەجەپ ياخشى دەپتۇ ئالىم، ئىلمى چوڭ،
ئىشىتكىن بۇنى سەن، ئايا قىزىل ئۆڭ!

1101 ئاقارسا ئاق قۇدەك كىشىنىڭ بېشى،
دىلىن ئاق قۇ كەبى ئاقارتسۇن كىشى.

1102 ئېگىلسە كىشىنىڭ تۈز تالدەك بويى،
تۈزەتسۇن دىلىنى، يېتىلدى چېغى.

1103 قارا چاچ، ساقاللار ئاقارسا تولۇق،
مۆكۈنگەن ئۆلۈمگە تەييار تۇرغۇلۇق.

1104 مۇڭا ئوخشىتىپ ئېيتتى شائىر بۇ سۆز،
ئىشىتكىن بۇنى سەن، ئايا ياخشى ئۆز:

1105 قارا چاچنىڭ ئېقى ـ ئۆلۈم بەلگىسى،
تىرىككە ھاياتنى ئەزىز قىلغۇسى.

1106 يېدىڭ قانچە نېمەت، تېتىدىڭ ھايات،
غاپىل بولما، سېنى ئۆلۈم يېگۈسى.

ئەلگىنىڭ تاپتولدىغا جاۋابى

1107 ئەلگ ئېيتتى: ئايتولدى سەۋر قىل، چىدا،
كېسەلدۇر گۇناھلىققا تاڭلا پىدا [102].

1108 ئۆلەر بولسا گەر ئۇ پۇتۇن ئاغرىغان،
بولاتتى رىزىق يەر كىشى قالمىغان.

1109 كېسەلدىن سېنى ياخشى قىلسۇن بايات،
يېرىم قىلما كۆڭلۈڭ، تىنچ ـ راھەتتە يات.

* *

1110 دۇئا قىلدى ئەلگ ئېچىپ تىلىن ئول،
شىپا تىلەپ ھەقتىن، كۆتۈردى ئۇ قول.

1111 ئەلگ چىقتى ئائىدىن بەك غەمكىن بولۇپ،
كېلىپ قەسىرگە كىردى كۆڭلى سۇنۇپ.

1112 تاراتتى پېقىرلارغا كۆپ مال ـ تاۋار،
ئاڭا قايغۇرۇپ، دەپ پايدىسى بولار.

1113 ئۆلۈمگه كۈمۈشتىن پايدا يەتسه گەر،
قىلاتتى كۈمۈشنى پىدا ئۆزگه ئەر.

1114 ئۆلۈمگه پىدا تاپقان ئولسا كىشى،
پىدا بىرله ئۆلمەيتتى ئەللەر بېشى.

* *

1115 بۇ ئايتولدى بەكمۇ قاتتىق ئاغرىدى،
ئۈمىدسىز بولۇپ قولنى جاندىن يۇدى.

1116 دېدى ئۇ ئۆكۈنۈپ: هاياتىم ئىسىت،
بىكارغا ئۆتتى ـ كەتتى كۆركىم، ئىسىت.

1117 تىرىكلىك كەچۈردۈم غاپىللىق بىلەن،
يىگىتلىك تۇگەتتىم زايەلىك بىلەن.

1118 ئىدىم بىر قاچاقكىم، قاچاتتىم ئۆزۈم،
ئەجەل تۇتتى، توستى، نە پايدا سۆزۈم؟

1119 جاهان مېلى يىغدىم بېخىللىق بىلەن،
قالۇر مال، كېتەرمەن بۇ يوقلۇق بىلەن.

1120 ئۇزارتقان ئىدىم كۆپ تىلىم هەم قولۇم،
تىنىقنى مانا قىستى، تۇتتى ئۆلۈم.

* *

1121 شۇ ياڭلىغ ئۆكۈندى، تولا يىغلىدى،
ئۆلۈمگه ئۆكۈنچى پايدا قىلمىدى.

1122 نە موھتاج ئېرۇر بۇ ئادەم ئوغلانى،
تىلىكىدەك بولماس تىرىكلىك كۇنى.

1123 تىلەككە يېتىشسە ياشالماس كىشى،
ھاياتتا تىلەككە يېتەلمەس كىشى.

1124 بىر ئاز ياخشىلىق كۆرسە ئۇنتار ئۆزىن،
يېشىل كۆكتىن ئۇستۇن يۇرۇتەر سۆزىن.

1125 قەدىرلەنسە مەغرۇر، كۆرەڭ ھەم بولۇر،
ئۆلۈم تۇتسا پۇكۇلۇپ ئۆكۇنچتە ئۆلۇر.

1126 يېسە، تويسا بولۇر قىلىقى بۇغرا،
ئەگەر قارنى ئاچسا، بىلىپ يەر ئوغا.

1127 راھەتتە زېرىكەر، غەم ئىچرە سېزەر،
سۆيگىنىن تاپسا تېزلا ئاندىن بېزەر.

* *

1128 ئۇلۇغ تىندى ئايتولدى، پۇشمان يېدى،
دۇرۇسلۇق يولىنى يوقاتتىم، دېدى.

1129 نېچۇن توپلىدىمكىن مەن ئالتۇن ـ كۇمۇش،
نېچۇن بەرمىدىم مەن يوقسۇلغا ئۇلۇش؟

1130 نېچۇن ياخشى ئىشنى مەن قويغاندىمەن،
نېمىشقا گۇناھسىزتى سۆككەندىمەن؟

1131 ئەۋەتسەم ئىدىم مەن بۇرۇن ئەزگۈلۈك،
قىلۇر ئەردى پايدا تاڭلا بەلگىلىك.

1132 نه پايدا بېرەر بۇ ئۆكۈنچىم بۇگۈن،
ئۆلۈم تۈتتى، كېسىلدى سۆز ھەمدە بۇ ئۇن.

1133 نېمە دەيدۇ ئاڭلا ئىتتىك كۆزلۈك ئەر،
كىشىگە كۆيۈمچان دۇرۇس سۆزلۈك ئەر:

1134 پۈتۈن جېنى بارغا ئۆلۈم بىر ئىشىك،
ئۇنىڭدىن كىرەرلەر جىمى يۈرۈگلۈك[103].

1135 نېمە بۇ تىرىكلىك، نېمە بۇ ئۆلۈم؟
قەيەردىن كېلىپمەن، قەيەرگە يولۇم؟

1136 ئۆلەر جانغا نېچۈك تۇغۇلغاندىمەن،
يىغا بار ئىكەن، نېچۈن كۈلگەندىمەن؟!

1137 جاھاندا ئۆلۈمدىن نە باردۇر يامان؟
تۇغۇلغان كىشى ئۆلدى شۇنداق دېيان.

1138 كېلۈر يۇڭا ئوخشاپ شائىرنىڭ سۆزى،
كىم ئۇقسا مەنىسىن ئېچىلۇر كۆزى:

1139 نېمە بار جاھاندا ئۆلۈمدىن قاتتىق؟
ئۆلۈمنى ياد ئەتسە كېتەر مىڭ تېتىق.

1140 ئۆلۈم بىر دېگىردۇر، ئۇچى يوق تۇۋى،
قاراپ كۆرسە ياخشى، تۇۋى يوق پېتىق.

1141 ئۆلۈمنى بىلىپمۇ گەر ئولسا غاپىل،
ئۆلۈم تۈتسا سۆز قىلماغاي پايدا، بىل.

1142 هۆزۈرغا ئاۋۇنۇپ غاپىل يۈرگۈچى،
ئويغىنار ئۆلۈم تۈتسا، يەتمەس كۆچى.

1143 تولا مالغا تويماس كۆزى ئاچ كىشى،
ئەجەل تۈتسا ئۆكۈنەر، يۈرۈشمەس ئىشى.

1144 تۈراقسىز بەختكە ئاۋۇنغان مەغرۇر،
قوڭۇر يەر قېتىمدا يۈرەكسىن يارۇر.

1145 سۆيۈنچكە ئاۋۇنۇپ تولا كۈلگۈچى،
يىغىغا تەييار ئول، ئايا ئۆلگۈچى.

1146 ئىشىتكىن، ئەقىللىك ئالىم نېمە دەر،
بۇ سۆزگە ئەمەل كىم قىلسا نەپ كۆرەر:

1147 ئەگەر كىم تاڭلا كۈتسە ياخشى ئورۇن،
ھەر ئىككى جاھاننى يامان قىلمىسۇن.

1148 ئەي خۇلقى مۇلايىم، يامان قىلمىغىل،
قىلىقىڭ، سۆزۈڭنى بۇ كۈن ياخشى قىل.

* *

1149 ئۆكۈندى بۇ ئايتولدى كۆپ يىغلىدى،
ئۆكۈنچى بۇ يەردە پايدا قىلمىدى.

1150 ئۆلەشتۇردى يوقسۇلغا ئالتۇن ـ كۈمۈش،
قاياشلارغا قىلدى نەسىھەت ئۇلۇش.

1151 كۆزىن كۆككە تىكىپ، دېدى: ئەي ئىگەم،
سېنىڭدىن بۆلەك يوق ئىگە ماڭا ھەم.

1152 تۆرەتتىك، ئۆستۇردۇك، بۇيۇتتۇك مېنى؛
سېنىك پەزلىك ئەردى، بىلۈرمەن بۇنى.

1153 تېۋىنغان ئىدىم مەن ساڭىلا ئۆزۈم،
مانا بۇ ئەجەل تۇتتى، كەستىم سۆزۈم.

1154 قۇتۇلار يېرىم يوق، يوقالدى ھوشۇم،
سېنىك رەھمىتىك تۇتسۇن ئەمدى قولۇم.

1155 بولۇپ گۇستاخ، ئەتتىم يامانلىق تولا،
كەچۈر رەھمىتىك بىرلە سەن، ئەي ئىلاھا.

1156 بىھۇدە ئۆتتى بۇ تىرىكلىك ئىسىت،
بىكار كەتتى ئاي ـ كۈن، بۇ بەگلىك ئىسىت.

* *

1157 سۆزىن كەستى، ئويلاندى بىر ئاز تۇرۇپ،
كۆزىدىن ياش ئاققۇزدى ئوغلىن كۆرۈپ.

بىگىرمە بىرىنچى باب

ئايتولدىنىڭ ئوغلى ئۆگدۈلمىشكە نەسىھەت قىلغانلىقى باياندا

1158 بار ئەردى بىر ئوغلىلا ئايتولدىنىڭ،
كىچىك ئىدى ياشى ئاشۇ ئوغلىنىڭ.

1159 ئاتى ئەردى ئۆگدۈلمىش، ئەسلى ئېرىغ،
يۈزى كۆركەم ئەردى قىلىقى ئېرىغ.

1160 قىچقىردى ئوغلىنى ئۆزىگە يېقىن،
تۈتۈپ قۇچتى، كۆزدىن ئېقىتتى ئېقىن.

1161 دېدى: ئوغلۇم ئەمدى كېتەرمەن مانا،
بۇ ئورنۇم، مالۇ ـ مۈلكۈم قالدى ساڭا.

1162 سەن ئەردىڭ ماڭا كۆز يورۇقى تۇغقىل،
كېتۈرمەن سېنىڭدىن، ئېسەن ياخشى قال.

1163 بىر تۈركىي ۋەزىر بەك ياخشى دەپتىكەن،
كۆرەر كۆز يورۇقى ئوغۇل ـ قىز ئىكەن.

1164 ئوغۇل ـ قىز غېمى بۇ ـــ تۈۋى يوق دېڭىز،
ئوغۇل ـ قىز غېمىدىن سارغايدى مەڭىز.

1165 كىشىنىڭ بولسا ئوغلى ـ قىزى، خوتۇنى،
نېچۈك كۆرگەي ئۇنىڭ كۆزى ئۇيقۇنى؟

1166 ئوغۇل ـ قىزنى دەپ يەر ئاتا ئۆز ئېتىن،
ئوغۇل ـ قىز ئاتىماس ئاتىنىڭ ئېتىن.

1167 بۇ ئايتولدى ئېيتتى، ئىشىت، ئەي ئوغۇل،
سۆزۈمنى ئۇنتۇما، مۇڭا قوي كۆڭۈل:

1168 مېنى كۆر، ئاتا ئەردىم ئەمدى ساڭا،
ئېتىم ئەردى ئايتولدى، باققىن ماڭا.

1169 هاياتى تولدى ئەمدى ئايتولدىنىڭ،
ئۆكۈنچ بىرلە ئىگىرار، نەپئى يوق ئۇنىڭ.

1170 تىرىكلىك چۈچۈكتۇر، ئاچچىقتۇر ئۆلۈم،
ئۆلۈم تۇتتى، قايدا قېچىشقا يولۇم؟

1171 ئاۋۇندۇم بۇ دۇنياغا كۆڭلۈم بېرىپ،
ۋاپا قىلمىدى ئۇ، مېنىڭدىن بېزىپ.

1172 مېنى ئالدىدى دۇنيا، سۆيۈپ قىچقىرىپ،
كۆڭۈل بەرگەنىدىم، زېرىكتى تېزىپ.

1173 جاپا قىلدى دۇنيا، قېرىدى بۇ قۇت،
سېنى ئالدىمىسۇن، مۇنۇ سۆزگە پۇت:

1174 كېرەكلىك ئىشىم بارچە يەردە قويۇپ،
كېرەكسىزنى قىلدىم هەۋەسكە چۈشۈپ.

1175 تىرىكلىك ـ بوراندەك ئۆتەر ئۇ كېچىپ،
ئىگىرايمەن ئۆزۈمگە بىكار ئېچىنىپ.

1176 پارا ياكى مال بىرلە پۇتمەس ئىشىم،
بۇگۈن يوق قولۇمنى تۇتقۇچى كىشىم.

1177 نېمە دەيدۇ ئاڭلا ئويغانغان كىشى،
ئۆلۈمنى تونۇپ ياخشى يىلگەن كىشى:

1178 ھېكىم ئىلمى كەتتى ئۆلۈمنى كۆرۈپ،
ئاقىل ئەقلى يەتتى، ئەقىلسىز بولۇپ.

1179 نېمانچە ياشان بۇ ئۆلۈم تىرىلمەي،
نېمانچە ياشاندۇر ئادەم ئۇرمەي؟

1180 زېننەتلىك سارايلارنى بۇزغان ئۆلۈم،
پۇتۇن جەم بولغاننى چاچقان ئۆلۈم.

1181 مۇڭا ئوخشىتىپ ئېيتتى شېئىر ئېيتقۇچى،
ئوقۇغىن بۇنى سەن، ئايا بىلگۈچى:

1182 نېمە يار جاھاندا ئاڭا ھېيلە يوق،
نېمە ھېيلە باردۇر، ئاڭا چارە يوق؟

1183 پۇتۇن ئىشقا ھېيلە، ئۇسۇل ـ چارە بار،
مەگەر بۇ ئۆلۈمكىم، ئاڭا چارە يوق.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئاينولدىغا سوئالى

1184 ئىشىتتى ئوغۇل، كۆر، ئاتىسى سۆزىنى،
سۆز ئاچتى ئاتىسىغا ئۆرۈپ يۈزىنى.

1185 دېدى: ئەي ئاتام، بىر سۆزۈم بار ساڭا،
ئېيتايىن ئۇنى مەن جاۋاب بەر ماڭا.

1186 بۇ دۇنيا ئىچىدە ياشىدىڭ تولا،
بىلىم بىلدىڭ، ئەخلاق ئوقۇدۇڭ تولا.

1187 سوردىڭ، ئىشىتتىڭ، ئۆگەندىڭ يانا،
ياشىدىڭ سىناپ، كۆپنى كۆردۈڭ يانا.

1188 نېچوك بولسا بارمۇ ئۆلۈمگه چاره،
بار ئولسا، ئەي زېره‌ك ئاختۇروپ كۆره!

1189 ئەگەر هميله، چاره يوق بولسا بۆله‌ك،
پۇتۇن مال، خەزىنىنى تارىتىش كېره‌ك.

1190 خەزىنه، مۇلۇك ـ مال گەر ئولسا پاناه،
ئېسەن بول، تېپىلار بۇ بايلىق يانا.

1191 نېمه دەر، ئىشتىكىن، كۆزى توق كىشى،
تۇزۇ ـ نان ئىگىسى، سېخىي ئەر بېشى:

1192 كىشىگه ئۇلەشتۇر مال، يېگۈز، ئىچۇر،
سېنى مال كەچۇرگەي، ئۇنى سەن كەچۇر.

1193 ئېسەنلىك كېره‌ك، ئەرگه مال كەم ئەمەس،
تىرىكلىك كېره‌ك، قۇشقا دان كەم ئەمەس.

1194 تىرىك بولسا ئىنسان تاپار مەقسىتىن،
ئېسەن بولسا باش ـ تەن، تىلىكى يېقىن.

تاغدولدىنىڭ ئۆگدۈلمىشكه جاۋابى

1195 جاۋاب بەردى ئايتولدى، ئېيتتى: ئوغۇل،
سۆزۈمنى ئىشىت، ئۇز بۇ ئىشتىن كۆڭۈل.

1196 ئۆلۈمگه پايدا قىلماس ئالتۇن ـ كۈمۈش،
ئۆلۈمنى توسالماس بىلىم هەم ئوقۇش.

1197 ئۆلۈمنى توسالىسا دۇنيا مېلى،
ئىدى ئۆلمەس هېچ چاغدا بەگلەر بېگى.

1198 ھېكمەتلەرگە ھېكمەت پايدا قىلمىدى،
ئالىملارغا ئىلىم يارەم بەرمىدى.

1199 ئۆلۈمگە پايدا قىلسا ئەردىن ئوت ـ ئەم[104]،
قالاتتى تېۋىپلار تىرىك مەڭگۈ ھەم.

1200 ئۆلۈم يوق ـ خاتىر قىلسا ئىدى كۆرۈپ،
مۇبارەك رەسۇللار قالاتتى تۇرۇپ.

1201 تۇغۇلغان تىرىكلەر ئۆلۈر، بىل مۇنى،
ئۆلۈشكە تۇغۇلغان، تىرىك كىم قېنى؟

1202 بۇ دۇنيا قونالغۇ، كېلۈرچى بارار،
يوغان ئەجدىھادەك يېپسە، ئېچىقار.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئاينولدىغا جاۋابى

1203 ئۆگدۈلمىش ئىشتىكەچ، دېدى: ئەي ئاتا،
ئۇقۇلغان ئىكەن بۇ ئۆلۈم بەك يانا.

1204 نېچۈن غاپىل ئولدۇڭ تىرىكلىك تىلەپ،
نېچۈن تارتىشۇرسەن ئەمدى ئىگراپ؟

1205 نېچۈن بۇ قالار مالنى سەن توپلىدىڭ،
ئوشۇق مالنى نېچۈن ئۆلەشتۇرمىدىڭ؟

1206 كىشى ئۆتسە غەپلەت ئىچىدە ياشاپ،
ئۆكۈنسۈن ئۆزىنى ئەيىبلىك ساناپ.

1207 ئۆكۈنچىتىن بۇ كۈندە نە پايدا، ئاتا.
باشىن يەرگە ئۇرسا ئىگراپ مىڭ قاتا؟

1208 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: بالام ئاڭلىغىن،
ئۇ دۇنيا ئىشىن قىل، غاپىل بولمىغىن.

1209 مېنى باستى غەپلەت، پۇشايمان ئۆزۈم،
ئويغان، بولما غاپىل، گۈزەل يۇزلۇكۈم!

1210 ئۆلمەككە تۇغۇلدى تۇغۇلغان بارى،
كى قانچە قىلسىمۇ، كېتەر ئاخىرى.

1211 ۋاقىت تۇتقۇنىدۇر ئۆلۈرچى ئادەم،
يېتىلسە ۋاقىت، كۆر، باسالماس قەدەم.

1212 بىر شائىر ئېيتقان سۆز بۇڭا ئوخشىشۇر،
ئەگەر بۇ ئوقۇلسا، تولۇق سۆز ئېرۇر:

1213 جىمىكى نەرسىنىڭ كۈنى بەلگىلىك،
نەپەس ـ تىن ئېلىشنىڭ سانى بەلگىلىك.

1214 يىل، ئاي، كۈن ئۆتەردەك تىرىكلىك كېچەر،
ئۆتەر كۈن تۇگەتكەي مېنى، بەلگىلىك.

1215 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: كۆر، ئەي ئوغۇل،
نە هالدا كېتەرمەن، كۆرۈپ ئويغاق ئول.

1216 غېمىم سەنلا ئەردىڭ، كېتەرمەن بۇگۈن،
كىچىكلىكتە مەنسىز قالارسەن بۇگۈن.

1217 نېچۈكرەك ئۆتەرسەن مېنىڭدىن كېيىن،
غېمىم يوق مېنىڭكى بۆلەك ئۇشبۇدىن.

1218 ئاتا ئەمگىكى سىڭسە ئوغلىغا كۆپ،
بولۇر بۇ ئوغۇلنىڭ خۇيى - پەيلى خوپ.

1219 ئوغۇلنى قىسىپ تۇتسا، ياخشى ئېرۇر،
ئاتسى - ئانسى بەختلىك بولۇر.

1220 ئەگەر چىڭ تۇتۇلماس ئىكەن ئۇ ئوغۇل،
بولۇر زايە، ئاندىن سەن ئۇزگىن كۆڭۈل.

1221 زەكى بولسا ئالىم، ئوغۇل ئاتسى،
ئۇنى تۇتقۇلۇق چىڭ، شۇدۇر چارىسى.

1222 نېمە دەر ئىشتىكىن ئوغۇللۇق كىشى،
كۆپ ئىشنى كەچۈرگەن - يېتىلگەن يېشى:

1223 كىمنىڭكى بولۇر ئەركە ئوغلى - قىزى،
چېكىپ ئاھ ۋە ھەسرەتتە يىغلار ئۆزى.

1224 كىچىك چاغدا ئوغلىنى قويسا ياۋا[105]،
ئوغۇلدا گۇناھ يوق، ئاتىغا جاپا.

1225 ئوغۇل - قىز خۇي - پەيلى بولسا يامان،
يامان قىلغان ئاتا بۇلارنى ھامان.

1226 قىسىپ تۇتسا ئوغلىن ئاتا ئۆگىتىپ،
ئوغۇل - قىز سۆيۈنۈر چوڭايسا تولۇپ.

1227 ئوغۇلنى قىسىپ تۇت ئاتا بولغۇچى،
ساڭا كۇلمىسۇنلەر كېيىن كەلگۈچى.

1228 ئوغۇل ـ قىزغا ئۆگەت پەزىلەت، بىلىم،
پەزىلەتلە بولسۇن خۇلقى مۇلايىم.

ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئاتىسىغا جاۋابى

1229 جاۋابەن ئۆگدۈلمىش دېدى: ئەي ئاتا،
غېمىڭ يەپ كۆيەرمەن، بولۇرمەن ئادا.

1230 سېنىڭدىن كېيىن مەن تىرىك تۇرمايىن،
سېنىڭ غەملىرىڭنى كۆرۈپ يۇرمەيىن.

1231 سېنىڭ ئورنۇڭدا بىر شەپقەتلىك ئىگەم
جېنىمنى ئالسا، مەندە قالمىسا غەم.

1232 ئەگەر ئۇنداق ئولماي، يېتىشسە ئەجەل،
پۈتۈلمىش بولۇر بۇ ئەجىلى ئەزەل.

1233 نېمە قايغۇرۇرسەن، نېمە بۇ يىغا؟
خۇدا ھۆكمى كەلدى، توختا يىغلما!

1234 يىغلىساڭ دۇنيا ـ مال، دۆلەت قالدى دەپ،
ئۇ قايتماس ھەر نېمە قىلساڭمۇ كۆچەپ.

1235 ئەگەر قالغىنىغا بۇ نېمەت يانا
يىغلىساڭ ئەرزىمەس، توختا، يىغلما.

1236 سېنىڭدىن بۇرۇن كۆپ نېمەتلەر يېگەن
كىشىلەرمۇ كەتكەن شۇ ئىنجىق بىلەن.

1237 بىلۇر ئەردىڭ ئەمدى جاپاچى جاھان ـ
قىلاتتى جاپانى، غاپىل سەن ھامان.

1238 پۈتۈن دۇنيا گەر بىر كىشىنىڭ بولۇر،
تېگەر ئىككى بۆز، ھەممە دۇنيا قالۇر.

1239 تىرىكلىك ئۈچۈن سەن ئۆكۈنسەڭ ئۆزۈڭ،
ئۆكۈن، يىغلا دائىم، قۇرۇتما كۆزۈڭ.

1240 يەنە قايتا كەلمەس كەچۈرگەن كۈنۈڭ،
نە قىلغان بىلەن بولدى تەييار تۈنۈڭ.

1241 مېنىڭچۈن بولسا گەر بۇ قايغۇ ـ ئەلەم،
سۆيۈن، ئەمدى قىلما يەنە قايغۇ ـ غەم.

1242 يارالغان ئىدىڭ سەن، يارالغان ئۆلۈر،
يارالغان ئۆلۈر، ئۇ يارانقان قالۇر.

1243 ئاتام ئەردىڭ ئارتۇق كۆيۈمچان، سېخىي،
سېنىڭدىن كۆيۈمچان يارانقان تېخى.

1244 سېنى ئۇ يارانتى، ساڭا بەردى قۇت،
ماڭا بەرمىگەيمۇ، مۇنۇ سۆزگە پۈت.

1245 قەدىرسىزگە قىممەت ئۇنىڭدىن تېگۈر،
كىچىككە ئۇلۇغلۇق ئۇنىڭدىن كېلۈر.

1246 مۇڭا ئوخشىشار، كۆر، بىر ئاقىل سۆزى،
بۇ ئاقىل سۆزىدۇر ئەقىلسىز كۆزى:

1247 ئەزىز ئول، ئەزىز كىم، ئەزىزلەرگە ئىز[106]،
ئۇنىڭدىن تېگەر ئىز، ئەزىز ئەمدى قىز.

1248 قەدىرسىزگە قەدىر ئۇ، كىچىككە ئۇلۇغ،
يامانغا يۆلەكتۇر، بۇيۇككە ئېگىز.

*　　*

1249 ئىشىتتى بۇ ئايتولدى ئوغلى سۆزىن،
كۆتۈردى قولىن، كۆككە تىكتى كۆزىن.

1250 خۇداغا شۈكۈر قىلدى تولىدىن ـ تولا،
خۇدا بەرگىنىچۈن ئەقىل ئوغلىغا.

ئايتولدىنىڭ ئوغۇللىرىغا جاۋابى

1251 دېدى: ئوغلۇم، بولدى بۇ كۆڭلۈم پۈتۈن،
خۇدا پەزلى بىرلە ياشارسەن قۇتۇن.

1252 قارا، ئۇشبۇ سۆزنى ئاقىل چىن دېگەن،
كۆزۈڭنى قىل ئىتتىك، مەنىسىن چۈشەن:

1253 خۇدا كىمگە بەرسە ئەقىل، ئاڭ، بىلىك،
پۈتۈن ئارزۇسىغا يېتىلگەي ئېلىگ.

1254 كىمىكى بولۇر ياخشى، يۈمشاق خۇيى،
يېتەر ئۇ تىلەككە، يورۇپ كۈن، ئېيى.

1255 پۈتۈن ياخشىلىقنىڭ مۇنى[107] ياخشى خۇلق،
بېرەر ئۇ خۇشاللىقنى مىڭلاپ، تولۇق.

*　　*

1256 بۇ ئايتولدى قولنى كۆتۈردى يانا،
خۇداغا تولا ئېيتتى ھەمدۇ ـ سانا.

1257 دېدى: سەن ياراتتىڭ ئۆزۈڭ ھەممىنى،
بېرەرسەن بۇ سائىسىز جانلىق رىزقىنى.

1258 تۆرەتتىڭ، ئۆستۈردۈڭ مېنى بەخت بىلەن،
ئۇتۇقسىز، گۇناھكار، ئاسىي قۇلۇڭمەن.

1259 جاھان نېمىتىن، ئارزۇسىن بېرىپ،
مۇشۇ چاغقىچە كەلدىڭ ياخشى قىلىپ.

1260 پۈتۈن نېمەت ئارزۇغا يەتتىم تۆگەل،
ئەي ياخشى ئىگەم، مەن سېنىڭدىن خۇشال.

1261 ماڭا كەلدى ھۆكمۈڭ، بارۇرمەن مانا،
ئىدى بىرلا ئوغلۇم، قويارمەن مانا.

1262 ئاتا ئەردىم ئەمدى ئۆلۈر بۇ ئاتا،
ئىگەم، سەن ئاڭا قىل ھايات بەخت ئاتا.

1263 بالادىن يىراق تۇت، راھەتكە يېقىن،
ھەر ئىككى جاھاندا غېمىن سەن يېگىن.

1264 ئۇلاشتۇر ياخشىغا، ياماندىن كۆزەت،
يېمەكلىك، كىيىمدىن بىھاجەتلا ئەت.

* *

1265 كۆڭۈل قېتىدىن قىلدى ياخشى دۇئا،
ئەي ياخشى دۇئا، سەن بالادىن توسا.

1266 نېمە دەر ئىشىت بىر تەقۇادار كىشى،
تەقۇادار كىشى ئۇ، كىشىلەر بېشى:

1267 خۇدا كىمگە قىلسا ئىنايەت، مەدەت،
ھەر ئىككى جاھاندا تاپۇر سائادەت.

1268 خۇدا بولسا قايسى قۇلىغا يۆلەك،
تاپۇر ئۇ ھەر ئىككى جاھاندا تىلەك.

1269 خۇدا پەزلى كىمگە يار ئولسا ئەگەر،
ئۇ ھەممە نېمەتنۇ ـ ئارزۇغا يېتەر.

1270 مۇڭا ئوخشىتىپ ئېيتتى ئاقىل كىشى،
كىم ئاقىل سۆزنى تۇتسا تۇزلەر ئىشى:

1271 ئىگەم ساقلىسا كىمنى ئۇ ساقلىنۇر،
تىلەككە يېتىپ، ياخشى نېمەتلىنۇر.

1272 قايۇ قۇل خۇداغا ئىشەنسە تۇرۇپ،
بالانىڭ ئىشىكى يېپىقلىق بولۇر.

* *

1273 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: ئۇق، ئۇق ئوغۇل،
ئۆلۈمنى ئۇنتۇما، ھامان ئويغاق ئول.

1274 ئىشەنمە تىرىكلىككە، يەلدەك كېچەر،
جاھاندىن كۆچەرسەن، غاپىل بولما ئەر.

1275 سېنى تاپشۇردۇم مەن خۇداغا قاتتىق،
تىلىسە كۆزەتكەي، يېگۈزگەي رىزىق.

1276 بۇگۈن ئايرىلۇرمەن سېنىڭدىن مانا،
ئۆكۈنچىتە تۆكۈپ ياش مەن يىغلاپ يانا.

1277 نېمە قىلىشىڭنى مېنىڭدىن كېيىن،
ئۇقۇلغان قەدەر مەن سۆزلەي، ئاڭلىغىن.

1278 كۆڭۈل، تىلنى تۇز تۇت، خۇداغا تېڭىن،
ئۇ دۇنيا ئىشىن قىل، غاپىل بولمىغىن.

1279 يامان ـ ياخشىلىق ئۇ، خۇدا ھۆكمى، بىل،
خۇداغا ئىشەن سەن ئاڭا قۇللۇق قىل.

1280 تىلە سەن ئۇنىڭدىن نە بولسا تىلەك،
ساڭا يوق مەدەتكار ئۇنىڭدىن بۆلەك.

1281 قەدىرلە نېچۈك بولسا يارلىقلىرىن،
قەدىرلەر سېنى ھەق بۇ كۈن ھەم يارىن[108].

1282 خۇيۇڭنى تۇزەتكىن، يېڭىلمە ئۆزۈڭ،
كۆڭۈل، تىل كىچىك تۇت، چوڭايتما سۆزۈڭ.

1283 ياشىدىم بىر ئانچە، كېتەرمەن بىراق،
نېمە قىلدى دۇنيا ماڭا، ئويلاپ باق!

1284 ئۆزۈڭ ئوتقا ئورما بۇ دۇنيا ئۈچۈن،
كىشى مېلىنى ئالما زورلاپ كۈچۈن.

1285 يىغىشنى بىلىپمەن، يېيىش بىلمىدىم،
كۈن ئۆتتى ئۆكۈنچىتە، پايدا تاپمىدىم.

1286 ساڭا قالدى مېلىم، ماڭا بولدى يۈك،
ھۈرۈر قىل، ئۇنى يەپ ئىشلەتكىن تۇزۈك.

1287 تۇتا بىلسەڭ، بەس، بۇ يىغىلغان مېلىڭ،
ھەر ئىككى جاھاندا قىزارغاي ئۆڭۈڭ.

1288 تۇتۇش بىلمىسەڭ گەر قانچىدۇر مېلىڭ،
يېتىشمەس ساڭا ئۇ، سارغىيۇر رېڭىڭ.

1289 دۇرۇس بول، قىلىقنى پۇتۇن توغرا تۇت،
خۇشاللىق ـ دۇرۇسلۇقتا، سەن بۇڭا پۇت.

1290 نېمە دەر ئىشىت سەن، خۇيى توغرا ئەر،
ھەر ئىككى جاھاندا ئۇ ئەر بەخت كۆرەر.

1291 كىشىكىم ھۇزۇردا كۇن ئۆتسۇن دېسە،
بولۇر توغرىلىقتىن داۋا ئىستىسە.

1292 ئەگەر مەقسىتىڭ بولسا بىر باي بولۇش،
دۇرۇسلۇق بىلەن تاپتى بايلار ئۇلۇش.

1293 تىلىسەڭ بۇيۇك بولماق ـ ئەلگە ئۇلۇغ،
دۇرۇس يولنى تۇتقىن ئۆزۈڭگە ئوچۇق.

1294 كىشى قىلىقى بولسا مۇلايىم، كۆنى،
ھەر ئىككى جاھاندا يورۇيدۇ كۇنى.

1295 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: ئوغلۇم ئىشىت،
جەھەننەمنى ياخشى قىلىقلە بېكىت.

1296 ياماندىن يىراق بول، قىل ياخشىلىق كۆپ،
كېلەر ياخشىلىقلار، يا ئولتۇر يا قوپ.

1297 يامانغا يېقىنلاشما قىلغاي زىيان،
يامانلىق چاقار ئۇ بولۇپ بىر يىلان.

1298 سۆزۈڭنى ئىككى يۈزلۈك ئەرگە دېمە،
يېيىلغاي سۆزۈڭ، سىر ئېچىلغاي يەنە.

1299 ئۆيۈڭگە يولاتما سۈخەنچى كىشىن،
پۈتۈن ئەلگە يايغاي كۆرۈپ بىلمىشىن.

1300 سىتالغان ئىشەنچلىك كىشىن تۈت قاتتىق،
يېتەر ساڭا ئۇندىن تۈمەنمىك تېتىق.

1301 ئىشىت ھەر سۆزنى، تېز پۈتۈپ كەتمىگىن،
بېكىت چىك، كۆڭۈلنىڭ سىرىن ئاچمىغىن.

1302 ھەسەت قىلما ھەمدە يېمە ـ ئىچمە كۆپ،
قالار بۇنى قىلغان ھامان قايغۇرۇپ.

1303 ئايالىڭنى چىك تۈت، يېپىپ يۈر ئىشىك،
خوتۇندىن تېگەر ئەرگە بار ئەسكىلىك.

1304 يولاتما ئۆيگە ياتنى، چىقمىسۇن ئايال،
كىشىنى سىنا ھەم چۈشەن سەن ئاۋۋال.

1305 يېمە مال غېمىن سەن، خۇلق ياخشى قىل،
خۇلق ياخشى بولسا، كېلەر ئۆزى، بىل.

1306 بۇنىڭغا ئوخشىغان بىر سۆز بار، ئىشىت،
بۇ سۆزگە ئەمەل قىل، كۆڭۈلگە بېكىت:

1307 نە لازىم تاۋار ـ مال، كېرەك ياخشى خۇلق،
تېپىلغاي ياخشى مال، ئۆز بولسا قىلىق.

1308 يامانغا نېچۈكمۇ كېرەك تاۋار ـ نەك[109]،
نېچە يىغسىمۇ ھەم گاداي بىرلە تەڭ.

1309 ئۇياتسىز كىشىدىن تېزىپ نېرى تۇر،
ئۇياتلىققا مەندىن مىڭ ئالقىش ياغۇر.

1310 ھولۇقما ھەر ئىشتا سەۋرلىك زۆرۈر،
سەۋرلىك كىشىلەر تىلەككە يېتۈر.

1311 ھەر ئىشتا شېرىن تىل بولۇش يولىن تۈت،
تىلىڭ بولسا شېرىن، كېلەر ساڭا قۇت.

1312 تىلىڭنى كۆزەتكىن، كۆزۈڭنى كۆزەت،
گېپىڭ يىغ، ھالالنى ئاز ـ ئاز لوقما ئەت.

1313 يىراق تۇر خەلقىڭ مالىمانىدىن،
يىراق قاچ ئاممىڭ توپىلىڭىدىن.

1314 چىقارما تىلىڭدىن بۇ بەگلەر سۆزى،
مەگەر ياخشىلىقتىن بۆلەك، ئەي قوزى.

1315 كىشىگە ھەم ئۆزگە قىلما سەن زىيان،
ھەۋەسنى قويۇپ، قىل ياخشىلىق ھامان.

1316 نە ئىشقا كېرەرسەن، چىقىشنى ئويلان،
چىقىشنى ئويلىماسلىق يەتكۈزەر زىيان.

1317 تىرىش، كەلسە ئاچچىق، قىلىپ سەۋرىنى،
سەۋرلىك سۆيۈنەر ئۇ تاڭلا كۈنى.

1318 نېمە دەر، ئىشتىكىن، سەۋرلىك كىشى،
تۈزەر ئەر سەۋرلە بۈزۈلغان ئىشى:

1319 كىشى سەۋر قىلسا تىلىكىن تاپار،
چىداپ تۇرغان ئوۋچى ئۇ ئاق قۇش تۇتار.

1320 يا مۇشكۇل، يا قايغۇ ـ ئەلەم يەتسە گەر،
سەۋر قىلسا، قايتا خۇشاللىق كېلەر.

1321 يېپىلسا بۇ دۇنيا ئىشكى ئەگەر،
سەۋر قىلسا، ئىشلار يەنە تۈزىلەر.

1322 سەۋر قىل، سەۋر ــ ئەر كىشى قىلىقى ئول،
تاپار سەۋرلە ئەر مىسال كۆككە يول.

1323 ئۆلۈمنى ئۇنتۇما تەييار تۇر ئاڭا،
ئۆزۈڭنى ئۇنتۇما ئەسلىگگە قارا.

1324 قېتىلغاندا توپقا، قاراپ قىل سۆزۈڭ،
كىشىلەر ئۆيىدە كۆزەتكىن كۆزۈڭ.

1325 كىرمگە قاراپ سەرپ ئەيلىگىن پۇلۇڭ،
ئۆزۈڭگە مۇناسىپ سۆزلىگىن سۆزۈڭ.

1326 تىلىڭدىن چىقارما ھېچ يالغان سۆزۈڭ،
بۇ يالغان بىلەن خار بولۇرسەن ئۆزۈڭ.

1327 قېرىنداش، تۇغقانغا يېقىنلىقىڭ قىل،
ئۇلۇغ ۋە ئۇششاقتا سۆيۈنچ بىلەن كۇل.

1328 قىلىپ كەڭرى تۇر ـ ئانىنى خەلقە يېگۈز،
كىشى ئەيىبىنى كۆرسەڭ ئاچما، يوشۇر.

1329 ئىبادەتتە چىڭ بول، خۇداغا تەۋىن،
گۇناھتىن يىراق بول، ئۆرۈڭ ساقلىغىن

1330 بەختكە ئېرىشسەڭ كىبىر قىلمىغىن،
ھامان ياخشىلىق قىل، يامان بولمىغىن.

1331 ئاۋۇنما جاھانغا، ئۆتەر ھەم كېتۇر،
ئىشەنمە بۇ دۆلەتكە، چاپسان قېرۇر.

1332 تايانما تىرىكلىككە، چۈشتەك كېچەر،
قۇۋانما بۇ بوش بەختكە، قۇشتەك ئۇچار.

1333 ھاياتنى زايە قىلما، قىل ياخشىلىق،
كېچەر كۈن ئىچىدىن ئال ئىبرەتنى جىق.

1334 مەي ئىچمە، بۇزۇقلۇقتىن بولغىن يىراق،
زىنا قىلما، پاسىق دەپ ئالما ئاتاق.

1335 مۇبارەك بەخت بۇ قىلىقتىن قاچار،
ئۇ ئەرگە پېقىرلىق يولىنى ئاچار.

1336 نېمە دەر، ئىشىتكىن، سىنالغان كىشى،
سىنالغان كىشىلەر بىلەر ئىش بېشى؛

1337 مەي ئىچمە، زىنادىن سەن ئەيلە ھەزەر،
بۇ ئىشلار گادايلىق تونىن كىيدۇرەر.

1338 ھاراق مىڭ گۇناھقا پاتۇرغاي سېنى،
قاچار بەخت زىنادىن، يۈزۈڭ تۆكۈلەر.

1339 سۆزىن كەستى ئايتولدى، دېدى: ئەي ئوغۇل،
ئۇنتۇما، كېرەكلىك ساڭا سۆز ئۇ شول.

1340 تولۇق سۆزلىدىم مەن، ئىشەنگىن ماڭا،
سۆزۈم ئاڭلىساڭ، بەخت كېمەيمەس ساڭا.

1341 بۇ ئېيتقان سۆزۈمنىڭ ۋەسىيەت ئېتى،
ئۇنتۇما بۇ سۆزنى كۆڭۈلگە پۈتى.

يىگىرمە ئۈچىنچى باب

ئايۇلدىنىڭ ئەلىگكە ۋەسىيەتنامە يازغانلىقى ھايانىدا

1342 قەلەم ـ قەغەز ئېلىپ، بۇ ئاقىل تېتىك،
خۇدا ئاتى بىرلە پۈتىدى بىتىك.

1343 سۆزىن باشلىدىن تەكرى ئاتى بىلە،
ياراتقان، ئۆستۈرگەن، كەچۈرگەن ئىگە.

1344 ياراتتى تۈمەنمىڭ ـ سانسىز تىرىك جان،
بېرەر رىزق، ئاچ قويماي ھېچ بىرىن ھامان.

1345 يۈرۈتەر ھەممىگە تىلىگەن تىلەك،
ئۇنىڭغا كېرەكمەس ھېچ ئارقا يولەك.

1346 تىلىسە ياراتۇر، بولۇر خاھىشى،
تىلىكى بويىچە بولۇر قىلمىشى.

1347 ئۆلۈمگە ياراتتى بۇ سانسىز قونۇم[110]،
ئۆلەر ھەممە تىرىك، ئاڭا يوق ئۆلۈم.

1348 سۆيۈملۈك ئەلچىگە مەندىن مىڭ سالام،
يېتۈرسۇن خۇدايىم ئۇزۇكسىز مۇدام.

1349 ئۇنىڭ ھەممە ئەسھاپ يارلىرىغا ھەم،
سالىمىنى ئۇزمەي يەتكۈزسۇن ئىگەم.

1350 ياشا سەن ئۇزۇن ۋاقىت، ئەي بەختىيار خان،
كۆپ ئەللەر ئۇزرە سۈر خاقانلىق زامان.

1351 ئېتىم ئەردى ئايتولدى، قىلىقىم تولۇش،
تولۇنلۇق تۇگىدى، تۇگەتتى ئۆلۈش.

1352 ئۆلۈم ئەلچىسى كەلدى، تۇتتى قاتتىق،
قۇتۇلار يېرىم يوق، يوقالدى تاتىق.

1353 كۆپ ئېھسان بىلەن ياخشى تۇتتۇڭ مېنى،
كېتەرمەن خىزمەت ئەتمەي، تاشلاپ سېنى.

1354 بۇنىڭغا جاۋابەن ۋەسىيەت بىتىك
پۈتۈپ قويدۇم ئەمدى ساڭا، ئەي تېتىك.

1355 جاھاندارچىلىقتا ساڭا يار ئىدىم،
ئىشىگىنى ئادالەتتە قىلار ئىدىم.

1356 مانا ئەمدى ئارتۇق كۆيۈمچان بولۇپ،
ۋەسىيەت سۆز پۈتتۈم، ئوقۇغىن كۆرۈپ.

1357 نە دەيدۇ ئىشىتكىن، كۆيۈمچان كىشى،
كۆيۈمچانلىق ئېرۇر كىشىلىك بېشى.

1358 كۆيۈمچان كىشىنىڭ ئۇگۈت سۆزىنى تۇت،
ئۇگۈت سۆز بەرەر ئوۋ قىلىپ ساڭا قۇت.

1359 كۆيۈمچان كىشىدۇر كىشىلەر چىنى،
كۆيۈمچان سۆزىنى تۇت، زورايتار سېنى.

1360 ئەي ئەلىگ مانا مەن كۆيۈمچان ساڭا،
سۆزۈمگە ئەمەل قىل، ئەي ھوشيار توڭا.

1361 ئۆلۈم كەلدى ئۇتتۇر، ئۆكۈندۈم ئۆزۈم،
هېچ پايدا قىلمىدى ئۆكۈنچىم، سۆزۈم.

1362 كېرەك بولدى ئەمدى تائەتلىك ئىشىم،
ئۆكۈنچ بولدى بارلىق يامان قىلمىشىم.

1363 قېلىپ قالدى يىغقان بۇ ئالتۇن ـ كۈمۈش،
هېساب بەرمىكىم بولدى تەككەن ئۆلۈش.

1364 ئۆلەرمەن ئۆكۈنۈپ پايدىسىز، ئىسىت،
ئىگەم رەھمىتىدىن بۆلەك يوق ئۈمىد.

1365 بۇ كۈن مەن كېتەرمەن مانا چارىسىز،
ئارقامدىن كېلەرسەن تاڭلا شۇبھىسىز.

1366 ئۆلۈم تۇتماستىن ئاۋۋال ئويغان ئەلىگ.
ئىشىڭنى تۈزەت سەن ئىشلىتىپ بىلىك.

1367 بالا ـ زورلۇق ۋاقتىدا قىل ياخشىلىق،
تىلىك هەم قولۇڭدىن سۆيۈنسۇن خەلق.

1368 ئېسەنلىك چېغىڭدا ياخشىلىق ئاشۇر،
تاۋار ـ مال باردا ئۈلەشتۇر، يېگۈز.

1369 نە دەيدۇ ئىشتىكىن دۇرۇس سۆزلۈك ئەر،
كىچىك چاغ ئويغانغان، ئىتتىك كۆزلۈك ئەر:

1370 ئۆلۈمگە هازىرلان ئۆلۈش ئالدىدا،
خۇداغا تائەت قىل تىرىك ۋاقتىدا.

1371 ئۆلۈم كەلسە تۇتسا، ئۆكۈنچ پايدىسىز،
نېچە ئىگرىسا قارا يەر ئاستىدا.

1372 ئەي ئەلىگ، تىرىشقىن مېنىڭدىن كېيىن،
ۋاقىت ـ كۈن زايە قىلماي ھەققە تېۋىن.

1373 جاھان ئالدىمىڭدا سېنى بەخت بىلە،
جىمىكى ئىشىڭدا توغرىلىق تىلە.

1374 قانۇن تۈز يۈرۈتكىن خەلققە كۆنى،
كۈنۈڭ ياخشى بولغاي قىيامەت كۈنى.

1375 بۇ دۇنيا ئۇچۇن ئوتقا ئاتما ئۆزۈڭ،
ئۇرۇپ نەپس بويىنىن، ئال تەندىن ئۆچۈڭ.

1376 بۇ دۇنيا بېگى سەن ئاڭا بولما قۇل،
سېنى تاشلىماستا، ئۇنى تاشلا تۇل.

1377 غۇرۇرلانما ئارتۇق، كىبىر قىلمىغىن،
بۇ دۇنيا ئىشەنچسىز، كۆڭۈل بەرمىگىن.

1378 كىشى ياخشىسىنى يېقىن تۇت ھامان،
ياماندىن ھەزەر قىل، يېتەر كۆپ زىيان.

1379 تەمەخور كىشىگە سەن بەرمە ئىشىڭ،
ۋاپاسىز كىشىگە يېگۈزمە ئېشىڭ.

1380 تائەتكە غەيۇر بول، گۇناھتىن توسال،
تائەتتىن بۆلەكتىن نەپ تەگمەك مۇھال.

1381 ئۆلۈمنى ئۇنتۇما، توسار نەرسە يوق،
مۆكۈتكىن چىقاردەك چىقار بىتۈيۈق.

1382 نېچە قاچساڭ ئاخىر ئۆلۈم تۇتقۇسى،
نېچە قالساڭ ئاخىر ئۆلۈم يەتكۈسى.

1383 سەگەك ئول ئۆلۈمدىن، غاپىل قالما سەن،
بولۇر يەر تۆشەك، ھەر نېچە ياشا سەن.

1384 قېنى كىم قۇتۇلدى ئۆلۈمدىن قېچىپ،
ئەجەلنىڭ ۋاقتىدىن كىم قالدى ئېشىپ؟

1385 ئەجەب ياخشى ئېيتقان ئالىم ئوخشىتىپ،
ۋاقىت، كۈن، تىرىكلىكنى ماسلاشتۇرۇپ:

1386 كارۋانغا ئوخشار بۇ ئادەم ئوغلانى،
تۇرالمايدۇ مەنزىلدە، مەنزىل قېنى؟

1387 تۆرەلگەندە ئوغۇل ئاتا پۈشتىدىن،
نەچچە ئاي تاپار تىنچ جاي ئانا قارنىدىن.

1388 ئانىدىن تۇغۇلغاندا قويسا ئېتىن،
يولۇچى بولۇپ ئۇ مەنزىل ۋاقىت ئېتىن.

1389 كۈنى بىر مېڭىم ئۇ، تۈنى بىر مېڭىم،
ئۆلۈمگە ئاپىرار، قۇرۇتۇپ ئۆڭۈم.

1390 جاھان بىر قونالغۇ، گۆرۈڭ بىر تۇشۇن[111]،
قويساڭ بۇ تۇشۇندىن تۇشۇن ئۇ ئاجۇن.

1391 كۆتەر ئۇ جاھاندا سېنى ئىككى يول،
بولۇركىن ئىككى يولدىن نەسىپ قايسى يول؟

1392 يولۇڭ كەلسە ئوڭدىن تۇزلەر ئىشىڭ،
ئەگەر كەلسە سول، ئىگراپ ئۇرارسەن بېشىڭ.

1393 جاهان بىر تېرىلغۇ، ئەي ئەلىگ قۇتى،
تېرىسا ئورار ئەر تىرىكلىك ئوتى.

1394 ئىمە تەرسە يەرگە شۇ نەرسە ئۇنەر،
نېمىنى تېرىسا شۇنىلا ئالار.

1395 كىشى مېلىنى ئالما هەم تۆكمە قان،
بۇ ئىككى گۇناهتىن ئىگراپ چىقار جان.

1396 بۇ چۇشتەك تىرىكلىك ئۆتەر بەلگىسىز،
بەگ ئولسۇن ياكى قۇل، كېتەر كەلگۈسىز.

1397 قېنى ئۇ، چۇشۇگدەك كەچۇرمىش كۈنۈگ،
ئۆكۈنچتىن بۆلەكمەس بۇ قالمىش كۈنۈگ.

1398 نە دەيدۇ، ئىشتىكىن، ئويغانغان كىشى،
ئويغىنىپ كېيىن ئۇ ئۆكۈنگەن كىشى:

1399 چۇشۇگدەك كەچۇردۇگ تىرىكلىك چېغىگ،
قېتى پايدا، كۆرسەت ماڭا بىر ئىزىگ؟

1400 كەچۇردۇگ كۈنۈگنى هەۋەس ـ ئارزۇدا،
تۈگىدى تىرىكلىك، قالدى پۇشمانىگ.

1401 تىرىكلىككە ئالدانما، بەكمۇ ساقىن[112]،
تىرىكلىك ئۆلۈمگە ناهايەت يېقىن.

1402 بېخىل بولما، ئەلىگ، سېخىي بول، سېخىي،
قالۇر مەڭگۈ ئۆچمەس سېخىيلىق ئېتى.

1403 قوشۇن، ئات، يىگىتكە قۇۋانما ئۆكۈش[113]،
نەپ بەرمەس ئۇلار ھەم بۇ ئالتۇن - كۈمۈش.

1404 پىدا قىلما ئۆزنى بۆلەكلەرنى دەپ،
ئۆزۈڭگە ئېچىن، ئوتقا كىرمە كۈچەپ.

1405 سېنىڭدىن بۇرۇنقى جاھان بەگلىرى،
جاھان قويدى، كەتتى، گۆر ئولدى يېرى.

1406 ساڭا ھەم تۇرۇپتۇ تەييار بۇ ئۆلۈم،
پەقەت ۋاقىت كۈتەر ئۇ، ئەي يورۇق كۈنۈم.

1407 تېمە دەر ئىشىت، دۇنيا ئەيىبىن بىلىپ
ساڭا سۆزلىگۈچى، ئەقىلدىن ئېلىپ:

1408 گويا بىر تۇزلۇق سۇ بۇ دۇنيا مېلى،
كىشى قانماس ئېچىپ، نەم بولماس تىلى.

1409 بۇ دۇنيا كۆلەڭگە كەبى، ئەي توڭا،
قاچار ئىزدىسە، قاچساڭ يېپىشۇر ساڭا.

1410 ئالۇۇنغا[114] ئوخشايدۇ بۇ دۇنيا ئىشى،
تۇتاي دەپ سۇنسا قول، يىتتۇرەر كىشى.

1411 ئەلىگ، غەيرەت ئەيلەپ ئۆزۈڭ ياخشى بول،
بېگى ياخشى ئولسا، خەلق ياخشى ئول.

1412 خەلق قوي كەبىدۇر، بېگىدۇر چوپان،
چوپان بولماق كېرەك قويغا مېھرىبان.

1413 ئىشىكتە يىغلىغان تولا ئاچ بۆرى،
ئەلىگ سەن كۆزەت بەك قويۇڭنى، يۇرى!

1414 غەزەپلەنمە ئىشتا، سەن ئۆپكەڭنى باس،
بەگ ئولسا غەزەپلىك، بۇ بەگلىك تۇرماس.

1415 كىشىگە يىرىك سۆز قىلما، يىغ تىلىن،
يىرىك سۆز يېلىنجاپ تۇرغان بىر يېلىن.

1416 سىلىق بول، بېسىق بول، ياۋاش، تىنچ بول،
پۇتۇن ياخشىلىققا يەتكۈز ئۆزۈڭ قول.

1417 تۇرۇپتۇ ئالدىڭدا ئۇزۇن يول ـ سەپەر،
ئاقىللار بۇ يولغا خوپ ئوزۇق ئېتەر.

1418 ساراي، قەسىر سالما، ئەي ئەلىگ قۇتى،
تەييارلۇر ساڭا ئۆي، قارا يەر قېتى.

1419 ئېگىز، كەڭ، بېزەكلىك سارىيىڭ قېلىپ،
ئىگرارسەن قاراڭغۇ يەر ئۆيدە يېتىپ.

1420 نە لازىم خەزىنە ـ بۇ ئالتۇن ـ كۈمۈش،
ساڭا تەگكۈسى ئىككى بۆزلا ئۇلۇش.

1421 مۇڭا ئوخشىتىپ ئېيتتى شائىر تىلى،
بۇ شائىر سۆزى، كۆر، ئاچار سۆز يولى:

1422 غاپىل ئادەم ئوغلى تولا مال يىغار،
يېيەلمىدۇ ـ يوقمۇ، چۈشەنمەي قالار.

1423 بېيىپ ئۇ تىلەككە ئېرىشكەچ پۇتۇن،
توگەپ بۇ تىرىكلىك، ئەزىز جان ئۇچار.

1424 ئاۋۇنما، قوۋانما ھۇزۇرغا، ئەي خان،
ئاۋۇنچىك، قوۋانچىك ئوخلىتار ھامان.

1425 تىرىكلىك زايە قىلما دۇنيانى دەپ،
قىينايدۇ سېنى ئۇ ئۆتكۈنچى كۈچەپ.

1426 ئاغى ـ چۈز پۈركەنگەن بۇ نازۇك تېنىك،
قارا يەر يېپىنار ئەي ئاقىل، بىلىك.

1427 ئۆتسىمۇ سۆيۈنچكە تېنىك ئاۋۇنۇپ،
قارا يەر قېتىدا ياتار سوزۇلۇپ.

1428 تەۋرەتمەس يورغا ـ يۈگرۈك ئاتتىن چۈشۈپ،
مىنەرسەن ئېگەرسىز ياغاچ، مۈكلىنىپ.

1429 بۇنى ئوق، تەييارلان ئۆلۈمگە ھامان،
يېمە يەر قېتىدا تاڭلا پۈشايمان.

1430 ھەر ئىشتا خۇدادىن سەن تەۋپىق تىلە،
سېنى قوللار ھەق، شۇبھىسىز، كۈچ بىلە.

1431 يامانۇ ـ ياخشىلىق كەلسە بول رىزا،
ئېغىزنى دۇرۇس تۇت، بوي ئەگ قازاغا.

1432 بولاي دېسەڭ ئىككى جاھان باشچىسى،
يېقىنلاشما بۇ بەش ئىشقا ياخشىسى:

1433 ھارامغا قوشۇلما ۋە كۆرسەتمە كۈچ،
خۇسۇمەت قىلىپ تۆكمە قان، ئالما ئۆچ.

1434 پاساتتىن يىراق تۇر، سەن ئىچمە شاراب.
قىلۇر بۇ نەرسىلەر بەگلىگىڭ خاراب.

1435 تىلىسەڭ بەگلىكىڭ سەن مەڭگۈ مۇدام،
بول ئادىل، زۇلۇمنى يوقاتقىن تامام.

1436 ئەلگ سەن بۇگۈن خەلقىنىڭ باشچىسى،
بول ئويغاق، ئەقىللىك، خەلق ساقچىسى.

1437 يۇدۇلدى بويۇنغا، ئەلگ، ئېغىر يۈك،
غاپىل ئولما، ساقلان، ئەي خۇلقى تۇزۇك.

1438 ۋۇجۇد رايى ئەيلەر نەپسكە ئەسىر ئول،
ئەسىر بولما، بولساڭ ئۇنىڭدىن قۇتۇل.

1439 كەچۈرگەن تىرىكلىك بولدى بوران ـ يەل،
بۇ قالغان تىرىكلىك بېرەر قانچە ئەل؟!

1440 زايە قىلما ئەمدى بۇ قالغان كۈنۈڭ،
گۈناھ ۋە قۇسۇردىن ئېرىنغدال ئۆزۈڭ.

1441 بۇ دۇنيا بىۋاپا ئېرۇر، ياخشى يىل،
كېچەر دۇنيادا ئۆز ئوزۇقۇڭنى قىل.

1442 نېمە دەر، ئىشتىكىن، تەقۇادار كىشى،
تەقۇادار كىشىدۇر جاھانىڭ بېشى:

1443 بۇ دۇنيا قونالغۇ، ئۆزۈڭ سەن كارۋان،
قونالغۇدا كارۋان قانچىلىك تۇرغان؟

1444 بۇ دۇنيا سارايدۇر قازانماق يېرى،
نە تاپساڭ بۇ يەردىن، ئۇنى ئال، يۈرى.

1445 كۆچەرسەن، ئۆزۈڭ كۆچنى ئاۋۇال ئەۋەت،
كېرەكنى ئال، كېرەكسىزنى تاشلىۋەت.

1446 مانا مەن كېتەرمەن، ئال ئىبرەت كۆرۈپ،
تىرىشقىن، كېتەردە گۈزەل ئات قويۇپ.

1447 ئۆلۈش هالدا تۇرغان تىرىك نېمە دەر،
ئۆلەردە ۋەسىيەت قىلىپ كەتكەن ئەر:

1448 تىرىككە نەسىهەت قىلۇر ئۆلگۈچى،
ئىشىتكىن ئۇنى، بول كۆڭۈل قويغۇچى.

1449 ئۇ دەر: ئەي تىرىك، سەن بولمىغىن غاپىل،
غاپىلمەن، ياتارمەن ئۆكۈنۈچتە يىل ـ يىل.

1450 تىلىسەڭ، ئەي ئەلىگ بەگلىك ئۈزۈن يىل،
قىلار ئىش نەچچە، قىلماس نەچچە، يىل.

1451 تىرىش ئادىل ئولماققا، كۆرسەتمە كوچ،
خۇداغا تائەت قىل، ئىشىكىنى قۇچ.

1452 ئىككىنچى، غاپىل بولما، ساق تۇر ئاگاھ،
ساڭا تەگمىگەي، يىل، يىر بالا ناگاھ.

1453 ئىككى ۋاقتا قىلما نېچۈك بولسا ئىش،
هەۋەس ۋە غەزەپتە چىڭ چىشلىگىن چىش.

1454 قىلىنسا بۇ ئىشلار ئەل كۆزىتىلۇر،
بۇ بەگلىك تۇرار كۆپ، ئامانلىق كېلۇر.

1455 ئەزىزلەپ ياخشىنى كۆتەر يۇقىرى،
يامانغا بەرمە ئىش، قىل ئەلدىن نېرى.

1456 يامان تۇزمە قانۇننى، بەك ياخشى تۇز،
كۇنۇك ياخشى بولغاي ھەم بەختىكمۇ ئۇز.

1457 بىمە دەيدۇ مەشھۇر ئالىم، ئاڭلىغىن،
بۇ سۆزدىن ئۆزۈڭگە نەسىپ تاللىغىن:

1458 قانۇنىنى تۇز ياخشى قانۇن تۇزگۈچى،
يامان تۇزسە بولۇر تىرىك ئۆلگۈچى.

1459 يامان تەرتىپ ئورناتما، ئەي بەگ ھېكىم،
يامان بولسا قانۇن، بولالماس ھاكىم.

1460 يامان تۇزسە قانۇن كىم ئۆز دەۋرىدە،
يامان ئات قويار ئۇ ئۆزى كەينىدە.

1461 كىم ئۇ ياخشى قانۇننى بەرپا قىلار،
ئۇنىڭ شۆھرىتى تا ئەبەدكە ياشار.

1462 دىققەت قىل، ھولۇقما ئەلگە سەن ئۆزۈڭ،
پۇل ئويغاق ۋە ھوشيار، ئۇنتۇما تۇۋۇڭ.

1463 يامان قىلما خۇلقۇڭ، ئەي ئىلكى ئۇزۇن،
سېنى يىغلىتۇر ئۇ ھەر ئىككى ئاجۇن.

1464 بولۇپ خەلقە يېقىن، ئۇزاردى قولۇڭ،
تەئەسسۇپتا كېچەر ھاياتىڭ ـ كۇنۇڭ.

1465 جاھان ئۆتكۈچىدۇر، ئۇنى ئۆتتى بىل،
ئۆلۈم كەلگۈچىدۇر، ئۇنى كەلدى بىل.

1466 مېنى كۆر، مېنىڭدىن سەن ئال نەسىھەت،
تىرىكسەن بۇگۈن، تاڭلا چەكمە نادامەت.

1467 كىشى ئۆلسە ئاندىن بىر مىراس قالۇر،
ئەي ئالىم، ساڭا بۇ مىراسىم بولۇر.

1468 سۆيۈملۈك ئىدىڭ سەن، ئەي ئەلىگ ماڭا،
پايدىلىق مىراسنى مەن قويدۇم ساڭا.

1469 پايدىلىق مىراستۇر كىشىلەرگە سۆز،
مىراس سۆزنى تۇتسا بولۇر پايدا يۈز!

1470 پۈتۈپ قويدۇم ئەمدى بۇ سۆز چىننى،
ئۇنتۇما بۇ سۆزنى، ئۇنتۇما مېنى.

1471 ياشاپ قانچىلىك كۆپ، كۆرەرسەن كۆرۈم،
يانار جايىڭ ئاخىر بولۇر شۇ ئۆلۈم.

1472 ئۆلۈم شۇبھىسىز، بىر كۈن ئاخىر كېلۇر،
بۇ بارچە تىرىكنىڭ جېتىنى ئالۇر.

1473 دەۋەتچى كېلىشكە تەييارلىق كېرەك،
ئۇزۇن يول يۈرۈشكە ھازىرلىق كېرەك.

1474 ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇشقا يوق ھېچ ئامال،
ئۆلۈمگە ھازىرلان، كېرەكلىكنى ئال.

1475 نە دەر، ئاڭلا، ئەقلى تولۇپ يەتكەن ئەر،
ئۆلۈمنى ئۆلۈشتىن بۇرۇن بىلگەن ئەر:

1476 ئۆلۈم نۆۋىتى ئۆز پەيتىدە كېلۇر،
ئۆلۈمگە ئۆزۈڭنى راسلا، تەييار تۇر.

1477 كۆموش قۇر باغلىيان مەن ـ مەن دېگەنلەر،
ئۆلۈم تۇتسا ئۇنى، ئۇزۇلگەي بۇ قۇر.

1478 ئەي ئەلىگ، ئۆتىدىم مانا مەن ھەققىڭ،
ئادا قىلدىم ئەمدى سېنىڭ شەپقىتىڭ.

1479 خۇدا بەرسۇن تەۋپىق پۇتۇن ئەزگۈگە،
قۇتاتسۇن بۇ ئەزگۈ يېمەك ـ كەيگۈگە.

1480 ئېسەن بول، تىرىكلىك قىلىپ مىڭ ياشاپ،
قۇۋانچ ۋە سۆيۈنچتە تولا ئەل سوراپ.

1481 ئېرۇر مېھرىبانلىق پۇتۇن بۇ سۆزۈم،
سالامەت ـ ئېسەن قال گۇزەل يۇزلۈكۈم.

1482 مانا مەن كېتەرمەن، ئەي ئەلىگ قۇتى،
قېلىپ قالدى ئوغلۇم ـ بۇ باغرىم ئوتى.

1483 بۇنى تاپشۇردۇم مەن ھەققە يالۋۇرا،
تىلىسە ئۇ ساقلار كۆيەر ئوت ئارا.

1484 ساڭا ھاجىتىم شۇ: قاراپ قوي ئاڭا،
يىراق قىلما، بولۇپ قالمىغاي ياۋا.

1485 ھەر ئىشقا قىلۇر بىر سەۋەبنى خۇدا،
يامان ـ ياخشىلىقتۇر ئۇنىڭ قولىدا.

1486 ئوغۇل ـ قىز سەۋەبى ئاتا ھەم ئانا،
بۇزۇلسا قىلىقى، تۇزەلسە يانا.

1487 مانا مەن ئاتىسى ئۆلەرمەن بۇ كۈن،
كىچىك قالدى ئوغلۇم يېتىم ـ ئۆكسۈزۈن[115].

1488 تونۇساڭ خادىم ھەققى بار مەندە دەپ،
ئۇنى ياخشى يولغا ئۈندە، بول سەۋەب.

1489 قاراپ تۇر، ئۆگەت ئاڭا ئەردەم، بىلىك،
بىلىم پەزلىلە بولسۇن ئەلگە يېتەك.

1490 يېتىلسۇن، تۇزەتسۇن قىلىق ـ ھەرىكىتىن،
لاياقەت بىرلە ئۇ تاپسۇن خىزمىتىن.

1491 ئۇنى قويمىغىن بوش، قاتتىق تۇت سىقىپ،
تۇتۇلسا ئوغۇل چىڭ، تاپار قۇت بېرىپ.

1492 نېمە دەر ئىشىت، چال، بىلەرمەن كىشى،
سىناپ ھەم ئوقۇپ سۆز سۆزلىگەن كىشى:

1493 ئوغۇلنى كىچىكتە ئوقۇتماق زۆرۈر،
كىچىكلىكتە بىلسە ئۇتۇقلۇق بولۇر.

1494 ئوغۇل ـ قىز ئايىماي تاياق بىرلە ئۇر،
تاياق قىز ـ ئوغۇلغا بىلىم ئۆگىتۈر.

1495 كىچىك چاغدا بىلسە بالا نېمىنى،
قېرىپ ئۆلمىگۈنچە ئۇنتۇماس ئۇنى.

* *

1496 ئۇ خەتنى تۇگىتىپ باغلىدى تۇرۇپ،
ئېلىپ ئوغلىغا بەردى قولىنى سۇنۇپ.

1497 دېدى: تۇت بۇ خەتنى، يوقاتما ئوغۇل،
ئەلىگكە يېتۈرگىن، مىراسىمدۇر ئول.

1498 خېتىمنى ئوقۇسۇن، سۆزۈم تۇتسۇن ئۇ،
ئۆلۈمگە بولۇپ تەق، ئىشىن ئەتسۇن ئۇ.

* *

1499 ئۇلۇغ بىرنى تىندى، قاراپ ئوغلىغا،
دېدى: بىل بۇنى، ماڭ ھەقلىق يولىغا.

1500 ئۇ باستى ئوغلىنى باغرىغا قۇچۇپ،
ئۆپۈپ يىغلىدى كۆپ يېشىنى تۆكۈپ.

* *

1501 دېدى: ئەي ئوغۇل، سەن كۆرەرسەن مېنى،
نە ھالدا كېتەرمەن، ئۇنتۇما بۇنى.

1502 ساڭا ھەم كېلەدۇر شۇبھىسىز بۇ كۈن،
ئاپىل بولما، ئاخىر ئۆلۈسەن بىر كۈن.

1503 كېرەكلىك سۆزۈمنى مەن ئېيتتىم ساڭا،
سۆزۈمنى ئۇنتۇما، دۇئا قىل ماڭا.

1504 يېتىپ چاغ ئەلىگ گەر ئىستىسە سېنى،
ھالال قىل خىزمىتىن، قەدىرلە ئۇنى.

1505 لاغايلاپ يۈھۈدە يۈرمىگىن ئۆزۈڭ،
سىلىق، توغرا بولسۇن قىلىقىڭ، سۆزۈڭ.

1506 يېتىپ ئاخشىمى كەچ، يەنە تۇر سەھەر،
سەھەر تۇرسا بەختى كىشىنىڭ ئۆسەر.

1507 خۇدا بۇيرۇغىنى ئەزىز تۇت ئەزىز،
ئەلىگكە خىزمەت قىل، بېرىپ دىلنى تېز.

1508 يامانغا يولىما، يىراق تۇر ھامان،
تۇزەت خۇي ـ پەيلىڭ، قىل ياخشىلىق ھەر ئان.

1509 كۆزۈڭنى كۆزىتىپ، سالامەت يۈرى،
ئۆزۈڭنى كۆزىتىپ، سالامەت قېرى.

* *

1510 سۆزىن كەستى، ئوغلىن قۇچۇپ يىغلىدى،
يانا ئىكراپ تولا پۇشايمان يېدى.

1511 دېدى: ئەي ئىشەنچسىز جاھان، بىۋاپا،
نېچۈك قىلدىڭ ئەمدى ماڭا سەن جاپا.

1512 يېبان نازۇ ـ نېمەت بېقىلغان ئۆزۈم،
كىرەر بۇ قارا يەرگە كۆركەم يۈزۈم.

1513 ئانىدىن نېچۈك مەن تۇغۇلسام شۇ كۈن،
كېتەرمەن مۇڭ ئىچرە يالىڭاچ بۇ كۈن.

1514 نېمە دەر، ئىشىتكىن، ئۆلۈۋاتقان ئەر،
ئۆلۈمگە ئۆكۈنۈپ ئىكراۋاتقان ئەر:

1515 قېرىنىدىن چىقاردىڭ، قېرىنغا كىرۈر،
شېكەر يېگەن تەننى يىلانلار يېيۈر.

1516 ئىسىت ھەي يىگىتلىك، تىرىكلىك ئىسىت،
ئۆكۈنچلۈك يىغى بىرلە گۆرگە كىرۈر.

* *

1517 قىلىپ بەس يىغىسىن ئۇ ئەقلىن يىغىپ،
ئۇلەشتۈردى مالىن ھەدىيە قىلىپ.

1518 رىزالىق تىلىدى يېقىنلاردىن ئول،
ئالۇر بولدى جانى يېشىل كۆككە يول.

1519 كۆزىن كۆككە تىكتى كۆتەردى قولىن،
شاھادەت بىلەن كەستى تەبرەر تىلىن.

1520 يورۇق جان ئۇزۇلدى، قارايدى كۈنى،
خۇدا ئاتى بىرلە كېسىلدى تىنى.

1521 سۇزۈك جان تىلىدى ئېگىزدىن تۇرۇق[116]،
ئۇچۇپ كەتتى جان، قالدى جىسمى قۇرۇق.

1522 بولۇپ تۇغمىغاندەك يىتىپ كەتتى جان،
جاھاندا ئېتى قالدى بەلگە ـ نىشان.

1523 تىمە دەر ئىشىت ئەمدى كۆڭلى كۆنى،
غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغانغان كۈنى:

1524 ۋۇجۇدۇڭ ئۆيىدۇر بىزەكلىك ئۆيۈڭ،
سۇرۈڭ جان ئۆيىدۇر سۇرەتتەك تېنىڭ.

1525 قۇرۇق تەن قالۇر ئۇ ئۇچۇپ كەتسە جان،
خۇدالا بىلۇر نەگە بارغاي بۇ جان.

1526 جان ئورنى ئېگىزده، بىل ئەي بەختيار،
تۆۋەن چۈشسە يامان پالاكەت بولار.

1527 ئۇ شەكسىز ئىككىدىن بىرىنى تاپار،
ئۇ ئۆلمەس، ئۇزۇن ھەم مەڭگۈلۈك ياشار.

1528 نە چاغلىق زەئىپتۇر بۇ ئىنسان ئۆزى،
يۈرەكەن يىتەر ئېتى، كېسىلۈر سۆزى.

1529 قەيەردىن كېلۈركىن؟ قەيەرگە بارۇر؟
قەيەردە تۇرۇركىن؟ قەيەردە يۈرۈر؟

1530 بىلىملىك بىلەمدۇ؟ نېمە دەر بۇنى؟
ئەقىللىك ئۇقامدۇ؟ نېمە دەر ئۇنى؟

1531 خۇدادىن بۆلەك يوق بۇنى بىلگۈچى،
پەقەت بىرلا تەڭرى بۇنى ئۇققۇچى.

1532 گاھى ئۇ يوشۇرۇنۇپ كېزەر بەلگىسىز،
ۋە بەزى كۆرۈنۈپ، كېتەر بەلگىسىز.

1533 تولا قىسقا ئۆمۈرلۈك بۇ ئىنسان ئۆزى،
غېمىلا ئۇزۇن ھەم بۈيۈك تىل ـ سۆزى.

1534 كۆرەرسەن، بۇ ئىنسان زەئىپ نە قەدەر،
ئۇ شۇنچە يامانلىق نېچۈك كۆتىرەر؟

1535 ئىككى كۈنلۈك ئۆتكۈنچى دۇنيا كۆرۈپ،
نېچۈك كەردى كۆكسىن قىيا تاش بولۇپ.

1536 نېمە دەر، ئىشىتكىن، ئويغانغان كىشى،
ئۆلۈمنى تونۇپ، يولغا كۆنگەن كىشى؛

1537 ئەجەپ تەڭدىشىڭ يوق، يامان، ئەي ئۆلۈم،
توسالماس سېنى بولسا مىڭلاپ تۈلۈم[117].

1538 كېلەرسەن ئومۇمغا، قۇتۇلماس بىرى،
يامانۇ ـ ياخشىنىڭ ئۆزۈڭ بىر توري.

1539 بولاتتى تىرىك قالسا ئالىم ئامان،
بولاتتى ئۆلۈپ كەتسە بارلىق نادان.

1540 يامان ـ ياخشى قالماس تامامەن ئۆلۈر،
ئۆلۈغمۇ، كىچىكمۇ قارا يەر بولۇر.

1541 ئۆلۈمدىن قېچىشقا كېچىك يوق چوقۇم،
ھەرقانچە ياشا سەن، كېلەدۇر ئۆلۈم.

1542 نە ياخشى دېمىشتۇر بۇ ئەل باشلار ئەر،
ئىشىتى بىلىپ ھەم ئۇقۇپ ئىشلەر ئەر؛

1543 نە ياخشى ئىش ئەردى ئۆلۈم بولمىسا،
نە كۆركەم ئىش ئەردى كىشى ئۆلمىسە.

1544 راھەتكە يەتكۈزدى مېنى بۇ ئۆلۈم،
ئۆلۈم بۇزدى مېنىڭ ئاساسىم ـ ئۇلۇم.

1545 ئەجەب يوق ئۆلۈمگە، تۇغۇلغان ئۆلۈر،
تۇغۇلغان ئۆلۈر، كۆر، قارا يەر بولۇر.

1546 كىشىگە ئىسىت، يوق كىشىلىك، ئىسىت،
ئەمەس ئەرگە، ئەپسۇس، دۇرۇسلۇق، ئىسىت.

1547 قېرى بۇ جاھاننىڭ شۇدۇر ئادىتى،
ئەمەل قىل ۋە يا قوي ئۇنى شۇ پېتى.

يىگىرمە تۆتىنچى باب

كۇنتۇغدى ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشنى قىچقىرتقانلىقى بايانىدا

1548 ئەلىگ ماتەم ئۆتكۈزدى ئايتولدىغا،
ئۇگۇت بەردى كۆپ، قىچقىرىپ ئوغلىغا.

1549 دېدى: ئەي ئوغۇل، قىلما ئارتۇقچە غەم،
غەم ئۆتسە، بولۇرلار ئاخىر شادلىق ھەم.

1550 بۇ غەم كەلمىدى، قارا، يالغۇز ساڭا،
ئۇرۇن قايغۇ ـ غەملەرمۇ كەلدى ماڭا.

1551 چۈشۈرمە روھىڭنى، ئۆزۈڭنى ئاۋۇت،
يېشىمدا تۇرۇپ سەن، خىرىسىمدە ئۆت.

1552 ئاتاڭ ئۆلگەن ئولسا، ئاتا مەن ساڭا،
ئاتىلىق قىلاي مەن، ئوغۇل بول ماڭا.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

1553 يەر ئۆپتى ئۆگدۈلمىش دېدى: ئەي ئەلىگ،
سوراپ ئەل سەن ئۇرۇن ياشا، بول تىرىك.

1554 ئۆستۇركەن قۇلۇڭمەن، خىزمەتچىڭ سېنىڭ،
پىدا بولسۇن ئەلىگكە جانىم مېنىڭ.

1555 ئاتام جانى بولدى ئەلىگكە پىدا،
پىدا قىلسۇن ساڭا بۇ قۇلنى خۇدا.

* *

1556 چىقاردى ئاتىنىڭ خېتىنى ئوغۇل،
ئەلىگكە ئەدەپلە سۆنۈپ بەردى ئول.

1557 ئەلىگ ئالدى ـ ئاچتى، ئوقۇدى بىتىك،
سۆزىن ئۇقتى، دېدى: ئىسىت، ئەي تىنىك[118].

1558 دېدى: ئەي مېھرىبان كىشى سەرۋىرى،
ئىشىكىم قۇرۇتتۇڭ، بوش قالدى يېرى.

1559 تىرىك چاغدا ئىشلەپ، ھەققىم ئۆتىدىڭ،
ئۆلەر چاغدا ئويلاپ، غېمىمنى يېدىڭ.

1560 ھەققىڭنى ئۆتەلمەي قالدىم مەن سېنىڭ،
خۇدالا ئادا قىلسۇن ھەققىڭ سېنىڭ.

1561 نېچۈككىم، سېنىڭدىن خۇشالمەن بۇ كۈن،
خۇدا بەرسۇن سېنىڭ سۆيۈنچىڭ قۇتۇن.

* *

1562 سۆزىن كەستى ئەلىگ، كۆزى ياش چېچىپ،
تۇرۇپ چىقتى ئۇندىن، ئەلەم ـ دەرد قۇچۇپ.

1563 ئۆيىگە كېلىپ كىردى كۆڭلى چۈشۈك،
نېچە كۈن ياتتى غەمكىن، يېپىپ ئىشىك.

* *

1564 ئاتىسى ئۈچۈن قىلدى نەزىر ئوغۇل،
ئۈلەشتۇردى يوقسۇلغا يىپەك رەخت ۋە پۇل.

1565 كەچۈردى شۇ ھالدا ئاتا قايغۇسىن،
ئۆزىگە قىلدى دوست كىشى ياخشىسىن.

1566 ئاتا پەندىنى تۇتتى بولدى كۈنى،
ئېشىپ بەختى ھەر كۈن، يورۇدى كۈنى.

1567 نېمە دەر ئىشىت ئەمدى ئاقىل كىشى،
بېشىدىن ئىش ئۆتكەن بىلەر ئەل ئىشى:

1568 ئاتا پەندىنى سەن قاتتىق تۇت قاتتىق،
كۈنۈڭ قۇتلۇق بولۇر كۈنسايىن تاتىق.

1569 خىزمەتلە خۇش قىلساڭ ئاتا ـ ئانىنى،
تاپارسەن تۇمەنمىڭ كۆپ پايدا ـ ئاسىغ[119].

* *

1570 ئەلگىمۇ تىرىشتى شۇنىڭدىن كېيىن،
تۇزەپ قانۇنىنى ياخشى ھەر كۈنسايىن.

1571 بېيىدى خەلقى ھەم تۇزەلدى ئېلى،
ئەلگىكە دۇئا قىلدى خەلقى تىلى.

* *

1572 ئەلگ بىر كۈن ئولتۇردى يالغۇز ئۆزى،
كىتابنى قويدى، تىكتى ئۇزاققا كۆزى.

1573 توسالدى ئويى ھېچ ئەقلى يەتمىدى،
سوراشقا كىشى ئىستىدى، تاپمىدى.

1574 شۇ ئان ئەسلەپ ئايتولدى ئەردەملىرى،
دېدى: ۋاي ئىسىت، ئىدى ئەرلەر ئەرى.

1575 ئىشىك كۆركى ھەم ياخشى ھەمراھ ئىدى،
ئاڭا تەگسە ئىش، خەلقە پايدا ئىدى.

1576 قۇرۇق قالدى ئورنى، يوق بولدى ئەشىم،
بۇنى تولدۇرۇشقا قېنى بىر كىشىم؟

1577 يەنە بۇ ئۆگدۈلمىشنى ئۇ ئەسلىدى،
بۇ ياخشى ئىشنى مەن ئۇنتۇپمەن، دېدى.

1578 ئۆلەر چاغدا ئايتولدى ئوغلىن ماڭا
تاپشۇرغان ئىدىكىم، ئۇنتۇپمەن، تاڭا!

1579 ئاتا ئۆلدى، قويدى تىرىك ئوغلىنى،
بىرىنى يىتتۈردۇم، تۇتاي بىرىنى.

* *

1580 ئەۋەتتى ئۆگدۈلمىشكە تېردىن كىشى،
چاقىردى ئۆزىگە، ھەل ئەتتى ئىشى.

يىگىرمە بەشىنچى باب

ئۆگدۈلمىشنىڭ كۆنتۈغدى ئەلىگ ھۇزۇرىغا كىرگەنلىكى بايانىدا

1581 كېلىپ كىردى ئۆگدۈلمىش ئۇدۇل يۈرۈپ،
ئەلىگكە كۆرۈندى سۆيۈنچلۈك بولۇپ.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

1582 ئەلىگ كۆردى دەرھال قىچقىردى ئۈنى،
دېدى: نېمە قىلدى زامانە سېنى؟

1583 نېچۈكرەك كېچەر بۇ كەچۈرگەن كۈنۈڭ،
يۈردۈڭمۇ دۈرۈس ياكى ئەگرى يولۇڭ؟

1584 زامانە نە قىلدى ئاتاڭدىن كېيىن،
يۈرەمسەن خۇشال يا غەمكىن قايغۇدىن؟

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

1585 دېدى بۇ ئۆگدۈلمىش: ئەي ئەلىگ قۇتى،
ياشىسۇن ئۇزۇن ھەم يېيىلسۇن ئېتى.

1586 ئەلىگ ئىشىدىن چەتتە قالدىم يىراق،
زامان يۈز ئۆرۈپ قاش تۇرگەچ بىراق.

1587 ئۇزۇن بولدى ئەلىگ يۈزىن كۆرمىدىم،
ئەلەم ـ قايغۇ بىرلە يۈرۈپ، كۆلمىدىم.

1588 قىچقىرغاچ بۇ كۈن خان قىلىپ ياد مېنى،
ماڭا باغلىدى بەخت ـ ئۇمىد قۇرىنى.

1589 ئەلىگ يارلىقىنى ئىشتىكەچ ئۆزۈم.
كۈنۈم ياخشى بولدى، يورۇدى كۆزۈم.

* *

1590 ئەلىگ كۆردى تۈرلۈك ئىلىمدىن سىناپ،
ئېچىپ تىلىنى ئۆگدۈلمىش ئېيتتى جاۋاب.

بىگىرمە ئالتىنجى باب

ئۆگدۈلمىشنىڭ كۈنتۇغدى ئەلگە خىزمىتىگە كىرگەنلىكى بايانىدا

1592 ئەلىگ ئېيىتتى: مۇندىن كېيىن، ئەي ئوغۇل،
خىزمەت قىل ماڭا، سەن چۈشۈرمەي كۆڭۈل.

1593 بار ئەردى ئاتاڭنىڭ تولا خىزمىتى،
ئۆتەلمەي قالدى قەرز ھەققى شۇ پېتى.

1593 بۇ ھەقنى ئۆتىشىم كېرەكتۇر ماڭا،
كىشىلەر ئارا سۆز تەگمىسۇن ماڭا.

1594 نە دەيدۇ ئۇچ ئوردۇ بېگى ئاڭلىغىل،
بىلىپ سۆزلىمىش سۆز، ئىشلىتىپ ئەقىل:

1595 كىشى ئەمگەك ئەتسە ماڭا بەلگىلىك،
ئۇنتۇما ئول ئەمگەكنى بولما ئۆلۈك.

1596 كىشىلىكنى قويما، ئەي ئېسىل كىشى،
كىشىگە كىشىلىك قىلغىن تەڭتۇشى.

1597 بىرەرسى سېڭدۇرسە گەر ئەمگەك ماڭا،
ئۇنىڭدىن تولاراق جاۋاب قىل ئاڭا.

1598 كىشى ئەمگىكىنى بىلەلمەس كىشى،
پۈتۈنلەي بولۇر ئۇي، ئەي بەگلەر بېشى.

1599 يۇرى، ئۇي ئاتانما، كىشىلىك تىلە،
كىشىگە كىشى بول كىشىلىك بىلە.

1600 كىشىلىككە كىشى ئاتاندى كىشى،
كىشىلىك بىلەن ئات كۆتۈردى كىشى.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلنگگە جاۋابى

1601 سۆيۈپ يەرنى ئۆگدۈلمىش دېدى: ئەي خان،
ئەلنگ خۇشلۇقى خوپ ماڭا ھەر زامان.

1602 ئۇلۇغ ئوغۇار بېگمىسەن، مەن خىزمەتچى قۇل،
ئۇلۇغ بەگ قەدىرلەر خىزمەتچىنى ئول.

1603 تىلىسەڭ قەدىرلە ۋە ياكى خار قىل،
پىدا قىلدىم ئۆزۈم ساڭا ئەمدى، بىل.

* *

1604 تۇرۇپ ئاستا ماڭدى ئىشكىتىن چىقىپ،
بىر ئاز ئايلىنىپ ئۆيگە كەتتى يېتىپ.

1605 باغلاپ بۇ ئۆگدۈلمىش خىزمەت كەمىرىن،
دادىل ئىشقا كىرىشتى شۇنىڭدىن كېيىن.

1606 سەھەر ـ كەچ تەۋرىمەي راسا ئىشلىدى،
قىلىپ تۈن كۆزەت، ئاشنى ئاندا يېدى.

1607 ئەلنگ كۆڭلىگە ياقتى بەك خىزمىتى،
ئېچىلدى ئىشىك، بەردى قول دۆلىتى.

1608 نېمە دەر ئىشتىكىن، خىزمەت قىلغۇچى،
خىزمەت بىرلە دۆلەت ئېتىن مىنگۈچى:

1609 ئەي بەگلەر سۆيۈنچىن تىلىگەن كىشى،
پۇتۇن بەگ تىلىكى ئۇزە قىل ئىشى.

1610 بېگى خالماس ئىشنى قۇل ئىشلىسە،
گۇناھى ئۆزىگە، زەبۇنلۇق يېسە.

1611 بېگى خالماس ئىشنى قىلسا ئەگەر،
قىلۇر زايە تاپقان تىرىكلىكنى ئەر.

* *

1612 ئەلگ ئۆگدۈلمىشنى، كۆر، تۇتنى يېقىن،
ئۇنىڭغا دېدى ئىشىڭ قانداقلىقىن.

* *

1613 ئەلگ مۇڭلىنىپ ھەم دېدى بىر كۇنى،
دەريغا! يوقاتتىم كامىل كىشىنى.

1614 ئىشكىتە تولا خەلق يىغىلدى تولۇق،
ئىشىمغا يارامىلىق لېكىن بىرى يوق.

1615 بۇزۇلدى ئىشىم، يوق ئېرۇر بىلگۈچى،
قېنى ئۇ كۆيۈنۈپ ئىشىم قىلغۇچى؟

1616 نېمە دەر، ئىشىتكىن، سىنالغان كىشى،
سىناپ ياخشى ـ ياماننى بىلگەن كىشى:

1617 تىلىسە تاپار ھەممە ئارزۇ كىشى،
تېپىلماس تىلەكتەك ياخشىلار بېشى.

1618 كۆرۈنەر خىزمەتچى توپى كىشىدەك،
كىشى يوق ئىشىنىپ كىشى دېگۈدەك.

1619 كىشىنىڭ كېرىكى يارىملىقىدۇر،
يارىملىق ھەر ئىشتا پايدىلىقىدۇر.

1620 نېمە دەر ئىشتىكىن، شېئىر ئېيتقۇچى،
سۆزىن مەنە بىرلە تىزىپ قويغۇچى:

1621 يۈرگەنلەر ئىچىدە يارىملىقى يوق،
بار ئولسا، يېنىمدا تۇراقلىقى يوق.

1622 خىزمەتچى توپىدا يۈرگەنلىرى كۆپ،
ئەگەرچە ئىستىسىڭ پايدىلىقى يوق.

1623 يەنە دېدى ئەلىگ: مەسىلدە كېلۈر،
ئۈرۈقلۇق كىشى ئۆلسە ئۈرۈقى قالۇر.

1624 نېمە تەرسە يەرگە يەنە شۇ ئۈنەر،
ئوغۇلىنىڭ قىلمىقى ئاتىغا يانار.

1625 بۇ ئايىتولدى ئوغلى ئاتا ئوغلىدۇر،
ئاتا كەتتى ئورنى ئوغۇل ئورنىدۇر.

1626 ئاتا كەتتى، ئورنى قالدى بوش ئوچۇق،
تولۇقلانسۇن ئوغلى بىلە بۇ يوچۇق.

1627 بۇنى قەدىرلەي مەن، ئۇ بولسۇن كىشى،
كىشى بولسا، بولۇر پايدىلىق ئىشى.

1628 كۆرۈرمەن يارىملىق ئۇنى ھەم تولۇق،
كىچىكلىكتىن ئۆزگە ھېچ ئەيبى يوق.

1629 دېمىش بەكمۇ ياخشى ئىلى ئاتلىقى،
خەلقىنىڭ كاتتىسى، ئەلنىڭ قۇتلۇقى:

1630 يېتىشتۇرسە بەگلەر سوزۇپ قول كىشىن،
يېقىنلاپ بولۇر باش بېگىدىن كېيىن.

1631 يېقىن تۇتسا بەگلەر ئۆزىگە كىمنى،
يېقىنلار تىلىكى ـ ئارزۇ قىلغىنى.

1632 ئەگەر باقسا بەگلەر كىشىگە كۆلۈپ،
يىغىلۇر ئۇنىڭغا ئەرلەر يۈزلىتىپ.

1633 ئەلنىڭ ئېيتتى: ئەمدى ماڭا چارە يوق،
يېتىشتۇرسەم ئۇنى، بولۇر ئەر تولۇق.

1634 ئۆتىگەن بولاي مەن ئاتىسى ھەققىن،
قىلاي مەن كىشىلىك كۆيۈمچانلىقىن.

1635 كۆپ ئەردى ئايتولدى خىزمىتى ماڭا،
كىشىلىك قىلىپ مەن ياندۇراي ئاڭا.

1636 كىشىلىك دېگىنىم ئېرۇر ئەزگۈلۈك،
بولۇر ئەزگۈلۈك ئۇ، يېمەك ـ كىيگۈلۈك.

1637 ئېسىل ئەر ياخشىلىق ئۇنتۇماس بولۇر،
ئېسىل ئەر دىلىنى قېيىتماس بولۇر.

1638 نېمە دەر، ئىشتىكىن قېرىلار سۆزى،
قېرىلار سۆزىنى ئۇنتۇما، قوزى:

1639 قىل ئەي سەن ياخشىلىقنى ياخشى كىشى،
قەبرىماس ياخشىلىق، مەڭگۈدۇر يېشى.

1640 قەبرىماس ياخشىلىق، قالۇر شۇ پېتى،
ئۇزۇندۇر ئۆمرى بەك، بۇزۇلماس ئېتى.

* *

1641 ئەلىگ ئۆگدۈلمىشى ئەزىزلەپ تولا،
يامانۇ ـ ياخشى ئىشنى ئېيتتى ئاڭا.

1642 كۆتۈردى ئەلىگ ئۇنى، ئەيلەپ ئېهسان،
قويۇلدى يولغا قانۇن، بولۇپ يار زامان.

1643 تۈزەلدى ئادەت هەم ئىچكى ئىش، قانۇن،
ئېچىلدى خەزمەتلە ئىشكلەر پۈتۈن.

1644 قۇسۇرى بولدى ئەردەم، سۆزى بولدى سۆز،
ئەلىگ تۈرغان هامان ئاچار ئاڭا كۆز.

* *

1645 ئەلىگ ئېيتتى: ئەمدى تىلىگەن ئىشىم،
تۈزۈلگەي، يېتىلگەي، ئىچىم هەم تېشىم.

1646 بار ئەردى يۆلىكى بۇنىڭ بەلگىلىك،
شۇڭا قىلدىم ئېهسان ئۇنىڭغا تۈزۈك.

1647 مانا بولدى ئەمدى تىلەكتەك كىشى،
تېخى يۇكسىلۈر كۆپ، يېتىلسە يېشى.

1648 ئۇلۇغ بولغۇچى ئوغلان ئۇ مەرد تۇغۇلۇر،
كىچىك ۋاقتا ھەممە نىشان كۆرۈلۈر.

1649 ئوقۇ بۇ بېيىتنى ئوخشىشۇر بۇڭا،
ئوقۇغانچە مەنە ئېچىلۇر ساڭا:

1650 ياراملىق نېمىنىڭ بولۇر بەلگىسى،
كىچىكتىن چوڭ ئولغۇنچە بىلىنگۈسى.

1651 چېچەكتىن بىلىنەر دەرەخ مېۋىسى،
بۇ ھەممە ئۇچۇن بىر مىسال بولغۇسى.

* *

1652 ئىشلىدى ئۆگدۈلمىش راۋرۇس تۇرۇپ،
سەھەر ـ شام قايماستىن ۋاقتىنى تۇتۇپ.

1653 يوقاتتى ئۆزىدىن يارامسىزلىق ھال،
پۇتۇن ئىشقا بولدى ياراملىق تۇگەل.

1654 قۇتۇلدى ئەلىگ، كەتتى غەم ـ ئەمگىكى،
خەلق تەپئى ئاشتى، يېنىكلەپ يۈكى.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

1655 ئەلىگ ئۇندەپ ئۆگدۈلمىشنى بىر كۈنى،
ئاڭا سۆزلىدى ھەممە بىلگىنىنى.

1656 ئەلىگ ئېيتتى: ئەمدى ئىشت ئەي ئوغۇل،
سۆز ئېيتاي ساڭا مەن، مۇڭا بەر كۆڭۈل.

1657 كىشىگە پايدىلىق نەرسىلەر نېمە؟
نېچۈكتۇر پايدىسى، ساناپ بەرگىنە!

ئۆگدۈلمۈشنىڭ ئالىگكە جاۋابى

1658 جاۋاب بەردى ئۆگدۈلمىش، دېدى: بېگىم،
سەن ئەلنىڭ ئۆزى، سەندە ھەممە بىلىم.

1659 كىشىگە نەپئىلىك ھەر ئىككى جاھان
ئېرۈر ياخشى خۇلق، ئەي ئېسىل خۇلق خان.

1660 ئىككىنچى ئۈياتتۇر، ئۇچىنچى كۆنى،
بۇ ئۈچتىن تاپۇر ئەر سائادەت كۈنى.

1661 قىلىقى ياخشىلارنى پۈتۈن خەلق سۆيەر،
خۇي - پەيلى دۈرۈسلار تۆرگە چىقار.

1662 ناچار ئىشتىن توسار ئۈيات ھەرمەھەل،
ئۈياتسىزلىق ئەرگە تېگى يوق كېسەل.

1663 كىشى بولسا سىلىق، قىلىقى كۆنى،
بولۇر ئىككى دۇنيادا بەختلىك كۈنى.

1664 دۈرۈسلۇق، ئۈيات ھەم بۇ ياخشى قىلىق،
بىرىكسە بۇ ئۈچى بولۇر خۇشچىلىق.

ئالىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

1665 يەنە ئېيتتى ئەلىگ: ئىشتىتىم بۇ سۆز،
نېمىدۇر كىشىگە بىپايدا ياۋۇز؟

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلنگكە جاۋابى

1666 جاۋاب بەردى ئۆگدۈلمىش دېدى: ئەلىگ،
بۇ سۆزگە يۈگۈرتسۇن ئەقىل ھەم بىلىك.

1667 كىشىگە پايدىسىز، پۇتۇنلەي زىيان
قىلۇر بۇ ئۇچ نەرسە، ئەي قۇدرەتلىك خان:

1668 بىرى كاجلىق ھەمدە قىلىقتا ياۋۇز،
يەنە بىر يالغان قىلار بولسا سۆز.

1669 بىرىدۇر بېخىللىق، كىشىن خار ئېتەر،
بۇ ئۇچ ئىش بىلىمسىز كىشىدىن كېلەر.

1670 كىشىكىم كاج ئولسا، قىلىقى يامان،
بولۇر ئىشى تەتۇر ئۇنىڭ ھەر زامان.

1671 كىمكى ئاتالسا بۇ يالغان بىلەن،
يوقالماس ئۇ نامى، نە قىلغان بىلەن.

1672 بېخىللىقتىن ئۆزگە يامان نېمە بار؟
يېمەستىن يىغار مال، كېيىن مال قالار.

1673 بېخىل ئۇزرە بىلىم نە دەر بۇنى ئۇق،
ئەي بەختسىز، بىچارە، ئەي قولى يۇمۇق:

1674 يىغىش بىلدىڭ ئالتۇن، يېيىش بىلمىدىڭ،
يىغىپ ئالتۇن ئەلگە نېچۇن بەرمىدىڭ؟

1675 يىغىپ دۇنيانى، ئەي يېمىگەن كىشى،
يېگۈچى تەييارلا ئېشى.

1676 بۇ ئۇچ نەرسە كىمدە بولسا بەخت كېتەر،
بۇ ئۇچ نەرسە بىلەن ئېتىمۇ يېتەر.

ئەلگىنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

1677 يەنە ئېيتتى ئەلىگ: ئىشتتىم بۇنى،
يەنە بىر سۆزۈم بار دېگىن سەن ئۇنى.

1678 بىلىملىك تۇغۇلۇرمۇ ئانىدىن كىشى،
ۋە يا ئۆگىنەمدۇ يېتىلسە يېشى؟

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

1679 جاۋاب بەردى ئۆگدۈلمىش: ئەلىگ قۇنى،
بىلىم ھەم ئەقىل بۇ پەزىلەت ئېتى.

1680 بىلىمسىز تۇغۇلار، يۇرۇپ ئۆگىنۇر،
بىلىم بىلسە ئىشلار ئۇتۇقلۇق بولۇر.

1681 ئانىدىن تۇغۇلغان بىلىمسىز تۇغار،
بىلىمنى ئۆگىنىپ ئۇ تۆرگە چىقار.

1682 ئەقىلدۇر ئۇنى ئۆگىنەلمەس ئادەم،
تەبىئەتكە قوشۇپ يارىتۇر ئىگەم.

1683 ئەقىلدىن بۆلەك بارچە ئەردەملىنى،
كىشى ئۆگىنىپ، ئاشۇرار ئىلمىنى.

* *

1684 ئىشتىكەچ بۇ سۆزنى سۆيۈندى خاقان،
دېدى: مەن تىلىكىم تاپتىم ئۇشبۇ ئان.

1685 ئاتسىمن يىتتۈردۈم، مانا بۇ ئوغۇل
ئاتا ئورنى تۈتتى، تېپىپ ياخشى يول.

1686 خۇداغا شۈكرىلە تىلىمنى بېزەي،
خەلقەرگە ياخشى قانۇنلار تۈزەي.

1687 كۆرەرمەن ئۆگدۈلمىشنى كۆپ مېھرىبان،
دۈرۈسلۇق بىلەن قىلدى ئىشنى هامان.

1688 قىلايكىم، ياخشىلىق جاۋاب ئۈچۈن بىر،
بۇ ياخشى جاۋابقا ئۇ بولسۇن هازىر.

1689 نە دەيدۇ ئىشتىكىن مۇمتاز[120] كىشىلەر،
خەلق ئىچرە سەرخىل ۋە ساز كىشىلەر:

1690 كىشىلىكنى قىلسا كىشىلىكنى قىل،
كىشىلىك تېگىچە جاۋاب ئەيلەگىل.

1691 ۋاپاغا ۋاپا ئۇ كىشىلىك هەققى،
ۋاپا قىل، چىقار ئات، كىشىلىكنى قىل.

* *

1692 ئەلگ قەدىرلىدى ئۇنى كۈنمۈكۈن،
يېيىلدى نامى – ئاتى ئەلگە پۈتۈن.

1693 ئەل ئىچرە بۈيىدى بەلگە ـ نىشانى،
دۈئا بىرلە داغقى تۈتتى جاهانىنى.

1694 ئۇلۇغ بولدى تەختۈش ئارا بەلگىلىك،
هەم بەگلەر ئارامۇ ئاتالدى بۈيۈك.

1695 كۆڭۈل، تىل كىچىك تۇتتى، قىلىقى ئوڭاي،
يارىشىپ جىمى بىرلە، كەچتى كۈن ـ ئاي.

1696 كىچىك دىل ۋە شېرىن بولۇپ تىل ـ سۆزى،
ئىسسىتتى ئەلنى ئىچى ـ تېشىدا ئۆزى.

1697 ئاداش ـ دوست ۋە قولداش تېپىپ تۇتتى كۆپ،
ئاداش ـ قولداش ئارقا تايانچ، ئەرگە خوپ.

1698 ئاداش ۋە قولدىشى كىمنىڭ تولىدۇر،
ئۇنىڭ ئارقا يۆلىكى چىڭ قىيادۇر.

1699 يۆلەك كىمدە بولسا ئۇ كۈچلۈك بولۇر،
بۇ كۈچلۈك كىشىگە بەخت توپلىنۇر.

1700 نە ياخشى بولۇر بەختكە كەمتەر كۆڭۈل،
نە كۆركلۈك ئالىمغا ياۋاش بولسا ئول.

1701 ئەجەب ياخشى دەپتۇ بۇ ئاقىل كىشى،
كىم ئاقىل سۆزىن تۇتسا تۇزىلەر ئىشى:

1702 بۇ دۆلەت كىم بىلەن ياراشسا كېلىپ،
تۆۋەن تۇتقاي ئۆزىن كىچىكلىك قىلىپ.

1703 كېلەر بولسا دۆلەت كىشىگە كۈلۈپ،
تۇتۇپ چىڭ بېكىتسۇن كىچىك دىل بولۇپ.

1704 كۈچ ئاتتەك بولۇر بەخت تۇۋى ـ نېگىزى،
مۇلايىم، كۆڭۈللۈك ئۇنىڭ يىلتىزى.

1705 نە ياخشى بولۇر كەمتەر مۇلايىم كىشى،
چىرايلىق بولۇر كۈندە تۇزىلەر ئىشى.

1706 يوغانچى، تەكەببۇر تېتىقسىز بولۇر،
ئۇنى كىبرىسى كۆنمۈكۈن پەس قىلۇر.

1707 بۇ بەخت ئاچسا يۈز ھەممىگە يارىشۇر،
ئەقىللىككە بەكمۇ گۈزەل قاملىشۇر.

1708 مۇڭا ئوخشار ئەمدى بۇ بېيىتنى ئوقى،
ئوقۇپ مەنىسىنى چۈشەن، ئەي سېخىي:

1709 بىلىمسىزگە دۆلەت ياراشسا كېلىپ،
بىلىملىككە ئارتۇق يارىشۇر بېرىپ.

1710 بىلىمسىز بىلەن تۇرسا دۆلەت ئەگەر،
بىلىملىكلەر تۇرغاي ئاساسنى سېلىپ،

1711 بىلىمسىز بۇيۇك بولسا دۆلەت بىلەن،
بىلىملىك زورىيار نام ـ شۆھرەت بىلەن.

1712 بىلىمسىزگە كەلسە گەر دۆلەت ۋە قۇت،
بۇ دۆلەت تۇرماس ھېچ ئۇنىڭ بىرلە، پۇت.

1713 بۇ سۆزنىڭ گۈۋاھى مانا ئۇشبۇ سۆز،
بۇنى سەن ئوقۇغىن، ئايا كۆڭلى تۇز:

1714 كېلەر بەخت كىشىگە، قەدىرلەر ئۇنى،
سىگەر بۇ قەدىر ئاڭا، بولسا كۆنى.

1715 بولۇمسىزغا گەر كەلسە دۆلەت ۋە بەخت،
تېپەر دۆلىتىنى، كەچۈرمەس كۈنى.

* *

1716 ئەلىگ ئۆگدۈلمىشىنى كۆردى سىناپ،
پۈتۈن ئىشنى توغرا تاپتى قاراپ.

1717 قەدىرلىدى بەزى ئېگىز كۆتۈرۈپ،
تۆۋەنلەتتى بەزى يامانراق كۆرۈپ.

1718 قەدىرلەنسە، ئۇ ئەلنى رەنجىتمىدى،
خار ئولغاندا، ئۇ ئىشنى ئاقساتمىدى.

1719 ئەلىگكە سۈپەر بولدى سادىق بولۇپ،
خەزىنىنى باشقۇردى ياخشى تۈتۈپ.

1720 ئۇ ئالدى ئامانەت بويۇنغا يوغان،
ئامانەت تۈتقانغا پىدادۇر بۇ جان.

1721 ئىشىن سۈردى ئۆگدۈلمىش ئارتۇق كۆڭى،
يېقىن تۈتتى ئەلىگ ئۇنى ھەر كۈنى.

1722 ئوچۇق تۈتتى ئايرىم پۈتۈن ئىشنى ئۇ،
ھېسابلاپ پۈتۈپ تۈتتى بار ـ يوقنى ئۇ،

1723 كۆزەتتى مالىن بەك، ئۆزىن ساقلىدى،
خىزمەتتە قىلچىلىك ئەگرى بولمىدى.

1724 نېمە دەر ئىشتىكىن يېتىلگەن يېشى،
ھاياتتا كەم ئۇچرار ھەقىقىي كىشى:

1725 كىشىگە قەدىرلىك بۇ ئالتۇن ـ كۈمۈش،
كۈمۈشتىن ئەزىز ئەركە ئۆزىن تۈتۈش.

1726 ئۆزىنى كۆموشكە ئىلىندۇرماس ئەر،
جاھاندا تولۇق چىن بەختكە يېتەر.

1727 بىلىملىك بىلىم بىرلە بەردى ئۇگۈت،
دۇرۇس، چىن كىشى بولساڭ، كۆزۈڭگە سۈرت.

1728 ئەقىل ئېيتتى خوپراق مۇشۇ توغرۇلۇق،
كۆيۈمچانغا جان بەرسە كەتمەس ئوشۇق.

1729 دۇرۇس دەپ ئاتالغان دۇرۇسلار قېنى،
دۇرۇسلۇق قىلىشتا ئامانەت كۈنى؟

1730 تولۇق ئەر قايسى ئۇ، ئۇنى بىلگۈلۈك،
قىلىقى دۇرۇس بولسا ئەر دېگۈلۈك.

1731 كىشىنىڭ ئېچۈكى ئەلدە ماختىلۇر،
سېخىيلار ماختىلار، بېخىل سۆكۈلۈر.

1732 ئادەم ئوغلى بەكمۇ بىچارە ئېرۇر،
پۈتۈن كۈن يىغار مال، يېيىلمەي قالۇر.

1733 بىراۋلار يۇگۇرۇپ جاھان ئايلىنۇر،
بىرى جان پىدالاپ، دېڭىزغا كىرۇر.

1734 بىراۋلار قازار تاغ ـ قىياغا چۈشۈپ.
بىراۋ يەر غۇلاچلار يالاڭياغ بولۇپ.

1735 بىراۋلار ئېشىپ تاغ، دەريالار كېچەر،
بىراۋ يەر قېزىپ، سۇ قۇدۇقتىن ئىچەر.

1736 بىراۋلار ئۇرۇشتا قىلىچ - پالتا يەر،
بىرى قەلئە ساقلاپ قېرىپمۇ كېتەر.

1737 بىرى ئوغرى، مەككار، ئالدامچى، قاتىل،
بىرى باسمىچى، قاراقچى، قىرغىنچى، بىل.

1738 بۇ زەخمەت تامامەن كىيىم - گال ئوچۇن،
يىغار مال، يېمەس، ئۆلسە قىينار كۆچۇن.

1739 بۇ ھەممە بىلىمسىز كىشى قىلىقى ئول،
بىلىمسىز كىشىلەر پۈتۈن يىلقى ئول.

1740 خۇداغا ئىشەنگەن بىلىملىك كىشى،
ئۇلۇشى بويىچە تولۇق يەر ئېشى.

1741 ئىشتىكىن ئۇ تەمكىن، ئاقىل نېمە دەر،
پۈتۈن جانى بارنى كۆزەتكۈچى ئەر:

1742 خاھى يات، خاھى دۇنيا ئايلان، يۈگۈر،
نېمە بولسا قىسمەت، ساڭا شۇ تېگۈر.

1743 دۇرۇس تۇت، ئەي ئالىم، دىلىڭ ۋە تىلىڭ،
كېمەيمەس ۋاقتىدا رىزق - يېمىكىڭ.

1744 تىلىسە بۇ بايلىق جاھان ياخشىسى،
دۇرۇسلۇق بىلەن ئۇ ئۇنىڭ بولغۇسى.

1745 تاپاي ئۇ جاھانىنى دېسە قايسى قۇل،
دۇرۇسلۇق، پۈتۈنلۈك بىلەن يۈرسۇن ئول.

1746 يەنە ياخشى دەپتۇ ھوشى يەتكەن ئەر،
دۇرۇسلۇق بىلەن بۇ جاھان تۇتقان ئەر:

1747 بۇ دۇنيادا بايلىق تىلىسەك ئۆزۈڭ،
دۇرۇس بول، دۇرۇسلۇق ئۈزە قىل سۆزۈڭ.

1748 تېخى ئۇ جاھاننى تاپاي مەن دېسەڭ،
دىلىڭ ۋە تىلىڭنى دۇرۇس تۇت ئۆزۈڭ.

1749 ئەلىگ، كۆر، كىشىلەر گەر ئولسا كۆنى،
نە كۆركەم ئۆتەر ئۇ نۇرلىنىپ كۇنى.

1750 دۇرۇسلۇق ۋە پاكلىقنى سەن ئەيلە ئەش،
كىشىلىك بىلەن قىل پۈتۈن تۇرلۇك ئىش.

1751 ئۇنى[121] قىلدى ئۇستۇن بەخت كۇنسايىن،
بېرىپ خەلقە بۇيرۇق، ئىشىتتى سۆزۈن.

1752 ئەلىگ ھەر شەكىلدە سىنىدى ئۇنى،
كامالەتتە كۆردى جىمى يېقىنى.

1753 ئىشەندى ئۆگدۈلمىشكە ئەلىگ تولۇق،
دۇرۇسلۇقتا خۇلقىن كۆرۈپ كېمى يوق.

1754 ئىشىتكىن بىر ئالىم، دانا نېمە دەر،
ئوقۇپ ئەگ بويۇننى، ئايا جاھىل ئەر:

1755 خىزمەتچى قۇلىن بەگ كۆرۈپ تۇرغۇلۇق،
خىزمەتتە ئاساسلىق سىناق قىلغۇلۇق.

1756 بېگىگە يارىملىق كۆرۈنسە قۇلى،
ئېچىلغاي ئۇنىڭغا ئەزىزلىك يولى.

1757 ئىش بولسا تىلەكتەك، خىزمەتچى بۇيۇر،
خىزمەتچى چوڭايسا بېگى نام ئالۇر.

1758 پۈتۈن ئىشقا ئەقلى، بىلىمى يەتكەن
بۇ ياغما[122] بېگى بەكمۇ ياخشى دېگەن:

1759 ئايا بەگ ئىشىكنى ئىش بىلگەنگە بەر،
يارامليق، دۇرۇس، توز، يۈرەكلىككە بەر.

1760 قايۇ بەگ يارامسىزغا بەرسە ئىشى،
يارامسىز ئۆزى ئۇ، نە باشقا كىشى.

1761 كۆتۈرسە خۇدا ھەر كىشى بەختىنى،
بېرەر بىر يارامليق پۈتۈن ئىشچىنى.

1762 چۈشۈرمەكچى بولسا كۆتۈرگەنىنى گەر،
ئاڭا بىر يالجىماس خىزمەتچى بېرەر.

1763 بۇ نادان بىلىمسىز يېتەكلەپ بارار،
بۇزۇلۇر ئىشى، كۆك تۈتۈنلەر قوپار.

* *

1764 قىلىپ ئۆگدۈلمىشكە خاقان ئېھتىرام،
ئىشىنىپ ئاڭا ئىشنى بەردى تامام.

1765 پۈتۈن ئەلگە قىلدى ئۆزۈن قولىنى،
ئۆزۈن قولى ئەتتى راۋان تىلىنى.

1766 بېرىپ تامغا، ئۇنۇان، قوشۇن، ئات ۋە تون،
تولا ياخشى كۆردى، بەخت بولدى پۈتۈن.

1767 تولا ياخشى سۆز بىرله يارلىقلىرىن
ئەلىگ بەردى، ئۆگدۈلمىش بولدى يېقىن.

1768 سارايدىكى خادىم كىچىك يا ئۇلۇغ،
ئاڭا سۈندى سوۋغات قىلىپ جان يۇلۇغ[123].

1769 خادىملار پۈتۈنلەي كۆرۈندى كېلىپ،
ئۇتى قۇتلىدى ئەرسە تارتۇق قىلىپ.

1770 بۇ ئۆگدۈلمىش ئورناتتى ياخشى قانۇن،
قاراپ ھۆرمەت ئەتتى كىشىسىن پۈتۈن.

1771 زۇلۇمنى كۆتۈردى خەلق ئۈستىدىن،
يوقاتتى يارامسىز قىلىق ئۆزىدىن.

1772 تۈزۈلدى قانۇن ھەم يېتىلدى ئېلى،
ھۈزۈرلاندى ئەلىگ، چىكىپ ئەل ئۇلى.

1773 كۆپەيدى سۆيگۈچىلەر، ئۇ سۆيمەس يېغى —
قويۇپ ئەلنى قاچتى، سۈزۈلدى تۇغى[124].

1774 قۇتۇلدى ئەلىگ غەمدىن، تاپتى ھۈزۈر،
ھايات ياشنىدى، بولدى راھەتتە تۇرۇر.

1775 بۇ خىل پايدىلار كىم، بىلىكتىن كېلۈر،
ئەقىللىك، بىلىملىك، زېرەكتىن كېلۈر.

1776 نېچۈك ماختىنىلماس ئەقىللىك كىشى،
نېچۈك ئەيىبلەنمەس ئەقىلسىز ئىشى.

1777 ئەقىللىك ئىشى ئۇ ئۆلچەملىك بولۇر،
بىلىمسىز ئىشىنى چۈۋالچاق قىلۇر.

1778 نە ياخشى يارىشۇر ئەقىللىككە قۇت،
ئەي ياخشى قىلىقلىق، بىلىملىككە پۇت.

1779 نېمە دەر ئۇ ئىلى بېگى ئاڭلىغىن،
بۇ سۆز مەنىسىن سۆزگە ئۇل ئەيلىگىن:

1780 بىلىمسىزگە كەلسە دۆلەت بىلەن قۇت،
پۇتۇن خەلق بۇزۇلۇر، بولۇر ئەلگە جۇت.

1781 ئەقىللىككە تەگسە بىر ئەل بەگلىكى،
بېرەر ئەلگە ھۇرۇر، مۇشۇ سۆزگە پۇت.

* *

1782 راھەتلەندى ئەلىگ يورۇدى كۈنى،
خۇداغا شۈكۈر قىلدى ماختاپ ئۇنى.

1783 كۆزىن كۆككە تىكتى، كۆتۈردى ئېلىك،
دېدى: ئەي ئىگەمسەن، بېرەرسەن بىلىك.

1784 ھۆكۈمران قىلدىڭ كۈچ بېرىپ ھەم بىلىم،
دۇرۇسلۇق ئۆزە تۇت، چىڭسۇن دىلىم.

1785 قۇۋۋەت بەر، جىمىكى ياخشىلىق قىلاي،
بۇ ئەلنىڭ يۈكىنى يۈدۈگۈچى بولاي.

* *

1786 ئۇلەشتۇردى يوقسۇلغا كۆپ مال بۆلۈپ،
دىلىن بەردى ھەققە ھەممىدىن ئۆزۈپ.

1787 ياشىدى مۇشۇنداق سۆيۈنچتە كۈن - ئاي،
ئاۋام خەلقى ئومۇمەن پۈتۈن بولدى باي.

1788 كىشىنىڭ خىلى، كۆر، بۇ ياڭلىغ بولۇر،
ئىستىكىم، مۇشۇنداق كىشىلەر ئۆلۈر.

1789 بەگ ئولغاندا شۇنداق، تاپار بەخت خەلق،
بەختلىك خان تىلەر ئەلگە ياخشىلىق.

1790 يامان - ياخشى ئۆلسە، ئۇ تۈپراق بولۇر،
نېچە بولسا تۈپراق، كۆر، ئاتى قالۇر.

ئەلنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

1791 ئەلىگ بىر كۈن ئولتۇردى يالغۇز ئۆزى،
قىچقاردى ئۆگدۈلمىشنى، قىلدى سۆزى.

1792 دېدىكىم: قارىغىن ئۆگدۈلمىش ماڭا،
ئاتاڭ ئەمگىكى سىڭمىدى بىر ساڭا.

1793 ئاتاڭ ئۆلدى، قالدىڭ سەن ئوغلان كېچىك،
كىچىككە بۇيۇكتىن بولۇر يول كىچىك.

1794 ئاتاڭ ئۆگىتەلمىدى ئەردەم - ئىلىم،
ساڭا مەنمۇ ھېچبىر يارەدەم قىلمىدىم.

1795 قەيەردىن يىغىلدى بۇ ئەردەم ساڭا؟
سەن ئەمدى ئېيتىپ بەر بۇ گەپنى ماڭا.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلنگكە جاۋابى

1796 جاۋاب بەردى ئۆگدۈلمىش دېدى: خاقان
ياشىسۇن غالىبلىق بىلەن كۆپ زامان.

1797 خۇدا كىمگە قىلسا ئىنايەت نەسىپ،
تاپار ئات ـ شۆھرەت تىلەككە يېتىپ.

1798 مۇڭا ئوخشىتىپ ئېيتتى تۈركچە ماقال،
كۆپ ئىشلار بېشىدىن ئۆتكەن ئاقساقال.

1799 خۇدا پەزلى بىرلە چوڭايغان كىشى،
تاپار كۈندە مەقسەت، تۈزۈلۈپ ئىشى.

1800 كۈچەپ خەلق توسالماس خۇدا بەرگىنىن،
ئۆچ ئالماق بولسىمۇ ئاسمانۇ ـ زېمىن.

1801 خۇدادىن كېرەك ھەممە ئىشقا يۆلەك،
خۇدادىن تاپار كىشى بارلىق تىلەك.

1802 ئاتا ئالقىشىدىن ئوغۇل، ئەي خاقان،
چۆمۈلۈر خۇشاللىققا ھەربىر زامان.

1803 خەيرلىك دۇئا قىلغان ئىكەن ئاتام،
دۇئا بىرلە تەگدى مانا بۇ ماقام.

1804 ئەلگنى سەۋەب قىلدى قادىر ئىگەم،
قۇرۇق قالمىدىم پەزل، بىلىمدىن ھەم.

1805 خاقان ئىزدىتىپ مېنى ئىززەتلىدى،
پەلەك باقتى، ئورنۇممۇ ئېگىزلىدى.

1806 كۆلۈپ باقسا، خان كىمنى ئىززەتلىسە،
يېتەر ئارزۇغا، قەدىرىن بىلەلىسە.

1807 كىشىنىڭ دىلى باغ، ياشارتقۇچ سۈيى
ئېرۈر بەگنىڭ نەسىھەت ھەم ياخشى سۆزى.

1808 قايۇ باغقا كىرسە سۇ گەر ئۆكسۈمەي،
تۇمەن خىل خۇش پۇراق چېچەك گۈللىگەي.

1809 بېگى يارلىقى بولسا ياخشى سۆزى،
ئۆسۈپ دىلى قۇلنىڭ، ئېچىلۇر يۈزى.

1810 ئەگەر بەرمىسە ياخشى يارلىق تىلى،
ياشارمايۇ چېچەك، تېز قۇرۇيدۇ گۈلى.

1811 ئەگەر قۇل ئىستىسە خۇدا رەھمىتىن،
ئېچىلغاي ئىشكىلەر ئۇنىڭ پەزلىدىن.

1812 بىر شائىر سۆز ئېيتتى مۇڭا ئوخشىتىپ،
ئەي ياخشى كىشى، سەن بۇنى بىل ئوقۇپ:

1813 ئەگەر تەڭرى قۇلنى قەدىرلىك قىلۇر،
بىلىم ئىشكى ئېچىلۇر، يولى ئوڭشىلۇر.

1814 تاپۇر بەخت كۈنسايىن بىلىم بىلسە ئەر،
كىچىك بولسىمۇ، ئورنى كاتتا بولۇر.

ئەلگىنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

1815 يەنە ئۆگدۈلمىشكە ئېيتتى ئەلگ:
بىلگۈچى نېچۈك قىلىپ بىلدى بىلىك؟

1816 كىشىلەر بولۇرمۇ ھېكىم ئۆگىنىپ،
بولۇرمۇ تەبئىي ياكى تۇغۇلۇپ؟

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلگكە جاۋابى

1817 جاۋاب بەردى ئۆگدۈلمىش، ئاچتى تىلىن،
دېدىكىم، قويايى مەن بۇ سۆزنىڭ ئۇلىن.

1818 يارىتىشتا بەرسە خۇدا ئەقىل ـ كۆڭۈل،
تاپار دەسمايىنى بىلىمگە ئوغۇل.

1819 ئۆتەر كۈنمۈكۈن، ئەقلى كامىللىنۇر،
نېمىكى خالىسا شۇنى ئۆگىنۇر.

1820 يېتىپ ئاخىر بىلىمگە، ئالىم بولۇر،
بۇ ئىلمى بىلە ئەلگە پايدا تېگۈر.

1821 ياراتقان چېغدا ئەقىل بەرمىسە،
يېتەلمەس تىلەككە ھەرنە ئەيلىسە.

1822 يەنە بىر شەرت: ئىلىم تىلىسە ئوغۇل،
كىچىك چاغدا قويغاي بىلىمگە كۆڭۈل.

1823 كىچىك چاغدا ئىنسان بىلىم ئۆگىنۇر،
چوڭايسا ئۇنىڭلە تىلەككە يېتۇر.

1824 پەزىلەت، بىلىم ھەم ياخشى خۇي - پەيل،
ئۆگەنسە، تۇزىلەر كىشى خۇلقى، بىل.

1825 بىلىم يا پەزلىنى كىشى ئۆگىنۇر،
مەگەركىم، ئەقىل ئۇ، تەبئىي بولۇر.

1826 كېلۇر مۇڭا ئوخشاپ تۇركچە ماقال،
ئوقۇپ سەن، ئۆزۈڭگە بۇندىن پايدا ئال:

1827 كىشى ئۆگىنىپ كۆپ تاپار ئىلىم، بىل،
ئۆگەنسە ھەرقانچە، تاپالماس ئەقىل.

1828 ئەقىللىك بولۇش بۇ، خۇدادىن بولۇر،
تەبئىي بولسا ئۇ، بەلگە كۆرۈلۇر.

1829 ئەقىل ئۇ، خۇدادىن بىر ئاتا[125] ئېرۇر،
ئەقىلدىن كىشى ياخشى ھەسسە ئالۇر.

1830 كىشىنىڭ زورىدۇر ئەقىللىك كىشى،
ئەقىل ئەرگە مىڭ خىل پەزىلەت بېشى.

1831 ئەقىلسىز كىشىلەر دېيىلمەس كىشى،
ئۇ سۆز قىلسا قانچە، ئىشەنمەس كىشى.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

1832 ئىشىتتىم بۇ سۆزنى دېدى خان يانا،
تېخى دەيدىغان بىر سۆزۈم بار مانا:

1833 ئەقىلدىن بىلىمنى بۆلەك ئايرىدىڭ،
دۇرۇس ئېيىت، نېمىدۇر بۇندىن مەقسىتىڭ؟

1834 نېچۈكتۇر ئەقىل ئۇ، ئورنى قايىدۇر؟
قەيەردىن چىقار ئۇ، قەيەرگە بارۇر؟

ئۆگدۈلمىشنىڭ داللاققە جاۋابى

1835 جاۋاب بەردى ئۆگدۈلمىش، دېدى: ئەقىل —
كىشىگە ئەزىز ھەم قەدىرلىكتۇر، بىل.

1836 ئەقىل ئورنى ئۇستۇن مېڭىدە تۇرۇر،
قىممەتلىكىدىن ئورنى باشتا بولۇر.

1837 ئەقىلدۇر كىشىگە كىشەن، بەلگىلىك،
قىلىقى دۇرۇستۇر ئىشى ئۇلگىلىك.

1838 رەھىملىك ئىگەم ئۇ خالىغان قۇلىن،
ئەقىللە كىشەنلەر قىلىق ۋە تىلىن.

1839 ئەقىللىك تىرىكتۇر، ئەقىلسىز ئۆلۈك،
ئەقىل ئەرنى ئايرىر شۇ خىل تەك بۆلۈك.

1840 كىشى تۇن كەبى بىر قاراڭغۇ ئۆيدۇر،
ئەقىل بىر چىراغدەك ئۇنى يورۇتۇر.

1841 ئەقىلدىن كېلۇر، كۆر، پۇتۇن ئەزگۈلۈك،
بىلىمدىن چوڭلار ئەر، بولۇر بەلگىلىك.

1842 كىشىلەر بۇ ئىككى بىلەن زور بولۇر،
بۇ ئىككى بىلەن تۇز - توغرا يول تونۇر.

1843 بىلىملە پەرقلىنەر كىشى يىلقىدىن،
نېمە بار بۇيۇكرەك بۆلەك بىلىمدىن؟

1844 ئەقىل بىر سۆز ئېيتتى مۇڭا ئوخشىتىپ،
ئىشلەتسە ئەقىلنى بولۇر پايدا كۆپ:

1845 كىشىنى ئايرىغان بىلىم يىلقىدىن،
كىشى قولى ئۈستۈن بولۇر ئىلمىدىن.

1846 يۇرى، يىلقا بولما، ئەقىل، بىلىم بىل،
بىلىم بىرلە سۆزلە، يورۇق تۇت تىلىن.

1847 ئەلىگ ئېيتتى: باردۇر تېخى بىر سۆزۈم،
ئۇنى دەي ساڭا مەن، كۆركەم يۇزلۇكۈم.

1848 ماڭا ئېيتقىن ئەمدى ئەقىل سۇرىتى ـ
نېچۇكتۇر، تېگى ھەم نېمىدۇر ئېتى؟

1849 يۇزى، كۆركى، خۇيى، قىلىقى نەدۇر؟
يېشى، دەرىجە، بويى، ئاۋۇنچى نەدۇر.

1850 جاۋاب بەردى ئۆگدۈلمىش، ئېيتتى: ئەقىل ـ
قىلىقى دۇرۇس، قىممىتى تولا، بىل.

1851 يۇزى، تۇرقى كۆركەم، يېشىدۇر كىچىك،
پۇتۇن ياخشىلىققا بولۇر ئۇ كېچىك.

1852 سەۋرلىك، سىلىق، خۇلقى يۇمشاق ھامان،
دىلى ھەممە جانلىق ئۈچۈن مېھرىبان.

1853 قەيەرگە سۇنسا قول تۇزىتىپ بارۇر،
سۆزى يەتسە نەگە، شۇ يەردە ئۆتۈر.

1854 ئىسسىق يۇز، ئومۇمغا سۆيۈملۈك ئېرۇر،
كىشىلەرگە پايدا ئۇنىڭدىن تېگۈر.

1855 كۆزى ئىتتىك ئۇنىڭ، قارىشى يىراق،
ھەر ئىشقا كىرىشسە باسار چىڭ ئاياغ.

1856 نېچە بۇلغانۇق ئىشنى تۇتسا سۇزەر،
نېچە بولسا تۇگۈنلەر، باقسا يېشەر.

1857 سول ـ ئوڭ بىرلە ئالدى ـ ئارقىدىن باقار،
پۇتۇن ئىشقا چارە بىلەن ۋاقىت تاپار.

1858 يېتەر قاچقۇچىغا، ئۇچقانىنى تۇتار،
بۇزۇقنى تۇزەر ئول، سۇنۇقنى تاڭار.

1859 ئەقىلسىز پۇشايماندا دەر: ئەي ئەقىل
سېنىڭسىز ئېرۇرمەن تولا غەمدە، بىل.

1860 سېنىڭدىن ماڭا بىر ئۇلۇش تەگمىدى،
كىشى كۆڭلى سەنسىز ھايات بولمىدى.

1861 ئەقىل بىر چىراغدۇر، كۆزى يوققا كۆز،
ئۆلۈك تەنگە جان ئول، گاچا تىلغا سۆز.

1862 ئەقىللىك ئەقىلگە دېگەي: يولدىشىم،
نە ياخشى ئەشىم سەن تۇزەردە ئىشىم.

1863 ئەقىل ئۇ ئوك ئىشلەر، تەتۇر ئىشلىمەس،
پۇتۇنلەي ئېرۇر چىن، ئۇ مەككار ئەمەس.

1864 ئەقىل كىمدە بولسا شۇدۇر بەلگىسى،
بۇ بەلگە بىلە ئۇ ئەقىل بىلگۈسى.

1865 ئەك ئاۋۋال ئەقىلنىڭ قىلىقى ئوڭاي،
دۇرۇسلۇق بىلەن ئۇ يۇرەر يىل ۋە ئاي.

1866 ئەقىللىك، دۇرۇس ھەم سىلىق سۆز ـ تىلى،
دۇرۇس ھەم تولۇقتۇر ئۇنىڭ پېئىلى.

1867 ياۋاش ھەمدە تىنچ كۆپ سەۋرلىك ئېرۇر،
يېتەرلىك كۆرۈپ ئىشنى سالماق قىلۇر.

1868 قېرى قىلىقى، لېكىن يىگىتتەك تۇرار،
مۇشاۋىرمۇ، قۇلمۇ ئۇنى ئاختۇرار.

1869 بۇ سۆزنى ئوقۇ ئەمدى، ئوخشار مۇڭا،
ئوقۇغانچە مەنە ئېچىلغاي ساڭا:

1870 قىلىقتا قېرى، ئۆزى ياشتۇر ئەقىل،
ئەقىل قايدا بولسا ئۇنىڭغا ئېسىل،

1871 ياشلىقى سۆيۈملۈك، قېرىسا بېسىق،
ئېرۇر نەپئى تولا، يۇمشاق، كىچىك دىل.

1872 بۇ سۆزنى ئىشىتكەچ سۆيۈندى ئەلىگ،
دېدى: ئەي ئويغانغان، سۆزى ئاڭ ـ بىلىك.

1873 خۇدا بەردى ماڭا پۈتۈن ئەزگۈلۈك،
خۇدادىن ئاتا سەن ماڭا بەلگىلىك.

1874 بۇ ئەمگەك يۇدۇشكە ئېغىر يۈك ئېرۇر،
ئۇنى يۇدۇسە كۆپلەپ ياخشىلىق تېگۈر.

1875 كىم ئەرگۈ تىلىسە ئېغىر يۈك يۇدەر،
ئېغىر يۈك يۇدۇگەن تىلەككە يېتەر.

1876 يۇكۈمنى يۇدەرسەن تىلەك، ئىش يۇرۇر،
مېنى تىندۇرۇرسەن، ساڭا يۈك بولۇر.

1877 خۇدا بەرسە تەۋپىق، ماڭا ئەمدى كۈچ،
ھەققىڭنى ئۆتەي مەن قىلىپ بىرگە ئۈچ.

1878 بىلۈرمەن بۇ ياڭلىغ خىزمەت قىلغىنىڭ،
ماڭا باغلانغىنىڭ كۆيۈمچانلىقىڭ.

1879 كۆيۈمچان خىزمەتچى شۇ خىلدا كېلەر،
قويۇپ ئۆز پايدىسىن، بەگ پايدىسىن دەر.

1880 نېمە دەر ئىشىتكىن خىزمەتچى تىلى،
ھۈزۈرلاندۇرار بەگنى ئىشچان قۇلى:

1881 راھەتتە ياشار بەگ بولۇپ بەخت يېشى،
كۆيۈمچان قۇلى بولسا، قىلسا ئىشى.

1882 خادىم بىرلە قەددىنى بەگ كۆتۈرەر،
ئىش ئولسا تىلەكتەك، بېگى تىنچ ئۆتەر.

1883 باش ئاغرىق تۇغەر، چەكسە زەخمەت قۇلى،
بېگىگە ئېچىپ بەرسە ئۇمىد يولى.

1884 قۇلى قايسى بەگنىڭ بۇ ياڭلىغ ئېرۇر،
خۇدانىڭ ئاڭا چوڭ ئاتاسى بولۇر.

1885 بۇرۇن بىزدىن ئۆتكەن جاھان بەگلىرى،
شۇ ئارزۇ بىلەن كەتتى كۆپرەكلىرى.

* *

1886 جاھان خەلقى خۇشال، بەختىيار، ئارام
ئېلىپ، قىلدى خانغا دۇئالار تامام.

1887 بۆلەك ئەل كىشىسى ئىشتىكەچ بۇنى،
يۈزىنى كۆرۈشكە كۈتۈشتى ئۇنى.

1888 شۇ ئارزۇ بىلەن يىل، ئاي، كۈنلەر ئۆتۈپ،
ئېلىن قىلدى ياخشى، قانۇنلار تۈزۈپ.

1889 ئەلىگ ئوندەپ ئۆگدۈلمىشنى بىر كۈنى،
دېدى: سۆز قىلاي، ئېيت نە بىلسەڭ شۇنى.

1890 ئۆزى يەتتە ئەزاسىغا باقسا ئەر،
ئېلىپ زوق، ئۆزىنىڭ ئولۇشىن تېرەر.

1891 كۆڭۈل زوقى نېمە، بۇ كۆز زوقى نە؟
مۇشۇ ئىككى زوقتىن نېسىۋەم نېمە؟

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلنىگە جاۋابى

1892 دېدىكىم ئۆگدۈلمىش: بۇ زوق شول ئېرۇر،
كۆڭۈل قاتتىق ئىستەپ ئاڭا تەلپۈنۈر.

1893 كۆرۈش سۆيگۈنىنى — بۇ كۆز زوقىدۇر،
تېپىش دىل ئۈمىدىن — بۇ ئۆز زوقىدۇر.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

1894 ئەلىگ ئېيتتى: ئۆگدۈلمىش ئېيتقىن قېنى،
سۆيۈملۈك نىشانى نېمە، ئېيت ئۇنى.

1895 سۆيەرمەن دېيان ھەممە دەۋا قىلۇر،
بۇ دەۋاغا مەنە نېچۈكرەك بولۇر؟

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلنىگە جاۋابى

1896 دېدى خوپ ئۆگدۈلمىش: بېرەي مەن جاۋاب،
بىلەر سۆيگىنىن يار يۈزىگە قاراپ.

1897 كۆزۈڭ نەگە باقسا بولۇر بىر توساق،
بۇنى بىل، كۆڭۈلگە توساق يوق بىراق.

1898 بىلەي دېسە سۆيگەن ۋە سۆيمىگىنىن،
كۆڭۈلگە قارىسۇن، بىلەر ئۇ كېيىن.

1899 سۆيۈملۈك يۈزىدە بولۇر بىر نىشان،
كۆزى كۆزگە چۈشسە بىلىنۈر شۇ ئان.

1900 مۇڭا ئوخشاپ كېلەر بىر شائىر سۆزى،
ئوقۇپ ئال ئۇنى، ئەي كىشى ئەربۇزى[126]:

1901 سۆيۈملۈك كىشىنىڭ يۈزى بەلگىلىك،
تىلىن ئاچسا مەنە سۆزى بەلگىلىك.

1902 سۆيۈپ ـ سۆيمىگەننى بىلەيمەن دېسەك،
ساڭا توغرا باقسا كۆزى بەلگىلىك.

1903 ئەلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم، ئىشتتىم بۇنى،
يەنە بىر سۆزۈم بار، دېگىن سەن ئۇنى.

1904 كېرەكلىك سۆز ئېيتاي مەن ئەمدى ساڭا،
تازا ئويلىنىپ سەن جاۋاب بەر ماڭا.

1905 دېدى ئۆگدۈلمىش: ئەي بەختيار خان
بىلىم بىرلە خان ئات چىقىرۇر ھامان.

1906 بىلىم ئوردىسىدۇر بۇ خانلار ئۆزى،
بىلىمسىز بولۇر قۇل، كېرەك نە سۆزى.

1907 سورىماق ئوڭايدۇر، قىيىندۇر جاۋاب،
جاۋابقا ئەلىگ بىلىمى بولغاي ساۋاب [127].

1908 ئوڭاينى ئەلىگ ئالدى، تەسنى ماڭا
سۇروۇپ قويما ئەمدى، ئەي هوشيار توڭا.

1909 ئەلىگ ئېيتتى: سورىغۇچى موهتاج ئېرۇر،
ئۆزى بىلمىگەننى سوراپ ئۇ بىلۇر.

1910 بۇ شۇنداق ئىكەن سەن سۆيۈنسەڭ كېرەك،
سوئالىم جاۋابىنى بەرسەڭ كېرەك.

1911 جاۋاب بەردى، ئەي، ياخشى قانۇن دېبان،
ئىشىتمەك سۆزلىمەكتىن ياخشى هامان.

1912 بۇ سۆز قىلغۇچى ئۆز جېنىن ئۆپرىتۇر،
ئىشىتكەن سۆيۈنۇپ ئۆزىن سەمرىتۇر.

1913 قۇلاق سال، سىنالغان هېكىم دەر نېمە،
ئىشىت، ئويلا، ئەمما تولا سۆزلىمە:

1914 ئىشىتمەك بىلە بولدى ئالىم كىشى،
تولا سۆز قىلىشتىن كېتۇر ئەر ېېشى.

1915 ئىشىتمەك قۇلاققا بېغىشلايدۇ زوق،
تولا سۆزلىگەن سۆزدە كۆپ پايدا يوق.

1916 دېمەستە سۆزۈڭنى ئالتۇن ھېسابلا،
ئېغىزدىن چىققىسا سەن ئۇنى مىس سانا.

1917 ئەلنىڭ ئېيتقىنى: ئەمدى دۇرۇس سۆزلىدىڭ،
ئۆزۈڭگە بەختىنىڭ قۇرىنى باغلىدىڭ.

1918 جاۋاب بەردى ئۆگدۈلمىش: ئەلنىڭ قۇتى،
ئۆزۈم خالىغىنىم بۇ قۇللۇق ئېتى.

1919 بېگىنىڭ ھوزۇرىغا جان ئاتىسۇن قۇل،
ئەگەر يەتسە ئەقلى، ئاقىل بولسا ئول.

1920 ئىشىتكىن، مەن ئېيتاي ئۆزۈم بىلگىنىن،
ئەلنىگمۇ كەچۈرسۇن خاتا بولغىنىن.

1921 ئەلىگ ئېيتتى: ئەمدى دېمەكچى سۆزۈم،
شۇ ئەردى مانا ئەمدى ئېيتاي ئۆزۈم.

1922 ياراتتى خۇدايىم ئادەم بالىسىن،
ئۇلۇغىن، كىچىكىن، يامان ـ ياخشىسىن.

1923 بىلىملىك، بىلىمسىز، پېقىر يا گاداي،
ئەقىللىك، ئەقىلسىز، جاھىل ياكى باي.

1924 نېچۈكرەك كېرەك بەگ ئۇنى باشلىسا،
ئورۇنلاپ ئىشىنى، ئېتى ياخرىسا.

1925 بېيىپ خەلقى، ئۇنىڭ تۇزەلسە يۇرتى،
كېتەر چاغدىمۇ قالسا ياخشى ئېتى.

1926 كۆمۈش ھەم يىپەككە تولۇپ خەزىنسى،
بويۇن ئەگسە دۇشمەن، تۇگەپ پىتىنسى.

1927 ئېلى بولسا كۆچلۈك، يىغىلسا قوشۇن،
يۇرۇتسە ئىلىم بىرلە ئۇ تۇز قانۇن.

1928 تېپىپ شۆھرەت، جاھاندا يېيىلسا ئېتى،
بۇيۇكلەپ كۇنسايىن، كۆپ ئاشسا قۇتى.

1929 ئۆزۈن يىل ياشىسا ھۇزۇردا ئامان،
پىدا بولسا جانلار، ئۇ سورىسا جاھان.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلىنگە جاۋابى

1930 جاۋاب بەردى ئۆگدۈلمىش، دېدى: ئەلىنگ،
مېنىڭدىن سورىدى بۇيۇك بىر بىلىك.

1931 بۇ بەگلىك ئىشىن ھەممە بەگلەر بىلۈر،
قانۇن، تەرتىپ، ئادەت ئۇلاردىن كېلۈر.

1932 تۇغۇلۇر بۇ بەگ ئانىدىن بەگ بولۇپ،
بىلۈر ياخشى ئىشنى كۆرۈپ، ئۆگىنىپ.

1933 بۇ بەگلىك ئىشىن كىمگە بەرسە خۇدا،
بېرۈر ھەم ئەقىل، كۆڭۈل لايىقىدا.

1934 كىمى بەگ ياراتماق تىلىسە بايات،
بېرۈر باشتا خۇلق، ئەقىل، قول ـ قانات.

1935 بۇ بەگلىك ئىشى بولدى بەگلەر ئىشى،
بىلۈر بەگلىك ئىشىنى بەگلىك كىشى.

1936 بۇ ئىشنى ئەلىگ مەندىن ئوبدان بىلۈر،
ئاتىسى بەگ ئەردى، ئۆزى بەگ ئېرۈر.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشگە جاۋابى

1937 ئەلىگ: ئۇقتۇم سۆزۈڭنى، چىندۇر دېدى،
راست ئېيتتىڭ، سۆزۈڭنىڭ ئىپارەك ھىدى.

1938 بۇ ئىشنى قىلغۇچى ئۆز ئىشىن بىلەر،
بىلەر كەم ـ ئوشۇقىن كۆرۈپ تۇرغان ئەر.

1939 مەن ئىش قىلغۇچىمەن، سەن ئىش كۆرگۈچى،
بىلەر كۆرگۈچىدىن ئىشنى قىلغۇچى.

1940 خۇدا بەردى ئەقىل ھەم كۆڭۈلنى ساڭا،
ئەقىل ھەم بىلىمنى قىل ئىشنى ئادا.

1941 كىچىكتىن بۇيان، خىزمەتتىدە بولۇپ،
بۇ ياخشى قانۇننى ئۆگەنمىك كۆرۈپ.

1942 پۈتۈن ئىشنى ئۇقتۇمۇك ۋە بىلىمىك ئۆزۈمۈك،
كۆيۈمچان ماڭا ھەم قىلىقىمىك، سۆزۈمۈك.

1943 كۆيۈمچانغا ئېيتۇر كىشى ئۆز سۆزىن،
كۆيۈمچان بېغىشلار كىشىگە ئۆزىن.

1944 كۆيۈمچانلىقىدىن پۈتەرمەن ساڭا،
سەممىي سۆرەتتە جاۋاب بەر ماڭا.

1945 نېمە دەر، ئىشتىكىن، كۆيۈمچان كىشى،
كۆيۈمچانلىق ئېرۇر كىشىلىك بېشى:

1946 ئاقىللار كۆيۈمچانىنى كۆپ ماختىدى،
كىشىگە ئەزىزدۇر كۆيۈمچان زاتى.

1947 كۆيۈمچان ئۇچۇن بەر يۇرەكتە ئورۇن،
ئەقىل ھەم بىلىم ماڭا شۇنداق دېدى.

ئۆگدۈلمىشىمىز دىلىگە جاۋابى

1948 جاۋابەن ئۆگدۈلمىش دېدى: ئەي خاقان،
ياشا تىنچ، قولۇمۇ ئولسۇن ئۇستۇن ھامان.

1949 بۇ بەگلىككە تەكتى ئېسىللىق كېرەك،
باتۇرلۇق، قۇۋۋەت ـ كۈچ، جەسۇرلۇق كېرەك.

1950 ئاتا بولسا بەگ، تۇغۇلۇر ئوغلى بەگ.
ئوغۇلمۇ بولۇر بەگ ئاتىلىرىدەك.

1951 ئەقىللىك كېرەك ھەم بىلىملىك كېرەك،
سېخىيلىق كېرەك ھەم سىلىقلىق كېرەك.

1952 بىلىم بىرلە بەگلەر ئېلىن ياشلىدى،
ئەقىل بىرلە خەلقىنىڭ ئىشىن ئىشلىدى.

1953 بەگ ئاتى بىلىك بىرلە باغلىق تۇرۇر،
بىلىك «لامى» كەتسە، بەگ ئاتى قالۇر[128].

1954 بەگ ئاقىل بولسۇن ھەم بىلگىنى تولا،
بىلىملىك كىشىنىڭ دۇشمىنى تولا.

1955 نېمە دەر، ئىشتىكىن، بىلىم تاپقان ئەر،
كۆپ ئىشنى كەچۈرگەن، تولا كەزگەن ئەر:

1956 بەگ ئولسۇن بىلىملىك، ئاقىل ۋە ئويغاق،
ئۇشتۇمتۇت تەگمىگەي دېسە بىر چاتاق.

1957 كېرەكتۇر ياخشى خۇلق، پەزىل مىڭ تۇمەن،
ئېتىمغا تەگمىسۇن دېسە داغ ـ بوياق.

1958 ئادەم بالىلىرى ھەممە ئەسلى بۇيۇك،
بىلىمله خىللىنىپ بولۇر كۆپ تۇزۇك.

1959 ئۇرۇق ياخشىدىن ياخشى ئەر تۇغۇلار،
كىشى ياخشى بولغاچقا تۆرگە چىقار.

1960 بۇ بەگلىك مۇقەددەس، ئېرىغلىق تىلەر،
ئەلدىن ھەم ئېرىغلىق، ھوشيارلىق تىلەر.

1961 بەگ ئولغاي خەلق ئۈچۈن جەسۇر، قەھرىمان،
بۇنىڭلە قىلىنۇر چوڭ ئىشلار ھامان.

1962 ئىشىتكىن، ئۆتۈكەن[129] بېگى نېمە دەر،
سىناپ ھەم سۆزىنى بىلىپ قىلغان ئەر:

1963 خەلق بېگى تولىمۇ خىل بولماق كېرەك،
كۆڭۈل، تىل تۈز، خۇلقى ئۈز ئولماق كېرەك.

1964 ئاقىل ھەم بىلىملىك، ئەل سۆيەر تېخى،
كۆزى توق، دىلى كەڭ، ھەم بولسۇن سېخىي.

1965 قىلىشقا ياخشىلىق قول ئولسۇن ئۇزۇن،
ئۇياتچان، سىلىق ھەم قىلىقى تۈزۈن.

1966 بەگ شۇنداق بولسا، ئەلگە لايىق ئۇلۇغ،
ئۇنىڭدىن كېلەر ھەم بىر ياخشى ئۇرۇق.

1967 بىلىم بىرلە باشلار ئەر ئىشىنىڭ بېشىن،
ئەقىل بىرلە قىلسا ھەم ئوڭلار ئىشىن.

1968 بىلىم بىرلە تۈتار ئېلىنى بېگى،
بىلىم بولمىسا، ئىشقا يەتمەس ئۆگى.

1969 گەر ئىشتا يېڭىلسە بەگلەر، ئەي خاقان،
بۇ بەگلىك كېسەلدۇر، داۋالا شۇ ئان.

1970 داۋاسى بۇ دەردنىڭ ئەقىل ۋە بىلىم،
داۋالا ئەقىللە، خۇلقى مۇلايىم.

1971 ئەقىل ھەم بىلىم بەگكە بەكمۇ كېرەك،
داۋالار كېسەلنى شۇلار بىرلە بەك.

1972 بىلىملىك، ئەقىللىك، دانا ئەلچى خان،
بولۇر ياخشى ئورنى ھەر ئىككى جاھان.

1973 ھەر ئىككى جاھانلىقنى تاپقان كىشى،
بولۇر كۆپ بەختلىك، سائادەت بېشى.

1974 مۇڭا ئوخشىتىپ ئېيتتى شائىر بۇ سۆز،
بۇ سۆز مەنىسىدۇر بىلىمسىزگە كۆز:

1975 سائادەت نېمىدۇر قېنى ئېيت ماڭا،
كىشى قۇتلۇقى كىم كىشىلەر ئارا؟

1976 يېسە، بەرسە دۇنيا، ياشاپ بەختلىك
ئۇ دۇنيادا بولۇر ھەم تۆرده تۇرا.

1977 مۇلايىم بولسا خۇلقى. قىلىقى كۆنى،
سۆيۈنچىته ئۆتەر ئۇشبۇ بەگنىڭ كۈنى.

1978 خۆدا كىمگە بەرسە بۇ ياخشى قىلىق،
ھەم ياخشى قىلىق بىرلە ياخشى تۇرۇق؛

1979 جاھان بولدى بار نېمەتىلە ئۇنىڭ،
تىلىسەڭ ئۇلەشتۇر، تىلە، يە ئۆزۈڭ.

1980 خۇدا گەر قۇلىغا پەزل ـ بەخت بېرۇر،
پۇتۇن خۇلقى ـ خۇيى ھەم ياخشى بولۇر.

1981 گۈزەل خۇي، پەزىلەت كېرەك مىڭ تۈمەن،
قىلىپ تىنچ ئەل ـ يۇرتنى، يوقاتسا تۈمان.

1982 بۇ ياخشى قىلىق ئۇ ئەجەب ياخشىدۇر،
كىشىگە يېمەك ھەم كىيىمدەك تۇرۇر.

1983 خۇدا قىلسا كىمنىڭ خۇيىنى ياماق،
ئۇنى رەنجىتۈر ئوقى بىرلە زامان.

1984 ئەگەر بولسا قايسى بەگ خۇلقى ناچار،
سۆيۈنچى بولۇر ئەم، ئىش تەتۈر ماڭار.

1985 بەگ ئولماق كېرەك تەقۋا، دىلى ئېرىغ،
ئېرىغلىق تىلەر دائىم نەسلى ئېرىغ.

1986 كىشى بولسا تەقۋا، دىل قورققاق بولۇر،
دىلى قورقسا بەگلەر ئىشىن تۇز قىلۇر.

1987 ئەگەر بولمىسا بەگ تەقۋادار سۈزۈك،
ئېرىغسىز بولۇر ھەممە قىلىقى ئۇزۇك.

1988 بېسىقلىق، سەۋرلىك بەگنىڭ كۆركىدۇر،
بۇ بەگلىك ئىشىغا ئۇ چۈلۈۋۈر بولۇر.

1989 كېرەك كۆپ ئەقىل بەگكە قىلىشقا ئىشىن،
بىلىپ باشلىسا ئۇ ھەر ئىشنىڭ بېشىن.

1990 ئەقىللىك كىشىلەر تۇزەلتۈر ئىشىن،
يىراق تۇتسا ئىشتىن ئەقىلسىز كىشىن.

1991 ئېرۇر پايسىز كۆز، كۆڭۈل بولمىسا،
كۆڭۈل پايدىسىزدۇر ئەقىل بولمىسا.

1992 نېمە دەر، ئىشتىكىن، ئەي ئەلنىڭ بېشى،
دىلى كۆپ سەۋرلىك، سىنالغان كىشى:

1993 ئەگەر كىمدە بولسا ئاڭ ـ ئىدراك ۋە ئۆگ،
ئۇنى ئەر ساناپ قانچە ئۆگسەڭ سەن ئۆگ.

1994 ئەقىل، ئاڭ، بىلىم كىمدە بولسا تولۇق،
يامان بولسا خوپ دەپ، كىچىك بولسا ئۆگ[130].

1995 كىشىگە نە ياخشى تۇرۇر بۇ ئۆگە[131]،
ئەگەر بولسا ئەقلى، ھېسابلا ئۆگە.

1996 شاشماقلىق ئېرۇر خەۋپ، ئومۇمغا ياۋۇز،
بەگ ئولسا بۇ خىل گەر، يۇزى بولدى بوز.

1997 شاشماقلىق، غەزەپ بىر قىلىقتۇر يامان،
بۇ ئىشتۇر نادانلىق نىشانى ھامان.

1998 ئالدىراپ قىلغان ئىش كۆپ ئاچچىق بولۇر،
ئالدىراپ يېسە ئاش، ئۇ ئاغرىق بولۇر.

1999 پۇتۇن ئىشتا بېسىق بول، شۇنى تاللىۋال،
مەگەركىم ئىبادەت يۇگۇر، بولما گال.

2000 مۇلايىم، ئۇياتلىق، كۆزى توق كىبرەك،
قىلىق، سۆزدە يورۇق ـ ئوچۇقلۇق كىبرەك.

2001 بولۇر تويمىغۇر ئول كۆزى ئاچ كىشى،
كۆزى ئاچقا يەتمەس بۇ دۇنيا ئېشى.

2002 بۇ ئاچ كۆزلۈك ئاغرىق، داۋا يوق ئاڭا،
جاھاندا ھېكىم چارە تاپالماس مۇڭا.

2003 پۈتۈن ئاچ يېسە، ئىچسە ئاخىر تويار،
كۆزى ئاچ بۇ ئاچلىقنى ئۆلسە قويار.

2004 كۆزى ئاچ كىشىلەر بولماس مالغا باي،
پۈتۈن بولسا دۇنيا ئۇنىڭ، ئۇ گاداي.

2005 بەگلەر كۆپ ئۇياتچان، سەرخىل بولغۇلۇق،
ئۇياتچان قىلىقى كېمەيمەس، تولۇق.

2006 ئۇيات كىمدە بولسا، سىلىق خۇيلۇق ئول،
ناچار ئىشقا ھەرگىز ئۇ سۇنمايدۇ قول.

2007 خۇدا كىمگە بەرسە ئۇيات، ياخشى خۇي،
بېرەر دۆلەت بىلەن كۆپ شانۇ ئابرۇي.

2008 ئۇيات بارچە يامان ئىشتىن توسقۇچى،
پۈتۈن ياخشى ئىشقا ئۇلاشتۇرغۇچى.

2009 ئۇياتتۇر نە ياخشى زىننەت، ئەرگە خاس،
ئۇياتتۇر پۈتۈن ياخشى ئىشقا ئاساس.

2010 تىلى چىن كىشەك، كۆڭلى بولسۇن كۆنى،
بېرىپ پايدا خەلقىگە، تۇغسا كۇنى.

2011 ئەگەر بولسا بەگلەر يامان دىللىق ئۇ،
ئېرۇر پايدىسىز خەلقە، قولۇڭنى يۇ.

2012 گۈزەل بولمىسا بەگدە خۇي، سۆز ۋە تىل،
ئۇ ئەلدە تۇرالماي قاچار بەخت، بىل.

2013 سۆزىدە تۇرماس بەككە قويما ئۇمىد،
ھاياتماق كېتەر بوش، قىلۇر نائۇمىد.

2014 بەگ ئولماق كېرەك ساق، يەنە بەك ھوشيار،
غاپىل بولسا بەگلەر، كۆپ پىتنە قوپار.

2015 ئىككى نەرسە ئەلگە باغ، ئاچقۇچ ئۆزى:
ھوشيارلىق ۋە قانۇن ـ ئەلنىڭ يىلتىزى.

2016 قايۇ بەگ ساق ئولسا ئېلىن ساقلىدى،
ياۋ بويىسۇن يانجىدى ۋە يا باغلىدى.

2017 قايۇ بەگ يورۇتسا قانۇننى كۆنى،
تۇزەتتى ئۇ ئەلنى، تۇغۇلدى كۈنى.

2018 بۇ بەگلىك ئاساسى شۇ ئىككى ئېرۇر،
بۇ ئىككى تولۇق بولسا، بەگلىك قىلۇر.

2019 نېمە دەيدۇ ئاڭلا بىر كۆرەشچان ئەر،
بولۇپ ھوشيار، ياۋنى يەكسان قىلغان ئەر.

2020 ئايا ئەل بەگلىرى، ئەل ساقلاي دېسەڭ،
سەگەك بول، ھەر ياقتىن كۆزەت ئەلنى تەڭ.

2021 سەگەكلىك بىلەن ئارتتى بەگلەر ئېلى،
بېپەرۋا بولۇش بۇزدى بەگلىك ئۆلى.

2022 ھوشيارلىق بىلە يانجى ياۋ بويىنىنى،
سوراپ ئەل، كەڭرۇ قىل ھايات قويىنىنى.

2023 بەگ ئىككى نېمە بىرلە بەگلىك بۇزار،
كىرىپ ئەگرى يولغا، رۇس يولدىن ئازار:

2024 بىرى غاپىل ئولماق، بىرىدۇر زۇلۇم،
بۇلار بىرلە ئەلنى بۇزار بەگ چوقۇم.

2025 ئەگەر ئىستىسەڭ يېغى بويىنىن ئۇزۇش،
كېرەك كۆز ـ قۇلاق بىرلە هوشيار تۇرۇش.

2026 سەگەكلىك بىلەن بەگ يوقاتتى يېغى،
بىپەرۋا بولۇپ بۇزدى بەگلىك بېغى.

2027 غاپىل بولسا بەگلەر ئىش ئولماس تامام،
غاپىل بەگدە بەگلىك ئۇ قىلماس داۋام.

2028 بىپەرۋانى دائىم باسار سەگەك ئەر،
غاپىل بولمىسا ياۋ، ئۇنى كىم يېڭەر؟

2029 ساق ئولسا بېگى، ئەلگە تەگمەس ئېلىگ،
ئەگەر تەگسە، چارە تاپار ئاڭ ـ بىلىك.

2030 سۇرەلمەس زالىم بەگ بەگلىك دەۋرىنى،
كۆتۈرمەيدۇ خەلقى ئۇنىڭ زۇلمىنى.

2031 نېمە دەيدۇ ئاڭلا بىلىملىك سۆزىن،
بولالمايدۇ زالىم هۆكۈمران ئۇزۇن.

2032 زۇلۇم ئوت، يېقىنلاشسا، ئۇ كۆيدۇرەر،
قانۇن سۇ، ئۇ ئاقسا، نېمەتلەر ئۇنەر.

2033 بولاي دېسەڭ ئەلگە ئۇزۇن ھۆكۈمران،
قانۇن تۈز، يۈرۈت، خەلقنى ئاسرا ھامان.

2034 ئەل ئارتار قانۇن بىرلە، تۈزىلۈر جاھان،
زۇلۇم بىرلە كېمىپ ئەل، بۇزۇلۇر جاھان.

2035 كۆپ ئوردا بۇزدى زالىم زۇلۇم بىلە،
تىرىك ئۆلدى ئاخىر ئۇ ئاچلىق ئىلە.

2036 تۈزەپ بەگ كۆڭۈلنى يۈرۈتسە قانۇن،
بۇ بەگلىك بۇزۇلماس، تۇرار بەك ئۇزۇن.

2037 ياماندىن ياماندۇر، ئەي ساھىبقىران،
ئەگەر ئاتىلىپ قالسا يالغانچى خان.

2038 سۆزى چىن ئولسا بەگنىڭ، خۇلقى گوزەل،
ئىشەنگەي، ياخشى كۈن كۆرۈپ ئاڭا ئەل.

2039 يالغانچى كىشىلەر ۋاپاسىز بولۇر،
ۋاپاسىزلار خەلقە ئوساللىق قىلۇر.

2040 نېمە دەر، ئىشتىكىن، ۋاپالىق كىشى،
ۋاپادۇر كىشىگە كىشىلىك بېشى؛

2041 تىلى يالغان ئەرنىڭ جاپا قىلقى ئول،
جاپا كىمدە بولسا ئېرۈر يىلقى ئول.

2042 تەلەپ قىلما ۋاپا يالغانچىلاردىن،
بۇ سۆزلەر سىنالغان ئۇزۇن يىلقى ئول.

2043 بەگلەرگە يۈرەكلىك، جەسۇرلۇق كېرەك،
تېتىغاي ئۇ ياۋغا يۈرەك بىرلە بەك.

2044 بۇ ئەسكەر بېشى بەك يۈرەكلىك كېرەك،
يۈرەكسىز كىشى ئۇندىن ئالسۇن يۈرەك.

2045 يۈرەكلىك يۈرەكسىزنىڭ ئولسا بېشى،
يۈرەكلىك بولۇر ئاندا هەممە كىشى.

2046 بۇ سۆزنىڭ گۈزاهى بۇ بېيىت ئوقى،
بۇ سۆزنى كۆڭۈلده ساقلاپ تۇت تېخى:

2047 بولمۇەرسە ئىتقا، كۆر، باش ئارسلان،
بولۇر ئىتلار هەممە ئارسلانسىمان.

2048 ئەگەر بولسا ئىت ئۇ ئارسلانغا باش،
بولۇر ئارسلانلار هەم ئىتتەك هامان.

2049 يەنە بەگ كىچىك دىل، سېخىي بولغۇلۇق،
بۇنىڭ بىرله قىلىقىن بېسىق تۇتقۇلۇق.

2050 سېخىي بولسا بەگلەر ئېتى تارىلۇر،
ئېتى ۋە شۆهرىتىله جاهان قوغدىلۇر.

2051 ئەر، ئات توپلىنىپ ئاڭا، لەشكەر بولۇر،
بۇ لەشكەر بىلەن ئەر تىلىكىن تاپۇر.

2052 نېمە دەر، ئىشىت، جەڭ بىلەن ئۆتكەن ئەر:
ئۇروپ ئال، ئەي باتۇر، يەنە ئەرگە يەر.

2053 سېخىي بول، بېغىشلا، ئىچۇر هەم يېگۈز،
يەنە سەن ئۇروپ ئال، كېمەيسە ئەگەر.

2054 جەسۇر، كۆزى ئۆتكۈرگە مال ئۆكسۈمەس،
ئالغۇر ئاق لاچىنغا يېمەك كەملىمەس.

2055 قىلىچ، پالتا، ئوقيا بىلەن كۇچ، يۇرەك
يار ئولسا، باتۇر مالدىن قورقماس كېرەك.

2056 جاھاندار، ئاقىل بەگ نېچۈك گەنج[132] يىغۇر،
ئەر، ئات قايدا بولسا، ئېنىق گەنج ئالۇر.

2057 تۇتۇشقا جاھان لەشكەر، ئات، ئەر كېرەك،
ئەر، ئات تۇتقىلى تولا مالىلار كېرەك.

2058 بۇ مال يىغقىلى بىر باي بودۇن[133] كېرەك،
بېيىسۇن دېسەڭ ئەل، تۇز قانۇن كېرەك.

2059 بۇلاردىن بىرى قالسا، تۆتى قالۇر،
بۇ تۆتى يوقالسا، بەگلىكمۇ ئۆلۇر.

2060 ئالاي دېسە بەگ ياخشى شۆھرەت ۋە نام،
بۇ بەشتىن يىراقتا تۇرغۇلۇق تامام؛

2061 بىرى شاشماق ئېرۇر، بېخىللىق بىرى،
ئۇچىنچى، غەزەپ، قىل سەۋر، قاچ نېرى.

2062 ئۆزۈمچىل، جاھىللىق بۇ تۆتىنچىسى،
بىشەك يالغان ئېيتماق، بۇ بەشىنچىسى.

2063 بۇلاردىن يىراق تۇرغۇلۇق بەگ ئۆزى،
بۇزۇلماي ئېتى، ئۆتسۇن دېسە سۆزى.

2064 بۇلاردىن ئۆزۈمچىل قىلىق ئەڭ يامان،
چوقۇم قىينىلار كۆپ ئۆزۈمچىل نادان.

2065 بۇ ياڭلىغ سۆزنىكىم بىر شائىر ئېيتۇر،
بۇ شائىر سۆزىن تۇتسا سۆزگە بېيۇر؛

2066 ئېغىر يۈك كىشىگە ئۆزۈمچىل قىلىق،
ئۆزۈمچىل قىلىققا ئوق ئات، قارشى چىق.

2067 يېغى قىلمىغاننى شۇ قىلىق قىلار،
يېغىدىن بۇ يېغى نېچۈك پەرقلىق؟

2068 تولا ئەل تۇتايمەن دېسەڭ، ئەي ئەلىگ،
بۇ ئۇچ ئىشنى قىلغىن گەر يەتسە ئېلىگ:

2069 قىلىچ تۇتسا، ئۇرسا، سېنىڭ ئوڭ قولۇڭ،
سول ئېلكىڭ بىلە سەن ئۇلەشتۇر پۇلۇڭ.

2070 تىلىڭ سۆزلىسە سۆز شېكەردەك چۈچۈك،
ئىگەر بويۇن قۇل، بەگ، ئۇلۇغ ھەم كىچىك.

2071 ئەي ئەلىگ، بەگكە بۇ نەرسىلەر زۆرۈر،
ئۇنى خەلق سۆيسە گەر، ئورنى تۆر بولۇر.

2072 كۈلەر يۈز، چۈچۈك سۆز، خۇلق ئۆز كېرەك،
قىلىقى بۇلارغا ئۇيغۇن، تۇز كېرەك.

2073 كۆڭۈلنى تۆۋەن تۇتسا، قولىن سېخىي،
بۇنىڭغا يارىشا كۆيۈمچانلىقى.

2074 پۇتۇن تۇرلۇك ئەردەم بۇ بىلسە تۇگەل،
يىراق بولسا ئاندىن يارامسىز مۇھال.

2075 كىشىلەر خىلى ھەم ياخشىسى شۇ خان،
تولۇن ئاي كەبى ئۇز، كېمەيمەيدىغان.

2076 جاھان خەلقى بارچە ئاڭا قۇل بولۇر،
جاھانغا بولۇر خان، تىلىكىن تاپۇر.

2077 سۆزۈن يۇز، يىرىك سۆز، تەكەببۇر كىشى،
كىشىن يىرگەندۇرەر، يۇزۇشمەس ئىشى.

2078 يېنىك ھەم ئالدىراقسان، قوپال ۋە شاللاق
بولماقلىق ئاۋامنىڭ خۇلقى، قاچ يىراق.

2079 ئاۋام خۇلقى بەگلەرگە لايىق ئەمەس،
ئەگەر يۇقسا بەككە، كېتەر قەدرى، بەس.

2080 قۇل رەڭگى قارىدۇر، بەگلەر بولۇر ئاق،
قارا ـ ئاق شۇ خىلدا ئايرىلغانغا باق.

2081 تولغان بەگ بولاي مەن دېسە، بەلگىلىك،
ئەي مەشھۇر، پەزلىنى تولۇق تۇتقۇلۇق.

2082 ئېتى بەگ بولۇپ خۇلقى بولسا قارا،
بولۇر قارىدىنمۇ يامان خەلق ئارا.

2083 بەگ ئولسۇن چىرايلىق، كېلىشكەن ساقال،
بويى ئورتا، شۆھرەتتە ئۇ بەركامال.

2084 چىرايلىق يۈزىن كۆرسە، سۆيسە كۆزۈپ،
پەخىرلەنسە ئېلى، خەلقلىرى تۇزۈپ.

2085 ئۇ ياۋغا ھەم قاتتىق، ھەم بولسا جەسۇر،
كۆرەر كۆزگە بەرسە چىرايى ھۇزۇر.

2086 بويى بەك ئۇزۇننى خوپ كۆرمەس بىلىم،
تولا قىسقا بولسا، بولماس خۇش پىچىم.

2087 مۇشۇنداق ئىكەن، ئورتا بويلۇق كىرەك،
بويى ئورتا بولسا بولۇر تۇزۇكرەك.

2088 ئىشتىكىن، نېمە دەر سىنىغان كىشى،
بېشىدىن كەچۈرگەن، ياشىغان كىشى.

2089 پاكار، ئۆزى ئاجىز، ئاچچىقى يامان،
بۇ ئاچچىق نەدە، شۇنداً جاڭجال هامان.

2090 بويى ئورتا بولسا لايىق ئۆزىگە،
ئەي ئالىم هەر ئىشنى ئورتا تۇت هەر ئان.

2091 پاساتچى بولمىغاي بەگ، يەنە مەي ئىچەر،
بۇ ئىككى قىلىقتىن قاچار بەخت، كېتەر.

2092 شارابقا ئۆگەتسە جاهان خانلىرى،
چېكەر كۆپ زىيانىنى ئېلى ـ خەلقلىرى.

2093 ئويۇنغا بېرىلسە جاهان تۇتقۇچى،
بولۇر موهتاج ئول هەم ئېلىن بۇزغۇچى.

2094 بۇ خانلىق ئىشىن ۋاقتىدا قىلمىسا،
تۇتالماس ئۇنى، قۇش سېلىپ قوغلىسا.

2095 نېمە دەيدۇ ئاڭلا بىلىم بەرگۈچى،
بىلىمسىزنى مەيدىن سۆكۈپ توسقۇچى:

2096 مەي ئىچمە، ھاراقكەش، ئەي گالىناڭ قۇلى،
مەي ئىچسە ئېچىلدى پېقىرلىق يولى.

2097 ھاراق ئىچسە خەلق، يەلگە كەتكەي مېلى،
خان ئولسا ھاراقكەش، تۇرامدۇ ئېلى؟

2098 يېغى، مەي ۋە مەيچى ئالۇرلار كۆموش،
قىلىقى جېدەل بولدى، پەيلى ئۇرۇش.

2099 مەست ئولسا كىشى تەلۈە، ئاڭسىز بولۇر،
ئىشى تەلۈنىڭ، كۆر، قاچان تۈز بولۇر؟

2100 نېمە دەر ئىشىتكىن، ھوشيارنىڭ تىلى،
ئەمەل قىل يۇ سۆزگە، ئەي گالىناڭ قۇلى:

2101 نېچە قىلغۇلۇق ئىش مەي ئىچسە قالۇر،
نەچە قىلمىغۇر ئىشتى مەستلەر قىلۇر.

2102 مەي ئىچسە بولمىغۇر نە ئىشلار بولۇر،
مەست ئولسا نەچچە ياخشى ئىشلار قالۇر.

2103 ئىچمە مەي، ئويۇنغا بېرىلگەندە خان،
ئېڭى دۆلەت ئىشىغا يەتكەي قاچان؟

2104 پاسات قايدا بولسا، قاچار بەخت تۈزۈپ،
پاسات دائىم يۈرەر بەگلىكنى بۇزۇپ.

2105 ئېرىغدۇر بۇ بەخت، ئۇ ئېرىغلىق تىلەر،
سۇزۇكتۇر بۇ دۆلەت، سۇزۇكنى يۆلەر.

2106 بېگى بولسا مەيخور، قوپال ھەم بۇزۇق،
ھاراقكەش بولۇر ھەممە خەلقى تولۇق.

2107 ئاۋامنىڭ ياراقسىز ئىشىن بەگ تۇزەر،
بەگ ئولسا ناچار، كىم ئاڭا تەڭ كېلەر؟

2108 ئېرىغسىزنى ئادەم يۈيۇر سۇ بىلەن،
سۇ بۇلغانسا يۈيۈپ بولۇر نە بىلەن؟

2109 ھېكىم دورا بېرەر بىركىم ئاغرىسا،
قىلۇر كىم داۋا، گەر ھېكىم ئاغرىسا.

2110 دېمەك، بەگ خۇلقى ساپ ـ توغرا بولغۇلۇق،
بولۇر ئەلگە بەگنىڭ خۇلقى يولىيورۇق.

2111 نېچۈك تۇتسا ئادەت ۋە قانۇننى خان،
بولۇر خەلقمۇ شۇنداق، شۇ ئادەتسىمان.

2112 بۇ سۆزگە گۇۋاھتۇر مۇنۇ سۆز مانا،
قاراپ كۆرسە ئۈيغۇن مەنىسى ئاڭا:

2113 ئەگەر قايسى يول بولسا بەگنىڭ يولى،
شۇ بەگنىڭ يۈرگىنى قۇلىنىڭ يولى.

2114 بېگى ياخشى بولسا، دۇرۇس ھەرىكىتى،
تېخىمۇ قىلۇر ياخشى ھەرىكەت قۇلى.

2115 تەكەببۇر بولۇش بەككە لايىق ئەمەس،
تەكەببۇرلۇق بۇزار دۇرۇس يولنى، بەس.

2116 سائادەت بىلەن بولدى بەگلەر ئۇلۇغ،
ئېلىشقا نەسىپ، دىل كىچىك تۇتقۇلۇق.

2117 نېمە دەيدۇ ئاڭلا، ئاقىل ياخشى ئەر،
بىلىملىك، ئۆزى بەگ، ئەلنىڭ خىلى ئەر:

2118 يوغانلىق قىلىپ بەگ، چوڭ تۇتسا كۆڭۈل،
مۇقەررەر كۆرۈر ئۇ خارلىق، ئەي ئوغۇل.

2119 تەكەببۇرلۇق ئىلە كۆككە چىقماس كىشى،
كىچىك دىل بولۇش ئىلە بۇزۇلماس ئىشى.

2120 كىبىرلىك بىپايدا، كۆڭۈل توڭلىتۇر،
كىشىنى كىچىك دىللىق ئۇستۇنلىتۇر.

2121 مۇلايىم ۋە كەمتەر كىرەكتۇر بۇ خان،
ئۇ خىلدا ئەمەسكەن، قاچ ئۇندىن هامان.

2122 بەگ ئولسا مۇلايىم ۋە كۆڭلى ئوچۇق،
گۇناهلىق كىشىدىن كەچۈرسە يازۇق[111]؛

2123 ئىسسىنىپ قوشۇن ـ ئەل، كۆيۈمچان بولۇر،
كۆيۈمچان كىشىلەر ئۇ، ئىشچان بولۇر.

2124 خەلق باشچىسى بەگكە هىممەت كىرەك،
شۇ هىممەت بىلەن تەڭ، مۇرۇۋۋەت كىرەك.

2125 يىيىلغاي شۇنىڭلە ئۇنىڭ شۆھرىتى،
كىپلىپ ئوۋ ئۈدۈل، هەل بولۇر مەقسىتى.

2126 كىشىدە يوق ئەرسە هىممەت، ئۇ ـ ئۆلۈك،
هەر ئىككى جاهاندا بولالماس بۈيۈك.

2127 بۇ هىممەت بىلەن هەم سىياسەت كىرەك،
سىياسەتكە بەگلىك رىياسەت كىرەك.

2128 تۇرمە ئەلنى قانۇن، سىياسەتلە خان،
ئاۋام خۇلقىنى ھەم ئېلىتەر شۇ تامان.

2129 بۇ سۆزگە جاۋاب ھەم گۇۋاھ بۇ بېيىت،
گۇۋاھ قايدا بولسا، شۇ ھۆججەت، ئىشىت:

2130 بۇ بەگلەر ئىشىكىن سىياسەت يېزەر،
سىياسەت بىلە بەگ ئېلىنى تۇزەر.

2131 يامانغا سىياسەت يۇرۇتمەك كېرەك،
بۇلغانسا خەلق گەر، سىياسەت سۇزەر.

2132 بۇ دۆلەت تىرىكى، ئۇلى، بەگلىكى،
بۇ ئىككى نەرسىدۇر يىلتىزى - كۆكى:

2133 بىرى، خەلقە بەرمەك قانۇندىن ئۇلۇش،
بىرى، خىزمەت ئەتكەنگە بەرمەك كۇمۇش.

2134 قانۇن بىرلە خەلقى سۆيۇنسە تۇرۇپ،
كۇمۇش بولسا خىزمەتچى كۇلەر كۆرۇپ.

2135 شۇ ئىككىسى بەگدىن خوش ئولغان زامان،
ئەل رەتكە چۈشۈپ، بەگ ئاۋۇنۇر شۇ ئان.

2136 گەر قايسى بەگ خەلقە قانۇن بەرمىسە،
خەلقنى كۆزەتمەي، يېگەنلەر يېسە.

2137 بۇزۇلۇپ ئېلى، ئۇ خەلقە چاچار ئوت،
بۇ بەگلىك ئۇلى بولغاي شەكسىز نابۇت.

2138 سۆيۈندۈرمىسە ئەسكىرىنى خاقان،
قىنىدىن چىقمىغاي قىلىچ ھېچقاچان.

2139 قىلىچ بىرلە بەگلەر ئۆزىتار قولىن،
قىلىچسىز غاپىل بەگ تۇتالماس ئېلىن.

2140 قىلىچ بىرلە پالتا بۇ ئەل ساقچىسى،
قىلىچ بىرلە ئالار ئەل خەلق باشچىسى.

2141 ئېمە دەيدۇ ئاڭلا جاھان تۇتقۇچى،
قىلىچ، پالتا بىرلە ياۋنى ئۇتقۇچى:

2142 كېرەك ئەلنى ساقلاش، ئەي ئەل تۇتقان ئەر،
غەپلەتتە بولغانلار چوقۇم زەھەر يەر.

2143 قىلىچلە پالتىنى ساقچى قىل، ئەي ئەر،
قىلىچ ساقچى بولسا، بەگلەر تىنچ ئۇتەر.

2144 قىلىچ تەۋرەر ئىكەن، يېغى تەۋرەنمەس،
قىلىچ قىنىغا كىرسە، بەگ تىنچىيالماس.

2145 قىلىچ ئۇرغۇچىنى سۆيۈندۈر، ئەي خان،
ياشا خۇش، ھامان كۆرمە ئاچچىق، زىيان.

* *

2146 يەنە ئېيتتى ئۆگدۈلمىش: ئەلىگ قۇتى،
قىيىندۇر ئەل ئىشى، ئۇلۇغدۇر ئېتى.

2147 خەلقە باش ئولماق ئېغىر ئىش ئېرۇر،
ھەمىشە باش ئاغرىق ۋە مېھنەت تېگۈر.

2148 سۆيۈنچى ئاز ئېرۇر، قايغۇسى تولا،
ماختاۋچى ئاز بولۇر، سۆككۈچى تولا.

2149 قايانغا قارىسا قورقۇنچلۇقتۇر،
سوراپ كۆرسە، خۇشلۇقى ئازراق ئېرۇر.

2150 سۆيمەسلەر ئېرۇر كۆپ، سۆيەرلىرى ئاز،
جاپاسى تولاراق، ھۇزۇرلىرى ئاز.

2151 ئارامسىز بولۇر ھەممە يەردە كۆڭۈل،
ئارامسىز كۆڭۈل ئەرگە بىر قايغۇ ئول.

2152 قاراپ كۆرسە، ھەممە ئىشىدا خەتەر،
خەتەر ئىشنى كۆرسە، لەززەتمۇ كېتەر.

2153 نېمە دەيدۇ ئاڭلا ئەقىللىك سۆزى،
ئەقىللىك سۆزىدۇر گۆھەرنىڭ ئۆزى:

2154 ئەلگىنىڭ بوينى قىلدەك، مۇنارەدەك بېشى،
ئاڭا بەك ئىشەنمەس ئەقىللىك كىشى.

2155 بۇ خانلىق مىسالى باش ئۈزرە قىلىچ،
كۈنىگە ئاڭا مىڭ خەتەرلىك ئىشى.

2156 بۇ ياڭلىغ ئېرۇر ھەممە بەگلىك ئىشى،
بىرى كۆرسە ھۇزۇر، بىرى يەر بېشى.

2157 تاپاي مەن دېسەڭ ھەر ئىككى دۇنيالىق،
كېرەكتۇر بۇ نەچچە ئىشنى قىلماقلىق.

2158 كۆڭۈل، تىلنى تۈز تۇت، خۇداغا سىغىن،
خۇدانىڭ بۇيرۇقىن مۇھىم بىل، تېڭىن.

2159 رىزا بول خۇدادىن نە كەلسە ساڭا،
رىزا ۋە رىزالىق ـ قۇللۇقۇڭ ئاڭا.

2160 خەلقتە دىلىڭدىن بول سەن كۆيۈمچان،
بول ياخشى ھەم ئىستە ياخشىلىق ھامان.

2161 زىيان قىلما خەلقتە، يەتكۈز مەنپەئەت،
بولۇپ خوپ، يامانلىڭ زىينىن يوق ئەت.

2162 سېنىڭ بولدى دۇنيا تىرىكلىك بىلە،
ھاياتلىكى بولساڭ، يېتىپ يە، كۈلە.

2163 جېنىڭ چىقسىمۇ تۇت ئۇمىدىڭنى زور،
خۇدا ياخشىغا ياخشى يولنى بېرۇر.

* *

2164 بۇلارنى مەن ئېيتتىم، ئىشتىتى ئەلگ،
كىرەك بەككە شۇنداق پەزىلەت، بىلىك.

2165 قايۇ ئەردە بولسا بۇ ئەردەم يوسۇن،
بولۇر بەگ ئاتاپ، بەرسە ئۇستۇن ئورۇن.

2166 بولۇر ئۇ تولۇق بەگ ھەم ئەلنىڭ بېشى،
ئۇنىڭدىن تاپار تۈرلۈك خوۋلۇق كىشى.

2167 ئىشتىكىن، نېمە دەر بىلىملىك، زېرەك،
ئۇنىڭ ئىلمى ئەلگە بولۇرلار بېزەك:

2168 ئەقىللىك ھەم ئالىم، توغرا بولغاي خان،
ئاشۇرسۇن شۆھرىتىن بولۇپ قەھرىمان.

2169 سېخىي ھەم، ئېسىل ھەم ھايالىق، سىلىق،
كۆيۈمچان بولۇپ، بەك كۆزەتسۇن خەلق.

2170 كۆزى توق، سەۋرلىك ھەمدە مۇلايىم،
ئەپۇچان، ئۇز خۇلقى بولسۇن ئۇ دائىم.

2171 پۈتۈن پەزلى بولسا جەمىدىن ئۈستۈن،
بېرەلىسۇن ئەلگە ئۇ ياخشى قانۇن.

2172 مۇشۇنداق بولسا قايسى ئەلنىڭ خانى،
تۈگەپ دەرد، قۇتۇلار ئېلى، ۋەتىنى.

2173 تۇغار بەخت كۈنى، ئەلگە تىنچلىق بولۇر،
ئىستەكىم، بۇ ياڭلىغ كىشىلەر ئۆلۈر.

* *

2174 بۇ ئەردى، ئەي ئەلىگ، مېنىڭ بىلىمىشىم،
ساڭا ئېيتتىم ئەمدى مانا ئۇقمىشىم.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشگە سوئالى

2175 ئەلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم، دۇروس سۆزلىدىڭ،
كېرەك ئىدى شۇ، بىلىمدە ئازمىدىڭ.

2176 يەنە دەيدىغان بىر سۆزۈم بار ساڭا،
ئۇنى ھەم ئوچۇقلاپ دېگىن سەن ماڭا.

2177 بەگ ئولسا مۇشۇنداق سەرە، پەزىلىك،
كېرەكتۇر ۋەزىر بولسا ئۇ قانچىلىك؟

2178 تولا قىلسا ئالتۇن ـ كۈمۈش خەزىنىنى،
تۈزەپ ئەل، ئارتتۇرسا ئۇ كەنت ـ شەھرىنى.

2179 ئېلىن سورىسا توغرا قانۇن بىلە،
ئىسىنسا قوشۇن كۆڭلى خۇشلۇق ئىلە.

2180 خەلق تىنچ بولۇپ، ئاڭا قول تەگمىسە،
بېگىنىڭ نامى ياخشى بولۇپ ئۆچمىسە.

بىگىرمە تۆتىنچى باب

بەگلەرگە ۋەزىر بولمىدىغان كىشىنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىقى توغرىسىدا
ئۆگدۈلمىشنىڭ تېپىقانلىرى

2181 جاۋاب بەردى ئۆگدۈلمىش، ئېيتتى: ئەي خان،
ۋەزىردۇر بېگىنىڭ قولى ھەر زامان.

2182 كېرەكتۇر بۇ بەگكە ۋەزىر، بىگۇمان،
ۋەزىر ياخشى بولسا، تىنچ ئۇخلايدۇ خان.

2183 ۋەزىردۇر بۇ بەگلەر يۈكىن يۈدۈگۈچى،
خانلىقنىڭ ئۇلىنى مەھكەم ئەتكۈچى.

2184 بۇنىڭغا سەرە ـ خىل تولۇق ئەر كېرەك،
كۆڭۈل، ئەقلى كامىل، كۆيۈنسە يۇرەك.

2185 ئۇنىڭ ئەقلى كۆپ بولسا، ئىلمى دېڭىز،
پۈتۈن ئىش پۈتكۈزسە، قىزارتسا مەڭز.

2186 ئېسىل ھەم تەقۋادار ھەم بولسا كۆنى،
دۇرۇسلۇق بىلە ھەم ئۆتكۈزسە كۈنى.

2187 ۋەزىرلىك ئۇلۇغ ئىش، كېرەك خىل كىشى
مۇكەممەل يېتىشكەن، خۇش پېئىل كىشى.

2188 ئەقىللىك كېرەك ھەم بىلىملىك كېرەك،
سىلىقلىق كېرەك ھەم تېتىكلىك كېرەك.

2189 ئەقىللىك كىشى نەسلى ياخشى ئۇرۇق،
ئۆسەر قايدا بولسا، ئۇ قالماس قۇرۇق.

2190 كىرەكتۇر تەقۋادار، ئىمانلىق، ئېرىنچ،
ئەمىن بولغاي ئەل ـ يۇرت ئۇنىڭدىن ئېرىنچ.

2191 تەقۋادار كىشى ئول كىشىلەر خىلى
ھاجەتمەنگە دورا داۋا قىلغىلى.

2192 تەقۋادار كىشى ئىشتا ساقلىق قىلۇر،
ناچار ئىشتىن يىراق، ئىش ۋاقتىن بىلۇر.

2193 ئۇزۇندۇر قولى ئەلدە بەگدىن كېيىن،
يەتكۈزەر ۋەزىر بەگ قىلقىن، سۆزىن.

2194 يامان نەسىل كىشىلەر ئېرىنچسىز بولۇر،
ئېرىنچسىز ۋەزىرلىككە ياراغسىز بولۇر.

2195 ۋاپالىق بولۇر نەسلى پاكىز كىشى،
جاپالىق بولۇر ئۇ ئېرىنچسىز ئىشى.

2196 ئىشتىكىن، نېمە دەر قانۇنلۇق كىشى،
قانۇنلۇق كىشى ئۇ بولۇر ئەل بېشى:

2197 ئېسىل زات كىشىنىڭ خۇيى ـ پەيلى سىلىق،
ۋاپا بىرلە خەلقە ئاچار ئۇ ئېلىگ.

2198 ئېرىنچسىز قىلىقى ۋاپاسىز، جاپا،
بېرىپ باقسىمۇ ئاڭا شېكەر ھەم يىلىك.

2199 ئۇياتلىق، كۆزى توق، ئىشەنچلىك كىرەك،
ئۇياتسىز جىمىدىن ياماندۇر دېمەك.

2200 كۆزى توق كېرەك، مالغا قىزغانمىسا،
كۆزى ئاچ ئۇ تويماس، بۇ دۇنيا يېسە.

2201 كىشىنىڭ سەرخىلى ئۇياتلىق كىشى،
ئۇياتلىق كىشىدۇر كىشىلەر بېشى.

2202 ئۇياتلىق كىشىگە پۈتۈن ئىشنى بەر،
ئۇياتلە جاھالەت ئىشىكىن ئېتەر.

2203 ئۇياتسىز كىشىدۇر كىشى رەزىلى،
دۇرۇس سۆز سۆزلىمەس ئۇياتسىز تىلى.

2204 ئۇياتلىق مۇلايىم نېمە دەر ئىشىت،
كۆيۈنگەچ ساڭا ئۇ قىلىپ بىر ئۇگۈت:

2205 ئۇياتسىز كىشىدىن يىراق تۇر يىراق،
ئۇياتسىز كۆزىدە خۇنۇك بىر قاراق.

2206 گۆشسىز بىر سۆڭەكتۇر ئۇياتسىز يۈزى،
ئېتىلمەس تۆشۈكتۇر ئۇياتسىز كۆزى.

2207 ئۇيات بىرلە ئەر ئابرۇيلۇق بولۇر،
ئۇيات بىرلە ئادەم كۆزى تۇرلىنۇر.

2208 چىراي ھەم كېلىشكەن ساقال ـ چاچ كېرەك،
ئۇز خۇلقى خەلقە ئۇلۇش بولغۇدەك.

2209 قىلىقى دۇرۇس بولسا، خۇلقى ئوڭاي،
تېگەر ياخشىلىق ئەلگە ئۇندىن يىل ـ ئاي.

2210 دۇرۇس بولمىسا ئىشتا ئىشچى بېشى،
بولۇر ئەگرى پۈتۈنلەي بەگلەر ئىشى.

2211 كىرەكتۇر دۇرۇسلۇق، ئىشەنچ ئىشچىغا،
تاپشۇرسۇن بەگ ئىشىن ئىشىنىپ ئاڭا.

2212 چىرايلىق كىشى خۇلقى كۆركەم بولۇر،
گۈزەل بولسا خۇلقى، ئەلگە نەپ تېگۈر.

2213 كىشىكى گۈزەلدۇر يۈزى ھەم ئۆزى،
تېشىدەك چىرايلىق بولۇر ئىچ يۈزى.

2214 تېمە دەر، ئىشىتكىن، سىنىغان كىشى،
سىناپ ياخشى ـ ياماننى بىلگەن كىشى:

2215 كىشىنىڭ كۆركىگە ئىچىدۇر ئاداش،
يۈزى كۆركى بىرلە قىلىقى قاياش.

2216 تېشىنى كۆرۈپ بىل ئىچىگە گۇۋاھ
ئىچى ھەم بولۇر ئۇ تېشىغا ئوخشاش.

2217 ۋەزىرده بەھەيۋەت بولغاي ساقال ـ چاچ،
بەھەيۋەت بولسا ئۇ، ئىش تاپار راۋاج.

2218 ھېساب بىلسۇن ھەم بولسۇن ئالىم، تېتىك،
بىلىم بىرلە بىلسۇن ئۇ تۈرلۈك بىتىك.

2219 ۋەزىر ئىشى ھەممە ھېسابلە بولۇر،
ھېساب بىلمىسە ئىشچى، ئىشى قالۇر.

2220 كىشى ئىش ـ كۈشىنى ھېسابلاپ قىلار،
يىل ـ ئاي، كۈن ۋاقتىنى ھېسابلاپ تاپار.

2221 هېساب ساقلىقىدىن ئاتالدى «ساقىش»،
كۆرۈرسەن، هېساب ئۇ ئۆزى بەك ساق ئىش.

2222 تېتىك بولمىسا، ئىش قىلالماس كىشى،
تېتىكلىك بىلە قىلدى ئىنسان ئىشى.

2223 يېزىق بىرلە ئادەم يازار بىلگىنىن،
يېزىشلە بىلۈر ئەر نېمە قىلغىنىن.

2224 تېتىكلىك نىشانى ئېرۈر بۇ بىتىك،
يېزىقنى بىلگەن ئەر بولۇر بەك تېتىك.

2225 يېزىق بىلمەس ئەرسە ئادەم ئوغلانى،
بىلەلەيتتى قانداق يىل، ئاي، كۈن سانى.

2226 يېزىپ قويمىغان بولسا ئالىم بىتىك،
هېسابقا بولۇر ئەردى چارە نېچۈك؟

2227 ياراتماستىن ئاۋۋال خۇدا بۇ ئالەم،
ياراتتى، يۈرۈتتى بۇ لەۋهۇ ـ قەلەم[135].

2228 پەرىشتە پۈتىدۇ نېمە قىلسا قۇل،
خۇدا تاڭلا سورار نە ئىش قىلدى ئول.

2229 ۋەزىر بولسۇن مۇلايىم ۋە يۇمشاق تىلى،
بۇ خەلقنە ئۆزىن سۆيگۈزۈشىنىڭ يولى.

2230 مۇلايىم بولسا ئۇ سۆيدۈرەر كىشىن،
سۆيۈندۈرگۈچى خۇش قىلۇر يولدىشىن.

2231 مۇلايىم، بېسىق ئەر نېمە دەيدۇ، كۆر:
مۇلايىملىق ئەرگە نە ياخشى بولۇر.

2232 سۆيۈلدى ئەل ئىچرە كىچىك دىل كىشى،
سۆيۈلمەس، تەكەببۇر، يىرىك دىل كىشى.

2233 كىچىك دىل ئۇلۇغلۇق سۇرەر كۆپ زامان،
تەكەببۇرغا تەگمەس ئۇلۇغلۇق ھامان.

2234 ۋەزىرلىككە بەكمۇ پۇتۇن ئەر كېرەك،
ئۇقۇملۇق، ساۋاتلىق، بەك ئاقىل كېرەك.

2235 تىلى، كۆڭلى بىر ھەم قىلىقى كۆنى،
ئۇياتلىق، كۆيۈمچان ۋە خەلقىنىڭ چىنى.

2236 كۆزى توق، سەگەك، ساق ھەم ئىش بىلگۈچى،
يارامليق، يارامسىزنى پەرق ئەتكۈچى.

2237 ۋاپادار ھەم ئىشچان، ھەم ئەيمەنگۈچى،
ئامانەتتە كۆڭۈلنى ساپ تۇتقۇچى.

2238 تولۇق بولسا كىمدە بۇ پەزلى ـ بىلىك،
ۋەزىرلىك ئاڭا بەرسە بولغاي ئەلىگ.

2239 ۋەزىر بولسا بەگكە مۇشۇنداق كىشى،
بولۇر بەگ ۋە خەلقىنىڭ ھەم ئاسايىشى.

2240 بولۇر بەگ ئىشى مەقسىتىدەك تولۇق،
تۇزۇلمەپ ئېلى، خەلقى باي بولغۇلۇق.

2241 يارامسىز، يامان بولسا ئەلگە ۋەزىر،
ئۇ ئەل خەلقى بۇزۇلۇر، بولۇر باي ـ پېقىر.

2242 ۋەزىر بولسا ياخشى، خەلققە پايدىدۇر،
خەلق پايدىسىلە بەگ ھەم زوق ئالۇر.

2243 ئىشتىكىن، بىلىمى دېگىزدەك بىر ئەر،
بىلىم بىرلە كۆڭلى يورۇق، نېمە دەر:

2244 ئۇز بولسا بېگىنىڭ دىلى ۋە تىلى،
تۆتار خىزمەتچىسى توغرىلىق يولى.

2245 ئەگەر بولسا بەگلەر زالىم ھەم يامان،
چىقار خىزمەتچىسى تۇز يولدىن ھامان.

2246 گەر ياخشى بولسا بەگ، خىزمەتچى ھامان
بولۇر ياخشى پېئىل، تەككۇزمەس زىيان.

2247 يامان بولمىغۇنچە بۇ بەگ، دىققەت ئەت،
يولاتماس يامانىنى ئۆزىگە پەقەت.

2248 يامان قايدا بولسا يامانلار بىلە،
ئەي ياخشى، يۇرۇپ ياخشى يولداش تىلە.

2249 يامان ياخشى بىرلە ياراشماس بولۇر،
تۇز ئەگرى بىلەن چىقىشالماس بولۇر.

2250 قارا تۇن، يورۇق كۇن ئارىسى يىراق،
يېشىل سۇ قىزىل ئوتقا بولماس قوناق[130].

2251 تونۇشسىز كىشىنى بىلەي مەن دېسەڭ،
تونۇشتىن سورىغىن، بىلۇرسەن ئۆزۇڭ.

2252 يۇرەر ئۆز توپى بىرلە ھەربىر نېمە،
دۇرۇس بول، ئەگرىگە قوشۇلۇپ يۇرمە.

2253 بۇ سۆزنىڭ گۈزاھى بۇ بېيىتتۇر، ئوقۇ،
بۇ بېيىتنى ئوقۇپ سەن كۆڭۈلگە توقۇ:

2254 جىمىكى ماڭار ھەم ئۇچار نەرسىلەر،
ئۆزى تەڭتۇشسىز ئۆزىگە يولداش ئېتەر.

2255 يامان ياخشى بىرلە قوشۇلماس، قاچار،
ئومۇمغا مىسال ئۇشبۇ تەمسىل يېتەر.

2256 ۋەزىر بەگكە دائىم كېڭەشچى بولۇر،
كېڭەشچى كىشىلەر قىياسچى بولۇر.

2257 يامانغا قوشۇلما، قارا ياخشىسى،
بولۇر يامان خۇلقى، ئېغىر بوغچىسى.

2258 ئۆزىگە يېقىن تۇتسا ياخشىنى خان،
تېپىپ ياخشى ئات، ئەل تۇزىلەر ھامان.

2259 ئەگەر بەگ يامانىنى يېقىن يولىتۇر،
ئېتى ھەمدە دۆلەت ئىشى بۇزىلۇر.

2260 مۇشۇنداق ۋەزىر گەر تېپىلسا، ئەي خان،
ياشار خان ھۆزۈردا، خەلق ئۇخلار ئامان.

2261 يېتۇر مەقسىتىگە ئۇنىڭ بىرلە خان،
بولۇر ئىش ئوڭۇشلۇق، نە بولسا زامان.

2262 بولۇپ باي خەلقى، ئەل ئوبدان تۇزىلۇر،
ھاياتى تاپار بەخت، خەزىنە تولۇر.

2263 قېرىماس بولۇپ ئېتى مەڭگۈ قالۇر،
قېرىپ ئۆلسىمۇ، ئورنى ياخشى بولۇر.

2264 بۇ دۇنيا، ئۇ دۇنيا بولۇپ بەختيار،
سائادەت ئىچىدە ئۇ مەڭگۈ ياشار.

لەلىگىنىڭ ئۇنىڭدۇلمىشكە سوئالى

2265 ئەلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم بۇ سۆزنى پۈتۈن،
تولا ياخشى سۆزلەر قىلىندى بۇ كۈن.

2266 ماڭا ئېيتقىن ئەمدى بۇ ئەسكەر بېشى،
نېچۈك قىلماق كېرەك بۇ بەگلەر ئىشى

2267 ئىشىن ئىشلىسە ھەم ئەسكەر باشلىسا،
ئىشى باشقا چىقسا، خاتالاشمىسا.

2268 دېگىن سەن ماڭا كىم بۇ ئىشقا يارار،
سۈرۈپ ياۋ لەشكىرىن، قىلۇر تارمار؟

ئوتتۇزىنچى باب

ئۆگدۈلمۈشنىڭ تەلىگە تەسكەر باشلىغۇچى كىشىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى توغرىسىدا ئېيتقانلىرى

2269 جاۋاب بەردى ئۆگدۈلمىش، ئېيتتى: ئەي خان،
قولۇڭ ياۋغا ئۇستۇن بولسۇن ھەر زامان.

2270 كېرەك بەگكە جەزمەن قوشۇن باشچىسى،
ئېچىشقا ياراشماس ياۋنىڭ ئۇيقۇسى.

2271 بۇ ئىشقا جەسۇر، بەك قاتتىق ئەر كېرەك،
بېشىدىن ئىش ئۆتكەن ئەر يۈرەك كېرەك.

2272 ناھايەت چوڭ ئىشتۇر قوشۇن باشلىماق،
تۈزەپ لەشكىرىن، ياۋنى قىرىپ تاشلىماق.

2273 كېرەكتۇر مۇڭا خىل ۋە ھوشيار ئەرەن،
ئۇ تۆھمەت كۆرمىگەي غاپىللىق بىلەن.

2274 ئۇ بولسۇن مۇلايىم، باتۇر ۋە سېخىي،
ۋە تەمكىن، تۈزۈى ـ نېنى كەڭرى تېخى.

2275 سېخىي بولسا قوشۇننى باشلار كىشى،
يىغىلغاي ئاڭا خىل كىشىلەر بېشى.

2276 چېرىككە ئۈلەشتۇرسە بار مېلىنى،
ئاداش ـ دوست ۋە قولداش تۇتسا ھەممىنى.

2277 ئۆزىگە بىر ئات، تون، قورال بەس ئېتەر،
جاھانغا ئېتى بولسا مەشھۇر، يېتەر.

2278 ئوغۇل ـ قىز غېمىن دەپ مېلىن يىغمىسا،
بېغىم، سۇ، يېرىم دەپ كۆموش تاپمىسا.

2279 قىلىچتىن ئىستىسە پۇتۇن مەقسىتىن،
بۇلاپ ئالسا، بەرسە، يېيىپ شۆھرىتىن:

2280 يېگۈزسە، ئىچۈرسە، كىيگۈزسە كىيىم،
قورال، ئات، قىز ـ ئوغلان بېرىپ كۆپ قېتىم.

2281 شۇ ھالدا يىغلۇر باتۇرلار ئاڭا،
شېرىن جان پىدالاپ، ياتۇر تاغ ـ قىيا.

2282 ئەقىللىك كىشەك ھەم يۈرەكلىك كىشەك،
جەسۇرلۇق كىشەك، كەڭ كۆڭۈللۈك كىشەك.

2283 سوقۇشتا كىشەكسىز يۈرەكسىز كىشى،
يۈرەكسىز كىشى ئۇ چىشى ئوخشىشى.

2284 يۈرەكسىز كىشى ئۇ قوشۇنىن بۇزار،
بۇزۇلسا قوشۇن، ئەر بىر ـ بىرىن بۇزار.

2285 ئۇرۇشتا يۈرەكلىك، چىداملىق كىشەك،
سېلىپ كەلسە ياۋ ئات، يىغلىماق كىشەك.

2286 بولۇر ۋاقتى ئۆلۈمنىڭ نە ھالدا ئېسە،
يىگىت ئۆلمىگەي تا ئەجەل كەلمىسە.

2287 نېمە دەر، ئىشىتكىن، غەيۇر، جەسۇر ئەر،
ئۆلۈمنى ئۇنتۇپ، ياۋنى ئۇرۇر ئەر:

2288 كىشى ۋاقىتسىز ئۆلمەس ئائىدىن تۇغۇپ،
نېچۈن قورقادۇرسەن ئۆزۈڭ ياۋ كۆرۈپ:

2289 يېغىغا يېلىڭ تەگ، يىگىتتەك ئۇرۇش،
ئەجەل يەتمىگۈنچە، ھېچ بولماس ئۆلۈش.

2290 كېرەك ئەرگە ئۈيات، ئۈياتلىق ئۈچۈن،
ئۇرار ياۋنى تا ئالمىغۇنچە ئۈچۈن.

2291 ئۈيات بىرلە ئىنسان ياۋنى يوق قىلار،
ئۇرۇشتا ئەڭ ئاۋۋال ئۈياتسىز قاچار.

2292 قورقاقمۇ ئۈيلىپ باتۇرلۇق قىلۇر،
ماختىلىش ئۈچۈن ئۇ ئۆزىن ئۆلتۈرۈر.

2293 يۈرەكلىك ئاتالغان ئۈياتلىق بولۇر،
ئۈياتلىق ئەر ئۆلسە ئۇرۇشۇپ ئۆلۇر.

2294 قوشۇن بېشى بولسا كەمتەر، مۇلايىم،
خەلققە سۆيدۈرەر ئۆزىن ئۇ دائىم.

2295 ئىسىتۇر كىشىنى كىچىك دىل كىشى،
قاچۇرار كىشىنى ئىتتىك تىل كىشى.

2296 قوماندان ئۆزىنى تۇتاركەن يوغان،
يېگەي دۇشمىنىدىن تاياق بىگۈمان.

2297 تەكەببۇر كىشىلەر غاپىللىق قىلۇر،
غاپىللار بۇزۇلۇر، يا بىۋاخ ئۆلۇر.

2298 ئېتىم چىقسۇن دېسە ئۇ، بولسۇن جەسۇر،
ساقال ـ چېچى رەتلىك، بەھەيۋەت، غەيۇر.

2299 يامانغا هەيۋەت كېرەك، قورقۇنچلىق،
ياۋاشلارغا ياخشىلىق، سۆيدۈرگىلى.

2300 سىياسەت يۈرۈتسۇن قوشۇننىڭ بېشى،
سىياسەتكە باغلىق قوشۇننىڭ ئىشى.

2301 سىياسەتلە قالماس قوشۇن باشچىسىز،
باش ئولسا، ئۈيۈشقاي قوشۇن شۇبھىسىز.

2302 قايۇ بىر قوشۇن بولسا باشسىز، بوشاڭ،
بۇزۇلۇر ئۇ قوشۇن، ئەي خان، كۆپ ياشاڭ.

2303 يامانلارغا ھەيۋەت، سىياسەت كېرەك،
يەنە ياخشىغا دائىم ھۆرمەت كېرەك.

2304 پۇتۇن ياخشىغا ياخشىلىق قىل تولۇق،
ئۇلارنى سۆيۈندۈر، سالما ئېغىر يۈك.

2305 تىلەر ياخشىلىق ھەممە كىشى ئاختۇرۇپ،
كىشى قۇل بولۇر ئەرگە، ياخشىلىق كۆرۈپ.

2306 مۇلايىم خۇي كىشى نە دەيدۇ، ئىشىت،
تەسەللى بەر ئۆزگە، ئوقۇپ بۇ بېيىت.

2307 ئازاد ـ ھۆر كىشىلەر ياخشىلىق قۇلى،
قىلىپ ياخشىلىق ئاچ دۇرۇسلۇق يولى.

2308 كىشىلىك قىلىشقا كىشى بول ھامان،
كىشى قۇردى شۇنداق كىشىلىك يولى.

2309 كېرەك بۇ قانچە ئىش قوماندان ئۈچۈن،
يۈرۈش قىلغاندا ياۋغا، تۈزەپ يول - يوسۇن:

2310 سوقۇشقاندا يولۋاس يۈرەكلىك كېرەك،
تۈتۈشقاندا يىلپىز بىلەكلىك كېرەك.

2311 توڭگۈز كەبى تەرسا، بۆرىدەك كۆچى،
ئېيىقتەك ئېتىلغاق، قوتازدەك ئۆچى.

2312 ئۇ بولسۇن ھىيلىگەر قىزىل تۈلكىدەك،
ئاداۋەتچى بولسۇن بۇغرا توگىدەك.

2313 سېغىزخاتىدىن سەگەكرەك بولسۇن ئۆزى،
كۆرسە قىيا قۇزغۇنىدەك يىراقنى كۆزى.

2314 قارا، بولسۇن ھىممەتتە ئۇ ئارسلان،
كېچىسى ھۇۋقۇشتەك ئويغاق ھەر زامان.

2315 مۇشۇ خىل سۈپەتلە ئۇ جەڭچى بولۇر،
بولۇر جەڭچى ھەمدە يارامچى بولۇر.

2316 بۇ جەڭچى ياراغلىق كىشىدۇر داۋام.
ئۇرۇپ ياۋنى تارمار قىلىشتا تامام.

2317 تۈزى ھەم نېنى، ئېشى كەڭ بولغۇلۇق،
ئاتا ئات، قورال، تونمۇ تەڭ بولغۇلۇق.

2318 ئاش - تائام، تۈز - نان ئەر ئاتىن يايۇر،
يېمەك - ئىچمەك تىرىكلىك ئىلاجى ئېرۇر.

2319 نېمە دەر ئىشىتكىن ئىلى ئاتلىقى:
تۈزۇ - نانىنى كەڭ قىل، كىشى قۇتلۇقى.

2320 يېگۈز نان ـ تۇزۇكنى شۆھرەت ئىستىسىگە، شۇ ئىشلارنى قىلغىن ھايات تىلىسىگە.

2321 ئىشەنچلىك، سېخىي ـ مەرد كىشىلىك ئېتىر، تۇزۇ ـ نان ھەققى دەپ ئەر ھەققىن ئۆتەر.

2322 ئۇلۇغلۇق تىلىسىگە ئاش، ئىچمەك تارات، تاپار ئاش بىلەن ئەر ئۇزۇنراق ھايات.

2323 كىچىك بۇ قانچە ئىش قوماندان ئۇچۇن، ئىشىنى رەتلىسە، تۇزەپ يول ـ يوسۇن:

2324 سۆزى چىن، ئېيتقىنى راست بولسۇن تامام، ئۇلۇغ بولسا يالغانچى، پۈتمەس ئاۋام.

2325 ئىككىنچى، سېخىيلىق، بېرىشتۇر ئىشى، بېخىلغا يولىماس ئالارمەن كىشى.

2326 ئۇچىنچى، يۈرەكلىك ۋە بولسۇن جەسۇر، يۈرەكسىز ياۋنى كۆرسە ئاغرىپ ياتۇر.

2327 تۆتىنچى، ئۇ بىلسۇن ھىيلە ۋە پىلان، تۇتار ھىيلە بىرلە كىشى ئارسلان.

2328 قوشۇننى بۆسۈشكە چىڭ بولماق كىچىك، چېرىك قوزغىتىشقا تېز بولماق كىچىك.

2329 قوماندانداً بولسا بۇ خىسلەت ئەگەر، يېڭىپ يېغىنى، ھەيۋىسىن يوق ئېتەر.

2330 قوشۇننى باشلىسا شۇ خىل قوماندان،
قولى ئۇستۈن بولۇر دۈشمەنگە ھامان.

2331 قوشۇن باشلىقى ياۋغا بولسا دۇچار،
كۈنۈ - تۈن بولغۇلۇق ئويغاق ۋە ھوشيار.

2332 كىرەكمەس كۆپ چېرىك، چېرىك خىل كىرەك،
چېرىككە خىللانغان خىل قورال كىرەك.

2333 قوشۇن سانى كۆپ بولسا باشسىز بولۇر،
قوشۇن بولسا باشسىز، يۇرەكسىز بولۇر.

2334 سىنىغان بىر ھەربىي قىياسەن دېمىش،
ئون ئىككى مىڭ ئەرلىك قوشۇن كۆپ ئىمىش.

2335 دېمىش ياۋۇنى يەڭگەن بىر باتۇر چېۋەر،
ماڭا تۆت مىڭ ئەرلىك قوشۇن دەل يېتەر.

2336 كۆپ ئەسكەر يېيىلسا، ئىچى بۇلغىشار،
تۈزەپ بولماس ئۇنى، يارامسىز بولار.

2337 ئاتاقلىق جەسۇر ئەر، يەنە سۆزلىمىش:
قوشۇندا قورال - ئەر خىل بولسۇن دېمىش.

2338 ئاتانغان سوقۇشچى نە دەر ئاڭلىغىن،
بۇ سۆزنى ئىشىتكەچ، ئەمەل ئەيلىگىن:

2339 قوشۇننى كۆپەيتمەي، قىل ئەرلەرنى خىل،
يىگىتلەر بىلەن تەڭ قورال سەرە قىل.

2340 كۆپىدىن ئازى خوپ، بولسا مۇنتىزىم،
يېڭىلگەن سانى كۆپ چىرىك كۆپ قېتىم.

2341 قوماندان يېغىغا هۇجۇم قىلسا گەر،
يېقىن تۇتسۇن ئۆزگە يېغى ئۇرار ئەر.

2342 كېرەك چارلىغۇچى قىسىم خىللىماق،
قۇلاق - كۆزنى ساقلاپ، يىراق قارىماق.

2343 چارلاۋچى ئۇچراشسا تۇتغاققا[137] يېتىپ،
هۇجۇمنى قىلسۇن ئۇ ئارقىدىن بېرىپ،

2344 قوشۇننى ساقلىسۇن، قىلسۇن مۇنتىزىم،
كېيىن ۋە ئىلگىرى يۈرمىسۇن هېچكىم.

2345 قارارگاھ ۋە يۇرتۇغ[138] تۇزۇش بىلسۇن ئۇ،
قوشۇن ساقچىلىرى هوشيار تۇرسۇن ئۇ.

2346 كۆزەتسۇن هەربىكەتنى ئەلەم تۇتقان ئەر،
هېچ چەتتە قالمىسۇن ياۋنى ئۇرار ئەر.

2347 قوشۇننى چۈشۈرسۇن پۇختا جاي كۆرۈپ،
يىراق كەتمىسۇن ئۇ، تۇرسۇن توپ بولۇپ.

2348 غەپلەتتە قالمىسۇن، بولسۇن ئۇ هوشيار،
غاپىل بولسا، دۈشمەن زىيانلار ئۇرار.

2349 يېقىنلاشسا ياۋغا دېرىكىن ئېلىپ،
قارارگاھ قۇرسۇن ئۇ ئوت - سۇنى كۆرۈپ.

2350 قوشۇننى كۆزەتسۇن، ئۇ تىل[139] بەرمىسۇن،
قوشۇن ئازمۇ - كۆپ ياۋ ئۇنى بىلمىسۇن.

2351 ئەڭ ئاۋۋال تىرىشىپ تىل ئالماق كېرەك،
بۇ تىلدىن ياۋ ھالىتى بىلمەك كېرەك.

2352 ئىشىنى شۇنىڭغا قاراپ ئىشلىسۇن،
كېيىپ ياۋ بېشىنى بوينىن يانجىسۇن.

2353 مانا بۇ ھوشيارلىق، ئويغاقلىق بولۇر،
سوقۇشتا كىم ھوشيار بولسا شۇ ئۇتۇر.

2354 بېگى ئويغاق قوشۇننىڭ ئەجدەر باشچىسى.
مىنەر ئۇ ئارسلان، قىلىچ ـ قامچىسى.

2355 كېرەك ياۋ يوقاتماقتا ئىككى قورال،
بۇ ئىككى قورالدىن كۆرەر ياۋ زاۋال.

2356 ئەڭ ئاۋۋال كېرەكتۇر ھىيلىنىڭ ئۆزى،
ياۋ ئالدانغىنىدىن قىزارسۇن يۈزى.

2357 ئىككىنچى، سەگەكلىك ـ ئويغاقلىق ئېرۇر،
كىم سەزگۈر، ساق بولسا، ئۇ ئۇستۇن كېلۇر.

2358 كىم جەڭدە بولۇر ساق، ئويغاق ۋە ھوشيار،
ئۇ ياۋغا گۇمانسىز زىيانلار سالار.

2359 قوشۇنى كۆپ بولسا ياۋنىڭ، سېنىڭ ئاز،
سوقۇش قىلما، تېزدىن كۆر تەدبىرىن ساز.

2360 ياراش مۇمكىن بولسا، ئۇرۇشما، ياراش،
يوق ئەرسە، ساۋۇت كەي، ئېلىشىپ تالاش.

2361 تىرىش، غەپلەتتە قوي، كېچە قىل ھۇجۇم،
كېچىدە كۆپ ئازلىق بىلىنمەس چوقۇم.

2362 يېڭىشقا ئەگەرچە يەتمىسە كۈچۈڭ،
ئەۋەت سەن ئەلچىلەر، ياراشقىن ئۆزۈڭ.

2363 تىلىڭ بىرلە ئەل بول، ئۆزۈڭنى كۆزەت،
سوقۇشماققا ئالدىرما، سۆزنى بەس ئەت.

2364 ئەگەر بۇمۇ بولماي، يېغى قۇتراسا،
ئۇرۇشماقنى ئىستەپ، كۆڭۈل بەرمىسە.

2365 ئىشىڭنى ئۇزارتماي قوشۇن تۈز، سوقۇش،
ئاتاپ ماختا ئەرنى، تارات مال، كۈموش.

2366 ئۇزارسا سوقۇش، ياۋ هوشىنى تاپۇر،
كۆزى كۆرسە كىشى كۆپنى ئۆگىنۈر.

2367 نېمە دەيدۇ ئاڭلا ياۋنى يەڭگەن ئەر،
بېشىدىن ئىش ئۆتكەن، كۆزى كۆرگەن ئەر:

2368 ياۋ داڭقى يىراقتا كۆرۈنمەستە زور،
بۇ شۆھرەت كۆرەشكەندە كەملەپ كېتۈر.

2369 يېغىغا يېلىڭ تەگ، مېلىڭ ئالمىسۇن،
سوزۇلسا يېڭىلدىڭ، ئىتتىك بول، يۈگۈر.

2370 چىرىكتىن بىر قىسمىنى قوي مۆكتۈرۈپ،
ياياق ئوقچىنى سال سەن ئالدىن يۈرۈپ.

2371 يېشى چوڭ، جەسۇرلەر كۆرەشچانىنى
سەپ ئالدى قىل، باشلاپ ماڭسۇن جەڭچىنى.

2372 ساقال ـ چاچ ئاقارغان كۆرەشچى بولۇر،
كۆرەشچى بولۇر ھەم كۆپ ئىشنى بىلۇر.

2373 كىچىك، ياش يىگىتلەر بولۇر بەكمۇ تېز،
ئەگەر ئۆرۈسە يۇز، ئۆچەر ئوتى تېز.

2374 ئىشەنچلىك كىشىنى قوي ئالدىن، كېيىن،
بېكىت ئوڭ ـ سولۇڭغا يەنە باشقىدىن.

2375 يېقىنلاشسا لەشكەر، تۇتۇشقاندا ئەر،
ئۇدۇلدىكىنى ئۇرسۇن، ئۇرۇپ ئەرلەر.

2376 ئەڭ ئاۋۋال يىراقتىن ئوقىن ئاتقۇلۇق،
يېقىنلاشسا نەيزە بىلەن تىققۇلۇق.

2377 كىرىشكەندە پالتا، قىلىچ بىلەن چاپ،
ياقدىن تۇت، چىشلە تىرناقتا تاتىلاپ

2378 چىدا، ياۋغا ئارقاڭنى بەرمە تۇتۇپ،
يوقات ياۋ ياكى يات ئۇرۇشتا ئۆلۈپ.

2379 ئىپمە دەيدۇ ئاڭلا، سەپ يارغان جەسۇر،
چىدا سەن، چىدىغان دۇشمەننى يېڭۇر:

2380 كېلىن قىز سۆيۈنچى نىكاھ ـ توي تۇنى،
باتۇرنىڭ سۆيۈنچى جەڭ قىلغان كۇنى.

2381 سۇرەر ئالغا لەشكەر باتۇر ئات چېپىپ،
لاچىن قۇش ئالۇردەك تۆكەر ياۋ قېنىغ.

2382 يېغى كۆرسە باتۇر قوپارتۇر توزان،
بۆلەكلەرگە نۆۋەتنى بەرمەس ھامان.

2383 چېرىك كۆرسە باتۇر بولۇر ئارسلان،
قىلۇر ياۋنى يوق، يا بېرۇر ئۆزى جان.

2384 يېغى كۆرسە باتۇر قىزارتۇر يۈزىن،
بويايدۇ قىزىل قانغا جەڭدە ئۆزىن.

2385 ئېگەر، ئات، ساۋۇتلار بولۇر قىپقىزىل،
قىزارغان قىزىل يۈز بولۇر ياپيېشىل.

2386 يېغى ئات سېلىپ ساڭا قىلسا ھۇجۇم،
چىدا، سەن بەرمە تەن، توزۇيدۇ چوقۇم.

2387 يېغى گەر تەۋرىسە، سەن ھەم تەۋرىگىن،
ئاياغ ئۆرە ھازىر تۇرۇپ بابلىغىن.

2388 ئەگەر ياۋ چېكىنسە قوغلاپ تۇتمىساڭ،
ئۇنىڭدىن يېتەرلىك ئەسىر ئالمىساڭ.

2389 جەسۇر جەڭچىلىرىڭ سېپى بۇزۇلۇپ،
كېلەر ياۋ ھۇجۇمنى باشلاپ، بۇرىلىپ.

2390 يېغى قاچسا قوغلاپ ئۇزاپ كەتمىگىل،
ئەگەر قايتسا دۇشمەن، قاچالمايسەن، بىل.

2391 ياۋ ئولسا ئۇممىسىز ئۆلۈمگە يۈرۈر،
ئۆلۈمدىن قورقمىغانغا كىم تەڭ كېلۈر؟

2392 شۇ پەيتتە ئۆزۈڭنى چىڭ تۇت، سەن كۆزەت،
گەر ئەكسى بولسا، ئۇز ئۇممىڭغا پەقەت.

2393 غاپىل بولسا ئەر، كۆر، يۈرەردە ئۆلۈر،
غاپىل بولمىسا ئەر، تىلەككە يېتۈر.

2394 ماڭا مۇنداق ئېيتتى ئىش كۆرگەن كىشى،
ئىش كۆرگەن كىشىنىڭ سۆزى سۆز بېشى.

2395 يېغى قاچسا بارما ئۇزاق يەرگىچە،
يىراق قوغلىغان قامچا يەر تويغۇچە.

2396 يېغى بىر چېچىلسا يىغىلمىقى تەس،
سۇ ئوتنى ئۆچۈرسە، ئۇ يانمايدۇ، بەس.

2397 ئۈمىدسىز كىشىلەر ئۆلۈمنى كۈتۈر،
ئاۋۇال ئۆلتۈرۈپ، ئاندىن ئۆزى ئۆلۈر.

2398 كىم ئىش قىلسا تېز ئاڭا مال بەرگۈلۈك،
بېرىپ مال، يۈزىنى قىزىل قىلغۇلۇق.

2399 ئەسىر ئالسا ماختاپ تارتۇقلاش كېرەك،
بۇ تارتۇق بىلەن بولسۇن ئەر خۇش يۈرەك.

2400 يامان ماختىلىش بىرلە ياخشى بولۇر،
ماختالسا ياخشى قاچان كېيىن قالۇر؟

2401 تۈتۈر قول بىلەن ئەرنى ماختىساڭ،
يېتەر قۇشقا ئېتىڭ ئەگەر سىلىساڭ.

2402 داۋالات يارىدار بولسا سەن كۆرۈپ،
قۇتۇلدۇر ئەسىر چۈشسە، سەن قايتۇرۇپ.

2403 كۆتۈرگىن قەدىرلەپ ئۆلگەن بولسا گەر،
ئوغۇل ـ قىز بولسا، ئاڭا ھەقنى بەر.

2404 سۆيۈنگەي قوشۇنۇڭ گەر كۆرسە بۇنى،
قىلۇر جان پىدا ئۇ، جەڭ مەيدان كۈتى.

2405 شېرىن سۆز، كۆلەر يۈز، مال ـ نەرسە بېرىش،
كىشىگە بۇ ئۇچ نەرسە ياخشى بىر ئىش.

2406 ئازاد ـ ئەركىن ئەرلەر ئاڭا قول بولۇر،
رىزاسىن تىلەپ جان پىدالىق قىلۇر.

2407 بىر سۆز بار، ھېكىم، ئەمدى ئوخشاش مۇڭا،
كورۇپ ئويلىنىپ چىنپۇتەرسەن ئاڭا.

2408 كۆلەر يۈز، شېرىن سۆز بىلەن بەر تاۋار،
ئازاد ئەرلەر بۇ ئۇچكە كېلىپ توپلىنار.

2409 كۆمۈش بىرلە ئالتۇنغا ئالما قۇلۇڭ،
پىدا قىل بۇ ئۇچنى، ئومۇمنى يىغار.

2410 قوشۇن باشلىقى شۇنداق ئولماق كېرەك،
قوشۇن باشلىسا ئۇ بولۇر ئەزگۈرەك.

2411 گەر ئالتۇن ـ كۆمۈشنى سۇغات ئەيلىسەڭ،
قىلۇرلار پىدا جان ساپ ئالتۇنغا تەڭ.

2412 بۇ ئۇچ بىرلە خىزمەتچى بولغاي قۇلى،
بۇنى بەگ بىلگۈلۈك ھەر ئىشىڭ ئۇلى.

2413 مۇشۇنداق قوماندان تاپسا ئەگەر خان،
ئىشى باشقا چىققاي ئىشەنچلىك ھامان.

2414 ئەگەر بولسا شۇنداق قوشۇن باشلار ئەر،
سويۇنچكە چۇشۇپ ھەر ئىشى تۇزىلەر.

2415 يارامليق ۋەزىر كۇتسەڭ، شۇنداق كېرەك،
قوشۇن باشلىقى دېسەڭ بۇنداق كېرەك.

2416 بەگ شۇنداق كىشىگە ئىشەنسە بولۇر،
تىلەك ـ مەقسىتىنى ئۇلاردىن تاپۇر.

2417 يەنە ئېيتتى ئۆگدۇلمىش: ئەي ئەلىگ قۇتى،
ئىككى ئىش بۇيۇك ھەم ئۇلۇغلۇق ئېتى:

2418 ۋەزىرلىك بىرىدۇر، ئۇنىڭدا قەلەم،
قىلىچ تۇتتى بىرسى، قولىدا ئەلەم.

2419 بۇ ئىككىسى ئەلنىڭ تەرتىپىن تۇزەر،
بىرىكسە بۇ ئىككى ئۇنى كىم ئۇزەر.

2420 خىللانغان بولۇشى كېرەك بۇ كىشى،
گەر بەگكە زىت بولسا كېتەرلەر بېشى.

2421 ئەگەر پايدىلىق بولسا كۆپ پايدىسى،
زىت بولسا زىيانىنى ئەل ـ يۇرت تارتقۇسى.

2422 بەگ بولسا ئەگەر ئەل سەرە ـ ياخشىسى،
خەلقنىڭ خىلى بولسا ئۇ ئىككىسى.

2423 بۇلاردىن تولا پايدا ئەلگە تېگۇر،
بۇ پايدا ھىلەن بەككە يەتكەي ھۇزۇر.

2424 ھېكىم ـ خان نېمە دەر ئاڭا سال قۇلاق،
ھېكىملەر سۆزىن بىل ئوزۇقلۇق ـ تاماق:

2425 قىلىچ بىرلە ئالدى، كۆر، ئەل ئالغۇچى،
قەلەم بىرلە تۇتۇر يۇرتنى تۇنتۇچى.

2426 بولۇر تېز قىلىچ بىرلە يۇرت ئالغىلى،
قەلەمسىز مۇمكىن بولماس ئەل تۇتقىلى.

2427 يۇرت ئالماق مۇمكىندۇر قىلىچ ـ كۈچ بىلەن،
سوراپ بولماس ئۇنى كۆپ يىل ئۆچ بىلەن.

2428 قەلەملەر تۇتۇلسا بىرەر كەنت ـ شەھەر،
ئومۇمغا ئۇنىڭدىن نېسىۋە تېگەر.

2429 ئەي خاقان، مۇشۇلار مېنىڭ بىلگىنىم،
سورالغان ئۈچۈن مەن بۇلارنى دېدىم.

ئەلگىنىڭ تۇڭدۇلمىشكە سوئالى

2430 ئەلىگ ئېيتتى، ئوقتۇم بەلگىلىك بۇنى،
يەنە بىر سۆزۈم بار، ئېيت، مەشھۇر، ئۇنى.

2431 ماڭا سۆزلە ئەمدى كۆرۈپ ئەزگۈرەك،
ئۇلۇغ ھاجىپلىققا نېچۈك ئەر كېرەك؟

2432 ئۇلۇغى شۇ بولسا، ھاجىپلار ئارا،
كۆيۈمچان بولۇپ قىلسا جاننى پىدا.

2433 ئىشەنسە ئاڭا بەگ ئۆزى ھەم ئېلى،
ئۇلارغا دۇئا قىلسا خەلق تىلى.

* *

2434 ئەلىگ ئېيتتى شۇنى، سۆزلە ئەمدى سەن،
يورۇتقىن كۆزۈمنى جاۋابىڭ بىلەن.

2435 جاۋاب بەردى ئۆگدۈلمىش ئاغزىن ئېچىپ،
دېدى: مىڭ ياشىسۇن ئەلىگ شادلىنىپ.

2436 ئۇلۇغ ھاجىپ ئارتۇق پۈتۈن چىن كېرەك،
بۇ چىنلىق بىلە بەك پۈتۈن دىن كېرەك.

2437 نەسەبلىك بولسۇن ئۇ، خۇلقى ئۇز، ئوڭاي،
كۆرۈپ ئەل نەپئىنى، تۇغۇلسۇن كۈن ـ ئاي.

2438 تېگى ياخشى بولسا، بولۇر ياخشى ئەر،
بۇ ياخشى ئەر ئەلگە ياخشىلىق تىلەر.

2439 كىشى ياخشىسىدىن كېلۇر ئەزگۈلۈك،
يېمەك ـ ئىچمەك، مىنەرلىك ھەم كىيگۈلۈك.

2440 خۇيى ياخشى ئەر سۆزنى دەڭسەپ قىلۇر،
بۇ خىل ئەر ئىشى ھەم پاك ـ سۈزۈك بولۇر.

2441 كۆزى توق، ھايالىق، تارۇكلۇق كېرەك،
تۇمەن خىل بىلىم ۋە زېرەكلىك كېرەك.

2442 كۆزى توق كىشى ئىشتا ئالماس پارا،
بولۇر كۈلكىلىك ھاجىپ ئالسا پارا.

2443 ئوڭۇشلۇق ھەر ئىشنى بۇزار بۇ پارا،
پىششىق ئاشنىمۇ خام قىلار بۇ پارا.

2444 هايالىق، سىلىق بولسا نازۇك خۇيى،
كېلەر خۇلقى، سۆزىدىن ياخشىلىق بۇيى.

2445 ئۇياتلىق كىشى ئۇ يامان ئىش قىلماس،
قوشۇلماس يارامسىزغا، كىشى تىللىماس.

2446 سىلىق ئەرگە دۆلەت سىڭمىلىك بولۇر،
سىلىق بولسا، بەختكە لايىقلىق بولۇر.

2447 زېرەك بولسا، مالدىن قىينالماس بولۇر،
بىلىم بولسا، ئىشتا يېڭىلمەس بولۇر.

2448 ئەجەپ ياخشى دەپتۇ بىلىملىك ئۇلۇغ،
بىلىملىككە تەگدى قىممىتى تولۇق.

2249 بىلىملىك ئىشلىسۇن بۇ بەگلەر ئىشى،
ھېچ ئىشقا يارىماس بىلىمسىز كىشى.

2450 بىلىمدىن نەسىبە كىمگە تەگمىسە،
ئۆلۈك ئۇ، يارىماس تىرىكتۇر دېسە.

2451 بىلىملە بۇيۇكلەپ ئاتانغاي كىشى،
بولۇر ئەلدىن ئۈستۇن، ئۇنۇملۇك ئىشى.

2452 قۇرۇق بىر بويالقلىق ھەيكەل ــ ئىلىمسىز،
بىلىملىك كىشى ئورنى كۆكتە ــ ئېگىز.

2453 كېرەك ئىشتا ئەقىل، سەگەكلىك كېرەك،
سەگەكلىك بىلەن ئىش جىلۇە قىلۇر بەك.

2454 ئەقىل پايدىسى بەك تولا، زور ئېرۇر،
جىمى ياخشىلىقلار ئەقىلدىن بولۇر.

2455 ئەقىلسىز كىشىدۇر يېمىشسىز ياغاچ،
نە قىلغاي يېمىشسىز دەرەخلەرنى ئاچ؟

2356 ئەقىللىك تاپار ئۇ ھەر ئىككى جاھان،
ئالۇر ھەم ياخشى نام ئەقىللىك ھامان.

2457 ئەقىللىك، بىلىملىك كىشىدۇر كىشى،
كىشىنىڭ تولۇقى ۋە خەلقنىڭ بېشى.

2458 ھاجىپنىڭ ساقال ـ چېچى ئۇز بولسۇن يۈزى،
ئاۋازى ئەرەنچە ۋە ئوچۇق سۆزى.

2459 يۈزى، ھۆسنى، كۆركەملىكى خۇش قىلۇر،
كىرىپ چىقسا مەردانە، ئاڭا يارىشۇر.

2460 كېلىشكەن ساقال ـ چاچ ـــ كىشى ھەيۋىتى.
بۇ ھەيۋەت بولۇر ئەر كىشى ھۆرمىتى.

2461 كېرەك تەقۋادار، دىن ئىگىسى ئېرىغ،
ئېرىغ بولسا پەيلى، بولۇر خۇلق ئېرىغ.

2462 كىشى بولسا دىندار، ئېرىغ تەقۋادار،
كىشىنىڭ ئىشىنى ئېرىتمەي قىلار.

2463 يەر تەقۋا كىشىلەر كىشى غېمىنى،
ئېرۇر تەقۋا كىشى كىشى ئوبدىنى.

2264 تۇرار يۈزمۈيۈز دائىم ھاجىپ ئۆزى،
شۇڭا كۆزگە چىرايلىق كۆرۈنسۇن يۈزى.

2465 گۈزەل يۈزنى كۆركەن كىشى خۇشلىنۇر،
كۆڭۈل ئېچىلۇر ھەمدە جان زوقلىنۇر.

2466 بىر ئالىم ئوخشىتىپ مۇڭا ئېيتتى سۆز،
بىلىملىك سۆزنى تۆت، ئەي قىلىقى ئۇز:

2467 كىشىچۈن نە ياخشى نەرسە ــ گۈزەل يۈز،
ئىچەر سۇ بۇ يۈز كۆركىدىن ئىككى كۆز.

2468 قوڭۇر چاچ گۈزەلنى، كۆر، ئەيلە بىر پال،
ئىشىڭ ياخشى بولغاي، بۆلەك سۆزنى ئۇز.

2469 ھاجىپلىققا ئاقىل، كۆڭۈللۈك كېرەك،
بېسىق بولسا خۇلقى تېخى ئەزگۈرەك.

2470 كۆڭۈللۈك كىشى سۆزنى ئۇنتۇماس بولۇر،
كۆڭۈلسىز كىشى سۆزدە تۇرماس بولۇر.

2471 كۆڭۈل بولمىسا ئەر تاپالماس ئەشنى،
ئەقىل بولمىسا ئەر قىلالماس ئىشنى.

2472 كۆڭۈلسىز كىشى بىر ھەيكەلدۇر قۇرۇق،
قىلۇر ئىشنى ئىنسان كۆڭۈلله تولۇق.

2473 ھاجىپ بولسۇن ئاقىل، كەمتەر، مۇلايىم،
پېقىر، تۇل، يېتىمگە كۆيۈنسۇن دائىم.

2474 زېرەكلىك كېرەك، ھەم بەك قانۇن بىلەر،
جاھان كۆركى ھەممە زېرەكتىن كېلەر.

2475 دىلى بولسۇن ھەممە كىشىگە كېچىك،
تىلى بولسۇن يۇمشاق، شېكەردەك چۇچۇك.

2476 ئوچۇق يۈز كۆرۈنسۇن كىشىگە كۇلۇپ،
كىشىلىك ساقلىسۇن خۇش پېئىل بولۇپ.

2477 ئىشىتكىن، تاۋازۇ كۆڭۈللۈك نە دەر،
كۆڭۈل، تىل كىچىك تۇت، ئايا قىۋچاق[140].

2478 كۆڭۈل تۇتسا كەمتەر كىشى بەخت تاپار،
كۈلەر يۈز، ئىسسىق سۆزگە خەلق توپلىنار.

2479 كۈلەر يۈز، شېرىن سۆزگە ئەر ئىسسىنۇر،
ئىسسىنسا، بۇ ئىنسان ئەسىر، قۇل بولۇر.

2480 چىداملىق بولسۇن ئۇ ھەم تۇتسۇن ئۆزىن،
كۆزىن بەك كۆزىتىپ، چىڭ تۇتسۇن سۆزىن.

2481 قۇلىقى ساق ئولسۇن، ئەقىل، ئىلمى كەڭ،
مىجەزى تۇز ئولسۇن، تىلى ـ كۆڭلى تەڭ.

2482 پەزىلەتتە كامىل ۋە بىلسۇن بىتىك،
پۈتۈن ئىشتا ئەقلىن ئۇ قىلسۇن ئىتتىك.

2483 ئۇلۇغ ھاجىپ دېسە بولسۇن يۈز يورۇق،
كېرەك بۇ پەزىلەت، بىلىملەر تولۇق.

2484 تولا ئىنچىكە ئىش ئېرۇر ئىش ئارا،
ئەگەر دىققەت ئەتسەڭ ھاجىپلىق، قارا!

2485 كېرەك شۇ نەرسىلەر ھاجىپ بولغىلى،
تۇرۇپ باشتا ئەلگە يول كۆرسەتكىلى.

2486 مۇڭا ئوخشار ئەمدى بىر شائىر سۆزى.
بۇ شائىر سۆزىدۇر بىلىمسىز كۆزى؛

2487 ھاجىپلىققا ئاۋال بۇ ئون نەڭ[141] كېرەك،
ئىتتىك كۆز، قۇلاق ساق، كۆڭۈل كەڭ كېرەك.

2488 گۈزەل يۈز، بوي، تىل، ئاك، ئەقىل ۋە بىلىم،
خۇلق ـ مىجەز بۇلارغا تولۇق تەڭ كېرەك.

2489 ياشىسۇن ئۇزۇن يىللار ئەلگە ئۆزى،
ئۇلۇغ ھاجىپ ئېرۇر ئۇ بەگلەر كۆزى.

2490 نازۇك ئىش ئېرۇر ئۆرپ، قانۇن ۋە ئۇسۇل،
بۇنى رەتلەپ ھاجىپ ئاچار ئىشىك ـ يول.

2491 مۇڭا ئوخشىشىپ كەلدى ئالىم سۆزى،
ئىشىتكەن كۆڭۈل بەرسۇن، بىلسۇن ئۆزى.

2492 ئۇلۇغ ئىش ئېرۇر بۇ ھاجىپلىق ئىشى،
قىلالايدۇ بۇ ئىشنى لايىق كىشى.

2493 ھاجىپ ئىشى بولسۇن ۋە يا بەگ ئىشى،
كېلەر چوڭ ـ كىچىك ئەرز ئېيتقۇچى كىشى.

2494 خەزىنىچى، خەتچى يا ئىش تۇتقۇچى،
يا تونچى، يا موزدۇز ـــ ھۇنەر قىلغۇچى؛

2495 يا يات ئەل ئەلچىسى كەلسە ۋە كەتسە،
ھاجىپنىڭ ئىشىدۇر ئېھسانلار ئەتسە.

2496 چۈشەر جاي، بوغۇز ـ يەم غېمىن يېگۈلۈك،
سوۋغاتلار بېرىش يا بەرمەس بىلگۈلۈك.

2497 يول ئاغزىدا تۇرسا كىشى باشلىسۇن،
نىزام، ئۆرپ ـ ئادەتتە خاتالاشمىسۇن.

2498 ھال ئېيتسا پېقىر، تۇل، يېتىم ئۆتۈنۈپ،
ئۇنى بەككە يەتكۈزسۇن ئۇ دەرھال بېرىپ.

2499 زۇلۇم كۆرگۈچىنى ئۇ ئەيلەپ قوبۇل،
سوراپ ئەھۋالىنى ئۇ كۆرسەتسۇن يول.

2500 ئىچ ھەم سىرتتا كۆرسە يارامسىز قىلىق،
ئاگاھ قىلسۇن، توسسۇن، يوقاتسۇن ئېرىڭ.

2501 مۇشۇنداق بىر تالاي ئىشلارنىمۇ دەل
ئۇلۇغ ھاجىپ قىلۇر ئۆز قولىدا ھەل.

2502 دېمەك، ھاجىپ قىلۇر بۇ ئىشقا يارىدىم،
قىلىنماي بۇزۇلسا، ھاجىپتىن بۇ ھەم.

2503 ئەي خاقان ھاجىپلار ساقلانمىقى شەرت،
بۇ بىرقانچە يەردە تىرىشىپ قەۋەت:

2504 بىرى، بەگ سۆزىدىن پەقەت چىقمىسۇن،
ھەۋەسكە ئەقىلنى چۈلۈۋۇر ئەيلىسۇن.

2505 ئۈچىنچى، بەگ ئالدىدا تۈتسۇن ئۆزىن،
دېمىسۇن ئۇ ئاغزىغا كەلگەن سۆزىن.

2506 يۈتۈن ئىشنى قىلسۇن، پارا ئالمىسۇن،
بىراقلارنى بەگكە يېقىن ئەيلىسۇن.

2507 بۇ ئىككى نەرسە بولسا كىمدە، ئەي خان،
ئاڭا بەرمە ئىش، قول تۈتقۇزما ھامان:

2508 بىرىدۇر سۆزىدە ئۇ ئېيتسا يالغان،
بىرى، ئەگرىلىكلە ئازدۇرسا ئىنسان.

2509 كىمكى بۇلارغا بولسا گىرىپتار،
ئەي خاقان، ئۆزۈڭگە يولاتما زىنھار!

2510 يەنە خىزمەتچىگە ئۇچ ئىش دۇچ كېلۇر،
ھەزەر قىلمىسا، ئۆز بېشىنى يېيۇر:

2511 بىرى، ئاڭلىغان سۆزنى چىڭ ساقلىسۇن،
بىرى، ناچار ئىش كۆرسە كۆز ئاچمىسۇن:

2512 ئۇچىنچى، ئۆزىن تۇتسۇن، بولسۇن كۆتى،
سۆيۈنچ بىرلە ئۆتكۈزسۇن ئۆتەر كۈنى.

2513 بىر ئالىم ھېكىم بەگ ئىشىت نېمە دەر،
بۇ سۆزگە ئەمەل قىل، ياخشىلىق كېلەر:

2514 بېشىڭ خالىساڭ، بەگ سۆزىنى دېمە،
جىنايەت قىلىپ ئەلگە باشىڭ يېمە.

2515 ئاۋام ئەلگە قىلسا گۇناھ، باش كېتۇر،
خاتالاشسا تىل ـ سۆزدە چىشى سۇنۇر.

2516 تولا كۆرگىنىم بار لايىقسىز كىشى،
جىنايەت قىلىپ ئەلگە، كەتتى بېشى.

2517 تولا ئاڭلىدىم مەن سۆزلەۋېرىپ تىل،
يارا قىلدى ئەرنى ئېچىپ سىرنى، بىل.

2518 ئالىم ۋە ھېكىملەر يەنە سۆزلىدى،
ئۆزىن تۇتمىغان يەر بېشىنى، دېدى.

2519 ھاجىپقا كېرەك بەك كۆزەتمەك ئۆزىن،
سۆزلەشتە بەگكە ھەم قاراشتا كۆزىن.

2520 ۋاقىت كەلمىگۈچە ئۆزى كىرمىسۇن،
بېگى سورىماي، ئۆتۈنۈش قىلمىسۇن.

2521 نېمە دەيدۇ ئاڭلا ئەقىللىك تىلى،
ئەقىللىك تىلى ئاچتى مەنە يولى:

2522 لايىق ۋاقىتتا كۆرسەت خاقانلارغا يۈز،
دېگەنگە جاۋاب بەر، دېگىن سۆزگە سۆز.

2523 ھەر ئىشنىڭ ئۆزىگە لايىق ۋاقتى بار،
ۋاقىت كەلگەن ئولسا، كۆرەر ئىككى كۆز.

2524 پەزىلەت، بىلىمدە گەر بولسا شۇ خىل،
ئۇنى چوڭ ھاجىپلىققا مۇناسىپ بىل.

* *

2525 شۇلاردۇر، ئەي ئەلىگ، مېنىڭ بىلگىنىم،
سورالغان ئۈچۈن مەن بۇلارنى دېدىم.

2526 ئىشىتتىم ۋە ئۇقتۇم سۆزۈڭ، دېدى خان،
يەنە بىر سۆزۈم بار سورايى بۇ زامان:

2527 ماڭا ئېيتقىن ئەمدى ئىشكىئاغىسى
بولۇشقا نېچۈك ئەر لايىق كەلگۈسى؟

2528 جاۋاب بەردى ئۆگدۈلمىش، دېدى: ئەي خان،
ئەي خۇشخۇي، ياشا تىنچ ـ ئامان كۆپ زامان.

2529 ئىشىكئاغىسى بەك كۆيۈمچان كىشەك،
تېنى ـ جانى بىرلە تىرىشچان كىشەك.

2530 ئىشكىتە يورۇتسۇن قارا تۇنىنى ئۇ،
ئىشكىتە پاتۇرسۇن يورۇق كۈننى ئۇ.

2531 خىزمەتتە ئۇ بىلسۇن ئۇسۇل ھەم قانۇن،
مۇلايىم بولسۇن ئۆز خۇلقىدا پۇتۇن.

2532 تۇزى، نانى كەڭرى، سېخىي بولسۇن ئۇ،
بېرىپ كۈموش ـ ئالتۇن كىشى يىغسۇن ئۇ.

2533 كېچىسى ياتاقتا يېتىشتىن بۇرۇن،
نۆۋەتچىلەرگە ئۇ كۆرسەتسۇن ئورۇن.

2534 تونۇشسىز ۋە ياتلارنى تەكشۈرسۇن ئۇ،
كىم بولسا زېرەك، ئىشىغا سالسۇن ئۇ.

2535 ساراي دەرۋازىسىن بېكىتسۇن كۆرۈپ،
سانىلۇر شۇ كۈنكى ئىش پۈتكەن بولۇپ.

2536 يەنە ئەتە قويۇپ ئىشىن باشلىسۇن،
سەھەر ـ شام نۆۋەتچى تەۋرەتمىسۇن.

2537 قوبۇل ۋاقتىدا ئۆز قىسمىنى يىغىپ،
كۆرۈنسۇن ھەممىنى ئۇ باشلاپ كىرىپ.

2538 كۆرۈنسۇن ـ دە، چىقسۇن، ئۇزۇن تۇرمىسۇن،
كىشى قويسۇن ئىشكىتە، خالىي قويمىسۇن.

2539 ئەگەر كىرسە خىزمەتچى توپ ـ توپ بولۇپ،
ياراملىق ـ يارامسىزنى تۇرسۇن كۆرۈپ.

2540 قوبۇل پۇتكەندە، بولسا بىراۋنىڭ سۆزى،
ئېلىپ كىرسۇن ئۇنى قايتىدىن ئۆزى.

2541 دېسە كىم ئىستىكىن، تىلىسە تىلەك،
ئۇ بولسۇن بۇ موھتاج كىشىگە يۆلەك.

2542 ئېلىپ بەرسۇن ئېھسان، كۆر، ئالتۇن ـ كۈمۈش،
قايۇسىغا ئۇنۇڭان، قايۇسىغا ئىش.

2543 كىم ئىشنى قىلۇر چىن يۈرەكتىن سۆيۈپ،
كىم ئۇ زايە ئەيلەر ۋاقتىن بوش يۈرۈپ؛

2544 ياراملىقنى كىمدۇر، پايدىلىقنى كىم،
بولۇشلۇقنى كىمدۇر، قاۋۇلراقنى كىم.

2545 بۇلارنى بېگىگە دېسۇن ئۇ تولۇق،
لايىقنى ئۆستۈرسۇن، ئىزاھلاپ ئوچۇق.

2546 چىقاردا ياخشى يارلىق يەتكۈزسۇن تىلى،
ئىسىنسۇن شۇ خىلدا خىزمەتكار دىلى.

2547 ئىشىكتە تۇرۇشقا ئورۇن راسلىسۇن،
ھېچ كىمسە ئوچۇقتا تۇرۇپ قالمىسۇن.

2548 يات كەلسە ئىشككە، كۆرۈپ تۇرغۇلۇق،
ھۆرمەتكە لايىقنى يېقىن تۇنۇلۇق.

2549 لىگەندە كىرسە ئاش كۆزەتسۇن كۆزى،
مۇناسىپ ئەمەسنى توسىسۇن ئۆزى.

2550 ئېلىپ چىقسا شىرە، كۆرۈپ چىقسۇن ئول،
ئاڭا تەگمىسۇن يولدا ھېچقايسى قول.

2551 يېنىپ چىقسا ئاشلار ئىشككە ئېشىپ،
ئۇلەشتۇرسۇن ئۇنى بەگكە مۇناسىپ.

2552 يېتەر نەچچە جانغا بۇ ئاش چاغلىسا،
ئىچ ھەم تاشتىكىلەر قۇرۇق قالمىسا.

2553 زورايتۇر ئىككى نەرسە بەگ شانىنى،
ئىشكىتە تۇغى، تۆردە بۇ داسخىنى.

2554 يەنە ئىككى نەرسە ساراي ھۆسنى ئول،
بەگ ئاتىن زورايتىپ ئاچۇر قۇنقا يول:

2555 ئۇلۇغ ھاجىپى بولسا ئازاد كىشى،
يەنە بىرسى يارامليق ئىشكىئاغىسى،

2556 بۇ ئىككى كىشىلە ساراي گۈللىنۇر،
ئۇلۇغلۇق بىلەن نام ـ ئېتى يېيىلۇر.

2557 كۆزەتسۇن ئۇ دائىم شارابچى خادىم،
تۆشەكچى ۋە ئاشپەز، تۇغچىنىمۇ ھەم.

2558 ئىشكىتە تۇرغۇزسۇن دائىم قۇشچىنى،
يەنە ئوۋچى بىرلە تەڭ ئوقياچىنى.

2559 ئۆيگە يانار ۋاقتا، قولداشلىرىن
ئۆزى بىرلە ئىلىتىپ يېگۈزسۇن ئېشىن.

2560 يېگۈزسۇن، ئىچۈرسۇن، تويدۇرسۇن قېرىن،
قۇرۇق قويماي يەنە ئۇ بەرسۇن بېرىن.

2561 ئۆزىگە بىر ئات، تون، قورال بولسا بەس،
ئۇلەشتۇرگەچ ئۆزى ئازراق ئالسا بەس.

2562 ئەگەر كەلسە خىزمەتكە يات بىر كىشى،
ياتاق بەرسۇن ئاڭا ھەم قوشسۇن ئەشى.

2563 كۆرۈنگۈچە بەككە ئۇ كۈتسۇن ئۇنى،
ئورۇن، ئاش، ئېتى ھەم كىيەر تونىنى.

2564 سوراپ تۇرسا خادىملىرىن ھالىنى،
ئاچ ـ توقمۇ، تونىنىڭ ئۆپرىغىنىنى.

2565 قولى قىسقىلىقتىن ئۇ ئولسا موھتاج،
بېرىپ ھەق، ئەيلىگەي ئاڭا بىر ئىلاج.

2566 كىمكى ئىشككە كەلمەس نەچچە كۈن،
سوراپ ھال ئۇنىڭدىن سەۋەبنى ئۇقسۇن.

2567 ئۇ بولسا گەر ئاغرىق، كېرەك ھال سوراش،
ئۇ يۇرسە بىكار ـ بوش لازىمدۇر توساش.

2568 بۇ ئىشلار بېگىگە كۆيۈمچانلىق ئول،
سۆيۈنچىن دەپ قىلغان تىرىشچانلىق ئول.

2569 نېمە دەيدۇ ئاڭلا، خىزمەت قىلغان ئەر،
خىزمەت بىرلە بەككە قەدىرلەنگەن ئەر:

2570 خىزمەتچى بېگىگە كۆيۈمچان كېرەك،
كۆيۈمچان بولۇشچۇن ئۇ ئىشچان كېرەك.

2571 كۆيۈمچان ۋە سادىق ئىشچان بىر قۇلى
قىلۇر چىڭ كۈنۇ ـ تۇن بۇ بەگلىك ئۇلى.

2572 كۆيۈمچان بولۇر ئۇ، ئۆز نەپسىن دېمەس،
تىلەر بەگكە پايدا ۋە ياخشىلىق، بەس.

2573 گەر ئازغان پايدىلىق، ئۇنىڭ مەن قۇلى،
ئەگەر گۈل زىيانلىق، كېسەرمەن غولى.

2574 كۆيۈمسىز، نەپسىز ئوغۇلدىن كۆرە،
كۆيۈمچان، نەپسىلىك خىزمەتچى ئۆرە.

2575 قېرىندىاش كۆيۈمسىز بىنەپ بولسا، قوي،
ئاداش تۇت نەپسىلىكنى، نەپسى بىلە توي.

2576 تىلى يۇمشاق ۋە كەمتەر بولسۇن ئۆزى،
تاۋازۇلۇق ئولسۇن، ئوچۇق ھەم يۈزى.

2577 سۆرۈن يۈز، ئاچچىق سۆز كىشىن توڭلىتۇر،
ئۆمۈر بويى كەتمەي كۆڭۈلدە ياتۇر.

2578 ئوقۇ بۇ بېيىتنى مۇڭا ئوخشىشۇر،
سۆزى بىرلە مەنىسى ھەم ئۇقۇلۇر:

2579 كىشى سۆز ۋە تىلدا بېرەركەن ئازار،
سۆڭەك ئاغرىتىپ دىلىغا بىر ئوت ياقار.

2580 ئورۇلغان تاياقنىڭ يارىسى پۈتەر،
بۇ تىل سۆكسە پۈتمەس، يارىسى تۇرار.

2581 يا چەۋگەن[142]، يا ئوۋ، يا ئەل ـ يۇرت كۆرگىلى،
ئاتلانسا ئەگەر بەگ سەپەر قىلغىلى:

2582 ئۇ يەردە تولا ساق كۆزەتمەك كېرەك،
يامان ھادىسىلەرنى توسماق كېرەك.

2583 بىرەر ھادىسە بەككە كەلسە ئەگەر،
قۇش ئوۋلاشتا، ئوۋدا، سەپەردە كېلەر.

2584 ئىشەنچسىزلەر بار ئولسا قىلسۇن يىراق،
كېرەكتۇر گۇمانلىقتىن ھوشيار تۇرماق.

2585 ئىشەنچلىك، سۆيۈملۈك، كۆيۈمچان كىشى،
تۇرۇپ خان يېنىدا كۆزەتسۇن بېشى.

2586 قوماندان قورۇقداش توپى قۇرغۇلۇق،
يىغىپ ئالدى ـ كەينىن رەتكە سالغۇلۇق.

2587 كىچىكلەر ئۇلۇغلار ئارا كىرمىسۇن،
يىراقتا يۇرۇرچى يېقىن كەلمىسۇن.

2588 نېچۈك بولسا سارايدا قوپۇش ـ ئولتۇرۇش،
كېرەكتۇر بۇ يەردە ھەم شۇنداق بولۇش.

2589 ئىشكىئاغىسىنىڭ كۆيۈمچانلىقى،
مۇشۇنداق بولسۇن، ئەي ھۆكۈمدار سېخىي.

2590 بۇ ياڭلىغ كېرەك بۇ ئىشىك ساقلار ئەر،
بېگىنىڭ نېنىن يەپ، ئىشىن ئىشلەر ئەر.

* *

2591 بۇلارنى مەن ئېيتتىم، ئىشىتتى ئەلىگ،
تىلىسە يېتۈك ئەر ئىشلەتسۇن بىلىك.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلىمىنكە سوئالى

2592 ئەلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم بۇنى مەن ئېنىق،
يەنەبىر سۆزۈم بار جاۋاب بەر ئوچۇق:

2593 بىلۈرسەن، گۈمانسىز، جاھاندا بەگلەر،
ئەۋەتۈر بىر ئەلدىن ئەلگە ئەلچىلەر.

2594 بۇ ھەقتە بىلىم بەر، ئېيتقىنكى شۇنى،
بىرەر ئەلگە ئەۋەتسە بىرەر ئەلچىنى،

2595 نېچۈك بولماق كېرەك بۇ ئەلچى كىشى،
ئىشىنىپ ئاڭا بەگ تاپشۇرسا ئىشى؟

تۆتىنچى باب

ئەلحىككە تەۋەنىكە قانداق كىشى يارايدىغانلىقى توغرىسىدا ئۈگدۈلمىسىنىڭ ئەلنگە نەسىھەتلىرى

2596 جاۋاب بەردى ئۆگدۈلمىش، ئېيتتى: ئەلىگ،
بۇ ئىشقا ناھايەت ئىشلەتسۇن بىلىك.

2597 بۇ ئەلچى بولۇشقا سەرە ئەر كېرەك،
بىلىملىك، ئەقىللىك، جەسۇر، تاغ يۈرەك.

2598 خۇدا قۇللىرى ئىچرە ئەڭ خىللىرى،
كىشى ياخشىسى ئەردى ئەلچىلىرى.

2599 بۇ ئەلچى بىلەن كۆپ ئىشلار قىلىنۇر،
تولا ئوبدان ئىشلار ئەلچىدىن كېلۇر.

2600 ئۇ بولغاي ئەقىللىك، ھەر ئىشتا ئېپسىق،
بىلىم لازىم بىلىشكە سۆز يولىن جىق.

2601 ئۇتۇقلۇق ئورۇنلاي دېسە ئۆز ئىشىن،
تۇزۇك ئۇقماق كېرەك سۆزىنىڭ ئىچ ـ تېشىن.

2602 ئىشتىكىن، جاھاندار بەگ ئەر نېمە دەر،
بىلىملىك ۋە ئەلگە ئۆزى رەھبەر ئەر:

2603 ئەي ئەقلى تولۇق ئەر، بىلىملىكنى بىل،
بىلىملىك كىشىنى سەن ئەل چوڭى قىل.

2604 ئەقىل ئىشلەتسە ھەر ئىشتا باشتىلا،
ئۇتۇقلۇق بولۇر ئىش، سىنىدىم تولا.

2605 ئىشلەتسە ھەر ئىشتا بىلىمتى ئالىم،
ئېرىشكەي ئۇ ئىشقا ئۇنۇقلە دائىم.

2606 ئەقىل ۋە بىلىمنى ئىشلەتسە كىشى،
ئۇنۇقلۇق چىقار ھەر باشلىغان ئىشى.

2607 بۇ ئەلچى كۆيۈمچان، كۆزى، كۆڭلى توق،
ئىشەنچلىك، دۇرۇس ھەم ئۆز خۇلق بولغۇلۇق.

2608 كۆيۈمچان كىشى بەگ پايدىسىن تىلەر،
تىلىسە پايدىسىن، بېگىنى سۆيەر.

2609 بېگىنگە نەپئىلىك كۆيۈمچاننى بىل،
كۆيۈمچاننى تاپساڭ، ئۆزۈڭ باغرى قىل.

2610 كۆيۈمچان خادىم ئول كىشى باغرىدەك.
بېغىردىن يېقىنراق، يۈرەك قېنىدەك.

2611 كۆزى ئاچ كىشىلەر ئۆزىن تۇتالماس،
ئۇ ئەلچى بولۇشقا تېخى يارىماس.

2612 كۆزى توق پېقىر بولسا، باي سانىلۇر،
چىداملىق ھەر ئىشتا ئۇنۇق قازىنۇر.

2613 ھېرىستۇر تەمەخور، تەمەخور يامان،
تەمەخور ئاتالغاي قەلەندەر ھامان.

2614 نېمە دەر ئىشتىكىن، كۆزى توق كىشى،
كۆزى توق كىشى بولدى بايلار بېشى:

2615 پېقىر قىلسا كىمنى بۇ كۆز ئاچلىقى،
ئۇنى باي قىلالماس جاھان توقلۇقى.

2616 كىمكى تەمەگە بولسا ئەسىر ـ قۇل،
قۇتۇلغاي ئۇنىڭدىن ئۆلۈم بىرلە ئول.

2617 يەنە ياخشى دەپتۇ بىلىم بەرگۈچى،
كۆزى ئاچقا ئوگوت ـ نەسىھەت قىلغۇچى:

2618 تولۇق باي بولايىن دېسەڭ ھونۇز سەن،
كۆڭۈل بايلىقىنى ئىستە، ئەي ئەرەن.

2619 نېچە بولسىمۇ قۇل، كۆزى توق ـــ ئۇ خان،
ھېرىس بەگلىكىدىن قۇل ياخشى ھامان.

2620 قايۇ خان ھېرىستۇر، گادايدۇر، گاداي،
قايۇ قۇل كۆزى توق، ئۇ خان كۆڭلى باي.

2621 بۇ ئەلچى ئۇياتچان، سىلىق بولسۇن ئۇ،
ۋە تەمكىن، نەچچە خىل بىلىم بىلسۇن ئۇ.

2622 ئۇيات بولمىسا، ئەر جاھىل، پەس بولۇر،
ئۇيات بىرلە ئىنسان دۇرۇس ئىش قىلۇر.

2623 نېپسىق بولسا ئىنسان ھېلىم ئاتىلۇر،
سىلىق بولسا خۇلقى ئۆزىن سۆيدۇرۇر.

2624 چېچەن ھەم بىلىملىك بولغاندا ئادەم،
ئېرىشكەي ھەر ئىشتا ئۇتۇققا ھەر دەم.

2625 ئوقۇ بۇ بېيىتنى، نېمە دەر ئاڭلا،
قىل ھەمراھ ئۆزۈڭگە، بىلىمله باشلا:

2626 ئەقىل بىرلە ئۇق ئىش، بىلىم بىرلە بىل،
كۆنۈڭ بەخت قۇچسۇن، قۇتاتسۇن ئۇ يىل.

2627 چېچەنلىك بىلەن ئەر تىلەككە يېتەر،
بىلىم بىل، ئەقىل تاپ، كېيىن ئىشنى قىل.

2628 چېچەنلىك بىلەن بىلسە تۇرلۇك بىتىك،
بىتىك بىلسە ئادەم بولۇر ئۇ تېتىك.

2629 يېرىش ھەم ئوقۇش بىلسە، چۈشەنسە سۆزىن،
كىشى ئالىم قىلۇر بۇنىڭلە ئۆزىن.

2630 ئۇ بىلسۇن پەزىلەت خىلمۇخىل تولۇق،
پەزىلەت قىلۇر ئەر يۈزىنى يورۇق.

2631 ئوقۇپ كۆپ كىتابلار، بىلسۇن ھەر سۆزى،
چۈشەنسۇن شېئىرنى ھەم يازسۇن ئۆزى.

2632 نۇجۇم[143] ھەم تېبابەت بىلسۇن چۈش ئۆرۈش،
ئۇدۇل كەلسۇن يەنە ئۇ ئۆرۈگەن چۈش.

2633 ئۇ بىلسۇن ھېساب ھەم گېئومېترىنى،
كەسىر ھەم يەر ئۆلچەش ئىلىملىرىنى،

2634 يەنە دامكا ـ شاھماتنى ئۇ بىلسۇن خوپ،
ئويۇنغا چۈشكۈچىنى ئالسۇن ئۇتۇپ.

2635 ئۇ بىلسۇن چەۋگەننى، ئاتار بولسۇن ئوق،
يەنە قۇشچى ۋە ئوۋدا تەڭدىشى يوق.

2636 پۇتۇن تىلدا سۆزلەشنى بىلسۇن تىلى،
پۇتۇن خەتنى ئوقسۇن، پۇتۇسۇن قولى.

2637 كېرەك ئەلچى ئۇچۇن شۇنداق پەزىلەت،
بۇ خىل ئەلچى تاپار مۇۋەپپەقىيەت.

2638 چېچەن بولسا ئەلچى ئالىم ۋە ھوشيار،
بولۇر بەگكە نەپ، ئۇندا قارشى ئېلىنىار.

2639 گەر ئەلچى بولسا بوش، تۇراقسىز، يامان،
تۆكەر بەگ ئابرۇيىن ئاندا بىگۇمان.

2640 بۇ ئەلچى كىشى بەكمۇ ياخشى كېرەك،
پۇتۇن ئىشتا بولسۇن ئۇ سەزگۇر يۈرەك.

2641 نېچۈك پەزل ـ ھۈنەرلەر كۆرسەتسە ئاڭا،
ئۇنى يەڭسە، ھۆرمەت قىلدۇرسا يەنە.

2642 نېچۈك بىر كىشىكىم، ئاڭا سۆزلىسە،
ئۇنى ئۇقسا، بىلسە، يەنە يوشۇرسا.

2643 ئەگەر ئەلچىدە بولسا پەزىلەت تولۇق،
چوڭۇپ يەگ، بولۇر ئاتى ئەلدە ئۇلۇغ.

2644 نە دەيدۇ، ئىشىت، ئىش بىلەر كۆك ئايۇق[144].
كىشىكىم بۇ سۆزنى ئۇقماس، ئەقلى يوق:

2645 كىشى بولسا پەزل، نام ـ ئاتى چىقۇر،
ئەگەر بولمىسا پەزلى، نامسىز قېرۇر.

2646 كىشى پەزلى بىرلە كىشىدىن ئۇزار،
ئەقىل، پەزلى بولسا ئەر ئۆرلەپ ئۇچار.

2647 پەزىلەت بىلەن ئەر قولىن گەر سۇنار،
بۇيۇك تاغ ئېگىپ باشىن يەرگە قويار.

2648 ئۇ بولسۇن چېچەن، سۆزگە ھازىر جاۋاب،
سوئالغا جاۋاب بەرسۇن ھەم توغرىلاپ.

2649 هاراق ئىچمەس ئولسا ئۆزىن تۇتقۇچى،
ئۆزىن تۇتار ئەر تاپار بەخت كۇچى.

2650 هاراق ئىچسە ئالىم ئىلىمسىز بولۇر،
ئىلىمسىز مەست ئولسا نېمەلەر قىلۇر؟

2651 هاراقتۇر بىلىم ۋە ئەقىل دۇشمىنى،
جېدەل ـ غوۋغا هاراقنىڭ ئېتىدۇر چىنى.

2652 نە ياڭلىغ ئەقىللىك، بىلىملىك كىشى،
بېشىن مەيگە تىقسا، بۇزۇلغاي ئىشى.

2653 نە ياڭلىغ هايالىق، ئۆز خۇلق، سىلىق،
مەي ئىچسە قىلۇر ئۇ پەسكەشلىك قىلىق.

2654 كىشى ئاڭ ـ بىلىم، هوش، ئۇياتنى ئېرىغ
نېجىس بۇ هاراقنا بېرۇر، ۋاھ‌رىغ!

2655 مەي ئىچمە، مەي ئىچسە كېتۇر دۆلىتى،
مەي ئىچسە بولۇر تەلۈە، ئەخمەق ئېتى.

2656 قېرىنغا كىرسە مەي، چىقىرۇر سۆزۈڭ،
بۇ چىققان سۆزۈڭدىن كۆيەرسەن ئۆزۈڭ.

2657 نېمە دەر ئىشتىكىن، بۇ بېيىت ئېيتقۇچى،
ئوقۇرسەن، ئېچىلغاي تېشى هەم ئىچى:

2658 ئىچەرسەن ئەگەر مەست قىلغۇچى شاراب،
ئىچىڭدىن سىرىڭ چىقتى تاشقا قاراپ.

2659 بىلىملىك مەي ئىچسە بولۇر بىر قارا،
نادان ئىچسە كىچىكلەپ، بولۇر بىر بالا.

2660 بۇ ئەلچى تىلى ئۇز، كۆڭۈللۈك كېرەك،
ئۆزى سۆزگە ئۇستا، ئەقىللىك كېرەك.

2661 سىڭىملىك بولۇر ئول تىلى ئۇز كىشى،
سۆزى ئۇز كىشىنىڭ يارار ھەر ئىشى.

2662 زېھىنلىك بولۇپ ئۇ، ئۇنتۇمىسا سۆز،
ئېچۈك سۆز ئىشىتسە قاتتىق تۇتسا ئۆز.

2663 بويى بولسا كۆركەم، چىرايلىق يۈزى،
كېلىشكەن ساقال ـ چاچ، تۇرقى ئۆزى.

2664 ئۆزى بولسا باتۇر، بۈيۈك ھىممىتى،
بۇ ئىككى بىلەندۇر كىشى قىممىتى.

2665 سۆزى بولسا يۇمشاق، شېكەردەك چۈچۈك،
چۈچۈك سۆزگە يۇمشار ئۇلۇغ ھەم كىچىك.

2666 بۇ ئەلچى ئىشىنىڭ كۆپى سۆز بولۇر،
سۆزى ياخشى بولسا تىلىكىن تاپۇر.

2667 مۇئىۋىداق كىشىنى ئەگەر تاپسا خان،
ئاڭا بەرسۇن ئەلچى ئېتىنى ھامان.

2668 ئەۋەتسە بولۇر ئەلچىلىككە ئۇنى،
يىراق يات ۋە ياكى بولسۇن تۇغقىنى.

2669 ئەلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم، ئىشىتتىم بۇنى،
يەنە بىر سۆزۈم بار، دېگىن سەن ئۇنى.

2670 سېنىڭدىن كېرەكتۇر سۆز ئېيتماق ماڭا،
ئۆتەي مەن سۆزۈڭنىڭ ھەم ھەققىن ساڭا.

2671 پۇتۇكچى نېچۈك بولغۇلۇق، ئەي تېتىك،
ئاڭا بەگ ئىشىنىپ پۇتۇتسە بىتىك؟

2672 جاۋاب بەردى ئۆگدۈلمىش، ئېيتتى: ئەلىگ،
بۇ ئىشقا تولا بەك يۈگۈرتسۇن بىلىك.

2673 ئۆتۈنچ بىرلە دېدى ئۆگدۈلمىش: ئەي بەگ،
يېشەي ئۇشبۇ سۆزنى كۆڭۈلدىكىدەك.

2674 ئەگەر بولسا خان قانچە ئالىم ئۆزى،
كېرەكتۇر پۈتۈكچى يازارغا سۆزى.

2675 پۈتۈكچىگە ئېيتماق كېرەك ئىچ سۆزىن،
پۈتۈكچى يوشۇرغاي تولا ھەم ئېزىن.

2676 بۇ سىرنى تۈتۈشقا چىن ئىنسان كېرەك،
ئىشەنچلىك بولۇشقا چىڭ ئىمان كېرەك.

2677 ئەگەر سىر تۇتمىسا پۈتۈكچى سۆزىن،
ئېچىپ بەگ سىرىنى يوقىتۇر ئۆزىن.

2678 بۇ بەگلەر يوشۇرسا قانچە سۆزىنى،
كېرەك بۇ ئىككىسىگە دېمەك سىرىنى:

2679 بىرىدۇر پۈتۈكچى، بىرىدۇر ۋەزىر،
بۇ ئىككى كىشىگە ئاچار بارچە سىر.

2680 بۇ ئىككى كىشىگە سىر ئاچماق كېرەك،
سىر ئاچسا، نازىنى كۆتۈرمەك كېرەك.

2681 جەمى سىر بۇ ئىككى كىشىدە بولۇر،
ئەگەر سىر ساقلىماس ئۆز ئىشىن بۇزۇر.

2682 ئەجەب ياخشى ئېيتمىش ئۆتۈكەن بېگى،
تىلى بىرلە ئاچتى بۇ سۆزنىڭ تېگى:

2683 ئەي بەگكە ئىشەنچلىك، سۆزۈڭ بەك يوشۇر،
ئەگەر سىر يوشۇرماسسەن، بېشىڭ كېتۈر.

2684 بۇ ئاغزىڭ مىسالى بىر ئۆڭكۇر ئېرۇر،
سۆزۈڭ چىقسا ئۇندىن تاڭ يېلى بولۇر.

2685 جاھانغا تارالسا يىغىپ بولمىغاي،
ئىشىتۈر پۈتۈن خەلق، يېپىپ بولمىغاي.

2686 ئېغىزدىن گاھى ئوت، گاھى سۇ چىقار.
تۈزەر بولسا بىرسى، ئۇ بىرسى بۇزار.

2687 كۆيەر ئوتقا ئوخشار كېرەكسىز سۆزۈڭ،
ئېغىزدىن چىقارما، كۆيەرسەن ئۆزۈڭ.

2688 ئاقار سۇدەك ئېرۇر چىقسا ياخشى سۆز،
ئۇ ئاقسا قايانغا چېچەك ئۈنەر يۈز.

2689 ئايا ئەي ئاتانغان بىلىملىك ھېكىم،
سىرىڭنى يوشۇر چىڭ، ئۇقمىسۇن ھېچكىم.

2690 تېمە دەيدۇ ئاڭلا، بۇ بېيىتنى ئوقى،
يوشۇرغىن سىرىڭنى، ئەي كۆڭلۈم توقى:

2691 سىرىڭنى ساقلا چىڭ، دېمە ھېچقاچان،
دېسەڭ گەر چېكەرسەن يىللار پۇشايمان.

2692 قىزىل تىل ــ قارا باشقا دۇشمەن يامان،
ئۇنىڭدىن ھەزەر قىل، ياشارسەن ئامان.

2693 پۇتۇكچى بىلىملىك بولسۇن ئەقىللىك،
خېتى ئۇز، بالاغەتتە بەك يېقىملىق.

2694 خېتى ئۇز يېزىلسا، كۆڭۈل ئېچىلۇر،
ئوقۇغانچە ئاندىن كۆڭۈل ئاۋۇنۇر.

2695 بالاغەت بىلەن خەت ئەگەر تەڭ يۈرۈر،
بۇ خەتنىڭ تىلى ياخشى بىر تىل بولۇر.

2696 ئىشىتكىن، ئېمە دەر ئىلى كاتىپى،
ئەجەبمۇ ياخشىدۇر يېزىش ئۇسلۇبى:

2697 پۇتۇن ياخشى سۆزلەر پۇتۇكتە بولۇر،
پۇتۇلگەن ئۇچۇن سۆز ئۇنتۇلماي قالۇر.

2698 ئەگەرچە پۇتۇكچى پۈتمىسە بىتىك،
نېچۇك بىلگەي ئەردىڭ بۇ ھېكمەت بىلىك!

2699 چۈتۈپ قويمىغان بولسا ئالىم ھېكىم،
بۇرۇنقىنى بىزدىن ئېيتار ئىدى كىم؟

2700 يېزىق بولمىسا ئەردى ئىنسان ئارا،
دېيىلگەن سۆزگە كىم پۇتەتتى، قارا!

2701 كىشى ئەلدىن ـ ئەلگە ئەۋەتۇر خەۋەر،
يېزىق بولمىسا سۆز نېچۇك سۆزلىنەر؟

2702 يېزىق ئۇ ناھايەت كېرەكلىك ئېرۇر،
يېزىق بىرلە بەگ ئەل ئىشىنى قىلۇر.

2703 بۇ بەگلەر ئىشىغا ياراملىق كىشى
ئېرۇر ئۇ ئۇچ خىل، ئەي ئەل - يۇرت بېشى:

2704 بىلىملىك، ئەقىللىك، ھېكمىدۇر بىرى،
بىرى خەتچى، بەگنىڭ سۆزلىنەر سۆزى.

2705 ئۇچىنچى، جەسۇر ئەر يىگىت تاغ يۇرەك،
يېغى، بۆرىلەرگە بۇ باتۇر كېرەك.

2706 ھېكىم ۋە بىلىملىك، ئاڭلىق، ئەقىللىك
كېڭەشمەككە سۆزسىز ئېرۇر پايدىلىق.

2707 پۇتۇن ئەل ئىشىنى تۇزەيدۇ بىتىك،
تۇتار ئەل كىرىمىن خەت بىلەن تېتىك.

2708 جەسۇر ئەر قولىغا قىلىچنى ئېلىپ،
كېسەر ياۋ بويىنىنى دەسسەپ ۋە ئېزىپ.

2709 يىغىلسا قەيەردە بۇ ئۇچ تۇرلۇك ئەر،
كىشى ھەممە ئارزۇ - تىلەككە يېتەر.

2710 بۇلاردىن بۆلەك كۆپ نەسىلەر بىراق،
بۇ ئۇچكە ئەگىشىپ ماڭغان بوتىلاق.

2711 ئەل - يۇرتنى تۇتماقلىق قىلىچلە بولۇر،
بۇ ئەلدە ھۆكۈملەر قەلەملە يۇرۇر.

2712 بىلىم ھەم ئەقىل بىرلە ئەر ئەل تۇزەر،
بۇ ئۇچ نەرسە بىرلە جاھاننى سۈزەر.

2713 بىلىم بىرلە باشلار بەگ ئەلدە قانۇن،
ئەقىل بىرلە ئىشلەر ئىشىنى پۇتۇن.

2714 قىلىچ مەملىكەتنى ئېلىپ ئەل تۇتار،
قەلەم مەملىكەتنى تۇزەپ، مال يىغار.

2715 قىلىچ قان تېمىتسا، بېگى ئەل ئالار،
قەلەمدىن سىياھ تامسا، ئالتۇن يىغار.

2716 جاھان تۇۋرۇكىدۇر مۇشۇ ئىككىسى،
كى مەيلى ئۆتمۇشتە، مەيلى كەلگۈسى.

2717 ئايا بەگ، بۇ ئىككى ئۇلۇغ پەزل ئول،
جاھاندار ھېكىم بەگ ئۇنى قىلسا يول.

2718 بۇ سۆز كەلدى ئەمدى بۇنىڭغا مىسال،
ئەي ياخشى بۇنىڭغا قۇلىقىڭنى سال:

2719 تولا ياخشى پەزىلەت بىلىم بىلسە ئەر،
تېخى ئارتۇق پەزىلەت قىلىچ ئۇرسا ئەر.

2720 تۇتۇلغاي قىلىچلە تولا ياخشى ئەل،
قەلەم بىرلە تۇزەپ، تىلەككە يېتەر.

2721 ھېۋىتۇكچى تەمەسىز بولسۇن كۆزى توق،
كۆيۈمچان، ساپ كۆڭۈل، موھتاجلىقى يوق.

2722 كۆزى توق كىشى مالغا سالماس كۆزىن،
مال ئولسا، ئۇ مالغا ئالداتماس ئۆزىن.

2723 تەمەگەر كىشىدۇر ئۆزى بىر ئەسىر،
تولۇن ئاي يۈزلۈكۈم، سەن ئۇنى كەچۈر.

2724 تەمەگەر قۇل ئېرۇر، گەر بولسىمۇ خان،
بولۇر پەس تەمەگەر كىشى ھەرقاچان.

2725 پۇتۇكچى بولسا ھېرىس، بىلمىنى بۇزار،
تەمە بىرلە يازار، خېتنى بۇزۇلار.

2726 كۆموش ـ ئالتۇن كۆرسە ئاڭا قىزىقۇر،
بېگىنىڭ بېشىن يەر، يا بېشىن بېرۇر.

2727 كۆيۈمچان خىزمەتچى ئىشكىتە ياتار،
قاچان بولسا لازىم، ئىشكىتە تۇرار.

2728 تىلەر مېھرىبان خادىم بەگ نەپئىنى،
بېرۇر بەككە مالى، تېنى ـ جانىنى.

2729 پۇتۇكچى بولۇپ پاك، ئىچمىگەي ھاراق،
يامان خۇلقنى قىلسۇن ئۆزىدىن يىراق.

2730 پۇتۇكچى مەي ئىچسە بىلىم يوق بولار.
بىلمىدىن جۇدا بولسا خېتىدىن ئازار.

2731 پۇتۇكچى ئىشكىتە تۇرسۇن سۇبھى ـ شام،
كېرەك بولسا نەدە، تېپىلغاي داۋام.

2732 ئەل ئىچرە ئىككى خىل كىشى تاللىۋال،
ئۇلارنى بۇ ئىككى خىل ئىشىڭغا سال:

2733 بىرىدۇر يېزىشنى بىلەر پۇتۇكچى،
ئۇنىڭكىم بىرىدۇر سۇخەندان ئەلچى.

2734 يېقىن، دوست ۋە ياكى يىراق، يات ئارا،
ئەگەر چىقسا جاڭجال، بۇلاردىن ئارا.

2735 بۇ ئىككى كىشىدىن كېلەر كەلسە ئىش،
تۇزەلسە تۇزىلۇر بۇلار بىرلە ئىش.

2736 خاتا بولسا بىرىنىڭ خېتىدە سۆزى،
بىرى تىلدا بۇنى تۈزەتسۇن ئۆزى.

2737 ئەگەر بولسا شۇنداق پۇتۈكچى، ئەي خان،
ئىشەنسە ۋە بەرسە بولۇر قول هامان.

2738 مۇشۇنداق كىشىگە ئىشەنسە بولۇر،
ئۇنىڭدىن ئادەملىك خىسلىتى كېلۇر.

* *

2739 شۇ ئەردى ئەي خاقان مېنىڭ بىلمىشىم،
بۇنى خانغا ئېيتتىم، تۈگىدى ئىشىم.

2740 ئەلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم، چۈشەندىم بۇنى،
يەنە بىر سۆزۈم بار، سەن ئېيتقىن ئۇنى:

2741 خەزىنىچى بولسۇن ئېچۈك، ئېيت ماڭا،
ئىشەنچ بىرلە بەرسە بەگ مالنى ئاڭا.

2742 خەزىنىدە ئالتۇن ـ كۈمۈش ساقلىسا،
بېرىلگەن ئۇ ئىشنى ئوبدان ئىشلىسە.

2743 جاۋاب بەردى ئۆگدۈلمىش، دېدى خانغا:
كۈموش ـ زەر سۆيۈملۈك، داۋا ھەم جانغا.

2744 كېرەك چىن ئىشەنچلىك، دۈرۈس، توغرا ئەر،
كۆڭۈلگە شۇبھىلەر چۈشۈرمىسە گەر.

2745 نېمە دەر، ئىشىت، بۇ سودىگەر پېشى،
جاھاننى كېزىپ مالنى يىغقان كىشى:

2746 شېرىن جان ۋە لېكىن ئۇنىڭدىن شېرىن
بۇ ئالتۇن ـ كۈموشتۇركى، جاندىن شېرىن.

2747 ئېچىلماس كۆڭۈلنى ئاچار بۇ كۈموش،
ئېگىلمەس كىشىنى ئېگەر بۇ كۈموش.

2748 كۈموش كۆرسە ئىنسان، دىلى تارتمىسا،
يارايدۇ ئۇنى چىن پەرىشتە دېسە.

2749 كىشى كۆرسە ئالتۇن ئۆزى يۇمشىدى،
يىرىك سۆزلۈك ئەرنىڭ سۆزى يۇمشىدى.

2750 تېپىپ بەخت، كۆپەيسۇن دېسە مال ـ تاۋار،
كۆزى توق، پەيلى ئۇز بولسۇن خەزىنىدار.

2751 تولا مال كۆرۈپ بولسا تويغان كۆزى،
يەنە بولسا قورقار خۇدادىن ئۆزى؛

2752 هالال هەم هارامنى ئېچىپ ئايرىسا،
ياراملىق، يارامسىزنى خوپ بايقىسا.

2753 كۆزى توق كىشىلەر مېلىڭ كۆزلىمەس،
دۇروس، چىن كىشىلەر ئۆزىن بۇلغىماس.

2754 كىچىكلىكتە كۆرگەن بولسا كۆموش ـ زەر،
ئۇنىڭدا كۆپ ئولماس ھېرىسلىق مەگەر.

2755 ئۆزى بولسا قورقار خۇدادىن ئەگەر،
تۇتار شۇبھىسىز توغرا يولنى بۇ ئەر.

2756 دۇرۇسلۇق ــ دەسمايە، نەپئى ياخشىلىق،
بۇنىڭلە تېپىلغاي مەڭگۇ تاتلىقلىق.

2757 دۇروس بولسا ئىنسان، كۇنى ئەزگۈدۇر،
كۇنى ياخشى بولسا، قۇتى مەڭگۈدۇر.

2758 كۆيۈمچان تە دەيدۇ، ئىشىتكىن سۆزى،
بۇ سۆزگە ئەمەل قىل، جاھان يىلتىزى:

2759 كۆڭۈل، تىلنى تۇز تۇت، قىلىقنى پۇتۇن،
كېلۇر ساڭا دۆلەت بۇ دۇنيا پۇتۇن.

2760 ئەگەر توغرا بولساڭ قۇتاتقاي كۇنۇڭ،
سالامەت ياشا سەن سۆيۈن ھەم قۇتۇن.

2761 كۆيۈمچان، ساق، ئويغاق، كېرەك تېتىكلىك،
تېتىكلىك يىلەن ئەر قىلۇر مىڭ ئېتىك[145].

2762 ئۇياتلىق كېرەك ھەم ئاقىل، كۆڭلى ئاق،
ھاياسىز كىشىدىن يىراق تۇر يىراق.

2763 يامان ئىشتىن توسار ئەرنى بۇ ئۇيات،
يامانىنى تۈزىتۈر يەنە شۇ ئۇيات.

2764 مەي ئىچمەي بولسۇن ئۇ ئۆزىن تۈتقۇچى،
ئۆزىن تۈتقۇچى ئۇ بەخت تاپقۇچى.

2765 مەي ئىچسە مېلىغا سېخىيلىق قىلۇر،
كىشىگە بېرىپ مال ئالالمايۇ قالۇر.

2766 خەزىنە ئىشىغا بېخىل ياخشىراق،
بېخىللىقلە مالنى كېرەك ساقلىماق.

2767 كۆيۈمچان خىزمەتچى ۋاپالىق بولۇر،
ۋاپالىق خىزمەتچى بېگىن باي قىلۇر.

2768 كىشىنىڭ خىلى ئۇ كۆيۈمچان كىشى،
كۆيۈمچانىنى چىڭ تۇت، ئەي ئوبدان كىشى.

2769 ئويغاق خەزىنىچى ئىشنى بۇزمايۇ قىلار،
ئۆزىن ئۆرتىمەس، مال ھېسابلىق تۇتار.

2770 ئەقىللىك كىشىلەر ئۇنتۇماس بولۇر،
ھېسابلاپ قىلۇر ئىش يېڭىلمەس بولۇر.

2771 ئۇنۇتقاق بولۇرلار ئەقىلسىز كىشى،
ئەقىلسىز خەزىنىچى بۇزار ئۆز ئىشى.

2772 زەكىلىك كېرەكتۇر قىلىشقا ساقىش،
زەكى بولمىسا گەر بۇزۇلۇر كۆپ ئىش.

2773 ئۇ بولسۇن يېزىش ھەم سىزىش ماھىرى،
ھېسابات تۈتۈشقا بولسۇن ھۈنىرى.

2774 بىتىكچى كۆزەتسۇن كىرىش ھەم چىقىش،
يېزىپ ھەم كۆزەتسۇن پۈتۈن تۇرلۇك ئىش.

2775 يىل، ئاي، كۈن يېزىلسا ۋاقىت ھەم ئېنىق،
بىلىنگەي رەقەم سان ئايرىم ۋە ئوچۇق.

2776 ھېساب ساقلىقى چىن يېزىق بىرلە ئول،
ھېسابات يېزىلسا، كەڭ ئېچىلۇر يول.

2777 نېمە دەيدۇ، ئاڭلا، كۆيۈمچان كىشى،
ھېساب بىرلە خادىم چىڭ تۇتسۇن ئىشى:

2778 پۈتۈلمىسە ئىشنى تۈتالماس كۆڭۈل،
كۆڭۈلگە ئىشەنمە، پۈتۈ ئەي ئوغۇل.

2779 پۈتۈلسە، قالۇر سۆز، ئەپلەتتە كېتەر،
ھېساباتتا غاپىل ئازابلار چېكەر.

2780 خەزىنىچى بىلسۇن ئۇ تۇرلۇك بىتىك،
ئۇنى ساقلىسۇن ھەم ئۇ قىلسۇن ئېتىك.

2781 خىزمەتچى ھېسابتا غاپىل بولسا گەر،
ھېسابات ۋاقتىدا باش ئۇرۇپ ئىڭرار.

2782 ئىگىلەپ تۆت ئەملنى چىڭ، خەزىنىدار،
ھېسابتا كۆڭۈلنى تۇتسۇن بەرقارار.

2783 ھېسابتا تۆت ئەمەل ئۇققاچ، كېيىن سەن،
شۇغۇللان يەنە ئۇ ھەندىسە[146] بىلەن.

2784 بۇ ئىلمى ھەندىسە ئىنچىكە ئىشتۇر،
يەر ـ ئاسمان ھېسابى شۇ بىلەن بولۇر.

2785 نه دەر ئالىم ھېكىم، ئىشتىكىن تولۇق،
بىلىملىك سۆزى ئاش كەبى بىر ئوزۇق:

2786 بۇ ئىلمى ھەندىسە ئېرۇر بەك چوڭقۇر،
ئۇنىڭدا ھېكىملەر بېشىمۇ قايۇر.

2787 يارار ئۇ يەتتە قات كۆكنى دانىدەك،
چوڭقۇر ـ دۆڭنى ئۇششاق قىلىپ ئاجرىتۇر.

2788 كىشى بول بىلىملىك، ئاقىل، كۆڭلى تۇز،
ئەقىللىك كىشىلەر ئىشى بارچە ئۇز.

2789 بىلىملىك كىشىلەر بولۇر چىن كۆنى،
دۇرۇس قايدا بولسا يورۇيدۇ كۈنى.

2790 تۇتالماس ئۆزنى ئەر ئەقىل بولمىسا،
قىلالماس ئەر ئىشنى بىلىم بولمىسا.

2791 سارايدا بولۇر بۇ خەزىنىچى ئىشى،
ئۆزىن ساقلىغاي بەك بۇ ياڭلىغ كىشى.

2792 تۇز ئولسۇن كۆڭۈل ـ تىل، قىلىقى پۇتۇن،
دېسە تەگمىسۇن ئوت يالىنى ـ تۇتۇن.

2793 كۆزىنى كۆزىتىپ، تىلىن ساقلىسۇن،
ھەۋەسنى ئەقىل بىرلە تىزگىنلىسۇن.

2794 كۆزۈڭ كۆرسە كۆڭلۈڭ ئۈنى ئارزۇلار،
كۆڭۈل ئەتسە ئارزۇ ئۈنى كىم توسار؟

2795 كۆڭۈل يەتتە ئەزا ئۈزە ھۆكۈمران،
يۈگۈرەر ئەل چوقۇم، باشلاپ ماڭسا خان.

2796 ئەجەپ ياخشى دەپتۇ بىلىملىك بۇ سۆز،
ئەي باتۇر، كۆزەتكىن كۆڭۈل بىرلە كۆز:

2797 ۋۇجۇد، يەتتە ئەزا كۆڭۈلگە باقار،
كۆڭۈل بىرلە ئىنسان ئېغىر يۈك ئالار.

2798 تامام بىر سۇرەتتۇر كۆڭۈلسىز كىشى،
كۆڭۈلسىز كىشى ئىلىم ئاتىن بۇزار.

2799 قولى چىڭ، ساق ئۆلسۇن ئۇ بولماي سېخىي،
خەزىنە مېلىنى چاچمىسۇن تېخى.

2800 سېخىيلىق بەك ياخشى، تاشلىماس كېرەك،
لېكىن خەلق مېلى بىرلە قىلماس كېرەك.

2801 ئۇ بىلسۇن تىجارەت يولىنى هامان،
ئۇنى گەر بىلەلمەس، تاپالماس هايان.

2802 پۇتۇن مال ـ تاۋارنى ئۇ بىلمەك كېرەك،
باهالىق، باهاسىزنى ئۇقماق كېرەك.

2803 باهانى ئۇ بىلسۇن ۋە ئالدانمىسۇن،
ئېلىپ مال ـ ساتاردا زىيان تارتمىسۇن.

2804 ئېلىم هەم بېرىمده بولسۇن مۇلايىم،
ئۇلۇغ هەم كىچىككە چوچۇك سۆز دائىم.

2805 نېمە ئۆتنە ئالسا، ئۇنى بەرسە تېز،
ئۇ سورىسا ئۆزگىلەر بېرەر شۇبهىسىز.

2806 ئۇ بولسا ئال ـ ساتتا مۇلايىم كۆنى،
كېمەيمەس ئۇنىڭ مال كېرەكلىك كۈنى.

2807 ئەگەر قىلسا ئىنئام ئەسكەرلەرگە خان،
ئوچۇق يۈز بىلەن ئۇ يەرسۈن شۇ زامان.

2808 گەر ئېھسان توسالسا، قوشۇن دىل بۇزار،
قوشۇن كۆڭلى سۇنسا، بەككە داغ يۇقار.

2809 نېمە دەيدۇ، ئاڭلا، سېخىيلار بېشى،
بۇنى تۇت دىلىڭدا، ئەي يوقسۇل كىشى:

2810 ئەگەر دوستنى دۈشمەن قىلايسەن دېسەڭ،
كۆپايە، سورالغان نەرسىن بەرمىسەڭ.

2811 بېرىلمەس نېمىنى دېمىسۇن تىلىڭ،
خىلاپلىق قىلما سەن نېمىكى دېدىڭ.

2812 ئەگەر بەگ سۆزىدە ئۇ تۇرماس بولۇر،
ئىشەنچسىز بولۇر، ئۇ، مالمۇ يوقىلۇر.

2813 بوشاڭلىق كېرەكمەس، ساق ـ ئويغاق كېرەك،
بوشاڭ بولسا ئىشچى ئىش ئاقسار، دېمەك.

2814 قىلار بەككە خىزمەتنى خادىم پۈتۈن،
كېلىپ تۇردى ئىشكتە ھاجەت ئۈچۈن،

2815 خىزمەتچى ھاجەتمەن بولسا، قىسىلىپ،
ئاڭا بەگ ئېھسان ئەتسە يارلىق قىلىپ،

2816 ئۇنى خەزىنىچى گەر يەرمىسە سوزۇپ،
ئۇ موھتاج خىزمەتچى كېتەر يۈز ئۆرۈپ.

2817 كىشىگە تېپىلسا دەل كېرەك نېمە،
بىلىنگەي پىل كەبى ئۇ خەستەك نېمە.

2818 ئىشتىكىن، نېمە دەر ئاق چاچلىق ساڭا،
هاجەتمەن مۇڭغا يارا، ئەي توڭا:

2819 تىلىگەنگە تېپىلسا تىلىكى ئەگەر،
جاۋابىغا جانىن ئۇ پىدا ئېتەر.

2820 كېرەك ۋاقتا بىر خەس بولۇر پىلغا تەڭ،
جىمى نەرسىگە بۇ ئوخشىشىپ كېتەر.

2821 ئۇياتچان، مۇلايىم، ئاقىل، بىلىملىك
كىشىنى ئەگەرچە تاپقاندا ئەلىگ،

2822 بولۇر ئاڭا تۇتقۇزسا مال ـ خەزىنىنى،
ئىشەنسە ئاڭا هەم ئۆتەپ هەققىنى.

2823 ئەلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم، يورۇتتۇڭ بۇنى،
يەنە بىر سۆزۈم بار، دېگىن سەن ئۇنى.

2824 باش ئاشپەز سارايدا داسخان باشقۇرار،
شۇنى ئېيت، نېچۈك ئەر بۇنىڭغا يارار؟

2825 گۇمانسىز ئۇنىڭدىن يېسە ئاشنى خان،
ئىشەنسە ئاڭا، باش ساقلانسا ئامان.

2826 ئەي دانا، ئىشەنچسىز قولىدىن يېمەك
يا ئىچمەك تولا تەس بىر ئىشتۇر، دېمەك.

2827 بۇنى بەرگىن ئېيتىپ سەن ئەمدى ماڭا،
بىلەي مەن، ئۇقاي مەن، ئەي جەسۇر توڭا.

2828 جاۋابەن ئۆگدۈلمىش دېدىكى: ئەي خان،
بۇنىڭغا كېرەك بىر كامىل، پاك ئىنسان.

2829 كىشىلەر ئارا چىن، توغرا بىر كىشى
تېپىلسا، شۇ قىلسۇن بۇ ئاش ـ سۇ ئىشى.

2830 بۇ ئىشقا تولا چىن، دۇرۇس ئەر تىلە،
كۆيۈمچان ۋە ئىشچان ئۇياتى بىلە.

2831 كۆيۈمچان خىزمەتچى دۇرۇس چىن، كىشى،
بېگىگە بېغىشلار تەنۇ ـ جان، بېشى.

2832 كېلەر بەگكە گالدىن جىمىكى خەتەر،
ئاش ئەتكەندە ئاشپەزنى كىم كۆزىتەر؟

2833 پۇتۇن يەردە بەگلەر كۆزەتسۇن ئۆزىن،
يېمەكتە، ئىچىشتە ئۇ ئاچسۇن كۆزىن.

2834 خەلق باشلار ئەرگە بولۇر مىڭ يېغى،
ھەمىشە قۇرۇقلۇق يېغى تۇزىقى.

2835 بولمىسا پۇتۇن، چىن، پىششىق بۇ كىشى،
خەتەرلىك بولۇر ئاشتا بەگلەر ئىشى.

2836 مۇڭا لازىم كۆيۈمچان، كونا ئۇستا،
قىلىپ ئاشنى تەملىك بەرسە ۋاقتىدا.

2837 تولا بولسا كۆرسەتكەن ئىش ـ ئەمگىكى،
ئۇنى تەقدىرلىگەي ئىشىنىپ بېگى.

2838 نېمە دەر، ئىشىتكىن، ئەقىل بەلگىسى،
بۇنىڭغا مۇناسىپ كىشى ياخشىسى:

2839 قوشۇلسا نېمىگە تولا ئىش ـ ئەمگەك،
سۆيۈملۈك، ئەزىز ھەم بولار تولا بەك.

2840 كىشىكىم نېمىگە سەرپ ئەتسە ئۆمۈر،
ئۇ نەرسە سۆيۈملۈك، جان كەبى بولۇر.

2841 ئۆمۈرگە نە ئەپسۇس، ئەمگەككە ئىسىت،
ئەمگەكسىز ئۆتكەن بۇ ئۆمۈرگە ئىسىت.

2842 ئۆمۈر كەتسە ئەرلەر ئېچىنماس، بىراق،
زايە بولسا ئەمگەككە ئېچىنغاي ئۇزاق.

2843 باش ئاشپەز كۆزى توق، بولسۇن كۆڭلى باي،
ئۆزى پاكىزە ھەم يۇزى كۆركى ئاي.

2844 ئۇ بولسۇن تەقۋادار، شەرىئەت بىلەر،
بۇنىڭدەك كىشىدىن دۇرۇسلۇق كېلەر.

2845 بۇ بەگلەر تادۇسى[147] تازا، پاك ئېرۇر،
تازا بولمىسا ئاش، نېچۈك يېيىلۇر؟

2846 تازا بولسا ئاشچى، تازا ئاش بېرۇر،
تازا بولسا ئاش ـ سۇ، سۆيۈپ يېيىلۇر.

2847 كۆزى ئاچ كىشى ئاشقا ئاچلىق قىلار،
تاماقنا تىقىپ قول، تاماقنى بۇزار.

2848 كۆزى ئاچ كىشىلەر قىلىقسىز بولۇر،
قىلىقسىزلىق كېسەلدۇر، تېگى يوق ئېرۇر.

2849 ئىشەنچلىك بولسا ئەر قانچە چىن، كۆنى،
ئۇنىڭدىن ئىشەنچلىك ئۆزۈڭ، بىل بۇنى.

2850 يېتۈك، چىن كىشىگە پۇتۇن ئىشەنچ ئەت،
بولۇپ هوشيار، ئۆزۈڭنىڭ بېشىنى كۆزەت.

2851 كېلۇر بۇ سۆز بولۇپ بۇنىڭ ئوخشىشى،
ئۇنتۇما بۇ سۆزنى، ئەي ياخشى كىشى:

2852 ئىشەن هەممىگە - يۇ، كۆزەتكىن ئۆزۈڭ،
ساڭا مېهرىبانراق سېنىڭ ئۆز كۆزۈڭ.

2853 ئەزىزرەك ئېرۇر بۇ هەممىدىن جېنىڭ،
ئەزىز جاننى بەك تۇت، ئۇزاتما سۆزۈڭ.

2854 يۈزى، هۆسنى كۆركەم بولسۇن خۇلقى ئۆز،
ساقال - چاچى رەتلىك، تىلى - كۆڭلى تۈز.

2855 بۇ كۆركەم كىشى كۆزۈنۈر ئېرىغ،
ئېرىغ بولمىسا ئاش بوغۇزغا قېرىغ.

2856 سۆيەر پاك - ئېرىغلىقنى ئۇ بىر بايات،
ئېرىغلىق بىلەن ئەر تاپۇر ياخشى ئات.

2857 ئېرىغلىقنى هەممە كىشىلەر تىلەر،
قىلۇر ئارزۇ ئاش - سۇ تازا بولسا گەر.

2858 يېقىن كەلمىسۇن ئاشقا ناپاك كىشى،
ئېرىنغىنىڭ كىشىنىڭ ئېرىنغىنى ئىشى.

2859 ئۇ بولسۇن تۇغرا، چىن، قىلىقتا راستگۇي،
دۇرۇس بولمىسا ئەر تۇزەلمەيدۇ خوتۇي.

2860 ئەگەر ئەگرى بولسا بۇ ئاش باشچىسى،
پۈتۈن ئەگرى بولدى ئۇنىڭ ئىشچىسى.

2861 يىغلىسا تولا بىر توپ ئاش ئوغرىسى،
قاچان داستىخىنى بەگنىڭ ئۇز بولغۇسى؟

2862 كىشىگە دۇرۇسلۇق، ئۇز خۇلق كېرەك،
كېلۇر بۇ بىلەن ئۇ تىلىگەن تىلەك.

2863 نېمە دەر، ئىشىتكىن، خۇلقى دۇرۇس ئەر،
دۇرۇس بولسا دۇنيا نېمىتىنى يەر:

2864 دۇرۇس قايدا بولسا قۇتاتۇر كۇنى،
قارايماس كۇنى، ئەر گەر بولسا كۇنى.

2865 خىيانەت قەيەرگە گەر باسسا ئاياغ،
قاچار پايدىلىق ئىش ھەممىسى يىراق.

2866 خىيانەتچى نەگە قول سۇنسا ئەگەر،
دېگىزمۇ سوغۇلار، قۇرۇپ كېتەر يەر.

2867 باش ئاشپەز بېگىگە بولسۇن كۆيۈمچان،
يىغىپ نەپسىنى ئۇ بولسۇن ئۇياتچان.

2868 ئەقىللىك كېرەك ھەم بىلىملىك كېرەك،
تاماق ۋاقتى بولسا، تېتىكلىك كېرەك.

2869 نىزاملىق يۇرۇپ ئۇ ئىشلىسۇن ئۆزى،
كىرەردە ـ چىقاردا تۇز ئولسۇن كۆزى.

2870 ئەقىل بىرلە ئىشلەپ، كۆزەتسۇن ئۆزىن،
بىلىم بىرلە ئىشلەپ، تىيىسۇن كۆزىن.

2871 ۋاپا قىلسا بەككە تىلەپ ئەزگۇ ئات،
ئۇ ياخشى ئېتىلە قويار مەڭگۇ ئات.

2872 ئەقىللىك كىشى ياخشى نامنى كۆتەر،
بىلىملىك كىشىلەر ئىشەنچلىك كېلەر.

2873 ئەقىللىك كىشىدىن كىشىلىك كېلۇر،
بىلىملىك ــ كىشىنىڭ كىشىسى بولۇر.

2874 ئىشتىكىن، نېمە دەر ئەقىللىك كىشى،
ئەقىللىك كىشى ئۇ كىشىلەر بېشى:

2875 ئەقىللىك، ۋاپالىق ئەر ئېسىل ئېرۇر،
كىشىلەر ئۈچۈن ئۇ جان پىدا قىلۇر.

2876 ئېرىنغىسىز، چاپالىق، يامان خۇلقلۇق،
ئەگەر ۋەدە قىلسا، سۆزىدىن يانۇر.

* *

2877 دېدىم بۇنى ئەمدى، ئەي ھاكىم كىشى،
مۇشۇ خىلدا بولسۇن ئۇ ئاشچى بېشى.

2878 ئۇ سۇنسا ئاش ـ ئاياغ، سېلىپ داستىخان،
يېسە ئاشنى بەگ ھېچ قىلماستىن گۇمان.

*　　*

2879 شۇدۇر ئەي خاقانىم، مېنىڭ بىلگىنىم،
كۆڭۈلدە نە كەچسە، مانا مەن دېدىم.

*　　*

2880 ئەلىگ ئېيىتتى: ئۇقتۇم، ئىشىتتىم بۇنى،
يەنە بىر سۆزۈم بار، دېگىن سەن ئۇنى.

2881 ماڭا ئېيتقىن ئەمدى ئىچىملىك بېشى.
نېچۈك قىلماق كېرەكتۇر ئىچكۈ ئىشى؟

2882 ئىشەنسە ئاڭا يەگ كۆڭۈلدىن پۈتۈپ،
ئېلىپ ئىچسە مەينى، ئۇنى چىن تۇتۇپ.

ئونتۇز يەتتىنچى باب

ئىچملىك بېشىك قانداق بولۇشنى لازىملىقى توغرىسىدا ئۆگدۈلمىشىك ئەلنگكە نېيتقانلىرى

2883 جاۋابەن ئۆگدۈلمىش دېدى: ئەي ئەلىگ،
مۇڭا ھەم كېرەك كۆپ يۇگۇرتمەك بىلىك.

2884 قېرىنداش يا كۆپ يىل سىنالغان كېرەك،
يىغىپ نەپسىن، تۇز يولدا ماڭغان كېرەك.

2885 ئىشەنچلىك، كۆيۈمچان، كۆزى ـ كۆڭلى توق،
تۇز ئولسۇن خۇلقى ھەم مىسالى بىر ئوق.

2886 ئۇ بولسۇن شۇ ياڭلىغ قەدەھ تۇتقۇچى،
ياساشقا مەينىمۇ يېتىشسە كۈچى.

2887 پۇتۇن دورا ـ ئوتنى ئىدىشچى[148] تۇتار،
جۇڭارىش، يا مەجۇن، يا سۇرگە قاتار.

2888 ئۇنىڭدا تېپىلسۇن تولا دورىلار،
يېيىشكە، يالاشقا، ئىچىشكە تەييار.

2889 قۇرۇق ـ ھۆل يېمىش يا ئىچىملىك شاراب،
ئۇنىڭدىن ئالار يول گېلىڭغا قاراپ.

2890 بۇ گالدىن بولۇر بەگكە ھەممە خەتەر،
بۇ گال تاتقى ئاشچى، ئىدىشچى تۇتار.

2891 بۇ ئاشچى، ئىدىشچى سادىق بولمىسا،
يولۇر يەك قىيىن بەگكە ئىچسە ـ يېسە.

2892 نېمە دەر بىلىملىك ھېكىم، دىققەت ئەت،
تاماقنى ئاستا يە، گېلىڭنى كۆزەت:

2893 گېلىڭنى كۆزەتسەڭ، بېشىڭ ساقلىنار،
يېسەڭ ئاشنى ئاز ـ ئاز، ئېغىزغا تېتىتار.

2894 تولا كۆردۈم ئەرتى زايە قىلدى باش،
گېلىنى كۆزەتمەي ھارام كەتتى ياش.

2895 كېسەل دەردى ئەرگە گېلىدىن كىرۈر،
ئۇنىڭ دورىسى ھەم ئېغىزدىن بولۇر.

2896 ئۇ بولسۇن ئەقىللىك بىلىملىك بىر ئەر،
ئەقىللىك كىشىدىن كىشىلىك كېلەر.

2897 يامانغا قوشۇلماس ئەقىللىك كىشى،
دۇرۇس، چىن بولۇر بۇ بىلىملىك ئىشى.

2898 قايانتى بۇ ئوق تۇز بولمىسا ئەگەر،
دۇرۇس بولمىسا گەر بولۇر تۇنتۇن ئەر.

2899 ئەي باتۇر بېگىم، سەن دۇرۇس بول تىرىش،
دۇرۇسلۇقتىن بۆلەك يوق ھېچ ياخشى ئىش.

2900 ئىدىشچى بېشى چاققان ئەر بولغۇلۇق،
يۇرەك ھەم نىيەتنى دۇرۇس تۇتقۇلۇق.

2901 پۇتۇن ئىش دۇرۇسلۇق بىلەن قىلسۇن ئۇ،
يارامسىز، يامانىنى يولاتمىسۇن ئۇ.

2902 كۆرۈپ مەينى قوللىلە ياسىسۇن ئۆزى،
بېسىپ تامغا تۇتسۇن، ساقلىسۇن ئۆزى.

2903 قوشۇپ يېمەك ـ ئىچمەككە دورا ـ دەرمەك،
ئۇنى ئۆز قوللىلە پاك تۇتماق كېرەك.

2904 قۇرۇق ـ هۆل يېمىش، گۈل، هەسەل يا گۈلاب
قوشۇپ، قىلغاي ئۆزى بۇ بارچە شاراب.

2905 سۆيۈپ هەم كۆيۈنۈپ بولۇپ مېهربان،
ئىشىنى كۆزەتسۇن، ئۆتەپ هەق هامان.

2906 شۇنىڭلە بېگىگە ئەمگىكى سىڭەر،
قولىغا بۇ ئىش كۆپ پايدىلىق بولار.

2907 قايۇ نەرسىگە سىڭسە ئەر ئەمگىكى،
بولۇر شۇ نەرسىدە جېنىنىڭ كۆكى.

2908 بۇڭا ئوخشاپ كېلەر ئېسىللار سۆزى،
ئېسىللار سۆزىدۇر بىلىمنىڭ ئۆزى:

2909 نېمىگە سىڭەر بولسا ئەر ئەمگىكى،
بولۇر ئۇ سۆيۈملۈك شېرىن جان كۆكى.

2910 كىشى ئەمگەك ئەتسە ئۆمۈر سەرپ ئېتىپ،
ئۇنى سۆيسۇن، كۆتۈرسۇن ۋە بولسا يۇكى.

2911 تېپىلسا شۇ ياڭلىغ ئىدىشچى بېشى،
ئاڭا بەرسە بولغاي ئىدىشچى ئىشى.

2912 بۇ ئىشقا بۇنىڭدەك تۇزۇك ئەر كېرەك،
ئۇنىڭ ئىشى، ھۆسنى يورۇتسۇن يۇرەك.

2913 ئۇنىڭدىن بۆلەك بارچە ساقىيلىرى،
ساقالسىز، گۈزەل ھەم بولسۇن يۈزلىرى.

2914 ئۇ بولسۇن ياش ئوغلان، تولۇندەك يۈزى،
بويى تال، قارا چاچ، سۈرەتتەك ئۆزى.

2915 بېلى نازۇك بولسۇن، ھەم كەڭ يەلكىلىك،
تېنى ئاق، ئۆزى ھەم قىزىل مەڭزىلىك.

2916 يېشىل، كۆك، سېرىق، ھال يىپەك تون كىيىپ،
يارىشۇر يېمەكنى كۆتۈرسە مېڭىپ.

2917 دېسە چۈشمىسۇن مەيگە قىل، تۈك يا خەس،
ئېرىغ ۋە ساقالسىز بولسۇن ساقىي، بەس.

2918 قەدەھتە قىل ئولسا ئېرىغسىز بولۇر،
تۈك ئاش ـ سۇغا چۈشسە تېتىقسىز بولۇر.

2919 شۇڭا ئېيتتى بولغاي بىلىم بەرگۈچى،
ساقالسىز بولغاي دەپ قەدەھ تۇتقۇچى.

2920 ئىدىشچى ئېرىغ بولسا كۆركەم يۈزى،
ئۇنىڭدىن ئىچىلسە، سىڭەر مەي، قوزى.

2921 نېمە تۇتسا كۆركەم، خۇش پېئىل كىشى،
يارىشۇر، ئالۇر كۆز ھەم جان ئۇلۇشى.

2922 ئىشىتكىن، نېمە دەر بۇ بېيىت ئېيتقۇچى،
بۇنى ئاڭلىغىن سەن، ئايا بىلگۈچى:

2923 يۈزى كۆركەم ئولسا، خۇلقى ئولسا ئۈز،
نە تۈتسا ئىچەر ئەر زوق بىلەن ھۈنۈز.

2924 بولۇر ئاش يۈزىنى كۆرمەك ئاچلارغا،
ئۇسسىغان كىشىگە بولۇر قانغۇسىز.

2925 ئىدىشچى بېشى، كۆر، مۇشۇنداق كېرەك،
قەدەھ تۈتقۇچىلار ئاشۇنداق كېرەك.

2926 ئىشەنسە ئۇلارغا بەگلەر چىنپۇتۇپ،
يېقىن تۈتسا بولغاي دۇرۇس ئەر تونۇپ.

* *

2927 ئەلىگ بۇ نەچچە ئىشقا خىل ئەر تىلە،
كۆيۈمچان، كۆزى توق، ئۇياتى بىلە.

2928 بىرى ئەلچىدۇر ھەم پۈتۈكچى بىرى،
بىرىدۇر ئىدىشچى، كۆر، ئاشچى بىرى.

2929 بۇلارنى بىرمۇبىر ئوبدان تاللىغىن،
نالايىق بولسا، سوڭ پۈشمان يېمىگىن.

2930 ئەگەر ئەلچى، پۈتۈكچى بولمىسا خوپ،
تېگۈر ئەلگە ئۈندىن زەخمەت ـ زىيان كۆپ.

2931 ئىدىشچى ۋە ئاشچى يامان بولسا گەر،
ھايات يولى ــ جانغا زىيىنى تېگەر.

2932 بۇ قانچە كىشىنى خىللاشقا تىرىش،
تولۇق خىللاپ ئاندىن تاپشۇر ئاڭا ئىش.

* *

2933 يەنە ئېيتتى ئۆگدۈلمىش: ئەلىگ قۇتى،
ئىشىدەك بۇيۇكتۇر بۇ بەگلەر ئېتى.

2934 بۇيۇك ئىشتا تۇرلۇك باش ئاغرىق بولۇر،
يوقالمىسا بۇ دەرد، بەگلىك يوقىلۇر.

2935 ئىشتىكىن، ئەقىللىك كېڭەشچى نە دەر،
كېڭەشتە بەگ ئالدىغا ئۇنچە تۆكەر:

2936 ھۇزۇر ئىزدىمە بەگ، جاپانى يوق ئەت،
ئەمگەك بىلەن بىللە تۇرار پاراغەت.

2937 چېكىپ رەنج بەگ تۇزسە ئەل، خەلقى بېيۇر،
باي ئولسا خەلقى بەگ تىلىكىن تاپۇر.

2938 راھەتلىك كىشى بەك كەتمە سۆيۈنۈپ،
كېلۇر راھەتكە ئاخىر جاپا قوشۇلۇپ.

2939 بۇ ئاشچى، ئىدىشچى ھەرقانچە ساڭا
ئىشەنچلىك بولسىمۇ، ئەي زېرەك توڭا،

2940 كۆيۈمچان ئۇلاردىن ئۆزۈڭگە ئۆزۈڭ
ئېرۇرسەن، باشقا يوق، ئۇزاتما سۆزۈڭ.

2941 نە دەر خاس كېڭەشچى دانا، ئاڭلىغىن،
ئۇنتۇماي، ئوقۇپ ھەم يېزىپ ساقلىغىن:

2942 سۆيۈملۈك جان ئۇزرە ئەمىندىن ئەمىن،
ئۆزۈمدىن ئەمىنرەك تاپمىدىم بىرىن.

2943 تەرىش ھەم كۆزەت، چىڭ تۇتقىن سەن ئۇنى،
ئەگەر ئۇ يوقالسا تىلىمە ئەمىن.

* *

2944 دېدىم دەيدىغانتى، ئەي ساھىبقىران،
نېچۈك قىلماق ئىلاجىن ئەيلەپ بايان.

2945 مۇشۇنداق كىشى بىرلە بەگ چوڭ بولۇر،
ئۇزۇپ ياۋ بوينىنى شۆھرەت قازىنۇر.

2946 بۇنى سۆزلىدىم مەن ساڭا بەلگىلىك
بۆلەك بىر سۆزۈم بار بۇڭا ئۇلگىلىك.

* *

2947 ئەلىگ تەڭشىسا گەر، ئۇنى ئېيتايىن،
يوق ئەرسە بۇ سۆزنى ئۆزۈم دېمەيىن.

2948 ئەلىگ ئېيتتى جاۋابەن، دېدى: ئەي ئاقىل،
نېمىدۇر سۆزۈڭ ئۇ، بايان ئەيلىگىل.

2949 سېنىڭدىن ئىشتىمەك كېرەك بارچە سۆز،
بىلىمدە دېگىرسەن، ئەقىلدە ئۆگۈز [119].

2950 جاۋابەن ئۆگدۈلمىش دېدى: ئەي ئەلىگ،
ئەلىگدىن تېگەر ئەلگە تۈرلۈك بىلىك.

2951 دېدىم بەگكە خىزمەتچىلەرنىڭ يولى،
نېچۈك خىزمەت ئەتسۇن بېگىگە قۇلى.

2952 خىزمەتچى قۇلىنى بەگمۇ بىلگۈلۈك،
نېچۈك خەير - ئېھسان ئاڭا قىلغۇلۇق.

2953 نېچۈك بولسا خان ھەققى قۇللار ئۈزە،
يەنە قۇل ھەققى يوقمۇ بەگلەر ئۈزە؟

2954 بەگ ھەققىن ئۆتەركەن قۇل ئىشتا تۇرۇپ،
كېرەك قۇل ھەققىنى ئۆتەش ئىش كۆرۈپ.

2955 قىلۇر خادىم ئىشنى بۇ دۇنيانى دەپ،
ئەگەر بولمىسا ئۇ قالۇر بوش كۆچەپ.

2956 ئەلىگ ئېيىتتى: بۇنى سەن ماڭا ئېيت ئېچىپ،
نەدۇر خىزمەتچى ھەققى، بىر - بىر يېشىپ.

ئوتتۇز سەككىزىنچى باب

خۇمتىچىلەرنىڭ بەگلەر ئوستىدە قائىدە-قانۇن بويىچە ھەقلىرى بېرىلىشى ھەققىدە، ئۆگدۈلمىشنىڭ تەلىگە ئېيتقانلىرى

2957 دېدىكىم ئۆگدۈلمىش: بۇ بەگلەر ئۈزە،
خادىم ھەققى باردۇر ئىشلەشتىن ئۇزا.

2958 ئەگ ئاۋۋال يېمەك ـ ئىچمەك بەرمەك كېرەك،
ئىشلەشكە قوراللار يەتكۈزمەك كېرەك.

2959 بۇ خىزمەت مۇشەققەت، قاتتىق ئىش ئېرۇر،
بۇنى بىلسە بەگ، ئىشچى غەيرەتلىنۇر.

2960 تەنۇ ـ جان پىدالاپ ئىشلەيدۇ خادىم،
تىلەپ بەگ سۆيۈنچىن، قىلۇر قۇللۇق ھەم.

2961 سوغۇق ـ ئىسسىق، ئاچ ـ توق، ياياق ھەم يېلىك،
قىلىچ، پالتا، ئوق يەر، ئەي خاقان بىلىك.

2962 گاھ ئالغا، ئارقىغا، گاھ ئوڭغا، سولغا
يۈرەر ـ دە، يەتكۈزەر بەگنى ھۇزۇرغا.

2963 يېغىغا قارشى سەپتە بىر قورال بولار،
تىلەپ بەگ ھاياتىن، ئۆلۈمگە ماڭار.

2964 شۇ خىلدا بەگلەرنىڭ سۆيۈنچىن تىلەپ،
ئۆزىن ئەمگىتۈر كۈننى تۈنگە ئۇلاپ.

2965 شۇ خىزمەت ئۈچۈن بەگ ھەققىن بەرگۈلۈك،
بولۇپ مېھرىبان ھەم ئوبدان كۆرگۈلۈك.

2966 نېمە دەيدۇ، ئاڭلا، ئۇچ ئوردۇ خانى،
ئەل ئىچرە تاللانغان، كىشىلەر چىنى:

2967 ئەي ئەلنىڭ ئۇلۇغى، ئەي بەگ، دىققەت ئەت،
ياخشى كۆر خىزمەتچى قۇلۇڭنى يوكسەلت.

2968 خادىملار بىلەن بەگ قولى ئۇزىرار،
خادىملار بىلەن خان ئەل ـ يۇرتنى تۇزەر.

2969 ئۇلۇغ بولسا قانچە بەگ ئەسلى ھەم زور،
خىزمەتچى بىلەن بەگ ئېتى زورىيۇر.

2970 ئەي ئەلىگ، كىشىلىك مۇروۋۋەت ئېرۇر،
مۇروۋۋەت كىشىگە تەرىقەت ئېرۇر.

2971 مۇروۋۋەت، تەرىقەت شۇدۇر، شۇبھىسىز،
كىشى ئەمگىكىن بىلسە، قىلسا ئەزىز.

2972 خىزمەتچى ئىشكىتە ئۈمىدتە تۇرار،
ئۈمىد بەرمىسە بەگ، مۇروۋۋەت كېتەر.

2973 كۆروپ تۇرسا بۇ بەگ خىزمەتچى نېچە،
يارىلىقى قانچە، يارامسىز نېچە.

2974 يارىلىقلىقچە ئېھسانلار كېرەك،
بېجىرگەن ئىشقا تەڭ ھەق بەرمەك كېرەك.

2975 ئەي بەگ، پەس ئەمەستۇر كىشى يىلقىدىن،
ئېتىلسە قىياس، ئىش تاپۇر ئۆلچىمىن.

2976 كىشى ئەۋۋەلا تۇيغۇزار يىلقىنى،
ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇ كۈتەر پايدىنى.

2977 بەگ ئېھسان قىلسا، ئېيتسا ياخشى سۆزىن،
پىدا ئەيلەر بەككە خىزمەتچى ئۆزىن.

2978 سۆيۈپ خادىم ئۇنى، جاندىن ياغلىنۇر،
تىلەپ بەگ سۆيۈنچىن ئۆزى ئەمگىنۇر.

2979 بىر ئالىم بۇ ھەقتە ئېيتمىش بىر سۆزىن:
بىلىم بىرلە ئىنسان ئۇزارتۇر قولىن.

2980 كىشى ياخشىلىققا شېرىن جان بېرۇر،
بىر ياخشى ئۈچۈن ئون ياخشىلىق قىلۇر.

2981 كىشى پايدا تاپسا، ئۆزىن قۇل قىلۇر،
بولۇپ قۇل ئۆزگىچۈن زەخمەتلەر چېكۇر.

2982 شۇڭا، ئىشقا كۆرە ئېھسان قىلغۇلۇق،
يېلىگىغا كىيىم، ئاچنى تويغۇزغۇلۇق.

2983 نېچۈك بەگ بولۇر ئۇ، ئەي ئەلىگ قۇتى،
قولىدىن كەتمىسە گادايلىق ئېتى!

2984 نە دەيدۇ، ئىشتىكىن قېرىلار سۆزى،
قېرىلار سۆزىدۇر يىگىتلەر كۆزى:

2985 كىشىگە قىلسا گەر، ئەجرىنى كىشى،
جاۋابىن كىشىلىك قىلماقتۇر ئىشى.

2986 كىشى ئەمگىكىنى بىلمىگۈچى كىشى،
دېيىلمەس كىشى، ئۇ يىلقا ئوخشىشى.

2987 ئىككى خىل ئېرۇر بۇ خىزمەت قىلغۇچى،
بىرى قۇل، بىرى ھۆر، ئۈمىد كۈتكۈچى.

2988 بۇ قۇل ئۆزى ئەركسىز خىزمەتچىدۇر، گەر
ئۇ خىزمەت قىلمىسا بەگدىن تاياق يەر.

2989 ھۆر خادىم ئىشلەيدۇ ئۆزىن قۇل قىلىپ،
قەدىرلەش كېرەك ئۇنى ئەجرىن بىلىپ.

2990 ئازاد ـ ھۆر كىشىلەر ياخشىلىق قۇلى،
بۇلارغا ئېچىپ بەر ياخشىلىق يولى.

2991 ئازاد ـ ھۆر كىشىنى قىلما قۇلغا تەڭ،
ئازادنى ئازاد، قۇلنى قۇل تۇت ئۆزۈڭ.

2992 يۇ بەگلەر ئىشىكى راھەت قاپقىسى،
راھەت ئىشىكىن تاپماق ئۆزۈڭ پايدىسى.

2993 خىزمەتچى باي ئولسا، بېگى نام تاپۇر،
بۇ نامى دۇئا بىرلە مەڭگۇ قالۇر.

2994 بەگ بىرلە خىزمەتچى مىسالى ھامان
ساتۇرچى ـ ئالۇرچى كەبىدۇر، ئەي خان.

2995 ساتۇرچى بېرۇر مال دەسمايە قىلىپ،
يۇرۇتۇر ئەلدىن ـ ئەل ئالۇرچى كېلىپ.

2996 يىل، ئاي، كۈن ئۆتكەندە پايدا توپلىنۇر،
يەنە يۇز كۆرۈشۈپ پايدا بۆلۈشۇر.

2997 شۇڭا ئوخشار ئەمدى خىزمەتچى كىشى،
بېگى بىرلە ئورتاق ھېسابلىق ئىشى.

2998 بېگى مال بېرۇر قۇلغا، ئېيتار ياخشى سۆز،
خىزمەتچى قىلۇر ئىش پىدا ئەيلەپ ئۆز.

2999 خىزمەتچى قىلسىپ جان پىدا، تىغ ئۇرار،
ئۇنىڭ پايدىسى شەكسىز ئەل ـ يۇرت بولار.

3000 يىغار ئۇ خەزىنە، ياۋ بويىنىن ئۇزەر،
تىلەك، نېمەت، ئارزۇ تۆتىشىپ كېلەر.

3001 بۇ بارچە گويا بىر پايدا ۋە كىرىم،
ساڭا نەپ بەرگەننى ياخشى كۆر، بېگىم.

3002 نېمە دەيدۇ ئاڭلا، سودىگەر بېشى،
تىلەپ پايدىنى، دۇنيا كەزگەن كىشى:

3003 گەر پايدا بەرسە قۇل، ئوغۇلدىن يېقىن،
پايدىسىز ئوغۇل ــ ياۋ، سەن قاچ ئۇنىڭدىن.

3004 مىدىرلىغان ھەممە پايدا دەپ يۈرۈر،
نەپ بولمىسا ئۇۋچى ئۆيىدە قېرۇر.

3005 قوشۇندۇر بۇ بەگلەر قانىتى ــ تۆكى،
قاناتسىز قۇش ئۇچماس، ئەي بەگلەر بېگى.

3006 قوشۇن بىرلە بەگلەر كۈچى بىلىنەر،
قوشۇن بىرلە بەگلەر تۇگۈنلەر يېشەر.

3007 يىغىلسا قايۇ بەككە كۆپ قەھرىمان،
جاھانغا ئۇ بەگ بولدى ساھىبقىران.

3008 پەزىلەت يىغىلسا قايۇ بەككە گەر،
يىغىلغاي ئۇ ئارزۇ قىلغان ئۇمىدلەر.

3009 كېرەكتۇر جاھاندارغا پەزل مىڭ تۈمەن،
بۇ پەزلى بىلەن ئۇ ئالىدۇ جاھان.

3010 پەزىلەتنى ئوغلان كەم كۆرمە، ئۆگەن،
ئاق قۇشقا ئوخشار ئۇ، مىجەزى بىلەن.

3011 پەزىلەت بەخت ئاق قۇش قۇتىدەك ئېرۇر،
پەزىلەتنى قۇش دەپ ئاتاشتۇر زۆرۇر.

3012 نېمە دەر، ئىشىتكىن، بىر ئاق باشلىق ئەر،
جاھاننى قېرىنتقان ئۇزۇن ياشلىق ئەر:

3013 بىلىم، پەزل ئۆگەن، قىممەت بىل ئۇنى،
قىلۇر قىممەت ئاخىر پەزىلەت سېنى.

3014 بىلىم بىل، زېرەك بول، بىكار يۈرمىگىن،
بېرۇر ياخشىلىق ئۇ ساڭا بىر كۈنى.

ئەلگىتاي ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

3015 بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ، سۆيۈندى ئۇ خان،
دېدى: ئەي ئەقىللىك، ئۇرۇقى پاك جان.

3016 تولا ياخشى قۇردۇڭ كىشىلىك ئۈلى،
بۇ ئۇل چىن ۋاپالىق كىشىلەر يولى.

3017 خەلق ئۈزرە ھاكىم بولدۇم مەن ئۆزۈم،
قولۇم بولدى ئۇزۇن، ئۆتەر تىل ـ سۆزۈم.

3018 بۇ بەگ بولغىنىمغا مەغرۇرلانماسمەن،
بۇ تىنچلىق ھاياتقا بېرىلمەسمەن مەن.

3019 ئۇمىدىم شۇدۇركىم، ماڭا كەلگۈچى،
باي ئولسا مېنىڭلە، زورايسا كۈچى.

3020 بۇ بەگلەر خۇشلۇقى تاڭلا نەپئىدۇر،
دۇئا، ياخشى نامىم ماڭا بەس ئېرۇر.

3021 بۇ ئالتۇن ـ كۈمۈشنى ھەم بۇ خەزىنىنى،
قوشۇنغا بەرمەككە يىغدىم مەن ئۇنى.

3022 كىشىگە بېرۇرمەن تىلەپ ياخشى ئات،
دۇئا ئارتسۇن، ئېتىمنى يايسۇن پايات.

3023 تىلەك شۇدۇر، ماڭا خىزمەت قىلغۇچى
بېيىپ قالسا مەندىن كېيىن قالغۇچى.

3024 قالۇر خەلق، مەن ئاخىر كۆچۈپ كېتەرمەن،
دۇئا بىرلە ياد ئەتسە دەپ كۈتەرمەن.

3025 جاۋابەن ئۆگدۈلمىش دېدى: ئەي ئەلىگ
بۇ ئىشقا بېرىپتۇ تولۇق ئاق، بىلىك.

3026 ئۆلگۈچى كىشىگە نېمە يار بۆلەك،
مەگەر ياخشى نامى بولسا قالغۇدەك؟

3027 بۇ دۇنيا تىلىسە تاراتقاي كۈمۈش،
ئۇ دۇنيا ئۈچۈن ھەم شۇدۇر قۇتۇلۇش.

3028 ئۇلەشتۇر بۇ ئالتۇن ـ كۈمۈشنى ئەلىگ،
دېسە قايسى ئەلگە يېتىشكەي ئېلىگ.

3029 نېمە دەر، ئىشتىكىن، ئاقىل بەگ تىلى،
ئۇنىڭلە قۇرۇلمىش بۇ بەگلىك ئۇلى:

3030 كېرەك بەككە كۆپ ئەر ۋە ھەم مال بېرىش،
بۇ بەككە مۇيەسسەر بولۇر ياۋ ئېلىش.

3031 خەزىنە نە لازىم، قوشۇن كۆپ كېرەك،
باي بولمىسمۇ بەگ، خەلقى توق كېرەك.

3032 قوشۇن بولسا بەككە ئەل ـ يۇرت كەم ئەمەس،
قوشۇنسىز بەگ ئۇزاق ھاكىم بولالماس.

3033 قوشۇن ئۆز بېگىدىن خۇش بولسا ئەگەر،
تىلىگەن ئەلنى بەگ قولغا كىرگۈزەر.

3034 جاھان بەگلىرى بولسا ئوچۇق قول ــ سېخىي،
بولۇر ئىككى دۇنيادا تۆردە تېخى.

3035 نېمە دەر ئىشتىكىن، بىلىملىك سۆزىن،
بېخىللىق يىلە بەگ سورالماس ئېلىن:

3036 ئىككى نەرسە زىت، بىر ـ بىرىدىن قاچار،
بېخىلغا باقماس ئەر، سېخىينى قۇچار.

3037 بېخىلدىن قاچارلار پەزىلەتلىك ئەر،
سېخىيغا بولۇپ جەم، تىلەككە يېتەر.

3038 بېخىللىق بۇ بەگلىككە دۇشمەن ئېرۇر،
بېخىللارغا ھەر جايدا ئىسيان قوپۇر.

3039 ئىككى نەرسە دۆلەت تۇتۇش يولىدۇر،
بىرىدۇر ساپ ئالتۇن، بىرى تىغ ئېرۇر.

3040 بۇ بەگلىك سېخىيلىق بىلەن ساقلىنۇر،
ئەي ئەلىگ، سېخىيلىقلا بەگ چوڭ بولۇر.

3041 باتۇر ئەر كۆتۈرسە چېقىندەك تومۇر،
غەيۇر جەڭچىلەردە ئۇزۇلۇر تومۇر.

3042 ساپ ئالتۇن بىلەن بەگ سۈنسا قولىنى،
قىلىچسىز، سۆزىلە سورار ئېلىنى.

3043 بۇ ئىككى بىلەن ئەل تۈزىلۇر ھامان،
بۇ ئىككى بىلەن ئەر چوڭىيۇر، ئەي خان.

3044 تۈرۈلگەن قاپاقنى ساپ ئالتۇن ئاچار،
ئەگەر ئىش بۇزۇلسا ساپ ئالتۇن تۈزەر.

3045 قىلىچ نەدە بولسا، كۆمۈش شۇندا ئول،
كۆمۈش نەدە بولسا قىلىچ تۇتتى يول.

3046 كۆمۈش چاچساڭ ئەي بەگ، يىگىت توپلىنۇر،
ئۆزۈڭ يىغساڭ ئەگەر، ئەرلەر تارىلۇر.

3047 قىلىچلىق باتۇرلار كۆمۈشكە تۇتقۇن،
قىلىچقا پىدا قىل، يىغلىسا ئالتۇن.

3048 بېخىل بەگ تېرىپ مال، خەزىنە يىغار،
سېخىي بەگ قىلىچ بىرلە تارتىپ ئالار.

3049 بۇ دۇنيا نىزامى شۇ ياڭلىغ ئېرۇر،
بېخىللار سۆكۈلۈپ، سېخىي ماختىلۇر.

*　　*

3050 سۆزىن كەستى ئۆگدۈلمىش يەرنى ئۆپۈپ،
ئەلىگكە دۇئا قىلدى، ھەقنى ئۆگۈپ[150].

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلىمىسكە جاۋابى

3051 ئەلىگ ئاڭلاپ بۇنى خۇشال بولدى ئول،
خۇداغا دۇئاچۇن ھەم كۆتۈردى قول.

3052 دېدى: ئەي رەھىملىك، ئىشەنچىم ئىگەم،
كۇن چۈشسە بېشىمغا، سىغىنچىم ئىگەم.

3053 سېنىڭدىن بۆلەك يوق يۆلەنچۈك ماڭا،
يۆلەنچىم بىرلا سەن، ئۇمىدىم ساڭا.

3054 نېمە ياخشىلىق بار ماڭا قىلمىدىڭ،
نېمە ئارزۇ قالدى ماڭا بەرمىدىڭ.

3055 تېچۈك قۇللۇق ئەيلەي، بۇدۇر چىن سۆزۈم،
ئايا مەڭگۇ مۇڭسىز، بۇ مۇڭلۇق ئۆزۈم.

3056 سېنىڭدىن كۇچ ـ قۇۋۋەت، مەدەت تىلەيمەن،
دۇرۇس يولغا باشلا مېنى يۆلەپ سەن.

3057 پۈتۈن ياخشىلىقتىن تېخى ئارتۇقى،
ئۆگدۈلمىش ئېرۇر ئەمدى كۆڭلۇم توقى.

3058 بۇنى قىلدىڭ ئەمدى ماڭا سەن ئاتا،
قىلۇرمەن مۇڭا شۈكرە يۈز مىڭ قاتا.

3059 ئىشىمغا تېنى ھەم جېنىنى بېرۇر،
توگەر ئۆمرۇم ئۇچۇن دۇئا ئارتتۇرۇر.

3060 ماڭا كۇچ بەر ئەمدى ئۆتەي مەن ھەققىن،
سۆيۈنسۇن ماڭا كۆڭلى بولسۇن يېقىن.

* *

3061 ئايا ئۆگدۈلمىشىم دېدى بۇ ئەلىگ،
سېنى ماختار ئەقىللىك ھەم ئىلىملىك.

3062 ئەقىللىكنى دېسە، سەن ئەقىلدە تولۇق،
ئىلىملىكنى دېسە، سەن ئىلىمدە ئۇلۇغ.

3063 ئۆزۈڭسەن ئىشەنچلىك، كۆيۈمچان سىلىق،
ھەر ئىشتا نامايان دۇرۇس، ئۇز قىلىق.

3064 ئوشۇق بولدى ئېھسانىمدىن خىزمىتىڭ،
نە خىزمەت قالدى سەن ئۇنى قىلمىدىڭ.

3065 كېرەك قىلمىقىم ساڭا ياخشى جاۋاب،
ساڭا ھەق ئۆتەي، ئۆت چىرايلىق ياشاپ.

3066 نېچۈككىم سۆيۈندى سېنىڭدىن كۆڭۈل،
خۇدا بەرسۇن ئانداغ سۆيۈنچ ئەي ئوغۇل.

* *

3067 سۆزىن كەستى خان، تۇردى خىيال سۇرە،
ئۆپۈپ يەرنى خىزمەتچى قوپتى ئۆرە.

3068 يېنىپ چىقتى ئۇندىن سۆيۈنچلۈك بولۇپ،
مىنىپ ئېتىنى كەلدى ئۆيگە يۇرۇپ.

3069 ئېغىشماي كېچە ـ كۈندۈز قىلدى خىزمەت،
ياراپ ئىش، ئىشىك ئاچتى بەختۇ ـ دۆلەت.

3070 ئېشىپ ئەقلى، ئىلمى چوڭقۇرلاپ هامان،
ئۇزاردى قولى، يار بولغاچقا زامان.

3071 ئىشىتكىن، نە دەر بەخت تولغان كىشى،
بەخت بىرلە ئەلدە ئاتانغان كىشى:

3072 بۇ دۆلەت كىم بىلەن ياراشسا كېلىپ،
بېشىن كۆككە كۆتۈرۈر يۇقىرى قىلىپ.

3073 كېلىۋەرسە دۆلەت، يىغىلسا مىلى،
قىزىرۇر ئۆڭى هەم ئاچىلۇر دىلى.

3074 مۇڭا ئوخشىتىپ ئېيتتى بىر ئاقساقال،
ئەي باتۇر يىگىت سەن ياخشى ئاڭلىۋال:

3075 بۇ بەخت كىمدە بولسا ئۇزىرار قولى،
بولۇر تەتۇرى ئوڭ، بىلىم، ئاڭ، تىلى.

3076 جاهان پەيلاسوپى بولمىسا مىلى،
نېچە بولسا سۆزىمەن، كېكەچتۇر تىلى.

3077 جاهان قانۇنىكىم شۇ ياڭلىغ ئېرۇر،
ۋاپاسىز جاهان، دۆلەت ئاتى شۇدۇر.

3078 يامانغا يۇزلەنسە، ئۇ يۇزلۇك بولۇر،
كىچىككە كۆز ئاچسا بۇيۇكلۇك تاپۇر.

3079 بۇ دۆلەت كېلىپ كىمگە قونسا ئەگەر،
بېزەپ ئىچ ـ تېشىن هەر ئىشىنى تۈزەر.

3080 ئۇ كەلسە جىمىكى تىلەكلەر كېلۇر،
ئاتىلىپ جاھاندا ئاتى يېيىلۇر.

3081 ئۇ كەتسە، جىمىكى بەرگىنىن ئالۇر،
قارا يەرگە ئۇستۇن بېشىڭنى تىقۇر.

3082 ئەي ئاقىل، كۆڭۈللۈك، ئويغاق، ئاڭلىق ئەر،
بۇ دۇنيانى سۆيمە، بالاسى تېگەر.

3083 نە لازىم قاراڭغۇ بۇ زۇلمەت ئورۇن،
يورۇق مەڭگۇ يۇرتقا ھازىرلان بۇرۇن.

3084 بۇ دۇنيا بىر زىندان، كۆڭۈل قويما ھېچ،
ئېگىز ئوردا، يۇرت تاپ، سەن بولغىن تىنچ.

3085 نېمە دەر ئىشىتكىن ئۇ كۆڭلى سۇرۇك،
پۈتۈن ئىش ئىچىدە ئۇ كۆڭلى تۇرۇك:

3086 ئەي ھىممەت ئىگىسى ئىستە ئۆز جاھان،
گۈزەللىك ئىستەڭچى بەختلىك ھامان.

3087 تىلە ئاخىرەتنى قوي بۇ پانىينى[151]،
ئەگەر قويمىساڭ سەن، ئۇ قويغان سېنى.

3088 بۇ دۇنيا جاپاكار، جاپا قىل ئاڭا،
جاپا قانچە قىلساڭ باقار ئۇ ساڭا.

3089 ئايا يولدىن ئازغان، بېشى ئايىنىغان،
ئۇنى سۆيمە، ئاستى پاتقاقلىق يامان.

3090 پاتقاقتا كىرگەنچە، تۇۋنگە پاتار،
چىقالماس ئۇنىڭدىن، نە خۇشلۇق تاپار؟

3091 ئۆزۈڭنى تارت ئاندىن ــ پاتقاقتىن قۇتۇل،
ئىبادەت بىرلە قۇللۇق قىلغۇچى بول.

3092 يەنە تەۋبە بىرلە ھەققە يۆنەلت يۈز،
تىلىڭنى بۇرا سەن، تۇگەپ قالدى سۆز.

* *

3093 تۇزەپ كۆڭلىن ئەلىگ شۇتىڭدىن بۇيان،
يۈرۈتتى ئەلگە ياخشى قانۇن ھامان.

3094 خەلق تاپتى راھەت، ئورۇق سەمرىدى،
بېيىپ دوستى، دۇشمەن كۇچى كەملىدى.

3095 سۆيۈنچ ھەم قۇۋانچ ئىچرە ئۆتتى كۇنى،
جاھانغا يېيىلدى ئېتى ھەم ئۇنى.

3096 ياشىدى ئۇ بىر چاغ شۇ خىلدا يۈرۈپ،
قوزا ـ توقلا بىرلە بۆرە تەڭ بولۇپ.

ئالىگنىڭ ئۆگدۈلمىشىگە سوئالى

3097 قىچقارتىپ ئۆگدۈلمىشنى ئەلىگ بىر كۇنى،
سورىدى كەچۈرگەن كۇن ھەم ئىشىنى.

3098 نېچۈكرەك كېچەر ئەي ئۆگدۈلمىش كۇن ـ ئاي،
بۇ يۈرتتا پېقىر كۆپمۇ ۋە ياكى باي؟

3099 ئەل ئىچرە يامانلىق، يارامسىز نە بار؟
خەلق ھالىنى ئېيىت، يوشۇرما زىنھار!

3100 خەلقنىڭ تىلىدا نېمە سۆز يۈرۈر،
سۆكۈش كۆپمۇ ياكى ماختاش كۆپ ئېرۇر؟

3101 قۇسۇرۇم تولىمۇ، يا پەزلىم مېنىڭ،
دېگىن چارىسىنى، قىلايمەن ئۇنىڭ.

3102 جاۋابەن ئۆگدۈلمىش دېدىكى: ئەي خان،
تىلەككە ئېرىشتى ئەل ـ يۇرت يۇ زامان،

3103 ئەلنىڭ سايىسىدا تۇزەلدى ئاجۇن،
غەم ـ ئەندىشە قىسقاردى، خۇشاللىق ئۇزۇن.

3104 بېيىپ ئەل، ئاسايىش بىلەن تىنچ ياتۇر،
شەھەر ـ كەنت بېزەندى كۆڭۈل شادلىنۇر.

3105 ھۆزۈردا ئۆتەر بۇ خەلق كۈنلىرى،
سۆيۈنچىتە كېچەر، كۆر، پۈتۈن تۈنلىرى.

3106 جىمىكى تىلى بار ئوقۇيدۇ سانا،
تىنارلىق ئالار تىن دۇئاله ساڭا.

3107 قانۇن ـــ سۇ كەبىدۇر، زۇلۇم ـــ ئوت، يالا،
ئېقىتتىڭ سۇزۈك سۇ، ئۆچتى ئوت مانا.

3108 ھەق قانۇن يۈرگۈزدۇڭ، تۇزەلدى جاھان،
زۇلۇم كۆرمەس ئەلده ھېچكىم بۇ زامان.

3109 ئەلنىڭ، ئۇچ ئىش بىلەن زۇلۇم تۇغۇلار:
بىرى، بەگ غاپىل بولسا ئاپەت ياغار،

3110 ئىككىنچى، بوش ئولسا ئەلنى باشلار ئەر،
ئۇچىنچى، ئاچ كۆزلۈك، خەلق باغرىن يەر.

3111 سېنىڭدە يوق ئولغاچ بۇنىڭ ھېچبىرى،
تېگۈر نەدىن ئەلگە زورلۇق ئەرلىرى.

3112 ئەي ئادىل، ئېرىغ ـ پاك، مۇلايىم بېگىم،
ساڭا ھەق بەردى ئاك، پەزىلەت بىلىم.

3113 سەن تەۋپىق تېپىپ بۇ ياخشىلىق ئۇچۇن،
ئەل قارىتى تويۇپ، بولدى ئېگىنى پۇتۇن.

3114 شۇكۇر قىل خۇداغا، تېۋىن ھەم سۆيۈن،
ھۇزۇر قىل بىرئاز سەن، راھەتتە ئاۋۇن.

3115 نېچۈك ئەيىب ـ خاتالىق كۆرۈلسە سىرتتا،
مانا مەن خىزمەتچى قۇلۇڭ بار شۇندا.

* *

3116 شۇكۇر قىلدى ئەلىگ تولا سۆيۈنۈپ،
خۇداغا سانا ئېيتتى قول كۆتۈرۈپ.

3117 دېدى: ئەي رەھىملىك، ئۇلۇغ بىر ئىگەم،
بۇ ئاجىز قۇلۇڭنى قىلىپ مۆھتەرەم،

3118 نېسىپ قىلدىڭ ماڭا پۇتۇن ئەزگۈلۈك،
بۇنىڭ شۇكرى بويىنۇم ئۈزە بولدى يۈك.

3119 قاچانمۇ ئۆتەرمەن بۇ شۇكرىڭ سېنىڭ،
مېنىڭ شۇكرىمتى سەن ئۆتەرسەن ئۆزۈڭ.

3120 يەنە ئېيتتى ئەلىگ: ئەي ئۆگدۈلمىشىم،
خۇدا پەزلى ئەردى سېنى تاپمىشىم.

3121 سەۋەب بولدۇڭ پۈتۈن بۇ ياخشىلىققا،
زۇلۇمنى تۈگىتىپ، قانۇن قۇرۇشقا.

3122 خۇدا بەردى كۆپ ياخشىلىقلار مانا،
سېنى بەردى ئون ھەسسە ئارتۇق يانا.

3123 ھەرقانچە تىرىشسۇن بەگ يالغۇز، بىراق،
قۇل يارىدەم بەرمىسە، ياشالماس ئۇزاق.

3124 بەگ ئىچتىن كۆزىتۇر، سىرتتىكى كۆزى
كۆيۈمچان قۇلىدۇر، كۆزى ھەم سۆزى.

3125 كۆزۈم سەن، تىلىم سەن، قولۇم سەن ماڭا،
ئېتىم ياخشى بولدى، ئەي باتۇر شۇڭا.

3126 ئىشىتكىن، ئېمە دەيدۇ ئەمدى خاقان،
ئېلىپ ئەل قولىغا، جاھان سورىغان:

3127 بېگى تاپسا سادىق قۇلىنى تىلەپ،
ئۇنى تۈتسۇن ئالتۇن ـ كۈمۈشكە كۆمۈپ.

3128 ئىشەنچلىك، دۇرۇس، چىن كىشى تاپسا خان،
ھۆزۈر ـ بەخت ئىچىدە ياشار ئۇ ھامان.

3129 خىل ئولسا خىزمەتچى كۆيۈمچان بولۇر،
كۆيۈمچان خىزمەتچى كىشىن كىم تاپۇر؟

3130 جاھاندا يوق ئەرسە بۇ خىل كۆيۈمچان،
كامالغا ئىرىشكەي كىشىلىك قاچان؟

3131 ئۆگدۈلمىش، مەن ئەمدى ئەپسۇسلۇقتا مەن،
قېلىپسەن ئاتاڭدىن ماڭا بىرلا سەن.

3132 يەنە بولسا ئەردى سېنىڭدىن بىرى،
بۇ يولدىن ماڭاردى كېيىن ـ ئىلگىرى.

3133 ئەي خۇلقى ئۆز، ئاران تاپقانتىم سېنى،
يىتتۈرسەم سېنى مەن ئۆزگىسى قېنى؟

3134 مېنى ئەنسىرەتتى بۇ يالغۇزلۇقۇڭ،
يەنە بولسا كاشكى، بۆلەك ھەمراھىڭ.

3135 تولا بولماس ئەردى جاپالىق ساڭا،
دۇئادىن تېگۈردى ئۇلۇش ھەم ماڭا.

3136 كۆر، بارمۇ، سەن ئىستە قېرىنداش ئارا،
يولۇڭدىن ماڭارلىق مۇناسىپ ساڭا؟

3137 جاۋاب بەردى ئۆگدۈلمىش، ئېيتتى: ئەلىگ،
ئېسەن بولسا يەتكەي بۇ ئىشقا ئەلىگ.

3138 ھەمىشە يار ئولسۇن ھۇزۇر ئەلىگكە،
ئاسايىش ئىچىدە يېتىپ تىلەككە.

3139 مېتىڭ ئەمگىكىمتى خان ئالىيلىرى
قەدىرلىمىسۇن، بولسۇن تىنچ دىللىرى.

3140 ماڭا يەتسە زەخمەت، ھۇزۇرمۇ تېگۈر،
ھۇزۇر بىرلە زەخمەتكى، يانداش يۈرۈر.

3141 تىلىسە ئەلىگ بىر ياراملىق كىشى،
كىشىكىم: ئەل ئىچرە خەلقنىڭ بېشى.

3142 نېمە دەر، ئىشىتكىن، بىر دانا كىشى،
كۆنىدە ئەقىل ـ ئاڭ بېرىشتۇر ئىشى:

3143 ياردەمچى كۆپ ئولسا، تىلە كۆپ دېمەي،
بۇيۇك بەگ تۇزەپ، ئەل، ياتار غەم يېمەي.

3144 ياراملىق تېتىكلەر كۆپ ئولسا ئەلدە،
تاپۇر بەگ ئاسايىش ئىشلار ئەمەلدە.

3145 يوق ئەرمەس قېرىنداش ئارا مۇنداق ئەر،
ئىلىمدە مېنىڭدىن ئوشۇقتۇر مەگەر.

3146 ئۆزى تەقۋا ۋە ئويغاق، خىسلىتى كۆپ،
نېچۈك ئىشنى قىلسا، گۈل كەلتۈرەر خوپ.

3147 ئودغۇرمىش ئېتىدۇر، دۇرۇستۇر خۇيى،
پۈتۈن ياخشىلىققا بېرىلمىش قولى.

3148 ۋە لېكىن ئۆرۈپ ئۇ بۇ دۇنيادىن يۈز،
چىقىپ ئالدى تاغقا، كۆڭۈل قىلدى تۈز [152].

3149 ئىبادەت بىلەن ئۇ ئۆزىن ئەمگىتۈر،
تائەتتە گۇناھ ــ كېسىلىن ئەملىتۈر.

3150 ئۇنىڭ پەزلى مەندىن يۇز ھەسسە ئوشۇق،
كىشىلەر خىلىدۇر، گويا مىسلى يوق.

3151 مېنىڭلە بىر ئولسا ئاشۇ قېرىنداش،
پۈتۈن ئىشقا ئىلمى بولار ئىدى باش.

3152 خان ھەزرەتلىرى كۆڭلى تىنغاي پۈتۈپ،
سۆيۈنچته ياشارغاي جاھاننى تۈتۈپ.

3153 ئەلىگ ئېيتتى: ئارزۇ ـ تىلەك ئىدى شول،
ئۇنى تاپسام ئەردى تايانسا كۆڭۈل.

3154 نە چارە قىلۇرسەن، بۇ ئىشقا دېگىل،
ئۇنى ئەپكېلىشكە چوقۇم، ئەي دېدىل.

3155 ئۇ زاتنى نېمە يول بىلەن چاقىراي،
بۇ دەۋەتكە كىمنى ئاڭا ماڭدۇراي؟

3156 سۆز ئېيتماق كېرەكمۇ، يا نامە يازماق؟
مۇناسىپ قايسىسى، سەن ئىشلە شۇنداق.

3157 ئۆگدۈلمىش جاۋابى بۇدۇركى سۆزى:
ئەلىگ ئېيتتى سوئالغا جاۋابنى ئۆزى.

3158 قېرىنداش بارلىقىن مەن ئېيتتىم ئۆزۈم،
كېلەرمۇ يا كەلمەس، بۇڭا يوق سۆزۈم.

3159 ئەگەر كەلسە ياخشى، بېرىپ ئېتىبار،
ئەگەر كەلمىسە، يارلىق ئولغاي ئۇ خار.

3160 قالارمۇ چېكىپ خان جاناب رەنجىنى،
ئەيىبلەپ قويارمۇ، ئۇ تۇز ئەر مېنى؟

ئەلىگنىڭ ئۇكىدولىسىكە جاۋابى

3161 ئەلىگ ئېيىتتى: سۆزنى قىلدىم مەن ساڭا،
ئۆزۈڭ بىلگىنىڭنى دېدىڭ سەن ماڭا.

3162 قىچار، كەلسە كېلۈر، ئەگەر كەلمىسە
نېمە ئەيىب سېنىڭدە، ئۇ ئىشتىمىسە؟

3163 تولا ماختىدىڭ سەن ئۇنىڭ پەزلىنى،
شۇ پەزلى ئۈچۈن قىچقىرۇرمەن ئۇنى.

3164 بىلىملىك، ئەقىللىك، ھەۋەس دۇشمىنى
دېگەچ سەن، تىلىدىم ئارزۇلاپ ئۇنى.

3165 بىلىملىك، ئەقىللىك كىشىدۇر كىشى،
ئۇنىڭدىن بۆلەكلەر يىلقا تەڭتۇشى.

3166 ئىش بىلسە، بىلىملىك، ئەقىللىك بىلۈر،
ئىش قىلسا، بىلىملىك، ئەقىللىك قىلۈر.

3167 بىر سۆز بەلگىلىككىم، بۇڭا ئوخشىشار،
بۇنى سەن ئىشىتكىن ئايا نامدار:

3168 بىلىمله پېشىلگەي پۇتۇن تەس تۇگۇن،
بىلىم بىل، ئەقىل ئۇق، ئاڭلىق ياشىغىن.

3169 بىلىم بىرله ئىش قىل، تىلىڭ توغرا تۇت،
ئۆگەن سەن، بىكارغا ئۆتمىسۇن بۇ كۈن.

3170 قاياشلىق بولۇشقا كېرەكتۇر قاياش،
قاياش بولمىسا گەر تۇتقۇلۇق ئاداش.

3172 تولا ياخشى دەپتۇ بۇ ئەللەر بېشى،
بولۇر ھەممىدىن زور قاياشلىق كىشى:

3173 قاياشلىق كىشىنىڭ شان ـ شۆھرىتى چوڭ،
ئاداشلىق كىشىنىڭ سۆزى، ئېتى چوڭ.

3174 قاياشنىڭ يوق ئولسا، بېرىپ تۇت ئاداش،
ئاداش ياخشى بولسا، بولۇر ئۇ قاياش.

تۇغدۇلمىسىنىڭ ئەلگە جاۋابى

3175 جاۋاب بەردى ئۆگدۈلمىش، ئېيتتى: ئەي خان،
قىلاي چارىسىن چىن ئىستىسەڭ بۇ ئان.

3176 ئەلگ قىلسا يارلىق باراي مەن ئۆزۈم،
ئۇنى دەۋەت بىلەن ئاچايىن سۆزۈم.

3177 تىلىم بىرلە تۇرلۇك ـ تۇمەن سۆز قىلاي،
بىلىملە ئەقىلنى مەن ئىشقا سالاي.

3178 ئەلگ ئۆز قوللىلە ھەم نامە يازسۇن،
ئەلگ يارلىقىنى ئۇ زات ئوقۇسۇن.

3179 ئىشەنسۇن ماڭا ھەم مەندىن كۆرمىسۇن،
يەنە يارلىق ئاڭلاپ، كېتىپ قالمىسۇن.

3180 ئۆزۈمغۇ قىلۇرمەن سۆزۈم ھەر نېچە،
ئەلگ يارلىقى ـــ خەت بولۇر ئۆزگىچە.

3181 نېمە دەر ئىشتىكىن، تېگى پاك ئاغى[153]:
ئاۋام كۆڭلىن ئوۋلار بېگى يارلىقى.

3182 ئەجەب ياخشى دەپتۇ بىلىملىك ئۆزى:
چىگىلگەن كۆڭۈلنى ئاچار بەگ سۆزى.

3183 ئىسسىق سۆز قىلسا قۇلغا بەگنىڭ تىلى،
ئۇنتۇماس ئۇنى قۇل ئۆز ئۆمرى بويى.

3184 ئەگەر بەگ تىلى بولسا يۇمشاق، چۇچۇك،
سۆيەر ئۇنى خەلقى ئۇلۇغ ھەم كىچىك.

3185 ئەلىگ ئېيىتتى: تەدبىر گەر بولسا شۇنداق،
يازاي مەكتۇپ ئاڭا بۇ بولسۇن تۇزاق.

3186 بېرىش لازىم ئولسا، سەن راسلان ئاڭا،
ئۆزۈممۇ يازاي مەن بىر مەكتۇپ يانا.

3187 دۇۋەت ـ قەغەز ئېلىپ پۇتۇتتى بىتىك،
بىتىك بىرلە ئەتتى ئىشىغا ئېتىك.

3188 خۇدا ئاتى بىرلە سۆزىن باشلىدى،
ياراتقان، ئۆستۇرگەن، كەچۈرگەن دېدى.

3189 دېدى: مەن پۇتۇدۇم خۇدايىم ئېتى،
بۇ ئات ھەممە دەردنىڭ داۋاسى ـ ئوتى[154].

3190 تولا كۆپ، مىڭ ئارتۇق مەدھىيە ـ سانا
ئوقۇرمەن خۇداغا، ئاڭا يوق پاناھ.

3191 ياراتتى ئۇ خالاپ جىمى جېنى بار،
بېرىپ رىزق، ئۇلارنى ھەم تىرىك قىلار.

3192 ئۇ قادىر ھەق ـ ئادىل قانۇن تۈزگۈچى،
ياراتقان پۇتۇن خەلققە يەتكەي كۈچى.

3193 يېشىل كۆك ياراتتى، يورۇتتى كۈن، ئاي،
قارا تۈن، يورۇق كۈن، ساناقلىق يىل، ئاي.

3194 ياراتتى پەلەكنى، تۈرماي چۆرگۈلەر،
خۇدا ھۆكمى تەقدىر بىلە تەۋرىنۈر.

3195 ياراتماستىن ئاۋۋال يورۇتتى قازا،
قازاغا بويۇن ئەگ، ئاڭا بول رىزا.

3196 نېمىنى تىلەركەن، ئۇ قىلدى، قىلۇر،
نېمىنى دېسە ئۇ، ئۇ بولدى، بولۇر.

3197 ئەلىگدىن سالام، ھال سوراش بۇ بىتىك
پۈتۈدۈم، ئېسەنلىك تىلەي ئەي تېتىك.

3198 تېنىڭ ساق ـ سالامەت، ئېسەنمۇرمىكىن،
نېچۈكرەك يۈدۈرسەن زامانە يۈكىن؟

3199 ئىشىتتىم سېنىڭ ئۆز خۇلق ـ ھەرىكىتىڭ،
يوق ئەرمىش بۇ كۈندە سېنىڭ تۇش ـ تېڭىڭ.

3200 خۇدا قىلمىش ئەمدى ساڭا ئەزگۈلۈك،
بېرىپتۇر پەزىلەت، ئەقىل ـ پەم، بىلىك.

3201 ئىشىتكەچ بۇ ياڭلىغ سۈپىتىڭ ئۆزۈم،
سېنى ئارزۇلاپ، ئەي گۈزەل يۈزلۈكۈم.

3202 ئەۋەتتىم قاياشىڭ بۇ ئۆگدۈلمىشىن،
سۆزۈمنى دېسۇن ھەم ئۇقۇپ بىلگىنىن.

3203 يېقىن قوۋم ـ قېرىنداشتىن قېچىپ سەن ئۆزۈڭ،
يۇرۇپسەن يۇرت ـ ئەلدىن ئۆرۈپ سەن يۈزۈڭ.

3204 چىقىپ تاغقا يالغۇز تائەتكە ئۆزۈڭ،
ئىبادەت قىپسەن ئۇرۇندىن ـ ئۇزۇن.

3205 نېمە قىلغان ئەردى قېرىنداش ساڭا؟
نېمىشقا يۇز ئۆرۈدۈڭ؟ ئېچىپ ئېيىت ماڭا.

3206 زۇلۇم كۆرگەن ئەرسەڭ بىر زورلۇق يېتىپ،
بۇ قايغۇ ـ ئەلەمنى ماڭا ئېيت كېلىپ.

3207 ساڭا مەن ئادالەت بېرەي كۈچ بىلە،
بۇ يەردە ياشا سەن سۆيۈنچتە كۈلە.

3208 قاياشتىن - قاياشقا نەپ - پايدا تېگۈر،
بۇنىڭ بىرلە ئىنسان لەززەتلەر ئالۇر.

3210 قەيەردە يېقىنلىق، ئىناقلىق بولۇر،
نەزەر سال، شۇ ئىشتىن كۆپ پايدا كېلۇر.

3211 نېمە دەر ئىشتىكىن، شېئىر ئېيتقان ئەر،
ياراشسا ئىككى شەخس، هامان نەپ تېگەر:

3212 قوڭۇر يەر، يېشىل سۇ ياراشماق بىلە،
ئارامىڭ چېچەكلەر ئېچىلدى كۈلە.

3213 ئاداش يا قاياشلار يۈرسە يارىشىپ،
ئۇلاردىن قېرىنداش ئاداشلار كېلە.

3214 ئەگەر بارغان ئولساڭ تائەت قىلغىلى،
تائەتنى قىل كەنتتە[155]، شۇدۇر دىن يولى.

3215 مۇقەددەس ئىبادەت شەهەر - كەنت كۆپ،
نەزەر سال، ئۇ يەردە بولماس مۇنچە خوپ.

3216 ئىبادەتكە ئاۋۋال بىلىم كۆپ ئۆگەن،
ئىلىمسىز ئىبادەت بېپايدا، چۈشەن.

3217 بۇ ئىككى خىل ئىنسان كىشى ئاتىلۇر:
بىرى ئۆرگىتۈچى، بىرى ئۆرگىنۈر.

3218 ئىككىدىن بۆلەكنى سەن يىلقى سانا،
يا ئۇ بول، يا بۇ بول، تاللاپ ئال مانا.

3219 بۇنىڭ قايسىسى سەن، ماڭا سۆزۈڭ ئاچ،
ئىككىنىڭ بىرى بول، ئوچمىچىدىن قاچ.

3220 بىلىم بىلگەن ئولىسىڭ تولۇق ئۆگىنىپ،
ئۇنى ئىشلەت ئەمدى ئەمگەك سىڭدۈرۈپ.

3221 ئەگەر بىلىمگەن بولساڭ، ئۆگەن بىلىك،
ئىبادەتكە ئاندىن كېيىن قوي ئېلىگ.

3222 نېمە دەر ئىشتىكىن، بىلىم بەرگۈچى،
بىلىملە ئىبادەت ـ تائەت قىلغۇچى:

3223 تائەتكە بىلىملە سەن يارغىن يېقىن،
بىلىم تامغىلايدۇ دوزاخ ئىشىكىن.

3224 بىلىپ قىلسا تائەت ساۋابى تۇمەن،
ساۋاب كۈتمە بىلىمسىز ئىبادەت بىلەن.

3225 بىلىمسىز قىلىنغان تائەتتىن كۆرە،
گەر ئۇخلار بىلىملىك ساۋابى ئۈرە.

3226 شەھەر ـ كەنت ئىچىدە ئىيادەت تالاي،
ئۇ يەردە يېرىمىن قىلىپ بولمىغاي.

3227 كى ئۇندا بىرىدۇر نامار تائىتىڭ،
بىرى روزا تۇتماق، ئەي ئوغلان سېنىڭ.

3228 يەنە ئۆزگە ئۇندا نە تائىتىڭ بار؟
ماڭا ئۇنى كۆرسەت، سەن ئەيلە ئىزھار.

3229 ئۆزۈڭ ئالدىڭ ئەمدى زاھىت ئېتىنى،
بالا ئىچرە سالدى بۇ تائەت سېنى.

3230 مۇڭا ئالدىنىپ گەر قالۇرسەن ئۆزۈڭ،
ئىبادەت كېتەر بوش، قوي، بەس قىل سۆزۈڭ.

3231 ئىبادەت قىل، يوشۇر خەلقتىن لېكىن
ئۇ قانچە كۆپ ئەرسە، يەنە ئاز دېگىن.

3232 كىشى ياخشىسىكىم ئىبادەت قىلار،
خەلقتىن يوشۇرۇپ ئىشىكنى ياپار.

3233 بۇ سۆز مەنىسىنى ئىشىتكىن، نە دەر
ئۇنىڭغا ئەمەل قىل، ئايا ياخشى ئەر:

3234 كىشى ئالدىدا مەرد ئۆزىن يوشۇرۇر،
قىلىپ يۈز يىل ئىبادەت، ئۇنى ئاز كۆرۈر.

3235 تائەت قىل، كىشىدىن تۇت مەخپىي ئۇنى،
بۇ سۆز بىر سىر ئەردى، مەن ئاچتىم ئۇنى.

3236 تائەت قىل شەھەر ـ كەنت ئارا، بىرى كەل،
ئىشىك ئاچسۇن ساڭا ياخشىلىق تۇگەل.

3237 خەلقە بېرىپ نەپ، مۇڭىغا يارا،
قېرىندىاش دىلىن ئاچ، يېقىنلاش ئاڭا.

3238 تۇل ـ ئاجىز يېتىملەر بۇ جايدا تولا،
كۆزى كور، يا پالەچ، يا ئاقساق ـ توكا.

3239 جامائەت بىلەن قىل پەرز ۋە نامازنى،
پېقىرلار ھەجدۇر بۇ جۇمە نامازنى.

3240 ھالالدىن تېپىپ مال پېقىرلارغا بەر،
تۇتۇپ ئەل قولىن، بول ئۇلارنى يۆلەر.

3241 سانالغان بۇ ھەممە بىر تائەت ئېرۇر،
بۇ تائەت بىلە بارچە راھەت كۆرۇر.

3242 قىلىپ تەرك بۇلارنى، سەن ئەي خۇلقى ساز،
تۇتۇپ روزا، يالغۇز ئوقۇرسەن نامازنى.

3243 بۇ روزا ـ نامازلار ئۆز پايداڭ ئېرۇر،
ئۆز نەپسىن دېگەنلەر بەك خۇدبىن بولۇر.

3244 ئەجەب ياخشى دەپتۇ كىشىلەر خىلى،
ئۇ ئەركسىم، كىشىگە كۆيۈمچان دىلى:

3245 كىشى ياخشىسى ئۇ ئۆز تەپسىن قويۇر،
بۆلەكلەر نەپسىچۇن مۇشەققەت يۇدۇر.

3247 تىرىك ئادەم ئوغلى نەپ بەرمەك كېرەك،
ئەگەر پايدىسىز بولسا، ئۆلمەك كېرەك.

3248 كىشى ياخشىسى ئەلگە پايدا بېرۇر،
بۇ ياڭلىغ كىشىلەر خەلققە زۆرۇر.

3249 تائەتكە ئىشىنىپ يۈرەر بولسا قۇل،
تاپالماس خۇدانىڭ سۆيۈنچىگە يول.

3250 خۇدانىڭ سۆيۈنچىن تىلىسەڭ ئۆزۈڭ،
مۇسۇلمان سۆيۈنچىن تىلە، كەس سۆزۈڭ.

3251 ئەمەس تائىتىڭگە ھاجەتمەن خۇدا،
تىلەپ ياخشى نام، ئەيلە قۇللۇق ئادا.

3252 ئېتى بەندە بولسا، ئۇ تائەت قىلۇر،
تاقەتسىز بەندە ئېتى يىر ماجاز[150] بولۇر.

3253 تائەت قىل تائەت، تىنما، قۇللۇقۇڭ شول،
كۆڭۈل بۆل ئىبادەتكە، ساقلا بۇ يول.

3254 نە ياخشى دېمىشتۇر ئەقىل ـ ئىلمى كەڭ،
بۇنىڭغا ئەمەل قىل، ئايا قولى كەڭ:

3255 تائەتتە بولدۇم دەپ قۇۋانما تولا،
تائەتلىك ئەزىز، ھەققە قىل تائەت يەنە.

3256 تائەت قىل خۇداغا بۇدۇر قۇللۇقۇڭ،
تېۋىندىم دېبان سەن ئۇنتۇما ئۆزۈڭ.

3257 ئەي ئودغۇرمىش، ئەمدى چاقىردىم سېنى،
ئۆز نەپسىن ئىستەركەن دەپ قالما مېنى.

3258 كېلۇرسەن ئەگەر پايدىسىدۇر ساڭا،
مەگەر كەلمىسەڭ، يوق زەرەرى ماڭا.

3259 خەلقە ياخشىلىقچۇن، قىچاردىم سېنى،
بۇ ــ خەلق نەپئى، زورلاپ سەن بۇزما ئۇنى.

3260 قاراپ كۆر مەن ئېيتقان بۇ سۆزلەر تامان،
دۇرۇس بولسا كەلگىن، قويۇپ سەن بۇيان.

3261 كۆمەكلەش ماڭا، بول مېنىڭ بىرلە سەن،
پېقىرلارنى يۆلە مېلىڭ بىرلە سەن.

3262 ساڭا بۇ ساۋابتۇر، ماڭا ياخشى ئات،
بېرۈر ئىككى دۇنيانى قادىر بايات.

3263 مېنى ياخشىلىققا باشلا، ياخشى بول،
كىشى ياخشى ئەردىن تاپار ياخشى يول.

3264 سەۋەب بول ياخشىلىق ئۈچۈن سەن ماڭا،
بېرۈر ھەق، ئەي مەردان، ياخشىلىق ساڭا.

3265 نېمە دەر ئىشتىكىن، تاجىك ئالىمى،
ئۇنىڭكىم ئېرۈر زور شۆھرەتتە نامى؟

3266 بېگى بولسا خەلقە ياخشى ۋە ئادىل،
ئۇنىڭ نەپئىدىن ئەل تاپۇر بەخت، بىل.

3267 ئۆزۈڭدىن كۆرە بەگكە تىلە ياخشىلىق،
بەگ ياخشى بولسا، بۇ ئەلگە پايدىلىق.

3268 خەلق ياخشى بولسا، ئۆزىگە بولۇر،
بېگى ياخشى بولسا، خەلق كۆن كۆرۈر.

3269 كىشى دەپ ئاتىشۇر، كىمدۇر ئول كىشى،
كىشىگە بېرىپ نەپ، بېجىرسە ئىشى.

3270 پۈتۈن ئادەم ئوغلى سۆيەر ياخشىنى،
بۇ ياخشى نېمە ئۇ، مەن ماختاي ئۇنى.

3271 خەلققە بېرىش نەپئى - ياخشىلىق ئېرۇر،
بۇ نەپئى بىلە خەلقى تاپقاي ھۆزۈر.

3272 كۆيۈمچان بولۇر خەلققە ياخشى كىشى،
كۆيۈمچان بول، بولۇرسەن ياخشى كىشى.

* *

3273 ئۇلاپ سۆز بۇ خەتنى يازدىم ئۆزۈم،
قۇرۇتتۇم قەلەمنى، تۇگەتتىم سۆزۈم.

3274 يەنە بولسا قانداق مېنىڭكى سۆزۈم،
قاياشىڭ يەتكۈزەر ئەي ئاي يۈزلۈكۈم.

* *

3275 تۇرۇپ خەتنى باغلاپ مۆھۈرلەپ ئۇ خان،
سۇنۇپ بەردى، ئۆگدۈلمىش ئالدى شۇ ئان.

* *

3276 ئەلىگ ئېيتتى: نېچۈك بولسا بار ئۆزۈڭ،
دېگىن ئەي ئاقىل ھەم كېرەكلىك سۆزۈڭ.

3277 تىرىشقىن، ئۇنى ئەمدى كەلتۇر ماڭا،
ئۇنىڭسىز قۇرۇق كەلمە، باتۇر، ماڭا.

3278 زېرەك ئەلچى ئەۋەت ھەم تاپشۇر سۆزۈڭ،
دېگەنتى بىلىملىك، ئىشتىكىن ئۆزۈڭ.

3279 ساڭا تاپشۇراي مەن ئەمدى نېمە سۆز،
پۈتۈن سۆز سېنىڭدە، ئايا كۆڭلى تۇز.

3280 نە ئېيتماق كېرەكسە، شۇ بولسۇن سۆزۈڭ،
نە قىلماق كېرەكسە، ئۇنى قىل ئۆزۈڭ.

* *

3281 گۈزەل تەربىيەلىك، يەنە خۇش ئەدەپ،
بۇ ئۆگدۈلمىش چىقتى «باش ئۇستىگە» دەپ.

3282 يۈنەلدى ئۆي تامان مىنىپ ئۇ ئېتىن،
كىرىپ سالدى تونىنى، يېشىپ بەلبېغىن.

3283 قۇياش ياندى يەرگە ھەم قويدى بېشىن،
يورۇق دۇنيا مەڭزى قىزارتتى تۇسىن.

3284 يېيىپ چېچىن ساما، ياپتى ئۇر يۈزىن،
گۈزەل زۇلپى قاپلاپ كەتتى يەر يۈزىن.

3285 تاھارەت ئېلىپ قىلدى خۇپتەن نامаз،
تۆشەك سالدى، ياتتى، ئۇخلىدى بىرئاز.

3286 چۆچۈپ ئويغاندى، باش كۆتۈردى شۇ ئان،
قارا زەڭگى[157] قىلمىش يۈزىنى تۇمان.

3287 تاھارەت ئېلىپ قىلدى بامدات نامаз:
دۇئا تەسبىھ قىلىپ، تۇردى ئۇ بىرئاز.

3288 يىپەك قالقان بېشىن چىقارغان ھامان،
يورۇق يۈز كۈلەردەك يورۇدى جاھان.

3289 ئېگەرلىمدى تېزدىن ئېتىنى تۇتۇپ،
قېرىندىاش ساری كەتتى ئۆيدىن تۇرۇپ.

3290 قېرىندىاش ماكانىغا بارغان ھامان،
ئېتىمدىن چۈشۈپ ماڭدى پىيادە راۋان.

3291 ئىشىك قاقتى ئاستا قولىن تەگكۈزۈپ،
توختاتتى ئودغۇرمىش تائەتنى، قويۇپ.

3292 قوۋۇق ئاچتى، چىقتى، قاياشىن كۆرۈپ
قۇچاقلاپ ئېسەنلەشتى، يۈز ـكۆز سۆيۈپ.

3293 قولىن تۇتتى، ئۆيگە باشلىدى شۇ ئان،
بېرىپ جاي ئولتۇردى، قولىن تۇتۇبان.

3294 ناھايەت سۆيۈندى قاياشىن كۆرۈپ،
خۇداغا شۈكۈر قىلدى كۆپ مەدھىي ئوقۇپ.

3295 نە خۇش بىر سۆيۈنچتۇر كىشى ئايرىلىپ،
سالامەت قوۋۇشسا، گەر ئىستەپ كېلىپ.

3296 نە ياخشى بولۇركىم، قاياشتىن يىراق
بولۇپ، سوڭ كۆرۈشمەك، يەنە قوۋۇشماق.

3297 نە كۆركەم بولۇر، كۆر، كۆيۈمچان قاياش،
قاياشقا يېقىنلىق كۆرسەتسە ئاداش.

3298 نە كۆركەم بولۇر، كۆر، كۆيۈمچانلىقتىن،
قاياشقا قاياش كۆڭلى بولسا يېقىن.

3299 نېمە دەر، ئىشتىكىن، كۆيۈمچان قاياش،
كۆڭۈلدىن يېقىنلىق ئۈلىغان ئاداش:

3300 جۇدالىق سوقىندا كۆرۈشسە ئادەم،
سۆيۈنچى ئۇزىرار ھەم قىسقىرار غەم.

3301 نە كۆركەم بولۇر، كۆر، كىشى ئايرىلىپ،
سالامەت قوۋۇشسا گەر ئىككى ھەمدەم.

3302 سوزىدى ئودۇغۇرمىش قېرىنداشلىرىن،
يەتكۈزدى ئۆگدۈلمىش ساقلىق خەۋىرىن.

3303 يەنە ئېيتتى ئودۇغۇرمىش: ئېيتقىن ماڭا،
نېچۈن كەلدىڭ ئەمدى، نە بولدى ساڭا؟

3304 ئىشىتتىم سېنى مەن ئەلگ بىرلە دەپ،
خالايىقتا نەپلىك بىلىك بىرلە دەپ.

3305 نېچۈن كەلدىڭ بۇگۈن بۇلارنى قويۇپ،
خەلق يۈكلىرىنى بويۇنغا يۈدۈپ؟

3306 جاۋاب بەردى ئۆگدۈلمىش، ئېيتتى: ئۆزۈم
سېنى دەپ كەلدىم، ئەي گۈزەل يۈزلۈكۈم.

3307 تۇرۇپ كەلدىم سېنى كۆرەيمەن دېبان،
ئەلەم ـ قايغۇ باغىن يېشەيمەن دېبان.

3308 قىلاتتىم ئۈمىد كۆپ سېنى كۆرگىلى،
ۋاقىت تاپتىم بۇگۈن ساڭا كەلگىلى.

3309 ئۇزۇندىن بۇيان مەن سېنى كۆرمىدىم،
تىلەيتتىم كۆرۈشنى، ۋاقىت تاپمىدىم.

3310 بۇگۈن ۋاقتى كەپتۇ مانا، مەن ئۆزۈم
ساڭا كەلدىم، شۇكۇر قىلۇر تىل ـ سۆزۈم.

3311 كىشى گەر ئېسەن ـ ساق، بولۇركەن ئۆزى،
تىلەككە يېتەر، ئەي كۆيۈمچان قوزى.

3312 ئېمە دەر، ئىشىتكىن، ئارزۇ قۇچقان ئەر،
ئۆتكۈنچى زامانىنى سىناپ كۆرگەن ئەر:

3313 تىرىك بولسا ئىنسان تىلىكىن تاپۇر،
تىلەككە تىرىكلىك سەرمايە ئېرۇر.

3314 تىرىك بولسا ئىنسان تېپىشۇر يەنە،
ئېسەن بولسا، كەتكەن قوۋۇشۇر يەنە.

3315 تىرىكلىك تىلە سەن، تىلىمە تىلەك،
تىرىكلىك تىلەككە يېتىشكە يۆلەك.

3316 خۇدا بەردى ئاخىر تىلىكىم ماڭا،
ئېسەنلىك بىلەن مەن قوۋۇشتۇم ساڭا.

3317 يەنە بىر سۆزۈم بار بۇ سۆزدىن كېيىن،
ئىشىتكىن ئۇنى سەن، ساڭا ئېيتايىن.

3318 جاۋاب بەردى ئودغۇرمىش، ئېيتتى: سۆزۈڭ
ئىشىتتىم، سۆزۈمنى ئىشتكىن ئۆزۈڭ.

3319 بۇ قىلمىش يېقىنلىق ئۈچۈن بىر بايات،
ئەجرىگگە تۇمەنمىڭ بەرسۇن ياخشى ئات.

3320 سېنىڭ ئۇ يەنە بىر سۆزۈڭ ئېمىكىن،
ئۇنى ھەم ماڭا ئېيت، قالدۇرما كېيىن.

3321 ئۆگدۈلمىش دېدىكىم، شۇدۇركى سۆزۈم،
سېنى كۆرمەك بىلەن يورۇشتى كۆزۈم.

3322 كىشى ئۆز تىلىكى بىلە يۈرسە يول،
ئەي ئىلمى ئۇلۇغ ئەر، جاپا چەكمەس ئول.

3323 نېمە دەر كۆپ ئىشنى كۆرگەن بىر ئەرەن،
ئەي كۆڭلى كەڭ، ئۇنىڭ مەنىسىن چۈشەن:

3324 كىشىكىم، نە ئىشتا بولۇر ئارزۇۋار،
قەدەمدە ئۇ ئارزۇ بولۇر ئاڭا يار.

3325 تىلەك بىرلە ماڭسا، يىراق يەر يېقىن،
يۈزىنى كۆرۈپ جان ئىگىسىن تاپار.

3326 يەنە ئېيتتىكى بۇ ئۆگدۈلمىش: ئۆزۈم
ساڭا قايغۇرۇپ، ھېچ ئۇزۇلمەس سۆزۈم.

3327 شەھەر ـ كەنت، قېرىنداش، تۇغقانلىق قويۇپ،
بېزىپ ئەلدىن يىراق، دوست ـ يارسىز بولۇپ.

3328 ئۆزۈڭ يالغۇز ئېغىر يۈك، زەخمەت يۈدۈپ،
يۈرەرسەن يېلىڭ ـ ئاچ دەرماندىن كېتىپ.

3329 سېنىڭچۇن قاياشلار تولا قايغۇرۇر،
كۆرەي دېسە سەن يوق، دىلى ئۆرتىنۇر.

3330 ئادەم ئوغلى ئۆتمەس يالغۇز ـ يەككە تەن،
ئۆزۈڭ مۇندا يالغۇز، ئاغرىماسمۇسەن؟

3331 بۇ قايغۇ مېنى ئۆيدە ياتقۇزمىدى،
بۇ قايغۇ ـ ئەندىشە تىنچ قويمىدى.

3332 دوزاخنى ساڭىلا ياراتمىدى ھەق،
ئازابنى ساڭىلا ھەم بەرمىدى ھەق.

3333 نېچۇن ھەم نېمانچە قىينىماق ئۆزۈڭ؟
ماڭا ئېيلە مەلۇم، بىلەي مەن سۆزۈڭ.

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلىشىگە جاۋابى

3334 دېدىكەم ئودغۇرمىش، ئىشتىتىم سۆزۈڭ،
بېرەي مەن جاۋابىن، ئىشتكىن ئۆزۈڭ.

3335 نېمىكىن، سەن ئېيتتىڭ كۆيۈمچانلىقىڭ،
يېقىنلىق نىشانى، قېرىنداشلىقىڭ.

3336 قاياشنىڭ غېمىنى قاياش يېمىسە،
بۆلەك يات قاچان يەر، قاياش بولمىسا؟

3337 جىمىكى قاياشتىن ئۆزۈن ئايرىلىپ،
ئېچۈن مۇنچە تۇردۇم بۇ يەرگە كېلىپ.

3338 كى كۆردۈم بۇ يەردە دىنىم، خوپلۇقى،
بۇ يەردە كۆرۈنىدى ئۆزۈم خوپلۇقى.

3339 شۇڭا كەلدىم ئەمدى بۇ يەرگە يۇرۇپ،
قىلاي ھەققە تائەت دەپ يالغۇز بولۇپ.

3340 بۇ دۇنيا ئىشىغا چېتىلغان كىشى،
قىلالماس تائەتلە ئۇ دۇنيا ئىشى.

3341 پۈتۈن بۇ خەلققە ياپماستىن قوۋۇق،
يارانقان خۇداغا تائەت قىلماق يوق.

3342 ھاۋا ـ نەپس بوينىنى سىققاندا قاتتىق،
شۇ چاغدا تاپارسەن تائەتنىن تاتىق.

3343 نېمە دەر ئىشىتكىن، تەقۋادار كىشى،
ھاۋا بىرلە بولماس پۈتۈن دىن ئىشى:

3344 ھەۋەس، نەپس ــ بۇ دىنىڭ بۈيۈك دۇشمىنى،
تائەتتىن ئازدۇرار ئۇلار بەندىنى.

3345 ھەۋەسكە بېرىلسە، ئەر تۇتقۇن بولۇر،
دېسەم تەن ئارزۇسىن، مېنى قۇل قىلۇر.

3346 ھەۋەسكە بېرىلمە، ئەقىل بىرلە كەس،
تېنىڭ باش كۆتۈرسە، بىلىم بىرلە باس.

3347 ئاشۇنداق سەۋەبتىن شەھەرنى قويۇپ،
بۇ يەرگە كېلىپمەن ئېغىر يۈك يۈدۈپ.

3348 يۇرۇپمەن كىشىدىن ئەگەر ئايرىلىپ،
قۇرۇق سۆزلىمەسمەن، نە غەيۋەت قىلىپ.

3349 كى يالغۇز تۇرۇرسەن دېدىڭ ئەي قاياش،
خۇدا يادى ھەمراھ، ماڭا بەس، ئاداش.

3350 قېرىندىاش ـ يېقىندىن گەر ئولدۇم يىراق،
تۇيدۇرماي ئۆتەرمەن ئاچ ـ توقۇم بىراق.

3351 خەلق كۆڭلى نازۇك، ئالماق ئۇنى تەس،
كۆڭۇل سۇنغانغا قارشى، خۇدا ئەدلى بەس.

3352 خەلق گەرچە مەندىن نەپ ـ پايدا كۆرمەس،
ئۇلارغا مېنىڭدىن زىيانمۇ يەتمەس.

3353 زىيان ـ نەپ، نە ياخشى ـ يامانلىق، بارى،
خۇدادىن كېلۇر بۇ، ئۇنىڭ تەقدىرى.

3354 بۇ ئەرشتىن تۆۋەن يەر ئاستىغچە تا،
ئېرۇر ھەممە بىردەك موھتاج خۇداغا.

3355 زىيانمۇ، يا پايدا، كىشىلەر ئارا
نېمە بار، ئەي مەشھۇر، بۇ مەلۇم ساڭا.

3356 سورايسەن نە پايدا تائەتتىن دېبان،
بۇدۇر قۇللۇق، ئىشىك ئاچار قۇل سايان.

3357 قۇل ئاتى نام ئولدى قۇلغا شۇنىڭچۇن،
بېرىپ تاغقا قىلسۇن تائەت كۈنۈ ـ تۈن.

3358 قوبۇل قىلسۇن خۇدا ۋە يا قىلمىسۇن،
بۇ تائەت زىكرى ھېچ تىلدىن چۈشمىسۇن.

3359 بۇ يالغۇزلۇقۇمدىن ماڭا يوق زىيان،
بۇنىڭلە بولۇندى تەنۇ ـ دىن ئامان.

3360 نە ياخشى دەر ئاڭلا، بۇ بېيىت ئېيتقۇچى،
تېشىغا باقما، كۆر مەنسىن ـــ ئىچى.

3361 ئەي ماھىر كىشى سەن يۇر تەنھا بولۇپ،
تۈتى سۆز ئۆگەندى ئۇ يالغۇز يۈرۈپ.

3362 تائەتچى تائەت قىلسا يالغۇز ئەگەر،
بولۇر نە زىيىنى ئۇ يالغۇز تۇرۇپ؟

3363 كىشى سۆھبىتىنى ماختارسەن قاياش،
نېچۈكمۇ قېتىلماق ئۇلارغا ئاداش؟

3364 ماڭا كەلگىنىڭدىن بېرى مەن بۇ كۈن،
تائەتتىن قېلىپمەن، بۇنى كۆر، چۈشۈن.

3365 قوشۇلغانلىقىمدىن ئۆزۈم بىر ساڭا،
زىيان شۇنچە بولسا، كۆچەتمە مۇڭا.

3366 ئۆزۈم كىرسەم ئەمدى كىشىلەر ئارا،
نېچۈك تەككەي قولۇم تائەتكە، قارا.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

3367 ئۆگدۈلمىش دېدىكىم: ئىشىتتىم سۆزۈڭ،
مەن ئېيتاي، ئىشىت سەن، ئۆرۈمەي يۈزۈڭ.

3368 سەن ئېيتقان بۇ سۆزلەر ھەقىقەت ئېرۇر،
قاراپ كۆرسە بىراق، بىر باھانىدۇر.

3369 ئېتىم مەڭگۈ تىرىك بولسۇن دېسە ئەر،
تىرىك چاغدا كىشىگە نېپ يەتكۈزەر.

3370 يوق ئەرسە تىرىكلىك نىشان بەلگىسى،
ئۇنىڭ ياخشىلىقىن نەدىن بىلگۈسى؟

3371 خوتۇن ئال، ئۇ تۇغسۇن ئوغۇل ـ قىز قەۋەت،
دېسە ئەۋلادى يوق، ئەرەن ئۇچۇن سەت.

3372 نېمە دەر، ئىشىتكىن، كىشىلەر خىلى:
خوتۇندۇر نەسلىنى ئۈزمەسلىك يولى.

3373 ئوغۇل ـ قىزسىز ئۆتكەن پۇشايمان يېدى:
كېيىن كەلگۈچى قىل ئوغۇل ـ قىز، دېدى.

3374 ئۆزىدىن بىر ئەۋلاد قالدۇرسا كېيىن،
ئۇنى ئۆلدى دېمەي، تىرىكتۇر دېگىن.

3375 نەسلىسىز ئۆلسە ئەر، تۇگەيدۇ ئۇرۇق،
جاھاندا ئات، ئورنى قالۇر بوش ـ قۇرۇق.

ئوغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلىشكە جاۋابى

3376 جاۋاب بەردى ئودغۇرمىش: بۇ ھەقىقەت،
بۇنىڭدا يەنە بار بۆلەكچە ھالەت:

3377 ئەگەر ياخشى بولسا ئوغۇل ـ قىز زېرەك،
سېنىڭ ئېيتقىنىڭدەك بولۇر ئۇ، دېمەك.

3378 يامان بولسا لېكىن، يىغلاتقاي سېنى،
سەن ئۆلگەندە، تېزلا ئۇنتۇغاي سېنى.

3379 يامانلاپ ئېتىڭنى، قارغىش ياغدۇرار،
بولۇپ چوڭلارمۇ باش، ياتلار تىللىشار.

3380 ئوغۇل ـ قىز يېغىدۇر، يېغى نە كېرەك؟
يېغىسىز تىرىكلىك تېخى ئەزگۈرەك.

3381 يېغىدىن نېچۈكمۇ راھەتلەر كېلۈر؟
يېغى ئاتى زىيانغا گۇۋاھلىق بېرۈر.

3382 نە ياخشى بىلىم بەردى ئىلمى چوڭقۇر:
ئوغۇل ـ قىز ئېتى ئۆچمەس كۆلەڭگە ئېرۈر.

3383 بۇڭا ئوخشىشۇر بىر بىلىملىك سۆزى،
سۆزى توغرا، كۆڭلى تولا تۈز ئۆزى:

3384 ئوغۇل ـ قىزنى دەپ سەن، دىلىڭ سىيرىلۇر،
قەيەردە ئوغۇل ـ قىز بۇ دەردنى بىلۈر؟

3385 يىغارسەن ھارامنى كېتەرسەن، قالۇر،
سەن يىغلاپ كېتەرسەن، ئۇ ھۇزۇر كۆرۈر.

3386 كېمىگە چۈشكۈچى ـــ خوتۇن ئالغۇچى،
دېڭىز ئىچرە كىرەر ئاڭا چۈشكۈچى.

3387 تۇغۇلسا ئوغۇل ـ قىز، كېمىسى سۇنۇر،
كېمە سۇنسا سۇدا تىرىك كىم قالۇر؟

3388 ئوغۇل ـ قىزغا ئاتا بولغانىنى كەچۈر،
ئۇنىڭكىم، يېگىنى بىر زەھەر ئېرۇر.

3389 ئوغۇل ـ قىز يامىنى ئاتىدىن كېيىن،
ئاتىماس ئاتىسى، ئانىسى ئېتىن.

3390 بۇ ياڭلىغ ئوغۇل ـ قىز قىلۇرمۇ ۋاپا؟
ياماندۇر پەيلى ھەم قىلىقى جاپا.

3391 ئوغۇل ـ قىز ئاتىسى كۆپ ئەمگەك چېكەر.
بالا بىرلە مېھنەتنى پىلدەك يۈدەر.

3392 ئاداش، دوست، قېرىنداش تېپىپ تۇت دېدىڭ،
بۇ ياخشى، ئۇ بىر يۈك، تەستۇر يۈدىمىكىڭ.

3393 مۇنەۋۋەر، بىلىملىك، ھېكىم نە دېمىش:
كىشى كۆڭلى نازۇك، كۆزەتمەك تەس ئىش.

3394 گوياكى بىر شىشە ئېرۇر بۇ كۆڭۈل،
سۇنۇپ كەتمىسۇن ئۇ، ئاۋايلا ئوغۇل.

3395 كۆڭۈل نازۇك نېمە، تەجرىبە شۇدۇر،
ئىسسىقتا ئېرىپ تېز، سوغۇقتا توڭۇر.

3396 ئاداش كۆڭلى سۇنسا، بولۇر زور يېغى،
يېغى بىرلە بولماس ھۇزۇر ھېچ چېغى.

3397 يېغى بولسا، تۇرمۇش تېتىقسىز بولۇر،
يېغى قايدا بولسا، زېمىنى تېگۈر.

3398 نېچەكىم، كىچىكتۇر ئۇ دۇشمەن ساڭا،
ھېسابلا ئۇنى زور، ئەي باتۇر توڭا.

3399 چۈن بولدى پىلنىڭ يوغان دۇشمىنى،
چېقىۋەرسە، ئاخىر سەكرىتەر ئۇنى.

3400 نە دەر، ئاڭلا، دۇشمەنلىك ئولغان كىشى،
ئۇرۇشۇپ يېغىلە تۇگمىگەن يېشى:

3401 غاپىل بولما، دۇشمەن كىچىك دەپ ئۆزۈڭ،
نېچۈن قورقايىن دەپ، چوڭ ئېيتما سۆزۈڭ.

3402 ئەگەر بولسا دۇشمەن، غاپىل بولمىغىن،
يېغىغا يېغى بول، دوستقا ئاچ يۈزۈڭ.

[illegible]

3403 جاۋاب بەردى ئۆگدۈلمىش ئاغزىن ئېچىپ،
دېدى: ئاڭلا سۆزۈم، كۆڭۈلنى بېرىپ.

3404 يارالتتى خۇدا بۇ جاھاننى بىلىپ،
يېمەك بەردى ئىچمەك ھالالدىن قىلىپ.

3405 كىشىكىم، قوشۇلسا تېپىپ ياخشى ئەش،
ئەشى ياخشى بولسا، قىلۇر ياخشى ئىش.

3406 كىشى نەپئى بولسا، كىشىگە قېتىل،
كىشىگە بېرىش نەپ ھەركىم نەپئى، يىل.

3407 بۇ يالغۇز يۇرۇرچى ياۋايى ئېرۇر،
ئۇنىڭدىن كىشىگە نېمە نەپ يۇقۇر؟

3408 كىشىگە نەپئى يوق كىشىدۇر ئۆلۈك،
يىگىت بولسا، ئەلگە نەپئى بەرگۈلۈك.

3409 تولا بولسا ئەرنىڭ ئاداش ـ قولدىشى،
ئېتى تارقاپ ئەلگە، يۇرۇشۇر ئىشى.

3410 بۇ دۇنيا ئىچىدە تاپار ئۇ تىلەك،
ئۇ دۇنيا تىلىسە بولۇر ھەم يۆلەك.

3411 ئېغىر كۈندە دوستلار پىدالار ئۆزىن،
سۆيۈنچىتە سۆيۈنۈپ، يورۇتۇر كۆزىن.

3412 خەلقلەرگە ئېيتىپ يايار پەزلىنى،
قۇسۇر كۆرسە ئېيتماي، يىغار تىلىنى.

3413 يىگىتنى غەپلەتتىن دۇشمەن ئويغىتار،
پەزىلەت ـ قۇسۇرىن دۇشمەن تارقىتار.

3414 يېغى بولمىغۇچە، كىشى مەردلىكى
قاچانمۇ بىلىنگەي ئېتى ھەم تېگى؟

3415 پەزىلەت كىمنىڭكى بولۇركەن تولا،
تەڭداشسىز بولۇر كۆپ دۇشمەنمۇ ئاڭا.

3416 كىم ئاسىل بولۇركەن پەزل ـ تەسەبتە،
بولۇر كۆپ دۇشمىتى تەرەپ ـ تەرەپتە.

3417 بولۇر ياخشى ئەرگە يېغى بەلگىلىك،
يامانغا يېغى يوق، ئۇ چۈنكى ئۆلۈك.

3418 قايۇ ئەرگە دۇشمەن يىغىلسا تولۇپ،
بىلىڭكىم، ئۇ ئەرنىڭ پەزىلىتى كۆپ.

3419 دۇشمەنلە كۆرەشكەن ئەر شۆھرەت تاپۇر،
دۇشمەنسىز ئەر ئېتى قوپالماي ياتۇر.

3420 نە دەيدۇ ئىشتىكىن، پەزىلەتلىك ئەر،
پەزىلەت بىلەن ئەر تىلەككە يېتەر؛

3421 نېچۈك ئەر سانلۇر مىڭ ئەر دۇشمىنى
مىڭ غەيرەت قىلمىسا ئۇنى ھەر كۈنى.

3422 كۆر، ئىتتىن قاچقان ئۇ بۆرە بولۇرمۇ،
ئاڭلانسا كەينىدىن مىڭ ئىتنىڭ ئۇنى.

3423 دېدىڭ يالغۇز ئۆتسەم، ئارىلاشماي ئۆزۈم،
تىلىمدىن چىقارماسمەن قۇرۇق سۆزۈم.

3424 قېشىڭدا كىشى يوق كىم ئاڭلار سۆزۈڭ،
كىشىلەر ئارا سەن تۇرمىساڭ ئۆزۈڭ؟

3425 يىگىت شول ئېرۈركى، ئەل ئىچرە ياشار،
كۆزىتىپ تىلىنى ھەم تۆرگە چىقار.

3426 يىرىك سۆزگە يۇمشاق جاۋاب بېرەر ئۇ،
ئاچچىق سۆز ئېيتقانغا شېرىن سۆزلەر ئۇ.

3427 يۇدۇر ئەل يۇكىنى، يۇدگۈزمەس ئۇ يۈك،
جاپاغا قىلار ئۇ ۋاپا، يۇرۇپ شۇك.

3428 كۆڭۈلدىن چىقارۇر ئۆچ ـ كەك كىرىنى،
تىلىدا ئېيتار ئۇ دىلدا بارىنى.

3429 كىشى ياخشىسى ئۇ، ئىشىت نېمە دەر،
قىلىپ ياخشىلىقنى، ئېتى چىققان ئەر؛

3430 كىشىگە يىرىك سۆز دېمىگۈچى بول،
يىرىك سۆزدىن ئاغرار كۆپ يىللار كۆڭۈل.

3431 سېنى سۆكسە كىم، گەر، سەن ماختا ئۇنى،
بولۇر ئۇ نادان. دەر ئەقىللىك سېنى.

3432 جاپا قىلغۇچىغا قىلىپ تۇر ۋاپا،
ۋاپانى قىلۇر مەرد، يامانلار جاپا.

3433 يىراقلاشسا سەندىن يېقىن ۋە قاياش،
ئۇلارغا يېقىنلاش ئۆزۈڭ، ئەي ئاداش.

3434 ئەگەر قىلسا زالىم ساڭا زۇلمىنى،
ئېرۇر دىن يولى بۇ: كەچۈرگىن ئۇنى.

3435 خاتا قىلسا دېدەك، قۇل، ئۇنى كەچۈر،
كەچۈرۈپ ساۋاب ئال، بۇ ئوزۇق بولۇر.

3436 مەردانلىق شۇ بولغاچ، يىگىت يۈك يۈدۈپ،
يۈرەر سەۋر بىرلە ئۆلۈمنى كۈتۈپ.

3437 بۇگۈن بىر ئۆي ئىچرە سەن يالغۇز تۇرۇپ،
نە پايدا تاپارسەن، سەن ئەي خۇلقى خوپ؟

3438 يا راھەت، يا ئازرۇ، نېمەت كۆرمىدىڭ،
كۈمۈش ـ زەر، يا گۆھەر ۋە مىس تاپمىدىڭ.

3439 ساراي ـ قەسىر، يەر ـ سۇ نە سەندە بولسا،
ئات ـ ئۇستەم[158]، قىز ـ ئوغلان نە بىللە بولسا.

3440 قولۇڭ خەلقلەر ئۇزرە يا ئۇستۇن ئەمەس،
تۇتۇپ ئۆزنى، ئالساڭ ئاتاق ياخشى، بەس.

3441 نېمە يەغدىڭ ئەمدى قويۇرسەن ئۇنى،
قايۇ تەلۇە ئاتار زاھمەت دەپ سېنى؟

3442 يېتىپ كۆپكە كۇچى، ئازنى خالىسا،
بولۇر شۇنداق ئەرنى زاھمەت ئاتىسا.

3443 تىلەككە يەتمىگەنلەر زاھمەت بولۇر،
بۆلەك ھېيلىسى يوق، ئۇ سەۋر قىلۇر.

3444 يىگىت شۇ ئېرۇركى، مىڭ ئازرۇ تېپىپ،
ئۇتىگدىن يۇز ئۆرۇسە، مەردانە بولۇپ.

3445 يېگۇزسە، ئىچۇرسە پېقىرغا بېرىپ،
تائەت قىلسا ھەققە دىلى باغلىنىپ.

3446 كېلۇر بولسا دۇنيا، كۆڭۇل بەرمىسە،
كېتەر بولسا ئاغرىپ، يۇزىن پۇرمىسە.

3447 ئەگەر ئازرۇ ئۇزە يېتىشسە قولى،
تۇتۇپ ئۆزنى، تۇزەلسە كۆڭلى ـ دىلى.

3448 كېلەر مەنە ئۇزرە ئۇيغۇن ئۇشبۇ سۆز،
ئىشىت سەن، ئەمەل قىل، ئايا خۇلقى تۇز:

3449 ئەر شۇكى، جىمىگە قۇدرەتلىك تۇرۇپ،
قىلالىسا ئىشنى ئۆزىن چىڭ تۇتۇپ.

3450 ئاندىنمۇ مەردانراق يىگىت شول ئېرۇر،
مىڭ ئازرۇ ئۇزە ئالسا ئەپسىن توسۇپ.

3451 جاۋابەن ئودغۇرمىش دېدى: ئېيت چىنىڭ،
نەدۇر ئاي يۈزلۈكۈم، تىلىكىڭ سېنىڭ؟

3452 نېمە سۆزلىسەم مەن، سۆزۈمنى يىرىپ،
جاۋابنى قىلۇرسەن مېنى رەنجىتىپ.

3453 ئوچۇقراق ماڭا ئېيت، تىلىكىڭ نېمە؟
نېمە كۈتسەڭ ئۇنى ئېچىپ سۆزلەۋە.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

3454 جاۋاب بەردى ئۆگدۈلمىش، ئېيتتى: ئۆزۈم،
تىلەك بىرلە كەلدىم، ئاچاي مەن سۆزۈم.

3455 بۇ كۈنتۇغدى ئەلىگ ئىشتتى سېنى،
ئۆزىگە كېرەك دەپ، ئەۋەتتى مېنى.

3456 تولا ئارزۇ قىلىپ كۆرۈشكە سېنى،
دەۋەتچى قىلىبان ئەۋەتتى مېنى.

3457 ئېغىر كەلسە قانچە، بىر بارماق كېرەك،
بېرىپ ئۇ ئەلىگكە كۆرۈنمەك كېرەك.

3458 ئەلىگ بەكمۇ ياخشى بىر سۈلتان ئېرۈر،
خەلقىپەرۋەر، ئۆزى كۆيۈمچان ئېرۈر.

3459 كىم ئەلىگ يۈزىن كۆرسە قۇتلۇق بولۇر،
ھەر ئىككى جاھاندا تولۇق بەخت تاپۇر.

3460 نېمە دەر، ئىشتىكىن، بۇ ئەل ـ كەنت بېگى،
جاھاننى تۆتۈپ كەلگەن يېتىلمىش ئۆگى:

3461 قانۇنلۇق ئادىل بەگ چىندىن بەخت ئېرۈر،
ئۇ بەختتىن ھەممىگە نېسىۋە تېگۈر.

3462 ئادىل بەگ ئېتى قايدا بولسا مەشھۇر،
ئاڭا بارغۇلۇق، بەخت ئۇنىڭدىن تېگۈر.

3463 ئادىل قانۇن كۆككە بىر تۈۋرۈك ئېرۈر،
بۇزۇلسا ئۇ قانۇن ئاسمان يىقىلۇر.

3464 يوق ئەرسە قانۇنلۇق بەگلەر مۇبادا،
يەتتە قات زېمىننى بۇزاتتى خۇدا.

3465 ئادىل بەگ يۇرتىن كۆرسە، قۇتلۇق بولۇر،
ساۋابىن تاپۇر ھەم گۇناھ يوقىلۇر.

3466 ئادەم بولغىنىمغا، بىلسەڭ، بۇ زامان
سەۋەبچى، يۆلەكچى ماڭا بولدى خان.

3467 خۇدا بەرگەچ ماڭا ئەقىل ـ ئاڭ، بىلىم،
پۈتۈن ياخشىلىققا يېتىشتى قولۇم.

3468 بېرىپ تەۋپىق خۇدا ياخشىلىق ئۈچۈن،
خەلق ئەپئىنى دەپ كۆتۈردۇم يۈكىن.

3469 سېنى ھەم تىلەر ئەمدى خاقان بۇ كۈن،
تۆتۈپ قولغا قول يەتسە خانلىق تۈگۈن.

3470 قىلىپ دەۋەتچى مېنى ئەۋەتتى ساڭا،
مەن يالغۇز كەتمەيىن، ئەي باتۇر توڭا.

3471 ئەۋەتتى ئۇ خەت ئۆز قولىلە پۈتۈپ،
نېمە سۆزلىگەن بولسا، كۆرگىن ئوقۇپ.

* *

3472 چىقاردى ئۇ خەتنى ھەم بەردى سۇنۇپ،
ئودغۇرمىش ئالدى، ئاچتى، بىرئاز ئويلىنىپ.

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سۇئالى

3473 ئوقۇپ خەتنى ئاستا، ئۇزۇن ئويلىدى،
بىرىپتۇ ئەلىگ خەتتە كۆپ بىلىم، دېدى.

3474 مېنى كەلگىن دېيان قىچقىرىپتۇ خان،
پۈتۈن ياخشىلىقلارنى ئەيلەپ بايان.

3475 بۇيۇك ئىش ئېرۇر، كۆر، بۇ ئىشلار ماڭا،
نېمە قىلغۇلۇق، ئېيت، كېڭەش بەر ماڭا.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

3476 جاۋاب بەردى ئۆگدۈلمىش، ئېيتتى: خاقان
تىلى شۇك تۇرماس سېنى سۆزلەپ هامان.

3477 تەۋرەتسە تىلىنى، ئېتىڭنى ئېيتار،
سېنى بىر كۆرەي دەپ تۆت كۆزلە باقار.

3478 كۆڭۈل كىمنى سۆيسە تولا ئارزۇلاپ،
يۈرەر تىل ھەر سۆزدە ئېتىنى ئاتاپ.

3479 سۆيدۈرگەن نېمە دەر، بۇ بېيىتنى ئوقى،
سۆيۈملۈك يۈزىدۇر كۆڭۈل توقلۇقى:

3480 كۆڭۈل كىمنى سۆيسە، كۆز ئالدىدا شۇ،
كۆزى نەگە باقسا، نىگاھىدا شۇ.

3481 كۆڭۈلدە نە ئولسا ئارزۇ ۋە تىلەك،
ئېغىز ئاچقان ھامان بولۇر تىلدا شۇ.

ئودغۇرمىشىنىڭ ئۆگدۈلمىسىگە جاۋابى

3482 جاۋابەن ئودغۇرمىش دېدى: ئەي توڭا،
ئىلاجى نېمىدۇر، كېڭەش بەر ماڭا.

3483 كۆيۈمچان قاياشىم ئۆزۈڭسەن يېقىن،
كېڭەش بەر، ئادا قىل قاياشلىق ھەققىن.

3484 بۇ ئىشتا قىلۇرمەن كېڭەشنى ساڭا،
بىلىمله مۇناسىپ كېڭەش بەر ماڭا.

3485 مېنى سەن قاياش بىل ۋە ياكى ئاداش،
ئاداشلىق، قاياشلىق ئىككىسى ئوخشاش.

3486 بۇگۈن چىن كۆيۈمچان ئېرۈرسەن ماڭا،
نېمە قىلغۇلۇق، ئېيت، پۈتەرمەن ساڭا.

ئۆگدۈلمىسىنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

3487 ئۆگدۈلمىش بۇ ياڭلىغ قايتۇردى جاۋاب،
تۇرما ئەي قۇتلۇق ئەر، مېنىڭدىن سوراپ.

3488 مېنى خان دەۋەتكە ئەۋەتتى ساڭا،
سالۇرسەن كېڭەشنى نېچۈك سەن ماڭا؟

3489 بارايلى دېمەكتىن بۆلەك يوق سۆزۈم،
نېچۈك بارما دەيمەن ساڭا مەن ئۆزۈم؟

3490 سېنىڭ بىرلە بولسام، تولا پايدا، بىل،
ئۆز نەپسىن دېگەندە، كېچەشمەس ئەقىل.

3491 نېمە دەيدۇ ئاڭلا، بىلىملىك چىگىل[150]،
بىلىمسىز ئىشتىكىن، بېرىپ بوي ئېگىل:

3492 ئۆز نەپسىن دېگەنگە سالما مەسلىھەت،
ئەي قۇتلۇق، ئۇنىڭدىن تەگمەس مەنپەئەت.

3493 شۇ ياڭلىغ كىشىگە كېچەش سال قاياش،
ئول ئەركسىم ئۆز نەپسىن كۆزلىمەس، ئاداش.

3494 ئۆز نەپسىن دېگەنلەر ئۆز نەپسىنى دەپ،
يارامليقنى يارامسىز دەيدۇ كۇچەپ.

3495 ۋە بەزى ئىشلاردا كېچەشمەك كېرەك،
لېكىن دىلغا ياققاننى قىلماق كېرەك.

3496 ئۆزۈڭگە كۆيۈمچان سېنىڭ ئۆز ـ ئۆزۈڭ،
كىشىگە ئىشەنمە، تۇغەت، بەس سۆزۈڭ.

3497 ئۆزۈڭ بىل، بۇ ئىشقا نېچۈكتۇر كېچەش،
بۇ ئىش ئۇزرە مەندىن ھېچ يوقتۇر كېچىش.

3498 سېنى ئالغىلى كەلدىم ئاندىن يۇرۇپ،
كېچەش شۇكى بارغىن، سەن ئەمدى قوپۇپ.

3499 ئەل ئىچرە تاپارسەن ساۋاب، ياخشىلىق،
بۇ يەردە تېپىلماس، ساڭا بۇ ئېنىق.

3500 شەھەر ـ كەنتتە نەچچە ياخشىلىقلار بار،
ساڭا ئېيتتىم ئوچۇق ـ تەكرار ۋە تەكرار.

3501 ساڭا خوپلۇق تىلەپ، ئېيتقان بۇ سۆزۈم
بىلەرسەن، ئېرۇر راست، تەكرىمگە مەلۇم.

3502 كىشىدىن قاچارسەن، نە قىلدى كىشى،
كىشىگە قوشۇل، قىل كىشىلەر ئىشى.

3503 مۇسۇلمان ئىشىن قىل، چىقار ھاجىتىن،
بولۇر تۆردە جاي، ھەق بېرىپ جەننىتىن.

3504 كۆڭۈل، تىلنى رۇس تۇت، خۇلقۇڭنى بەلەن،
ياشا قايدا بولساڭ سائادەت بىلەن.

3505 كىشىسىز يۈرمە، تۇر كىشىلەر ئارا،
كىشى ئەيىبى كۆرمە، ئۆزۈڭگە قارا.

3506 مۇنۇ بىر بېيىتكىم، كېلەر ماس بۇڭا،
ئوقۇ ئەي ھېكىم ھەم ئەمەل قىل ئاڭا:

3507 قەيەردە يۈرسەڭ يۈر، لېكىن ياخشى بول،
نەسەبكە ئەمەس، بۆل ياخشىغا كۆڭۈل.

3508 ئۇنتۇماس ئۆزىنى كىشى ياخشىسى،
قەيەردە يۈرسە ئۇ تىلەر ياخشى يول.

3509 كىشىكىم، ئۇز خۇلقىنى ئەگەر قىلسا يار،
قەيەردە تىلىسە، مىڭ خوپلۇق تاپار.

3510 كى ياخشى جىمىكى يەردە ياخشىدۇر،
بۇ ياخشى جاۋابىمۇ ياخشى بولۇر.

3511 خۇلقۇڭنى ياخشى قىل، يامان بولمىغىن،
قەيەر بولسا شۇندا يۇرى، قورقمىغىن.

3512 جاۋابەن ئودغۇرمىش دېدى: مەن ئۆزۈم
ئىشىتتىم سۆزۈڭنى، ئىشىتكىن سۆزۈم.

3513 بۇ دۇنيا ئۆزىن بەك سۆيدۈرمىش ساڭا،
پۈتۈن ئەيىبى ئەردەم كۆرۈنمىش ساڭا.

3514 تاڭ ئەرمەس سېنىڭدىن، مەسەلدە كېلۈر:
سۆيۈلسە نېمىكى، ئەيىبى يوق بولۇر.

3515 سەن سۆيگەچ جاھاننى، ئەي ئەلدە ئۇلۇغ،
بار ئەيىبى كۆرۈندى، پەزىلەت تولۇق.

3516 ئىشىتكىن، نېمە دەر بۇ سۆيگەن ئادەم:
ئاشىق ئۈچۈن مەشۇق ئەيىبى زور ئەردەم.

3517 بۇ سۆيگۈ نىشانى شۇدۇر، ئەي شەۋكەت،
ھەر مەشۇق قۇسۇرى بولۇر پەزىلەت.

3518 سۆيۈپسەن جاھاننى، نىشانسى شول
كى بار ئەيىبىن پەزىلەت دەپتۇ كۆڭۈل.

3519 جاھاننى نېچۈكمۇ ماختارسەن ماڭا،
ئۇنىڭ ئەيىبىنى مەن ئېيتايىن ساڭا.

3520 گۇناھ قىلغاچ ئادەم[160] تەڭرى قېيتىدى،
قىلىپ دۇنيانى زىندان، ئۇنى قامىدى.

3521 بۇ زىنداندا قانداق تىلەرسەن تىلەك؟
بولۇر جەننەت ئىچرە تىلەك، بەخت، يۆلەك.

3522 ئادەم بولدى جەننەتتە بۇغداينى يەر،
بۇ دۇنيا قىلمىندى ئېرىغلانغۇ يەر.

3523 ھەق لەنەت قىلغاننى سۆيمىدۇ شەيتان،
ھەق قوغلاپ ئەتكەننى ئۇندىنمۇ چەندان.

3524 خۇدا تاللىسا خالىغان قۇلىنى،
ئاڭا دۇنيا بەرمەي، پاكلار يولىنى.

3525 جاھان بەختى ياخشى بىرنەرسە ئەمەس،
قىلۇر ھەقتىن يىراق، دىنغا بالا، بەس.

3526 «خۇدا مەن» دېگۈچى ئۇ تەلۈە كىشى،
بۇ دۇنيانى دەپ كەتتى، ئىت ئوخشىشى.

3527 كىشىكىم باي ئولسا، كىبىرلىك قىلۇر،
پېقىرلىق بىلەن ئۇ مۇلايىم بولۇر.

3528 يالىڭاچ تۇغۇلدى، ئەر يېلىك كېتۇر،
نېمىگە كېرەك مال، ئۇ ھامان قالۇر.

3529 نېچۈن ئالدىنارسەن، ئايا ئۆلگۈچى،
ئۆزۈك ئىككى كۈنلۈك قونۇق بولغۇچى.

3530 بىلۈرسەن، تىرىكلىك ئۆلۈمگە ئېرۈر،
بۇ تۇرغان ئۆلۈم بىر ۋاقىتنى كۈتۈر.

3531 ئىشىك ئاچتى دۇنيا، يەنە بىر ئىشىك،
ئۆلۈم ئىشكى ئېچىلۇر، كىرۈر چوك ـ كىچىك.

3532 ئۆزۈڭ ئىككى كۈنلۈك ئاۋۇنچاقنى دەپ،
كۆيەر ئوتقا سالما ئۆزۈڭنى كۈچەپ.

3533 بۇ دۇنيا ۋاپاسىز، بەخت بىقارار،
نېمە بەرگەن ئولسا، يەنە تېز ئالار.

3534 دېمەس ئۇ كىشىنى قۇل ۋە ياكى خان،
نە ياخشى، يامانىنى پەرق ئەتمەس هامان.

3535 بىرىنى قىلىپ بەگ، يەنە بىرىنى
ئۆزىگە قىچقىرىپ تۇرار هەر كۈنى.

3536 كۆلەڭگە كەبىدۇر دۇنيا، قارىساڭ،
قاچار ئۇ ئىزدىسەڭ، ئۇ ئىزدەر قاچساڭ.

3537 مۇڭا ئوخشار ئەمدى قارالسا بۇ سۆز،
بۇنىڭ مەنىسىن ئۇق، ئايا كۆڭلى تۇز:

3538 بۇ دۇنيا قاچار كىم ئىزدەركەن ئۇنى،
ئەگەر قاچساڭ ئۇندىن، ئۇ ئىزدەر سېنى.

3539 بۇ دۇنيا مېلى دىنغا ئۆچتۇر يانا،
مېلىڭ يەيدۇ دىنىنى، سەن كۆرگىن مانا.

3540 بېزەكلەپ بۇ دۇنيا ئۆزىن كۆرسىتۇر،
ياساتقان كېلىنىدەك دىلنى ئوينىتۇر.

3541 كۆڭۈل بەرسەڭ بولۇر، هاياسىز قېرى،
تۇتۇپ يەڭ ـ ياقاڭدىن، پۇتمەس گەپلىرى.

3542 جاپادۇر قىلىقى، ئۇندا ۋاپا يوق،
ئۇ تۇرماس بىر ئەردە ئۇچ ئايمۇ تولۇق.

3543 كىمىكى كۆڭۈل بەرگەن بولسا ئاڭا،
قىلۇر زايە، ئەپسۇس، ھاياتىن مۇڭا.

3544 ئەجەب ياخشىدۇر بۇ تىرىكلىك كۆنى،
بىكار ئىشقا ئىشلەتسە بولماس ئۇنى.

3545 ھايات ــ ياخشىلىقلار ئۈچۈن دەسمايە،
ئەي ئالىم ئۇنى ھېچ قىلما سەن زايە.

3546 بۇ ئۇچتىن بۆلەك يوق بۇ دۇنيا مېلى،
ھالال يا ھارامدۇر ۋە يا شۇبھىلى.

3547 ھالالغا ھېساب بار، ھارامغا ئازاب،
گەر ئولسا شۇبھىلىك، ساقلان سەن قاراپ.

3548 جاھان كىمنى سۆيدۈرسە، قوغلار ئاخىر،
ئاۋۇتقاچ ھۇزۇردا، ئۇ تاشلار ئاخىر.

3549 سۆيۈنچ بىرلە ئاسراپ تولۇق سەمرىتۈر،
يەنە قايغۇ ـ ھەسرەت بىلەن يادىتۈر.

3550 سۆيۈنچىن كۆرۈرسەن، ئاخىرى ئەلەم،
ئەلەمدىن كېلۈر سوڭ سۆيۈنچىسى ھەم.

3551 ئۇچى بولسا نېمەت تۇۋى مېھنەت ئول،
بېشى بولسا مېھنەت، سوڭى نېمەت ئول.

3552 ئىشىت، بىر ئەقۋادار ئويغاق نېمە دەر،
يىراق تۇر، بۇ دۇنيا تەككۈزەر زەرەر:

3553 سېنىڭ بايلىقىڭ، كۆر، پېقىرلىقىڭدۇر،
ساڭا كىم پېقىر بولسا، شۇ باي ئېرۇر.

3554 سېنى كىم يېسە، يەيسەن ئېتىن ئۇنىڭ،
قارا يەر قېتىدا ئالۇرسەن ئۆچۈڭ.

3555 بۇ تۇزگەن نىزامىڭ بۇزۇلغۇچىدۇر،
بۇ يىغقانلىرىڭ ئۇ چېچىلغۇچىدۇر.

3556 بۇ دۇنيا يېقىندا كېتىپ قالغۇچى،
سەن ئويغان، ئۇ دۇنيا ئېرۇر كەلگۈچى.

3557 كېتۈرچى ئۇ ھەر كۇن يىراقلاپ بارار،
كېلۈرچى كېلىپ تېز ساڭا ئۇلىشار.

3558 كېتۈرچىگە بەرمەس بىلىملىك كۆڭۈل،
كېلۈرچىغا ئاقىل بولۇر ھازىر ئول.

3559 ئۆلۈمنى بىلەر ئەر، سۆيۈنمەس ئۇزۇن،
ئۆلۈمنى كۆرەر ئەر، ئاۋۇنماس ئۇزۇن.

3560 يۇرۇرچى كىشى يولغا ئۆي سالمىغاي،
كۆچۈپ كەتكۈچى ئۆيدە مال قويمىغاي.

3561 جاھان ساڭا چۈشكۇن، ئۆزۈڭ بىر قونۇق،
بۇ چۈشكۈندە ئۆزنى يېنىڭ تۇتقۇلۇق.

3562 ھېچ ياخشى ئەمەستۇر بۇ دۇنيا مېلى،
ئۇ كىمدە بولۇركەن، ئۆزگىرەر خۇيى.

3563 يەدەل قىلدى ئابدال[161] ئۇ مالۇ مىلىن،
بىلىپ تەرك ئەتتى زاھىت بۇ دۇنيا ئۆلىن.

3564 ساڭا بىر تۇزاقتۇر كۆرۈنمەيدىغان،
بۇ دۇنيا مىلى ئۇ چېچىلغۇچى دان.

3565 غاپىلدۇر بۇ ئىنسان، ھېرىس بەك كۆزى،
نېچۈك تورغا چۈشمەس بۇ ئىنسان ئۆزى؟

3566 نە دەيدۇ، ئىشىتكىن، تەقۋادار بېشى،
جاھان ئىشلىرىدىن ساقلانغان كىشى:

3567 تۇزاقچى كۆرۈنمەس، دىنىن كۆرىستۇر،
بېزەلگەن كېلىندەك كۆڭۈل تەۋرىتۇر.

3568 سەۋرسىز، غاپىلسەن، ئاچ كۆزسەن ئۆزۈڭ،
چوقۇساڭ دانىنى گەر پۈتۈڭ باغلىنۇر.

3569 پۈتۈن دۇنيا مىلى يىغلىغان بىلەن،
ھۇزۇر ـ بەختتە مەڭ يىل ياشىغان بىلەن؛

3570 نە پايدا، ئاخىرى قارا يەر تېگى
بولۇر چۈشكۈن ئاڭا قوڭۇر يەر ئۆيى.

3571 كەچۈرگەن تىرىكلىك ساڭا چۈش ئېرۈر،
نە قىلساڭ، تېگىشلىك جاۋابىڭ بولۇر.

3572 ئۇ كۈن پايدىسىزدۇر پۈشايمان يېسەڭ،
يىل، ئاي، كۈن گۇۋاھتۇر نە ئىش ئەيلىسەڭ.

3573 جاھان تاتلىقىكىم بۇ ئۇچ نەرسىدۇر،
بۇ ئۈچنىڭ لەززىتى باراۋەر تۇرۇر:

3574 يېمەك ـ ئىچمەك ئېرۇر بۇ ئۇچنىڭ بىرى،
خوتۇندۇر ئۇ بىرسى، سۆيۈنسە ئېرى.

3575 ئۇچىنچى، تەن ساقلىق، تىرىكلىك شۇدۇر،
بۇ ئۇچ ئىچرە بۇ بەك كېرەكلىك ئېرۇر.

3576 بۇ ئۇچتە بار ئولغان لەززەت ھەممىسى،
بۆلەك، ئۇچكە يەتمەس، ئەي ئەل كاتتىسى.

3577 يېمەك ـ ئىچمەك ئۇ بىر لەززەتتۇر، قاياش،
ۋە لېكىن يېنىقى ياماندۇر، ئاداش.

3578 ئۇچ بارماق بىلەن ئۇ بىر گال ئۇچۇندۇر،
ئۇنىڭدىن تېرى بارسا قارتىڭ تولۇر.

3579 يېگەن ئاش سىڭمىسە، مىزاج بۇزۇلۇر،
بۇزۇلسا مىزاج، ئەر كېسەل بوپ ياتۇر.

3580 ئۆلۈمدىن خەۋەردۇر كېسەلنىڭ ئىشى،
ئۆلۈمدە لەززەت يوق، ئەي ھوشيار كىشى.

3581 يەنە بىر لەززەتكى ـــ خوتۇن لەززىتى،
سوغۇق سۇغا چۈشمەك ئۇنىڭ مېھنىتى.

3582 ئۇنىڭدىن كېيىن، كۆر، ئوغۇل ـ قىز ئېرۇر،
بۇ يۇكنى كۆتۈرمەك مۇشەققەتلىكتۇر.

3583 ئىشت بۇ بېيىتنى ئېيتقان نېمە دەر،
ئوغۇل ـ قىز، خوتۇن ئەر كۇچىنى كېسەر:

3584 خوتۇن بىرلە سۆھبەت تولا بەك تاتلىق،
سوغۇق سۇغا چۈشمەك جاپاسى قاتتىق.

3585 لەززەت نەدە بولسا، جاپاسى بىللە،
چۈچۈك قايدا بولسا، كېلۇر سوك ئاچچىق.

3586 تىرىكلىك تاتلىقى ئەگەر شۇ ئېرۇر،
بۇ دۇنيا تېتىقسىز، جاپا يولىدۇر.

3587 شېرىن ھەم تاتلىقتۇر تىرىكلىك كۈنۈم،
تېتىقسىز قىلۇر ئاخىر ئاچچىق ئۆلۈم.

3588 بۇ دۇنيا تاتلىقى شۇ ئۇچ نەرسىدۇر،
ئۇنىڭكى جاۋابى ئىشتىمەك نەدۇر.

3589 بۇ دۇنيا يېغمدۇر، ۋۇجۇد بىر يېغى،
بۇ ئىككى يېغىنمەك يېيىقلىق ئاغى[162].

3590 ئۇچىنچى، شەيتاندۇر، ئوغرىلايدۇ دىن،
ئامان قىلسۇن خۇدا بۇلار زىيىنىدىن.

3591 بۇلار ئىچرە قاتتىق، يامانراق يېغى
ۋۇجۇد — نەپس، چىقارۇر پىتنە ھەر چېغى.

3592 خۇدا ئېتىن ئېيتقاندا شەيتان قاچۇر،
بۇ دۇنيانى قويسا ئۇ، سەندىن قالۇر.

3593 بۇ نەپسنى نېچۈك يوق قىلىشقا بولۇر؟
مەگەركىم ئۆلۈم تۇتسا، قالسا قالۇر.

3594 بىلىملىك بىر دانا دەپتۇ ياخشى بەك،
دانالار سۆزىنى بەك ئاڭلاش كېرەك:

3595 مېنى نەپس قايغۇغا سېلىپ ئەمگىتۈر،
ئارا كۈلدۈرۈر، كۆر، ئارا يىغلىتۈر.

3596 تىلەپ ئارزۇسىنى كېزەرمەن جاھان،
گاھى ئاچ، گاھى توق يۈرەرمەن ھامان.

3597 بىر ئارزۇغا يەتسە كۈتەر بىرىنى،
ئۇنى تاپسا سۈرەر تولۇق ھۆكمىنى.

3598 باسالمايمەن نەپسىمنى ھېچ چاغدا مەن
بېسىپ بەر، رەھىملىك ئىگەم، ئۇنى سەن.

3599 يامان پەسكەش كېلۈر بۇ نەپسىنىڭ ئۆزى،
سېمىز تۇتقانسېرى چىقۇر مۇڭگۈزى.

3600 شاش ئات سەمرىسە، ئۇ مۆڭەر ھەم ئازار،
ئىگىسىن ئۇرۇپ يەرگە ئاندىن قاچار.

3601 بۇ نەپسكە ئوۋچى ئىت دېيان قارىغىن،
بىلمەس ئۇ سەمرىسە ئىگىسى ھەققىن.

3602 قورساق تويسا ئوۋغا يۈگۈرمەس بولۇر،
ئىگىسى رايىغا ئۇ ماڭماس بولۇر.

3603 بۇ نەپسىنىڭ ئوخشىشى كىچىك بالىدۇر،
قورساق تويسا تەڭتۇشىغا يۈگۈرۈر.

3604 قورساق تويسا بولغاي بۇ نەپس بىر ھۇرۇن،
ئۇنىڭكى رايىغا سەن بەرمە ئورۇن.

3605 تىرىكلىك تامامەن تولۇق ئۇچلا كۆن،
ئۇنىڭدىن نېرىسى نەچە چۈش يا تۆن.

3606 بىرى تاڭلا، بىرسى ئۆتۈپ كەتكەن تۇن،
يېتەرمۇ تاڭلىغا ھاياتلىق بۇ كۆن؟

3607 ئۇنىڭدىن نېرى بۇ تىرىكلىك نەدۇر،
تىرىكلىك دەپ ئېيتما، ئوچۇق سۆز بۇدۇر.

3608 خوتۇن سۆھبىتى ئۇ بۇ ئەرلىك ئوتىن
ئۆچۈرمەك ئوچۇندۇر، بىرەر سائەتتىن.

3609 بۇ ئوتنى قانداقچە ئۆچۈرسە، ئۆچۈر،
ئۇ سەتمۇ، چىرايلىق قۇچسىلا بولۇر.

3610 بۇ گالىنىڭ تاتلىقى قورساق توياق ئول،
قورساق تويسا بولدى، تارتماق كېرەك قول.

3611 قورساق تويسا ئارپا يا ھالۋا بىر ئول،
قالۇر بارچە ئېشىپ، تولسا كىرەر يول.

3612 ھۆشكەر، ھالۋا، ئارپا يەپ ياتسا تويۇپ،
قوپار تاڭلا يەنە قورسىقى ئېچىپ.

3613 مېلى يوق بولسىمۇ، كۆزى، كۆڭلى توق
بىر تەقۋا كەمبەغەل نە دەر، بۇنى ئۇق:

3614 يېدىگىسەن شېكەرلىك جاھان تېمىتى،
تېرىقله كېپەك بولدى ئۆزۈم تاقىتى.

3615 تويۇپ ئىككىمىز تەڭلا ياتتۇق كېچە،
ئۆتىۋەردى كەلمىش كۈنۈم سائىتى.

3616 ھەرقانچە يىغارسەن دۇنيا، مال ـ مۈلۈك،
ئىككى بۆز تېگەدۇر ساڭا بەلگىلىك.

3617 پېقىر ـ باي بۇ ئىككى ئۆلۈمدىن كېيىن،
باراۋەر بولۇرلار قارا يەر قېتىن.

3618 ئىككى كۈنلۈك ئۆتەر ھالاۋەتنى دەپ،
نېچۈك ئالدىنۇرسەن تىرىكلىك تىلەپ؟

3619 ئۆزۈڭ تىرىشۇرسەن دۇنيا يىغقىلى،
ئۆلۈم تىرىشۇر، كۆر، سېنى تۇتقىلى.

3620 تىرىكلىك كېتەر كۈندە، سەندىن قاچار،
ياۋۇز بۇ ئۆلۈم، كۆر، ئۇلۇڭنى قازار.

3621 ئۆلەر شۇبھىسىز، كۆر، تىرىك يۈرگۈچى،
قايۇ كۈن ئۆلۈشنى ئەمەس بىلگۈچى.

3622 كىچىكتە كۈتەر ئەر چىقىشنى ساقال،
ساقال چىقسا كۈتەر بولۇشىنى چال.

3623 ئۆلۈم كەلدى دېمەك ئاقارسا ساقال،
نەپ قىلماس ئۆلۈمگە ئوقيا ۋە قورال.

3624 قاراپ تۇرۇپ كۆيدۈرمە ئۆزۈڭنى كۈچەپ،
ئۆزۈڭ ئوتقا ئاتما بۇ دۇنيانى دەپ.

3625 بۇ دۇنيا مېلىدۇر ئاچچىق سۈدەك[1163] ئول،
نەچە ئىچسە قانماس، دىماق بولماس ھۆل.

3626 قۇرۇق قۇمغا ئوخشار بۇ ئىنسان ئۆزى،
دەريا كىرسە ئويماس، ھېرىسلىق كۆزى.

3627 بۇ دۇنيا بىر ئالۋۇن كۆزۈكتىن ئۇچار،
سەن قانچە قوغلارسەن، ئۇ شۇنچە قاچار.

3628 قويۇپ كىم ئەپسىنى قىلسا ئىبادەت،
ئۇ بەرمەس كۆرۈنمەس يېغىغا پۇرسەت.

3629 نەپسىڭگە ھەۋەس قىلما، ئەگمە بويۇن،
ئاۋۇنچى بولۇر غەم، تىلىكى ئويۇن.

3630 كەچۈرگەن تىرىكلىك كېتۈر كەلگۈسىز،
يەنە قانچىلىك قالدى ئۇ بەلگىسىز.

3631 بۇ تاپقان كۈنۈڭنى زايە قىلمىغىن،
ئۆلۈمگە تەييارلان، تائەت ئەيلىگىن.

3632 نېمە دەر، ئىشىتكىن، ئويغانغان كىشى،
پۈتۈن بۇلغىنىشتىن سۈزۈلگەن كىشى:

3633 كەچۈردۈك بۇ ئۆتكەن ئۆتكۈنچى تۈنۈك،
كېچەرمۇ يوقمۇ ئۇ كېلۈرچى كۈنۈك.

3634 كەچمىشلەر كېچەرلىك ئارا بىر قوناق.
تىرىكلىككە مۇنچە زورايتما ئۇنۇك.

3635 ئۆزۈن بولدى بۇندا تىرىك ياشىدىم،
زامان ئۆتكەچ نەپسىڭ پۈتىن قايرىدىم.

3636 بۇگۈن كەنت ـ شەھەرگە ئۇندەيسەن مېنى،
ئەسىر قىلسا نەپسىم، نىجاتچىم قېنى؟

3637 بۇ نەپس بىر يېغى، بەك قۇۋۋەتلىك يېغى،
پۈتۈن يەردە ئۇنىڭ توزى ـ تۈزىقى.

3638 تىلىكىگە قويما، تىرىش قۇنت بىلەن،
پاناھ بېرمەس بۇ نەپسكە ئەقىللىك ئەرەن.

3639 نېمە دەر ئىشتىكىن، ئۆزۈن باسمىش ئەر،
ھاۋا بوينىن ئۇزگەن، ئۆزۈن تۈتمىش ئەر:

3640 ئەي ئالىم، بۇ نەپسكە ئەسىر بولمىغىن،
ئەسىر قىلسا نەپسىڭ، قۇربان بولۇر دىن.

3641 ھاۋايۇ ـ ھەۋەسلە قىلسا ئىشىنى،
بىلىملىك دەپ بولماس ئۇنداق كىشىنى.

3642 ئەقىللىك دېيىلمەس ئۇ ئەرەن ئاخىر،
ئەي كۆڭلى تىرىك، بولسا نەپسكە ئەسىر.

3643 كىمكى بۇ نەپسكە يول قويسا ھامان،
بىلىمسىز كىشى ئۇ، بۇ روشەن ئايان.

3644 ئەقىلسىز كىشىلەر شۇدۇر، ئەي قاياش،
ھاۋايى ـ ھەۋەسكە ئۆزۈن قىلسا باش.

* *

3645 شۇ ياخلىغ ئېرۇرلار بۇ دۇنيا مانا،
بار ئەيىبىن مەن ئېيىتتىم، چۈشەن سەن مۇڭا.

3646 ئۆگدۈلمىش جاۋابەن دېدى: قۇتلۇق ئەر،
ئىشىتتىم سۆزۈڭنى، سەن ئېيتتىڭ مەگەر.

3647 بۇنى ھەم ئاڭلىغىن تېخى بەلگىلىك،
بىلىمگە، ئەقىلگە بۇ سۆز ئۈلگىلىك:

3648 نېچە شۇنداق ئەرسە بۇ دۇنيا ھالى،
ئاچچىق قىلما ئۆزگە تىرىكلىك يولى.

3649 بۇ كەڭ دۇنيا ئۆزگە كۈچەپ قىلما تار،
گۇناھكار قۇلىغا خۇدا پەزلى بار.

3650 ئازابى كۆپ ئەرسە رەھمىتىمۇ كۆپ،
گۇناھكار ئۈچۈن ئۇ رەھمەت ئەزىز خوپ.

3651 قاتتىق قورق ئازابتىن، كۈتكىن رەھمىتىن،
تائەت بىرلە يەتكۈز بۇ قۇللۇق ئېتىن.

3652 جاھان خەلقى بارچە شەھەر ـ كەنت قويۇپ،
چىقىپ ئالسا تاغقا بۈيۈك يۈك يۈدۈپ.

3653 بۇزۇلغاي جاھان، بارچە قالغاي قۇرۇق،
ئادەم بالىلىرىدا كېسىلگەي ئۇرۇق.

3654 ئىككى ئۆي ياراتتى بۇ خەلققە پۈتۈن،
بېھىش ھەمدە دوزاخ بۇ ئىككى ئورۇن.

3655 يەنە ھەممە ئادەم بۇ دۇنيانى دەپ،
ئۇلاپ كۇننى تۈنگە، يۈگۈرسە ھە دەپ.

3656 قويۇپ تائەت، دېسە مال، بولۇپ دوزىخي،
يەنە بوش قالماس ئۇ تەكرى ئۇچمىقى.

3657 خۇدا بەردى قۇلغا ئىككى كۆز، قۇلاق،
بىرىن دۇنياغا، بىرىن ئاخىرەتكە، باق.

3658 ئىككى قول بېرىلدى سۇنۇپ تۇنقىلى،
بىرى دۇنياغا، ئاخىرەتكە بىرى.

3659 ئاياغ بەردى ئىككى، يۈرۈگلار دېيان،
بىرىن قوي مۇندا، بىرىن كۇچەپ ئۇ تامان.

3660 ئەجەب ياخشى ئېيتمىش بىلىم ـ ئىلمى كەك،
جاھاندا ئاتالغان سېخي ـ ئېلگى كەك:

3661 ئايا قۇل، ئەقىللىك، ئويغاق بولغۇلۇق،
گۇناھ يۇقمىسۇن بىل، ھوشيار تۇرغۇلۇق.

3662 ياراتتى خۇدايىم بۇ ئىككى جاھان،
بىرىن تاپساڭ، ئىزدە ئۇ بىرىن ھامان.

3663 قادىر ئاللا بارلىق ئادەم ئوغلىنى،
بۇ ئات بىرلە ئاچ ـ توق ياراتتى ئۇنى.

3664 بەدەنگە كىيىم ھەم قورساققا يېمەك،
قېرىندىاش، تىرىكلىك ئۇچۇن بۇ كېرەك.

3665 بەدەن ياپقىلى تون، تويماق ئۇچۇن ئاش،
تىرىككە بۇنىڭدىن كېچىش يوق. قاياش!

3666 ھالالدىن تېپىپ مال يېمەكلىك كېرەك،
يوقسۇلغا بىر قىسمىن بەرمەكلىك كېرەك.

3667 يوق ئەرسە كىشىدە كاشكى گال غېمى،
ۋە لېكىن زۆرۈردۇر بۇ غەملەر تېخى.

3668 چۆچۈپ يۈر ھەمىشە خۇدا ئەدلىدىن،
ھەمىشە ئۇمىد كۈت ئۇنىڭ پەزلىدىن.

3669 بۇ قۇللۇق شۇ ئىككى ئارىسىدا، بىل،
يېڭىلما بۇ يولدىن، قۇللۇقۇڭ شۇ خىل.

3670 تولا ياخشى دەپتۇ بىلىم بەرگۈچى،
نادانغا نەسىھەت ـ ئۇگۈت ئېيتقۇچى:

3671 ئۇمىد ۋە خەۋپتى سەن قانات ئەيلىگىن،
بۇ ئىككى ئارىدا يولۇڭ تاللىغىن.

3672 ئۆتەپ قۇللۇقنى، قىل خۇدا بۇيرۇقىن،
بېھىشكە ئۇچۇپ كىر، كۆرگىن ھۇزۇرىن.

3673 ئۇمىد، خەۋپ ــ بۇ ئىككى قاناتتەكلا ئول،
كىم ئۇچسا بۇنىڭلە تاپۇر كۆككە يول.

3674 گۇناھىم تولا دەپ ئۇمىد ئۇزمىگىن،
ئىشىنىپ تائەتكە ھەددىن ئاشمىغىن.

3675 تائەت قىل، بۇ تائەت بەندىلىك پۇتۇن،
تائەت قىلسۇن ھەركىم بەندىلىك ئۇچۇن.

3676 ھەق ئەمرىن ئەزىز بىل، ئۆزۈڭنى تۆۋەن،
ئاشار قەدرىڭ سېنىڭ بۇنىڭلىق بىلەن.

3677 تائەتكە ئۆزۈڭنى گادايِ بىل، گادايِ،
تائەتكە گادايِ بىل، گۇناھلارغا بايِ.

3678 كىشى يامىنى بىل ئۆزۈڭنى ئۆزۈڭ،
مەگەر ياخشى بولسا، ئۆزۈڭ ھەم سۆزۈڭ.

* *

3679 دېدىم مەن بىلگىنىم ساڭا مەن مانا،
ئەمەل قىل، تاڭلا كۆر ئەجرىنى يانا.

3680 قوبۇل قىلمىساڭ سەن دېگىنىمنى گەر،
يانايمەن ئايا مەرد ئەرەن جاۋاب بەر.

3681 ئۇزۇن بولدى سۆزلەر، تولا پايدا يوق،
بۇنىڭدىن ئۇزارسا يەنە پايدا يوق.

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلىسىگە جاۋابى

3682 ئودغۇرمىش بېشىنى قولىدا تۇتۇپ،
كۆتۈردى ئاخىرى ئۇزۇن ئويلىنىپ.

3683 دېدى: ئەي قاياشىم، كۆپ چەكتىڭ جاپا،
قېرىنداشلىق ئەيلەپ، سۆز ئېيتىپ ماڭا.

3684 تىلەپ ياخشىلىقلار ماڭا، سۆزلىدىڭ،
خۇدا بەرسۇن ئەجرىڭ، غېمىمنى يېدىڭ.

3685 قاراپ كۆردۈم، ئەمدى بۇ ئىشتا ماڭا
كۆرۈنمەس چىقار يول، ئەي مەردان تۆكا.

3686 بۇ ئىشنى خالىماس دىل ئۇندىن قاچار،
كۆڭۈل خالىماس ئىشنى قىلماق خەتەر.

3687 ئۆزىن سۆيدۈرگۈچى ھەم كۆڭلى سۇرۇك،
نە ياخشى بىلىم بەردى ئىلمى بۇيۇك:

3688 قايۇ ئىشنى قىلماق ئىستىسەڭ ئۆزۈڭ،
كۆڭۈل بىرلە ئاۋۇال كېڭەشكىن سۆزۈڭ.

3689 كىشىگە كېڭەش سال، دېگىن ھەممە سۆز،
كۆڭۈل ئىستىمەس گەر، يىراق تۇتقىن ئۆز.

3690 جىمىدىن كۆيۈمچان ئۆزۈڭگە ئۆزۈڭ،
كۆڭۈل خالىماس ئىشنى قوي، كەس سۆزۈڭ.

3691 كۆڭۈل قايسى ئىشنى ياقتۇرمىسا گەر،
چىقماس نەپ ئۇنىڭدىن، كۆڭلى تىرىك ئەر.

3692 كۆڭۈل خالىمىدى بۇ ئىشنى سۆيۈپ،
ئۆزۈم يانىدىم ئەمدى بۇ ئىشتىن سوۋۇپ.

3693 كىشىلەر خىلى ئەي، ئۇمىدىم شۇدۇر،
ئۆز ھالىم بىلەن قوي، ئۆزرەم شۇدۇر.

3694 بېرەلمەس خانغا نەپ پەزىلەتلىرىم،
نە خۇلقۇم، مىجەزىم، سۆز ـ ھەرىكەتلىرىم.

3695 كېچىپ دۇنيادىن ئۆزۈم كەلدىم بۇيان،
يەنە مەن نېچۈكمۇ بارايمەن ئۇيان.

3696 خۇدا تائىتىگە بېغىشلاپ ئۆزۈم،
كىشىگە تېۋىنسام يارارمۇ، تۇزۈم؟[1004].

3697 مېنى قوي، خۇداغا ئىبادەت قىلاي،
تىلەپ ياخشىلىقنى دۇئاچىڭ بولاي.

3698 كۆرۈشمەك تىلىسەڭ گەر مۇشتاق بولۇپ،
ماڭا كەلمە، سېنى باراي ئاختۇرۇپ.

3699 مەن ئەمگەك چېكەي، سەن ھۇزۇردا تىرىل،
ئەلگە خىزمىتىلە ئەلگە نەپئى قىل.

3700 نېمە دەر ئىشتىكىن كۆيۈمچان كىشى،
يېقىنلىقنى قىلغان ئۇ ئىشچان كىشى؛

3701 ھاياجانلىنىپ دىل، قوزغالسا كىشى،
يېقىن كەلدى دېمەك، تىلىگەن ئىشى.

3702 كىشى ماڭسا مەقسەتكە ئۇمىدلىنىپ،
ئىلەككە يېتەر، يولدا قالماس ھېرىپ.

3703 ئىلەككە يېتىشكە ئەر بولسا دادىل،
ھېرىپ قالماي، بولۇر مەقسەتكە نائىل.

3704 تولا ياخشى دەپتۇ سۆيۈتمىش كىشى،
ۋاپا بىرلە مەشھۇر مەھبۇبلار بېشى؛

3705 يېقىن بولسا كۆڭلۈڭ، يىراق يەر يېقىن،
يېقىنلىق ۋاپاسىز ئىستە كۆڭۈلدىن.

3706 شەرقتىن ـ غەربكە بىر ئۆرلەم يول ئول،
ۋاپا بىرلە بىلسە يېقىنلىق ھەققىن.

ئۆتىدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

3707 دېدىكىم ئۆگدۈلمىش: ئىشىتتىم سۆزۈڭ،
مەن ئېيتاي، ئىشىتكىن سۆزۈمنى ئۆزۈڭ:

3708 گەر مەقسەت شۇ بولسا، ئايا قاياش، بىل،
سېنى زورلىمايمەن، يارا قىلما دىل.

3709 كېسىلدى سۆزۈم، سەن ئېسەن ـ ياخشى قال،
ئەلگكە بىتىك ياز، يۈزۈم قىلما ھال.

3710 ئەۋەتتى ئەلىگ خەت ئۆز قولدا يېزىپ،
ئۆزۈڭ بارمىساڭمۇ، خەت بەرگىن پۈتۈپ.

3711 سۆزۈڭ ئۆلچەپ ماڭا ھەم بەرگىن جاۋاب،
قىلاي مەن ئىشىمنى ئۇنىڭغا قاراپ.

3712 تىلىڭ بىرلە سۆزلە، ھەم يازغىن بىتىك،
باراي خان قېشىغا، ئەي ئالىم تېتىك.

3713 ئودغۇرمىش ئېيتتىكى: ئەي ئالىم تېتىك،
كۈتۈپ تۇر بىرئاز سەن، يازاي مەن بىتىك.

* *

3714 دۇۋەت ـ قەغەز تېپىپ، ئېلىپ ئۇ قەلەم،
يازا باشلىدى خانغا مەكتۇپ شۇ دەم.

3715 خۇدا ئاتى بىرلە سۆزىن باشلىدى،
يارانقان، ئۆستۇرگەن، كەچۈرگەن دېدى.

* *

3716 تىلمىدا ھېسابسىز كۆپ ھەمدۇ سانا
ئوقۇيمەن خۇداغا يىل، ئاي ھەم مانا.

3717 ياراتتى قوڭۇر يەر، يېشىل كۆك، كۈن ـ ئاي،
قاراڭغۇ، يورۇقلۇق، پېقىر ياكى باي.

3718 ياراتتى ھېسابسىز بارلىق، تىرىك جان،
بىردىن قويمايىن ئاچ، رىزىق بېرىبان.

3719 ئۇ بىردۇر، ياراتتى ئالەمنى ئىككى،
قېتىلماس ھېسابقا ئۇنىڭ بىرلىكى.

3720 ئۇ بىر، بار شۇبھىسىز، قانداق، قانچىسىز،
چۈشەنمەك كېرەك دىلدا تەكتۈشسىز.

3721 ئۇلۇغلۇق ئاتادۇر، بۇيۇكلۇك ئاتا،
ئۇ قادىر، ھاكىمدۇر، ھەممىدىن سىتا.

3722 ياراتتى بۇ سانسىز جىمى قۇلنى ئۇ،
ئۇ بەردى تىلىگەن ئىززىتىنىمۇ.

3723 بۇ گۈمبەزلىك لاي ئۆي، قاراڭغۇ ئىچى،
يورۇتتى قۇياش بىرلە قۇدرەت كۈچى.

3724 يېشىل كۆك ياراتتى ئېگىز كۆتۈرۈپ،
كۈن ـ ئاي ھەمدە يۇلتۇزلە زىننەت بېرىپ،

3725 بېگىدۇر قوڭۇر يەر بىلەن يېشىل سۇ،
ئۇستى سۇپسۇزۇك يەل بىلەن ئوتتۇر ئۇ.

3726 قۇرۇق ـ ھۆل بىلەن بۇ ئىسسىق، سوغۇقنى
ياراشتۇردى، بەردى خەلققە رىزىقنى.

3727 ئۆزى خالىغانچە ياراتتى تىلەك،
كېرەك بولمىدى ئاتا ئارقا يۆلەك.

3728 تىلىسە تائەتسىز قۇلىن قەدىرلەر،
بۇ تائەت گاھى نەپ بەرمەس، خار كېتەر.

3729 ئۇ خالاپ نېمىنى، دېسە: بول، بولۇر،
نە بولسا قارارى، چوقۇم يورۇتۇر.

3730 سالام مىڭ، سۆيۈملۈك رەسۇلغا تولا،
ئۇ ياخشى يېتەكچى، دۇرۇس يولچىغا.

3731 ئەلىگكە دۇئا بىرلە يازدىم بىتىك،
ئىسەنلىك تىلەيمەن، سالام ئەي تېتىك.

3732 ئەلىگ مەرھەمەت قىلدى خەت بىرلە سۆز،
ئوقۇپ خەتنى روشەن بولۇپ كەتتى كۆز.

3733 تولا ياخشى يارلىق ئۇزە كۆپ ناسات
ئۇگۇتلەر قىلىتمىش ماڭا ئىلتىپات.

3734 يەنە ۋەدە قىلمىش تولا ئەزگۈلۈك،
ئىززەت، قەدىر، ئېھسان، يېمەك، كىيگۈلۈك.

3735 يۇرۇرلەر شۇ ئارزۇ بىلەن بۇ ئىنسان،
شۇنى ئىستەپ كېزەر جاھاننى ھامان.

3736 خىزمەتسىز ئېرىشسەم مەرھەمەتكە مەن،
نېچۈك رازى بولماي بۇ دۆلەتكە مەن؟

3737 ۋە لېكىن بىرقانچە قۇسۇرۇمۇ بار،
ئۆزۈم بارسام ئاخىر زىيىنى بولار.

3738 بىرى، مەندە خىزمەت قىلىش ئىلمى يوق،
بېرىپ ئىشلىمىسەم، يۇز بولماس يورۇق.

3739 يوق مەندە مۇناسىپ قائىدە ـ يوسۇن، خۇلق،
يوسۇن بىلمەس كىشى ئىشقا نالايىق.

3740 ئىككىنچى، بۇ دۇنيا جاپاچى، بىلدىم،
جاپانى ئاۋۋال مەن ئاڭا ئەيلىدىم.

3741 خۇداغا سىغىندىم، نەپسىمنى يىغدىم،
كۆزەتسۇن خۇدايىم ئىمانىم ـ دىنىم.

3742 گېلىمغا، بويۇمغا يېتەر بار ـ يوقۇم،
كېرەكمەس باشقىسى، ئۇ بولغاي يۈكۈم.

3743 گېلىمغا يېمەكلىك، بويۇمغا كىيىم،
ماڭا كەم ئەيلىمەس ياراتقان ئىزىم.

3744 ياراتتى، ياشارتتى ئۇ تاكى بۇ دەم،
ئەي دۇنيا بېگى، ئۇ ئاسرار يەنە ھەم.

3745 ساڭا بەردى دۇنيا، دەرىغ تۇتمىدى،
سېخىي ئۇ ئىگەم ماڭا بەرمەسمىدى؟

3746 پۈتۈن ياخشى ـ يامان، پېقىر ـ بايلىقىم،
بىلۈرمەن خۇدادىن دەپ، ئەي سېخىيىم.

3747 خۇدا ئىشىكى تۈتتۈم، قىلۇرمەن تائەت،
پۈتۈن خەلق يىغىلۇر ئىشىك شۇ، پەقەت.

3748 ساڭا يا سېنىڭ ئىشىكىڭگە بېرىپ،
تېمىنى تىلەرمەن ھاياتنى بېرىپ؟

3749 خۇدانىڭ قۇلى بىز ھەر ئىككىلىمىز،
بۇ قۇللۇقتا ئوخشاش مەرتىۋىدە بىز.

3750 قۇل قىلسا قۇلغا قۇللۇق ياراقسىز بولۇر،
خىزمەتچىگە خىزمەت قەدىرسىز بولۇر.

3751 كىشى هىممىتى بولسا مۇنداق كېرەك،
كى ھەق تائىتىگە چىڭ تۇتسا يۈرەك.

3752 بىر ئالىم، ئەقىللىك، سۆزۈك، پاك كۆڭۈل
كىشى ياخشى ئېيتمىش، بۇنى ئاڭلىغىل:

3753 خىزمەت قىلما ئاچ - توق بولۇرچى ئۇچۇن،
تېۋىنماقتا بىر بۇت ئىزدىمەك نېچۇن؟

3754 تائەت قىل خۇداغا هامان، تاپارسەن
كېچەيۇ كۈندۈزى ئوچۇق ئىشىكىن.

3755 بۇ تۆت هاجىتىم، خان، راۋا قىل ماڭا،
ئۆپۈپ يۈز، قولۇڭ، خىزمەت ئەيلەي ساڭا.

3756 تىلەرمەن تىرىكلىكنى ئۆلمەيدىغان،
يىگىتلىك تىلەيمەن قېرىمايدىغان.

3757 هەمىشە كېسەلسىز، مېنى ئەيلە ساق،
باي ئەت، ئەيلە يوقسۇل بولۇشتىن يىراق.

3758 بۇ تۆت نەرسە بەرسەڭ ساڭا ئىش قىلاي،
تۆتۈپ بۇيرۇقۇڭنى، پىدايىڭ بولاي.

3759 ماڭا بەرسەڭ ئەگەر شۇلارنى. ئەي خان.
بېرىپ قول ساڭا، قۇل بولاي مەن هامان.

3760 بۇلارنى بېرىشكە كۈچۈڭ يەتمىسە،
نېمە ئارتۇقلۇقۇڭ بار، ئېيت ئەمىسە؟

3761 يېمەك، كىيمەككە كەلسەك، بار يېمەك، كىيىم،
يەنە لازىم ئولسا، بېرۈر ئۇ ئىزىم.

3762 ئەزىزلىك ۋە خارلىق خۇدادىن بولۇر،
ئۆلۈم يا تىرىكلىك هەم ئاندىن ئېرۈر.

3763 مۇنى ياخشى بىلگەن ئەقىللىك كىشى،
يۇرەرمۇ بۆلەكچە، ئەي خانلار بېشى؟

3764 مېنى بىر خۇدايىم ئاسرىغىنىدەك،
سەن ئاسرىيالماسسەن، ئايا ئېسىل بەگ.

3765 كېچىلەر قوغدىشىم كېرەكتۇر سېنى،
ئوچۇق ئېيتسام سۆزۈم، ئۇ قوغدار مېنى.

3766 ئۆزۈڭ تويمىغۇچە ماڭا تەگمەس ئاش،
مېنى ئۇ تويغۇزۇر، ئۆزى يېمەس ئاش.

3767 كېرەكمەس ئارچى، مۇڭلانسام ئۆزۈم،
تىلىم تەۋرىمەستىن، ئۇ ئاڭلار سۆزۈم.

3768 ئىشكچى ۋە يا يول باشلار توسالماس،
قىلىپ كىبىر بىراۋ زورلۇق قىلالماس.

3769 كەچۈرمەسسەن ساڭا گۇناھ ئەيلىسەم،
گۇناھ ئەيلىسەم مىڭ، كەچۈرگەي ئىگەم.

3770 ئىشىتكىن، نېمە دەر گۇناھكار قۇلى،
كۆڭۈل سىرىن ئېچىپ ئۆتۈنۈپ تىلى:

3771 ئايا چىن ۋاپالىق، كۆيۈمچان ئىزىم،
سېنىڭدىن كۆيۈمچان بۆلەك تاپمىدىم.

3772 ئۆزۈم قايغۇلانسام بېرۈرسەن تىلەك،
تىيىكى يوقلارغا، سەن ئارقا يۆلەك.

3773 كېسەلگە شىپاسەن، غېمىمگە سۆيۈنچ،
مۇڭۇمغا تايانچىسەن، زېرىكسەم ئاۋۇنچ.

3774 قۇۋانچىم، ئاۋۇنچىم، سۆيۈنچىم ئېرىغ،
سۆيۈنچىڭ ئىچىدە تۇرۇر، ئەي ئۇلۇغ.

3775 تولا قىلدىم ئەمدى ساڭا مەن گۇناھ،
سېنىڭ رەھمىتىڭ ئالدىدا ئاز يانا.

3776 گۇناھىم كەچۈرگىن، ساڭا يوق زىيان،
مېنى قىينىما، يوق ساڭا نەپ ھامان.

3777 گۇناھىم تولا بولسا، رەھمەتمۇ بار،
شۇنى قىل، ساڭا بۇ تولا يارىشار.

3778 ئەگەر قىينىسىڭ سەن، لايىق ئاڭا مەن،
كەچۈرسەڭ لايىقسەن، كەچۈرمەككە سەن.

3779 بىلۈرسەن، بىلۈرمەن سېنى بىر ئىزىم،
بىلۈرمەن، بىلۈرسەن سېنى بىر دېدىم.

3780 گۇستاخمەن، گۇستاخلىق ئازابقا سالۇر،
ھېلىمسەن، ھېلىملىق سېنىڭدىن كېلۈر.

3781 ئامانەت، كېتۈرچى سۆيۈملۈك بۇ جان،
بۆلەككە قويۇلماس ئامانەت ھامان.

3782 ئەي ئەلگ بۇ دۇنيا بىر ئۆتكۈنچىدۇر،
ھايات كۇنسايىن ئۇ كېمىپ تۈگىشۇر.

3783 نېمىگە ئىشىنىپ، ئۇمۇنماق ئۇزۇن،
نېمىگە سۆيۈنۈپ، گوللىماق ئۆزىن.

3784 ئاتاڭ كەتتى، تەڭتۇش ئاكا يا ئىنى،
ئاناڭ كەتتى، ئوغلۇڭ، قىزىڭ كۆر، قېنى؟

3785 ئۆلگەنلەرنى كۆردۈڭ سەن ھەم ئۆلەرسەن،
كىمەر يەرگە بىر كۈن تىرىكمۇ جەزمەن.

3786 ئاپىل قالما ئۇخلاپ، ئويغان سەن، ئەي خان.
ئۆزۈڭدىن كېيىن قوي ياخشى ئات هامان.

3787 زايە قىلدىڭ ئەرسە كەچۈرگەن كۈنۈڭ،
زايە قىلما ئەمدى كېلۈرچى تۈنۈڭ.

3788 ئال ئۆتكەن كۈنۈڭدىن كېرەكلىكىنى،
كۈچۈتچى[165] كېلەر، قىل تەييارلىقىنى.

3789 بۇ هالىڭنى كۆرۈپ تۈرغاچقا كۆزۈم،
نېچۈكمۇ بارايىن ساڭا مەن ئۆزۈم.

3790 ئۆزۈپ دىل جاپالىق جاهاندىن بۇ دەم،
سىغىندىم ۋاپالىق ئىگەمگە دىلجەم.

3791 قويۇپ بەر، ئەي ئەلىگ، مېنى سەن ساڭا،
دۇئاچى بولايىن بۇ يەردە ساڭا.

3792 نېچۈك نەپ بېرۈرمەن ساڭا مەن ئۆزۈم؟
ئۆزۈڭگە ئۆزۈڭ نەپ بەرگىن، تۈت سۆزۈم.

3793 كىشىدىن چېكىندىم، ئۆزۈڭ ھەم چېكىن،
ساڭا يا ساڭا يوق پايدا كىشىدىن.

3794 مەن ئەمدى بۇ قالغان كۈنۈم سەرپ ئېتىپ،
خۇدايىم سۆيۈنچىن تىلەرمەن تېپىپ.

3795 يېتەرلىك بار ـ يوقۇم، باشقا كېرەكمەس،
بۇ دۇنيا تۇۋرى بىر پېتىق، ئۇ تويماس.

3796 ئۆمۈر كەتتى بوران سوققاندەك ئۆتۈپ،
ئويغانغاچ، كۆيەرمەن ئەمدى ئېچىنىپ.

3797 پۈتۈن بولدى ئەگىنىم، قارنىم بولدى توق،
پېتىپ كەتسۇن دۇنيا، بۆلەك نەپئى يوق.

3798 ئىشىت، ئەگىنى ـ قارنى پۈتۈن ئەر نە دەر:
بولۇر بەختىيار بەگ، دېسە بار يېتەر.

3799 تولا ياخشى ئېيتمىش قانائەتلىك ئەر،
قانائەت ئىچىدە بەخت قۇچقان ئەر:

3800 گېپىمغا يېگۈدەك جاھاندا يېدىم، بەس،
ئېگىنىلەرنى يەتكۈنچە، كىيدىم كىيىم، بەس.

3801 ھاياتلىكى بولسام، يېمەكنى تاپارمەن،
كېرەك بولسا بەرگەي ماڭا بىر ئىگەم، بەس.

3802 قىچقىرسا مېنى نەپ ئېلىشقا ئەلىگ،
مېنىڭدە نەپئىلىك ئەقىل يوق بىلىك.

3803 دېسە ئەل ئىشىغا نەپ بەرسۇن كېلىپ،
نەپئىلىك يېرىم يوق، ئېيتاي مەن كېسىپ.

3804 ئەگەر ئىش قىلىشتىن گەپ ئاچساڭ ماڭا،
قىلۇر مىڭ ئەر ئىشىن قاياشىم ساڭا.

3805 ئەگەر ياخشى دەر بولسا ئەلگ مېنى،
ئۆزۈڭ ياخشى بول، بۇ يورۇتقاي سېنى.

3806 مىڭ ئەزگۈ ئايىغنى تۇتقۇنچە سەن،
ئۆزۈڭنىڭ ياقاڭنى تۇت بىراق ئېسەن.

3807 جاھاندا ئاتالغان نەچە خىل ئەرەن،
يىغىلمىش ئەلگكە ئۇلار مىڭ تۈمەن.

3808 مېنىڭدىن ئەلگكە نە پايدا تېگەر،
زوق بەرمەس پايدىسىز ئىش قىلسا ئەگەر.

3809 ئۆزۈم ئۆزۈرە قويدۇم مەن ئەمدى ساڭا،
قويۇپ بەر مېنى سەن، ئېسىلما ماڭا.

3810 بۇنىڭدىن بۆلەك سۆز يەنە چارىنى،
قاياشىم ئىشىتتى، دېگەي بارىنى.

* *

3811 تۇگەتتى سۆزىن، تۇردى باغلاپ بىتىك،
سۇنۇپ بەردى، ئالدى قاياشى تېتىك.

* *

3812 دېدى: سۆز ـ تىلىكىم پۈتتۈم ئۆزۈم،
ئىشىتتىڭ ئەي ئېسىل، ئېيتىلغان سۆزۈم.

3813 ئۆتۈنگىن ئەلگدىن، ئىشىتسۇن بۇنى،
ئۇزۇپ قول، ئۇ قويسۇن رەھىمگە مېنى.

3814 ئەلچى سۆز ئەپكېلەر، جاۋابىن كۈتەر،
ئىشىتتىڭ جاۋابىم، يەتكۈز جەسۇر ئەر.

3815 نېمە دەر ئىشىتكىن، ئۇچ ئوردۇ خانى،
ئۇنىڭ ئەلگە مەشھۇر دۇرۇس سۆزىنى:

3816 ئەيىب يوق ئەلچىگە سۆزدىن يانمىسا،
ئامانەت سۆزنى چىن، تولۇق سۆزلىسە.

3817 بۇنىڭدىنمۇ خوپراق دەپتۇ تۈرك خانى:
راست گەپ قىلسا ئەلچى، قىينىما ئۇنى.

3818 بۇ ئەلچىگە بولماس ئۆلۈم يا قىيىن،
ئىشىتكىن سۆزىنى، يەتكۈزسە ئۇ چىن.

3819 بۇ ئەلچى دېگىنىم شۇ خىل ئەلچىدۇر،
نېمىكى سۆز ئېيتسا ئۇ ئۆلمەي قالۇر.

3820 ئامانەت قىلىنغان سۆزىن ئېيتسا ئۇ،
قىلىپ ئېھسان، ئۇنى ماختا، سۆزۈم شۇ.

3821 جاۋاب بەردى ئۆگدۈلمىش، ئېيتتى: سۆزۈڭ
ئىشىتتىم، نېمە سۆزلىدىڭ سەن ئۆزۈڭ.

3822 سەن يازدىڭ ئۇ خەتكە جاۋابەن بىتىك،
ماڭا بەر، بېرەي مەن، ئەي ئالىم تېتىك.

3823 مېنىڭ، ئەي قاياشىم، شۇبھەم شول بىراق،
ئەلىگ قويماس سېنى ئۆزىدىن يىراق.

3824 ئەي خۇلقى مۇلايىم، مېنى يەنە خان
دەۋەتكە ئەۋەتتۇر چوقۇم بىگۇمان.

3825 ئەگەر بارمىساڭ، ئۇ كۆڭۈلنى بۆلۈپ،
كېچىكمەي ئەۋەتۇر مېنى ياندۇرۇپ.

3826 ئودغۇرمىش دېدىكى، قاياشىم، ماڭا
بۇ سۆزنى دېمىگىن، بولۇر دىل يارا.

3827 بۇ يەردىن ئۆزۈم ھېچ بارماسمەن ئۇيان،
ئۆزۈڭ قىينىلىپ ھېچ كەلمە سەن بۇيان.

3828 تىلەپ بولماس ئىشنى تىلىمەك يامان،
كىم قىلسا ئاقماس گەپ، بولۇر خار ھامان.

3829 يامانۇ ياخشىنى سىناپ بىلگەن ئەر،
ۋە ئىلمى تولا زات، ئىشىت ئېمە دەر:

3830 تېپىپ ئالمىغۇرنى ئىزدىمە كۆچەپ،
تىلەپ بولمىغۇرنى تىلىمە كۆچەپ.

3831 يېتەلمەيدىغان يەرگە بارما يايلاق،
ئەگەر بارساڭ ئەمگەك چېكەرسەن ھە دەپ.

* *

3832 يەنە ئېيتتى ئودغۇرمىش ئەمدى يۇر، كەت،
يەنە كەلمە قايتىپ، ئايا جەسۇر مەرد.

3833 ئۆره تۇردى ئۆگدۈلمىش، ئېيىتتى: سۆزۈم
كېسىلدى، سېنىڭدىن، كېتەيىن ئۆزۈم.

* *

3834 ئۇزاتتى ئودغۇرمىش قېرىندىشىنى،
ئامانەت قىلدى ھەم ئۆز بىلمىشىنى.

3835 ئېتىن مىندى ئۆگدۈلمىش، قايتتى يېنىپ،
ئۆيىگە كېلىپ چۈشتى، ياتتى تىنىپ.

3836 قۇياش يەرگە ياندى، يوشۇردى يۈزى،
پۈركەندى قامىغا پەلەكنىڭ مەڭزى.

3837 جاھان سۇردى يۈزگە كۆمۈردەك بويىاق،
كۆرەر كۆز يۇمۇلدى، ئۇخلىدى ئويغاق.

3838 ئۆگدۈلمىشمۇ ياتتى تۆشەكنى سېلىپ،
كۆتۈردى بېشىن ئازلا ئۇخلاپ ئېلىپ.

3839 شەرقتىن پۈتاقلاندى ئوتتەك يېلىن،
يورۇدى جاھان يۈز ئاچقاندەك كېلىن.

3840 قوپۇپ كەلدى ئۆرلەپ ستا[166] قالقىنى،
جاھان مەڭزى بولدى بىر ئاق ئەردەنى[167].

* *

3841 ئۆگدۈلمىش ئوردىغا كىردى ئۆيدىن چىقىپ،
ئەلىگكە كۆرۈندى ئۆزى يول تېپىپ.

3842 ئەلىگ ئودغۇرمىشنى ئاۋۋال سورىدى،
سۆزۈڭنى پىششىقلاپ بايان قىل، دېدى.

3843 نېمە سۆز ئېيتتى ئۇ، نە بولدى ئىشىڭ؟
تىلىكىڭ نە بولدى، كېلۈرمۇ ئەشىڭ؟

* *

3844 بىتىك بەردى ئۆگدۈلمىش ئاۋۋال تۇرۇپ،
ئەلىگ ئالدى، ئاچتى، ئوقۇدى كۆرۈپ.

3845 قىزاردى، ئۆڭدى، ئاندىن كۈلۈمسىرىدى،
چۆمۈپ ئويغا بىردەم خىيالمۇ سۈردى.

* *

3846 دېدى: بۇ قاياشىڭ يىرىك سۆزلىمىش،
مەن تۇرقۇ ئەۋەتسەم، تىكەن ئىشلىمىش.

3847 زەرەر يوق بۇ سۆزدىن، دۇرۇس سۆزلىمىش،
دۇرۇس سۆز يىرىكتۇر، ئۇ يىرىك ئېيتمىش.

3848 تىلى بىرلە نېمە سۆز ئېيتتى قېنى،
ماڭا ئېيت ئىشتىكەن، چۈشەنگىنىڭنى.

3849 ئىشتىكەن سۆزىن خانغا ئەرز ئەيلىدى،
نە ياڭلىغ بولسا سۆز، ئۆز ئەينىن دېدى.

3850 دېدى: سۆز ئاردا بولدى نەچچە خىل،
ئۇ ئېيتتى، ئىشىتتىم يېتىشچە ئەقىل.

3851 پۈتۈن سۆزلىرىمگە جاۋاب قىلدى سۆز،
دېيىشسەم تولىراق، قاتتىق يۈمدى كۆز.

3852 نېچۈك ئەيلىسەمۇ، بۇيان كەلمىدى،
ئۇزۇپ ئېيتىپ سۆزىن، كۆڭۈل بەرمىدى.

* *

3853 ئىشىتتى ئۇنىڭ ھەر سۆزىن، كۆر، ئەلىگ،
ئىدى بارچە سۆزى ئەقىل ۋە بىلىك.

3854 يەنە ئارزۇ قىلىپ، تەۋرەندى كۆڭۈل،
كۆڭۈل تەۋرىسە گەر كىشىگە دەرد ئول.

3855 كۆرەرسەن نە ياخشى دېمىش ئەر بېشى،
ئەسىر بولسا دىل، ئەركسىز بولۇر كىشى:

3856 كۆڭۈل بەگ، پۈتۈن تەن ئۇنىڭكى قۇلى،
بېگى نەگە بارسا، ئۇ يول قۇل يولى.

3857 كۆڭۈل جۇشقۇنلىنىپ، تىلسە تىلەك،
تىلەككە ئېرىشمەي، ئۇ تاپماس يۆلەك.

3858 يەنە ئېيتتى ئەلىگ: ئايا ئۆگدۈلمىش،
سېنىڭ ئۇ قاياشىڭ تولۇق ئەر ئىمىش.

3859 ئىشىتمىگەن بولسام سۆزىنى كاشكى،
نە خۇلقى ـ مىجەزى، ئىلمىنى كاشكى.

3860 ئىشىتكەچ، كۆڭۈلگە سىغدۇردۇم ئۇنى،
تىرىش سەن، تىلەككە يەتكۈزگىن مېنى.

3861 ئۆزۈمنىڭ ئېلىدە تىلەك ئىستىسەم،
مۇناسىپ بولۇرمۇ ئاڭا يەتمىسەم؟

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلنگكە جاۋابى

3862 ئۆگدۈلمىش دېدىكىم، ئايا خان بېگىم،
خەلقىنىڭ سەرخىلى، خۇلقى مۇلايىم.

3863 يانارداً قاياشىمغا شۇ سۆزنى دېدىم،
ئەۋەتكەي مېنى يەنە ساڭا بېگىم.

3864 دېدىم مەن: بۇگۈن بار قەدىرلەپ ئۇنى،
ئۇ كەچمەس، ئاخىرى ئاپىرار سېنى.

3865 ئۇممىدىمنى كەستى يەنە كەلمە، دەپ،
ئۆزۈم بارمىغايمەن، كۈچەپ يۈرمە، دەپ.

ئەلنگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

3866 ئەلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم، ئىشىتتىم سۆزۈڭ،
بۇ سۆز ئىشقا ئاشماس، ئاۋۇتما ئۆزۈڭ.

3867 نېچۈك بەگ بولۇر ئۇ تىلىكىن تىلەپ،
يېتەلمەي قالسا كىم، ئارزۇسىنى يەپ؟

3868 ئۇ قانداق بولۇر ئەل چوڭى ۋە خانى،
بۇ ئەل ئىچرە ئۆتمەس ئىكەن پەرمانى؟

3869 ھەقىقىي ئۇلۇغلۇق نىشانى شۇدۇر،
تىلىگەن تىلەكتە ئۇ ھەسسە ئالۇر.

3870 دىلى ئارزۇ قىلسا ھەر نەرسىنى،
داۋاسى – يەتكۈزمەك تىلەككە ئۇنى.

3871 كېسەل بولدى يەنە بۇ ئارزۇ ماڭا،
بۇنى ئەملىمسە، باراي مەن ئاڭا.

3872 نېمە دەر ئىشتىكىن، بۇ بېيىتنى ئوقى،
ئۇنىڭ مەنىسىن ئۇق، ئەي كۆڭلۈم توقى:

3873 ھەرقانداق كېسەلگە دورا ـ داۋا بار،
ئۇنى ئەملىگۈچى ھېكىممۇ چىقار.

3874 كۆڭۈل ئاغرىسا گەر بىر ئارزۇ بىلەن،
تىلىكى تېپىلسا، شۇ شىپا بولار.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئەلگە جاۋابى

3875 دېدىكىم، ئۆگدۈلمىش: ئەلگ بەختىيار،
داۋاسى تېپىلماس جاھاندا نە بار؟

3876 ئۇزۇن يىل ياشىسۇن ئەلگ تىنچ ـ ئېسەن،
ئۆزۈمنى قىلايىن پىدا ساڭا مەن.

3877 ئەلگگە دېگەنتىم بۇ سۆزنى ئۆزۈم،
نە پايدا بۇگۈن مىڭ پۇشايمان يېسەم؟

3878 ئىشىتكىن، ئەقىللىك كىشى نېمە دەر،
سۆزۈڭ سۆزلە بايقاپ سەن، ئەي باتۇر ئەر:

3879 بۇ تىل سۆز قىلمىسا، ئۇنىڭ نەپئى كۆپ،
ئۆكۈندۈردى تىل مېنى سۆزلەپ قويۇپ.

3880 ئېيتىلماستا بۇ سۆز ساڭا قۇل ئېرۇر،
ئەگەر سۆزلىسەڭ سەن سېنى قۇل قىلۇر.

3881 بايقاپ قىل سۆزۈڭنى، سەن ئالدىرمىغىن،
سۆز ئېيتساڭ ئالدىراپ، پۇشايمان كېيىن.

3882 ئودغۇرمىش ئىدى بىر يېتىلگەن ئادەم،
قىچقارسا كېلىشكە يوق ئەردى شۇبھەم.

3883 ئەلىگ بىر تىلىسە، مىڭ تىلەر ئىدىم،
ماڭا كۈندە ھەر خىل نەپ تېگەر دېدىم.

3884 تىلىكىم ئۇنىڭلە بىر ئۆتمەك ئىدى،
تۇتۇپ قولنى قولغا ئىشلىمەك ئىدى.

3885 ئۇنى قانچە قاتتىق تۇتۇپ ئۇندىسەم،
تۇرۇپ ئالدى شۇنچە، ھېچ قالمىدى تەم.

3886 بېرىش لازىم ئولسا، باراي مەن يەنە،
نە سۆز لازىم ئولسا، قىلاي مەن يەنە.

3887 ئەلىگمۇ يەنە خەت يېزىپ بەرسىكەن،
بۇ خەتنى ئوقۇپ ئۇ، ماڭا پۇتسىكەن.

3888 ئەۋەتتىم دېدى خەت ئەلىگ بىر يولى،
بۇ خەتكە جاۋاب قىلدى تاش ۋە تولى.

3889 نېچۈكمۇ يازاي مەن ئاڭا يەنە خەت،
ئۆزۈڭ سەن تېتىك ئەي، خەت ئورنىدا خەت.

3890 ئۆگدۈلمىش دېدىكىم، ئەي ئەلىگ قۇتى،
ھەرقانداق بولسىمۇ، بىر مەكتۇپ پۈتى.

3891 بۇ ئەلچى قانچە تەمكىن بولسىمۇ ئول،
بېتىك بولمىسا، سۆزگە پۈتمەس كۆڭۈل.

3892 ئىشەنمەس كىشىگە دەلىلدۇر بېتىك،
دەلىل بولسا، ھېيلە تاپالماس ئېتىك.

3893 خان ئېيىتتى: ئارزۇ قىلساڭ ئەگەر سەن،
ئېچىپ سۆز يولىنى يازاي خەتنى مەن.

3894 يازاي خەتكە، بويتۇ بۇ سۆزلەرنى مەن،
ئىشىنىپ خەتكىلا قالما، تىرىش سەن.

3895 نە سۆزلەش كېرەكسە، سۆزلەرسەن ئاڭا،
ئۇنى بىر ئىلاجلە كەلتۈرگىن ماڭا.

3896 دۇۋەت بىرلە قەغەز سوربدى ئەلىگ،
قولىغا قەلەم ئالدى، يازدى بىتىك.

3897 خۇدا ئاتى بىرلە سۆزىن باشلىدى،
ياراتقان، ئۆستۇرگەن، كەچۈرگەن دېدى.

3898 دېدى مىڭ ساتا ئول قادىر تەڭرىگە،
ئەزەل ھۆكمى يۇرۇتكەن تۇز ـ ئەگرىگە.

3899 ئۇ بىردۇر، ئېرىغ ـ پاك، قېتىشسىز ئېرۇر،
قىلۇر يوقنى بار ئۇ، بارنى يوق قىلۇر.

3900 ئۇنى بىر بىلىپ سەن، ماختا، دىلدا پۇت،
ئىبادەت قىل، كۆڭۈل ـ تىلنى ئەمىن تۇت.

3901 ئېمىنى ئىراده قىلسا ئۇ، قىلۇر،
نېمىنى دېسە: بول، دېگىنى بولۇر.

3902 جىمى جانى بارغا ئۇ رىزقىن بېرۇر،
تىرىك قىلغىنىدەك، ئۆلۈم ئىبەرۇر.

3903 ئەزىزلىك ۋە خارلىق ئۇنىڭ ھۆكمى ئول،
ئۇلۇغلۇق، كىچىكلىككە ئۇ ئاچتى يول.

3904 ئۇنىڭكى خاھىشنى بىلگۈچى يوق،
يۇرۇتەر قازاسىنى، توسقۇچى يوق.

3905 تۇمەنمىڭ سالىممىنى دوست ئەلچىگە
يەتكۈزسۇن خۇدا ئۇ، دۈرۈس يولچىغا.

3906 پۇتۇن يارۇ ـ ئەسھابلىرىگە سالام،
تەگكۈزگەي خۇدايىم ئۇزمەستىن داۋام.

3907 ئەۋەتتىم ئەي ئەقلى تامامى كامال،
ساڭا كۆپ سالىممىم، مەدھىيەم، سوراپ ھال.

3908 سوراپ ھال ۋە ئەھۋال پۇتۇدۇم بىتىك،
نېچۈكرەك تۇرۇرسەن، ئەي ئالىم تېتىك؟

3909 قاياشكى، ساڭا مەن ئەۋەتكەن ئىدىم،
سېنى دەۋەت ئەردى تۇپكى مەقسىتىم.

3910 ئۆزۈڭ خالىماپسەن بۇيان كەلگىلى،
مېنىڭ بىرلە ئۇچراپ، يۈزۈم كۆرگىلى.

3911 خېتىمگە جاۋاب سۆز يېزىپسەن ئۆزۈڭ،
قاياشكىمۇ ئېيتتى سەن ئېيتقان سۆزۈڭ.

3912 ئوقۇدۇم خېتىڭنى، ئۇقۇلدى سۆزۈڭ،
سۆزۈمنى ئىشتىكىن، قاچۇرماي ئۆزۈڭ.

3913 شېكەردىن چۈچۈكرەك سۆز ئېيتتىم ساڭا،
جاۋاب كەلدى ئاچچىق ـ زەھەردەك ماڭا.

3914 مېنىڭ سۆزلىرىمنى يەنە ئاڭلىغىن،
كۆيۈمچان يىگىت ئەي، دىلدا ئويلىغىن.

3915 زاھىتلىق ئېتىنى ئۆزۈڭ خالىساڭ،
يۇرۇپ تاغ قېتىدا، شۇ بولدى ئېتىڭ.

3916 يېيىلدى ئېتىڭ شۇ شۆھرەتلە، قارا،
بۇيۇك بەلگە بولدى كىشىلەر ئارا.

3917 شۇ ئاتچۇن ئىبادەت قىلۇرسەن ھە دەپ،
تىپسۇزۇكنى زايە قىلما سەن كۇچەپ.

3918 تائەتكە چۇشسە ئەل كۆزى بىر يولى،
بۇزۇلغاي بۇ تائەت، يىقىلغاي ئۇلى.

3919 يېپىقلىق كېرەكتۇر خۇدا تائىتى،
بۇگۇنمۇ ئەلگە سىر بولسۇن شۇ پېتى.

3920 سۆيۈملۈك قۇلىنى يوشۇردى خۇدا،
تونۇلماس بۇ قۇللار خەلق ئالدىدا.

3921 ئۇ قۇلمۇ بىلەلمەس ئۆزىنى ئۆزىن،
خۇداغا يېغىنمۇ ۋە ياكى يېقىن.

3922 بۇيان كەل، شەھەر ـ كەنت ئىچىدە تىرىل،
سېنى بىلمىسۇن خەلق، ئارىلاش ـ قېتىل.

3923 ئۆزۈڭنى تويۇندۇر ھالال مال تېپىپ،
يېلىڭ ـ ئاچنى تويدۇر، كىيىملەر بېرىپ.

3924 ھالال مال تاپقان ئەر ھەر ئىككى جاھان،
يېمەك ۋە كىيىمدىن قىسىلماس ھەر ئان.

3925 بۇ سۆزنى ئىشىت، ئەي ماڭا كەلمىگەن،
ئۆزى پاك، ئىلىملىك بىر زات نە دېگەن:

3926 بۇ دۇنيا مېلى گەر ياخشىغا چۈشەر،
ھەر ئىككى جاھان ئۇ ھالاۋەت كۆرەر.

3927 تېپىپ دۇنيا مېلىن، يېيىش بىلمىسە،
بولۇر بەك ئېغىر يۈك يۈدۈپتۇ دېسە.

3928 خۇدا قۇللىرىغا نەپئى بەر، ھېكىم،
دېگىن ئەر، كىشىگە نەپئى بەرسە كىم.

3929 سېنى مەن مۇسۇلمان پايدىسىنى دەپ،
بۇ يەرگە قىچقاردىم، ئەي زاھىت، كۆچەپ،

3930 بۇيان كەل، نەپئى بەر كىشىگە، يارا،
نەپئىسىز ئۆلۈك ئول تىرىكلەر ئارا.

3931 ئۆز نەپئىن دېگەنلەر ئادەم بولۇرمۇ؟
ئەل نەپئىن دېسە كىم چىن كىشىدۇر ئۇ.

3932 مېلىنى تاراتماق سېخىيلىق ئەمەس،
سېخىي شول پىدا قىلسا جان تەنى، بەس.

3933 كۆيۈمچان ئەمەس ئۇ ئۆزىنى دېگەن،
كۆيۈمچان شۇكى، ئەل نەپئىن ئىزدىگەن.

3934 كىشى ياخشىسى دەر، ئۇ ياخشىلار كىم؟
ماڭا دەپ بەرگىن، ئەي ئالىم ـ ھېكىم.

3935 كىشى ياخشىسى دەر، كىمدۇر ئۇ ياخشى،
كىشى دەردىگە داۋا بولسا، شۇ ياخشى.

3936 ئەي كۆڭلى سۆزۈك ئەر، ئەي ئىلمى تولا،
قاراپ كۆر بۇ سۆزگە، ئەقلىڭنى ئۇلا.

3937 قارا سەن، بۇ ئېيتقان سۆزۈم راستمىدۇر،
راست ئولسا ھەۋەس قوي، كېلىپ مۇندا تۇر.

3938 ئۇزۇن سۆزلىسە سۆز، ئۇ زېرىكتۈرۈر،
ئەقىللىك كىشىلەر سۆزىن ئاز قىلۇر.

3939 بۇ سۆز بەس قىل ئەمدى بۆلەك سۆزلىمە،
ئەقىل ۋە ئىلىمگە قارشى سۆز دېمە.

3940 يەنە باشقا قانداقكى قالمىش سۆزۈم،
قاياشىڭ دېگەيكىم، تاپشۇردۇم ئۆزۈم.

* *

3941 ئۇ خەتنى تۇگەتتى، تۇردى بەك چىگىپ،
قۇرۇتتى بۇ خەتنى ئىللىق يەل ئېسىپ.

3942 قولىغا ئالدى ئۇ خەتنى تامغىلاپ،
سۇنۇپ بەردى، ئۆگدۈلمىش ئالدى ئۇلاپ.

* *

3943 يەنە ئۆگدۈلمىشكە قاراپ ئېيتتى خان:
بۇ خەتنى بېرىپ، سەنمۇ قىلغىن بايان.

3944 نە لازىم كۆرۈلسە، تىرىش، قىل شۇنى،
شەھەر ـ كەنتكە كەلتۈر دەۋەتلەپ ئۇنى.

3945 تىلىكى نە بولسا، بۇ يەرگە كېلىپ،
ئۇنى مەن بېرەيمەن پۈتۈن تەل قىلىپ.

* *

3946 دېدى: باش ئۇستىگە، ــ ئۆگدۈلمىش تۇرۇپ،
ئۆيىگە كەلدى بۇ ياخشى ئەش يۇرۇپ.

3947 كېلىپ چۈشتى، ئولتۇردى ئۆيگە كىرىپ،
يېدى، ئىچتى، تىندى، بىرئاز دەم ئېلىپ.

3948 يوشۇردى يۈزىن يەرگە رۇمىي قىزى،
جاھانىنىڭ تۈسى بولدى زەڭگى يۈزى.

3949 ھاۋا ئالدى پۈتكۈل قارىقۇش ئۆڭى،
جاھانغا تولدى ھەم قارىقۇش يۇڭى.

3950 تۆشەك راسلاپ ئۇ ياتتى ئويلاپ ئۇزۇن،
كۆرۈشكەچ قاياشقا نېمىلەر دېسۇن...

3951 يۇمۇپ كۆز بىرئازلا، ئويغاندى يانا،
كۆيۈپ ئۆچكەن كۆمۈردەك قارا تۇن مانا.

3952 قېچىپ ئۇيقۇ، قويتى ئۇ ئۆرە بولۇپ،
قارا تۇن كۆتۈرگەن ئېتەكسىن تۇرۇپ.

3953 قۇياش قويتى يەردىن كۆتۈرۈپ بېشىن،
ئوچۇق يۈز كۈلەردەك كۆرسەتتى چىشىن.

3954 قويۇپ ئالدى تاھارەت، ئوقۇپ تاڭ نامىز،
دۇئا قىلدى ئاندىن يەنە ئۇ بىرئاز.

3955 ئېتىنى توقۇتتى ئوغلانغا دەرھال،
ئۆيىدىن چىقتى ھەم كۈلۈپ ئۇ خۇشال.

3956 قاياشى قېشىغا ئۇ بارغاچ يېقىن،
يىراقتا چۈشتى ئاتتىن، ئۇ ساقلاپ ھەقىن.

* *

3957 يېرىپ چەكتى ئىشىكنى ئاستا شۇ دەم،
تائەتنى قويۇپ، قوپتى قېرىندىشى ھەم.

3958 ئىشىكنى ئاچتى تېز ئۇ ئۇتتۇر چىقىپ،
سالام قىلدى، تۇتتى قولىنى ئېلىپ.

3959 ئېلىپ كىردى ئودغۇرمىش قولىدىن تۇتۇپ،
ئورۇن بەردى تۆردىن قەدىرلەپ، ئۆپۈپ.

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سۇئالى

3960 دېدى: ئەي قاياشىم، نېچۈن ئەمگىدىڭ؟
بىلۈرمەن، ماڭا سەن بىكار كەلمىدىڭ.

3961 كېسىپ سۆزلىدىم مەن، ئىشىتتىڭ ئۇنى،
تېمىشقا قىينايسەن بەك زورلاپ مېنى؟

3962 نە دەيدۇ ئىشىتكىن، بىلىم بەرگۈچى،
يامانۇ ـ ياخشىنى سىناپ بىلگۈچى؛

3963 كىشىنى سىناشقا بىر كۆرمەك يېتەر،
بىلىشكە تىلەك، سۆز ئىشىتمەك يېتەر.

3964 كۆرۈپ مىس، ئالتۇننى ئايرالمىسا ئەر،
ئېلىپ ئازغىنا تاشقا سۈرتمەك يېتەر.

3965 ئۆگدۈلمىش دېدىكىم، قاياشىم، قارا،
ماڭا كايىپ، قىلما كۆڭۈلنى يارا.

3966 خىزمەتچى كۆز ئاچسا بېگىنى كۆرۈر،
نېمە دېسە بەگلەر شۇنىلا قىلۇر.

3967 ئەلىگكە خېتىمنى بېرىپ، ھەم سۆزۈڭ
نى تىلدا مەن ئېيتتىم، نە ئېيتساڭ ئۆزۈڭ.

3968 سۆزۈڭگە جاۋابەن ئۇ بەردى بىتىك،
دەپ خەتنى چىقاردى ھەم سۇندى ئىتتىك.

3969 ئېلىپ خەتنى ئودغۇرمىش ئاچتى تۇرۇپ،
ئوقۇدى بۇ خەتنى، ئويلاندى كۆرۈپ.

3970 دېدى: ئەي قاياشىم نەدۇر كەم يېرىڭ؟
مېنى شۇنچە قاتتىق ئىزدەيدۇ بېگىڭ؟

3971 جاۋابەن ئۆگدۈلمىش سۆزگە ئېچىپ تىل،
دېدى: ئەي قاياشىم ئىشىت سۆزۈمنى، بىل.

3972 كى خانىمىڭ تىلىكى ساڭا ياخشى ئول،
تىلەر ياخشىلىق ئىچرە ئۇ ياخشى يول.

3973 بىلۈرسەنكى، بۇندا ئىبادەت قىلىش،
مۇراد ـ ياخشىلىقلار ئىشىكىن ئېچىش.

3974 يەنە كەنت ـ شەھەردە ئېيتقانلىرىمدەك،
نەچە خىل ياخشىلىق بار، ئەي ئەر يۈرەك.

3975 يامان ئەرمەس ئەمدى بۇ دۇنيا قۇتىن
تېپىپ، بىلسە ياشاشنى، چىقارسا ئېتىن.

3976 ئەي زاھىت، ئىستەرسەن ئۆزۈڭ ئاخىرەت،
ساۋابى بولۇر ھەم ياخشى ئاقىۋەت.

3977 لېكىن دۇنيا مېلىن دېمىگىن يامان،
يېسە، بەرسە ئەلگە سۆيۈنگەي ھامان.

3978 يەنە ياخشى ئېيتقان سېخىيلار بېشى،
بۇنى ئاڭلىغىن سەن، ئەي ياخشى كىشى:

3979 جىمى ياخشىلىققا يولچى ئېرۇر مال،
جىمى دەردلەر ئۇچۇن ئەمچى ئېرۇر مال.

3980 بىلىم ـ ئاڭ بولۇر ئەرنىڭ بولسا مېلى،
پۇتۇن ياخشىلىققا يېتەدۇر قولى.

3981 بۇ مال بىرلە ئادەم تىلسە تىلەك،
يېشىل كۆككە ئۆرلەر، مال ياخشى يۆلەك.

3982 تىلىكىڭ ھەج ئولسا، كېرەك مال ـ تاۋار،
غازىلىق تىلىسەڭ مال ئىشقا يارار.

3983 ئېلىپ، بەرمەككە يوق بولسا ئەر مېلى،
پۇتۇن ياخشىلىققا قىسقىدۇر قولى.

3984 مۇشۇ ياخشىلىقنى قويارسەن نېچۇن،
بۇ پەندۇ ئۇگۈتنى تۇتماسسەن نېچۇن؟

3985 ئىبادەتكە قانداق ئىشەنسە بولۇر،
تەمەننا ئاڭا قويسا قۇرۇق قالۇر.

3986 خۇدانى تائەت بىرلە تاپماس قۇلى،
ناھايەت نازۇك يول تائەتچى يولى.

3987 نەچە مىڭ تائەتچى تېۋىندى يىلىن،
چىقار جان مەھلدە يىتتۇردى يولىن.

3988 نەچە مىڭ تائەتسىز گۇناھكار قۇلى،
ئاخىرقى تىنىقتا ئوڭشالدى يولى.

3989 بىلۇرمەن، ئىبادەت ـ تائەت ئىچرە شاد
بولۇر ئۇ خۇدايىم، ئايا ئۇلۇغ زات.

3990 كىشى گەر بىلمىسە چىن تائەت نېمە،
ئۇقالماس قىلغىنى ئىبادەت نېمە.

3991 شۇڭا، تاپماق ئۈچۈن لەززەتنى تولۇق،
قىلىش لازىم جىمى تائەتنى تولۇق.

3992 قاراپ كۆر، بۇ سۆزلەرنى ئېيتتىم ساڭا،
شۇ ياڭلىغ ئەمەسمۇ، جاۋاب بەر ماڭا.

3993 ئەگەر مۇنداق ئولسا مەن ئېيتقان بۇ سۆز،
قىل ئىقرار، سۆزۈم تۈت، ئايا كۆڭلى تۈز.

3994 ھەۋەسكە بېرىلمە، كۆڭۈلنى كۆندۈر،
كىشىگە قوشۇل ھەم تىنچ ياشاپ يۈر.

ئودغۇرىنىڭ ئۆگىدۈلمىشكە جاۋابى

3995 جاۋابەن ئودغۇرمىش دېدى: ئەي قاياش،
مېنى غەمگە سالدىڭ، زەھەر بولدى ئاش.

3996 قىلايكى پەرەز، مەن سۆزۈڭ ئاڭلىدىم،
ئەلىگكە بېرىپ مەن خىزمەت باشلىدىم.

3997 خىزمەتتە ئەڭ ئاۋۋال يوسۇن بىلگۈلۈك،
مىجەز ـ خۇلقى، سۆزى ئۇيغۇن كەلگۈلۈك.

3998 ئۇ بىلسۇن كىرىش، چىقماق، تۇرۇش، ئولتۇرۇق،
ئەر خىزمەت بىلمىسە، چېكەر رەنج قۇرۇق.

3999 خىزمەتنى بىلگەن ئەر، ئاڭلا نېمە دەر،
سىناپ بىلگىنىدىن ئۆچنى كۆرسىتەر:

4000 بەگلەرگە خىزمەتچى گەر ئولساڭ ئۆزۈڭ،
كۆڭۈل، تىلىتى تۈز تۈت، كۆزەتكىن سۆزۈڭ.

4001 ئۇسۇل ھەم يوسۇن بىرلە ئىشلەش ئۆگەن،
بۇ خىزمەتنى بىلسەڭ يورۇيدۇ يۈزۈڭ.

4002 بولۇپمەن كىشىدىن يىراق مەن ئۆزۈم،
يوسۇن ۋە ئۇسۇلسىز قىلىقىم، سۆزۈم.

4003 بېگىڭگە نېچۈك ئىش قىلالايمەن مەن،
يېپىقلىق ماڭا بۇ ئىشىك، قارا، سەن.

4004 نېمىشقا كۈچەيسەن مېنى بەك تۈتۈپ،
قىل بەگكە خىزمەت دەپ سۆزۈمنى بۈزۈپ؟

4005 جاۋابەن ئۆگدۈلمىش ئېيتتى: ھەي بۇ سۆز
ئورۇنلۇق ئەمەستۇر، ئايا كۆڭلى تۈز.

4006 سېنىڭدىن يوسۇننى ئەلىگ كۆتۈرۈر،
كېرەك بولسا ئولتۇر ۋە يا ئۆرە تۇر.

4007 جاۋاب بەردى ئودغۇرمىش، ئېيتتى: بۇ سۆز
تازا ياخشى ئەرمەس، ئەي قىلىقى تۈز.

4008 تۇرامدۇ ساڭا ۋە ماڭا يارىشىپ،
يوسۇننى چۈشەنمەي تۇرماق ھاڭۇبقىپ؟

4009 بۇ ئەل - يۇرتنى تەرتىپته تۇزمەك ئۇچۇن،
بۇ بەگلەر تىكلەندى سۇزۇشكه ئاجۇن.

4010 كىشىلەر ئەل تۇتۇش ۋە بەگ ئىشچۇن،
تۇزۇپ چىقتى قانۇن، ئۇسۇل هەم يوسۇن.

4011 ئۇزارتتى بۇنىڭ بىرله بەگلەر قولىن،
يۇرۇتتى ئەقىل بىرله هەم بۇيرۇغىن.

4012 تولا ياخشى دەپتۇ جاهان ئەلچىسى،
بىلىملىك، ئەقىللىك خەلق باشچىسى:

4013 جاهان تۇتقۇچى ئەر ئەقىللىك كىشەك،
ئەل - يۇرتنى سوراشقا كىشەك بەك يۇرەك.

4014 بۇ ئىككىسىدىن سوڭ خادىملار ئۇچۇن،
بىلىمەكلىك زۆرۇردۇر ئۇسۇل ۋە قانۇن.

4015 بۇنىڭ بىرله بەگلەر چوڭايتۇر كۇچىن،
يېڭىپ ياۋلىرىنى ئالۇر هەم ئۆچىن.

4016 قانۇن بىرله تەرتىپنى بىز تۇزىمىز،
ياراشقايمۇ بۇزساق ئۇنى ئۆزىمىز؟

4017 جاۋابەن ئۆگدۇلمىش دېدى: ئەي قاياش،
ئەمەس بۇ قىيىن ئىش، يېسە سىڭۇر ئاش.

4018 بۇ قانۇن - يوسۇنىنى ئۆزۇم بىلىمەن،
ئۇنى ئېيتايىن مەن، ئۆگەن ئەمدى سەن.

4019 كىشى بىلمىگەننى ئۆگەنسە بىلۈر،
بىلىش بىرلە ئىنسان تىلەككە يېتۈر.

4020 بۇڭا ئوخشىتىپ ئېيتتى ئىلمى ئوچۇق،
بۇ سۆزنى تۈتمىغانىڭ بىلمى پۇچۇق:

4021 بىلىملىك تۈگۈلماس كىشى، ئۆگىنۈر،
تۈگۈپ سۆزلىمەس تىل، تۈرۈپ سۆز قىلۈر.

4022 كىشى ئۆگىنىش بىرلە ئالىم بولۈر،
بىلىم بىلسە بارچە ئىشلار ئوڭلىنۈر.

لودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

4023 جاۋابەن ئودغۇرمىش دېدى: گەر سېنىڭ
تىلىكىڭ شۇدۇر، يوق تىلىكىم مېنىڭ.

4024 سالۇرسەن بۇ كۈن غەم ئىچرە سەن مېنى،
بۇ خىزمەت ئېچۈكتۈر، قېنى ئېيت، قېنى.

4025 كۆڭۈلگە كىرۈرمۇ سۆزۈڭ تىڭلايىن،
ئۆرگەنسې بولۇرمۇ، ئۆزۈم ئاڭلايىن.

4026 ماڭا ئېيتقىن ئەمدى قانۇنلار نېچە،
يوسۇننى ساناپ بەر بىر - بىر ئېتىچە.

ئۆگدۈلىشىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

4027 بۇ ئۆگدۈلمىش ئېيتتى مۇشۇنداق جاۋاب:
تولۇق توغرا سۆز قىلدىڭ ئەمدى جاناب.

4028 ئەقىلگە يىراق ئەردى ئاۋۋال يولۇڭ،
قويۇپسەن دۇرۇسلۇققا ئەمدى ئۇلۇڭ.

4029 مەن ئېيتاي، ئىشىت ئاڭ ـ ئەقىللە بۇگۈن،
ئۆگەنگىن، يېشىلسۇن ساڭا بۇ تۇگۈن.

4030 ئۆگەنمەكچى بولساڭ، ئەگەردە ئۆزۈڭ،
تۇرۇپ شۇڭ، سۆزۈم ئاڭلا، بەس قىل سۆزۈڭ.

4031 ئېرۇر ئىككى تۇرلۇك خىزمەتچى كىشى،
خىزمەتتە تۇزەلگەي كۇندىن - كۇن ئىشى:

4032 بىرى، بالىلىق ۋاقتا ئىشقا كىرۇر،
بىرى، چوڭ بولۇپ مۇڭا مەنسۇپ بولۇر.

4033 بۇ ئىككى خىلىدىن ياخشىراقى شول،
كىچىك خىزمەت قىلىپ تۇزەتسە كۆڭۈل.

4034 بۇگۇن ساڭا ئېيتار سۆزۈمنى ئۆزۈم،
كىچىكتىن باشلابان قىلاي بۇ سۆزۈم.

4035 بولۇر ئاخىرى خام، سۆز بولسا يېپىق،
تېمىكى خام ئولسا، كەلتۇرەر ئاغرىق.

4036 يېتىلمەك تىلىسەڭ پىشۇرغىن سۆزۈڭ،
دۇرۇسلۇق تىلىسەڭ توغرا بول ئۆزۈڭ.

4037 دېسە كىم خىزمەتكە ئاچايىن ئىشىك،
قىلىشقا ئۇ خىزمەت كىرىشكەي كىچىك.

4038 بىلىپ قائىدە - يوسۇن، ئۆگەنسۇن ئۇسۇل،
كىرىپ - چىقماق بىلەن ھەم ئەدەپنى ئول.

4039 تەييار ئولسۇن ئىشقا سەھەردە تۇرۇپ،
كىچىك تۇتسۇن تىلۇ ـ دىل، مۇلايىم بولۇپ.

4040 ئۇ خىزمەت قىلغۇلۇقتۇر يۈگرەپ يۈرۈپ،
قۇلاق ـ كۆزنى ئىتتىك قىلغاي ئۇ كۆرۈپ.

4041 خىزمەت قىلغاي ئۆزدىن ئۆلۈغقا ئۆزى،
تۇتۇپ چىڭ تىلىنى، كۆزەتسۇن سۆزى.

4042 مۇشۇنداق بېجىرسە ئەگەر ئىش كىچىك،
بېگىگە يېقىنلاپ، ئاسانلار كېچىك.

4043 كىرىش ھەم چىقىشتا، ئۆتۈنچىتە ئۇ دەل،
يوسۇن ـ قائىدىلەرگە ئۇ قىلغاي ئەمەل.

4044 شۇ ھالغا ئېرىشسە ئۆرلەپ كىچىكلەر،
نە ئىشقا ياراپتۇ بېگى بەلگىلەر.

4045 تېتىك ھەم ئۇز خۇلقلۇق بولسا خادەم،
ئۆتۈنچكە يارار، تېز كۇلۇپ بەختى ھەم.

4046 جەسۇر مەرگەن ئولسا، بولۇر ئوقياچى.
دۇرۇس بولسا خۇلقى، بولۇر تامغىچى.

4047 خۇيى پاك، يۈزى ھەم گۈزەل بولسا گەر،
بولۇر بەگكە ساقىي، ئەي ئۇز كۆڭۇل ئەر.

4048 ھېساب، خەتنى بىلسە خەزىنىچى بولۇر،
ئەگەر بولسا ئاقىل، پۈتۈكچى بولۇر.

4049 بۇلاردىن قايىسىغا ئۇلاشسا كىشى،
دىققەتلە ئەيمىنىپ، ئۇز قىلغاي ئىشى.

4050 نېمە دەيدۇ ئاڭلا، خىزمەت قىلغۇچى،
خىزمەت يەتكۈزۈپ ئۇ تىلەك تاپقۇچى:

4051 ئەگەر يۈزمۈيۈز بەگكە تۇرساڭ ئۆزۈڭ،
تولا بەك ئەيمىنىپ، كۆزەتكىن كۆزۈڭ.

4052 تۇزەپ خۇلق ـ ھەربىكىتىڭ، ئۆزۈڭنى كۆزەت،
كۆڭۈل، تىلنى رۇس تۇت ۋە قىسقارت سۆزۈڭ.

4053 تۇزىلەر بۇ خىزمەت بىلەن تۇرلۇك ئىش،
قوشۇلغاي خىزمەتلە ساڭا ياخشى ئەش.

4054 نېچۈك ياخشىلىقنى تىلىسەڭ ئۆزۈڭ،
خىزمەت قىل، يورۇتقاي بۇ خىزمەت يۈزۈڭ.

4055 بېگىڭگە روبىرو تۇرساڭ ئۇ زامان،
قۇلاق تۆرده بولسۇن، كۆزۈڭ يەر سايان.

4056 قولۇڭنى قوۋۇشتۇر، پۇتۇڭنى تۇزۇپ،
بۇ سول قول ئۇزره ئوڭ قولۇڭنى قويۇپ.

4057 ئىشىكتىن كىرۈردا كىر ئوڭ پۇت بىلەن،
ئەمر قىلسا ئاڭلا، پاراسەت بىلەن.

4058 ئۆتۈنچىڭ قىلاردا تۆۋەن تاشلا قول،
ئىككى تىز بىلەن چۆك، سىلىق، يۇمشاق ئول.

4059 چەپ ـ ئوڭ ياققا ئۇندا قىيا باقمىغىن،
ئۆزۈڭ ئەيمىنىپ تۇر، سۆزىن ئاڭلىغىن.

4060 سوئال سورىسا سەندىن، دېگىن سۆزىنى چىن،
جاۋاپ بەرسە، يارلىقىنى راست ئىشلىگىن.

4061 يىكار يۈرمە بوشقا، سەن ئىچمە ھاراق،
يارامسىز، يامان ئىشتىن ئولغىن يىراق.

4062 ئىشتىكەن سۆزۈڭنى ئىشتىمىگەن بول،
كۆزۈڭ كۆرگەن ئىشنى سەن كۆرمىگەن بول.

4063 خىزمەتكە مۇشۇنداق ياريسا كىشى،
ئېشىپ بەختى كۈندە، تۇزىلەر ئىشى.

4064 بىرى توپ چىرىككە بولۇر توپ بېشى،
بىرسى ئات ئۈزرە بولۇر ئەل بېشى.

4065 بولۇر بىرسى ھاجىپ، قوماندان بىرى،
بىرى كاتىپ بولۇپ، يازار سىرلىرى.

4066 يېتىشسە خىزمەتتە بۇ ئورۇنغا ئەر،
ئۇلۇغلۇق تېپىپ ئۇ مەقسەتكە يېتەر.

4067 بىرى ئەقلى بىرلە كېڭەشچى بولۇر.
بىرى «كۆك ئايۇق»لۇق ئۇنۇانىن ئالۇر.

4068 ئۇ بىرسى ئىنانچ بەگ[168]، بىرى چاغرى بەگ[169]،
ئۇ بىرسى تېگىن بەگ[170]، بىرى چاۋلى بەگ[171].

4069 بىرى يابغۇ[172]، يۇغرۇش[173] بولۇر ئەل بېگى،
قىلۇر بىرى نامسىز مۇشاۋىرلىقى.

4070 شۇ يەرگە قەدەردۇر خادىم دەربىسى،
بۇنىڭدىن يوق ئارتۇق ئۆسەر رۇتبىسى.

4071 يەتكۈزسە شۇ ھالغا بەگ ئۆز خادىمىن،
ئادا قىلدى دېمەك ئۇ خادىم ھەققىن.

4072 يېتىپ بۇ ئورۇنغا خىزمەت قىلسا ئەر،
بېگى نەپ ئېلىپ كۆپ، ئارزۇغا يېتەر.

4073 بىر گۈستاخ ئەر چىقسا بۇ دەربجىگە،
ئۇنىڭدىن زىيان چوڭ تېگەر بېگىگە.

4074 بىر ئاقىل ۋە ھېكىم ئېيتمىش ياخشى بەك:
نالايىققا بۇ دەربجە بەرمەس كېرەك.

4075 بۇنىڭدىمۇ ياخشى دېمىشتۇر بىلىم:
قولۇڭنى بىلىمسىزگە بەرمە، بېگىم.

4076 ئەقىلسىز كىشىلەر بىلىمنى بۇزار،
بىلىمسىز كىشى خەلقنى ۋەيران قىلار.

4077 بىلىمسىزگە بەرسە بەگ ئۈستۈن ئورۇن،
بېگىگە مۇخالىپ كېلەر، بىل بۇرۇن.

4078 ئۇلۇغلۇققا يەتسە بىلىمسىز كىشى،
ئىگىسى بېشىنى يەر، ئەي ئەل بېشى.

4079 كېرەك بەگكە شۇڭا خىزمەتچى قۇلىن
بىلىمى تېگىچە چوڭايتسا ئۇلىن.

4080 ئىش ـ ھەربىرىتتە قۇلنى سىناپ كۆرگۈلۈك،
قاراپ ئەقلىگە، سوڭ ئورۇن بەرگۈلۈك.

4081 قۇل ئولسا بېگىگە سادىق، كۆيۈمچان،
بولۇر توغرا ئاڭا بەگ قىلسا ئېھسان.

4082 نە دەيدۇ ئىشىتكىن، قانۇن تۈزگۈچى،
قانۇن بىرلە بەگلىك ئىشىن قىلغۇچى:

4083 ئېچە قۇل چوڭايسا قۇل ئاتىدۇر قۇل،
چوڭايتقان بەگ ئالدىدا خىزمەتچى ئول.

4084 كىچىك بولسا قانچە بەگ ئاتىدۇر بەگ،
خىزمەتچى ئېتىدىن بەگ ئاتى خوپ ئول.

4085 ئەي بەگلەر قەدىرلەپ بۇيۇك بولغان ئەر،
بېگىڭنى ھەقىر كۆرمە، كاتتا قەدىر بەر.

4086 بۇ بەگلەر بىلەن سەن ئۆچەشمە تۈرۈپ،
يامان سۆزلىمە، سۆزلە ياخشى كۆرۈپ.

4087 ئۇلار ــ بەخت، ئۇرۇندۇر بۇ بەختىنىڭ قولى،
ئۇلار ــ ئوت، كۆيدۈرەر ئۆزۈڭ بىر يولى.

4088 ئۇلاردۇر زامانە، زامانە بىلە
ياراشماق كىبرەك ئەر سۆيۈنۈپ كۈلە.

4089 تېخى ياخشى دەپتۇ سىناپ بىلگەن ئەر،
خىزمەت بىرلە ئۆرلەپ، تىلەك تاپقان ئەر:

4090 ساڭا باقسا بەگلەر كۆزىلە كۈلۈپ،
سۆيۈنمە ئۇنىڭغا ئۆزۈڭ گول بولۇپ.

4091 خىزمەتكە قۇۋانىپ، مەغرۇرلانما سەن،
يېڭىلسەڭ، قارار بەگ چىرايىن تۈرۈپ.

4092 كىچىك، چوڭ يا مەشھۇر ئاتالغان ئېرۇر،
ئېنىقكىم، خىزمەتچى خىزمىتى تۇرۇر.

4093 تىرىش، بىگكە خىزمەتتە يېڭىلماسقا سەن،
خىزمەتنى قىلىشتا يولدىن ئازما سەن.

4094 يېقىن تۇتسا قانچىكى بەگلەر سېنى،
ئۆزۈڭنى ئۇنتۇما ۋە يۇرگىن كۆنى.

4095 نېچە ياخشى كۆرسە، ئۆزۈڭ قورقۇپ تۇر،
ئۇنى تۇتما ھەمراھ، قاراپ قىيا تۇر.

4096 بولۇر ئوت بەزىدە، بەزەن سۇ بولۇر،
گاھى كۈلدۈرۈرلەر، گاھى يىغلىتۇر.

4097 بۇ ئۇچ نەرسىنى قىلما قوشنا يېقىن:
كۆيەر ئوت، ئاقار سۇ، بۇ بەگ شۆھرىتىن.

4098 بۇ بەگلەر گويىاكى جەسۇر ئارسلان،
ماختاپ بەرسە يۇمشار بىر يىپەكسىمان.

4099 ھەقىر كۆرسەڭ ئاچچىقلىنۇر، باش كېسەر،
تۆمۈرنى تېشەر، كۆر، شوراپ قان ئىچەر.

4100 ئەزەپ چاغدا بارما بېگىڭگە يېقىن،
ئەگەر بارساڭ خارلىق يېتەر ساڭا چىن.

4101 سورالغاندا سۆزلە، قىچقارغاندا كىر،
سالامەت تىرىلگىن، ھامان بول ئېغىر.

4102 تولا سۆزنى ئاڭلاپ ئىشىتمەسكە سال،
كۆزۈڭ كۆرسە باقما، ئۇنى كۆرمەي قال.

4103 نېمە دەيدۇ ئاڭلا، ئۆزىڭ تۇتقان ئەر،
كىرىپ ئۆز پەيتىدە ئۆتۈنچ قىلغان ئەر:

4104 دېسە «كىر» بولار ئۇ قەدىرلىك تولا،
دېسە «چىق» يۈزۈڭگە تولا سەت بولا.

4105 كۆزۈڭنى كۆزەتكىن، ئۆزۈڭنى تۇتۇپ،
ئۆزىنى تۇتقان ئەر ئەزىز دۇنيادا.

4106 يىراق تۇر ئۇچ ئىشتىن بولسا تىرىشىپ:
بىرى، قىلما بەگلىك، سۆز ئېيتتىم كېسىپ.

4107 يەنە بىرسى يالغان، ئاچ كۆزلۈك بىرى،
ئېرۇر يوقلۇق بۇ ئۇچنىڭ ئۇچى ۋە تۈۋى.

4108 ئۇششاق سۆز قىلما سەن كىشىنى چېقىپ،
دۇرۇس سۆزلە، تۇرما بارىنى يېپىپ.

4109 ئېرىغ تۇت ئۆزۈڭنى سەن مۇمكىنقەدەر،
بۇ بەگلەر ئېرىغدۇر، ئېرىغلىق سۆيەر.

4110 ئىسارايغا كىرگەندە بايقاپ چېچەن يۈر،
سېنى كىم قەدىرلەر، ئۇنى ئەزىز كۆر.

4111 كۆرەڭلەپ قولۇڭنى سېلىپ كىرمىكىن،
ئىلىك ئال سالامنى، غاپىل بولمىغىن.

4112 ئۆزۈڭ ئولتۇرار بولساڭ ئورنۇڭنى بىل،
سىلىق بول، كىشىلەرنى رەنجىتمىگىل.

4113 تۇكۇرمە، گېپىڭنى قاقىرتما قاتتىق،
نادانلىق بولۇر ئۇ، يوقىتۇر تاتتىق.

4114 باداشقاننى قۇرما، يانچە ياتمىغىل،
قاقاھلاپ قاتتىق ئۇن بىلەن كۈلمىگىل.

4115 يەنە تىرناق ئالما، مىنگەشتۇرمە پۇت،
قىلىپ خار، قاچۇرغاي سېتىڭدىن ئۇ قۇت.

4116 سېتىڭدىن بۇيۇكلەر مەگەر قىلسا سۆز،
قۇلاق سال ئۇنىڭغا، ئۆز سۆزۈڭنى ئۇز.

4117 دۇرۇس سۆزلە سۆزنى، يۇزۇڭ سۆيۈنۇر،
ئۆزۈڭگە مۇناسىپ سۆز ئېيتساڭ بولۇر.

4118 ئىچىپ مەست بولۇپ، قەسىرگە كىرمىگىل،
بولۇر ئىچكۈچى ئۇ يارامسىز، جاھىل.

4119 ئىشىت، ئەر ئۆزىنى كۆزەتمىسە گەر،
ئۇنىڭكىم بېشىنى بۇ ئۇچ نەرسە يەر:

4120 بىر يىدۇر بۇ بەگلەر سۆزىن تۇتماق بەك،
كۆزەتسە ئۇنى ئۆز شېرىن جېنىمەك.

4121 ئىككىنچى ساداقەت، ئەلگە بول كۆنى.
ئۆزىن بەك كۆزەتمەك توپىلاڭ كۈنى.

4122 ئۈچىنچى، سارايدا تۇر تۇتماق ئۆزىن،
يىراق قىلماق يارامسىز ئىشلاردىن كۆزىن.

4123 بۇ ئۈچتە قالسا گەر غەپلەتتە كىشى،
بۇيۇك بولسا قانچە، كېسىلگەي بېشى.

4124 سارايدا يۈرۈرچى، ئەي تەبئى نازۇك،
ۋاقىت كەلمىگۈنچە كۆرۈنمىگۈلۈك.

4125 ئەگەر ئولتۇرارسەن ئۆز تەڭتۇش بىلەن،
كىرىپ بار شۇ ئانلا قىچقىرىش بىلەن.

4126 قاچان يىر سوئال بەرسە بەگلەر ساڭا،
ئەي باتۇر يىگىت، سۆز ئۇزارتما ئاڭا.

4127 سوراپ قالسا، ئېيتقىن بىلگىنىڭ ئۆزۈڭ،
سۆزىن كەسسە، قويغىن، ئۇزارتما سۆزۈڭ.

4128 ئەگەر ئاشقا بەگلەر قىچقىرسا سېنى،
ئەدەپ بىرلە ئاش يە، بەك ئۆگەن بۇنى.

4129 يېمەكنى ئال ئوڭ قول بىلەن، ئەي ھېكىم،
ئاۋۋال ئېيت: بىسىمىللاھىر رەھمانىر رەھىم.

4130 كىشىنىڭ ئالدىغا قولۇڭ سۇنمىغىن،
ئەي زېرەك، ئۆز ئالدىڭدىكىنى يېگىن.

4131 چىقارما پىچاق ھەم سۆڭەك غاجىما،
كىشىنى ئۇندىمە، يېمەك ئۇزاتما.

4132 يېمە تويمىغۇردەك ئالدىراپ تىقىپ،
ئاياللاردەك يەنە تۇرما ناز قىلىپ.

4133 ھەرقانچە توق ئولساڭ يېگىن بەگ ئېشى،
بۇ بەگلەر ئېشىدۇر ئىززەتنىڭ بېشى.

4134 ئېچۈك ئىشقا سەن بۇيرۇلساڭ ئۆزۈڭ،
سەممىي ئىشلە سەن، پارلايدۇ كۆزۈڭ.

4135 بىر ئالىم دېمىش بۇ ئەجەب ياخشى گەپ،
بۇ گەپتىن ساپ ئالتۇن كەبى تېگەر نەپ؛

4136 ھەقىقەتتە بەگلىك ساڭا تەگسە گەر،
بىلىم بىرلە ئىش قىل، ئەي شۆھرەتلىك ئەر.

4137 تېڭى يوق بىر يابغۇ بولساڭمۇ سەن،
ۋاپا قىل، تېچە كۆچكە تولساڭمۇ سەن.

4138 ئەگەر تەگسە لەشكەربېشىلىق ساڭا،
سېخىي بول، تۇر ئويغاق، ئايا مەرد توڭا.

4139 ساڭا خەيل[174]، ئون ئوتاغ[175] قالسا تېگىپ،
قىلىچ، يائى قولغا ئال، مال تارقىتىپ.

4140 ۋەزىرلىك تېگىپ، قول گەر بولسا ئۇزۇن،
ھېلىم بول، تۇزمە سەن ھېچ يامان قانۇن.

4141 كېڭەشچى بولۇركەن، كېڭەش بەرسۇن ئول،
يېڭىلسا بېگى، ئۇ ئايان قىلسا يول.

4142 ئاڭا «كۆك ئايۇق»لۇق تېگىپ قالسا گەر،
كۆزەتسۇن ئۆزىنى، باغلار بەخت كەمەر.

4143 ۋىلايەت يا لەشكەرباش ئولساڭ ئۆزۈڭ،
دۇرۇس بول، چېچەن قىل قۇلىقىڭ، كۆزۈڭ.

4144 ئۆزۈڭ ئولساڭ ھاجىپ، پارا ئالمىغىن،
پېقىر، تۇل، يېتىملەر سۆزىن تىڭشىغىن.

4145 خەزىنە ئىشىغا گەر قويسا سېنى،
ئىشەنچلىك ۋە چىنلىق بىلە قىل ئۇنى.

4146 ئەگەر خاس كاتىپلىق قىلۇرسەن ئۆزۈڭ،
كۆڭۈل سىرى بەك تۇت، چىقارما سۆزۈڭ.

4147 شۇلاردۇر ئۇنۇتۇلمىق خىزمەت قىلغۇچى،
بۆلەكلەر بۇلارغا تەڭە بولغۇچى.

4148 تېخى بار يەنە بىرقانچە ئىشچىلار،
تۆشەكچى ۋە قۇشچى يەنە ئاشچىلار.

4149 بۇ ياڭلىغ ئىشلاردىن يىراق بول، يىراق،
جاپاسى مىڭ ئولسا، ھۇزۇر بىر بىراق.

4150 تىلىسەڭ ئۆزۈڭگە دائىم ئېھتىرام،
كىشىنى ئەزىزلە سەن، ئەي مۆھتىرەم.

4151 ئۇلۇغنى ئۇلۇغلاپ، قىل ھۆرمەت ئاڭا،
كېلۇر بەختۇ دۆلەت، ئۇلۇغلۇق ساڭا.

4152 نېمە دەيدۇ ئاڭلا، قېرىلار سۆزى،
قېرى سۆزى تۇتسا، ئېچىلغاي كۆزى:

4153 ئۇلۇغقا ھۆرمەت بۇ، جاھان قانۇنى،
ئۇلۇغ كەلسە قوپۇپ كۇتۇپ ئال ئۇنى.

4154 كىچىكتىن ئۇلۇغقا ھۆرمەت،
ئۇلۇغمۇ كىچىككە قىلۇر ئەينىنى.

* *

4155 ئۇزۇپ سۆزنى ئۆگدۈلمىش، ئېيتتى: بۇدۇر
كى بەگ ۋە خىزمەتچى شۇ ياڭلىغ بولۇر.

4156 مەن ئېيتتىم، سەن ئاڭلاپ ئۆگەندىڭ ئۇنى،
چۈشەندىڭ تولۇق ھەم خىزمەت يولىنى.

4157 قىلىش بەگگە خىزمەت شۇ ياڭلىغ بولۇر،
ئەگەر سىڭسە خىزمەت، بەخت ئىشىك ئاچۇر.

4158 بۇ خىزمەت پايدىلىق، بىلسەڭ ئۇنى، بەس،
بىلىپ بەگگە بولغىن ئۆزۈڭ يېقىن، بەس.

ئودغۇرمىشىڭ ئۆگدۈلمىشىگە سوئالى

4159 دېدىكى ئودغۇرمىش بېرىبان جاۋاب،
ئىشتىتىم سۆزۈڭنى، ئەي ئالىيجاناب.

4160 تېخى بىر سۆزۈم باردۇر ئېيتاي ساڭا،
ئۇنى ئەمدى ئېيتىپ بېرەرسەن ماڭا.

4161 ئەلگ خىزمىتىگە ــ شەھەرگە كىرسەم،
ئۇنىڭ ئىشىگىگە كۈندە بېرىپ يۈرسەم.

4162 ئۇلار ھەرىكىتىنى بىلگۈلۈك، ئاداش،
ئۇلار بىرلە ئۆتەر تىرىكلىك، قاياش.

4163 خادىملارغا شەكسىز قوشۇلماق كېرەك،
ئۇلارغا يارىشا ياشىماق كېرەك.

4164 بۇنى ھەم ماڭا سەن بايان قىل بۇگۈن،
ئۇقايىن ئۇلارغا قوشۇلماق يولىن.

4165 جاۋابەن ئۆگدۈلمىش دېدى: ئەسلىسەم،
كېرەكلىك ئېرۇر، ئەي قېرىنداش، بۇ ھەم.

4166 بۇنىمۇ ساڭا ئەمدى ئۆگەتكۈلۈك،
نېچۈك يۈرگۈلۈكتۇر، ئۇنى بىلگۈلۈك.

4167 تىرىكلىك ئۇلارلە ئۆتەر، ئەي قاياش،
قايۇسىن قاياش تۇت، قايۇسىن ئاداش.

4168 ساراي ئەھلى بىرلە چىقىشماق كېرەك،
قېتىلماق كېلىشمەك، بېرىشماق كېرەك.

4169 ساراي ئەھلى بىرلەن ياراشمىساڭ گەر،
ھاياتىڭ تېتىقسىز بولۇر، ياخشى ئەر.

4170 نە دەيدۇ، ئىشتىكىن، خىزمەت قىلغۇچى،
نىزام بىرلە دەرگاھ ئىشىن تۇزگۈچى:

4171 يېقىنلىق تىلىسەڭ ئۆزۈڭ بەگ بىلە
ساراي ئەھلى بىرلە يېقىنلىق تىلە.

4172 ئۆزۈڭگە ئۇلۇغلۇق تاپاي مەن دېسەڭ،
ئەي ئۇز ئەر، خادىم بىرلە خوپ ئۆت ئۆزۈڭ.

4173 يېقىن كۆرسە گەر قانچە بەگلەر سېنى،
ياراشقىن خادىم بىرلە، يۈرگىن كۆنى.

4174 ساراي ئەھلىدۇر دەل ئوچ گۈرۈھ كىشى،
بۇلار بىرلە ئۆتەر تىرىكلىك ئىشى:

4175 بىرىدۇر ئۆزۈڭدىن چوڭلار، ئۇلۇغلار،
ئۇلارغا ئىشلىسەڭ، بەختىڭ ئېچىلار.

4176 ئۇلارنى ئۇلۇغلا، قەدىرلە سۆزىن،
سېنى ياخشى كۆرگەي، يورۇتۇپ يۈزىن.

4177 بىلىملىك ھېكمەلەر خوپ ئېيتمىش گۈزەل،
ھېكمەلەر سۆزىگە سەن قىلغىن ئەمەل:

4178 كىچىككە ئۇلۇغلۇق ئۇلۇغدىن كېلۈر،
خىزمەت قىلسا چوڭغا، كىچىك بەخت تاپۇر.

4179 ئۇلۇغلار سۆزىن تۇت، ئىشىن قىل، يۈگۈر،
سۆزىنى تۇتقان ئەر تىلەككە يېتۈر.

4180 ئۇلۇغلار ئېرۈر بەخت، سەن ئىستىسەڭ بەخت،
خىزمەتكە تۇتقۇ بەخت، سەن خىزمىتىن ئەت.

4181 تېخى تەڭتۈشۈڭ بار سېنىڭ، ئەي قاياش،
يىراقلاتساڭ يېغى، يېقىنلاتساڭ ئاداش.

4182 ئەشەڭ، تەڭتۈشۈڭدۈر، بۇ خىل كىشىلەر،
جاۋابقا مۇناسىپ جاۋابنى بەر.

4183 يەنە بىرسى سەندىن ئېرۈرلار كىچىك،
بۇلار بىرلە ئۆتكەي ئاچچىق يا چۈچۈك.

4184 تىرىشقىن، كىچىككە بوزەك بولمىغىن،
تىلىكىنى تېپىپ تۇت، ھەزىللەشمىگىن.

4185 خىزمەت قىلسا مال بەر، گۇناھ قىلسا ئۇر،
قويۇپ بەرمە بوشقا، بۇيرۇپ ئىشقا تۇر.

4186 ئاداش ـ دوست، قولداشنى كۆپ تۇت، قېتىل،
تولا بولسا دوست، ماختار قانچە تىل.

4187 كىشىنى چۈشەنمەي يېغى قىلماغىل،
يېغىلىق كىشى خۇش ئۆتمەس، بۇنى بىل.

4188 يېغى بولسىمۇ ئاز، تولا زىيىنى،
دېمەس بۇ تىلىم ھېچ پايدىلىق ئۇنى.

4189 ئايا كۆكلى ئويغاق، ئاڭلا، نېمە دەر،
يېغى ۋەجىدىن كۆپ زىيان كۆرگەن ئەر:

4190 يېغى بىر بولسىمۇ، مىڭدۇر زىيىتى،
مىڭ بولسىمۇ دوست، ئاز دەپ بىل ئۇنى.

4191 كىشى كۆرمىدى پايدا دۇشمىنىدىن،
ئەگەر كۆرسە كۆردى ئۆزىدىن ئۇنى.

4192 نېچۈك ئىشنى قىلسا ساڭا قولدىشىڭ،
سەن ھەم قىل شۇنى، خۇش بولۇر يولدىشىڭ.

4193 ئۆزۈڭنىڭ تىلىكىلە سەن ئولغىن ئاداش،
كىشى تەكتۇشىغا بولۇر ئۇ ئوخشاش.

4194 ياماننى قىلما ئەش، قېچىپ نېرى بار،
يامان ھەمراھ سېنى يولدىن ئازدۇرار.

4195 ئۆزۈڭ ياخشى ئاتلىق بولاي مەن دېسەڭ،
يامانغا قوشۇلما، تىرىشقىن ئۆزۈڭ.

4196 جىمى جاننى كۆردۈم ئۆيۈرلە يۈرەر،
كىشى، يىلقى، قۇش ـ قۇرت ئۆيۈرىن بىلەر.

4197 نېمە دەر، ئىشىتكىن، بۇ خانلار بېشى،
سىناپ ياخشى ـ يامانىنى ئۆتكەن يېشى:

4198 سىغۇرچۇقنى[176] كۆردۈم ئۇچار قاق[177] ئارا،
تېڭگە قارىسام، ئىككىسى قارا.

4199 قۇغۇغا قوشۇلماس، قاراپ كۆر، يۇغاق[178]،
قارىقۇش ئۇ ئاق قۇش بىلەن بەك يىراق.

4200 ئۇچار قۇش بىلىپ ئەش، ئۆيۈر تۇتتى، بىل،
كىشى سەن قوشۇلۇر كىشىڭ ئايرىغىل.

4201 ئېرۇر ئىككى تۇرلۇك يېقىنلىق ئىشى،
شۇ ئىككى ئىش ئۇچۇن تۇتار دوست كىشى:

4202 بىرى، يولداش تۇتار تەڭرىلىك ئۇچۇن،
بۇنىڭدا ئورۇن يوق ئەگرىلىك ئۇچۇن.

4203 تۇتار دوستنى نەپئى ئۇچۇن ئۇ بىرى،
بۇ دوستلۇق نېگىزسىز، ئېرۇر مەجبۇرى.

4204 ئەگەر تەڭرىلىك ئەشنى تۇتساڭ ئۆزۈڭ،
يۇكىن يۇد، ئاچچىق قىلما، پۇرمە يۇزۈڭ.

4205 بۇنىڭ پايدىسىن بۇندا كۆتمە، چىدا،
بۇنىڭ ئەجرىسىن تاڭلا بەرگەي خۇدا.

4206 جاھان نەپئىچۈن بولسا دوستلۇق ئەگەر،
قېتىلما، قېتىلساڭ قول ئۈز ئۇندىن ئەر.

4207 نېمە دەر، ئىشىتكىن، ئاداش تۇتقان ئەر،
ئاداش نەپئى - زەرەرىن سىناپ بىلگەن ئەر:

4208 ئاداشنى سىنا سەن زەرەر، پايدىدا،
سىنالسا بۇ ھالدا، ئېسىل بەك ئاڭا.

4209 ئاداش كۆڭلى بىلمەك تىلسەڭ ئۆزۈڭ،
تېرىكتۈر ئۇنى، تۈر ئاڭا قاش - كۆزۈڭ.

4210 سۆيۈپ، سۆيمىگەننى بىلەي مەن دېسەڭ،
بىلمىگەي مۇھىم بىرنەرسە سورىساڭ.

4211 ئاشۇ ئىككى ئىشتا قاپاق تۈرمىسە،
بولۇر ئۇنداق ئەرنى جان دوستۇم دېسە.

4212 قوشۇلما پىتنىخورغا، بارما پېقىن،
ئۇنىڭكى تىلمىدىن چىقار ئوت - چېقىن.

4213 جاھان پىتنىسىنى تېرەر پىتنىچى،
ئۇنىڭ سەن بېشىن كەس، ئايا مەرد، سېخىي.

4214 تەمەخورغا بولما يېقىن سەن تېخى،
ساڭا ئۇ، شۇبھىسىز، بولۇر بىر يېغى.

4215 تەمەخور سېنىڭدىن كۆرسە نەپئىنى،
ئاتايدۇ سېنى ئۇ ئاكا يا ئىنى.

4216 ئەگەر كۆرمىسە نەپ ئۇ ئۆروپ يۈزىن،
تۈغۈلۈپ كۆرمىگەندەك تارتار ئۇ ئۆزىن.

4217 تەمەسىز كىشىنى دوست تۇت، ئاداش تۇت،
ياشاپ غەمسىز ئۆزۈڭ، ئىشەن ئاڭا، پۇت.

4218 ئاداش، قولداش، قېرىنداش سۆيۈنچ، قايغۇدا
بېرۈر نەپ كىشىگە يامان ـ ياخشىدا.

4219 تېخى كۆپ يېقىنلىق تىلىسەڭ ئۆزۈڭ،
يېگۈز ئان بىلەن تۇز، ئوچۇق تۇت يۈزۈڭ.

4220 بۇ ئىككى قىلىقتىن ئالۇر زوق كىشى،
يامان ـ ياخشى كۈندە قىلۇر ئۆز ئىشى.

4221 مۇڭا ئوخشىتىپ سۆز ئېيتمىشتۇر بىلىم،
بۇ سۆزگە ئەمەل قىل، خۇلقى مۇلايىم:

4222 يۈزۈڭنى ئوچۇق تۇت كىشىگە كۈلە،
نېنىڭنى يېگۈزگىن، چوچۇك سۆز بىلە.

4223 كىشىنى قىلۇر قۇل بۇ ئىككى قىلىق،
بۆلەك تاپمىدىم مەن، سەن ئولسا تىلە.

4224 يېغى ھەم كۆرەرسەن، ئىككى خىل ئېرۈر،
يېغى بولسا ئەرگە تۇزاق قۇرۇلۇر:

4225 بىرى دىن يولىدا ئۇ دۇشمەن بولۇر،
بۇ ــ كاپىر، يىغلىقنى دائىم قىلۇر.

4226 بىرى ياۋ بولۇرلار زەرەر، پايدا دەپ،
يېغىلىق قىلۇر ئول ئۆچ ئالماق تىلەپ.

4227 ئۇ كاپىرغا قاتتىق دۇشمەن بولغۇلۇق،
ئۆزىنى بۇ ئىشقا پىدا قىلغۇلۇق.

4228 زىيان ـ پايداچۇن بولسا دۇشمەن تېخى،
ئاڭا قوي پايدىنى، ياراش، ئەي سېخى.

4229 ئەگەر نەپ يەتسە دۇشمەن بولغاي يېقىن،
بولۇپ يوق زىيىنى، يېتەر پايدا چىن.

4230 يېغىنى تىرىشىپ يېقىن قىل، ياراش،
سالامەت تىرىلگىن، بولۇر ساق بۇ باش.

4231 دۇشمەنلىكتە يوقتۇر پايدا، بۇنى بىل،
قولۇڭنى بىنەپ ئىشقا سەن سۇنمىغىل.

4232 ئىشىڭ ياخشى ئىشلە، تاپما سەن يېڭى،
يېغىلىق كىشىنىڭ كۆپ باش ئاغرىقى.

4233 ئاداش تۇت كىشىنىڭ تاللاپ ياخشىسىن،
يامان بولسا دوستۇڭ، پۇشايمان كېيىن.

4234 تولۇق ئەر تىلىسەڭ يېقىن بولغىلى،
ئىككى خىل كىشى بار مۇڭا يەتكىلى.

4235 بىرى، ئەسلى ياخشى، كىشى تولغىنى،
تېپىلسا ئاداش تۇت، ئەي ئەر سەن ئۇنى.

4236 بىرى، تەقۇدارىكىم، خۇدانى بىلۇر،
كىشىلىك شۇنىڭدەك كىشىدىن كېلۇر.

4237 يېقىنلاش شۇ ئىككى خىل ئەرگە تولا،
يانار ياخشىلىقلار شۇلاردىن ساڭا.

4238 يامان ئات كىشىدىن يىراق بول تولا،
بۇ ياڭلىغ كىشىلەر قىلمىقى قارا.

4239 قارىغا يولۇقما، ئايا قىلمىقى ئاق،
يۇقۇرلار بۇ ئاقنا قارا تېزلا، باق.

4340 بىلىملىك مۇشاۋىر خوپ بەردى بىلىم،
بولۇر ئېھتىياتچان ئوقۇسا ئالىم:

4241 قوشۇلما يامانغا، ئەي ياخشى كىشى،
بولۇر خۇلقۇڭ يامان ئۇنىڭ ئوخشىشى.

4242 يامانغا يولۇقما، ئەي خىل ـ سەرە ئەر،
يامان ئات بولۇرسەن، زىمىنى يېتەر.

4243 يارامسىز كىشىدىن يىراق تۇر قېچىپ،
ياقاڭدىن تۇتار ئۇ يارامسىز كېلىپ.

4244 تولا كۆردۈم ياخشى ئاتالغان كىشى
قوشۇلغاچ يامانغا، بۇزۇلدى ئىشى.

4245 يامان ئەش تۇپەيلى تولا ياخشى ئەر،
قېلىپ تۆھمەتكە كۆپ، يۈزىن كەتكۈزەر.

4246 بۇ بەگلەر ئۆيىنىڭ ئېتى «قارشى» دۇر،
بۇ «قارشى» ئەھلى ئۆزئارا قارشىدۇر.

4247 بۇ دەرگاهتا كۆپرەك ھەسەتچى بولۇر،
ھەسەت قايدا بولسا ئۇرۇش قوزغىلۇر.

4248 سېنىڭدىن ئۇلۇغلار كۆرەلمەس سېنى،
خار ئولغاچ، يېيەرسەن پۇشايمىنىنى.

4249 كۆرەلمەس سېنى ھەم يەنە تەڭتۇشۇڭ،
كۆرۈنمەي ياخشىلىق، قارايغاي كۈنۈڭ.

4250 سېنىڭدىن كىچىكمۇ ھەسەتلەر قىلۇر،
ساڭا ياخشىلىقنى كۈتمەس، ئۆچلىشۇر.

4251 ساراي ئەھلى شۇڭا قارىمۇقارشىدۇر،
ئىككىسى قارشىلاشسا، ئۇ بىرسى ئۆلۇر.

4252 تىرىشقىن سەن ئەمدى، ئەي كۆڭلۈم كۈنى،
كىشىگە ھەسەت قىلما، يۈرگىل كۆنى.

4253 ھەسەت بىر كىسەلدۇر، داۋاسى ئۇزاق،
ئۆزىنى ئۆزى يەپ، سىزەر ئۇ ئاداق.

4254 خۇدا ھۆكمى بارچە ئۇ پاخشى ـ ياماں،
خۇدا بەرسە، ھەسەت توسالماس ھامان.

4255 نە پايدا كىشىگە ھەسەت ئەيلىمەك؟
ھەسەتخور ئاخىرى كىسەللىك، دېمەك.

4256 كۈچۈڭ يەتسە ھەممىگە ياخشىلىق قىل،
يانار ياخشىلىق ھەم شۇبھە قىلمىغىل.

4257 كىشىلەر سۆيۈنسە، سۆيۈنگىن سەن ھەم،
غەم ـ قايغۇ يەتسە گەر، يېگىل سەنمۇ غەم.

4258 ئېتىلىپ ياخشى بولغاي، سېنى ماختىشار،
ساڭا قوشۇلاي دەپ بارى ئالدىرار.

4259 ئۆزۈڭگە تاپما ياۋ، تىرىشقىن قاياش،
تولا تۇتقىن ئەمدى قېرىندىاش ـ ئاداش.

4260 ئەگەر چىقسا دۇشمەن بىرەرتە ساڭا،
سەن غاپىل قالما ھەم تۇزاق قۇر ئاڭا.

4261 نېمە دەيدۇ ئاڭلا، يېغىلاشقان ئەر،
يېڭىپ دۇشمىنىنى تۆۋەن قىلغان ئەر:

4262 غاپىل بولما ياۋدىن ئۆزۈڭ نېرى تۇر،
غاپىل ئەيلە ياۋنى، تورۇڭغا چۈشۈر.

4263 كەمىستمە دۇشمەننى، زور ۋە بۇيۇك بىل،
ئايىاق تۇتسا ياۋ، ئەيلە قالقان تۆمۈر.

4264 ئاداش ـ ئەش يۇكسىن يۇد، قىسما كۆڭلىنى،
سۆزۈمنى ئۇنتۇما، چىڭ تۇتقىن بۇنى:

4265 ئەشىك بولسا دۇشمەن، جانغا قەست قىلۇر،
ۋە يا توپلىغان نەق مېلىكنى ئالۇر.

4266 ئىچىكنى ـ تېشىكنى ئادىشىك بىلۇر،
مېلىكنى بۇ ئىچ ـ تاشنى بىلگەن ئالۇر.

4267 ئەگەر ئۇ تىلىسە سۇنار مالغا قول،
تىلىسە جېنىڭغا قىلار قەستنى ئول.

4268 ئۆزۈڭنى نېچۈكرەك كۆزەتسەڭ ئۆزۈڭ،
كۆزەت ھەمراھىڭنى ۋە بەس قىل سۆزۈڭ.

4269 ئاداش تۇتماق ئاسان، كۆزەتمەك قىيىن،
يېغى بولماق ئاسان، ياراشماق قىيىن.

4270 دۇشمەنلىك ئەر ئولساڭ، ساقلا جان ـ تېنىڭ،
ئۇنىڭدىن قۇتۇلماق ئېرۇر بەك قىيىن.

4271 قېتىلما ئىككى خىل ئەرگە، يىراق تۇر،
قېتىلساڭ كۆڑ ئەمدى، چاتاق چىقىرۇر:

4272 بىرىدۇر چېقىمچى، پىتنە ـ پاساتچى،
بىرى، ئىككى يۈزلۈك، ئۆز مەنپەئەتچى.

4273 يەنە سەن تۇتمىغىن مەيخورنى ئاداش،
ۋاپاسىز بولۇر ئۇ، قىلۇر دىلنى غەش.

4274 كۆڭۈل بەرمە خۇدبىن دوستقا ھېچقاچان،
ئەگەر تەگمىسە نەپ، بولۇر ياۋ ھامان.

4275 يېقىنلىق تىلىسەڭ كىشىدىن ئۆزۈڭ،
قارا رايىغا، دېمە ھاجەت سۆزۈڭ.

4276 خۇشال ھاياتتا ياشايمەن دېسەڭ،
تىرىشقىن، ھەسەتتىن يىراق بول ئۆزۈڭ.

4277 دېسەڭ سەن قىلايىن دۇشمىنىمنى قۇل،
ساپ ئالتۇن بېرىپ سەن، ساقلىدىن ئىل.

4278 يىراقلاتماقچى بولساڭ يېقىنىنى ئۆزۈڭ،
نېمە سوريسا بەرمە، يىرىڭ قىل سۆزۈڭ.

4279 ئۇزۇن بولسۇن دېسەڭ بۇ ئۆمرۈڭ هامان،
سېخىي بول هەمىشە، يېگۈز تۇز ۋە نان.

4280 سۆيۈملۈك بولۇشنى تىلىسەڭ ئۆزۈڭ،
كۆڭۈل، تىل بىرىكتۈر، چۈچۈك قىل سۆزۈڭ.

4281 تىلىسەڭ ئۆزۈڭگە هامان ئەزىزلىك،
قەدىرلە كىشىنى، ئەي خۇلقى سىلىق.

4282 تولۇق باي بولۇشنى ئىستەرسەن ئەگەر،
ئۆزۈڭ قىل قانائەت، نېسىۋەڭ يېتەر.

4283 مېنى ماختىسۇنلار دېسەڭ سەن ئۆزۈڭ،
مەجەز ـ خۇلقۇڭنى ئۇز قىل، ئوچۇق تۇت يۈزۈڭ.

4284 شۇ ياڭلىغ بولۇر ئول كىشى ئەسلىسى،
كىشىگە كىشىلىك ـــ كىشى بەلگىسى.

4285 كىشى ئەسلىنى بىلمەك تىلىسەڭ ئۆزۈڭ،
قىلىقىنى كۆرگىن، ئېچىلغاي سۆزۈڭ.

4286 تولا ياخشى دەپتۇ بۇ بېيىت ئېيتقۇچى،
سۆزىنى مەنە بىرلە ئىسپات قىلغۇچى:

4287 كىشى ئەسلى بىلمەك تىلىسەڭ ئوچۇق،
بۇ ئىشقا گۇۋاهتۇر كۆڭۈل، تىل، قىلىق.

4288 خۇيى ياخشى، كۆڭلى، تىلى بولسا تۇز،
هەسەپ ـ نەسەبگە گۇۋاھ بۇ ئېنىق.

4289 قوشۇلما نادانغا، ئەي ئەسلى ئېرىغ،
تۆكەر ئابرۇيۇڭنى سېنىڭدىن ئېرىغ.

4290 نە دەيدۇ ئىشىتكىن، قانۇنلۇق كىشى،
ناداندىن يىراق ئۇ ئاقىللار بېشى:

4291 ئەدەپسىز پەسكە سەن قوشۇلما، ئوغۇل،
پۈتۈن غوۋغا شۇلاردىن كېلۈر، تىنچ بول.

4292 مىجەزى چۈس، قوپالغا بولما يېقىن،
غەزەپلەنسە بۇزغاي يېقىنلىق ھەقىن.

4293 كۆڭۈلنىڭ سىرىنى ئاچما كىشىگە،
گەر ئاچساڭ، قويۇرلار زەخمەت ئىشىگە.

4294 ئېشىپ بارغاي دېسەڭ يېقىنلىقىنكىم،
تەمەسىز ياشا سەن، ئەي ئالىم، ھېكىم.

4295 تىلىسەڭ ھەمىشە بولۇش شادىمان،
بولۇپ تۇز، ھۇزۇردا ياشا سەن ئامان.

4296 ئەزىز بولغاي دېسەڭ ئۆزۈڭ ھەم سۆزۈڭ،
قىسىلما ھەر ئىشقا، قۇتۇلدۇر ئۆزۈڭ.

4297 ياشاي ئابرۇي بىلەن دېسەڭ سەن ھامان،
يالغاننى چىقارما تىلىڭدىن ھەر ئان.

4298 قەيەردە كۆتۈرۈلسە دۆلەت بېشى،
ئاڭا سەن بولۇشقىن، ئەي ياخشى كىشى.

4299 ئۆچەشمە بۇ دۆلەت بىلەن، سەن ياراش،
ياراشمىسا دۆلەت قىلۇر زەھەر ئاش.

4300 تىلىسەك سۆزۈكتىك ئۆتكۈر بولۇشىن،
سورالغاندا سۆزلە سۆزنى توغرا، چىن.

4301 كىشىلەرنى چاقما، قۇرۇق سۆزلىمە،
كىنە ساقلىما ھەم ئۇششاق سۆز دېمە.

4302 بوراندەك ئېرۇر سۆز كۆڭۈل ئاغرىتۇر،
كۆڭلى ئاغرىغان ئەر سېنى يوق ئېتۇر.

4303 ئۆزۈكدىن ئۇلۇغتىك سۆزىن قىلما رەت،
يىرىك قىلما بەرگەن جاۋابىك پەقەت.

4304 ئۇلۇغنى قەدىرلە ئۇنى ھۆرمەت ئەت،
ساڭا ھەم ئۇلۇغلۇق كېلىپ يۇقماي بەخت.

4305 سەن ئۆز تەكتۇشۇك بىرلە قىل كەل ـ بېرىش،
قېتىلغىن، قوشۇلغىن، قىل ئېلىش ـ بېرىش.

4306 قەدىرلە ئۇنى سەن، قەدىرلىسە چىن،
ھەقىرلە، ھەقىر كۆرسە، بارما يېقىن.

4307 ئۇلار قىلسا قانداق، سەن ئانداقنى قىل،
چۈچۈك سۆزلىسە سۆز، چۈچۈك سۆزلىگىل.

4308 پۈتۈن ياخشىغا بول سەن ياخشى كىشى،
يامانغا يامان بول، يامانلىق تۈشى.

4309 تولا ياخشى دەپتۇ قانۇن بىلگەن ئەر،
تىزام ـ قانۇن بىلەن ئەلنى تۈزگەن ئەر:

4310 سېنى سىز دېسەلەر، ئۇنى سىز دېگىن،
ئۇنىڭدىنمۇ ياخشى جاۋاب سۆزلىگىن.

4311 قىيا ياڭقۇسىدىن[179] تۆۋەن بولمىغىن،
سېنى سەن دېسەلەر، ئۇنى سەنلىگىن.

* *

4312 بۇ خادىم سۆھبىتى ئاشۇنداق بولۇر،
قوشۇلماق تىلىسەڭ، داۋاسى شۇدۇر.

4313 دېدىم مەن بۇلارنى، ئىشىتتىڭ ئۆزۈڭ،
كۆڭۈل ئىچرە ساقلا، ئۇزاتما سۆزۈڭ.

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

4314 جاۋابەن ئودغۇرمىش دېدىكى بۇ سۆز:
ئىشىتتىم مەن ئەمدى، ئايا كۆڭلى تۈز.

4315 بۇنىڭدىن بۆلەك بار يەنە بىر سۆزۈم،
ئۇنى ھەم دېگىل سەن، گۈزەل يۈزلۈكۈم.

4316 كىرەر بولسام ئەمدى شەھەر ـ كەنت ئارا،
خەلققە قوشۇلماق كېرەكتۇر ماڭا.

4317 نېچۈكرەك يۈرەيىن ئۇلار بىلەن مەن؟
بۇنى ھەم ئۇلاپلا سۆزلە ماڭا سەن.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

4318 ئۆگدۈلمىش جاۋابەن دېدى: كۆڭلى تۈز،
دەرۋەقە، كېرەكلىك ئېرۈر ئۇشبۇ سۆز.

4319 كېرەكلىك بۇ سۆزنى دېدىڭ سەن ماڭا،
ئىشىتكىن، بۇنى مەن ئېيتايىن ساڭا.

4320 ئاۋامنىڭ مىجەزى تامامەن بۆلەك،
بىلىم، ئەقلى، خۇيى ئېرۇر ئۆزىدەك.

4321 قىلىقسىز بولۇرلار بۇ ئاما ـ بودۇن،
قوشۇلغاندا بولماس قانۇن ۋە يوسۇن.

4322 ۋە لېكىن بولۇنماس بۇلارسىز ھېچ ئىش،
سۆزۈڭ ياخشى بولسۇن، تۇتما ئۇنى ئەش.

4323 ئاۋام قىلىقى بارچە بولۇر قاپقارا،
كۆزەتكىن، ئۆزۈڭنى قىلما سەن قارا.

4324 ئاۋام پەيلى ئۇچسىز چۈۋالماق ئېرۇر،
ئىشى ھەم ھەرىكىتى خۇيىدەك بولۇر.

4325 پېيىشنى بىلۇر، بەس، قورساق بولسا توق،
گېلىدىن بۆلەك غەم ـ قايغۇسى يوق.

4326 يولىدىن ئاداشماي سىناپ يۈرگەن ئەر،
ئاۋام خۇلقى ئۇچۇن، ئىشىت تېمە دەر:

4327 ئاۋامنىڭ غېمى ـ قايغۇسىدۇر قېرىن،
ئۇنىڭكىم ھەرىكىتى شۇ بىر گال ئۇچۇن.

4328 تالاي خەلق ئۆلۈپ شۇ بىر گال ئۇچۇن،
قارا يەر قېتىدا ئالار ئوت ئۆچۇن.

4329 ئاۋام قارنى تويسا، ئۇزارغاي تىلى،
ئۇرۇنغاي تۇتمىساڭ چىڭ، ھاكىم بولغىلى.

4330 ئۇلارغا يەنىلا قوشۇل، ئەي قاياش،
بېرىپ تۇر ئۇلارغا يېمەك ـ ئىچمەك، ئاش.

4331 قىلىپ سۆزنى يۇمشاق، نېمە سورىسا بەر،
بېرۇرچى ئالۇر ئۆز پايدىسىن كۆرەر.

4332 تولا سۆزلىمە سۆز، تىلىڭنى كۆزەت،
تولا سۆزدە بولماس قەدىر ۋە قىممەت.

4333 نېمە دەيدۇ ئاڭلا، ئۆزىڭ تۇتقان ئەر،
تۇتۇپ بەك تىلىنى، ئىلىم بىلگەن ئەر.

4334 پۇتۇن سۆزنى سۆز دەپ سۆزلەۋەرمىگىن،
كىرەك سۆزنى ئويلاپ، ئورۇنلۇق دېگىن.

4335 بىر ئاقىلنى كۆردۇم، ئۇ ئاز سۆزلىدى،
تولا سۆزلىدىم دەپ، كۆپ پۇشمان يېدى.

يەغمەبەر ئەۋلادلىرى بىلەن مۇناسىۋەتتە پولۇش پادىشاھ

4336 خادىم ۋە بەگ خاسلىرىدىن تاشقىرى،
قوشۇلماقچا تېگىش كىشىنىڭ بىرى:

4337 پەيغەمبەر ئەۋلادى — ئۇرۇقى ئېرۇر،
بۇلار قەدىرلەنسە، سائادەت كېلۇر.

4338 قاتتىق سۆيۈ ئۇلارنى كۆڭۈل تېگىدىن،
بېرىپ مال، ئال ياخشى خەۋەر ھالىدىن.

4339 بۇلاردۇر ئەھلى بەيت، رەسۇلغا قاياش،
ھەممىگە ئەلچى ھەققى ئۈچۈن سۆيۈ، ئاداش.

4340 سۇرۇشتۇرمە ئىچ ھەم تېشى، ئەسلىنى،
ناچار سۆزلىسە گەر، سۇرۇشتۇر ئۇنى.

ئەللىك بىرىنچى باب

ئالىملار بىلەن مۇناسىۋەتكە بولۇش باياندا

4341 يەنە بىر گۈرۈھ ئۇ ئالىملار ئېرۇر،
ئۇلار ئىلمى خەلقنىڭ يولىدىن يورۇتۇر.

4342 قاتتىق سۆيۈ ئۇلارنى، قەدىرلە سۆزىن،
تولا ياكى ئازدۇر ئۆگەن بىلگىنىن.

4343 يارامسىزنى قىلىپ پەرق ئۇلار،
تۇتار پاك ـ پاكىزە يولنىلا شۇلار.

4344 ئۇلارنىڭ ئىلمىنى ئۆگەن، تىرىش، بىل،
قىلىپ ياخشىلىق كۈت، ئۇزاتمىغىن تىل.

4345 ئېرۇر چىندىن ئۇلار بۇ دىن تۈۋرۈكى،
ئۇلارنىڭ ئىلمى، چىن شەرىئەت كۆكى.

4346 يوق ئەرسە جاھاندا ھېكىم، ئىلىملىك،
تېرىپ، ئۇنىمەس ئەردى يەردە يېگۈلۈك.

4347 ئۇلار ئىلمى بولدى جاھاندا چىراغ،
يول ئازماس كېچىدە يورۇسا چىراغ.

4348 مېلىڭدىن بېرىپ تۇر چۈچۈك سۆز بىلە،
يېگۈز ئاش ـ نېنىڭنى، خىزمەت قىل كۆلە.

4349 ئېگىز - پەس سۆز ئېيتما، تۇرغىن ئەيمىنمەپ،
زەھەردۇر ئۇلارنىڭ گۆشى قال بىلمەپ[180].

4350 قوپال سۆزلىمە، ئاش - تۇزۇڭنى يېدۇر،
ئۇلارنى قەدىرلەپ، ئەزىزلەپ كۆتۈر.

4351 ئىشىت گەپ - سۆزنىڭ ئىشلەت ئىلمىنى،
يامانلاپ يۇرمە سەن خۇيى - پەيلىنى.

4352 ئۇلاردىن كېرىكى ساڭا ئىلىمدۇر،
يېتەكلەپ، ساڭا ھەق يولىن كۆرسىتۇر.

4353 ئۇلار قوي پادىسى ئىچرە سەركەدۇر،
ئۇ باشلاپ ماڭسا قوي تۇز يولغا يۇرۇر.

4354 قوشۇل ھەم ئۇلار بىرلە سەن ياخشىلاش،
قۇتاتقاي ساڭا ئىككى دۇنيا تۇتاش.

ئەللىك ئىككىنچى باب

تېۋىپلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش يايانداا

4355 بۇلاردىن بۆلەكمۇ نەچچە گۈرۈھ بار،
كۆرەرسەن بىلىمدە، پەرقىدە گەپ بار.

4356 ئۇلاردىن بىرسى تېۋىپلار ئېرۇر،
پۈتۈن دەرد ـ كېسەلگە داۋالار قىلۇر.

4357 يەنە بەك كېرەكلىك ساڭا بۇ كىشى،
ئوڭشالماس ئۇنىڭسىز تىرىكلىك ئىشى.

4358 تىرىك بولسا ئادەم ئۇ كېسەل بولۇر،
تېۋىپلار كېسەلگە داۋالار قىلۇر.

4359 كېسەللىك ــ كىشىچۈن ئۆلۈم قولدىشى،
كىشىگە ئۆلۈم بار، هايات ئوخشىشى.

4360 ئۇلارنى سەن ياخشى كۆرۈپ، تۇت يېقىن،
ئۇلاردۇر كېرەكلىك، كۆزەت سەن هەقىن.

ئەللىك ئۈچىنچى باب

ئەيسۇنچىلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇشى بايانىدا

4361 بۇلاردىن قالسا، باردۇر ئەيسۇنچىلار،
پەرى - جىنلىق كېسەل داۋالاۋچىلار.

4362 ئاشۇلار بىلەن ھەم قوشۇلماق كېرەك،
پەرى - جىنلىق كېسەلنى ئوقۇتماق كېرەك.

4363 دېسەڭ پايدىسى گەر يېتىشسۇن ماڭا،
ياخشى بول ئۇلارغا، ئايا مەرد توڭا.

4364 تېۋىپلار تەن ئالماس ئۇلار سۆزىنى،
ئۇلارمۇ تېۋىپقا ئۆرۈر يۈزىنى.

4365 بىرى دەر: دورا يەپ كېسەل ساقىيار،
بىرى دەر: قاچار جىن، ئېسىلسا تۇمار.

4366 يەنە بىر ئىلىمدۇر بۇ چۇش ئىلمى ئول،
چۇشىسەڭ، ئۆرۈرچى ئاچار ياخشى يول.

4367 كىشى ئۇخلىغاندا مەگەر چۇش كۆرەر،
ئۆرۈشنى بىلسە، تېز دېگىنى كېلەر.

4368 بۇ چۇش ئۆرۈگۈچىلەر ئۇنى ئۆرۈسە خوپ،
يۈرەر ياخشىغا، ئەر قالۇر خۇش بولۇپ.

4369 بىمەنە بولسا چۇش ۋە يا بەك يامان،
بېرىپ سەدىقە ئۆزىن كۆزەتسۇن شۇ ئان.

4370 قارا، چۇش ئىلمىنى رەھىملىك خۇدا
قۇلىغا ياخشىلىق دەپ قىلدى ئاتا.

4371 چۇشۇڭ ياخشى كۆرسەڭ، سۆيۈنگىن هامان،
يامان بولسا هەققە سىغىنغىن شۇ ئان.

4372 پېقىرلارغا بېرسەڭ كۇمۇش، مال ـ تاۋار،
خۇدا خالىسا گەر يالانى توسار.

4373 نېمىگە جورىسا، چۇش ماڭار شۇڭا،
ئايا چۇش ئۆرۈگۈچى، كۆڭۇل بۆل مۇڭا.

4374 كىشىكى، بۇ چۈشنى ياخشىغا جورار،
ئىلىم ۋە مېھىرلە ياخشىلىق قىلار.

4375 بۇلارنى ھەم ياخشى كۆرۈپ، تۈت قاياش،
تىلىسەك قاياش تۈت، تىلىسەك ئاداش.

4376 بۇلاردىن سوڭ ئەمدى بۇ يۇلتۇزچىدۇر،
كۆرەرسەن بۇ يول بەك ئىنچىكە ئېرۇر.

4377 يىل، ئاي، كۈن ھېسابى بۇلاردىن بولۇر،
كېرەكلىك ئېرۇر بۇ ھېساب ئەي جەسۇر.

4378 ئۇقى ھەندىسەنى دېسەڭ بىلەيىن،
ئېچىلغاي ھېساب ئىشكى شۇندىن كېيىن.

4379 تولۇق بىل كۆپەيتىش، بۆلۈش ۋە كەسر،
كامالغا يېتىشتە ئىمتىھاندۇر بىر.

4380 بۇ تەزئىق[181] يا تەنسىفنى[182] سەن ياخشى بىل،
ئەگەر بىلسەڭ ئاندىن ساناق جەزىر[183] قىل.

4381 يەنە جەمئى تەفرىق[184]، مىساھەتكە[185] ئۆت،
يەتتە قات پەلەكنى بىر تال چۆپچە تۆت.

4382 تىلىسەڭ يەنە سەن ئالگېبرانى ئۇق،
يەنە ئوقلىدىسىنىڭ[186] ئىشكىنى سوق.

4383 بۇ دۇنيا، ئاخىرەت ئىشىنى، ئىشەن،
قىلۇر بۇنى ئالىم ھېسابلاش بىلەن.

4384 بۇزۇلسا ھېساب گەر، ئەي ياخشى كىشى،
بۇزۇلغاي ھەر ئىككى دۇنيانىڭ ئىشى.

4385 بولۇرسەن ئۆزۈڭ گەر بىر ئىش ئىشلىمەك،
يامان ـ ياخشى ژاقنى ھېسابلاش كېرەك.

4386 كۈن، ئاينىڭ قۇتلۇقى ھەم نەسلىرى بار،
مۇبارەك چاغنى تاپ، ئەي قەلبى پاك ئەر.

4387 تولا ياخشى دەپتۇ بىلىملىك قېرى:
ئىشىكنى بىلىملىككە دەپ قىل، يۈرى.

4388 بىلىم بىرلە ئىنسان ئىشىن باشلىسا،
تاپار مەقسىتىنى ئېچۈك ئىشلىسە.

4389 ھەر ئىشتا پايدىلىق ئاۋۋال ئىلىم ئول،
كېيىن قالسا ئىلىم، يەتمەس ئىشقا قول.

4390 ئۇلاردىن سورا، تېز پۈتۈپ كەتمە چىن،
بىلۈرچى خۇدادۇر، سەن تۇت ئۇنى چىڭ.

4391 بۇلارغا ھەم ياخشى قارا، سەن ياراش،
تىلىكنى تىيىپ تۇت، دىلىن قىلما غەش.

ئەللىك ئالتىنچى باب

شائىرلار بىلەن مۇناسىۋەتنە بولۇش ھايانىدا

4392 كېلۇر ئەمدى شائىر، بۇ سۆز تەرگۈچى،
كىشىلەرنى ماختاپ ۋە ھەم سۆككۈچى.

4393 قىلىچتىن ئىتتىكرەك بۇلارنىڭ تىلى،
قىلدىنمۇ نازۇكراق تەپەككۇر يولى.

4394 نەپىس ھەم تېرەن سۆز دېسەڭ ئۇقايىن،
بۇلاردىن ئىشىتكىن، ئۇقۇلۇر كېيىن.

4395 كۆرەرسەن، دېگىزغا كىرۇر كىشىدەك،
گۆھەر، ئۇنچە، ياقۇت چىقىرۇر، دېمەك.

4396 ئۇلار ماختىسا، ئەلگە تارار شۇ پېتى،
ئەگەر سۆكسە كىمنى، سېسىيدۇ ئېتى.

4397 تولا ياخشى تۇتقىن بۇلارنى قاياش،
بۇلارنىڭ تىلىغا ئىلىنما، ئاداش.

4398 ئەگەر ماختىلىشنى تىلىسەڭ ئۆزۈڭ،
بۇلارنى سۆيۈندۈر، بەس ئەمدى سۆزۈڭ.

4399 نېمىنى تىلىسە، بەرگىن سەن تۇگەل،
ئۇلارنىڭ تىلىدىن ئۆزۈڭ سېتىۋال.

لەللىك يەتىنجى باب

دېھقانلار بىلەن مۇناسىۋەتكە بولۇش باياندا

4400 يەنە بىر گۈرۈھ ئۇ دېھقانلار ئېرۇر،
بۇلار بەك كېرەكلىك كىشىلەر تۇرۇر.

4401 بۇلار بىرلە ھەم سەن قوشۇل ۋە قېتىل،
گېلىڭ توغرىسىدا سقىلماي تىرىل.

4402 پۇتۇن جېنى بارغا بېرۇر پايدىنى،
تاپار ھەممە ئاندىن يېمەك تەمىنى.

4403 پۇتۇن جېنى بار ئاچ بولۇر ھەم تويۇر،
تىرىك بولسىلا ئاڭا موھتاج ئېرۇر.

4404 ساڭا ھەم، شۇبھە يوق، كېرەك بۇ كىشى،
پۇتەركىم، ئۇنىڭلە گېلىڭنىڭ ئىشى.

4405 ئاشۇلار بىلەن ھەم قوشۇل، ئەي قاياش،
گېلىڭ پاك بولۇپ ھەم ھالال بولغاي ئاش.

4406 نېمە دەر ئىشىتكىن تەقۋالار بېشى،
پۇتۇن ئىشنى تەدبىرلە قىلغان كىشى.

4407 ئىنچىكە ۋە تۇز يول تۇتاي مەن دېسەڭ،
ئەي پاك دىل، بولۇر گالغا ھالال يېسەڭ.

4408 بولاي تەقۋادار مەن دېسەڭ بەلگىلىك،
گېلىڭنى، ئېگىننى ھالال ئەتكۈلۈك.

4409 دېسەڭ باي بولايىن، پېقىر بولمايىن،
تىرىشقىن، سەن ھەرگىز زىنا قىلمىغىن.

4410 بولۇشنى تىلىسەڭ ئۆزۈڭ قەدىرلىك،
پاساتتىن يىراق قاچ، ئى خۇلقى سىلىق.

4411 تۇپىڭ ـ يىلتىزىڭنى پاساتلىق قىرار،
بۇ ياخشى ئىزىڭنى پاساتلىق بۇزار.

4412 سائادەتنى تاپقان پاساتتىن قاچار،
ھەر ئۆچكەن ئوتنى بۇ پاسات ياندۇرار.

4413 ئەجەب ياخشى دەپتۇ سىلىق خۇيلۇق ئەر،
بىلىم بىرلە ئىشقا قولى يەتكەن ئەر؛

4414 پاساتنىڭ يېنىغا يېقىن بارمىغىل،
پاسات نەدە بولسا خارلىق شۇندا، بىل.

4415 پاسات بىرلە دۆلەت تۇرالماس، قاچار،
تۇنەپ ئۆتسە مېھمان، سەن تاڭ قالمىغىل.

4416 بۇ دېھقان كىشىلەر بولۇر قولى كەڭ،
خۇدا بەرگىنىدىن تۇتار دىلنى كەڭ.

4417 نەسىبە ئالۇرلار تۇمەنمىڭلىغان
يۇرۇرچى يەر ئاشنى، ئۇچقانلىرى دان.

4418 بۇلارغا قوشۇلغىن، قېتىلغىن ئۆزۈڭ،
قىلىپ ياخشى سۆزنى، ئوچۇق تۇت يۈزۈڭ.

ئالتىنچى باب

سودىگەرلەر بىلەن مۇناسىۋەتكە بولۇش بايانىدا

4419 بۇنىڭدىن كېيىنكى تىجارەتچىدۇر،
قىلىپ ئال ـ سات ئۇ تىنماي پايدا تاپۇر.

4420 جاھاننى كېزىرلەر تىرىكلىك تىلەپ،
ئەقىل، كۆڭلىنى بىر خۇداغا ئۇلاپ.

4421 ئۇلارغا قوشۇل، قىل كېلىش ھەم بېرىش،
نېمە ئىستىسە بەر، ئېلىش ھەم بېرىش.

4422 ئۇلاردا بولۇر بۇ جاھان ئارزۇسى،
خەلق كۆركى، سەرخىل جىمى ياخشىسى.

4423 شەرقتىن ـ غەربكە يۈرۈپ ئايلىنۇر،
تىلىكىڭ نە ئەرسە ساڭا كەلتۈرۈر.

4424 تۇمەن خىل خەزىنە، جاھان تاڭسۇقى،
ئۇلاردا بولۇر، ئەي بىلىملىك سېخىي.

4425 ئەگەر كەزمىسە سودىگەرلەر جاھان،
قارا قاما جۇۋا كىيەتتىڭ قاچان؟

4426 توزۇتماس بولسا چاڭ قىتان كارۋىنى،
قەيەردىن كېلەتتى تۇمەن خىل ئاغى؟

4427 كېزىپ گەر سودىگەرلەر يۈرمىسە ئىدى،
بۇ ئۇنچە تىرىقنى كىم كۆرەر ئىدى؟

4428 ساناۋەرسەم ئەمدى مىسال تۇگىمەس،
ئۇزاتماي سۆزۈمنى، قىلاي ئەمدى بەس.

4429 تىجارەتچى ھەممە مۇشۇنداق تۇرۇر،
ئېچىپ سەن ئىشىكنى، قوشۇلساڭ بولۇر.

4430 تىرىش سەن، ئۇلارنى تولا ياخشى تۇت،
كېتەر ياخشى نامىڭ يىراقلارغا، پۇت.

4431 شۇلاردۇر جاھانغا ئېتىڭ يايغۇچى،
يامانۇ ـ ياخشىنى ھەم تارقاتقۇچى.

4432 ساڭا ئاز ـ تولا گەر ئۇ قىلسا سوۋغات،
جاۋابەن سۆيۈنچلۈك قىلىپ سەن ئۇزات.

4433 زىغىرلاپ ھېسابلار زەرەر ـ پايدىنى،
قوشۇلساڭ، نەزەردە تۇتقىن سەن بۇنى.

4434 نېمە دەر، ئىشىتكىن، جاھان كەزگەن ئەر،
بېشىدىن كۆپ ئىشلار كېچىپ ئۆتكەن ئەر:

4435 تىلىسەڭ ئېتىڭنى جاھانغا يېيىش،
مۇساپىرنى ياخشى كۈتۈشكە تىرىش.

4436 ئاتالماق تىلىسەڭ ئۆزۈڭ بەلگىلىك،
سودىگەرگە ياخشى نەسىپ بەرگۈلۈك.

4437 تىلىسەڭ ئۆزۈڭگە ياخشى ئات، ئوغۇل،
مۇساپىر ۋە كارۋان ئۈچۈن ياخشى بول.

4438 بۇ ياڭلىغ قېتىلغىن سودىگەر بىلە،
ياشا ياخشى ئاتلىق بولۇپ سەن كۆلە.

چارۋىچىلار بىلەن مۇناسىۋەتنى بولۇش بايانىدا

4439 بۇلاردىن كېلەر سوئال بۇ چارۋىچىلار،
پۈتۈن يىلقىلارغا بولۇر باشچىلار.

4440 بۇلار بەك ئاق كۆڭۈل، چىن راستچىل ئېرۇر،
كىشىگە يۇكىنى يۇكلىمەس بولۇر.

4441 يېمەك ـ كىيمەك، ئۇلاغ ـ ئات، ئايغىر ۋە يۇك
توشۇرچى بۇلاردىن چىقار بەلگىلىك.

4442 قىمىز، سۈت، يا يۇڭ، ياغ، قېتىق يا قۇرۇت،
بىسات يا كىگىز ھەم ھۈزۈر ئۈيگە تۈت.

4443 بۇلاردۇر پايدىلىق كىشىلەر تامام،
تولا ياخشى كۆرگىن ئۇلارنى بوتام.

4444 قېتىلغىن، قوشۇلغىن، يېگۈز ھەم ئىچۈر،
دۇرۇسلۇق ئىچىدە تىرىكلىك كەچۈر.

4445 نېمە سوراسا بەرگىن، كېرەك بولسا ئال،
ئۇلار ھىيلە بىلمەس، كۆردۈم ئۇشبۇ ھال.

4446 بۇلاردىن تىلمە بىلىم يا يوسۇن،
مىجەزى ئېرۇر تۈز، ئەي خۇلقى پۈزۈن.

4447 ئۇلارغا قوشۇلساڭ، ئۆزنى تۈتۈپ ئال،
بۇلاردۇر يوسۇنسىز، ئۇسۇلسىز، قوپال.

4448 سۆزۈڭنى ياخشى قىل، ئاداش بولمىغىل،
بۇ ئاددىي كىشىلەر، بىلىمسىز، جاھىل.

4449 تولا ياخشى دەپتۇ قانۇن تۈزگۈچى،
خەلققە قوشۇلۇپ سىناپ بىلگۈچى:

4450 بىلىمسىزنى ئارتۇق يېقىن تۇتمىغىل،
قىلۇر قىلماس ئىشنى، يېقىن تۇتسا، بىل.

4451 بۇنىڭدىنمۇ ياخشى ئېيتمىشتۇر بىلىك،
بىلىم بىرلە ئىشقا تەگكۈزگىن ئېلىگ:

4452 تۇت ئۆزۈڭنى، بىلىمسىزگە بولما يېقىن،
ياشار بەخت ئىچىدە تۇتسا ئەر ئۆزىنى.

4453 قوپالدۇر بىلىمسىز سۆزى، خۇلقى ھەم،
يىراق تۇر، تېزىپ يۇر بىلىمسىزلەردىن.

4454 شۇ ياڭلىغ بولۇرلار بۇ چاڭچىلار،
قوشۇلساڭ، سۆزۈم ساڭا يولچى بولار.

4455 ياشاپ قانداق، ھەسسە ئېلىشنى نېچۈك
بايان قىلدىم، ساڭا بۇنى بەلگىلىك.

4456 يەنە بىر گۈرۈھ ئۇ ھۇنەرۋەن ئېرۇر،
تىرىكلىك يولىدا ھۇنەرلەر قىلۇر.

4457 كېرەكلىك كىشىلەر يەنە بۇ ساڭا،
بېرۇر پايدا يېگىت، يېقىن بول ئاڭا.

4458 تۆمۈرچى، ئۆتۈكچى، يەنە تېرىچى،
يا سىرچى، بويياقچى، يا ئوقچى، ياچى.

4459 بۇ دۇنيا زىننىتى بۇلاردىن بولۇر،
جاھاندا تاڭ ئىشلار بۇلاردىن كېلۇر.

4460 ساناۋەرسە كۆپتۇر، سۆزۈم ئۇزىرار،
ئۇزەي مەن سۆزۈمنى، ئۆزۈڭ سەن ئاڭقار.

4461 ئاشۇلار بىلەن ھەم قوشۇل ۋە قېتىل،
ئۇلارنى سۆيۈندۈر، سۆيۈنچىتە تىرىل.

4462 ئىشىڭنى قىلسا، ئىش ھەققىنى تېز بەر،
يېگۈزگىن، ئىچۈرگىن، ئاشنى كەڭرۇ بەر.

4463 ئەيىب قىلمىسۇنلار سېنى خەلق ئارا،
ئېتىڭ بۇزۇلمىسۇن، مۇڭا خوپ قارا.

4464 يەنە ياخشى دەپتۇ بىلىملىك، سۆزۈك،
خەلقە كۆيۈمچان ۋە كۆڭلى تۇزۇك؛

4465 تىرىكلىك تىلىمە، ياخشى نام تىلە،
كىرەك ياخشى نام بۇ تىرىكلىك بىلە.

4466 ئۆزۈڭ ئۆلسەڭ ئاخىر بۇ نامىڭ قالۇر،
ئېتىڭ ياخشى بولسا هايات تەم بېرۇر.

4467 يامانلىق بىلە كىم ئېتىن داغلىسا،
ئاڭا ياخشىراقتۇر تىرىك تۇرمىسا.

4468 هايات دەسمايىدۇر، تىلە ياخشى ئات،
يامانلىق قىلما، ياخشى بول ئۆمۈر بار.

4469 بۇلاردىن كېيىنكى پېقىرلار ئېرۇر،
قىلىپ ياخشىلىقلار، يېگۈز ھەم ئىچۈر.

4470 ئۇلاردۇر دۇئاچى ساڭا، ئەي قاياش،
تولا ياخشى نەرسە دۇئا، ئەي ئاداش.

4471 تىلىمە ئۇلاردىن جاۋابقا تاۋار،
جاۋابەن بېرۈر جەننەت پەرۋەردىگار.

* *

4472 شۇدۇر ئەلدە تۇرلۇك قوشۇلغۇ كىشى،
ئىشىك بولسا ياكى ئۇلارنىڭ ئىشى،

4473 كۆيۈمچان بولۇپ ھەل قىلسا ئىشىن گەر،
ساڭا ھەم يېقىنلاپ كېلەر كىشىلەر.

4474 ئىككى ئالەمدە ياخشى بولۇرسەن ئۆزۈڭ،
ئېتىك ياخشى بولغاي، تارالغاي ئۇنۇڭ.

4475 ئەگەر ئۆيلىنىشنى خالساڭ ئۆزۈڭ،
تاللىۋال خىلىنى، ئىتتىك قىل كۆزۈڭ.

4476 تېگى ياخشى بولسۇن تۇخۇم ھەم ئۇرۇق،
ئۇياتچان ۋە تەقۋا ئۆزى بەك ئېرىڭ.

4477 تىرىش، ئۆي قىزىنى ئال، قول تەگمىگەن،
سېتىكتىن بۆلەك ئەر يۈزىن كۆرمىگەن.

4478 سېنىلا سۆيۈپ، باشقىنى بىلمىگەي،
يارامسىز، قىلىقسىز ئىشلار قىلمىغاي.

4479 خوتۇن ئالساڭ ئالغىن ئۆزۈڭدىن تۆۋەن،
ئېسىلما ئېگىزگە ئەسىر بولۇرسەن.

4480 ئىشىتكىن، نېمە دەر سىنىغان كىشى،
سىنىغان كىشىنىڭ پىششىقتۇر ئىشى:

4481 خوتۇن ئالساڭ ئالغىن، تۆۋەن، توغرىنى،
سۆيۈنچ بىرلە ئۆتكەي ھاياتىڭ كۈنى.

4482 چىرايلىقنى دېمە، خۇلقى ئۇزۇن دە،
كى خۇلقى ياخشى بولسا، يورۇتقاي سېنى.

4483 خوتۇن ئالما، ئالساڭ ئۆز تېڭىنى ئال،
ئەي، ئەرلەر ئەرى، سەن تەقۋادارنى ئال.

4484 گۈزەل خۇينى ئىستە، ئاختۇرما جامال،
خۇيى ياخشى بولسا، تاپار ئۇ كامال.

4485 گۈزەللىك قىدىرغان ئايا سەن ئىنسان،
ئۇنى قوي، يۈزۈڭنى قىلما زەپىران.

4486 دېسە كىم ئۆيلىنەي، ئەي ئەرلەر بېشى،
ئالار شۇ تۆت خىلدىن بىرىن ئۇ كىشى:

4487 بىرى، باي خوتۇننى ئالماقنى ئىستەر،
ئۇ بىرسى، چىرايلىق ئۇچۇن كۆز تىكەر.

4488 يەنە بىرسى، ئېسىل نەسەبلىك تىلەر،
ئۇلۇغلۇق ئېتىغا قۇۋانىپ يۈرەر.

4489 بىرى، ئىستەر نەپىس، تەقۋادارىنى،
ئۇنى تاپسا باغلار ئاڭا كارىنى.

4490 بۇلارنىڭ ئوبدىنىنى مەن ئېيتاي ساڭا،
ئالۇر بولساڭ خوتۇن، قۇلاق سال ماڭا:

4491 ئايا باي خوتۇنغا ئىنتىلگۈچى جان،
ئەسىر بولما ئاڭا، ئەي ئالىم ئىنسان.

4492 ئۇ مالغا سۆيۈنۈپ، تىلىن ئۇزارتۇر،
ئۇنىڭ رايى سېنى ھەر كويغا سالۇر.

4493 گۈزەلنى تىلىگەن، ئەي ئەر ياخشىسى،
ئۇنى ئالساڭ ياغار ئەلنىڭ كۈلكىسى.

4494 چىرايلىق ئايالنى پۈتۈن خەلق سۆيەر،
ئۇنى تەڭرى پەزلى ساقلىسا مەگەر.

4495 ئەي ئەسلى بۇيۇككە ئىنتىلگۈچى سەن،
ئۆمرۈڭنى خار ئەتمە بۇنىڭلىق بىلەن.

4496 ئۇرۇق ـ نەسلى بۇيۇكنىڭ سۆزى ھەم تىلى
ئۇزۇندۇر، بولما سەن خوتۇنىڭ قۇلى.

4497 ئەي تەقۋادار خوتۇننى ئىستەر بەگزادە،
تېپىلسا ئۇ، بولغاي تۆت شەرت ئىپادە.

4498 تېپىلسا تەقۋادار ياخشى بىر چىشى،
غەنىيمەت بىلىپ ئال، ئەي ياخشى كىشى.

4499 تىلەك بايلىق ئولسا، بېرۈر مال يىغىپ،
بېيىتقاي سېنى ئۇ قىزىل يۈز قىلىپ.

4500 دۇرۇس خۇيلۇق ئولسا، گۈزەللىك كېلۈر،
خوتۇنىڭ كۆركى ئەخلاق، بىلىملىك بىلۈر.

4501 ئېرىڭ، تەقۋا بولسا، ئۇ ئېسىل بولۇر،
قالغان ئۆچ نەرسىمۇ ئۇندا تېپىلۇر.

4502 ھېكىم سەن، بىر تەقۋا خوتۇن ئىستىگىل،
ئۇ بولسا، بولۇر جەم بۇ تۆت شەرتمۇ، بىل.

4503 تېپىلسا ئەگەرچە بۇ ياڭلىغ چىشى،
تىرىش، قىلما زايە، ئەي باتۇر كىشى.

ئاتمىش تۆچىنچى باب

بەرزەنتلەرنى قانداق تەربىيەلەش بايانىدا

4504 تۇغۇلسا ساڭا ئاي كەبى قىز ـ ئوغۇل،
ئاڭا تەربىيەچى سەن ئۆزۈڭلا بول.

4505 ئېرىغ ياخشىنى ئال ئىنىكە قىلىپ،
ئوغۇل ـ قىز ئۆسەر پاك ۋە ساغلام بولۇپ.

4506 ئوغۇل ـ قىزغا ئۆگەت بىلىم ھەم ئەدەپ،
بېرۇر بۇ ئاڭا ئىككى دۇنيادا نەپ.

4507 ئوغۇلنى ئۆيلەندۇر، قىزنى ئەرگە بەر،
ياشا دەرد ـ ئەلەمسىز، ئايا قۇتلۇق ئەر.

4508 پەزىلەتنى قويماي ئوغۇلغا ئۆگەت،
ئاڭا مال بەرگۈسى يىغىپ پەزىلەت.

4509 ئوغۇلنى بىكار ـ بوش يۈرمە سەن قويۇپ،
بىكارچى بولۇر ئۇ لاغايلاپ يۈرۈپ.

4510 قىزىڭ ئۆيدە ئەرسىز ئۇزاق تۇرمىغاي،
ئۆلەرسەن پۇشايماندا سەن ئاغرىمايى.

4511 ئايا قولداش، ئاداش سۆز ئېيتاي كېسىپ،
تۇغۇلماس بولسا قىز، يا ئۆلسە كېتىپ.

4512 تۇغۇلسا، ئاڭا ياخشى يەرنىڭ تېگى،
ئۆيى بولسا قوشنا ئۆلۈك گۆرلۈكى.

4513 خوتۇنغا بول ئۆيده دائىم كۆزەتچى،
تېشىدەك بولالماس چىشىنىڭ ئىچى.

4514 ئۆيگه يات كىرمىسۇن، چىقمىسۇن خوتۇن.
ئاڭا چۈشسه يات كۆز، بۇزۇلغاي پۈتۈن.

4515 كۆزۈڭ كۆرمىسه گەر، تەلپۈنمەس كۆڭۈل،
كۆزۈڭ كۆرسه، كۆڭلۈڭ ئاغار، ئەي ئوغۇل.

4516 كۆزۈڭنى كۆزەتكىن، كۆڭۈل تارتمىغاي،
كۆڭۈل تارتمىسا، ئۆز ئەسىر بولمىغاي.

4517 ئايال ـ ئەر بولمىسۇن ھەرگىز ھەمداسخان،
ئەگەردە قوشۇلسا بۇزۇلغاي مىزان.

4518 خوتۇننى قويمىغىن سىرتقا چىققىلى،
يوقاتقاي چىقسا گەر دۇرۇسلۇق يولى.

4519 خوتۇننىڭ ئەسلى گۆش، كۆزەتمەك زۆرۈر،
كۆزەتمەي قويارسەن، ئۇ گۆش بۇزۇلۇر.

4520 ئەزىز كۆر خوتۇننى، نېمە دېسە بەر،
ئۆيۈڭ ئىشىكىن ئەت، يولاتمىغىن ئەر.

4521 ۋاپا يوق بولاردا ئەزەلدىن بېرى،
نە كۆرسە، دىلىمۇ ئاغار ئۇسېرى.

4522 ئۇ گويا جاپادا يېتىلگەن ياغاچ،
يېمىشى زەھەرلىك، ئاڭا بولما ئاچ.

4523 نەچە مىڭ جەسۇر ئەر يىگىتلەر ئۆزى،
خوتۇنلار تۇپەيلى قۇرۇدى يىلتىزى.

4524 تالاي ئابرۇيلۇق قىزىل يۈزلۈك ئەر،
خوتۇنلار تۈپەيلى ئۆزى بولدى يەر.

4525 تۈمەنمىڭ ئاتاقلىق باھادىرلارنى،
خوتۇنلار تىرىك يەرگە كۆمدى ئۇنى.

4526 كۆزەتكىلى بولسۇن نېچۈكمۇ تۈتۈپ،
كۆزەتسۇن كۆزەتچى خۇدالا ئۇتۇپ.

تاڭمش تۆنتىچى باب

خىزمەتچىلەر بىلەن قانداق مۇئامىلە قىلش بايانىدا

4527 يەنە ياخشى تۇتقىن بۇ خىزمەتچىنى،
يېمەك ـ ئىچكۈ بەر، قىل پۈتۈن ئەگىنىنى.

4528 كۈچىگە مۇناسىپ يۈكلە سەن يۈكىن،
سېنىڭدىن سورايدۇ خۇدا ھېسابىن.

4529 تولا ئارتۇق ئەمگەك يۈكلىمە ئاڭا،
غەزەپ قىلغۇسى ھەق بۇنىڭلە ساڭا.

4530 ئۇلارمۇ تامامەن خۇدانىڭ قۇلى،
زۇلۇم ئەيلەپ ئاچما جەھەننەم يولى.

4531 ئۇلۇغسەن، ئۇلار بولدى سەندىن كىچىك،
كىچىككە ئۇلۇغلار رەھىم ئەتكۈلۈك.

4532 ئۇلۇغ بولدۇڭ ئەرسە كىچىك تۇت كۆڭۈل،
ئۇلۇغقا كىچىكلىك يارىشۇر، ئوغۇل.

4533 ئەقىللىك نېمە دەر ساڭا، ئاڭلىغىن،
ئەي دانا، بۇ سۆزگە ئەمەل ئەيلىگىن:

4534 يەگ ئولساڭ ۋە ياكى خەلقە ئۇلۇغ،
ئۆزۈڭنى مۇلايىم، كىچىك تۇتقۇلۇق.

4535 ئۆزۈڭنى ئونتۇما، ھەق يولدىن ئازما،
كېلەر بەخت يولىغا سەن سالما توسۇق.

4536 ئۆيۈك ـ مۇلكۈڭنى پاك ـ ئېرىغ تۇت هامان،
ئايا مەرد، كېلەر بەخت ساڭا هەر زامان.

4537 ئېشىك، تۈز ـ نېنىك ۋە چېيىك كەڭرى قىل،
ئېتىك ياخشى بولۇپ، بەختىك كېلەر، بىل.

4538 كىرىمگە يارىشا چىقىم ئەيلىگىن،
چىقىم بولسا، دەرهال قىل كىرىم يولىن.

4539 ئېلىمغا ـ بېرىمگە يۈمشاق ياخشى بول،
بولۇر هەر زامانكىم، ساڭا ئوچۇق يول.

4540 قولۇڭ قىسقا بولۇپ قالسا بىر ۋاقىت،
زارلانما كىشىگە، ئەي باتۇر يىگىت.

4541 ئۇنى دوست ئاڭلىسا، قولۇڭ تۇتمىغاي،
ساڭا دوست ئەمەسلەر كۆلۈپ تىنمىغاي.

4542 كۆرەر خار سېنى دوست، قولداش يا قاياش،
ئۇنىڭ ئاغرىقىدىن بولۇر دىلىڭ غەش.

4543 كىشى ياخشىسىغا قوشۇل هەم قېتىل،
كىشى بول، كىشىلەر ئارا سەن تىرىل.

4544 قوشۇپ مال بىراۋغا سەن بولما شېرىك،
قىزىل رەڭگىڭ بولۇر پۇشماندا سېرىق.

4545 ئۆيۈڭنى يېقىن سالما چوڭ يولغا سەن،
ئۇنىڭدىن هەزەر قىل، زەرەر كۆرىسەن.

4546 تاشار دەريا يا بەگنىڭ بولما قوشنىسى،
يېقىن تۇرما ھېسارغا ئەقىل ئىگىسى.

4547 بۇ ئۇچ قوشنىلىقتىن ساقا پايدا يوق،
زىيان تەگسە ئۇنى توسار چارە يوق.

4548 ئۆي ئالماق تىلىسەڭ، قوشنىغا قارا،
يەر ئالماق تىلىسەڭ، سۇيىنى سورا.

4549 يامانغا قوشۇلماي ئامانلىقتا تۇر،
بولۇپ تۇز خۇلق، ئارغىماقتەك يۈگۈر.

4550 قانائەت قىل بارغا، بەگ ئاتىنى ئال،
قويۇپ ئەندىشىنى، ياشا سەن خۇشال.

4551 ئۆلۈمنى ئۇنتۇما، ئويغاق تۇت ئۆزۈڭ.
ئىگەڭنى ئۇنتۇما، ئېچىلغاي كۆزۈڭ.

4552 سۆزۈڭنى قىل ئويلاپ، غېمىڭ ئاشمىغاي،
زايە قىلما ۋاقتىڭ، پۇشمان بولمىغاي.

4553 غۇرۇرلانما ئارتۇق، لاۋزا بولۇرسەن،
بېخىل بولما ئارتۇق، تىلغا قالۇرسەن.

4554 مۇلايىم كۆڭۈل ئەر، ئىشىت نېمە دەر،
كىشىلىكنى قىلغىن كىشىلىك قەدەر:

4555 ئۆزۈڭ ياخشى ئاتلىق بولاي مەن دېسەڭ،
سېخىيلىق قىلىشقا تىرىش تۇرۇپ يەڭ.

4556 قىلاي قۇل دېسەڭ ھۆر كىشىنى ئۆزۈڭ،
سېخىي بول، تاراتقىن مېلىڭنى ئۆزۈڭ.

4557 بېشىم كۆككە يەتسۇن دېسەڭ سەن تۇرۇپ،
بىلمىلە ئورۇنلا ھەر ئىشنى كۆرۈپ.

4558 جاھانغا يېيىلسۇن دېسەڭ سەن ئېتىڭ،
مۇساپىرنى كۈتكىن، تارار شۆھرىتىڭ.

4559 ھۈزۈرنىڭ ئىچىدە يولاي مەن دېسەڭ،
غەپلەتنى تاشلا، ئەي مۇلايىم، ئۆزەڭ.

4560 ئەگەر مەقسەت ئېرۇر ھەققە ئىبادەت،
ئىشىك ياپ، بۇ نەپسكە يەرمە سەن مەدەت.

4561 دېسەڭ ياخشىلىققا ئالاي مەن يېتىپ،
بۇ نەپسنى قىسىپ تۇت، ھەۋەسنى بېسىپ.

4562 نە ياخشى دېمىشتۇر تەقۋا تۇتقۇچى،
ئەمەل قىل مۇڭا، ئەي تەۋرەپ تۇرغۇچى:

4563 بۇ نەپسىڭ يەرمە سەن تىلەك ئارزۇسىن،
تىلەك تاپسا يەيدۇ ئىگىسى بېشىن.

4564 ئاڭا ياخشى قىلسا، يامانلىق قىلۇر،
يامانلىق قىلىنسا، ئۇ بويۇن ئېگۈر.

* *

4565 ئۇزۇپ سۆز ئۆگدۈلمىش، دېدى: ئەي قاياش،
ئاۋام خۇلقى شۇنداق ئېرۇر، ئەي ئاداش.

4566 دېدىم مەن بۇنى ئەمدى، ئىشتىتىڭ ئۆزۈڭ،
بۇنى ئۇقساڭ، ئولماس بۆلەكچە سۆزۈڭ.

ئودغۇرمىشكە ئۆگدۈلمىشكە سۆزلىگى

4567 جاۋابەن ئودغۇرمىش دېدىكى: بۇ سۆز:
تولۇق ئاڭلىدىم مەن، ئايا كۆڭلى تۈز.

4568 يانا بىر سۆزۈم بار مەن ئېيتاي ساڭا،
ئۇنى بەرگىن ئېيتىپ، ئېچىپ سەن ماڭا.

4569 ئۆزۈم مەن قوشۇلسام كىشىلەر بىلە،
بېرىشىم، كېلىشىم كېرەكتۇر كۆلە.

4570 مېنى شۇبھىسىزكى، چايغا چاقىرۇر،
قىچقىرسام مەن ئۇندەپ، ئۇلارمۇ كېلۇر.

4571 بېرىپ چايغا قانداق، نېچۈك يەيمەن ئاش،
ئۇلارنى نېچۈك ھەم قىچقىراي، ئاداش؟

4572 ئوچۇقچە بايان قىل ماڭا ھەم بۇنى،
بۇ ئىشتىن ئالاي مەن تېگىش ھەسسىنى.

ئاتمىش بەشىنچى باب

ئۆگدۈلمۈشنىڭ ئودغۇرمىشقا زىياپەتكە بېرىش قائىدە ـ يوسۇنلىرىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا

4573 جاۋابەن ئۆگدۈلمىش دېدى: بۇ ئىش ھەم
كېرەكلىك ئېرۇر، ئەي قېرىنداش، دېسەم.

4574 چاقىرغان كىشىنىڭ كۆپتۈر خىللىرى،
بولۇر خىلمۇخىل ھەم زىياپەت تۈرى.

4575 ئۇلاردىن بىرىكسەم، نىكاھ تويى ئول،
يا سۈننەت تويى يا تۇغۇلسا ئوغۇل؛

4576 يا تەڭتۈش قىچقىرغاي يا قولداش، ئاداش،
چوڭ ـ كىچىك، يېقىنلار ۋە ياكى قاياش؛

4577 يا ئۆلگەن كىشىگە نەزىر ئاتماق،
يا ئۆسكەچ مەرتىۋە، ياتقا ئاش تارتماق.

4578 بىلىش لازىم بۇلاردىن قايسىسىغا
بېرىش ۋە ياكى بارماسلىقنى تەڭلا.

4579 ئاداش، قولداش، قاياش، دوستلار ئېشىنى
يېمەك لازىم بېرىپ، كۆرگەچ ئەشىنى.

4580 زىياپەتتە ياتقا قاراپ تۇرغۇلۇق،
ئاش ئازمۇ ياكى كۆپ دەققەت قىلغۇلۇق.

4581 يېقىن قوشنا ساڭا بەرسە زىيادەت،
ۋە يا تەكرىلىك دوست گەر قىلسا دەۋەت؛

4582 ئۇلارغا ھېرىپ سەن، سەن ئالغىن كۆڭۈل،
سۆيۈندۈر ئۇلارنى، سۆيۈن، ئەي ئوغۇل.

4583 ئەگەر خاس زىيادەت ئاتاركەن ساڭا،
يەپ ئاشنى خۇشال قىل، ھېرىپ سەن ئاڭا.

4584 بۇلاردىن تاشقىرى بولسا زىيادەت،
بارماسلىق تۇزۇكرەك، دىل چەكمىگەي دەرد.

4585 كى ئۇندا يېرىم ـ يارتا بولۇپ ئولتۇرۇق،
دىلىڭ رەنجىپ قالۇر، ئەي ئېسىل ئۇرۇق.

4586 يا مەستىلەر تۇتۇشۇپ جېدەل باشلىغاي،
ئېشىڭ سىڭمىگەي ھەم دىلىڭ ئاغرىغاي.

4587 دېمەك بىر تويۇم ئاش ۋە ئىچكۈنى دەپ،
ھېرىپ خار ئەيلىمە ئۆزۈڭنى كۈچەپ.

4588 نېمە دەر ئىشتىكىن، گېلىن يىغقۇچى،
ئۆزىنىڭ گېلىغا ئىگە بولغۇچى:

4589 گېلىڭنى كۆزەتكىن، بولما پەسكەش ئەر،
دەپ گالىنى كىشىگە قۇل بولما، يېتەر.

4590 تولا كۆردۈم ئەمدى ئەزىر كىشىلەر،
گېلىنى يىغالماي بولۇپ كەتتى يەر.

4591 تولا كۆردۈم ئەلدە چوڭايغانلىنى،
ئەسىر ئەتتى گېلى، يەر قىلدى ئۇنى.

4592 تولا باينى كۆردۇم قىلىپ گال ئەسىر،
ئۆزى كۆپ بۇلغىنىپ بولۇشتى يېقىر.

4593 گېلىڭغا ئەسىر بولما، ئەي نەپسى چوڭ،
ئەسىر بولساڭ، تېپىلماس قۇتۇلۇش يولۇڭ.

4594 قايۇ تۇرلۇك ئاشقا بارار ئىكەنسەن،
يېگىن ئاندا ئاشنى ئەدەپ بىلەن سەن.

4595 يوسۇنسىز، ئەقىلسىز، قىلىقسىز كىشى،
يوسۇنلۇقنى كۆرسە، گاڭگىرار بېشى.

4596 سېنىڭدىن ئۇلۇغ ئاشقا سۇنسا قولىن،
يوسۇن شۇكى قولۇڭنى ئۇزارتقىن كېيىن.

4597 سۇنۇلغاي بىسمىللا بىلەن ئوڭ قولۇڭ،
بولۇپ بەرىكەت يېمەكتە، بېيىسەن ئۆزۇڭ.

4598 كىشىنىڭ ئالدىدىن لوقما ئالمىغىن،
نېمە بولسا ئالدىڭدا شۇنى يېگىن.

4599 پىچاقنى چىقارما، غاجىما سۆڭەك،
بولۇپ كەتمە چاپقاق، تۇزۇت قىلما بەك.

4600 توق ئولساڭمۇ قانچە يېگۈلۈك ئۇ ئاش،
ئېشىلە كىشىگە ھۆرمەت قىل، ئاداش.

4601 يېمەكلەرنى چىشلەپ ئۇششاق چاينىغىل،
قىزىق ئاشنى ئاغزىڭدا پۈدىمگىل.

4602 سۆرۈنمە يېمەكتە داستىخانسىرى،
تۆزەت خۇلق، كەتمىسۇن كىشى پەيزلىرى.

4603 يوسۇنسىزلىق شۇدۇر، يوسۇنلۇق يۇرى،
يوسۇنسىز كىشىنىڭ يېتەر زەرەرى.

4604 تولا ياخشى ئېيتقان يوسۇنلۇق كىشى؛
يوسۇن بىلسە ئىنسان بولۇر تور بېشى.

4605 پۈتۈن نەرسىنىڭ تەرتىپ ـ يوسۇنى بار،
يوسۇنلۇق بولسا ئەر، يۇرى نۇرلىنار.

4606 يوسۇن ـ قائىدە ئۇقماس قىلمىقسىز كىشى،
كىشىگە قوشۇلسا، تۆزەلمەس ئىشى.

4607 غەزانى زوق بىلەن يېگىن قول سۈتۈپ،
كۆرۈپ ئۆي خانىمى سۆيۈنسۇن تۇرۇپ.

4608 كىشى قىلسا مېھمان سېنى ئەمگىتىپ،
زايە قىلما ئەمگىكىن سەن رەنجىتىپ.

4609 دۇرۇس سۆزلىمىش، كۆر، بىر كۆڭلى بىدار،
بۇ سۆز كۆپ مەنىلىك ھەم تولا رەڭدار:

4610 كىشى كۆڭلى نازۇك گويا شىشىدۇر،
كۆزەت بەك، قوپال سۆز قىلما، ئۇ سۇنۇر.

4611 كىشى كۆڭلى سۇنسا، تەم ـ لەززەت كېتۇر،
يېقىنلىق تۈگەپ ھەم نەپئى كېسىلۇر.

4612 يېقىنلىق تىلسەڭ كۆڭۈلنى ئايا،
كۆڭۈل قالسا بولغاي يېقىنلىق زايا.

4613 غەزانى يە ئۆلچەپ، يېمە تولا كۆپ،
ئاقىل بەر ئەزىز سۆز ئېيتتى بۇڭا خوپ:

4614 تولا يېگۈچىنىڭ ئېشى سىڭمىگەي،
ھەزىم بولمىسا ئاش، ھەر يان ئاغرىغاي.

4615 كېسەل گالدىن كەرەر، ئۇنى چىڭ كۆزەت،
يېگەن ئاشنى تەڭشەپ، ئاز ـ ئاز يە پەقەت.

4616 كېتەر كۈچ ئەگەر قىلسا ئاغرىق ھۈجۈم،
ئۇنى ئەملەتمەسەڭ، ئالدىرىتار ئۆلۈم.

4617 يەنە ياخشى دەپتۇ داۋاچى ھېكىم،
ھېكىملەر سۆزىنى يامان دەيدۇ كىم؟

4618 كېسەلدۇر ئۆلۈمنىڭ باش خەۋەرچىسى،
كىشى ئاغرىدىمۇ، ئۆلۈم قوشنىسى.

4619 كېسەلدۇر بالا ـ مېھنەت، ئۆلۈم جارچىسى،
ئۆلۈم زوقسىز ئېرۇر، يوقتۇر ياخشىسى.

4620 كىشى مەن دېگۈچى ئادەم بالىسى،
كېرەك بىلسە ئىسسىق ـ سوغۇق قايسىسى.

4621 مىزاجغا ياققانىنى بىلىپ يېگۈلۈك،
مىزاجغا ياقمىسا، ئۇنى قويغۇلۇق.

4622 سوغۇقلۇقنى ئىچ ئاشسا ئىسسىق ئەگەر،
سوغۇقلۇق ئەگەر ئاشسا ئىسسىق تۇزەر.

4623 يېشىڭ ياش بولۇپ، ئۆمرۈڭ ئولسا باھار،
سوغۇقنى كۆپ ئىشلەت قېتىمڭ سوۋۇتار.

4624 يېشىڭ قىرىقتىن ئېشىپ، كۆڭ ـ ئاي بولسا كۆز،
ئىسسىق نەرسە بىرلە مىزاجىڭنى تۈز.

4625 يېشىڭ بولسا ئاتمىش، ۋاقتىڭ بولسا قىش،
ئىسسىقلىق قىل، تۇتما سوغۇقلۇقنى ئەش.

4626 قۇرۇق سوغۇق ئاشسا، ھۆل ئىسسىقنى تاپ،
بولۇر بۇ ئىككىسى ئۇنىڭغا جاۋاب.

4627 ئېشىپ بۇ ھۆل سوغۇق گەر سالسا زىيان،
ئاڭا ئىسسىق قۇرۇق بىلەن قارشىلان.

4628 سوغۇق بولسا تەبئىتىڭ ئىسسىقلىق كۆچەيت،
ئىسسىق بولسا، ئاڭا سوغۇقلۇق ئىشلەت.

4629 مىزاجىڭ ئەگەركىم بولۇر مۆتىدىل،
ئىسسىقلىق، سوغۇقلۇق ئارا چارە قىل.

4630 مىزاجنى شۇ ياڭلىغ دۇرۇس تەڭشىسەڭ،
ھاياتىڭ ئۆتەر تىنچ، ياشارسەن ئېسەن.

4631 نېمە دەيدۇ تېۋىپ، سۆزىن ئاڭلىغىن،
قوزام، مەنىسىگە ئەمەل ئەيلىگىن:

4632 مىزاجىڭنى ئېيتاي ئوچۇق ساڭا، بىل،
سېرىق، ئاق، قارادۇر ۋە ياكى قىزىل.

4633 بۇلارنىڭ بىرىسى بىرىگە يېغى،
يېغىلارنى بۇ رەڭ بىلەن ئايرىغىل.

4634 مىزاج تەڭشىمەككە ئەقىللىك كىرەك،
ياراشسا نېمە، ئۇنى يېمەكلىك كىرەك.

4635 كىشى بىرلە ھايۋان ئايرىمىسى شول:
مىزاجىغا مۇناسىپ يېسە، ئەي ئوغۇل.

4636 نېمە دەيدۇ ئاڭلا ئەمدى ئاقساقال،
ئوقۇپ تۇر بۇنى سەن، تۇرۇپ قالما چال:

4637 قىرىققا كىرىپمۇ مىزاج بىلمىسە،
تولۇق ھايۋان ئېرۇر، گەرچە سۆزلىسە.

4638 سىناپ ۋە كۆرۈپ ئەر بىلمىسە بىلىم،
ئەي پاك قەلب، بولماس ئۇنى ئىنسان دېسە.

4639 كەچمىشتىن ئېلىپ ئاڭ، خۇلق تۈزەتمىسە،
بولۇر توغرا ئۇنى بىر ھايۋان دېسە.

4640 ئۆتۈپ كۆپ زامان ئەر ھېكىم بولمىسا،
بولۇر ئادەم دېمەي، بىر ھايۋان دېسە.

4641 نە ياخشى دېمىش، كۆر، تېۋىپ ـ ئەمچىلەر.
يېسە ئاشنى ئاز، ئەر، ئېسەن ـ ساق، كۆلەر.

4642 تىلىسەڭ كېسەلسىز ئۆمۈر، ئەي تېگىن[187]،
ئېتى «ئاز يە» دېگەن دورىنى يېگىن.

4643 تىلىسەڭ ھۇزۇردا ئۇزۇن ياشىماق،
يېگىن تىل گۆشىنى، ئايا قەلبى ساق[188].

ئاتمىش ئالتىنچى باب

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا زىيابەتكە چاقىرىش قائىدىلىرى توغرىسىدا ئېيتقانلىرى

4644 قىچقىرماق بولۇرسەن ئەگەر كىشىنى،
قىچقىر، ياخشى قىلغىن كۆتۈش ئىشىنى.

4645 سېلىپ كۆرپە، داستىخان، قاچا تازا قىل،
يېمەك ـ ئىچمىكىڭنى ئوبدان خىللىغىل.

4646 غىزانى ياسا پاك، ھەم تاتلىق قىلىپ،
يېسۇن زوقى بىلەن قولىنى سېلىپ.

4647 چاقىرمىساڭ ئاشقا، قۇسۇر بىر بولۇر،
چاقىرساڭ، كۆرگەنلەر بىرىن يۈز قىلۇر.

4648 ئىلاج بار يېمەكنى شۇڭا راسلا خوپ،
يېنىشسۇن مېھمانلار پۈتۈنلەي تويۇپ.

4649 ئاداشساڭ، قاياشساڭ، يىراق يا يېقىن،
تۇز ـ ئاشقا قىچقىرغىن كۆزىتىپ ھەققىن.

4650 كېلىلىگەن كەلگەي، ئەگەر كەلمىسە،
كۆڭۈل قالمىغاي، كۆڑ ۋە ھەرنە ئېسە.

4651 بولۇر بەك يامان گال ـ بوغۇز رەنجىكى،
قالۇر ئۆلگۈچىلىك ئۆچى ھەم كېكى.

4652 دققەت قىل، يېتىشىۋېلىش تامام ھەممىگە،
يەنە تارت غەزانى كېچىككەنلىگە.

4653 يېسە ئاش كىشى سوغۇق ئىچكۈ تەڭلىگىن،
تۈگەتسە يەنە قايتا ھازىرلىغىن.

4654 نە يەردە يېمەك بولسا، ئىچكۈ ھەم كېرەك،
يېمەك بىرلە ئىچمەكنى تەڭشەش كېرەك.

4655 يېمەكلىك يار يەردە ئىچكۈ بولمىسا،
بولۇر بىر زەھەر، ئۇق، ئۇ ئاشنى يېسە.

4656 تىلىسە فۇقا[189] بەر، تىلىسە مىزاپ،
ھەسەل ـ گۈل شاراب بەر، تىلىسە جۇلاپ.

4657 بېرىش لازىم بۇلەك نېمىنى يانا،
مېنىڭدىن سورىما، بۇلەكتىن سورا.

4658 ئۇلۇغلار يەپ بولۇپ يىغىلسا يېمەك،
كىچىكلەرگە ئاندىن ئاش تارتماق كېرەك.

4659 ئاش يەتسۇن ھەممىگە، كۆرۈپ تۇر ھامان،
قېلىپ ئاچ يانمىسۇن سېنى تىللىيان.

4660 غەزادىن كېيىن تارت شېرىنلىك يېمىش،
قۇرۇق ـ ھۆل يېمىش قوي ۋە ئازراق سەمىش.

4661 يىرتىش قىل، كۆچۈك يەتسە يىرتقىن يېپەك،
بېسىلسۇن چىش ھەققى بىلەن سۆز ـ چۆچەك.

4662 ئاياغلاشسا شۇنداق زىياپەت ئىشى،
ئىشىك ئاچ، توسما سەن، گەر قايتسا كىشى.

4663 بولۇر تۆت خىل تەكلىپ قىلىنغان ئادەم،
بارۇر جايىمۇ تۆت خىل بولۇر، ئەي بوتام:

4664 بىرى، ئاشقا تەكلىپ قىلىنغان ھامان
بارۇر ۋە نە بەرسە، ئىچەر، يەر ھەر ئان.

4665 بىراق، ئۆز ئۆيىگە قىچقىرماس كىشى،
تاماقنى ئۆزىلا يېيىشتۇر ئىشى.

4666 يەنە بىرسى، قىچقىرسا ئاشقا بارۇر،
ئېشىن يەر، ئۆزىمۇ ئۆيگە قىچقىرۇر.

4667 بىرىكىم، كىشىنىڭ بارماس چېيىغا،
ئۆزى ھەم كىشىنى ئېيتماس چېيىغا.

4668 ئۆلۈك ئۇ، ئۇنى سەن تىرىكتۇر دېمە،
تىرىكلىكتە ھەرگىز ئاڭا قېتىلما.

4669 يەنە بەزىلەر بار، بارمايدۇ پەقەت،
سويۇپ قانچە مالنى، بېرۇر زىيادەت.

4670 بۇلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ ياخشىسى شۇ،
ھېكىم، ئالىم ماختىغان قىلمىقمۇ شۇ.

4671 كېرەك ئاشقا بارغىن، كېرەك بارمىغىن،
يىغىپ گالىنى ئاز يە، ئېسەن ياشىغىن.

4672 تولا يېگەن ئادەم كېسەلچان بولۇر،
سېرىق يۇز، ياداڭغۇ، ئۆزىن خار قىلۇر.

4673 مىزاجنى بىلگۈچى ئىلمى كەڭ تېۋىپ
سۆزى دەل كېلۈر، كۆر، مۇڭا ئوخشىشىپ:

4674 ئېغىزدىن كىرۈر ئاش بىلەن بۇ كېسەل،
قېرىتۇر كىشىنى يېشىدىن ئەۋۋەل.

4675 گېلىكىنى يىغىپ سەن، دائىم ئېسەن يۈر،
قىلۇر يۈزنى سولغۇن كېسەل ھەرمەھەل.

4676 شۇ ياڭلىغ بولۇر، كۆر، زىيادەت ئىشى،
زىيادەت ئۆتكۈزسۇن يا بارسۇن كىشى.

* *

4677 بۇنى سۆزلىدىم مەن، ئىشىتتىڭ ئۆزۈڭ،
يېتەر دەپ بىل ئەمدى، ئۇزارتما سۆزۈڭ.

4678 جاھان ھالى، مىجەزى، يولىدۇر شۇلار،
كىشىگە قوشۇلماق تىلىسەڭ ئەگەر.

4679 ئەي كۆڭلۈم يوروقى، ھەقىقىي يېقىن،
چۈشەن ھەم تازا ئۇق سۆزۈم مەنىسىن.

ئالتىنچى باب

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە دۇنيادىن يۈز ئۆرۈپ بارغىلى قانائەت قىلىش ھەققىدە تەپسىلاتلىرى

4680 جاۋابەن ئودغۇرمىش ئېيتتىكى: سۆزۈڭ
ئىشىتتىم، ئىشىت قايتا بۇ سۆز ئۆزۈڭ.

4681 كىمكى سەن ئېيتقانلىرىڭ ئۆگىنەر،
جاھاندا تىلەك ۋە ئارزۇغا يېتەر.

4682 ۋە لېكىن تىرىكلىك يەپ ـ ئىچىشلىمۇ،
بۇنى بىل ئاۋۋال سەن، ئەي ئالىم بۆگۈ[230].

4683 ئەمەس مۇمكىن كىشى ئۆزۈن چاغ قېلىش،
نە لازىم چېكىپ رەنج، شۇنچە مال يىغىش؟

4684 بۇ دۇنيانى ئىزدەپ يۈگۈرسە كىشى،
يېتىپ قالغاي تائەت ـ ئىبادەت ئىشى.

4685 بۇ كۈن سەن ماڭا كەلگىنىڭدىن بۇيان،
قاراپ كۆر، تائەت يارچە قالدى ئۇيان.

4686 قوشۇلماق بىلەن بىر كىشىگە مانا،
زىيان شۇنچە بولسا، مېنى زورلىما،

4687 شەھەر ـ كەنتكە كىرسەم ئەگەر مەن ئۆزۈم،
كىشى بىرلە بولغاي ئىشىم ھەم سۆزۈم.

4688 تائەتنى نېچۈكمۇ قىلارمەن ئادا،
يېپىلغاي ئىشىك يان تەرەپتىن ماڭا.

4689 كېتىپ ياشلىقىم، مەن بۇ كۈن قېرىدىم،
خۇدا تائىتى، شۈكرىلە ياشىدىم.

9046 يەنە قايتماق ئۇ بىھۇدىلىك تامان،
مۇتاسىپمۇ ماڭا، مېھرىبان ئىنسان؟

4691 نە ياخشى بىلىم بەردى ئىلمى ئۆگۈز،
ئىشىتكىن بۇنى سەن، ئايا كۆڭلى تۇز:

4692 يىگىتلىكتە قىلغىن قېرىلىق ئىشى،
قېرىسا كېتەر كۈچ، قىلالماس ئىشى.

4693 يىگىتلىكتە ھەققە تىتماي تائەت قىل،
قېرىلىقتا بولماس بۇ ئىش ياخشى، بىل.

4694 كىچىكلىكتە ياخشى خۇلق يولىن تۇت،
چوڭايغان چېغىڭدا ئۆچەر ئۇشبۇ ئوت.

4695 ئەجەب ياخشى بىر پەيت يىگىتلىك چېغى،
پۈتۈن ياخشىلىقتىن ئۇلۇش ئالغىلى.

4696 قېرىغان كىشىگە ياراشمايدۇ بەك
بىھۇدىچە ياشلار ئىشىن ئىشلىمەك.

4697 تىرىكلىك ئۇچۇندۇر جاھان نەرسىسى،
ھايات تۈگىسە، پۈتەر مال قايغۇسى.

4698 ھاياتىڭ ئاخىرلاشتى مالنى يىغىپ،
قالۇر كىمگە، كەتسە نەپەس كېسىلىپ؟

4699 ماقۇل، سەن دېگەن بۇ ئەلگە خىزمەتىن
قىلاي ھەم بىلەي ئىش ۋە ئەل خۇلقلىرىن.

4700 نېمە پايدا ئاخىر ئۆلەر بولسا ئۆز،
ساڭا تەگكۈسىدۇر پەقەت ئىككى بۆز.

4701 تۆكۈپ گاھى تەرلەپ يۈرمەكتىن ئۈمىد،
پەقەتلا ئىككىدۇر، مۇسۇلمان يېگىت:

4702 بىرى، دۇنيا يېغىپ چوڭايتماق ئۆزۈڭ،
بىرى، ئەل ئىچرە ئاقتۇرماق سۆزۈڭ.

4703 نە ياخشى ئىدى بۇ ئىككى تېپىلغاچ،
ياشاش بولسا مەڭگۈ، ئۆلۈم تۇتمىغاچ.

4704 ئۆلۈم ئالدى مەندىن بۇ ئىككى لەززەت،
ئەي ئالىم، بۇ دۇنيا ماڭا نە ھاجەت؟

4705 بەختلىك كىشىنىڭ بولۇر بەلگىسى،
ئۇنىڭ ياخشىلىقى ھەر كۈن ئاشقۇسى.

4706 ئەگەر بولسا بەختسىز، كىشىن سوۋۇتۇر،
قېرىغاندا خۇلقى ئۇنىڭ بۇزۇلۇر.

4707 نە ياخشى دېمىش كەڭ بىلىملىك ھېكىم،
ئىشىتكىن بۇنى، ئەي قىزىل يۈزلۈكۈم:

4708 بەختلىك كىشىكىم، چوڭايغانسېرى،
بولۇپ ياخشى، قويۇر يامانىنى نېرى.

4709 ئېنىق بىل شۇنىكىم، كىشى بەختسىزى،
قېرىسا ھەم يۈگرەر ھەۋەسكە ئۆزى.

4710 قېنى ئۇ بۇ دۇنيا تىلەپ تاپقۇچى،
ئۆزىگە تۆمۈر تۇر، شەھەر قۇرغۇچى[191]؟

4711 قېنى ئۇ گۈستاخ ئىت[192] دۇنيا دەپ يۈرۈپ،
يېشىل كۆككە ئۆچقان قارىقۇش مىنىپ؟

4712 قېنى ئۇ خۇدامەن دېگۈچى جاھىل[193]؟
خۇدا قىلدى دەرياغا غەرق ئۇنى، بىل.

4713 بۇ دۇنيا مېلىنى يىغقۇچى قېنى؟[194]
مېلى بىرلە كەتتى يۇتۇپ يەر ئۇنى.

4714 قېنى شەرقتىن غەربكە قەدەر بارغۇچى،
بۇ دۇنيانى كېزىپ جاھان تۇتقۇچى؟[195]

4715 قېنى ئۇ تايىقى يىلان بولغۇچى،
دېڭىز يېرىلىپ ئاڭا يول بەرگۈچى؟[196]

4716 قېنى ئۇ پەرى، قۇش ۋە ئىنسان ئۇرە،
ئۇلۇغ بولغۇچى ئۇ خۇلقى پاكىزە؟[197]

4717 قېنى ئۇ، ئۆلۈكنى تىرىلدۈرگەن كىشى؟
ئۆلۈمگە تۇتۇق بولدى ئاخىر ئىشى[198].

4718 قېنى ئۇ، كىشىلەر ئارا خىل ئۇلۇغ؟[199]
بوشاپ قالدى دۇنيا، كېمىپ تولۇقلۇق.

4719 ئېلىپ كەتتى ئۆلۈم شۇ ھەممىسىنى،
ئەي پاكىزە قەلب، ئۇ قويامدۇ سېنى؟

4720 مۇشۇنداق ئېرۇر بۇ جاھان قانۇنى،
خاھى سەن ئەمەل قىل، خاھ قىل ئەكسىنى.

4721 قاراپ كۆرگىن ئەمدى قوڭۇر يەر تۇۋى،
نە ياڭلىغ كىشى كىردى، تولماس ئۆيى.

4722 ئىچىپ كۆرسەڭ ئەردىڭ قارا يەر قېتىن،
كۆرەتتىڭ تى ـ تى خىل ئەرلەر جەستىن.

4723 تى بەگلەر ياتۇرلار قارا يەر بولۇپ،
تى ئالىم، ھېكىم سىڭدى يەرگە ئۆلۈپ.

4724 بىلەلمەيمەن ئايرىپ بەگ ـ قۇلنى ئۆزۈم،
پېقىر، بايىنىمۇ پەرق ئېتەلمەس كۆزۈم.

4725 يۇرگەن قانچە باتۇر، جەسۇر ئاغرىمايۇ،
قارا يەر قېتىدا ياتۇر مىدىرمايۇ.

4726 شۇ ياڭلىغ كىشىلەر تۆشەنگەندە يەر،
قالۇرمىزمۇ سەن ـ مەن تىرىكچە مەگەر؟

4727 تىنىپ ئۆتكۈچى بىر يولۇچى كىشى،
بۇ چوڭ يولغا قۇرماس ئۇ ئۆيۈڭاق ئىشى.

4728 ئۆزۈمدىن تۇغەتتىم بۇ ئۇمىد ـ تىلەك،
قويۇپ بەر، خۇدايىم ماڭا يار ـ يۆلەك.

4729 كىشىنى قۇل ئەتمەك ھېرىسلىق ئېرۇر،
ھېرىسلىقنى قويدۇم، كۆزۈم توق تۇرۇر.

4730 نە دەر ئاڭلا، دۇنيانى قويغان كىشى،
ۋاپاسىز بۇ دۇنياغا تويغان كىشى:

4731 جاھاندا تىلەككە ئېرىشتىم ئۆزۈم،
ھېرىسلىق يۈزىدىن يۇمۇلدى كۆزۈم.

4732 ئۆزۈم تەرك ئەتكەچ بۇ دۇنيا ئارزۇسىن،
تىلىكىم تۈگىدى، قىلاي بەس سۆزۈم.

4733 بۇ دۇنيا ئىچى بىر تېرىلغۇ ئېرۇر،
نېمە ئەكسە تاڭلا شۇ نەرسە ئۇنۇر.

4734 ئۇرۇق ياخشى بولسا ئۇنەر ياخشىلىق،
بولۇر ياخشىلىق ئۇ، يېمەك ـ كىيگۈلۈك.

4735 يامان ئۇرۇق ئەكسە يامانلىق ئۇنۇر،
بويۇنغا قىيامەت كۈنى يۈك بولۇر.

4736 بۇ كۈن قويمىغۇچە ھەۋەس ـ ئارزۇنى،
تاپالمايمەن خوپلۇق قىيامەت كۈنى.

4737 سېنى تاشلىماستا، ئۈنى تاشلا سەن،
تويۇشتىن بۇرۇن ئۇ، تويۇش باشلا سەن.

4738 ئۇنى قويمىساڭ سەن، سېنى ئۇ قويۇر،
ئاڭا تويمىساڭ سەن، ئۇ سەندىن تويۇر.

4739 قالۇر بولسا ئاخىر، نە لازىم جاھان؟
قويىاركەن سېنى، سەن ئۇنى قوي ھامان.

4740 بۇنى قوي، تىلە، ئۇ جاھاننى تۈرۈپ،
ھۇزۇردا ياشا ئۇندا مەڭگۇ بولۇپ.

4741 تىلىسەڭ ياخشىراقنى مۇندىن ئوبدان،
ئىمكان بولسا تاشلا سەن ئىككى جاھان.

4742 يۇرى، ئىككى دۇنيا ئىگىسىن تىلە،
نە لازىم بۇ دۇنيا، ئۇ دۇنيا بىلە.

4743 تۆرەتكەننى تاپساڭ، تۆرەلگەن سېنىڭ،
ياراتقاننى تاپساڭ، يارالغان سېنىڭ.

4744 تۆرەلگۈچىدىن قورقما، كۈتمە تىلەك،
تۆرەتكۈچىدىن قورق، ئۇنى قىل يۆلەك.

4745 ياراتقان ئىگەمگە قىلماي ئىبادەت،
بولامدۇ مەخلۇققا قىلىنسا خىزمەت؟

4746 ئىككىدىن بۆلەكمەس خىزمەتچى ئىشى،
ياراپ يا خىزمىتى يۈكسەلگەي بېشى؛

4747 ۋە ياكى يارىماي خىزمەت ـ ئەمگىكى،
كېتۈر بىھۇدە ئۆمرى ـــ تىرىكلىكى.

4748 ياراپ خىزمىتى بەگ كۆتۈرسە ئۇنى،
بولالماس ئۆزىگە ئىگە شۇ كۈنى.

4749 گاھى ئاچ، گاھى توق يۈگۈرمەك كېرەك،
بېگى ياتسا، ئەمگەك ئۇ قىلماق كېرەك.

4750 يارىماي قالسا گەر خىزمىتى ئۇ كۈن،
بولۇر زايە، ئەپسۇس، ھاياتى پۈتۈن.

4751 قېنى ئېيت، خىزمەتچى نە پايدا ئالۇر،
بۇ خىزمەت ئىچىدە نە لەززەت تاپۇر.

4752 نېمە دەر ئىشىتكىن، ئىلى ئەركىنى[200]،
ئۇ ئېيتار خىزمەتچى قائىدە ـ يوسۇنى:

4753 كۆرۈرسەن، قىيىن ئىش بۇ بەگلەر ئىشى،
ھەرقانچە كۆپ ئىشلەپ يارىماس كىشى.

4754 ياراپ قالسا ئىش، ئۆزگە ئەركسىز بولۇر،
يارىمسا ئىش ئېتىبارسىز قالۇر.

4755 خىزمەتكە ئىشەنمە، ئەي خادىم، تولا،
بولۇر خىزمەت ئاخىر بېشىڭغا بالا.

4756 سۆيۈندى دېگەنچە، سېسىتىپ سۆكەر،
ئېچىلدى دېگەنچە، قاپىقىن تۈرەر.

4757 مىجەزىنى بولماس تولۇق بىلگىلى،
ناچار ياقلىرىنى بولماس دېگىلى.

4758 جاھان بىر بوراندۇر، قارا، ئەي ئوغۇل،
تۇراقسىز كۆلەڭگە ئېرۇر، كۆرگىن ئول.

4759 سەراپ ئول، قارىساڭ كۆرۈنۈپ تۇرۇر،
تۇتايمەن دېگەندە، يېتىپ يوق بولۇر.

4760 كېزەكلە كېلۇر، كۆر، بۇ دۆلەت قۇرى،
ۋاپاسىز، قاچاق ئۇ، بولۇر تېز قېرى.

4761 كېرەك بولماس ئەمدى بۇ دۇنيا ماڭا،
كېزىكتەك بۇ بەختىڭ نۆۋىتى، توڭا.

4762 ئىگەم يادى بىر ئەش، يېتەر خۇشلۇقى،
يېتەرلىك ئاۋۇنچىم ئۇنىڭ بۇيرۇقى.

4763 كۆپايە قىلماسكەن گەر ھەق سۆيگىنى،
دۇشمىنىم ـــ شەيتان يار يىغلاشقىلى.

4764 تىلىكىم خۇدادىن، ئۇممىدىم شۇدۇر،
سەنسىز ئىگەم ئول، قۇۋانچىم شۇدۇر.

4765 تونۇم ــ قوي يۈڭى، بەس، غەزا ــ ئارپا ئاش،
تولۇق بولدى دۇنيا ماڭا، ئەي قاياش.

4766 نە دەر بىر مېھرىبان، ئىشتىكىن سۆزى،
ماكانى ئېرۇر غار، تەقۋادار ئۆزى:

4767 نېسىۋەم تېپىپمەن جاھاندىن بۇنى،
يېيىشكە كېپەكنى، تونغا قوي يۈڭى.

4768 كېپەك كۆپ لەززەتلىك شېكەردىن ماڭا،
بۇ ئاق تون باسار ئۇ يىپەك ئورنىنى.

4769 قورساق تويغۇچە بۇ ئىچكۈ ـ يېمەك،
تېرىق ياكى ئارپا تويارلىق دېمەك.

4770 يە ئاشنى قېرىنداش ئۆلمەسلىككە تەڭ،
بۇزۇلغاي مىزاجىڭ گەر ئۈيدەك يېسەڭ.

4771 زوق ـ ساپا قوغلاشما، قاتتىقتۇر جازا،
ساپانىڭ جاۋابى پاتقاقلىق تازا.

4772 ئاچچىق، چۈچۈك ئاشلار گال تاتلىقى ئول،
بۇ لەززەتكە بېرىلگەن كىشى يىلقى ئول.

4773 كىشىلەر يىپەك يا شايى تون كىيەر،
يېپىلسا تېنىڭ بەس قىل، ئەي ياخشى ئەر.

4774 قېرىن تويسا بىر ـ ئىككى كۈنگە بارۇر،
كىيىم كىيسە بىر ـ ئىككى يىلغا يېتۈر.

4775 ئۆزۈمنى شۇ ئىككى ئۈچۈن قۇل قىلىپ،
كىشى خىزمىتىدىن قىلسام بولۇرمۇ بىلىپ؟

4776 ئېگىز ئەرشتىن تاكى يەر ئاستىغچە،
نېمە بولسا موھتاج ئېرۈر ئۇ بارچە.

4777 مەگەر بىر خۇدادۇر ئۇ موھتاج ئەمەس،
بىلىپ ھاجەتنى ئۇ رېھىم قىلار، بەس.

4778 كۆڭۈلنى خۇداغا ئۇلىدىم كۆنى،
تىلەكچى بولۇپ مەن، تىلەرمەن ئۇنى.

4779 ئۇنىڭ بارلىقى شەكسىز ئايانداۇر ماڭا،
كۆڭۈل پۈتتى، تىل زىكىر ئېيتار ئاڭا.

4780 مەن ئىقرار ئۇ باردۇر، ئىستەيمەن ھامان،
بىلەلمەيمەن قەيەردىن تېپىشنى بۇ ئان.

4781 ئىگەمنى ئىستەيمەن، كۆزده ئۇيقۇم يوق،
تاپسامۇ نىشانىن، ھېچ كۆرگىنىم يوق.

4782 ئىستىگەن ئۇخلىماس، تىنماي ئىستىگىن،
تاپالماي قالدىم دەپ يېتىپ قالمىغىن.

4783 ھەمىشە تىلە، يوق تىلەپ تاپقۇچى،
يوق ھەم تاپمىدىم دەپ بىغەم يانقۇچى.

4784 تىلىگۈچى تىنماي يۈگۈرسۇن ھامان،
تىلەككە يېتەلمەس ئارام ئەپ يانقان.

4785 تىلىگەن نېچۈنمۇ تاپالمايۋ قالار،
تىنىپ ياتسا ئارزۇ ـ تىلەك كىم تاپار؟

4786 ئەڭ ئاۋۋال سۆيۈپ ئۇ تىلىدى مېنى،
مەن ئەمدى ئىستەيمەن پەقەتلا ئۇنى.

4787 ئاۋۋال ئۇ ئەزەلدىن خالىغاچ ئۇنى،
مەن ئەمدى ئىستەيمەن پەقەتلا ئۇنى.

4788 مۇشۇنداق ئىگەمنى نېچۈك سۆيمەيسەن،
تېپىشقا ئۇنى مەن نېچۈك شاشمايسەن؟

4789 بېشىم قاتسا غەمدىن ماڭا ئەسقاتار،
بالا كەلسە، مېنى ئۇ خالاس قىلار.

4790 مېنى تاللىدى ئۇ ئەڭ باشتا خالاپ،
تىلەيمەن شۇڭا مەن، ئۇنى دىل ئۇلاپ.

4791 سۆزۈم راستى شۇ، ئۇ ياراتتى مېنى،
يېگۈزدى، ئىچۈردى، چوڭايتتى مېنى.

4792 چېكىندىم بۇ خەلقتىن، سىغىندىم ئاڭا،
ئۇ ھەممە جەھەتتە پاناھتۇر ماڭا.

4793 ئەگەر يەككە قالسام ئىگەم يادى، بەس،
ئۆزۈم ياد ئېتەرگە ئىگەم ئاتى، بەس.

4794 سىغىنچىم، ئاۋۇنچىم، يۆلەنچىم، تايانچ
شۇ بىرلا ئىگەم، ساقلار بولسام توق ـ ئاچ.

4795 نە دەر ئاڭلا، كۆڭلى سۇزۇلگەن كىشى،
ئىگىسى بىلەن چىن تۇزەلگەن كىشى:

4796 كۆڭۈلنىڭ سىرىنى ئاچارمەن ساڭا،
تىلەك ـ ئارزۇ بىرلە ئۇچارمەن ساڭا.

4797 قۇۋانچىم، سۆيۈنچىم، ئاۋۇنچىم ئىگەم،
جىمىدىن قول ئۈزدۇم، قاچارمەن ساڭا.

4798 ئۇ دۇنيادا ئورنۇڭ بۇ دۇنيادا پار،
بۇنى قويمىغۇنچە ئۇنى كىم تاپار؟

4799 يوز ئۆرۈپ، بۇ دۇنيانى تاشلاش زۆرۈر.
شۇ چاغدا ئۇ دۇنيا قولۇڭغا كېلۈر.

4800 ۋاپاسىز جاھاننى چىڭ تۇتسا بۇ ئان،
نېچۈك تاپقاي كىشى مەڭگۈلۈك جاھان؟

4801 خەتەرلىك بۇ دۇنيا، شەربىتى زەھەر،
يېمەك ـ ئىچكۈدە ئىستە پاكىزنى، ئەر.

4082 ئۇ دۇنيادا تاپماق ئۇچۇن ياخشى جاي،
جاھان ئارزۇسىنى تامام تاشلىغاي.

4803 ھەقىقەت دەپ بىلگىن، ئەي ئۆگدۈلمىشىم،
ساڭا ئېيتاي ئۆزۈمنىڭ پۈتۈن بىلمىشىم.

4804 بۇ تۆتتىن تامامەن ۋاز كەچمەي كىشى،
مۇنۇ تۆتته ياخشى بولالماس ئىشى:

4805 بۇ دۇنيا ئىشىنى تەرك ئەتمەي تولۇق،
قىلىنماس ئۇ دۇنيا ئىشى، ئەي ئۇلۇغ.

4806 كىشىدىن يىراق بولمىغۇچە قاياش،
قىلىپ بولمىغاي ھەققە تائەت، ئاداش.

4807 ئۇزۇپ ئەتمىگۈچە ھەۋەس بويىنىنى،
تاپالماس ۋۇجۇد ھەق - رۇسلۇق يولىنى.

4808 راستىن ھەق سۆيگۈسى كىرمىكى ئۇچۇن،
چىقار دىلدىن جاھاننىڭ ئارزۇسى پۈتۈن.

4809 بۇ دۇنيا مۇسۇلمانغا بىر زىندان ئېرۇر،
كۆڭۈل ئۇز، بۇ زىندانىدا كۇتمە ھۇزۇر.

4810 تىرىش، بەرمە نەپسىڭگە دېگەن نەرسىسىن،
كىرەرسەن دۇرۇس يولغا شۇندىن كېيىن.

4811 زايە قىلما سەن بۇ ئۆتكۈچى كۇنۇڭگە،
يېنىپ كەلمەيدۇ قايتا ئۆتكەن تۇنۇڭ.

4812 ۋاقىت بولسا زايە، پۇشايمان كېيىن،
ھايات بولسا زايە، كەلمەس باشقىدىن.

4813 نېمە دەيدۇ ئاڭلا، بىلىمى دېڭىز،
ئۆزى كەمتەر، ھېلىم ۋە كۆڭلى ئېگىز:

4814 بۇ يۇرتتىن ئۇ يۇرتقا كۆچۈرچى كىشى،
كۆچ ئالدىن ئەۋەتسە تۇزلەر ئىشى.

4815 كۆچمىنى ئەۋەتسە كۆچۈشتىن ئاۋۋال،
كۆچۈپ بارسا پايدا تېگەر دەرمەھەل.

4816 كۆچۈكنى ئەۋەت، خاھى ئەۋەتمىگىن،
كۆچۈرسەن ئاخىرى، غاپىل بولمىغىن.

4817 سەن مەيلى بەگ بول يا مەيلى بول بىر قۇل
قالالماسسەن ئۇزاق، ئۆلۈم توسار يول.

4818 سەن مەيلى مىڭغا كىر، مەيلى ئون سەككىز،
ئۆلەرسەن، قويۇپ كەت سەن بىر ياخشى ئىز.

4819 سەن خاھى بولغىن باي، خاھى بول گاداي،
ئۆتۈپ يەر ئۈمرۈڭنى يىللار ۋە كۈن ـ ئاي.

4820 بېشىڭ كۆككە ئۇلانسا ئۇلۇغلۇق ئېتى،
ياتار جايىڭ بولۇر قارا يەر قېتى،

4821 هاياتلىق تېپىپ ئەر، گەر زايە قىلار،
ئۆزىن ئوتقا ئاتار، هايۋان سانىلار.

4822 سالامەت بولۇپ ئەر زايە قىلسا ياش،
بۇ كۆركسىز تىرىكلىك بولۇر، ئەي قاياش.

4823 قېرىندىاش، غېمىمنى يېمە سەن مېنىڭ،
يېگىن ئۆز غېمىڭنى، تۆكۈپ كۆز يېشىڭ.

4824 بۇ دۇنيا ئىشى چىڭ تۇراقچى ئېرۇر،
تۇراققا ئېلىنما، سېنى بېكىتۇر.

4825 بۇ كۈن دۆلەت كېلىپ رايىڭچە ماڭار،
ئۇڭا سەن ئىشەنمە، يەنە تېز كېتۇر.

4826 ھەپلەتتە ئۆلۈمنى سەن كۆرمە يىراق،
چىقار پىستىرمىدىن چىققاندەك يىراق.

4827 تولا مىڭ غاپىلنى باسمىشتۇر ئۆلۈم،
تولا مىڭ توپلارنى چاچمىشتۇر ئۆلۈم.

4828 ئىشىت، كۆڭلى ئويغاق كىشى نېمە دەر:
ئۆلۈمدىن ئولما غاپىل، زەرەرى يېتەر.

4829 تاراتتى ئۆلۈم تولا توپلارنى، باق،
ئۆلۈمنى ئەسلىسەم كۆز يېشىم بۇلاق.

4830 مەن دېبان كۆككە ئۇچماق بولغاننىڭ «مەن» ى،
قالمىدى، كار قىلماي لەشكەر ۋە ياراق.

4831 غاپىل بولما، هايات بىلىنمەي ئۆتەر،
ۋاقىت ـ كۈنمۇ هېچ چاغ قايتماسقا كېتەر.

4832 هۆزۈرغا ئاۋۇنما، زايە بولۇر كۈن،
بەختكە ئىشەنمە، تۇراقسىز ئوتۇن[201].

4833 بۇيۇك مەن دېگەنتى تۇگەتتى ئۆلۈم،
ئۇلۇغ مەن دېگەنتى هەم ئۆتتى ئۆلۈم.

4834 ئۆلۈم بۇزدى شەهەر ـ كەنتلەرنى تالاي،
ئۆلۈم بۇزدى ئورغۇن قەسىر ۋە ساراي.

4835 نەچە مىڭ تىرىك ئۆلدى، يەرگە تولۇپ
ياتۇر كەلمىكىمىزنى ئاندا كۈتۈپ.

4836 قاراپ كۆر ئۇلارغا، ئېچىپ سەن كۆزۈڭ،
قىلالامسەن پەرق قۇل ۋە بەگنى ئۆزۈڭ؟

4837 ئۇلۇغلۇق ئۆلۈمگە هېچ كار قىلمىدى،
ئۆلۈمدىن قاچارغا كىچىك بولمىدى.

4838 ئەپكەتتى ئۆلۈم ئەزىز پەيغەمبەرلىنى،
توسار كىم ئەم ـ داۋا، قورالله ئۇنى؟

4839 ئىشەنچسىز ئېرۇر بۇ جاپاچى جاھان،
ۋاپاسىز ۋە گۈستاخ ۋە پەيلى يامان.

4840 نېچۈك كەچسە كەچسۇن، كېچەر تېز كۈنى،
يامان، ياخشى بولسۇن يا ئەگرى ـ كۆنى.

4841 توق ئۆلسەڭ كېچەر ھەم ئاچ بولساڭ كېچەر،
نە بەگۈ ـ باي بىلەن قۇلنى پەرق ئېتەر؟

4842 تۇرار نە ھۈزۈرى، تۇرار نە مېھنەت،
ئەي ئوغلان، بۇ شاۋقۇن شۇنچە نە ھاجەت؟

4843 ئەجەب ياخشى دەپتۇ ئالىم، ئىلمى كەڭ،
قىلىقى، يۈرۈشى بىلەن كۆڭلى تەڭ:

4844 بىر ئاز بەختكە ئىنسان ئۇنىتار ئۆزىن،
يېشىل كۆكتىن ئۈستۇن يۈرۈتەر سۆزىن.

4845 نى باتۇر ۋە مەغرۇر غادايغانلارنىڭ
ئۆلۈم كۆكسىن يانجىپ، چىقاردى كۆزىن.

4846 بۇ ئەردى ساڭا چىن كۆيۈمچانلىقىم،
بۇنى سۆزلىدىم مەن ساڭا، ئەي سېخىم.

4847 كىمكى بىلسە بۇ ئەھۋالاتنى چىن،
دۇنياغا ئۆزىنى ئۇ قىلماس يېقىن.

4848 يوقاتتىم يىگىتلىك، يېتىلدى يېشىم،
ئىپار كەتتى، كافۇر پۇركەندى بېشىم.

4849 بۇنىڭدىن كېيىن ئەي كىشى ياخشىسى،
ئۆلۈمگە راسلانماق ئىشىم بولغۇسى.

4850 سۆيۈنچ كەتتى، تۇتتى ئۆلۈم قايغۇسى،
ئۆلۈمدىن كېيىن ئىش نېچۈك بولغۇسى؟

4851 شۇ قايغۇ ـ ئەلەم بىرلە تۇرۇپ ئۆزۈم،
بارالايمەن بەگكە نېچۈك، ئەي تۇزۈم؟[202]

4852 مېنىڭدىن ئەلىگكە ھېچ پايدا تەگمەس،
نەپئى يەتسۇن دېسە ھەم نەپئى يەتمەس.

4853 تىلىسە ئەگەر ئۇ جاھانلىق مېنى،
مېنى كەلدى بىلسۇن ۋە يۇرسۇن كۆنى.

4854 بۇ ئادەم ئوغلىنى قۇدرەتلىك بايات،
يارانتى ئىككى ئىش ئۈچۈن قويۇپ ئات:

4855 دوزاخقا، يا جەننەت بېگى بولۇشقا،
بۇ دۇنيادا خار يا ئەزىز تۇرۇشقا.

4856 ئەزىزلىك تىلىسەڭ، ئۇ كۆرسەتتى يول،
خارلىقنىڭ يولىن ھەم ئايرىپ قويدى ئول.

4857 كېرەك ئەمدى قىلماق ئۆز بەندىلىكىنى،
تېپىپ تەۋپىق ھەقتىن بېجىرسە ئۇنى.

4858 ئەگەر تاپسا تەۋپىق خۇدادىن قۇلى،
ئېچىلغاي جىمكى ياخشىلىق يولى.

4859 شۇڭا تىرىشىپ قىلسا تائەت بولۇر،
تۇمەن ياخشىلىق ئىشكى ئىچىلۇر.

4860 شۇلاردىن ئىبارەت مېنىڭ بىلمىشىم،
ساڭا سۆزلىدىم مەن، ئەي قېرىنداشىم.

4861 سىلەرگە پايدىلىق سۆزلىرىم كېرەك،
ئۆزۈمگە كۆرە بۇ سۆزۈم ئەزگۈرەك.

4862 تىلىسەڭ ئاخىرەت يولى شۇدۇر، ئۇق،
دۇنيالىق تىلىسەڭ، بىلۇرسەن تولۇق.

4863 پەلەك باقتى ساڭا، كېلىۋەردى قۇت،
نېمىتى تىلىسەڭ، كېلۇر يەنە، پۇت.

4864 مېنىڭدە نە ئىش بار ياخشى دېگۈدەك،
قاياشىم، سىلەرگە نەپئى قىلغۇدەك؟

4865 قويۇپ بەرسۇن ئەلىگ مېنى تەڭرىگە،
دۇئادا بولايمەن ئۇنىڭ ھەققىگە.

4866 بىلىم دېسە مەندىن، شۇدۇر بىلگىنىم،
ئىشىتتىڭ، ئوڭا ئېيت، نېمە دېگىنىم.

4867 سۆزۈمنى تۇتۇڭلار، گەر تۇتمىساڭلار،
كېلۇر تاڭلا ـ بۇگۇن پۇتمىگىنىڭلار.

4868 بىلىمى دېگەندەك خۇش ئېيتتى بىر سۆز،
ئەمەل قىلسا، كۆلەر بەخت ئىچرە يۈز:

4869 بۇ كۈن بۇ سۆزۈم، كۆر، ساڭا يار بولۇر،
قىيامەتتە ساڭا ئەجرى بار بولۇر.

4870 تىرىش، بولما غاپىل، ئەمەل قىل ئاڭا،
ئەگەر تۇتمىساڭ بۇ دېگىنىم كېلۈر.

4871 ئەلىگدىن سورا سەن ئۆزرەمنى مېنىڭ،
نېچۈك بولسا قىل بىر ئىلاجىن ئۇنىڭ.

4872 ساڭا يەتتى زەخمەت كېلىپ ھەم بېرىپ،
خۇدا بەرسۇن ئەجرىڭ، يۈر كۆندەك يورۇپ.

4873 قېرىنداش، دىلىڭغا ئېغىر ئالمىغىن،
مېنى ئۆز سۆيگۈڭدىن چەتتە قويمىغىن.

4874 ئۆگدۈلمىش جاۋابقا تەۋرەتكەچ تىلىن،
دېدىكىم، چۈشەندىم ھەقىقەت يولىن.

4875 سۆزۈڭنى ئىشىتتىم، ئوقۇپ تىڭلىدىم،
سۆزۈم كەستىم ئەمدى، سۆزۈڭ دەڭسىدىم.

4876 دۇرۇس سۆزلىدىڭ، سۆز، ھەقىقىتى شول،
بۇنىڭدىن بۆلىكى تامام ئەگرى يول.

4877 ھەقىقەت سېنىڭدە، مېنىڭدە ئويۇن،
ئويۇننى قويۇپ، چىنغا ئېگەرمەن بويۇن.

4878 ئۆزۈڭ ياخشى قالغىن، مەن ئەمدى كېتەي،
ھەر ئىككى جاھاندا، ئەي ئەزگۈ تەلەي.

4879 ساڭا كۈچ ۋە تەۋپىقنى بەرسۇن خۇدا،
ئۇنتۇما مېنى ھەم ئەسلە دۇئادا.

4880 مېنى ھەم خۇدادىن تىلىگىن تۇرۇپ،
خۇدايىم دىلىمنى ئاچقاي ئويغىتىپ.

* *

4881 سۆزىنى تۇگەتكەچ ئورنىدىن تۇرۇپ
ۋىدالاشتى، ئۆيگە ئۇ كەتتى يۇرۇپ.

4882 ئېتىغا مىنىپ، ئۆيگە ئۇ قايتىپ كېلىپ،
چۈشۈپ، ئۆيگە كىرگەچ بىر ئاز دەم ئېلىپ،

4883 يېدى، ئىچتى، تۇردى ئۇ بىر ئاز ئويلاپ،
ئىشتىكەن سۆزىنى ئۇزۇن پىششىقلاپ.

4884 قۇياش ياپتى يۇزگە قارا چۈمبەلىن،
جاھان ئالدى پۈتكۈل قارا چاڭ رېڭىن.

4885 يۇزىن ياپتى رۇمىي قىزى چاچ يېيىپ،
قارايدى جاھان چاچ رېڭىنى ئېلىپ.

4886 بولۇپ زەڭگى يۇزى پۈتۈن ئاسمان،
تىنىپ قۇشلار، ياتتى ھەممە ماڭار جان.

4887 تاھارەت ئېلىپ، سوڭ خۇپتەننى ئوقۇپ،
ئورۇن سالدۇردى، ياتتى، ئىشىن تۇگىتىپ.

4888 بىر ئازلا ئۇخلىدى، ئويغاندى يانا،
ئېڭىشكەتىدى پەسكە مىرىخ مانا.

4889 يەنە كۆردى ئۇكەر ئېكىشكەن تۆۋەن،
شەرقتىن چىقىپتۇ كۆتۈرۈلۈپ چايان[203].

4890 يەنە ياتتى، ئەما ئۇيقۇ كەلمىدى،
قاراۋۇل كىشىدەك كۆزىن يۇممىدى.

4891 خىيال سۈردى بىردەم يېتىپ ئۇ ئويغاق،
بۇ ئاسمان رېڭى بولدى كافۇر بوياق.

4892 ساما ئالدى ئەنبەر رېڭىنى بىراق،
ئۇنۇپ نەيزە يەردىن، يېيىلدى پۇتاق.

4893 قۇياش ئۆرلىدى، قويتى يەردىن توزان،
توققۇز رەڭدە ھال تۇغ يېقىنلاپ ھامان.

4894 ئۆگدۈلمىش قويتى ھەم تاھارەت ئېلىپ،
ئوقۇدى نامىزىن، دۇئاسىن قىلىپ.

4895 قىزىل نەيزە بىلەن چىققاندا قالقان،
سارايغا كىردى ئۇ توپتوغرا شۇ ئان.

* *

4896 ئەلىگ ئاڭلاپ كەلگىنىنى بەردى يول،
كىرىپ ئۇ ئەلىگكە قوۋۇشتۇردى قول.

4897 ئەلىگ ئىلىدى، ئولتۇرۇق جاي بېرىپ،
ئۇ باردى ئورۇنغا ئەدەپلە، كېلىپ.

ئەلگىنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

4898 تۇرۇپ بىرئاز ئەلىگ سۆزىن باشلىدى،
ئەي خۇلقى ئۇز، سۆزلە، نېمە گەپ؟ دېدى.

4899 قاياشىڭ نە ئېيتتى، نە بولدى ئىشىڭ؟
تىلىكىڭ نە بولدى، كېلەمدۇ ئەشىڭ؟

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

4900 ئۆگدۈلمىش جاۋابەن سۆزىنى دېدى،
نېمىكى سۆز بولسا، ئۆزىنى دېدى.

4901 ئىككىيلەن نېمىلەر دېيىشكەنلىكىن،
دېدى ئۇ ئەلىگكە ئەينەن هەممىسىن.

* *

4902 ئەلىگ تۇردى بىردەم ئۆزى ئويلىنىپ،
تۆكۈپ ياش كۆزىدىن، دىلى بۇزۇلۇپ.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

4903 دېدى: ئول قاياشىڭ دۇرۇس سۆزلىمىش،
سۆز ئول سۆز تۇرۇركىم، ئۇ ئېيتمىش، دېمىش.

4904 بۇ كۈن ئۆزىمىزگە بىز زۇلۇم ئېتتىپ،
ئاڭا هەم قىلۇرمىز زۇلۇم، رەنجىتىپ.

4905 بۇ دۇنيا كېتەر، قايتا كەلمەس يېنىپ،
ئۆمۈر قانچىلىك قالدى، بولماس بىلىپ.

4906 كېلۇر توغرا، شۇبھىسىز، مەڭگۈ جاھان،
ھۆزۈر ياكى ئەمگەك يېقىن ئۇ زامان.

4907 قەيەردە بولسا بەخت، ھۆزۈر شۇنىدادۇر،
كىشى ئورنى، ئىزى ھەم ياخشى بولۇر.

4908 ئويغانغانىكەن ئول قاياشىڭ تولۇق،
ئۇنى بىز قىچقىرماقنىڭ ئىمكانى يوق.

4909 ھاۋاغا ئەسرىمىز بۇ بىز ھەممىمىز،
بىھۇدە ئۆتۈپ كەتتى ۋاقىت كۈتمىمىز.

4910 ئىشىت سەن، تىرىك دىل كىشى نېمە دەر،
ساڭا ياخشى سۆزلەپ نەسىھەت بېرەر:

4911 ھاۋاي ـ نەپس دۈشمەندۇر، ئەگەر تاپسا كۈچ،
سېنىڭدىن ئالۇر شۇبھىسىز، كونا ئۆچ.

4912 ھاۋاي ـ نەپس تىرىلسە ئۆلەر بۇ كۆڭۈل،
كۆڭۈل ئۆلسە تائەت قالار، ئەي ئوغۇل.

4913 بىزنىڭ كۆڭلىمىز ئۆلدى بولغاي بۇ كۈن،
ھاۋا ـ نەپس يوغان قىلدى بەكمۇ بويۇن.

4914 ئۇلۇغلۇق، بۈيۈكلۈك بۇ دۆلەت كۈنى
ئۇزۇن توختىمايدۇ، ئەي كۆڭلى كۆنى.

4915 جاھاننىڭ ھۆزۈرى ئاز، كۆپ مېھنىتى،
ئېرۇر كۆپ باش ئاغرىقى، قارغىش ـ لەنىتى.

4916 تولا ياخشى دەپتۇ بىلىملىك كىشى،
سىناپ بۇ جاھاننى، يېتىلگەن يېشى؛

4917 ئۇلۇغلۇققا ئارتۇق قۇۋانما كۇلۇپ.
ئۇلۇغ بولدۇڭ ئەرسە، باش ئاغرىقى كۆپ.

4918 سۆيۈنچ قايدا بولسا، بالامۇ شۇندا،
ھۇزۇر قايدا بولسا، مىڭ زەخمەتكە جۇپ.

4919 يەنە ئېيتتى ئەلىگ: ئەي ئۆگدۈلمىشىم،
ئىدى مەقسەت مۇنۇ، ئۇنى ئىستىشىم:

4920 ماڭا ياخشىلىققا سەۋەبچى بولۇر،
تىرىلگەيمىكىن بۇ كۆڭۈل ئەي جەسۇر.

4921 تۇرۇپ ئالدى كۆنمەي، بۇيان كەلگىلى،
يا دوست ـ يار، قاياشلار يۇزىن كۆرگىلى.

4922 قارىساڭ، ئۇ ئېيتقان جىمى سۆز كۆنى،
يەنە زورلاشقا بولماس ئەمدى ئۇنى.

4923 ساڭا ھەم يەتتى زەخمەت كۆپ يول يۇرۇپ،
دېدىڭ قانچە سۆزلەر، ھاردىڭ يۈگۈرۈپ.

4924 كۈتەيلى، كۆرەيلى يەنە ئەي سېخىي،
زامان ھالى ئاخىر نە بولغاي تېخى.

4925 كېلەر ئىش، قارا تۇن ئېچىدە تۇرار،
ئەي دوستۇم، ئۇنى نۇر ـ قۇياش يورۇتار.

4926 قۇرۇقلۇق تۇرار بۇ زامانە ياسى،
تېگۈر گاھ زەرەرى، گاھى پايدىسى.

4927 جىمى ئىشنى قويغىن خۇدا ھۆكمىگە،
ۋاقىت كەلسە چۈشەر ئۆزى ئىزىگە.

4928 بىر ئىشتىن نەتىجە، تەم چىقمىسا گەر،
قويۇپ تۇر ئۇنى، ئەي ئىلمى تېرەن ئەر.

4929 بۇ دۇنيا خۇيى شۇ: ئەگەشسە قاچار،
قويۇپ قويسا ئاخىر، ساڭا يول ئاچار.

4930 بىرئاز بىز كۈتەيلى، سىنايلى ئۇنى،
نە بولغاي ئاخىر ھال زامانە كۈنى.

4931 يەنە بەلكى بىزنى ئۇ ئىستەر تۇرۇپ،
ئۆزىگە نېمە ياخشى، ئويلاپ كۆرۈپ.

* *

4932 شۇنىڭ بىرلە ئەلگ سۆزىن تۈگەتتى،
ئۆگدۈلمىشمۇ ئاستىلا چىقىپ كەتتى.

4933 شۇ سۆزدىن يەنە بىرنەچچە كۈن كېيىن،
ئەلگ ئويلىدى ئىشنىڭ ئالدى ـ ئارقىسىدىن.

ئالتىنش سەككىزىنچى باب

كۈنتۇغدى لەلىگىنىڭ ئودغۇرمىشنى ئۇچىنچى قېتىم دەۋەت قىلمانلىقى بايانى

4934 لازىم بولدى بىر ئىش قىلىشىڭ دېيان،
قىچقىرتتى ئۆگدۈلمىشنى بىر كۈن بۇ خان.

4935 چاقىرتسام قاياشىڭ ماڭا كەلمىدى،
بۇ ئارزۇغا يەتمەي كۆڭۈل تىنمىدى.

4936 قويۇپ مەن بۇ ئارزۇ ـ تىلىكىم بۈگۈن،
بۆلەك يول تاللىدىم ئېرىشمەك ئۈچۈن.

4937 شۇدۇركى، بۈگۈنكى تىلىكىم مېنىڭ،
بېرىپ مەن كۆرەيىن يۈزىنى ئۇنىڭ.

4938 ئۇ كەلسۇن ماڭا، يا بولاي مەن يار،
زىيارەت قىلىشقا، ئايا بەختىيار.

4939 كېلىپ ئۇ ماڭا پەند ـ نەسىھەت قىلىپ،
يېنىپ كەتسۇن ۋە قىلسۇن ئىشىنى بېرىپ.

4940 ماڭا پايدا تەگسۇن، ئۇڭا يوق زىيان،
سۈزۈلسۇن بۇ كۆڭلۈم، يوقاپ چاڭ ـ تۇمان.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

4941 بۇ سۆز چىن ئورۇنلۇق، بەختىيار جاناب،
بولدى، دەپ قايتۇردى ئۆگدۈلمىش جاۋاب.

4942 بۇ ئىشنى قىلاي، خان خالىسا ئۇنى،
قىلاي دەۋەت يەنە بۇيرۇسا مېنى.

4943 بېرىپ مەن بۇ سۆزنى ئۇڭا يەتكۈزەي،
ئەلىگ بارمىسۇن، مەن ئۇنى كەلتۈرەي.

4944 يەنە خەت ئىلتىپات قىلسۇنكىم ئەلىگ،
ئىشەنسۇن ئوقۇپ، كەلسۇن ئۇ خۇلقى تۇزۇك.

ئەلىگنىك ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

4945 نە لازىم بۇ مەكتۇپ، دەپ ئېيتتى ئەلىگ،
ئۇنىڭدىن ئىشەنچلىك ئۆزۈڭ سەن تېتىك.

4946 بۇ خەت چىنپۇتمىگەن كىشىگە بولۇر،
سېنىڭدىن ئىشەنچلىك بۆلەك كىم ئېرۇر؟

4947 پۇتۇن ئىشتى ئەقلى بىلەن ئىشلىگەن
ئۇ ياغما بېگى، ئاڭلا، نە ياخشى دېگەن:

4948 گەر ئەلچى ئىشەنچلىك، يېتىك نە كېرەك؟
ئىشەنچلىك تېپىلسا ئېتىك نە كېرەك؟

4949 تىلىڭ بىرلە سۆزلە، سۆزىنى ئىشىت،
يەنە خەت يېزىش، ئەي تېتىك نە كېرەك؟

4950 ئەمەس ئانچە ئىش بۇ، ئېغىر كەلگۈدەك،
تولا ئۇركۈپ ئۇندىن يىراق تەزگۈدەك.

4951 نە لازىم بۇنىڭچە سۆزگە خەت، ئېتىك؟
ئىشەنچلىك كىشىم سەن، خەت سەن، ئەي تېتىك.

4952 ئۇ كەلسۇن، كۆرۈشسۇن ۋە قايتسۇن يانا،
ئۇنى زورلىمايمەن، ئۇ ئەركىن مانا.

4953 بۇ ھاجەت ئۈچۈن مەن ئەۋەتەي سېنى،
دەۋەت قىل چىرايلىق، زورلىما ئۇنى.

4954 بۇيان كەلمىسە مەن بارايىن ئۇيان،
يۈزىنى كۆرۈپلا يانايىن بۇيان.

ئۆگدۈلمىشىك ئەلچىكە جاۋابى

4955 جاۋاب بېرىپ ئۆگدۈلمىش، ئېيتتى: تىلەك
تەل ئولغاي، خۇدا بولسا يارۇ ـ يۆلەك.

4956 بۇ ئارزۇ ـ تىلەككە ئېرىشمەك ئۈچۈن،
ئۆزۈم شەخسەن قىلۇرمەن غەيرەت پۈتۈن.

4957 جانابى ئەلچى ھەم تىنچ بولسۇن ئامان،
خۇدا بارچە تىلىكىن بەرسۇن ھامان.

* *

4958 ئۇ چىقتى، ئاتلاندى ئۆيگە يانا،
چۈشۈپ، كىردى ئۆيگە، يېشىندى مانا.

4959 قىزىل يۈزى بولدى پەلەكنىڭ سېرىغ،
جاھان بولدى ئالتۇن رەڭدەك ئېرىغ.

4960 قۇياش سۇرتتى يۈزگە سېرىق زەپران،
ھاۋا رەڭ شېشىگە پۈركەندى جاھان.

4961 مەشۇقلار قېشىدەك بولۇپ ئاسمان،
ھەبەش ـ زەڭگى تۇسىگە كىردى جاھان.

4962 يېدى، ئىچتى، يۇيۇندى، قىلدى نامار،
تۆشەك سالدۇردى، ياتتى ئۇخلاپ بىرئاز.

4963 سېرىق بۇلبۇل ئۇنلۇك گۈزەل سايرىدى،
چۆچۈپ ئويغاندى ئۇ، ئۇيقۇ كەلمىدى.

4964 ئويغاق ياتتى بىرئاز قۇلاقنى سېلىپ،
ئەجەبلەندى بۇ ئۇنگە ھەيران قېلىپ.

4965 قېچىپ ئۇيقۇسى بەك ئۇزاردى كېچە،
تەقەززا بولدى تاڭغا يورۇپ بولغۇچە.

4966 پەلەك يىرتتى كىيگەن قارا كۆڭلىكىن،
كۆتۈرۈپ پەرەنجە، ئۇ ئاچتى يۈزىن.

4967 كۈلۈپ باقتى ئۆرلەپ گۈزەل قىز يۈزى،
يورۇدى جاھاننىڭ ھەر ئىككى يۈزى.

4968 قۇياش چىقتى ئۆرلەپ، كۆرسەتتى ئۆزىن،
يورۇتتى ۋادى ھەم دەريالار يۈزىن.

4969 يەنە قوپتى، يۇيۇندى، كىيىندى تۈگەل،
نامار قىلدى، ئۆزگە جورۇپ ياخشى پال.

* *

4970 ئاتىن تۈتتى، مىندى بىر ئوغلان بىلە،
قايائىي ياققا ماڭدى خۇشال كۈلە.

4971 يېقىن بارغىنىدا ئېتىدىن چۈشۈپ،
ئىشى ئالدىغا باردى ئاستا يۈرۈپ.

4972 ئۇ چەكتى ئىشكىنى ئاستا قول بىلە،
قاياشى تۈيۈپ چىقتى تېزلىك ئىلە.

ئۇدغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

4973 دېدى ئۆگدۈلمىشكە ئۇ، چۈشكەچ كۆزى،
قاياشىم ئۇزارتتىڭ بۇ ئىشتى ئۆزى.

4974 نېمانچە قىينايسەن ئۆزۈڭنى كۈچەپ؟
نېمانچە قېرىشتىڭ ماڭا سەن ئۆچەپ؟

4975 يۈرى، كەل كىرەيلى، ماڭا ئېيت سۆزۈڭ،
نېچۈن قايتا كەلدىڭ يەنە سەن ئۆزۈڭ؟

* *

4976 بۇ ئىككى قاياش ئۆيگە كىردى تۈرۈپ،
زاھىت قارشى ئالدى قاپقىن تۈرۈپ.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئۇدغۇرمىشقا جاۋابى

4977 كېلۈرچى قاياشى دېدى: ئەي تۈزۈم،
قاپاق تۈرمە، ئاۋۇال ئىشىتكىن سۆزۈم.

4978 سېنىڭ سۆزلىرىڭنى ئەلىگكە دېدىم،
كېمىتمەي، ئۆزۈم ھەم رىجا ئەيلىدىم.

4979 ئىشىتتى ئەلىگ سۆز، تولۇق تىڭلىدى،
سۆزۈڭنى ئىشىتكەچ ئۆزۈن ئويلىدى.

4980 قويۇپ مەيلىڭگە سېنى، قاياش، ئەمدى ئۇ،
بۆلەك بىر تىلەكنى ئۇ قىلدى ئارزۇ.

4981 مېنى ئەلچى قىلىپ ئەۋەتتى ساڭا،
ئەي باتۇر، ئۇيات قىلما ئەمدى ماڭا.

4982 جىمى نەرسىنىڭكىم، چېكى - چېنى بار،
قاچۇرما بۇ ئۆلچەمنى، ئەي نامدار.

4983 نېمە دەيدۇ ئاڭلا، ئەقىللىك تىلى،
بۇ سۆز ھەر نەرسىنىڭ قىياسى، ئۇلى:

4984 چىقارما ھېچ ئىشنى ئۆلچىمىدىن سەن،
قاچار ئىش، چىغىردىن ئۇ چىققانكەن.

4985 پۈتۈن ئىشتا ئۆلچەم، ئۇسۇل، قايدا بار،
ھەر ئىش ئورتا ھال بولسا بولغاي ئېسەن.

4986 ئەلىگ قويدى ئەمدى بۇرۇنقى تىلەك،
تىلەر بىر زىيارەتنى، سەن بولغىن يۆلەك.

4987 ئۇ كەلسۇن قېشىڭغا، يا بارغىن ئۆزۈڭ،
ئايا كۆڭلى كەڭ، ئۇ بىر كۆرسۇن يۈزۈڭ.

4988 بۇنىڭدىن زىيان يوق ساڭا، ئەي قاياش،
بولۇشقىن ماڭا سەن، ئايا باغرى تاش.

4989 ئەلىگمۇ تولا ياخشى سۇلتان ئېرۇر،
يوقسۇل ۋە ئەينىلىككە جان كۆيدۈرۈر.

4990 جاۋابەن ئۆگدۈلمىش دېدىكى بۇ سۆز
ئەقىلگە مۇۋاپىق، ئايا كۆڭلى تۈز.

4991 مۇسۇلمان قاياشنى مۇسۇلمان قاياش
زىيارەت قىلۇر، ئەي ماڭا قەلبداش.

4992 بۇ سۆزگە ئېگىلدىم، بېرۈرمەن بويۇن
زىيارەت قىلايىن ئۇنى مەن بۇ كۈن.

4993 ئاڭا بارمىدىم مەن، بۇنىڭدىن بۇرۇن
مېنىڭدىن ئۆزى پايدا كۆتكەن ئۇچۇن.

4994 ئۇنى قويدى، تۈتتى دۈرۈسلۈق يولىن،
كىرۈرمەن دۈرۈسلۈققا، بولغىن ئەمىن.

4995 باراي مەن ئەلىگكە، ئەلىگ كەلمىسۇن.
چېكەي مەن جاپا، ئۇ جاپا چەكمىسۇن.

4996 ئەلىگ ــ ئەل بېگى، خەلق ئۇلۇغى، تامام،
ئاڭا قىلغۇلۇقتۇر پۈتۈن ئېھتىرام.

4997 بۇنىڭلە تۈزەپ خۇي سۆزىدە تۇرار،
يامانلار ئىزىنى ئۇ ئەلدىن يۇيار.

4998 نە دەيدۇ ئىشىتكىن، ئەي ئىلمى دېڭىز،
بىر ئاقىل ۋە تەمكىن، كۆڭلى بەك ئېگىز.

4999 پۇقراغا ۋاجىپتۇر بېگى يارلىقى،
قەدىرلەپ ئۇنى چوڭ ـ كىچىك تۈتمىقى.

5000 هۆرمەتلەش كېرەك بەگ سۆزىن ھەم ئۆزىن،
سېتىپ ئالغان ھىندۇ قۇل ئولسا تېخى.

5001 قەدىرلەرمەن ئەمدى ئەلىگ يارلىغىن،
زىيارەت قىلۇرمەن، بولۇرمەن يېقىن.

5002 قېنى قايت، ئەلىگكە سەن يەتكۈز سۆزۈم،
كېلۈر دەپ بايان قىل، بارارمەن ئۆزۈم.

5003 يېپىنسا قاچان پەردە يورۇق جاھان،
مەن ئۇتتۇر باراي ئول قەدىمىي ماكان.

5004 كىشى كۆرسە كۈندۈزدە سوغدار مېنى،
مېنى سۆزلەپ ئوتقا ئاتار ئۆزىنى.

5005 بار ئەمدى مېنى ئۆيدە سەن ساقلىغىن،
بارارمەن، كۈت بىر ئاز، يېتىپ قالمىغىن.

5006 ئەگ ئاۋۋال ساڭا مەن تۇشەيىن بېرىپ،
كۆرەيلى نە قىلماقلىقىن ئويلىشىپ.

5007 بولۇپ خۇش بۇ ئۆگدۈلمىش، قىلدى جاۋاب،
دېدى: بەگ گۈزەل، بۇ، يەنە بەگ ساۋاب.

5008 بارايىن مەن ئەمدى ئەلىگكە تۇرۇپ،
بۇ سۆزلەرنى ئېيتاي، سۆيۈنسۇن ئۇقۇپ.

5009 مېنىڭدىن كېيىن چىڭ تۆتۈپ ئۇ سۆزۈڭ،
قارار قىلغان پەيتته يېتىپ بار ئۆزۈڭ.

* *

5010 شۇ سۆزگه توختىشىپ هەر ئىككىلىسى،
خۇشال چىقتى ئۆگدۈلمىش، كۈلۈپ چېهرىسى.

* *

5011 قوشۇمچه قىلىپ ئۇ، دېدى: ئەي قاياش،
يېنىپ ئالما سۆزدىن يەنه، قەلبداش.

5012 قۇياش ئولتۇرۇپ يۈز يوشۇرغان زامان،
كۆمۈردەك قارا تۈس ئالغاندا جاهان،

5013 سېنى ئۆيده كۈتەرمەن، كەلگىن ماڭا،
نه لازىم بولسا مەن هازىرلاي ساڭا.

* *

5014 ئېتىن مىندى، كەتتى ئەلىگكه قاراپ،
چۈشۈپ ئاتتىن، كىردى ئۇ رۇخسەت سوراپ.

5015 ئەلىگكه دېدى ئۇ، بۇ ئۇققان سۆزىن،
سۆيۈندى ئەلىگ، ئاچتى قاشىن ـ كۆزىن.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكه سوئالى

5016 دېدى: ياخشى بولدى، بۇ بىر ئىش بارى،
سۆزۈڭدەك راست ئولسا گەر ئېيتقانلىرى.

5017 ئەلىگ ئېيتتى يەنە: ئۇ قاچان كېلۈر؟
ئەي ئالىم، قەيەردە كۆرۈشسەك بولۇر؟

ئۇگدۇلمىش ئەلىگكە جاۋابى

5018 ئۆگدۈلمىش ئېيتتىكى: باشلانغاندا تۇن،
يورۇق دۇنيا مەڭزى قارايسا پۈتۈن.

5019 ئۇ كەلمەكچى بولدى ئۆيۈمگە ــ ماڭا،
قاچان كەل دېسەڭ سەن، كېلۈر ئۇ ساڭا.

ئەلىگنىڭ ئۇگدۇلمىشقا جاۋابى

5020 ئەلىگ ئېيتتى: ئەمگەپ يۈگۈردۈڭ تولا،
بۇ ئەمگەككە ئەجرىڭ تەڭ بەرسۇن خۇدا.

5021 مېنىڭ دەرد ـ غېمىمگە داۋا شۇ ئىدى،
بۇ كۆڭلۈمنى ئەمدى خۇشال ئەيلىدى.

5022 كۆزەت ئۆيدە، كەلسە سەن ئاڭلات ماڭا،
مېنىڭدىن قىچقىرغۇچى بارغاي ساڭا.

5023 قاياشىڭنى ئېلىپ ماڭا كەل تۈرۈپ،
زىيارەت قىلايىن يۈزۈڭنى كۆرۈپ.

5024 بۇڭا ئوخشار ئەمدى بىر ئالىم سۆزى،
نېمە دەر ئىشىتكىن، بۇ سۆزنىڭ ئۆزى:

5025 كىشى كۆڭلى دائىم بىر ئارزۇ تىلەر،
ئاۋۇنغاي ئۇنىڭغا ئېرىشكەن قەدەر.

5026 ئېرىشسە بۇ ئارزۇ ـ تىلەككە تولۇق،
كۆڭۈلدىن چىقىرۇر، سۆزىنى ئۇزەر.

5027 ئۆگدۈلمىش چىقتى «باش ئۇستىگە» دېبان،
كېلىپ ئۆيگە تۆشەك سالدۇردى شۇ ئان.

5028 يۈزىنى يوشۇردى پېتىپ يەرگە كۈن،
قارايتىپ، تۈمان تولدى دۇنيا پۈتۈن.

5029 جاھان تۈل تونىن كىيدى قاپقىن تۇرۇپ،
قارايدى كۆك، شەيتان يۈزىدەك ئۆڭۈپ.

5030 تىنىپ مىدىرغانلار، يۇمۇلدى كۆزى،
كېسىلدى شەپە ـ ئۈن، تىرىكلەر سۆزى.

5031 تۇرۇپ كەلدى ئودغۇرمىش ئاستاغىنا،
كۈتۈپ ئالدى ئۆگدۈلمىش ئۇنى مانا.

5032 سالاملاشتىلار قول ئېلىشىپ شۇ ئان،
كىرىشتى ئۆيگە بۇ ئىككى پاك ئىنسان.

5033 غىزا ـ چاي بېرىپ ئوبدان يېگۈزدى كۈتۈپ،
ئەۋەتتى ئەلىگكە كىشى، ئۇقتۇرۇپ.

5034 ئىشتىكەچ ئەلىگمۇ ياندۇرۇپ جاۋاب،
قىچقارتتى ئۇلارنى يېقىنلىق ئۇلاپ.

يەتمىشىنچى باب

كۈنتۇغدى ئەلنىڭنىڭ ئودغۇرمىش بىلەن كۆرۈشكەنلىكى بايانىدا

5035 ئىككىيلەن تۇرۇپ باردى ئەلنىگ تامان،
كۆرۈپ قارشى ئالدى ئەلنىگ شۇ زامان.

5036 سالام قىلدى ئەلنىگ ئەكە ئاۋۋال كۆرۈپ،
ئىلىك ئالدى زاھىت سالامنى تۇرۇپ.

5037 ئەلنىگ قول ئېلىشتى بۇ زاھىت بىلە،
ھال ـ ئەھۋال سورىدى، سۆيۈنۈپ كۈلە.

5038 ئورۇن بەردى بەكمۇ ئۆزىگە يېقىن،
كۆرسەتتى قەدىرلەپ كۆيۈمچانلىقىن.

5039 دېدى: سەن ئودغۇرمىش كۆپ جاپا چېكىپ،
قىينالدىك پىيادە بۇ يەرگە كېلىپ.

ئودغۇرمىشنىڭ ئەلنىگكە جاۋابى

5040 جاۋابەن ئودغۇرمىش ئېيتتىكى: كۆزۈم
سېنى كۆرگەچ، ئۇنۇتتۇم جاپانى ئۆزۈم.

5041 ئۆزۈم ئارزۇلاپ كەلدىم ئەمدى ساڭا،
نېچۈك يەتكەي ئەمگەك ئەي ئەلنىگ ماڭا؟

5042 كىشى ئۆز تىلىكىچە يۈرسە بېرىپ،
يېتەر ئارزۇغا تېز، قالماس ھېرىپ.

5043 نېمە دەر ئىشتىكىن بۆكە[204] يابغۇسى،
جاھانغا يېيىلغان ئەقىل داڭقىسى:

5044 يىراق يەر يېقىندۇر، دىل قىلسا ئارزۇ،
تىلەككە يېتەر ئەر ئىنسق تېزلا ئۇ.

5045 كىشى ماڭسا يولغا خالاپ، ئارزۇلاپ،
يېتەر تېز ئۇمىدكە يېقىنلىق ئۇلاپ.

5046 كۆڭۈل تارتمىغان يەرگە قويسا ئاياغ،
يېقىن بولسا يەر قانچە، بولغاي يىراق.

5047 ياياق ماڭسا يولنى ئۇ، مېھنەت چېكەر،
دىل تارتىپ ماڭسا يول ئۇ، مېھنەت كېتەر.

5048 كۆڭۈل بىرلە كەلدىم، ئەي ئەلىگ، ساڭا،
نېچۇن زەخمەت چېكەي، نەزەر سال مۇڭا.

5049 كۆڭۈل كىمنى سۆيسە، تىلىسە، قارا،
يىراق بولسا قانچە يېقىندۇر ئارا.

ئەلىگنىڭ ئوغۇرمىتقا جاۋابى

5050 ئەلىگ ئېيتتى: سۆزلەشتىن ئاۋۋال ساڭا
ئېيتار بىر سۆزۈم بار، جاۋاب بەر ماڭا.

5051 سەن ئەمدى كۆڭۈل بىرلە كەلدىڭ ماڭا،
ۋە لېكىن بۇ قانداق ئىش بولدى توڭا؟

5052 بىلۈرسەن، سالام پەزلى بەك چوڭدۇر ئول،
كىم ئاۋۋال سالام بەرسە ئاچتى بۇ يول.

5053 مېنى كۆرگىنىڭدە سالام قىلمىدىڭ،
بۇ پەزل ساۋابىن نېچۈن كۆتمىدىڭ؟

ئودغۇرمىسىنىڭ ئىلتىگە جاۋابى

5054 جاۋابەن ئودغۇرمىش ئېيتتىكى: سالام
بىلىپ قىلمىدىم، مەن باشتا ئېھتىرام.

5055 سالامدۇر كىشىگە ئېسەنلىك يولى،
سالامله قويۇلۇر ئېسەنلىك ئۇلى.

5056 سالامدۇر كىشىگە ئەمىنلىك ـ ئامان،
قىلىنسا سالام، ساق بولۇر ئۇشبۇ جان.

5057 مۇڭا ئوخشىشىپ كەلدى ئەمدى بۇ سۆز،
ئىشىتكىن مۇنى سەن، ئەي كۆڭلى تۈز:

5058 ئامان بەردى ئەلگە سالام بەرگۈچى،
سالامەت بولۇر ئۇ ئىلىك ئالغۇچى.

5059 سالام ساقلار ئامان كىشى شەرىدىن[205]،
سالامەتلىك ئالدى جاۋاب قىلغۇچى.

5060 كىچىككە ئۇلۇغدىن كېرەكتۇر سالام،
شۇ بىرله جىمى ئىش بولۇرلار تامام.

5061 كىچىك تۇتسا، قىلسا ئۇلۇغلار سۆزى،
سالامەت ياشاپ هەم قۇتۇلغاي ئۆزى.

5062 كىچىك بولسۇن ئەمىن ئۇلۇغ شەرىدىن،
سالامەتلىك تېپىپ ئۇتىڭ خەيرىدىن.

5063 مېنىڭدىن ئەلىگكە تېگەر شەر قاچان،
كىچىكمەن، كىچىكتىن تېگەر نە زىيان؟

5064 ئەلىگ قولى بارچە خەلقىگە ئۇزۇن،
نە قىلسا قىلۇر، گەر ئۇ تۇرسە يۇزىن.

5065 نەزەر سال، ئەي ئىلمى كەڭ ئالىم، ئاۋام ـ
بەگلەرگە شۇنىڭ ئۈچۈن قىلمايدۇ سالام.

5066 مېنى سەن ئەڭ ئاۋۋال خىزمەتكە چىللاپ،
يېنىڭغا قىچقىردىڭ تولا ئارزۇلاپ.

5067 قوبۇل قىلمىدىم مەن، سۆزۈڭ تۇتمىدىم،
بۇ ئالدامچى دۇنياغا مەن پۇتمىدىم.

5068 ئۇنى قويدۇڭ ئەمدى، زىيارەت ئۈچۈن
قىچقىردىڭ مېنى، كەلدىم ئەمدى بۇ تۇن.

5069 يەنە ئەيمىنەتتىم كېلىشتىن ساڭا،
سالىمىڭ ئامان بەردى ئەمدى ماڭا.

5070 يەنە باشتىكى سۆزگە يانغايمۇ دەپ،
ھۇنۇز قورقار ئىدىم شۇڭا ۋەھمە يەپ.

5071 تولۇق پۈتتۈم ئەمدى ھەقىقىي ساڭا.
مېنىڭدىن تېگۈر خوپ نېسۋە ماڭا.

ئەلىگنىڭ ئۆزىگە مىسىلا جاۋابى

5072 ئەلىگ ئېيىتتى: بەگكە بولۇر بەك يامان
يېنىپ ئالسا دېگەن سۆزىدىن قاچان.

5073 بولالماس بەھرىمەن ھېچ چوڭلۇقىدىن،
يېنىپ ئالسا ئۆزى ئېيتقان سۆزىدىن.

5074 جاھانغا ئەلىگ بولمىسۇن ئول كىشى،
سۆزى بولسا يالغان، غەزەپلىك ئىشى.

5075 نېچۈك بەگ بولۇر ئول خەلقىگە ئۇلۇغ،
سۆزى بولسا يالغان، قولى، كۆر، قۇرۇق؟

5076 بۇنىڭدىنمۇ خوپراق بىلىم سۆزلىمىش،
يېنىپ ئالسا سۆزدىن، قاچار بەخت، دېمىش.

5077 كىشىنىڭ يامىنىدۇر ئېيتسا يالغان،
قىلىپ ۋەدە يانغان ياماندىن يامان.

5078 تولا ياخشى دەپتۇ دۇرۇس سۆزلۈك ئەر،
دۇرۇس سۆزلۈك ئەرگە خۇدا بەرسۇن ئەجىر.

5079 بەگ راست سۆز بولغۇلۇق ۋە تانماس كېرەك،
سۆزىدە تۇرماسنى ئەر دېمەس كېرەك.

5080 ىىر ئېيتقان سۆزىدىن يانمايدۇ ئەرەن،
سۆزىدىن يانغۇچى خوتۇندۇر، دېمەك.

ئۇدغۇرمىسىغا ئەلنىڭ جاۋابى

5081 جاۋاب بېرىپ ئۇدغۇرمىش، ئېيتتى: ئەلىگ
بۇ ياخشى قىلىقلارغا يەتكۈزدى ئېلىگ.

5082 ساڭا بەرسۇن خۇدا يەنە ھەم ئوشۇق،
بۇ ياخشى قىلىقلار ۋە بۇ ياخشى خۇلق.

5083 بۇ بەگلەر خەلقنىڭ خىلىدۇر ئۆزى،
ئۆزىدەك خىل ئولغاي خۇلق ھەم سۆزى.

5084 بېرىپ تەلىم بىر ئالىم شۇنداق ئېيتۇر:
بېگى ياخشى، ئادىل بولسا، خەلق بېيۇر.

5085 نېمە دەر، ئىشتىكىن، بىر ئاق چاچلىق ئەر،
جاھانىنى كەچۈرگەن ئۆزۈن ياشلىق ئەر:

5086 قىل ياخشى خۇلقۇڭنى، جاھان تۇتقۇچى،
بۇ بەخت كەلگۈچى ۋە ھەم كەتكۈچى.

5087 قىلىپ ئىجتىھات سەن، قازان ياخشى ئات،
ۋاپا قىلمىغاي بەخت، كۆرۈر سېنى يات.

5088 ئەي قۇدرەت ساھىبى، قىلما يامانلىق،
قىلىق ـ سۆزدە ياخشى بولغىن داۋاملىق.

5089 يۇز ئۆرەر ئۇلۇغلۇق، بۇ بەگلىك ساڭا،
پەقەت ياخشىلىق ئۆرۈمەس يۇز، توڭا.

5090 بۇ كۈن خەلق يۈكسىن يۇد، قىل ئەزگۈ ھامان،
كېلۈر ياخشىلىق تاڭلا، ئۆتكەچ زامان.

5091 بوراندەك كېچەر بۇ تىرىكلىك كۈنى،
ئىشەنچسىز ئېرۈر بەخت، تاشلار ئۇ سېنى.

5092 ئەلىگ ئېيتتى: ئەي ئىلمى چوڭ ئۇق بۇنى،
تىلىكىم شۇ، ئاچ ياخشىلىق يولىنى.

5093 سېنى مۇنچە قاتتىق تۇرۇپ ئىستىدىم،
ئەي كۆڭلۈم توقى، شۇ ئىدى مەقسىتىم.

5094 مەگەر ئەزگۈلۈككە ئېرىشمەك ئۇچۇن،
ماڭا ئەيلە پەندۇ ـ نەسىھەت پۇتۇن.

5095 چۆرەمدە كىشى كۆپ، گېپىدۇر غېمى،
دۇرۇس، چىن، كۆيۈمچان يوقتۇر، ئەي سېخىي.

5096 يېتەر بەگلەر جىمى مەقسەت ـ تىلەككە،
يېتەلمەس كۆڭۈلگە ئەرزەر يۆلەككە.

5097 بۇ دەرگاھتا بىر توپ كىشىلەر يۇرەر،
ۋە لېكىن يارىلىق ماڭا يوق بىرەر.

5098 مۇڭا ئوخشاپ كېلەر بۇ بېيىت، ئەي سېخىي،
ئوقۇيچۇ دېسەڭ سەن مۇشۇنى ئوقى:

5099 تولىدۇر كىشى دەپ يۇرۇرچى سانى،
كىشىگە يارىلىق دېسەڭ، ئۇ قېنى؟

5100 قىلۇر بىر كىشى مەڭ كىشىنەڭ ئىشىن،
تولا مەڭ يىغلىسا قىلالماس ئۇنى.

* *

5101 دېدى: ئەي ئودغۇرمىش، بۇ ئەلىگ يانا،
يىغلىمىش خۇدا پەزلى سەندە مانا.

5102 ئېتىڭغا يارىشا خۇلقۇڭمۇ پۇتۇن،
تىلەك، بەختىڭنى ھەق تولۇق ئەيلىسۇن.

5103 خۇدا بەرگىنىدىن ماڭا بەر ئۇلۇغ،
تىرىلسۇن كۆڭۈل، نەپس بولسۇن ئۆلۈك.

5104 جاۋاب بەردى ئودغۇرمىش، ئېيتتى: ئەي بەگ،
تېشىمنى كۆرەرسەن، ئۇ ماختىغۇدەك.

5105 ئەي قۇدرەت ساھىبى كۆرسەك ئىچىمنى،
بۇ كۈن لەنەت ئوقۇپ، قوغلايتتىڭ مېنى.

5106 تاقالدى ماڭا بۇ زاھىتلىق ئېتى،
ماڭا بولدى بۇ ئات تائەت ئاپىتى.

5107 مېنى يوق قىلۇرچى شۇ ئاتىم ئېرۇر،
شۇ ئاتىم ئۈچۈن نەپس ماڭا بەگ بولۇر.

5108 بېرىدىم كىشىلەر كۆرەرگە دۇكان،
ئۇنىڭدا تىجارەت، پايدا يوق هامان.

5109 ئەلىگ سەن قارىما كىشى تېشىغا،
ئىچىگە قارا هەم مەخپىي ئىشىغا.

5110 قوغۇنىڭ تېشى ياكى رەڭگى - يۈزى،
هىدى، مەڭزى كۆركەم نە چاغلىق ئۆزى.

5111 بىتەم بولسا لېكىن ئىچىدىن قوغۇن،
ئۇنى تاشلاش كېرەك، ئەي چاققان سوغۇن[209].

5112 نېمە دەر ئىشىت ئەمدى كۆڭلى ئويغاق:
بېرەپ ئىچىنى، تېشىڭغا بەرمە بوياق.

5113 پۇتۇن نەرسە ئۇستۇنلۇكى ئىچىدە بولۇر،
ئىچى بولمىسا، تاش يارامسىز قالۇر.

ئەلگىنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

5114 جاۋاب بېرىپ ئەلىگ دېدى: ئەي سۆزۈك،
ئىچىڭمۇ تېشىڭ بىرلە بىردەك تۇزۈك.

5115 يېنىكلەتتىڭ يۈكۈڭ، دۇنيانى قويۇپ،
ئىلىندىم مەن ئەمدى ئېغىر يۈك يۈدۈپ.

5116 بۇ دۇنيا ئىشى قىلدى مەشغۇل مېنى،
تائەت قىلغىلى ھەققە ۋاقتىم قېنى؟

5117 ماڭا بەر نەسىھەت، ئۆزۈمنى تۇتاي،
قۇتاتسۇن سۆزۈڭ چىن، ئۆزۈم ساپ بولاي.

ئودغۇرمىشنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

5118 ئايا بەگ، دەپ جاۋاب قىلدى ئودغۇرمىش،
پۇتۇن ياخشىلىققا ياخشىلىقلە يېتىش.

5119 خۇدا قۇللىرى ئىچرە مەندەك يامان،
ئەي ئىلمى دېڭىز، يوق ئېرۇر ھېچقاچان.

5120 مېنىڭدىن ياماتراق خۇدا قۇلىتى،
ئەگەر ئىزدىسەڭ سەن، تاپارسەن مېنى.

5121 مېنىڭ سۆزلىرىم پايدا قىلغاي نېچۈك؟
ئۆگۈتۈم ساڭا نەپ قىلارمۇ تۇزۈك؟

5122 شۇڭا مەن ئىگەمدىن ئۈمىد ئۈزمىدىم،
ئەپۇ ئەيلەر گۇناھىم شۇ بىرلا ئىزدىم.

5123 نە دەيدۇ ئىشتىكىن، گۇناھكار قۇلى،
گۇناھىن تىلەپ ئۆزرە ئېيتىپ تىلى:

5124 گۇناھكار، جاپاكار، قۇلۇڭمەن نادان،
قارالسا گۇناھلىق ئۆزۈم مەن ھامان.

5125 سېنىڭدىن بۆلەك يوق سىغىنار ئىگەم،
گۇناھىم كەچۈر سەن، يۆلە بەخت تامان.

ئەلىگىنىڭ ئوغۇرىسىغا جاۋابى

5126 جاۋابەن دېدىكىم ئەلىگ: ئەي ئويغاق،
بۇ خۇلقۇڭ ساڭا بەردى ئەزگۈ بوياق.

5127 ئۆزۈڭنى يامانراق بىلەرىڭ ئۈچۈن،
خەلق ئىچرە ياخشى ئېرۈرسەن بۇ كۈن.

5128 كۆڭۈل، تىل ئېرىتىڭ، ئېرىدىڭ ئۆزۈڭ،
ئۇگۈت بەر، ساڭا نەپئى قىلسۇن سۆزۈڭ.

5129 ئەي ياخشى قىلىقلىق، پۇتۇن ئىشى چىن،
ساڭا بىر نەسىھەت شەپقەت ئەيلىگىن.

5130 خۇدا ياخشىلىقلارنى بەردى ساڭا،
ئەي نامدار، ئاچ ياخشى يولىنمۇ ساڭا.

5131 ئەي ياخشى كىشى، كەل، ئۇگۈتلە مېنى،
خۇدا ئەجىر بەرسۇن قىيامەت كۈنى.

5132 جاۋابەن ئودغۇرمىش ئېيتتى ئەلىگكە:
يېتىشتۇرسۇن سېنى ھەق ھەر تىلەككە.

5133 بۇ مەشئۇم، ئىچى بوش، ئۆتەرچى جاھان،
قېرىتتى قانچە بەگنى، ئۆزى ئەۋ جۇۋان.

5134 سېنىڭدەك قانچە بەگنى ئۇ ئۆتتى سۆيۈپ،
ساڭا بولدى تەييار، كېتەر تېز قويۇپ.

5135 ئۇنىڭغا ھەقمىي كۆڭۈل بەرمىگىن،
ۋاپا ئەيلىمەيدۇ ھەقمىي، چېكىن.

5136 مېنىڭدىن ئۇگۇت ساڭا لازىم ئەمەس،
ئەي ئىنسان، پەلەكنىڭ ئىشىرتى، بەس.

5137 سېنىڭدىن بۇرۇنقى جاھان تۇتقۇچى،
قېنى، نەگە كەتتى، قېنى ئۇ كۈچى!

5138 ئۇلار نەگە كەتتى قاراپ ئويلىغىن،
سېنىڭمۇ كېتىشكە كۇنۇڭدۇر يېقىن.

5139 ساڭا تەگدى ئەمدى بۇ بەگلىك ئورۇن،
تەييارلان ئىشىڭغا، ئۇ تۇرماس ئۇزۇن.

5140 ئۇلارغا نېمە پايدا قىلغانىكەن،
شۇنى قىل، لەززىتىن تاڭلا كۆرەرسەن.

5141 ئۆكۈندى ئۆلەردە ئۇلار نېمىدىن،
تىلەپ ياخشىلىق سەن، يىراق تۇر ئۇندىن.

5142 بىلىملىك ھېكىم ياخشى ئېيتىپتۇ بەك،
بىلىملىك سۆزىدۇر ياقۇت، ئونچىدەك:

5143 ئۆلگەتنى كۆرگەنمۇ ھېچ قالماس تىرىك،
ئۆلۈمگە تەييار تۇر، بولما خۇلقى يىرىك.

5144 ئۆلۈمنى بىلىپ سەن يۈرگەن، ئەي غاپىل،
تۇگەر بۇ ھايات، ئۆز نېسىۋەڭنى بىل.

5145 غاپىللىقتا يۈرگەن ئەي ئىستەك قۇلى،
ھۇجۇم قىلمىسۇن ئۇ، كېلۈر ئالغىلى.

5146 قاراپ كۆر كەچۈرگەن كۈنۈڭنى بۇ كۈن،
ئەقىل بىرلە ئويلا، چۈش بولدى بۇ تۇن.

5147 ئەگەر قىلغان ئولساڭ ئۆزۈڭ ئەزگۈلۈك،
ئۆزۈڭگە تاپارسەن ئەجىر مەڭگۈلۈك.

5148 زايە قىلغان ئولساڭ ئۆمۈرنى ئەگەر،
تۇنۇ ـ كۈن پۇشايمانلە بول ئاھ چېكەر.

5149 تېپىلماس داۋاملىق ھايات ئارزۇلاپ،
يىگىتلىك كۈچىمۇ يانماس قايتىلاپ.

5150 زايە قىلما بۇ بار كۈنۈڭنى، قارا،
ئۆلۈمگە ھازىرلان، تائەتكە ئالدىرا.

5151 ئەي ئەلىگ قاراپ كۆر سېنىڭدىن بۇرۇن،
ئاتاڭ بەگ ئىدى ئەلدە كۆچلۈك پۇتۇن.

5152 خەزىنە، ھەشەم[207] لەشكىرى بار ئىدى،
تىلىكىن تېپىپ قانچە ۋاق ياشىدى.

5153 ئۆلۈم تۇتتى ئاخىر، ئەپكەتتى ئۇنى،
ئاڭا قىلمىدى پايدا چوڭلۇق ئۇنى[208].

1554 ئاتاڭ ئۆلدى، كەتتى، ساڭا بەردى پەت،
ئاتا پەندى تۇتساڭ، بولۇر شېكەر ـ قەنت.

5155 بۇڭا ئوخشار ئەمدى، ئىشىت، ئۇشبۇ سۆز،
يېتەر پايدا ئۇندىن، بولۇر ساڭا كۆز:

5156 ئۆلەر چاغدا ئاتاڭ ۋە بەلكى شۇ ئان
دېگەندۇر: كۆر ئوغلۇم، بول ئويغاق ھامان.

5157 ئۆلۈم تۇتتى، كەتتىم، كېلەر ساڭىمۇ،
تىرىشقىن، كېيىن سەن ياخشى نام قازان.

5158 ئاتىنىڭ، ئانىنىڭ ئۆلۈمى تولۇق،
ئوغۇل ـ قىزغا پەندىدۇر، بۇنى ياخشى ئۇق.

5159 ئاتاڭنى، ئاناڭنى ئۆلۈم قويمىدى،
ۋاقىت كەلسە سېنى ھەم قويارمىدى.

5160 جاپا قىلدى دۇنيا ئۇلارغا تېتىپ،
ۋاپا قىلغايمۇ ساڭا، قىلىق ئۆزگەرتىپ.

5161 ئەزىز تۇت ھاياتنى، كېرەك ئىشقا سال،
قىلىپ ئەلگە ئېھسان، ساۋابىنى ئال.

5162 ئۆتەر كۈندىن ئالغىن كېرەكلىكىنى،
تەييارلان، زامان ھەم تۈگىتەر سېنى.

5163 ئۆزۈڭ يۇدتۇڭ مۇنچە خەلق يۇكلىرى،
تۇر ئويغاق، غاپىل بولما، ھوشيار يۈرى.

5164 تولا ئاچ بۆرىلەر يىغىلدى ساڭا،
كۆزەت قويىنى بەك، ئەي ھۆكۈمدار توڭا.

5165 كېچىسى ئېلىڭدە يىرى قالسا ئاچ،
سورار تەڭرى سەندىن ئۇنى، كۆزنى ئاچ.

5166 چىراغدەك يانۇرسەن، ئەي ئەلىگ، بۇ كۈن،
ئەي پاك قەلب، يورۇقى بۆلەكلەر ئۈچۈن.

5167 تۈگىسە ھاياتىڭ يېتىلسە يېشىڭ،
نېمە پايدا بىرەر سېنىڭ ئۇ كىشىڭ؟

5168 ئۆزۈڭ ئوتقا ئاتما كىشىلەرنى دەپ،
كۆيدۈرمە ئۆزۈڭنى يىلىپ سەن كۈچەپ.

5169 ئۇلۇغلۇق، بۇيۇكلۇك بۇ بەگلىك تۈگەل،
قالۇر، بۇ ئۆلۈم ئىشىك ئاچقان مەھەل.

5170 دۇرۇس بول، دۇرۇسلۇق بىلەن ھۆكۈم قىل،
تۇرالايدۇ بەگلىك ئۇزۇن ئۆرە، بىل.

5171 بېرىپتۇ نە ياخشى بىلىم ـ ئىلمى زور،
ئۇنىڭغا ئەمەل قىل ۋە شۇ يولدا يۈر:

5172 چىڭىتماق تىلىسەڭ بۇ بەگلىك ئۈلىن،
ھۆكۈمدە چىڭ تۇتقىن ئادالەت يولىن.

5173 تاپاي مەن دېسەڭ ئۇ جاھاننى يانا،
ئادالەت يولىن تۇت، سۆزۈم بەس، مانا.

5174 ئەي «يەگمەن» دېگۈچى غۇرۇرلانمىغىن،
ۋاپاسىز ئېرۇر دۇنيا ـ دۆلەت، چېكىن.

5175 ئىشەنمە بۇ دۇنيا، بەخت بىۋاپا،
ئىشەنچسىز ئېرۇر، كۆر، ئۇ قىلماس ۋاپا.

5176 ئەي ئەلىگ بۇ قەسىر، بۇ ئوردا ـ ساراي،
ساڭا تەگكەن پەقەت بىر تۇرالغۇ جاي.

5177 سېنىڭدىن بۇرۇنلار چۈشۈپ ئۆتتىلەر،
تۇرالماي مەنزىلدە كۆچۈپ كەتتىلەر.

5178 ساڭا تەگدى ئەمدى بۇ ئوردا ـ ئورۇن،
ئەۋەتكىن كۆچۈڭنى ئۆزۈڭدىن بۇرۇن.

5179 بۇ كۇن مۇندا قىلما قەسىر ھەم ساراي،
سېنى ھەم قويمىغاي ئۆتكۈچى يىل ـ ئاي.

5180 ياتار جايىڭ ئېنىق بىلىنمەپ تۇرار،
بىزە ياخشىلىقلە ئۇنى، نامدار.

5181 مېنىڭ دەپ بىلۈرسەن بۇ قەسىرنى بۇ كۇن،
قارىساڭ، ھەقىقەت ئەمەس بۇ، چۈشۈن.

5182 ئىشىتكىن، نېمە دەيدۇ بۇ قەسىر ساڭا،
قارالسا، تازا راستنى دەر، ئەي توڭا:

5183 بۇنى ئېيتادۇرسەن مېنىڭ دەپ مېنىڭ،
نېچۈن دەيسەن ئۇنداق، نېچۈك ئۇ سېنىڭ؟

5184 سېنىڭدىن كېيىنكىلەر دەر ساڭا: «چىق!»
كىرمەكنى كۆتۈپ دەر: «مېنىڭدۇر مېنىڭ».

5185 ئەي دۇنيا بېگى، زىندان ئۇشبۇ جاھان،
بۇ زىندان ئۇ ئەندىشىسىز بولمىغان!

5186 بۇ زىندانىدا ئارتۇق تىلىمە سۆيۈنچ،
سۆيۈنچ ئورنى جەننەت ئېرۇر ھەم ئاۋۇنچ.

5187 ئۆتەر بۇ ھۇزۇرنى ھۇزۇر بىلمىگىن،
ئۆتەر بۇ سۆيۈنچنى سۆيۈنچ دېمىگىن.

5188 سائادەت مۇشۇنداق، ئۇ تۇرماس، قاچار،
يىغلىغان مېلىڭنى پۇتۇنلەي چاچار.

5189 ئۇ دۇنيانى بىلگىن بىر مەڭگۇ ماكان،
يۇزۇڭنى ئاڭا قىل، قويۇپ بۇ جاھان.

5190 قويۇپ ئارزۇ، ھۇزۇر، تىلە مەڭگۈلۈك،
بۇ مەڭگۇ ھۇزۇرچۇن جاپا چەككۈلۈك.

5191 خۇدا پەزلىن چۈشەن، نەزەر سال، قارا،
نېچۈك ياخشىلىقلار قىلىندى ساڭا.

5192 سېنى خەلق ئۈزە ئۇ قىلدى ھۆكۈمران،
بېرىپ ئارزۇ، سۆزۈڭ ئۇ قىلدى راۋان.

5193 سېنىڭدەك ۋۇجۇدلۇق تەڭرى قۇللىرىن،
ساڭا قىلدى موھتاج، كۆرۈرسەن بارىن.

5194 ئەلىگ ئەي، شۇكۇر قىل بۇڭا سەن بۇ كۈن،
بول ياخشى قىلىقلىق خۇدا، خەلقچۈن.

5195 ئادالەت ئۈچۈن تىكتى تەڭرى سېنى،
ئادىل بول، ئادالەت بىلە تۇر، قېنى.

5196 پۈتۈن ئىشنى ئەقىل، ئىدراك بىلەن قىل،
ھاۋاغا بېرىلمە، تىرىك ساقلا دىل.

5197 پۈتۈن خەلق ئۈچۈن سەن بولۇپ مېھرىبان،
كىچىك ـ چوڭغا ئادىل ھۆكۈم قىل ھەر ئان.

5198 بۇزۇلسا خەلقنىڭ خۇيى ئۆزگىرىپ،
تۈتۈپ قاتتىق، تۈزەت ئۇنى تەكشۈرۈپ.

5199 نېمە دەر ئىشىتكىن، ئەي بىلىمى دېڭىز،
بىلىم بىرلە ئىشلەپ قىزارتقىن مەڭىز.

5200 بۇ كۈن ياخشى بولسۇن دېسەڭ بارچىسى،
ئۆزۈڭ ياخشى بولغىن، ئەي ئەل كاتتىسى.

5201 دېسەڭ بۇلغىنىشلارنى بولسۇن سۈزۈك،
سۈزۈل سەن، كېيىن خەلقمۇ بولغاي تۈزۈك.

5202 بەگلەر ــ باش، قايىقا ماڭسا ئەل بېشى،
ئاڭا ئەگىشۈرلەر بۇ بارچە كىشى.

5203 بۇزۇلسا خەلق، ئۇنى بۇ بەگلەر تۈزەر،
ئۇنى كىم تۈزەر بەگ بۇزۇلسا ئەگەر؟

5204 تۇزەپ ئۆز قىلىقىڭ، خۇيۇڭنى تۇزەت،
تۇزىلۇر خەلقمۇ، ئۆزۈڭ راھەت ئەت.

5205 ياراملىق ئىشلارنى تىلىسە، ئۆزۈڭ،
يارامسىزنى تاشلا، كېسىلدى سۆزۈڭ.

5206 جاھىلغا قوشۇلما، پاساتتىن يىراق[209]،
بۇ ئىككى قىلىقتىن بولۇر ئەر قارا.

5207 يارامسىز ياۋۇز نەڭ يۇرمە ئىزدىنىپ،
يارامسىزلىق قىلما، سۆز ئېيتتىم كېسىپ.

5208 ھۇزۇرغا بېرىلمە، ھاراق ئىچمىگىل،
كېچىكسىز دېگىزدۇر بۇ ئىككىسى، بىل.

5209 قىلىقىڭ توغرى تۇت، خۇلقۇڭنى سىلىق،
ئەقىل يولداش ئولسۇن، كېڭەشچىڭ بىلىك.

5210 پەزىلەتنى زور قىل، دۇرۇس تۇت كۆڭۈل،
ئۆزۈڭنى ئۇنتۇما، خاتا باسما يول.

5211 كۆڭۈلنى كىچىك تۇت، غۇرۇرلانمىغىل،
قوشۇن، خادىم كۆپ دەپ كىبىرلەنمىگىل.

5212 نى مەغرۇر، تەكەببۇر، جەسۇر ئەرلىنى،
ئۆلۈم تۇتتى تۇپراققا كۆمدى ئۇنى.

5213 يەنە ياخشى دەپتۇ بىر ئالىم بۇيۇك،
بىلىملىك سۆزىن تۇتسا بولۇر ئىش تۇزۈك:

5214 خەزىنەم تولا دەپ كۆرەڭلىمىگىل،
قوشۇن، خادىم كۆپ دەپ غۇرۇرلانمىغىل.

5215 كۆچىگە ئىشىنىپ كۆكرەك كەرگۈچى،
قىلالمىدى چارە بىر پاشىغا[211]، بىل.

5216 غەزەپلەنمە ئىشتا، ئۆپكەڭ بېسىۋال،
غەزەپ كەلسە، گويا گاچا بولۇۋال.

5217 ئالدىراپ قىلما ئىش، مەگەر دىن ئىشى،
تاپالماس پايدىنى ئالدىراپ كىشى.

5218 قىلۇر چاغدا ئېھسان تولا ئالدىرا،
ئېغىر بول تاياقلاش، بېرىشتە جازا.

5210 هولۇقما سۆز ـ هەربكەتتە، بولما يېنىك،
هېلىم دەپ ئاتىلۇر هەربىر سەۋرلىك.

5220 سېخىي بول، خەلقە بېرىپ مال، يېگۈز،
بېخىل بولسا بەگلەر ئېتىنى بۇزۇر.

5221 يىرىك سۆزلىمە سەن، ئۆزنى چىڭ تۇتۇپ،
يىرىك سۆز قويۇر خەلق دىلىن توڭلىتىپ.

5222 سۆزۈڭ بولسۇن پۇتۇن كىشىگە چۈچۈك،
پىشاناڭ يورۇق تۇت، يۈزۈڭنى ئوچۇق.

5223 خىلى سەن خەلقىنىڭ، خۇلقۇڭنى ئۆز قىل،
تۇزىتىپ خۇيۇڭنى، رۇس قىل كۆڭۈل ـ تىل.

5224 ئاۋام ياخشى بولسا، ئۇنىڭ ئەزگۈسى
ئۆزۈڭگە بولۇر، ئەي خەلق بەلگۈسى.

5225 بۇ بەگلەر خۇيىنى ئۆز قىلسا ئەگەر،
ئېلى ياخشى بولۇپ، مىڭ ـ مىڭ سۆيۈنەر.

5226 يامان بولسا بەگلەر ھەربكىتى، يەنە ـــ
يامانلار كۆچىيىپ، بۇزار ئەنئەنە.

5227 يامان بولما، نامىڭ يامان قىلمىغىل،
يامانىنى قىسىپ تۇت، سەن يول قويمىغىل.

5228 يامانلىق زەھەردۇر، يېمە بۇ زەھەر،
زەھەرنى يەپ بولماس، تىرىكلىك كېتەر.

5229 ئەقىللىك كىم ئولسا، ئۇنى تۇت يېقىن،
بىلىملىك سۆزىن تۇت، ئادا قىل ھەققىن.

5230 پۇتۇن چىن، دۇرۇس، ياخشى نام كىشىلەر،
ئۆزۈڭگە يېقىن تۇت، ئۇڭا ئىشنى بەر.

5231 بۇ مەككار جاھاندا يوق ۋاپا، تۇراق،
غاپىل بولما، ساقلان، يولى بەك تايغاق.

5232 ياسىنىپ قىلىپ جىلۋە دىلنى ئالار،
كۆڭۈل بەرگىنىڭدە يۈز ئۆرۈپ قاچار.

5233 ئۆلۈمنى ئۇنتۇتما، چەكمە كۆپ ئارمان،
سېنى باسمىسۇن ئۇ، ئەي ساھىبقىران.

5234 ئۇخلىما بۇ غەپلەت ئىچرە، ئەي خاقان،
مەست بولما بۇ بەگلىككە، ئەي ئېسىل جان.

5235 بۇگۈنكى ھۇزۇرغا ئالدانمىغىن سەن.
قىيامەت ھۇزۇرىن تىلە زوق بىلەن.

5236 سۆيۈنچى ئۇزۇندۇر، ھۇزۇرى تولا،
مانا شۇ ھۇزۇرنى ھۇزۇر دەپ بولا.

5237 تىلىسەك ئەزگۈلۈك، راھەت، ئەزگۇ بول،
تولا نېمەت ئىچرە يۇرى، مەڭگۇ بول.

5238 نە دەيدۇ ئىشىتكىن بىلىم تاپقان ئەر،
بىلىم بىرلە ئەلدە ئەزىز بولغان ئەر؛

5239 خۇدا بەرسە ئىززەتنى يوق غايىتى،
تولا رەھمىتىدە ئۆزۈك راھىتى.

5240 ئەگەر قاچساڭ ئۇندىن خارلىقىڭ ئېتىق،
بۇ خارلىققا كىمنىڭ يېتەر تاقىتى؟

5241 ئەلگ سەن تېۋىپقا ئوخشارسەن بۇ كۈن،
ساڭا موھتاج ئېرۇر ئاغرىق ــ خەلق پۈتۈن.

5242 بىرى چەككەچ زۇلۇم، بەختى قارادۇر،
بىرى يوقلۇق غېمىدە يىتەۋادۇر.

5243 بىرى ئاچ، ئۇ بىرسى يالىڭاچ يۇرۇر،
بىرى قايغۇ ـ غەمدە پىغانلار چېكۈر.

5244 سېنىڭدە تۇرۇر، كۆر، بۇنىڭ دورىسى،
داۋالات بولۇپ سەن ھېكىم ـ ئۇستىسى.

5245 بېرىپ دورا ـ داۋاسىن قىلمىساڭ ئەگەر،
سېنىڭدىن بۇ خەلقە پالاكەت كېلەر.

5246 قىيامەتتە تەڭرى سېنىڭدىن سورار،
خالاسىڭ ئۇچۇن قىل جاۋابىنى تەييار.

5247 تىرىكلىك كېتىپ تېز، بۇ بەگلىك قالار،
ساڭا لازىمى شۇ ياخشى ئات بولار.

5248 ئەلىگ، بۇ جاھان بىر تېرىلغۇ ئېرۇر،
نېمە تەرسە، قولۇڭ شۇنىلا ئالۇر.

5249 يۇرى، ياخشىلىق قىل، تېرى ئەزگۈلۈك،
ساڭا ياخشى بولغاي ھامان مەڭگۈلۈك.

5250 نېمە دەيدۇ ئاڭلا، ئالىم ئەلچى بەگ،
بۇ بەگلىك ئىشىنى بىلۇر يولچى بەگ:

5251 خەلق چوڭى بولغان ئەي بەگ، كىچىك دىل
شېرىن سۆز بولۇشنى ئۆزگە بەدەل قىل.

5252 ئەي باش بولغۇچى، قولى ئۇستۇن كىشى،
ئەڭ ئاۋۋال بىلىم بىرلە قىل ھەر ئىشى.

5253 بىلىم بىرلە ئىشلە پۇتۇن تۇرلۇك ئىش،
پۇتۇنلەي ئىلىمدىن كېلۇر كۆركلۇك ئىش.

5254 كېتەر كەلمەيدىغان بولۇپ بۇ جاھان،
ئۆزۇڭ ياخشىلىق قىل يوقالمايدىغان.

5255 قالۇر دۇنيا ئاخىر، تۇغۇلغان ئۆلۇر،
يامان ـ ياخشى بولسۇن بىر نامى قالۇر.

5256 يامانغا قوشۇلما، يامان كۆيدۇرۇر،
ئېتىڭ ياخشى بولسا، ياخشى ئىز قالۇر.

5257 ئەلىگ سەن بول ئويغاق، تىرىشقىن ھامان،
غەپلەتتە يۈرگەنگە تېگەدۇر زىيان.

5258 بۇ بەگلىك ئاساسى ئويغاقلىق ئېرۇر،
بۇ بىرلە ئۇ دۇنيا ھەم قولغا كېلۇر.

5259 غاپىل بولما، بولساڭ بۇ بەگلىك كېتەر،
ھەر ئىككى جاھاندا غاپىل ئاھ چېكەر.

5260 دۇشمەن قىلما ئۆزگە، يەنە تۆكمە قان،
بۇ ئىككى گۇناھتىن دادلار چىقسا جان.

5261 ئۆزىنى ھارامدىن كېرەك تۇسمىقى،
ھارام يېگۈچى ئورنى دوزاخ تېگى.

5262 جىمىكى كىشىگە سەن بول مېھرىبان،
ئازدۇرما يولىدىن، سەن ئۇرما زىيان.

5263 مەي ئىچمە، پاساتتىن يىراق قېچىپ تۇر،
بۇلار ئوردا، قەلئە، سارايىنى بۇزىدۇ.

5264 ئۆلۈمگە تۇغۇلۇر تۇغۇلغان كىشى،
قويۇر نامىدىن ئىز بۇ ئۆلگەن كىشى.

5265 تۇتامچە تىرىكلىك ئاخىر يوقىلار،
يامان ـ ياخشىدۇر، كۆر، بىر ئاتى قالار.

5266 ئاۋۇنچ بىرلە گوللايدۇ دۇنيا سېنى،
سېنى ئۇخلاتمىسۇن، تۇر، ئۇ غەپلەت كۇنى.

5267 بۇ غەپلەت كىشىنى ئۇخلاتقۇچىدۇر،
كىشىكىم گەر ئۇخلار ھەممە ئىش قالۇر.

5268 ئىدى ئالمىسا ئەرنى غەپلەت تۇتۇپ،
قىلاتتى ئىبادەت پەرىشتە بولۇپ.

5269 تولا ياخشى ئېيتقان ئالىم سۆزىنى،
ئەي كۆڭلى ئوچۇق، ئەمدى ئۇققىن بۇنى:

5270 غاپىللىق پۇتۇنلەي سۆيۈنچى تەرەپ[211]،
بۇ غەپلەتتە ئۇخلار كىشىلەر ئەجەب.

5271 غاپىل بولما، سېنى ئۇخلاتمىسۇن ئۇ،
بۇ غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ساقلا، يا رەب!

5272 ئىتتىك بولسۇن ئەلدە كۆزۈ ـ قۇلىقىڭ،
پۇتۇن خەلقە يەتسۇن كۆيۈمچانلىقىڭ.

5273 بولۇر ئاخىر ساڭا خۇدادىن سوراق،
گۇناھكارغا خۇدا سورىقى تۇراق.

5274 دىققەت قىل، نېمە دەر تەقۋادار كىشى،
تەقۋادار سۆزىن تۇتسا تۇزىلەر ئىشى:

5275 ئەي بەڭباش يۇرگۇچى، خەلق ئۆكتەمى،
جاۋابىنى تەييارلا، بار ھەق سورىقى.

5276 مەيلىچە يۇرگەن، ئەي گۇناھكار مەئيۇپ[212]،
سورار بىر كۈنى ھەق سوراقچى بولۇپ.

5277 ئەي ئۆمۇر ئۆتكۈزگەن يەپ ـ ئىچمەك بىلە،
ھېسابقا تەييارلان، چىقىش يول تىلە.

5278 سورىغۇچىدۇر ئۇ، خۇدا ھەممىنى،
قۇتۇلار يېرى بارمۇ قېچىپ قېنى؟!

5279 قىلىچ ھەم تاياق، ئەي ئەلىگ، سەندىدۇر،
بۇ قامچا، جازالار يامانلارغىدۇر.

5280 يامانلىقنى تاكى قويمىسا يامان،
كېمەيتمە جازانى، ئۇر قامچا ھامان.

5281 تۆزەلمەس يامانلار تاياق يەپمۇ گەر،
ساقلانغىن ئۇلاردىن سەن مۇمكىنقەدەر.

5282 يامان بولسا ئەلىگ جاھانىنى بۇزار،
توسۇرچى بولمىسا، يولىدىن ئازار.

5283 ئەزىزلەپ ياخشىنى بەرسەڭ ئېتىبار،
بولۇر خەلق پۈتۈن ياخشى، ئەي نامدار.

5284 ئويۇنغا ئاۋۇنما، كۆزەتكىن ئۆزۈڭ،
ھۇزۇرغا سۆيۈنمە، قالدى ئاز كۈنۈڭ.

5285 ھۆكۈم قىل دۇرۇسلۇق بىلەن سەن دۇرۇس،
تۇرار بەگلىك ئۆزە قانۇن بىلەن رۇس.

5286 كۈچۈڭ يەتكىنچە تىرىشقىن ئۆزۈڭ،
زايە كەتسە، ئۆزرە ئېيت خۇداغا ئۆزۈڭ.

5287 نېمە دەر ئاڭلا، خەلققە باش بولغۇچى،
قانۇن بىرلە ئەلدە شۆھرەت تاپقۇچى:

5288 ئايا بەگ، تىرىشقىن كۆچۈڭ يەتكۈچە،
قانۇننى خەلققە يەتكۈز ئۈشچە.

5289 قۇسۇرۇڭ كۆرۈلسە، ئېيىت ئۆزرەڭنى سەن،
تىلىڭ بىرلە تەۋبە قىل كۆندۈز ـ كېچە.

5290 تولا يىغما ئالتۇن ـ كۈمۈش خەزىنىنى،
نېمە بولسا بەرگىن ئۇلەشتۇر ئۈنى.

5291 ئۆلۈم تۈتسا قالغاي سېنىڭدىن بۇ مال،
يامانلىققا قىلۇر ئوغۇل ـ قىز قورال.

5292 تىرىكلىكتىن ئاۋۋال ئەۋەت مالنى سەن،
ھېسابتىن قۇتۇلۇپ ساۋاب ئالسەن.

5293 تولا ياخشى ئېيتمىش خەلقلەر بېگى،
خەلق ئىچرە ياخشى ۋە ئەل بۈيۈكى:

5294 خەزىنە تۇپلىغان، ئەي دۇنيا بېگى،
ئۆزۈڭدىن كېيىن سەن قويمىغىن ئۈنى.

5295 ھۆزۈرى باشقىغا، ھېسابى ساڭا
بولۇر، ئەي مويسىپىت، تارتما دەردىنى.

5296 ئايا خەلق ئىچرە باي بولغان خىل ئەرەن،
ساۋاب تاپ مېلىڭنى تارقىتىش بىلەن.

5297 ۋاپاسىز جاھانغا كۆڭۈل بەرمىگىن،
جاپا قىلغاي ئاخىر، بىنا قويمىغىن.

5298 ئەي، خەلقتىن ئاۋۋال بەگ بولغان، سەن بۇرۇن
تاشلا بۇ بەگلىكنى، راسلا بىر ئورۇن.

5299 ئەي ئاچ كۆز، تەمەخور، ئايا بېخىل ئەر،
ئۆلۈمدىن بۇرۇن مال ئۈلەشتۇرۇپ يەر.

5300 ئۆلۈم تۇتسا ئاخىر، پايدىسىز مېلىك،
قالۇر مال، ساڭا يوق لەززىتى ئۇنىڭ.

5301 ئەلىگ، ئاز يەپ ئىزا، كۆپ قىل ئىبادەت،
بولۇپ كەم سۆز، ئۆگەن بارچە پەزىلەت.

5302 پېقىر، تۇل، يېتىمنى قورۇقدا ئامان،
شۇ چاغدا بولۇر چىن قانۇن نامايان.

5303 يېقىن تۇتما ئۇششاق گەپلىك سۇخەنچىن،
پىتنىخور بولسا قاچ، كەلتۈرمە يېقىن.

5304 مۇشۇنداق كىشى ــ كىشى زىيانلىقى،
زىيانلىق كىشىنى يېغى بىل، يېغى.

5305 كۆزى ئاچقا بەرمە ئورۇن، ئىقتىدار،
ئۇ شەكسىز، تۈزۈلگەن ئېلىڭنى بۇزار.

5306 دوزاختىن يىراقلاشقا تىرىشقىن ئۇدا،
هامان ياخشىلىق قىل، ساقلايدۇ خۇدا.

5307 بۇگۈنكى كۈنۈڭدىن ئەتىكى كۈنۈڭ
پۈتۈن ياخشى بولسۇن ئەتىكى تۈنۈڭ.

5308 بىر ئالىم، مۇلايىم بەك ياخشى ئېيتىمىش،
قىلۇر هەر ئىشىڭنى يېزىپ سۆزلىمىش:

5309 قىيامەت ــ بۇ كۈننىڭ ھېسابات كۈنى،
دۇرۇسلۇق بىلەن يۈر، چۈشىنىپ ئۇنى.

5310 غاپىل بولما ئۇخلاپ، تۇرغىن سەن ئويغاق،
ئويغاق تۇت كۆزۈڭنى، ئۇنتۇ ئۇيقۇنى.

5311 بۇ دىن «دالى» دۇنيا «دالى» قارىشىدۇر،
يېقىنلاشماس، يولى كېسىشمەس ئېرۇر.

5312 بۇ دىن دۇنيا بىرلە بىرىكمىكى تەس،
قاۋۇشماس ئىككىسى، بۇنى بىلسە، بەس.

5313 يېقىنلاشسا بىرى، ئۇ بىرسى تېزەر،
تەڭ تۇتسا ئىككىسىن كىشى يول ئازار.

5314 بۇ دۇنيانى بوران يا يامغۇر سانا،
گۈرۈلدەپ بىرئاز ئۇ، توختار تېز يانا.

5315 بەخت كەلسە دەرگاھىڭ ئادەمگە تولۇر،
كۆڭۈل بەرسەڭ ئاڭا، بۆلەككە بېرۇر.

5316 بېيىدىم دېسەڭ سەن، بولۇرسەن پېقىر،
ئەزىزمەن دېسەڭ، خار قىلار يەر ئاخىر.

5317 جاھان توقلۇقى بارچە ئاچلىق ئېرۇر،
ھۇزۇرى، سۆيۈنچى قىيىنلىق ئېرۇر.

5318 ئەلگ، قاتتىق ئۇرۇش ئۆز نەپسىڭ بىلەن،
تىلىكىنى بەرمە، زوقلاندۇرما سەن.

5319 ھەممىدىن يامانراق يېغى شۇ ئېرۇر،
قىلساڭ ياخشىلىق گەر، يامانلىق قىلۇر.

5320 ۋاپا قىلساڭ ئاڭا، ئۇ ئەيلەر جاپا،
جاپا قىلساڭ ئاڭا، ئۇ ئەيلەر ۋاپا.

5321 خار ئەتسەڭ بۇ نەپسنى، ئىززەت تاپۇر جان،
بىلىم بەگ بولۇپ، كۆر، ئەقىل بولۇر خان.

5322 بۇ نەپس بىر يېغىدۇر، جاھان بىر يېغى،
قۇرۇقلۇق بۇ ئىككى يېغى تۇزىقى.

5323 بۇ بەختكە سۆيۈنۈپ غۇرۇرلانمىغىن،
تىرىكلىككە ئارتۇق ئىشەنمە، چېكىن.

5324 بۇيۇكلۇك، ئۇلۇغلۇق ھامانە ئۆتەر،
بۇ دۆلەت ئوتىمۇ ھېچ قالماي ئۆچەر.

5325 ئىشتىكىن، ئۇ ئېسىل بۇيۇك نېمە دەر،
كۆيۈمچان سۆزىن تۇتسا پايدا تېگەر:

5326 بۇ بەگلىككە تولا مەغرۇر بولمىغىن،
ئۆزۈڭنى كۆزەت كۆپ، كىبىر قىلمىغىن.

5327 بۇ پەسكەش جاھاننى قوغلا، نېرى سۈر،
ببرۇر ھەق ئاندا تۇرلۇك نېمەت يېگىن.

5328 ئەلىگ بەك خىللا بۇ ئۇچ خىل كىشىنى،
كېيىن تاپشۇر ئاڭا قىلار ئىشىنى:

5329 بىرى قازى، بولسۇن ئۇ بەك پاك ئېرىغ،
ۋە تەقۋا بولسۇن ئۇ، خەلقە پايدىلىق:

5330 ئىككىنچىسى خەلپەت، تولۇق بولسۇن چىن،
تېپىپ خەلق بەختىنى، كۇن كۆرسۇن ئەمىن؛

5331 ئۇچىنچى ۋەزىر، بەك ئىل ئولماق كېرەك،
نە تەگسە تېگۇر خەلقىقە بۇندىن، دېمەك.

5332 بۇ ئۇچ ئىشنىڭ ئولسا كىشىسى كۆنى،
تېپىپ خەلق پاراغەت، يورۇيدۇ كۇنى.

5333 تۇزىلىپ ئېلىڭ ھەم خەلق بېيىغاي،
ئۇ چاغدا ساڭا خوپ دۇئا يوللىغاي.

5334 بۇ ئۇچ ئىشتا بولسا يارامسىز كىشى،
يارامسىز بولۇر ھەممە خەلقىڭ ئىشى.

5335 مۇڭا ئوخشىشىپ كەلدى ئەمدى سۆزۇم،
ئىشىتكىن بۇنى سەن گۇزەل يۇزلۇكۇم:

5336 ۋەزىردۇر ئۇ بەگنى يېتەكلىگۇچى،
خەلق، ساقچى، خىزمەتچىگە نىزام تۇزگۇچى.

5337 بۇرۇندۇقنى ۋەزىر گەر تارتسا تەتۇر،
بولۇر تەتۇر ھەممە دەپ مەن ئېيتقۇچى.

5338 بۇ دۇنيا يېيىقلىق گويا بىر داستخان،
كىشىلەر يەر ئۇندىن نېمەتلەر ھامان.

5339 كى بىزدىن بۇرۇنقى ئەۋلاد كەلدىلەر،
ئۇنىڭدىن يېدى، تويدى، ئۆلۇپ كەتتىلەر.

5340 ياتۇر بىر توپ كۇتۇپ مەھشەرنى ھامان،
قىچقىرۇر، بارارمىز بىزمۇ بىگۇمان.

5341 تېخى بىر گۈرۈھتۇر قېرىندىكىلەر،
كى بىزدىن كېيىن ئۇ داستانغا كېلەر.

5342 كېتىشنى كۈتەر ئەمدى بىزدىن بۇلار،
بېرىشنى كۈتەر، بوتام، بىزدىن ئۇلار.

5343 بۇ كۈن بىزگە تەگدى بۇ داستىخان يېمى،
بېرۈر قانچە كىيمەك ـ يېمەكلىك تېخى.

5344 چاقىرار ئۇ تامان بىزنى ئۆلگەنلەر،
قوپ ـ كەت، دەپ قوغلايدۇ تۇغۇلمىغانلار.

5345 ئۇ بىرسى چاقىرار، ئۇ بىرسى قوغلار،
بۇ ئىككى ئارىدا كىم راھەت تاپار؟

5346 ئەلىگ بولما غاپىل، ئۇمىد سۈرمە كۆپ،
ئەي ئېسىل، بولۇنماس ئۇزۇن ۋاقىت تۇرۇپ.

5347 ھارامغا قوشۇلما، ئەلىگ، ئۆزىڭ تۇت،
قارايتۇر كۆڭۈلنى ھارام، بۇڭا پۇت.

5348 تەقۋادار بولايچۇ دېسەڭ نامدار،
ھالال يە، ھالالغىلا بول ھەسسىدار.

5349 نېمە دەيدۇ ئاڭلا، ھالال يېگەن ئەر،
تەقۋالىق بېشىدۇر ھالال دېگەن ئەر:

5350 ھالال يېگەن ھەققە گۇناھ ئەيلىمەس،
ھالال يە، ئۇنى قىل تاڭلا ئوزۇق، بەس.

5351 كىمنىڭكى گېپلى، ئەگىنى بولسا ئېرىنغ،
ئېرىيىدۇ ئۇنىڭدىن گۈناھى ئېرىنغ.

3552 ئېرىنغىلىق تىلىسەك، پاك تۇت گالنى بەك،
ئېرىنغ بولسا بۇ گال، نەپئى دەريادەك.

5353 دېمە ئۆز نەپئىڭ سەن، ئەل نەپئىنى دە،
ئۆزۈڭ نەپئى ئەلنىڭ نەپئى ئىچىدە.

5354 نېمە دەر ئىشتىكىن، ئۇلۇغ كەنت بېگى،
پۇتۇن ئىشقا يەتكەن ئەقىل ـ ئىدرىكى:

5355 بەگدۇر بەخت، ئەلگە بەخت بەخش قىلماق كېرەك،
بەخت تاپسا ئەل قارىسىن تويدۇرماق كېرەك.

5356 بۇ بەگلەر دېگىزدۇر، تۆۋى ئۇنچىلىك،
دېگىزغا يېقىنلار بېيىماق كېرەك.

5357 بۇ بەگلەر بىر تاغدۇر ئالتۇن ـ كۈمۈشلۈك،
كۈمۈش كان قازغۇچى بېيىپ كەتكۈلۈك.

5358 بۇ بەگ پايدىلىق ھەم سېخىي بولغۇلۇق،
جاھانىڭ خەلقىنى ئۇ توق قىلغۇلۇق.

5359 قۇياشتەك مۇنەۋۋەر بول، ئەي ھېكىم بەگ،
سايەڭدە ئەل تاپسۇن كېيىم ھەم يېمەك.

5360 ئامانەت يۈكلىدى بوينۇڭغا خۇدا،
سورايدۇ، ئۇنى سەن ساقلا، قىل ئادا.

5361 ئەلىگ ئەي، ئۆزۈڭگە ئۆزۈڭ كۆر قاراپ،
توپلايسەن ئۆزۈڭگە مالنى مۇنچىلاپ.

5362 دېڭىزدىكى گۆھەر تۇگىمەس ساڭا،
تۇۋدىكى ئۇنچە يېتىشمەس ساڭا.

5363 قوڭۇر يەر قېتىمدىكى ئالتۇن - كۈمۈش،
تېرەرسەن، تىلىكىڭ خەزىنە قۇرۇش.

5364 بۇ تاغلار قېتىمدا جاۋاھىر - گۆھەر،
قېنىپ يەتكۈزەلمەس ساڭا، ئەي پاك ئەر.

5365 قوڭۇر يەردە ئۇنگەن ئۇ دانلاركى، بار،
تېرىپ تولدۇرسەن ئۇنىڭدىن ئامبار.

5366 ئۇچارلىق، يۇرەرلىك ھەم سۇدا بېلىق،
قۇتۇلماس سېنىڭدىن ئەي، مۇشكۈل قىلىق.

5367 يۇرەر كارۋان جاھاندا ئەللەر كېنىپ،
يېپەك، سەۋسەر، تېيىن ئالۇرسەن تېرىپ.

5368 قەسەپ[213]، توزى رۇمى[214] — جاھان تاڭسۇقى،
ساڭا كەلسە، تولماس خەزىنەڭ قازىقى.

5369 كەۋەل تازى[215]، بۇكتەل[216]، ئارغۇنغا[217] مانا،
ئوقۇر تولدى، تويماس ئاچ كۆزلۈك يانا.

5370 يىغىلدى تۇمەنمىڭ سۇپەتلىك تېتىر[218]،
دالادا تولا ئات، ئوقۇردا قېچىر.

5371 يۇرەر قىر - تاغلاردا يەرنى قاپلاپ قوي،
قۇل، چۆرە، خىزمەتچىڭ ئەي مۇلايىم خۇي،

5372 تەسكەيدە يۈرگەن ئۇ نۇرغۇنلاپ قوتۇز[219]،
تۇزلەڭدە يۈرەر كۆپ ئىنەك، ئۇي ـ ئۆكۈز.

5373 قىيالاردا يۈرگەن كېيىك ـ تاغ تېكە،
سېنىڭدىن قۇتۇلماس، ئەي باتۇر ـ بۆكە.

5374 چىشى ـ ئەركەك تاغ ئۆچكە، ئىۋىن[220]، ئاق كېيىك،
ساڭا تۇغمەس يەم، ئەي ئۇز مىجەزلىك.

5375 تۇتۇلسا قۇلان يا ياۋا كۆك تېكە،
ساڭا كەلتۈرۈرلەر شۇ ئان، ئەي بۆكە.

5376 بۆرە، تۈلكە، توڭگۇز، ئېيىق، ئارسلان،
ئۇلار ئوۋدا سەندىن قۇتۇلماس هامان.

5377 قوغۇ ـ قورداي ئولسۇن يا تۈرنا ـ يۇغاق،
يا توي، يۇگدىك ۋە ياكى تودلىچ يا قاق[221]؛

5378 هاۋادا ئۇچار قارىقۇش توپلىرى،
قاچالماس سېنىڭدىن، ئايا كۆك بۆرى.

5379 قاچۇرماس ئۇچارلىقنى سېنىڭ قۇشلىرىڭ،
يۈرگۈزمەس يۈرەرلىكنى ئالغۇر ئىتلىرىڭ.

5380 ئاتلىق، ئاتسىز قالۇر ئۇ يالغۇز،
ئانلىق، ئانسىز بولۇر بىر ئۆكسۈز.

5381 مۇشۇنچە جاهان هەممە يەتمەس ساڭا،
تۇگمەس، تۇگەرسەن، ئەي باتۇر توڭا.

5382 ئومۇمەن شۇ بىر قۇر كېيىم، گالىنى دەپ،
بۇ دۇنيانى يىغدىڭ، كېتەرسەن ئۆلۈپ.

5383 جاهان يەققىنىڭدىن نە پايدا بولۇر،
ئېلىپ جاننى ئەجەل، يىلتىزىڭ قۇرۇر.

5384 قاراپ كۆرسە ھەممە ھېرىسلىق ئېرۇر،
بۇ ئاچ كۆز كىشىلەر قاچانمۇ تويۇر؟

5385 نېمە دەر ئىشتىكىن، كۆزى توق كىشى،
كۆزى توقلۇق ئېرۇر بۇ بايلىق بېشى؛

5386 تامام ئۆتسە ئاچ كۆز قولىغا جاهان،
مۇھالدۇر ئۇنى باي دېمەكلىك هامان.

5387 «گاداي» دەر، ئۇ كىمدۇر ئاتالمىش گاداي،
كۆزى ئاچ گاداي شۇ ھەرقانچىدۇر باي.

5388 باي ئولسا ئاچ كۆزلەر، ئاڭا پايدا يوق،
ئېچىنغىن كۆزى ئاچقا، ئەي كۆڭلى توق.

5389 كۆزى ئاچقا يەتمەس پۈتۈن بۇ جاهان،
قانائەت قىلغانلار بەختلىك هامان.

5390 كۆزى ئاچ كىشى مالغا تويماس كۆزى،
مەگەر تولمىغۇچە قارا يەر توزى.

5391 ئەلىگ ئەي، شۇدۇر مېنىڭ بىلگەنلىرىم،
ساڭا سۆزلىدىم بارچە ئۇققانلىرىم.

5392 بۇنى سۆزلىدىم مەن، ئىشىتتىڭ ئۆزۈڭ،
كۆڭۈل ياخشى ئۇقسا، ئېچىلغاي كۆزۈڭ.

5393 سۆزۈم تۇتساڭ تېگەر تاڭلا پايدىلار،
بولۇر يۈك ساڭا ئۇ تۇتمىساڭ ئەگەر.

5394 ئەقىللىك نە دەيدۇ قۇلاق سال ئاڭا،
ئەگەر ئاڭلىساڭ ئۇ نەسىھەت ساڭا:

5395 بېرۈر پايدا نەسىھەت كىشىگە پۇتۇن،
نەسىھەت لوقما قىل، تىلىسە يېسۇن.

5396 بۇ لوقما يېيىشنى ئەگەر بىلمىسە،
قويۇپ بەر، قوشۇلما، كۆيەر ئوت يېسۇن.

ئەلگىنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

5397 بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ئەلىگ يىغلىدى،
ئەي ئىنسانلار ئارا ياخشىسى، دېدى.

5398 تېپىپسەن، ئەي هوشيار، راهەت ـ پاراغەت،
بولدى بۇ بەگلىكىم ماڭا پالاكەت.

5399 مەن ئەمدى چۈشەندىم، ئېچىلدى كۆزۈم،
ئۆزۈمنى بۇ ئوتقا ئېتىپ مەن ئۆزۈم.

5400 هەق يولدىن ئېزىپ مەن ئۆزۈم، ئەي ئۇلۇغ،
ماڭا توغرا يولنى دېدىڭ سەن تولۇق.

5401 سەن ئەمدى ئودغۇرمىش ماڭا قىل دۇئا،
ياخشىلىققا تەۋپىق هەق بەرسۇن ماڭا.

ئودغۇرمىشنىڭ ئەلىككە جاۋابى

5402 ئودغۇرمىش جاۋابەن دېدى ئۇ بەككە:
خۇدا تەۋپىق بېرىپ، يەتكىن تىلەككە.

5403 تەرتىش، ئەقىلىڭ بىلەن پىكىلسۇن ھاۋا،
ھەۋەستىن يېكىلسە، يولۇر ئەر ياۋا.

5404 سېنى يوق ئېتەر شۇ نەپسانىي لەززەت،
كەچ ئۇندىن، دېمەي سەن، كەچمەك مۇشەققەت.

5405 بۇ دۇنيا ئېرۇر كونا، تولىمۇ قېرى،
تولا بەگنى ئۆتكۈردى بۇ خۇلقى تۇرى[222].

5406 قېرىتتى سېنىڭدەك تولا ئەرلىتى،
قويارمۇ ئۇزۇن ۋاقىت تەرك ئۇ سېنىڭ.

5407 ئۇلار كەتتى، قالدى ساڭا مۇشۇ جاي،
تەييارلان، ۋاقىتنى سەن زايە قىلماي.

5408 ئۆلۈمنى ئۇنتۇما، ئەي ئەلىگ ئويغان،
كېلۇر تېزلا بىر كۈن، سەن قىلما گۇمان.

5409 ئەلىگ ئەي، ئۇنتۇما ئۆزنى، ھوشيار تۇر،
ئۇنتۇساڭ ئۆزۈڭنى، ئەسلىڭ ئويلاپ كۆر.

5410 ئۇنتۇسا بۇ ئىككى نېمىنى گەر ئەر،
دۇرۇس يول ئۇنىڭدىن يىراقلاپ كېتەر.

5411 ئۆزىنى بىلگەن ئەر، ئىشىت نېمە دەر،
ھەۋەسنى ئەقىلگە ئەسىر قىلغان ئەر:

5412 ئۆلۈمنى ئۇنتۇما، گۆردۇر ئورنۇڭ، بىل،
«ئۆزۈڭنى ئۇنتۇما»نى سەن تەكرار قىل.

5413 «مەنى» دىن تۆرەلگەن ئۆزۈڭ، «مەن» دېمە،
ئەگەر مەن دېسەڭ سەن، قىممىتىڭ شۇ، بىل.

5414 كۆرۈنمەي ئۆلۈم پىستىرمىدا تۇرار،
ئەگەر چىقسا يولىنى ئازماي تاپار.

5415 جاپا بولمىسا ھېچ تىرىككە ئەگەر،
بۇ ئاچچىق ئۆلۈمگە بىر قاراش يېتەر.

5416 بەس ئەردى ئۆلۈمدىن كېيىنلا يانا،
قارا يەر قېتىدا چىرىمەك مانا.

5417 بۇنىڭدىن بۆلەكمۇ يەنە ئىش تولا،
ئۆلۈم كەلسە كۆرەر بارچە بىر يولا.

5418 بۇ ھالنى چۈشەنگەن جىمى ئاقىل ئەر،
نېچۈكمۇ تىنچ ئۇخلاپ، ئاش ـ ئوزۇقىن يەر؟

5419 نە دەيدۇ ئىشىتكىن، ئىلىم بەرگۈچى،
ئىلىم بىرلە ھىممەتنى چوڭ تۇتقۇچى:

5420 زورايىت ھىممىتىڭنى، ئېگىز ئەيلە دىل،
بۇ دۇنيانى تاشلا، ئۇنىڭدىن چېكىل.

5421 بۇ دۇنيا ئۇ زىندان، ئىچىدۇر يىلان،
بۇنى قوي، يوروق چىن جاھانغا ئۇلان.

5422 قارا يەرگە پۈگەت بۇ پاك جان قېپى،
قارا يەر شۇنىڭلە تولۇر، ئەي سېخى.

5423 بۇ دۇنيا بىر زىندان، قاراڭغۇ قۇدۇق،
ئۇنىڭدا پالاكەت ۋە مېھنەت تولۇق.

5424 نه تىنچلىق تىلەرسەن بۇ زىندان ئارا،
نېمە ئارزۇلايسەن دىلىڭغا قارا.

5425 سەن قوي بۇ بىر سىقىم توپىنى تاشلاپ،
ئۇلۇغ مەڭگۈ يۇرت كۆت، نە لازىم سەراپ؟

5426 غۇبار چاك ـ توزاندىن نېرى تارت ئۆزۈك،
سۇزۇك مەڭگۈ ئەل كۆت، ئېچىپ سەن كۆزۈك.

5427 نەچە مىڭ ياشىساك، ئاخىرى ئۆلۈم
كېلەر ـ دە، تۇتار ئۇ سېنى، ئەي كۆنۈم.

5428 كۆپەيگەنچە دۇنيا ـ مېلى، دەردلىرى
تېخىمۇ بولۇر كۆپ، ئەي ئەرلەر ئەرى.

5429 نەچە مىڭ يىل ياشاپ ئەر تاپسا تىلەك،
يەنە قانماس ئارزۇ كۆڭۈلدىكىدەك.

5430 ئەي كۆڭلى ئېرىغى سەن، نە دەيدۇ قارا،
زامانە ئوقى بىرلە كۆڭلى يارا!

5431 كىشى مىڭ ياشىسا، تىلەككە تولۇق
يېتەلمەس ئۆزىگە كېرەككە تولۇق.

5432 تىلەر ھەر تىلەكنى، كىشى ئارزۇلاپ،
تىلەككە يەتكۈچە بولۇر ئۆمۇ يوق.

5433 بۇ سۆز پايدىسى جىقلىقتا ئەمەس.
يا سۆزنى ھەيرەتتە ئاڭلاشتا ئەمەس.

5434 بۇ سۆز پايدىسى شۇ ئىشتىكىنىنى
تۇتۇپ چىڭ، ئەيلىسە دۇرۇس ئۆزىنى.

* *

5435 تولا سۆزلىدىم سۆز، ئىشىتىڭ تۆگەل،
ئۇنىڭ پايدىسىن ئال، قىلىپ سەن ئەمەل.

5436 تۇتالماي تىلىم ئۆزنى، كۆپ سۆزلىدى،
سۆزۈم ئازلىمىدى، قەدرى ئازلىدى.

5437 ئەلىگ، ساڭا تەۋپىق بەرسۇن ئۇ بايات،
پۇتۇن ياخشىلىققا قولۇڭنى ئۇزارت.

5438 تىلىكىڭ بېرىپ ھەق كۆزەتسۇن سېنى،
دۇئادا ئۇنتۇما، ئەي ئەلىگ مېنى.

* *

5439 سۆزىنى ئۇزۇپ ئۆزە قوپقاندى،
ئەلىگ توستى، «بىر ئازراق ئولتۇر» دېدى.

5440 چىقاردى يېمەك ـ ئىچكۈ، تۇرلۇك ئېشى،
دېدىكىم: تېتىپ كۆر، ئەي ياخشى كىشى!

5441 سۇنۇپ قول ئودغۇرمىش ئېلىپ لوقمىدىن
يېدى ـ ئىچتى ئازراق يېمەك ـ ئىچكۈدىن.

5442 يېمەكتىن قولىن تارتتى، كۆپ يېمىدى،
خۇداغا قىلىپ شۈكۈر، زىكىر ئەيلىدى.

*　　*

5443 ئۆرە تۇردى ئودغۇرمىش. قىلدى سالام.
ئەلىگ ئۆرە قوپتى قىلىپ ئېھتىرام.

5444 تۇرۇپ چىقتى ئودغۇرمىش ئۇندىن يۇرۇپ،
ئەلىگ چىقتى بىللە ئۇزاتماق بولۇپ.

5445 ئەلىگ بىرلە خوشلاشتى قۇچاقلىشىپ.
ئەلىگ قايغۇرۇپ قالدى، قول ئېلىشىپ.

*　　*

5446 يەنە تاغسېرى ماڭدى ئۇندىن تۇرۇپ،
قاياشمۇ بىللە ماڭدى، قولىن ئۆپۈپ.

5447 ياندۇردى قاياشىن، كۆرۈڭ ئودغۇرمىش،
خوش ئېيتىپ ياندى ھەم كۆرۈڭ، ئۆگدۈلمىش.

5448 ئۆيىگە يېنىپ كەلدى كۆڭلى سۇنۇق،
ئەلەم ـ قايغۇ بىرلە كۆزدە ئۇيقۇ يوق.

*　　*

5449 كۆتۈردى مەشرىقتىن ئۆز پىشىنى كۈن،
جاھان ئاق قۇ تۈسىگە كىردى پۈتۈن.

5450 قۇياش قوپقاچ كۆكسىن ئورە كۆتۈرۈپ،
سېپىلگەندەك جاھانغا كافۇر تولۇپ.

5451 پەرىشتە يۈزىدەك يورۇدى جاھان،
كافۇر سەپكەن كەبى بولدى ئاسمان.

* *

5452 قوپۇپ تېز ئورنىدىن ئۆگدۈلمىش يانا،
ئېلىپ تاھارەت، نامازنى چىن قىلدى ئادا.

5453 تونىن كىيىدى، ئاتلاندى ئۆيدىن چىقىپ،
يەنە قەسىرگە بارىدى ئۇندىن يېنىپ.

5454 قەسىرگە كىردى ئۇ ئېتىدىن چۈشۈپ،
ئەلىگ ئۇنىدى، ئۇ كۆرۈندى كىرىپ.

5455 ئەلىگ سورىدى ئاۋۋال ئودغۇرمىشىن،
نەچە ۋاق تۇرغىنىن، قاچان كەتمىشىن.

5456 يەنە ئېيتتى ئەلىگ: ئەي ئۆگدۈلمىشىم،
ئاچچىق بولدى ئەمدى ماڭا يەر ئېشىم.

5457 نېچۈكرەك ياشارمەن بۇنىڭدىن بۇيان،
چۈشۈپ بارماقتا يەلكەم تۆۋەنلەپ ھامان.

5458 بۇ بەگلىك، بۇ خەلقنىڭ يوكى نە كېرەك،
يۇرەك يىلتىزىن قىردى بۇ قايغۇ بەك.

5459 خادىمسىز خەلقنى باشقۇرۇپ بولماس،
بەگلىكنىڭ ئىشلىرىن بەگمۇ قىلالماس.

5460 خادىم ئۇچۇن، شەكسىز، كېرەك مال ـ تاۋار،
بۇ مال بولمىسا، ئەر يىغلىماس بولار.

5461 ئىشتىكىن، بىر لەشكەربېشى نېمە دەر،
ھاياتىنى بەگ ئىشىغا بەرگەن ئەر:

5462 خەزىنە ۋە لەشكەربەگنىڭ كۆچىدۇر،
بۇ ئىككى بىلەن ئەر ئۆز ئۆچىن ئالۇر.

5463 بولۇر بەگ بۇيۇك بۇ ئىككىسى بىلە،
جەم ئولسا بۇ ئىككى، تاج ـ تەخت زۇربيۇر.

5464 قوشۇن يىغاق ئۇچۇن تولا مال كېتەر،
يىغىش ۋاقتىدا مالنى زۇلم ـ جەبىر ئۆتەر.

5465 مېنىڭ بىرلا بويۇم بار، بىرلا قورسىقىم،
نېچۇن مۇنچە يۇكنى يۈدۇرمەن ئۆزۇم؟

5466 پېقىر بولسىمۇ قانچە، ئاچ قالماس ئول،
ئۆچ ئالماي تىرىكتىن ئۆلۈم قويماس ئول.

يەتمىش تۆككىنچى باب

ئۇنىۋېرسىتېت لەلىگە مەملىكەتنى ئىدارە قىلىش ئۇسۇللىرى ھەققىدە تېپىقانلىرى

5467 جاۋاب بەردى ئۆگدۈلمىش، ئېيتتى: ئەلىگ،
پۈتۈن ئىشقا تەدبىرلە سۈنسۇن ئېلىگ.

5468 ئېغىزدىن چىقارما يامان سۆزلىنى،
ئەي ئىلمى دەريا، ھەق كەچۈرمەس ئۇنى.

5469 بۇ بەگلىكنى كۆچەپ ئالمىدىڭ تىلەپ،
خۇدا بەردى پەزلى بىلەن بەلگىلەپ.

5470 قەدىرلەپ سېنى، بەردى بەگلىك ساڭا،
ئەي ئىلمى كەڭ، قىلغىن سەن شۈكرى بۇڭا.

5471 تۇزەپ دىلنى پاكلاپ، تېۋىن ھەققە سەن،
ئادالەت ۋە شەپقەتنى قىل خەلققە سەن.

5472 ھەۋەسنى ئەقىل بىرلە باسقىن ئۇتۇپ،
بىلىم بىرلە يانجىغىن نەپسىڭنى تۇتۇپ.

5473 نېمە دەر ئىشتىكىن، بىلىم بەرگۈچى،
بىلىم بىرلە ھەۋەس ـ نەپسنى باسقۇچى:

5474 تۇزەلمەك تىلىسەڭ، ھەۋەس بوينىن كەس،
تۇزىلۇر ئەگرىلىك گەر ئۆلسە ھەۋەس.

5475 تىرىش، بولمىغىن سەن ھەۋەسكە ئەسىر،
ھاۋا ـ نەپس ئېرۇر بۇ دىن ئوغرىسى، بەس.

5476 ئەي ئەلىگ، نېچۇن بۇنچە ئاجىز ئۆزۈڭ،
يېتىپ تۇرسا بارچە ياخشىلىققا قولۇڭ؟

5477 نېچۇن قايغۇرارسەن مۇشۇنچە قاتتىق،
قىلۇرسەن ھاياتىڭ نېمىشقا ئاچچىق؟

5478 خەزىنە تولا ھەم خادىم ـ قوشۇن كۆپ،
ھەر ئىشقا بىلىم، ئەقىل بار يولچى بولۇپ.

5479 خادىمنى سۆيۈندۈر خەزىنەڭ بىلە،
ئۇلاردىن مىڭ ئازۇ ئۆزۈڭگە تىلە.

5480 نېمە دەر، ئاڭلا، جەڭ قىلغان جەسۇر ئەر،
ئالتۇن ـ كۈمۈش بەرسە ئۇ ياۋنى يېڭەر:

5481 تىلىسەڭ ئۇستۇنلۇك ئەگەر ھەر زامان،
خادىمنى خۇش ئەت، ماختا، بەر شەۋق ھامان.

5482 خۇشال قىپ ئۇلارنى، سەن قويساڭ تىلەك،
كېلىپ مەقسەت، ئېگەر باش ياۋمۇ شۇ ئان.

5483 خادىمنى كۆپەيت ھەم سۆيۈندۈر ئۇنى،
شېرىن جاننى بەرگەي ساڭا بىر كۈنى.

5484 كاپىر ياۋنى يانجى لاۋ ـ لەشكەر بىلە،
تۇتۇپ دىلنى پاك، كۈچنى ھەقتىن تىلە.

5485 كاپىرچۇن خادىم تۇت ۋە لەشكەر، تۇلۇم،
بۇ جەڭدە ئۆلسە گەر، ئۇ بولماس ئۆلۈم.

5486 ئۆيى ـ مۇلكى كۆيدۇر، بۇتىنى يىقىت،
ئۇنىڭ ئورنىغا قۇرغىن جامە ـ مەسچىت.

5487 ئەسىر ئال ئوغۇل ـ قىزنى، قىلىچ قۇل ـ دېدەك،
ئېلىپ ئولجىلار خەزىنە قۇرماق كېرەك.

5488 ئېچىپ ئىسلامنى سەن، شەرئىەتنى يايى،
بولۇپ ياخشى ئۆزۈڭ، نامىڭ تارىغاي.

5489 مۇسۇلمانغا تەگمە، ئۇزاتما ئېلىڭ،
ئاڭا ھەق دەۋاگەر ئېرۇر، ئەي ئەلىگ.

5490 مۇسۇلمان مۇسۇلمان بىلەندۇر قاياش،
قاياشقا توقۇنما، داۋام ياخشىلاش.

5491 قانۇن تۇز خەلقە، ھۆزۈر ئەيلىسۇن،
ساڭا ياخشىلىقلە دۇئالار دېسۇن.

5492 بېرۇر تەڭرى ئەجرىڭ، خۇشاللىق ساڭا،
سېنىڭ بولغاي ئىككى جاھان، ئەي توڭا.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

5493 ئەلىگ ئېيىتتى: ئوبدان دېدىڭ سەن بۇنى،
خالايىتتىم ئۆزۈممۇ قىلىشنى شۇنى.

5494 قېنىمكىن بۇنى قىلماققا ئەش، ئەي ئەر،
قىلىشقا بۇنى سەن ماڭا يارى بەر.

5495 سۆزۈپ خەلقنى ئاۋۇال ئەلنى تۈزگۈلۈك،
ئىچكى ـ تاشقى ئىشقا دىققەت ئەتكۈلۈك.

5496 خۇشال ئەيله دوستلارنى ئېهسان قىلىپ،
سېنى سۆيمىگەنلەرنى ھەيده سۈرۈپ.

5497 بۇنىڭدا ئاۋۋال ئەل تۇزەتمەك كېرەك،
پۈتۈن مەيخانىلارنى بۇزماق كېرەك.

5498 تۇزەت قانۇن بىلەن سەن خەلقنى تولۇق،
بولۇنسۇن يارامسىز قىلىق ئەلده يوق.

5499 نېچۈك ئەل تۇزەرمەن يېتىشمەي ئۆزۈم،
ئىش ئۈستىگە ئىشتۇر، يۇمۇلماس كۆزۈم.

ئۆگدۈلمىشنىڭ لەلىگە جاۋابى

5500 جاۋاب بەردى ئۆگدۈلمىش ئېيتتى: ئەي بەگ،
بۇ ئىشلارنى سۈرما، پۈتۈن ئىشقا تەگ.

5501 نېچۈن ئۇزارتۇرسەن قىلۇر بۇ ئىشنىڭ؟
تولا سۈرما ئىش قىل، كېتەر بۇ يېشىڭ.

5502 بۇ كۈن قىلمىسىڭ، ئەتە يەنە ئىش بولۇر،
ئىش ئۇزرە ئىش ئولسا يىغىلىپ قالۇر.

5503 بۇگۈنكى ئىشنى ئەتە ئۆچۈن قويمىغىل،
ئەتە ئىش بولسا، ئۇ قالۇر يەنە، بىل.

5504 تۇزەپ تۇر، سۈزۈپ تۇر بۇ ئەل ئىشلىرىن،
كۆرەرسەن ئەتە ئەل بىلەن ھۇزۇرىن.

5505 يامان بولما، يامانىنى يامانغا يۇرىت،
يامانلارنى ھەممە ئېلىڭدىن ئېرىت.

5506 دۇرۇس بول، دۇرۇس قىل، دۇرۇس تۇت خۇلق،
تۇزەتۇر يامانۇ ئەگرىمۇ قىلىق.

5507 ئۇ تەتۇر قىلىقلىق زەھەرلىك كىشى
يامان تۇگىمىگۈچە ئۆتمىلانماس ئىشى.

5508 يامانغا يولۇقما يالا يۇقۇشار،
دۇرۇسلار بىلەن سەن ياشىغىن بىدار.

5509 نېمە دەر، ئىشىتكىن، دۇرۇس، كۆڭلى تۇز،
كۆڭۈل، تىل، قىلىقى، پۈتۈن خۇلقى ئۇز:

5510 يامانغا قوشۇلما ۋە يۇرگىن كۆنى،
تۇز ـ ئەگرىلە بولسا قارايۇر كۈنى.

5511 كىم قىلسا يامانلىق بالاغا قالۇر،
يولۇق ھەققە توغرا قىيامەت كۈنى.

5512 ئەلىگ ئەي، قوشۇن يىغ، بۆلەك چارە يوق،
ئۇلار بىرلە بەگلەر سۈزەر بۇلغىنۇق.

5513 خادىملارنى توپلاپ ئېھسان قىلغۇلۇق،
پېقىرنى قىلىپ باي، ئاچنى تويغۇزغۇلۇق.

5514 خىزمەت قىلغۇچىلار ئۈمىدلە قىلۇر،
ئۈمىد ئۈزسە خىزمەتچى تۇرماس كېتۇر.

5515 ئەلىگ ئەي، خىزمەتچى نەچچە تۇرلۇك ئول،
ئىشلەت ئىلغاپ، ئايرىپ، ئاداشمىسۇن يول:

5516 ئۇلاردىن بىرىكسم تىلەر يوز ـ ئابروي،
ئونىڭ بۇ تىلىكىن سەن قاندۇرۇپ قوي.

5517 يەنە بىرسى سەندىن تاۋار ـ مال تىلەر،
تاۋار بەر، پىدا جان ئەيلىسۇن ئۇلار.

5518 يەنە بىرسى ئىستەر ھەم مال، ھەم شەرەپ،
قىلار ئات ۋە تون ھەم نام ـ ئونۇڭان تەلەپ.

5519 ئۇ بولسا بىر جەسۇر، ئاڭا كۇموش بەر،
قىلىچ ئۇرسۇن، ئالسۇن ساڭا كەنت ـ شەھەر.

5520 بىلىملىك، ئەقىللىك بولسا پاك يۈرەك،
بېرىپ مال، قەدىرلەپ، ئاۋايلاش كېرەك.

5521 ئۇ زالىم، يامان بولسا، كۆتۈرمە ئونى،
نوپۇز بەرمە ئەلدە، ئىگىرتار سېنى.

5522 كۆتۈرمە، بېيىتما، يامان ئۆكتەمنى،
زەھەر قىلغاي ساڭا دورا ۋە ئەمنى.

5523 نېمە دەيدۇ ئاڭلا بۆكە يابغۇسى:
ئاجىزلار بېيىسا باش ئەگمىگۇسى.

5524 يامانىنى بېيىتما، جەسۇر ھۆكۈمدار،
يامان بولسا گەر باي، خۇيىنى بۇزار.

5525 قولى قىسقا بولسا ھەتتا ياخشىلار،
بۇ موھتاجلىق بىلەن خۇيىنى بۇزار.

5526 موھتاج ئولسا ياخشى قىلىقلىق كىشى،
بۇزار خۇلقىنى ئۇ، ياخشىلىق تۇشى.

5527 تۇزەر خۇينى يامان، ئۇ تۇتۇلسا خار،
قىلىقنى تۇزەر ياخشى، بەرسە ئېتىبار.

5528 كۆيۈمچاننى تۇتقىن ئۆزۈڭگە يېقىن،
ئۇياتسىزنى ئۆزگە يېقىن تۇتمىغىن.

5529 زەرەرلىكى كىم ئۇ، پايدىلىقى كىم ــ
ئايرىپ تاللىغىن سەن، ئەي ئالىم ھېكىم.

5530 سۆيەر ـ سۆيمەسنى سەن ئايرىم قىلىپ تۇت،
سۆيگەنلەرگە دوست بول، دۇشمەنلەرگە ئوت.

5531 يىراق قىل سۆيۈنچىڭ تىلىمەس كىشىڭ،
سۆيدۈرمە ئۇنى ھەم بەرمە ھېچ ئىشىڭ.

5532 ساداقەتنى خىيانەت بىلەن قوشمىغىن،
يارامسىز، يارامليقنى بىر تۇتمىغىن.

5533 بىر ئىشنى ئىككى شەخسكە بۇيرۇما تەڭ،
قىلىنماي قالۇر ئىش ئىتتىرىش بىلەن.

5534 ئىشىڭنى ئىش بىلگەن كىشىلەرگە بەر،
قىلىشنى بىلمىسە، سۇنۇپ قايغۇ يەر.

5535 خىزمەت دەپ بۆلۈپ بەرمە ھەركىمگە ئىش،
ئۆزۈڭ نەپئىگە ئەر تۇتۇشقا تىرىش.

5536 ئەل نەپئىن تىلە ھەم ئۆز نەپئىڭ تىلە،
باغلىنىپ يۈرمە سەن كىشى نەپئىلە.

5537 كىشى كۆڭلىگە باقما نەپئىنى دەپ،
ئەل نەپئىن تىلە، ئۆزنى بۇزما كۇچەپ.

5538 ساڭا پايدا قىلغانغا بەر پايدىنى،
يىراق قىل ئۆزۈڭدىن بىنەپ كىشىنى.

5539 قەدىرلە پايدىلىق بولسا ئەگەر ئەر،
ئەلگە ئەي، ئۇنىڭغا كېرەك ئىشنى بەر.

5540 قىلىشقا تېگىش ئىش، ئەي ئەلگ، شۇدۇر،
يۇلارنى ئىشلىسەڭ، ئېلىڭ تۇزلۇر.

5541 ئېتىڭ ياخشى بولسا، قۇتۇلدۇڭ ئۆزۈڭ،
قالۇر سەندىن كېيىن ئېتىڭ ھەم سۆزۈڭ.

5542 ھېيىپ خەلق، مەملىكەت ـ تەختىڭ تۇزلۇر،
خەزىنىنى قانچە دېسەڭ تېپىلۇر.

5543 ئىشتىكىن، كۆيۈمچان كىشى تېمە دەر،
دىلى بىرلە تىلى ئوخشاش كەلگەن ئەر.

5544 قايۇ ئەل بېگى بولسا ياخشى كۆنى،
ئۇ ئەل خەلقى ھېيىپ، تۇغۇلغاي كۇنى.

5545 خەلق يايلىقى بەگكە يايلىق ئېرۇر،
خاھى سەن ئۇنى تۇت، خاھى سەن بۇنى.

5546 شەھەر ـ كەنت ئىچىدىن ئوغرىنى ئېرىت،
كارۋانۇ ـ مۇساپىرنى ئەمىن يۇرىت.

5547 يوقات ئەل ئىچىدە زوراۋاننى سەن،
تۇگەت يۇرت تېشىدا قاراقچىنى سەن.

5548 يامانىڭ خۇلقىنى جازالە تۇزەت،
يامانغا يامانلىق يارىشۇر پەقەت.

5549 يامانغا يا زەنجىر يا زىندان كېرەك،
تا ياخشى بولسۇن ئەركىن، ئەي دىۋە يۈرەك.

5550 ئېرۇر نەچچە خىل مەملىكەت خەلقى ئول،
كېرەكتۇر پەرق ئېتىش، تا يورۇغاي يول.

5551 ئۇلاردىن بىرى بىلگە ـ ئالىم تۇرۇر،
ئالىملار بىلەن ئەرگە دۆلەت كېلۈر.

5552 قەدىرلە بۇلارنى، تېمە دېسە قىل،
شەرىئەت يولىن تۇت، بويۇن بەر، ئېگىل.

5553 ساقلا سەن ھەققىنى، ئاش ـ ئوزۇق بېرىپ،
قالمىسۇن، ئەي دانا، ئۇلار قىسىلىپ.

5554 ئاسايىشتا ئۇلار ئىلىم ئۆگەتسۇن،
بىلىمسىز ئۇلاردىن بىلىم ئۆگەنسۇن.

5555 بۇلاردىن كېيىن مۇھتەسىپلەر ئېرۇر،
ئۇلار ئەلدە كۆچلۈك بولغاي، ئەي جەسۇر.

5556 بىكارچى ۋە پاسىقنى تۇتسۇن قىسىپ،
مەسچىتنى جامائەت بىلەن تولدۇرۇپ.

5557 يەنە بىر گۇرۇھ ئۇ خىزمەتچىلەردۇر،
توسۇپ تۇتمىسا ئىشقا قارشى بولۇر.

5558 بۇلار يۈك كۆتۈرمەس، ئۇلارنىڭ يۈكىن
يۈدۈرسەن ئۆزۈڭ، سەن بىلىپ ئەمگىكىن.

5559 بۇلاردىن كېيىنۇر سوڭ ئاۋام ــ خەلق قارا،
قانۇن بىرلە ئۇلارغا سەن ئويدان قارا.

5560 بۇلار ئۇچ گۇرۇھتۇر، پەرق ئەتسەڭ بولۇر،
زۇلۇم قىلما، قىلساڭ پالاكەت كېلۇر:

5561 بۇ ئۇچىنىڭ بىرىكسەم، ئۇ بايلار ئېرۇر،
خەلقنىڭ كۆچلۈكى شۇلار، ئەي جەسۇر.

5562 كېلىدۇ ئۇلاردىن سوڭ ئورتا كىشى،
بۇلار قىلالمايدۇ ئۇ بايلار ئىشى.

5563 كېلۇر ئۇندىن كېيىن خەلق يوقسۇللىرى،
كۆزەتكىن ئۇلارنى سەن ئەڭ ئىلگىرى.

5564 يۈدكۈزمە بۇ بايلار يۈكىن ئورتىغا،
چۈشەر بۇلار بۇزۇلۇپ خاراب ھالىغا.

5565 پېقىرغا يۈدكۈزمە ئورتىلار يۈكىن،
ئۆلەر ئاچتىن، بۇ ھال قىرىپ يىلتىزىن.

5566 كۆزەتسەڭ پېقىرنى ئۇ ئورتا بولۇر،
بىرئاز تىنسا ئورتا، ئۇ بايلىق تاپۇر.

5567 پېقىر ئورتا بولسا، بولۇر ئورتا باي،
باي ئولسا ئورتىلار بۇ ئەل بېيىغاي.

5568 تۇزىلىپ بۇ ئەل، خەلقمۇ تاپقاي ھۇزۇر،
ساڭا شۇ چاغدا كۆپ دۇئالار بولۇر.

5569 نېمە دەيدۇ ئاڭلا، ئۇچ ئوردۇ خانى،
تىلە ياخشى نام، ئەي ئۆلۈرچى، قېنى:

5570 كىم ئۆلسە كېتەردە قويۇپ ياخشى نام،
ئاڭا ياخشى دۇئا بولۇرلار داۋام.

5571 ئۆلۈپ كىم قالۇر بولسا ياخشى دۇئا،
تۇغۇلغان بولۇر ئۇ يېڭى هاياتقا.

5572 خاهى يەر ئاستىدا، يا ئۈستىدە تۇر،
ئۆزۈڭ ياخشى نامىلە ئاتانساڭ يېتۇر.

5573 كېرەكتۇر ياخشى ئات، ئۆلەر بۇ ۋۇجۇد،
قالۇر مەڭگۇ نامىڭ، بولسا تەن نابۇت.

5574 سېنىڭدە پۇقرانىڭ هەققى ئېرۇر ئۇچ،
بۇ هەقنى ئۆتە سەن، هېچ ئىشلەتمە كۇچ:

5575 بىرى ئۆز ئېلىڭدە كۈمۈشنى پاك ئەت،
ئەي ئىلمى كۆپ ئەر سەن، ئايارىن[223] كۆزەت.

5576 بىرى، تۇغرا قانۇننى خەلقىڭگە بەر،
بىرىن بىرى ئەزمەكنى ئەلدىن كۆتەر.

5577 ئۇچىنچى، ئەمىن قىل پۇتۇن يوللارنى،
يوقاتقىن قاراقچى ۋە ئوغرىلارنى.

5578 ئۆتەپ بۇ خەلقىنىڭ هەقلىرىن، كېيىن
ئۆزۈڭمۇ، ئەي مەردان، هەققىڭ تىلىگىن.

5579 پۇقرالار ئۈزە بار سېنىڭ ئۇچ هەققىڭ،
ئۇلاردىن سورا، ئاچ ئەمدى قۇلىقىڭ:

5580 بىرى، يارلىقىڭنى ئەزىز تۇتسىلار،
نېمە بولسا تېزدىن ئۇنى قىلسىلار.

5581 ئىككىنچى، خەزىنە ھەققىن توسمىسا،
ئەي مەردان، ھەقنى دەل چاغدا تاپشۇرسا.

5582 ئۈچىنچى، يېغىغا يېغى بولسىلار،
سېنى سۆيگۈچىنى ئۇ ھەم سۆيسىلەر.

5583 ئۆتىگەن بولۇرسەن ئۆزۈڭ ھەقلىرىن،
ئۇلارمۇ ئۆتىگەن بولۇر ئۆز ھەققىن.

5584 ئەي ئۇلۇغ، بەگ شۇنداق يۈرمىكى كېرەك،
پۇقرامۇ ئاشۇنداق بولمىقى كېرەك.

5585 خەلق شۇندا بەگنىڭ خوۋلۇقىن كۆرەر،
ھۆزۈر ئىچرە بەگمۇ شۆھرىتىن يايار.

5586 ئەلگ ئەي، شۇلاردۇر سېنىڭ دۆلىتىڭ،
ھەم ئىككى جاھانلىق ئۇلۇش ـ قىسمىتىڭ.

5587 ئۇنىڭدىن كېيىن بىلگە ـ ئالىم تۇرۇپ،
بىلىم بەرسۇن ئەلگە ئىخلاسمەن بولۇپ.

5588 يەنە قولى كۈچلۈك بولۇپ مۇھتەسىپ،
يامانلارنى يىغسۇن جامائەت كېزىپ.

5589 سودىگەر كۆزەتسۇن ئامانەتلىرىن،
ھۈنەرۋەن يېتىشتۇرسۇن شاگىرتلىرىن.

5590 دېھقانلار تېرىلغۇغا قىلسۇن ئەجرىنى،
چارۋىچى كۆپەيتسۇن چارۋىلىرىنى.

5591 مانا قالدى ساڭا خىزمەت قىلغۇچىلار،
بۆرە، ياۋغا قارشى قويۇلغۇچىلار.

5592 بۇلارنى سۆيۈندۈر سەن ئېھسان قىلىپ،
ئۇلارنى بۆلەك ئىشقا يۈرمە سېلىپ.

5593 نەپئىگە مۇناسىپ ئېھسانلار تارات،
قەدىرلەپ، بېيىت ھەم كۈچىنى زورايت.

5594 يېغىغا، بۆرىگە قورال راسلىسۇن،
بولۇپ دوستقا ئۆز، ياۋغا ئۆلۈم يوللىسۇن.

5595 بولۇر تاللىنىلغان پۇتۇن ئەشلىرىڭ،
سۈزۈلگەي، تۈرەلگەي پۇتۇن ئىشلىرىڭ.

5596 بولۇر ساڭا ئىككى جاھان خوشلۇقى،
سېنىڭ بولغۇسىدۇر تەڭرى خۇشلۇقى.

5597 دۈرۈسلۈق شۇدۇر، كۆر، دۈرۈس بول كۆنى،
تىلەككە يەتكۈزگەي دۈرۈسلۈق سېنى.

5598 سېنى تەڭرى سۆيگەن دۈرۈسلۈق ئۈچۈن،
دۈرۈستىن بۆلەك قىلما خەلقە ئۆچۈن[224].

5599 ئىشتىكىن، نېمە دەيدۇ كۆڭلى يورۇق،
بۇنىڭ مەنىسىدۇر بۇ سۆزگە ئېنىق:

5600 دۈرۈسلۈق ئۈچۈن كۆك ئاياغقا تۇرۇر.
تەۋرەتمەس ئۈچۈن يەردە ئوت ـ چۆپ ئۇنۇر.

5601 تەۋرەنمە، دۇرۇس تۇر، كۆڭۈل تۈت دۇرۇس،
دۇرۇس ئىككى دۇنيا دۇرۇسلۇق تاپۇر.

5602 ئەلىگ ئەي، شۇلاردۇر مېنىڭ بىلمىشىم،
ساڭا ئېيتتىم ئەمدى ئىچىم ھەم تېشىم.

5603 ھەر ئىككى جاھان، ئەي، قىلارلىق سۆزۈم
مۇشۇلار ئىدى، ئېيتتىم ئەمدى ئۆزۈم.

5604 بۇ دۇنيا مېلى ھەممىسلا قالۇر،
ئۆلۈرسەن، ئېتىڭ ياخشى بولسا بولۇر.

5605 قالۇر بۇ جاھاننىڭ ھەممە نەرسىسى،
ئۆلۈرسەن ياخشى نام تاپ، شۇلا قالغۇسى.

5606 بىر ئالىم بۇنىڭغا قىياسەن قىلىپ،
شۇ مەنە ئۇزرە سۆز ئېيتمىش ئوخشىتىپ:

5607 ئېتىم ياخشى بولسۇن، ئۆزۈم ئۆلسەممۇ،
تىرىك ئۆلەر ئاخىر، ئېتىم قالسۇن ئۇ.

5608 تىرىش، ياخشىلىق قىل، ياخشى ئات تىلە،
ئۆزۈڭ مەڭگۇ، ئىتىڭ تىرىك بولسۇن ئۇ.

* *

5609 ئەلىگ ئاڭلاپ بۇ سۆزىنى سۆيۈندى بەك،
كۆڭۈل ـ كۆكسى يورۇپ، لەززەتلەندى بەك.

5610 ئۇ ماختاپ، ئالقىشلاپ ئۆگدۈلمىشنى كۆپ،
دېدىكىم، سەن ئېيتتىڭ بىلگىنىڭنى خوپ.

5611 بۇ كۈندىن بۇيان بەرسە تەڭپىق خۇدا،
سەن ئېيتقان بۇ سۆزلەرنى ئەيلەي ئادا.

5612 ماڭا بەردى سەندەك ياردەمچىنى رەب ،
كۈتەرمەن بېرۇر باشقا مەقسەتنىمۇ دەپ.

5613 خۇدا بەرسۇن ئارزۇ ـ تىلىكىڭ تۈگەل،
ئۇمىدىم تولۇق قىلدىڭ، ئەي ياخشى پال.

5614 كۆيۈمچان بولۇپ سەن، ئەي كۆڭلى يېقىن،
داۋاملىق ياردىمىڭ قىل بۇندىن كېيىن.

5615 ماڭا چىنپۈتەرمەن ئىشىنىپ ئۆزۈم،
سۆزۈڭنى يوشۇرما، كۆركەم يۈزلۈكۈم.

5616 قۇياشتەك يورۇغان قۇياش ماڭا سەن،
مەن ئەمدى سايەڭدە ئەيمىمەن كۆرەرمەن.

5617 ئەجەب ياخشى ئېيتمىش دىلرەبا كىشى،
تىلى ـ كۆڭلى بىردەك بىر ئاشنا كىشى:

5618 قىل ئەينەك ئۇنى كىمگە پۈتسە كۆڭۈل،
كۆرۈشكە ئۆز ئەيىبىڭنى تۇتقىن ئۇدۇل.

5619 كۆيۈمچان كىشى ئۆزگە ئەينەك بولۇر،
ئاڭا باقسا خۇلقىڭ ـ خۇيۇڭ تۈزىلۈر.

5620 يېقىن بولسا كىمنىڭ دىلى كىمگە چىن،
ئاڭا پۈتكۈلۈك گەر يېقىن بولسا چىن.

5621 سۆزۈڭنى ئىشەنگەنگە ئېيتساڭ بولۇر،
سۆزىنى ئىشەنگەننىڭ تۈتساڭ بولۇر.

* *

5622 ئۆگدۈلمىش ئىشتەكچ، كۆر، ئەلىگ سۆزىن،
سۆيۈندى، دېدى «خۇش»، يورۇتتى كۆزىن.

5623 ئەلىگ ئۇزدى سۆزىن راھەتكە چۆمۈپ،
قوپۇپ چىقتى ئۆگدۈلمىش ئاندىن تۇرۇپ.

* *

5624 شۇنىڭدىن بېرى خان راھەتنى قويۇپ،
تۇزەتتى ئېلىن تۇزدى ئەمگەك يۈدۈپ.

5625 ياماننى يىراق قىلدى، ياخشىنى ئول
ئۆزىگە يېقىن قىلدى ھەم بەردى يول.

5626 تۇزۇلدى خەلق ھەم سۇزۇلدى ئېلى،
جەمئىپ تىنچلاندى يىل، ئاي، كۈن تىلى.

5627 ھايات شېرىنلەشتى ئەل نەپئى بىلە،
ھۇزۇردا سۆيۈندى ئېلى خۇش كۈلە.

5628 ئەلىگ ئۆگدۈلمىشنى قەدىرلىك قىلىپ،
جىمى ئىشنى بەردى ئاڭا ئىشىنىپ.

*　　*

5629　شۇ ھالدا ئۆگدۈلمىش يۈردى بىر زامان،
پىشىپ قايغۇ ـ ئەلەم ئىچرە ئۇ ھامان.

5630　ئۆزىگە باقتى، كۆردى قىلىقىن ـ ئىشىن،
تىرىكلىك، يىگىتلىك زايە قىلمىشىن.

5631　ئېچىلدى يورۇپ كۆڭلى ـ كۆكسى، كۆزى،
ئېرىتماق تىلىدى كۆڭۈلنىڭ توزى.

يەتمىش ئۇچىنچى باب

ئۆگدۈلمۈشنىڭ ئۆنكەن هايانىغا ئېچىنىپ
تووا قىلغانلىقى بايانىدا

5632 يۈرۈپمەن دېدى: غەپلەت ئىچرە كۈلە،
تىرىكلىك زايە بولدى غەپلەت بىلە.

5633 تىرىكلىك كۈچى قالدى مەندىن كېتىپ،
هاسا قولغا ئالدىم هايات تەرك ئېتىپ.

5634 ئۆكۈندى، دېدى: كەتتى ئىسىت كۈنۈم،
تىرىكلىك تۈگىدى. قارايدى تۈنۈم.

5635 مەن ئارزۇ ـ نېمەتنى ئۆكۈزدەك يېدىم،
بىلىپ ـ بىلمەيىن مەن ئۈيدەك ياشىدىم.

5636 دېدى: غەپلەت ئىچرە يۈرۈپ مەن كۈلۈپ،
كۈنۈمنى بىھۇدە يۈرۈپ ئۆتكۈزۈپ.

5637 يىگىتلىك كۈچى كەتتى مېنى تەرك ئېتىپ،
قېلىپ مەن يىگىتلىككە كۆيۈپ ـ ئېچىنىپ.

5638 تىرىكلىك تۈگىدى، يېقىنلاپ ئۆلۈم،
ئۆلۈمگە چارە يوق ئۆتۈشكە يولۇم.

5639 چېچىم بولدى شۇڭقار تۈسىدەك ئالا،
ساقىلىم كۆزىدىكى ئوتتەك بولدىلا.

5640 ئوتتۇز ئىككى چىشىم ــ ئاپپاق ئۇنچىلەر،
ئۇزۇلدى يىپى، كۆر، چېچىلدى ئۇلار.

5641 كۆرەتتى كۆزۈم كۈن چۈشكەن يەرنى ھەم،
قارايدى، كۆرەلمەس تۇرغان ئەرنى ھەم.

5642 قۇلاق سالسام ئاڭلار ئىدىم كۆپ يىراق،
ئىشارەت قىلۇرمەن بۇ كۈن قولدا، باق.

5643 قارا ئەردى قۇزغۇن تۈسىدەك بېشىم،
قوغۇ قوندى باشقا، يېتىلدى يېشىم.

5644 يانار ۋاقتىم ئولدى، خۇداغا بۇ كۈن
سېلىپ ئۇن يىغلايمن گۇناھىم ئۈچۈن.

5645 مەن ئەمدى تۇرۇپ ھەق تەرەپكە يانايي،
گۇناھىم ئۈچۈن مەن مەغپىرەت سورايي.

5646 يارامسىز ئىشلىرىم تاشلايمن پۈتۈن.
سۇزۇلگەي بۇ كۆڭلۈم غۇباردىن بۇ كۈن.

* *

5647 تىلىدى ئۇ تەۋبە قىلماقنى شۇ تاپ،
خۇداغا سىغىنىغاچ، گۇناھىن سوراپ.

5648 يەنە ئويلىدى: ئالدىراپ كەتمەيمن،
ئالدىراش ــ زىيانلىق، ئۇنى قىلمايمن.

5649 ئەڭ ئاۋۋال بۇ ئىشتا كېڭەشمەك كېرەك،
يارامسىزلىق ئۆزدىن تۇغەتمەك كېرەك.

قىلىش لازىم ھەر ئىشنى كېچىشلە بىلىپ،
كېچىشمەس كىشى ئۇ ئىكرار ئۆكۈنۈپ.

نېمە دەيدۇ ئاڭلا، پەيغەمبەر ـ نەبى،
كېچىش ـــ ھەممە ئىشنىڭ داۋاسى ـ ئەمى.

يېقىنلار بىلەن سەن ئەيلىگىن كېچىش،
يېشىلگەي كېچىش بىرلە ھەر تۈرلۈك ئىش.

كېچىش بىرلە تۈزىلۈر كىشىنىڭ ئىشى،
پۈشايمانلىق ئولغاي كېچىشمەس كىشى.

قاياشىم قېشىغا مەن ئەمدى باراي،
ئۇنىڭلە بۇ ئىشتا كېچىشلەر قىلاي.

ئۇ ماقۇل دېسە مەن قىلاي ئۇشبۇ ئىش،
ئۇ ماقۇل دېمىسە قويماي بۇ كېچىش.

كىشى ئۆز ئىشىنى بىلەلمەس كۆرۈپ،
كېرەك باشقىلارغا ئېيتماق ئىشتىتۇرۇپ.

كېچىشسە كىشىدە بىلىم كېچىيۇر،
كېچىشكە قوشۇلسا بىلىم، ئىش ئوڭۇر.

ئىشتىكىن كېچىشلىك كىشى نېمە دەر،
كىشى ئۆز ئىشىنى كېچىشلە ئېتەر.

نە ئىش قىلماق ئولساڭ كېچىش ئەر بىلە،
كېچىشمەس كىشىدىن يىراقلىق تىلە.

نېچۈك ئىشنى قىلساڭ كېچىش بىرلە قىل،
كېچىش بىرلە كۆتكەن تىلەكلەر كېلە.

5661 كېچە ياتتى، يۇيۇندى سەھەر تۇرۇپ،
ئاتىن مىندى، ئەلىگكە باردى يۇرۇپ.

5662 ئەلىگ يېنىغا كىردى رۇخسەت سوراپ،
ئورۇن بەردى ئەلىگ ئۇنى قەدىرلەپ.

ئەلىگنىڭ ئەلىككە سوئالى

5663 ئەلىگدىن ئوتۇنۇپ دېدى: مەن بۇ كۈن
قاياشىمغا بارغۇم كېلۇر بەس، پۇتۇن.

5664 ئەگەر بولسا رۇخسەت بارايمەن ئۇيان،
زىيارەت قىلىپ تېز يانايمەن بۇيان.

ئەلىكنىڭ جاۋابى

5665 ئەلىگ ئېيتتى: بارغىن، ئەي ئىلمى تامام،
ئاڭا يەتكۈزۈپ قوي مېنىڭدىن سالام.

5666 ئۇنۇتمىسۇن ھەرگىز دۇئادا مېنى،
سېرىنى خۇداغا دەل ئاچقان كۈنى.

5667 خۇدادىن سوراپ بەرسۇن گۇناھلىرىم،
دۇئا بىرلە بەلكى كەچۈرگەي كەرىم.

* *

5668 يېنىپ چىقتى ئۆگدۈلمىش «ماقۇل» دېبان،
ئۆيىگە كېلىپ چۈشتى ھەم شادىمان.

5669 جاھان يۈزى ئالدى ئالتۇن رېڭىنى،
قۇياش زەپىران قىلدى ياقۇت ئۆڭىنى.

5670 تۇرۇپ كۆك قېشىنى قارايتتى يۇزىن،
تۇتۇپ باغلىدى بارچە ئىنسان كۆزىن.

5671 ناماز قىلدى، ياتتى تۆشەككە كىرىپ،
خىيالغا چۆمدى ھەم بىرئاز كۆز يۇمۇپ.

5672 بىرئاز ئۇخلىدى، ياتتى بىرئاز ئويغاق،
خىيال ـ ئوي تۇغلىرى تىكلەندى بىراق.

5673 تۆشەكتە يەنە ياتتى ئۇخلىدى كۆپ،
يېتىپ يالغۇز ئۆزى ئويغاندى چۆچۈپ.

5674 يۇمۇلىمدى قايتا ھەر ئىككى كۆزى،
يېتىپ ئويغاق ئويلاپ، زېرىكتى ئۆزى.

5675 قاراپ كۆردى ئاۋۇال قارىقۇش[225] تۇغۇپ،
قويۇپ كەلدى يەردىن ئۇ ئوتتەك بولۇپ.

5676 كېيىن يىلدىرىق ۋە ئايغىر[226] تۇغۇلۇپ،
قوشۇلدى ئەرەتتىر ئۆزىن كۆرسىتىپ.

5677 سەھەر قۇشى قويتى ئەگىپ ئۇچۇپ،
ناۋا قىلدى سايراپ، ئىبرى[227] ئوقۇپ.

5678 كۆتۈردى بېشىن، كۆردى شەرقتە قۇياش
قويۇپ يەردىن ئۇستۇن كۆتۈرىمىش ئۇ باش.

5679 نۇر نەيزە چېچىلدى يەردىن پۈتاقلاپ،
پەلەك مەڭزى ئوتتەك بولدى يېلىنجاپ.

5680 جانان كۆلگەن كەبى يورۇدى جاھان،
تاراپ قايغۇ، شادلىق بولدى نامايان.

5681 يەنە قوپتى، يۇيۇندى، ناماز ئوقۇدى،
مىنىپ ئاتقا «چۇ» دەپ تاغقا جۆنىدى.

5682 بېرىپ يەتكەچ، ئۇ ئاستا چەكتى ئىشىك،
قويۇپ تائەت قاياشى، ئاچتى ئىشىك.

5683 سالام بەردى دەرھال مانا ئۆگدۈلمىش،
ئىلىك ئالدى سالىمىن ھەم ئودغۇرمىش.

5684 كۆرۈشكەچ، ئۆي ئىچرە كىردىلەر شۇ دەم،
قاياشى سۆز ئاچتى، سوراپ سوئال ھەم.

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

5685 يەنە كەلدىڭ نېچۈن، قاياشىم؟ دېدى،
تېخى بىز كۆرۈشكەنگە ئاي تولمىدى.

5686 چۈشكۈنرەك كۆرەرمەن روھىڭنى سېنىڭ،
سېرىقراق كورەرمەن قىزىل ئۇ رېڭىڭ.

5687 نېمە قايغۇ تەگدى، نە كەچتى ھالىڭ؟
ماڭا سۆزلىگىن سۆز، سەن ئاچقىن تىلىڭ.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

5688 جاۋاب بېرىپ ئۆگدۈلمىش، ئېيتتى: قارا،
زامان ئوق ئېتىپ قىلدى دىلنى يارا.

5689 يورۇتسا كۆڭۈلنى ئۇگۈتلە زامان،
كۆڭۈل ئۆلگەن ئولسا تىرىلۈر ھامان.

5690 ئۆزۈم غاپىل ئەردىم، دىلىم ئۇخلىغان،
مېنى پەندى بىرلە ئويغاتتى زامان.

5691 كۆڭۈل كۆزى بىرلە قاراپ بايقىدىم،
ئۆزۈم يولدىن ئېزىپ، مەن تېگىرقىدىم.

5692 تىرىكلىك تۇگەپ بولدى يۇكۈم ئېغىر،
گۇناھتىن يانار ۋاقىت بولدى ئاخىر.

5693 ھاياتىمچە قىلدىم كىشى خىزمىتى،
غاپىل ئۇخلىدىم، قالدى ھەق تائىتى.

5694 كېلىۋەردى دۇنيا، تىرىكلىك كېتۇر،
تىرىكلىك تۇگەر، كۆر، بۇ دۇنيا قالۇر.

5695 جاھانىي تىلىدىم ھاياتلىق ئۈچۈن،
ھاياتسىز نە ھاجەت بۇ گۈستاخ ئاجۇن؟

5696 كېچەر مانا شۇنداق بۇگۈنكى كۈنۈم،
تاپارمەنمۇ ئۆزۈم كېلەچەك تۇنۇم؟

5697 چېچىم بولدى يازدا قۇرۇغان قاقشال،
ھەم شۇڭقار تۇكىدەك چارلاشتى ساقال.

5698 كېرەك تاڭلا ئۈچۈن تەييارلىق قىلىش،
ئەي زېرەك، تۇزەتمەككە ئەتىكى ئىش.

5699 مۇڭا ئوخشىشىپ كەلدى ئەمدى بۇ سۆز،
ئەمەل قىل بۇ سۆزگە، ئايا كۆڭلى تۇز:

5700 بۇ ئۆتكەن تىرىكلىككە پۇشمان ئۆزۈم،
كۈنۈم قانچە قالدىكىن، ئاي يۈزلۈكۈم.

5701 زايە كەتتى ئەپسۇس يېگىتلىك كۈنى،
زايە كەتمىسۇن ئەمدى قالغان تۇنۇم.

5702 تەييارلان بۇگۈن ئەتىكى ئىشقا سەن،
بىلىملىك ماڭا نە دېدى، ئاڭلا سەن:

5703 ئاپىل ئولما، بۇ كۈن تائەت قىل كىشى،
بۇگۈنكى ئەتىچۈن تەييارلىق ئىشى.

5704 يېدىم، ئىچتىم ئۈيدەك، يۈردۈم مەن بىكار،
ۋۇجۇدىنى رىيازەتتە تۇزسەم بولار.

5705 ئۇ كۆپ ئارزۇ ـ نېمەت يېدى، سەمرىدى،
ئۇنى يادىتايمەن دەل ۋاقتى كەلدى.

5706 تولا ياتتى راھەت ـ تىلەككە كۆرە،
بۇ كۈن تۇرسۇن ئەمدى ئاياغدا ئۆرە.

5707 ئۆزىگە قىلدى ياۋ ئۇ كۆپ كىشىنى،
قىلاي خۇش ئۇلارنى تۇزەپ ئىشىنى.

5708 قول ھەم تىل ئۇزارتتىم كىشىلەرگە كۆپ،
بۇ كۈن بۇ تىلىم ئۇزرە ئېيتسۇن تۇرۇپ.

5709 كىشىلەرگە ئازار بەردىم ھېسابسىز،
بېرەي ئۆزگە ئازار مەن ئەمدى، ئەزىز.

5710 نادان بىر قاچاقمەن، ئىگەمدىن قاچاق،
جىمىكى گۇناھقا كۆمۈلگەن بىراق.

5711 بۇ كۈن تەۋبە بىرلە يانايمەن مانا،
ئىگەمدىن بۇ ئۆزرەم تىلەيمەن مانا.

5712 ئۆلۈم تۈتمىغان چاغدا تائەت قىلاي،
ئۆلۈم تۈتسا، تائەت قىلىپ بولمىغاي.

5713 بىر ئىلمى كەك كىشى، ئىشىت نېمە دەر،
ئەي باغرى قاتتىق، ئۇ نەسىھەت بېرەر:

5714 يېغ ئۆزنى ئۆلۈمدىن ئاۋۋال، ھەققە يان،
ئۆلۈم تۈتسا پايدا بەرمەس پۈشايمان.

5715 ئۈنتۈماي ئۈنى، بول تەۋبىگە تەييار،
غاپىل بولما، ئۆلۈم ياقاڭدىن تۈتار.

5716 يىگىتلىك چېغىدا سەن قىل ئىبادەت،
قېرىساڭ كېتۈرلار ھەممە كۈچ ـ قۇۋۋەت.

5717 غەنىيمەت ھايات، قىل تائەت ئالدىراپ،
ئولۈم تۈتمىغانىكەن، تۈر ئويغاق قاراپ.

5718 ئولۈم تۈتمىغاندا ئويغان، دىققەت ئەت،
ئولۈم تۈتسا يوق پايدا، كۆرگىن پەقەت.

5719 مەن ئەمدى ساڭا كەلدىم ئاندىن تۈرۈپ،
بۇ ئىشقا كېچەش بەر، ئوبدان ئويلىنىپ.

5720 كۆيۈمچان قايالىسم ئەي جەسۇر توڭا،
نە قىلماق كېرەكتۇر، سەن ئېيتقىن ماڭا.

بەشىنچى باب

ئوغۇرمىشال تۇغدۇلمىشىڭ كېچەش يەرگەللىگى بايانىدا

5721 جاۋاب بېرىپ ئودغۇرمىش ئېيتتى: قاياش
سۆزۈمنى ئىشىتكىن، ئايا قەلبداش.

5722 قىلىپسەن تولا ياخشى نىيەت ئۆزۈڭ،
خۇدا بەرسۇن تەۋپىق يورۇتسۇن كۆزۈڭ.

5723 پەقەت بىر ئىلىملا يېتىشمەس بۇڭا،
قىلىشقا تېگىشلىك يەنە ئىش تولا.

5724 ئۇلاردىن بىرىكسەم، ئىشىت، ئېيتايىن،
ھازىرلىق كۆرۈپ، سەن ئەمەل ئەيلىگىن.

5725 بۇ كۈن ئاندا تۇرماق ساڭا ياخشىراق،
يەنە مۇندا تۇرماق ماڭا ياخشىراق.

5726 بۇ كۈن سەندىن ئەلگە يېتەر پايدا كۆپ،
بۇ پايدا بۇزۇلسا قارغايدۇ سۆكۈپ.

5727 ئەلىگ قىلدى ئەلگە قولۇڭنى ئۇزۇن،
قىلىپسەن ياخشىلىقلار نام ئالدىڭ پۈتۈن.

5728 خەلق تاپتى راھەت، تۇزەلدى ئېلى،
دۇئا بىرلە تىنماس رەئىيەت تىلى.

5729 ئېمە دەر ئىشىتكىن، نەپئىلىك كىشى،
نەپئىلىك كىشىدۇر كىشىلەر بېشى:

5730 كىشىلەر ئارا، كۆر، كىشى ئول بولۇر،
ئۇنىڭدىن كىشىلەر كۆپ پايدا ئالۇر.

5731 نەپئىسىز كىشىدىن كىشىدۇر بىزار،
نەپئىسلىك كىشى نەپئى ئەلگە كېلۇر.

5732 نىيەت ياخشى قىلسا كۆڭۈلدە كىشى،
جاھاندا بولۇر، كۆر، تىلەكتەك ئىشى.

5733 نىيەت ياخشى بولسا، ياخشىلىق بولۇر،
قىلالمىسا ھەم ئۇ ساۋابىن تاپۇر.

5734 ئەمىسىلىك ۋە قانۇن ئەل راھىتىدۇر،
ئەلىگ ھەم خەلق ھەم سەندىن سۆيۈنۈر.

5735 قانۇن ۋە نىزاملار ئىشقا ئېشىپ كەڭ،
يوقالدى يامانلار، تۈگەپ ھىيلە ـ رەڭ.

5736 ئەگەردە كېلۇرسەن بۇلارنى قويۇپ،
پۇشايمان بولۇرسەن، ئۇ ئىش بۇزۇلۇپ.

5737 يەنە تېگىشىلگەي بۇ قانۇن ـ نىزام،
بۇزۇلغاي ئۇ ئىشلار تامام ۋەسسالام.

5738 ئورنۇڭغا سېنىڭ بىر يامان ئورنىغاي،
خەلقنى ئېزەر، ھېچ ھۇزۇر قالمىغاي.

5739 يامان يولغا تارتقاي ئەلىگنى يامان،
يامان ئىشلار قىلىپ، قويۇر ئىز ھامان.

5740 سېنىڭدىن سورايدۇ بۇنى بىر بايات،
يەنە قالدۇرۇش بار بىرەر ياخشى ئات.

5741 يامانلىن قاچ، نىزامنى تۈزمە يامان،
يامانغا بولۇشما ھەم بەرمىگىن يان.

5742 نە دەيدۇ ئىشىت، كۆڭلى قىلىقى كۆنى،
نەسىھەت ساڭا قىلدى، ئۇنتۇما بۇنى:

5743 يامانغا قوشۇلما، تۈتما يامان يول،
يامانلىق قىلغۇچىغا بولۇشماس بول.

5744 نىزامنى ياخشى تۈز ھەم ياخشىلىق قىل،
يامانلىق كۆرمەي ئىككى دۇنيا تىرىل.

5745 ساڭا بەردى تەڭرى ھەق ياخشىلىققا،
جىمىكى ياخشىلىقنى ھەم قىلىشقا.

5746 مۇشۇ ياخشىلىقنى ئېچۈن بۇزارسەن،
ئەي كۆڭلى تىرىك، سەن زىيان كۆرەرسەن.

5747 بۇزۇپ ئەل پايدىسىن ۋە پايداڭ قويۇپ،
نە خوۋلۇق تىلەرسەن بۇ يەردە تۇرۇپ.

5748 بۇ يەر ماڭا خوپراق دېگەنتىم ئۆزۈم،
سەۋەبىن ساڭا دەي، گۇزەل يۇزلۇكۈم.

5749 ئۆزۈم دۇنيا ـ دۆلەت تېپىپ كۆرمىگەن،
تىلەك ـ ئارزۇغا ھەم كۆڭۈل بەرمىگەن.

5750 خەلق بىرلە بىللە ھەربكەت قىلمىدىم،
يا بەگلەرگە لايىق قىلىق بىلمىدىم.

5751 ئۆزۈم كۆرمىدىم مەن جاھان مېلىنى،
يا ياخشى ـ يامان يا كىشى ھالىنى.

5752 بىلىپ تۇرغاچ بۇ ھالەت، ئۇياققا بارسام،
بولۇر بەك يامان ھەم تائەتنى قويسام.

5753 كىشى كۆرمىگەن بولسا ئالتۇن ـ كۈمۈش،
كۆرۈپ تاپسا خۇلقى بولۇر مىڭ سۆكۈش.

5754 جاھاننى كېزۈرچى قىتان كارۋىنى
ئۇ سارتلار[228] بېشى، نە دەر ئىشىت ئۇنى:

5755 پېقىرلىقتا ئۆتكەن گاداي ـ كەمبەغەل،
بېيىسا قويۇر ئۆز خۇلقىنى دەل.

5756 تېپىپ قالسا بايلىقنى يوقسۇل ئەگەر،
دۇرۇسلۇق يولى تېز ئۇنىڭدىن كېتەر.

5757 بۇ بەخت كۆرمىگەن گەرچە دۆلەت تاپۇر،
خۇيى بۇزۇلۇپ ئەلگە ئاپەت بولۇر.

5758 ھۆكۈمدار بولمىغان گەر بولسا ھاكىم،
بولۇر قول ـ تىلىلە ئۇ خەلققە زالىم.

5759 سەن ئولساڭ، بۇ دۇنيا ـ دۆلەتكە تويۇپ،
بېسىپ سەن كۆڭۈلنى، نەپسىڭنى قويۇپ.

5760 كۆزۈڭ تويدى كۆڭلۈڭمۇ ھۇزۇرلىنىپ،
يۇرۇرسەن ئەلنىڭ بىرلە ياخشى بولۇپ.

5761 بۇ ھەقتە ساڭا تەڭرى پەزلى ئىدى،
بېرىپ ياخشىلىقلار سېنى خۇشلىدى.

يەتمىش بەشىنچى باب

ئوغرىلىققا ئوغرىلىق، ئادەمگەرچىلىككە ئادەمگەرچىلىك قىلىش بايانىدا

5762 بۇ بىر تۇرلۇكىدۇر، يەنە بىرسىنى،
ئىشتىكىن، ئىچىپ مەن ئېيتايىن ئۇنى:

5763 ئۇنۇتتۇڭمۇ ياكى سىر قالدىمۇ گەپ؟
بۇ ئىشقا تۇتۇندۇڭ نە پايدىنى دەپ؟

5764 بىلۇرسەن جاھاندا بۇ ماختاش تولا،
ئەزىزىم، ۋاپالىق كىشىگە بولا.

5765 جاھاندا بولۇركەن قانۇن ۋە نىزام،
بەلگىسى كىشىگە كىشىلىك تامام.

5766 كىشى ياخشىلىققا قىلۇر ياخشىلىق،
بىرىگە ئون ھەسسە قايتۇرماق ئېنىق.

5767 نەسلىدە كىمىكى ئاتىدىن ئېسىل،
ئۇنىڭدىن كېلۇرلار پايدا ئەلگە، بىل.

5768 ئانا ئالسا يوشۇرۇنچە ئوغرى سۇ،
ئوغۇل تۇغسا ئەلگە بولۇر ئاپەت ئۇ.

5769 كۆر ئەمدى ئەلىگىڭ ياخشىلىقلىرىن،
سەن ئالدىڭ يېمەك ـ كىيمەك نېمەتلىرىن.

5770 بۇ پەزل، ئاڭ، بىلىم ھەممىگە ئەلىگ ــ
سەۋەب بولدى، ساڭا ئېچىلدى ئىشىك.

5771 ئۇلۇغ قىلدى ئۇنۇڭان ـ نام بىلەن سېنى،
ساڭا ياخشىلىققا ئېچىپ ئىشكىنى.

5772 ئەي كۆڭلى تىرىك سەن بۇ ياخشىلىقنى
ئۇنۇتتۇڭمىكىن يا ياندۇرغۇلۇقنى؟

5773 يىرىك سۆزلىدىم مەن، قېرىنداش، قارا،
ئاچچىقلانما قىزىپ، دىل ئەتمە يارا.

5774 دۇرۇس سۆز يىرىكتۇر، كۆڭۈلگە ئاچچىق،
سىڭۈرسە ئۇنىڭ نەپئى بولغاي تاتىق.

5775 تېرىكمە ئەگەرچە يىرىك بولسا سۆز،
دۇرۇس سۆز يىرىكتۇر، يىرىك بولما ئۆز.

5776 بۇڭا ئوخشاپ كېلۇر ئەمدى بۇ سۆزۈم،
مۇنى سەن ئاڭلىغىن، گۇزەل يۇزلۇكۈم.

5777 دۇرۇس سۆز ئۇ ئاچچىق سىڭۈرگىن ئۇنى،
بېرىپ تاڭلا نەپئىن خۇش ئەتكەي سېنى.

5778 دۇرۇس سۆز كۆڭۈلگە، كۆز، ئاچچىق، يىرىك،
يىرىك سۆز دۇرۇس ئۇ، دۇرۇس سۆز قېنى؟

5779 سەن ئوغلان كىچىك چاغدا ئۆلدى ئاتاڭ،
قۇچمىغانىدىڭ بەخت، تېپىپ بىلىم ـ ئاڭ.

5780 ئەلگ تەربىيەتكە ئالغانلىقچۇن،
كىشىلەر قاتارى سەن ئالدىڭ ئورۇن.

5781 ئات، ئايغىر، سۇ، يەر، قۇل ـ دېدەك ھەممىسى،
ئەلگدىن كېلىپ، ئاچتى بەخت قاپقىسى.

5782 جىمى نېمەت ـ ياخشىلىققا ئېرىشتىك ئۆزۈڭ،
تارالدى ئېتىڭ ئەلدە مەشھۇر ئۇنۇڭ.

5783 يارارمۇ ساڭا ئەمدى قايتا تۇرۇپ،
يۈزۈڭ ئۆرۈسەڭ سەن، يېغىدەك بولۇپ؟

5784 تېگەر پايدا چاغدا سەن ئۇندىن قېچىپ،
يىراقلاشساڭ قالۇر دىلى ئېچىشىپ.

5785 ئەلگ قىلدى بار ياخشىلىقنى ساڭا،
كېرەكمەسمۇ جاۋاب، ئەي مەشھۇر، ئاڭا؟

5786 سېنى كۆرسە ماختاپ ئەل ئالقىشلىسۇن.
ۋاپادار دەپ ئېتىڭ ئەلگە تارىسۇن.

5787 نېمە دەر ئىشتىكىن، كىشى ياخشىسى،
كىشىلىك ئېرۇر چىن كىشى بەلگىسى:

5788 كىشىلىك قىل، ئەي ئەر، ئۇلۇغ كىشى بول،
كىشىلىككە شۇنداق كىشى تۇتتى يول.

5789 كىشى بول، كىشىگە كىشىلىكنى قىل،
كىشى ئېتىن ئۆزگە سۇپەت ئەيلەگىل.

5790 ئەلگ ياخشىلىق قىلدى مىڭلاپ ساڭا،
جاۋابەن ھازىرلا ياخشىلىق ئاڭا.

5791 يانۇتلۇق كىشى[229] ئۇ كىشى ياخشىسى،
خەلقنىڭ خىلىدۇر، كىشى بەلگىسى.

5792 ئەدىك سەن بىلمىسىز، نادان بىر بالا،
يۆلەپ ھەم يۈكسەلتتى بەختتە مانا.

5793 پىدا قىل سەن ئەمدى ئاڭا جان ـ تېنىڭ،
سەن ياتما، ئىشىنى كۈن ـ تۈن قىل ئۇنىڭ.

5794 ئۇ ياخشىلىق ئۈچۈن سەن قىل ياخشىلىق،
بېرۈر تەڭرى ساڭا ھەم بەل، ياخشىلىق.

5795 كىشىلىك قىلۇرچى كۆيۈمچان بىر ئەر،
ئەي كۆڭلى يېقىن سەن ئاڭلا، نېمە دەر؟

5796 يېسەڭ كەم ئېشىتى، سەن قىلغىن ئىشىن،
كۆيۈمچانلىق ئارتار، ھالال يە ئېشىن.

5797 كۆزىتىپ تۇز ـ ئاشىنىڭ ھەققىنى كىشى،
يېگۈزگەن كىشىگە پىدالار بېشىن.

5798 يېتىپسەن تىلەككە، تېپىپ ياخشى يول،
ئاڭا ياخشىلىقلە پايدىلىق بول.

5799 كىيىپ دۇردۇن ـ تاۋار پۈركەندىڭ ئۆزى،
ھەسەتخورلىرىڭنىڭ قاماشتى كۆزى.

5800 سەن ئەمدى ئەلگە كەلتۇر ياخشى ئات،
كۆرۈپ ياۋ سېزىلسۇن، ئەگسۇن بويۇن يات.

5801 تۇمەن ئارزۇ، نېمەت تاپتىڭ تىنچلىنىپ،
بويۇننى يوغاتتىڭ بۇقمەڭ قىلىپ.

5802 كۆچۈڭنى سەن ئىشلەت ئەلگ ئىشغا،
كۆپەيسۇن دۇئالار ئۇزۇن يېشىغا.

5803 جاھان مېلى يىغدىڭ، بولدۇڭ ئۆزۈڭ باي،
مىندىڭ ھەم ئارغىماق يەنە تازى تاي[2310].

5804 ئەلگكە پىدا قىل بۇ مال ئىشلىتىپ،
تىلەككە ئېرىشسۇن مەڭزى قىزىرىپ.

5805 ئەلگ تەختكە چىقسۇن بۇ كۇن بەھۇزۇر.
ئېگىپ باش دۇشمىنى، بولسۇن يەر ئۆپۈر.

5806 قولۇڭنى ئۇزارتتى، سۆزۈڭنى راۋان،
قارايدۇ ساڭا دوست ـ دۇشمەنلەر ھامان.

5807 ئاشۇر ئەمدى ياخشى دۇئانى ئاداش،
سېنىڭ بولدى دۆلەت، ئۇزۇن بولغاي ياش.

5808 ئېسىل كىشى قىلۇر شۇنداق ئەزگۈلۈك،
ئول ئاتى جاھاندا قالۇر مەڭگۈلۈك.

5809 تولا ياخشى ئېيتمىش ئەرەبنىڭ تىلى،
بىلىشكە كىشى ئەسلىن ئاچمىش يولى:

5810 كىشى ئەسلىگە ئىش ـ ھەركىتى گۇۋاھ،
ئىش ـ ھەركەت نە ئولسا، ئەسلى شۇ بولار.

5811 كىم ئۇ ئەسلى ياخشى، ئىش ـ ھەركىتى ئۇز،
ياماننىڭ ئەسلىگە ئۆز خۇلقى گۇۋاھ.

5812 ئەلگ خۇلقى ئۆزگەرسە، ئەي مۇلايىم،
ئۇنى ياندۇر، تۇزەت، بېرىپ سەن بىلىم.

5813 پۇتۇن ياخشىلىقلار ئەلىگ قېشىدا،
ئۇنى تەرك ئېتىپ سەن قالما تېشىدا.

5814 كېچەش سالدىڭ ئەمدى ئىشىنىپ ماڭا،
ئۆزۈم بىلگىنىمنى دېدىم مەن ساڭا.

5815 مەن ئېيتقانلىرىم ھەم ئۆزۈڭ بىلمىشىڭ،
قىياسلاپ كۆرەرسەن، يۇرۇشكەي ئىشىڭ.

ئۇ گۈزەللىكىڭ ئۇدۇرىمىغا ھاۋالە

5816 سۆيۈنۈپ، قېرىنداش، دېدى ئۆگدۈلمىش،
بۇيۇكلەر شۇ ياڭلىغ بولۇشقا تېگىش.

5817 تولا ياخشى ئېيتتىڭ بۇ سۆزلەر بۇ كۈن،
يېشىلدى ماڭا بۇ تۇگۈلگەن تۇگۈن.

5818 ماڭا پەردىلىك ئەردى بۇ سۆز، ئېچىپ
كۆتۈردۈڭ بۇ پەردىنى سۆزلەپ ـ يېشىپ.

5819 ئۆزۈم قويدۇم ئەمدى بۇ ئارزۇ ـ تىلەك،
خۇدايىم بولۇپ بەرسۇن ئارقا يۆلەك.

5820 كۆزەتسۇن ئىگەم، تۇتسۇن كۆڭلۈم تۇزە،
خۇيۇم ھەمدە پەيلىمنى تۈزلۈك ئۇزە.

5821 دۇئا بىرلە سەن ھەم مەدەت بەر ماڭا،
ئۇنتۇما، مېنى سەن، سۆز ئېيتتىم ساڭا.

* *

5822 سۆزىن كەستى، قوپتى ئاياغدا ئۆرە،
خوش ئېيتتى، ئاتلاندى، ياندى يول يۈرە.

5823 ئۆيگە كېلىپ چۈشتى، كىردى يۈرۈپ،
غىزالاندى، دەم ئالدى بىرئاز تىنىپ.

5824 پەلەك تۈل توتىن كىيدى باغلاپ بېلىن،
چېچىنى يېيىپ، ياپتى يورۇق يۈزىن.

5825 قۇياش يەشتى بولغاي ئۆرۈكلۈك چېچى،
قاما، قۇندۇز رەڭ ئالدى دۇنيا ئىچى.

5826 تۆشەك سالدۇردى، ياتتى بىرئاز سوزۇلۇپ،
شېرىن ئۇخلىدى خېلى ۋاقىت تىنچلىنىپ.

5827 ئويغاندى، قاراپ كۆردى كۆتۈرۈپ بېشىن،
كۆرسەتتى پەلەك قىز كۈلەردەك چىشىن.

5828 قۇياش باش كۆتۈردى يۈز ئاچتى يېڭى،
جاھان ئالدى ھەر ياندا ئاق قۇش رېڭى.

5829 قوپۇپ تېز ئۆگدۈلمش تاھارەت ئېلىپ،
ئوقۇدى نامار، سوڭرا ناشتا قىلىپ.

5830 مىنىپ ئاتقا ماڭدى قەسىرگە يانا،
ئەلىگ قېشىغا كىردى توغرى مانا.

5831 ئەلىگ ئاندىن ئودغۇرمىشنى سورىدى،
سالامەتمۇ ئۇ كامىل ئىنسان؟ دېدى.

5832 دۇنيا قىلغىنىنى قىلدىمۇ بايان؟
دۇنيادۇر خۇدادىن بالاغا ئامان.

5833 دۇنيا بىرله ئىتسان تاپۇر ئەزگۈلۈك،
دۇنيا بىرله جەننەت بولۇر مەڭگۈلۈك.

5834 جاھاندا يوق ئولسا بۇ ياخشى دۇنيا،
يامان يەر چۆكەتتى ئاپەت ئاستىغا.

ئۆگدۈلمىشىك ئىدلىگكە جاۋابى

5835 جاۋابەن ئۆگدۈلمىش بۇ سۆزنى دېدى:
بىلىم بىرله ئەلىگ ھەقنى سۆزلىدى.

5836 قاياشىم بۇ كۈن ئۇندا يالغۇز ئۆتەر،
ئۇ مۇڭلۇق دۇنيادا بىزنى ياد ئېتەر.

5837 بىزدىنمۇ غاپىلراق بۆلەك كىم بولۇر؟
قىلۇرمىز گۇناھ بىز، ئۇ دۇنيا قىلۇر.

5838 بۇ كۈن ئۇ ئەلىگكە كۆيۈمچان بولۇپ،
تىلىدىن چۈشۈرمەس دۇنيالار ئوقۇپ.

5839 ئۇنىڭدىن كۆيۈمچان تېخى كىم بولۇر،
قويۇپ ئۆز غېمىن، بىز ئۈچۈن قايغۇرۇر؟

5840 بىزنىڭدىن غاپىلراق، ئەلىگ، كىمدۇر ئول؟
ۋاقىت زايە، تائەتكە تەگمەيدۇ قول.

5841 سەمرىتىپ ۋۇجۇد ئارزۇ ـ نېمەت بىلەن،
يېتىپمىز ئاۋۇنۇپ بۇ راھەت بىلەن.

5842 بۇ تەن ئۆلگەي ئاخىر، يېگەي قۇرت ـ يىلان،
ئۆكۈنچىتمەن بۆلەك يوق چىقىپ بارسا جان.

5843 نېمە دەر ئىشتىكىن ئەقىللىك سۆزى،
بۇ سۆزگە ئەمەل قىلسا، كۆپايە، قوزى؛

5844 سەمرىگەن ۋۇجۇدقا تەييار قۇرت ـ يىلان،
سۆيۈنسەڭ قانچە سەن ئۆتكۈنچى مېھمان.

5845 چۈشۈگدەك كېچەر بۇ تىرىكلىك كېتەر،
بۇنىڭغا ئۆتەر كۈن گۈۋاھتۇر هامان.

ئەلگىنىڭ ئۆگدۈلمىسكە جاۋابى

5846 ئەي ئاقىل، ـــ دېدى ئۆز جاۋابىدا بەگ
تۈتۈپ ئۆزنى نېچۈك ساقلىماق كېرەك؟

5847 سېنىڭدىن كۆيۈمچان كىشى يوق ماڭا،
پۈتۈن چىن ئىشىنىپ يۈرەرمەن ساڭا.

5848 مەن ئەمدى ياتۇرمەن ئۆي ئىچرە غاپىل،
ئىشىم تاشقىرىدا، ئەي ئىلمى كامىل.

5849 كۆزۈم سەن، قۇلىقىم هەم ئاڭلا، كۆزەت،
نېمىكى نالايىق بولسا سەن تۈزەت.

5850 كېرەك بولسا ياردەم مېنىڭدىن ساڭا،
ماڭا ئېيىت، قىلاي چارە ـ تەدبىر ئاڭا.

5851 خادىملار چىقىشسۇن بىر ـ بىرى بىلە،
مەشغۇل قىلما مېنى، سۆيۈنچىم تىلە.

5852 يىراق تۇتسۇن خەلقتىن قولىنى زالىم،
بىلىمسىز يامان ئولسۇن. قالسۇن ئالىم.

5853 بېيىسۇن ھەم خەلق، ھەم تۇزەلسۇن ئېلىم،
ئۇنىڭ شۇكرىن ئېيتسۇن مېنىڭ بۇ تىلىم.

ئۆگدۈلمىش ئىلىگە چۈشى

5854 ئۆگدۈلمىش: ئايا بەگ، ــ دەپ بەردى جاۋاب،
خۇدا بەرسۇن تەۋپىق، ئەي ئالىيجاناب.

5855 تىلىكىم ئىدى شول، كېرىكىمۇ شول،
ئېچىپ بەرسۇن تەڭرى تۇغرا ـ ياخشى يول.

5856 ياشىسۇن ئەلىگ بەخت ئىچىدە راھەت،
ماڭا قالسۇن ئەمگەك، باش ئاغرىق ۋە دەرد.

5857 ساڭا قىلدىم ئەمدى ئۆزۈمنى پىدا،
ئەي ئەلچى، ئۇلۇغ سەن، ھۈزۈردا ياشا.

5858 بىرلا ھاجىتىم بار سېنىڭدىن بۇ كۈن،
قوبۇل قىل شادىمان، ئىچىڭدىن چۈشۈن.

5859 بىلۈرسەنكى، بەگ كىمنى تۇتسا يېقىن،
قىلۇر غەيرەت كىشى ئۇنىڭ بار ـ يوقىن.

5860 مېنى قانچىلىك ياخشى كۆرسەڭ ئۆزۈڭ،
چېقىمچى چاقسا گەر، تۇرۇلۇر يۈزۈڭ.

5861 جەسۇر بىر باتۇر ئەر، ئاڭلا نە دېمىش،
بۇ پەند ۋە ناساتنى بىلىپ سۆزلىمىش:

5862 كىشى كۆڭلى گۈشتۇر، سېسىپ بۇزۇلۇر،
ئۇنى بەك كۆزەتمەك كېرەك، ئەي جەسۇر.

5863 ھەرقانچە غەيۋەتنى ئاڭلىماس بۇ ئەر،
چېقىمچى ئارىغا كىرسە ئۆزگىرەر.

5864 ھەر قانچە ئەقىللىك، ھوشيار بولسا بەگ،
چېقىمچى يېقىن بولسا، تېگەر زىيان بەك.

5865 كۆڭۈل — بەگ، ۋۇجۇد ئۇ ئەسىر - قۇل ئېرۇر،
ئىسسىپ بەزىسىگە، بەزىگە سوۋۇر.

5866 كىشى تەبىئىي تۆت قارىمۇقارشى يېغى،
بىرى كۇلدۇرۇر، بىرى قىلۇر ئۇن چوغى[231].

5867 بىرى شاشسا، بىرى بېسىقلىق تىلەر،
بىرى يىغلىتىپ، ئۇ بىرى كۇلدۇرەر.

5868 خۇشاللىق دېگەن چاغدا غەم كەلتۈرۇر،
خاپىلىق دېسە بۇ خۇشال كۇلدۇرۇر.

5869 بۇڭا ئەيمىنۇرمەن، ئەي ساھىبقىران،
چېقىمچى بۇ ئىتلار چاقسا ناگىھان.

5870 دىلىڭ سىقىلىپ، ئۆزگىرەرسەن ئۆزۈڭ،
كېتەر زايە خىزمەت، ئۆرۈرسەن يۈزۈڭ.

5871 تىلىكىم شۇدۇر ھەم ئۆتۈنچىم ساڭا،
مېنى كىمكى چاقسا دېگىن سەن ماڭا.

5872 تېگى ـ تەكتىگىچە تەكشۈرگىن سوراپ،
نە چىقسا قارار بەر شۇنىڭغا قاراپ.

5873 ساڭا كىمكى چاقسا ئىشتىكىن سۆزىن،
سۈرۈشتۈر ئاساسىن، چىن ۋە يالغىنىن.

5874 تولا ياخشى دەپتۇ كىشىلەر بۇرۇن،
سۆز ئاڭلا، لېكىن دىلدا بەرمە ئورۇن.

5875 تېخى ياخشى مۇندىن دېيىلگەن بۇ سۆز،
ئەمەل قىل بۇنىڭغا، ئايا ياخشى ئۆز:

5876 جىمى سۆزنى ئاڭلا، كېرىكىنى ئال،
كېرەكسىز سۆز ئولسا، يىراق تاشلا، قال.

5877 ئىشىت سۆزنى، تەكشۈر راسۇ ـ يالغىنىن،
يالغاننى جازالا، قوبۇل قىل چىنىن.

5878 بۇ يالغانچى بىرلە بۇزۇلۇر ئاجۇن،
دۈرۈس چىن كىشى تۈت، ئەي قولى ئۇزۇن.

تەلىكىنى توغرۇلىشقا جاۋابى

5879 جاۋاب بېرىپ ئەلىگ دېدى: ئەي كىشى،
راۋا بولدى ھاجەت تىلىكىڭ تۈشى.

5880 ساڭا بەردى ئىنسانىيلىقنى بايات،
كۆڭۈل، تىل، قىلىق ھەم دۈرۈس بولدى ئات.

5881 سېنىڭدىن قاچان كەلگەي يامانچىلىق،
ئۇ ئاق سۈت بىلەن كىردى ياخشى قىلىق.

5882 ئەي ئالىم كىشىكىم، چاقسا گەر سېنى،
بىلۈرمەن ئۆزۈمگە بىر دۈشمەن ئۇنى.

5883 قاچان ئاڭلىغايمەن ئۇلارنىڭ سۆزىن،
ئەگەر سۆزلىسەرلەر تولا يا ئازىن.

5884 نېچۈك بولغاي ئەلدە ئۇ ئەلچى ئۇلۇغ،
يامانۇ ـ ياخشىنى پەرق ئەتمەس ئوچۇق؟

5885 بولۇرمۇ ئۇنى خەلق ئۆزرە بەگ دېسە،
تۆز ھەم ئەگرىنى ئەقلى پەرق ئەتمىسە؟

5886 قاچان ئەل سورارىكىم، ئۇ بەختى قارا،
سىنىغان كىشىنى سىنىسا يانا.

5887 نېچۈك تاپقاي ئارزۇ، قانۇنچى ھاكىم،
ئايرالماس بولسا راست ـ يالغاننى دائىم.

5888 خۇدادىن ماڭا چىن ئاتا سەن بۇ كۈن،
يېشىلدى سېنىڭلە ھەممە چىڭ تۈگۈن.

5889 خىزمەت قىلدىڭ ئارتۇق كۆيۈمچانلىقىن،
ئۆتىدىڭ ماڭا سەن تۆزۈ ـ نان ھەققىن.

5890 ماڭا ئىشلەپ ئۆتكەن ھاياتىڭ ئۈچۈن،
كېرەك ياخشى جاۋاب بېرىشىم بۇ كۈن.

5891 ئىشتىكىن، خەلقنىڭ ياخشىسى نە دەر،
دۈرۈسلۇق بىلەن ئەل ئىچرە مەشھۇر ئەر:

5892 كىشى ياخشىسىدۇر كىشىلەر بېشى،
كىشىلىك قىلۇرچى كىشىگە تۇشى.

5893 كىشىگە جاۋاب قىل كىشىلىككە تەڭ،
شۇنىڭچۇن ئاتالدى كىشى دەپ كىشى.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلگە جاۋابى

5894 جاۋابىن ئۆگدۈلمىش دېدىكىم: ئەلىگ
ھۈرۈرلانسۇن، يەتكۈزسۇن ئەلگە بىلىك.

5895 خۇدا ياخشىلىق بەرسۇن ئىككى جاھان،
ئۇمىد ـ ئارزۇسىغا يەتسۇن ھەر زامان.

5896 پەلەك دەۋر قىلسۇن ئۇنىڭ مەيلىچە،
يۈرسۇن زامانە تىلەكلىرىچە.

5897 ئەي كۆڭلى دۈرۈس، پاك، خۇلقى مۇلايىم،
ئېسەن بول، ياشا سەن بەختتە دائىم.

5898 ماڭا تەگدى سەندىن پۈتۈن ياخشىلىق،
ئىززەت ياكى بايلىق يېمەك ـ كىيگۈلۈك.

5899 خىزمەتكە بېلىمنى مەھكەم باغلىدىم،
ئىگەم بەرسۇن تەۋپىق ماڭا، ئەي ئالىم.

5900 دېدى: بەختيار بەگ، ئۆگدۈلمىش يانا،
خۇدا ياخشى ئېتىڭنى يايدى مانا.

5901 تىلە ياخشى نام، ھەق بەردى ساڭا بەخت،
بەخت تاپقان ئولساڭ، كۆڭۈل ياخشى ئەت.

5902 ھەمىشە بولاي بىر مەشھۇر بەگ دېسە
كىبرەكتۇر مۇنۇ تۆتتىن ئالماق ھەسسە:

5903 بىرى، تىل دۇرۇس بولسا، سۆزى پۈتۈن،
بىرى، قۇتلۇق قانۇن تەتبىق قىلىنسۇن.

5904 ئۇچىنچى، ئوچۇق قول ۋە بولسۇن سېخىي،
يېتىپ تۇرسۇن ئەلگە كۆيۈمچانلىقى.

5905 تۆتىنچى، قەيسەرلىك بىلەن ئىشلىمەك،
ياۋ بويىنىن ئېگىشكە جەسۇرلۇق كېرەك.

5906 قايۇ بەگ بۇ تۆت ئىش تولۇق قىلمىسا،
چۈشەر مەملىكەت چۈشكۈن هالغا راسا.

5907 شۇدۇر ئەمدى بەگلىك ئىشى يىلتىزى،
شۇدۇر ياخشى بەگنىڭ ئىش ـ هەربىكەت ئىزى.

5908 بۇ يولنى بۇرما سەن، مۇشۇ ئىزدا يۈر،
بۇ ئەردى سېنىڭدە بۇرۇنقىدىن قۇر.

5909 قايۇ بەگ بۇنىڭدىن بۆلەك يول تۇتار،
نېسىۋە ئالالماس ئۇ، بەگلىك بۇزار.

5910 ئەلىگ ئەي، بۇ ئۈچ خىل كىشىنى ئەزىزلە،
مەن ئېيتاي، بۇنى سەن دىققەتلە ئاڭلا:

5911 بىرى، قەهرىمان، قۇرچ يۈرەكلىك ئەرەن،
قىلىچ بىرلە ئەلگە نەپ بېرەر تۇمەن.

5912 ئىككىنچى، هېكىم، ئالىم، ئەلچى كىشى،
كېڭەشكە نەپئىلىك، تۇزەر ئەل ئىشى.

5913 ئۈچىنچى، زېرەك ئۇستا كاتىپ ئېرۇر،
كىرىم هەم چىقىم بىلسە، خەزىنە تولۇر.

5914 بۇلارنى سەن خىللاپ، پەرقلىق تۈت ھامان،
قەدىرلە، نەپئىگە قىل لايىق ئېھسان.

5915 بارا، بارا تۈزىلۈر پۈتۈن ئىشلىرىڭ،
ئېلىڭ ئارتىپ ھامان، كېڭەيگەي يېرىڭ.

5916 ئېتىڭ ياخشى بولغاي، ئاتىنىپ ئۆزۈڭ،
جاھان خەلقى كۆرمەك تىلىگەي يۈزۈڭ.

5917 ئەجەب ياخشى دەپتۇ كىشى بىلگىسى،
كىشى ئولسە، ئولمەس بۇ نام ياخشىسى:

5918 نە ياخشى بولۇر بىر ياخشى نام تېپىپ،
كىشى ئۆلسە ئاتى يوقالماس بولۇپ.

5919 تىرىكتۈر، ياخشى ناملىق ئەر ئۆلگەن بىلەن،
چىرىپ ئۇ قارا يەردە ياتقان بىلەن.

5920 تىرىكلىك تىلىمە، ياخشى نام تىلە،
ئېتىڭ ياخشى بولسا تىرىكسەن، كۈلە.

5921 ھايات نېمىدۇر، ياخشىلىق ئول نەدۇر؟
ئەي ئالىم، ھېكىم سەن ماڭا چۈشەندۈر.

5922 ئېرۈر ياخشىلىق ئۇ، دۇرۇسلۇق چىنى،
تىرىكلىك دەل شۇدۇر، كۆرەرسەن ئۇنى.

5923 كىم قىلسا ياخشى قىلىق ئۇ بولدى تىرىك،
كىمىكى يامان خۇلق، ئۇ ئۆلدى تىرىك.

5924 كېتەر دۇنيا، بۇ ياخشى قىلىق كەتمىگەي،
بۇ ياخشى قىلىقنىڭ ئىزى ئۆچمىگەي.

5925 ۋاپاسىز جاھاننىڭ ئۆرۈلسە يۈزى،
كېرەك بولغۇسى ياخشىلىق، ئەي قوزى.

5926 ئەلگ ئەي، گول بولما، بۇ دۇنياغا سەن،
ۋاپاسىز ئېرۇر ئۇ، بۇنى سەن چۈشەن.

5927 بۇ دۇنيا ئىشى ئۇ ئويۇندەك ئېرۇر،
دېسەڭ سەن ئاياغىن، ئۇ باشىن يېرۇر.

5928 ئويۇنغا قوشۇلما پەقەت، ئەي جەسۇر،
قوشۇلساڭ ئويۇنغا بويۇن باغلىنۇر.

5929 نەزەر سال، كىتابتا پۈتۈلگەن بۇ خوپ،
ئەي ھوشيار، ئۇنى سەن قالما ئۇنتۇپ:

5930 بۇ دۇنيا ئىشى، كۆر، ئويۇندۇر ئويۇن،
ئويۇنغا قېتىلما، نە لازىم ئويۇن؟

5931 ئىگەڭ يارلىقىن قىل، ئۆزۈڭ قۇللىقىن،
ئەگەر قىلمىساڭ سەن، تەييار تۇت بويۇن.

* *

5932 مانا، ئەي ئەلگ، مەن نە بىلسەم شۇنى
بايان قىلدىم ساڭا ئىچى - تېشىنى.

5933 سۆزۈم تۇتساڭ تۇتقىن، ئەگەر تۇتمىساڭ،
كۆرەرسەن، شۇبھىسىز، ماڭا پۈتمىسەڭ.

5934 ئەلىگ ئېيتتى: تەۋپىق تىلەرمەن تۇرۇپ،
خۇدادىن بۇ ئىشقا، كۆڭۈل تۇز قىلىپ.

5935 بېرەر خالىسا تەڭرى يارۇ ـ مەدەت،
ماڭا مەخپىي ئولسا، ئۇنى يورۇق ئەت.

5936 تىرىش سەن، سىرتتىكى جىمى ئىشقا باق،
ئويغاق ئول، ئىتتىك قىل قۇلاق، كۆزنى ساق.

5937 كۇچۇڭ يەتكىنىن قىل، قارىما ماڭا،
يەنە قالسا، ياردەم قىلۇرمەن ساڭا.

* *

5938 سۆزىن كەستى ئەلىگ، تىلى شۇك بولۇپ،
بۇ ئۆگدۈلمىش چىقتى ھەم ئاستا تۇرۇپ.

5939 ئاتىن مىندى، كەلدى ئۆيىگە يانا،
چۇشۇپ كىردى ئۆيگە، يېشىندى ماتا.

5940 كېچە ياتتى، ئەرتە يەنە ئاتلىنىپ،
يېرىپ قەسىرگە كىردى ئاتتىن ئىنىپ.

5941 قىلىپ غەيرەت ئۆگدۈلمىش شۇنىڭدىن بۇيان،
تۇرۇپ تىك ئىشلىدى تىتماي ھەر زامان.

5942 خەلق تاپتى راھەت، تۇزەلدى جاھان،
پاراغەتتە ئەلىگ بولدى شادىمان.

5943 تولۇپ ئەلگە ياخشى دۇئا بىرلە سۆز،
ئېتى قالدى مەڭگۈ بولۇپ يىتكۈسىز.

5944 قارا، ياخشى قانۇن ئەجەب ياخشىدۇر،
قانۇن بىرلە بەگلىك ئۇ ئۆرە تۇرۇر.

5945 بۇ ياڭلىغ بەگ ئولسا بۇ خەلق باشچىسى،
راھەتكە ئېرىشۈر يۇرت ـ ئەل بارچىسى.

5946 خەلق بولسا ئىتائەتچى، خۇلقى كۆنى،
بۇنىڭ بىرلە بەگنىڭ يورۇغاي كۈنى.

5947 بۇ بەگلەر خۇدادىن قويۇلغان ئېرۇر،
خەلق ياخشى بولسا، بېگى خوپ بولۇر.

5948 يامان قىلسا خەلق، بەگ ھەم يامان قىلۇر،
يامانغا يامان قىلسا، ئۇ توسۇلۇر.

5949 خەلق تۇزسە پەيلىن، بەگ خۇلقىن تۇزەر،
قىلىق تۇزسە بەگ، پاك ئەرلەر ئەل سۈزەر.

* *

5950 يەنە ئۆتتى شۇ ھالدا ۋاقىت، كۈن ۋە ئاي،
گۈزەللەندى دۇنيا، خەلق بولدى باي.

5951 تۇمان ـ چاڭ تارىدى ھەم كەتتى تاڭۇق[232]
تۇزەلدى، سۈزۈلدى جىمى بۇلغانۇق[233].

5952 شۇكۇر قىلدى ئەلىگ خۇداغا يانا،
تولا مەدھىي بىرلە ئوقۇدى سانا.

يەتمىش ئالتىنچى باب

ئودغۇرمىشنىڭ ئاغرىپ قېلىپ ئۆگدۈلمىشنى چاقىرغانلىقى بايانىدا

5953 بۇ كۈنلەر بىرىدە، ئۆگدۈلمىش كېچە،
بېشىن قويدى ئۇخلاي دېيان، ئاڭغىچە،

5954 ئىشكىتە ۋارقىراپ بىرى ئۇندىدى،
كىشى بۇيرۇپ، ئىتتىك «چىقىپ كۆر» دېدى.

خىزمەتچىنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

5955 خىزمەتچى كىرىپ ئېيتتى: بىر ئەر تۇرار،
سۆزۈم بار، كىرەي دەپ رۇخسەت سورار.

ئۆگدۈلمىشنىڭ خىزمەتچىگە سوئالى

5956 يەنە ئېيتتى: چىققىن ۋە ئېيتقىن: سۆزى
نېمىكەن، نە دەركەن، كىم ئىكەن ئۆزى؟

خىزمەتچىنىڭ خەۋەرچىگە سوئالى

5957 يەنە چىقتى خىزمەتچى، دېدى سۆزىن،
نەدىن كەلمىشىن ھەم تىلىكىن ئۆزىن.

خەۋەرچىنىڭ خىزمەتچىگە جاۋابى

5958 دېدى ئۇ: ئودغۇرمىش ئەۋەتتى مېنى،
سۆزۈم بار، قاياشىن كۆرەي مەن، قېنى؟

خۇھەنجىمنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

5959 ئۇقۇپ كىردى، ئېيتتى نېمە دېگىنىن،
قاياشى ئۇنىڭدىن خەۋەر بەرگىنىن.

ئۆگدۈلمىشنىڭ خەۋەرچىگە سوئالى

5960 قويۇپ تۇردى بەك تېز، ئۇڭا بەردى يۈك،
ئۇ ئەر كىردى، دەرھال سالام قىلدى ئول.

5961 قەيەردىن كېلۈرسەن دېيان سوردى،
نېمىدۇر تىلىكىڭ، ئەي ھېكىم دېدى.

خەۋەرچىنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

5962 دېدى ئۇ: ئودغۇرمىش ئەۋەتتى مېنى،
ماڭا كەلسۇن ئۇ، بىر كۆرەي دەر سېنى.

5963 ئېغىرلاشتى ھالى، ياتۇر ئىنجىقىن،
بېرىپ كەل قېشىغا، ئەي كۆڭلى يېقىن.

ئۆگدۈلمىشنىڭ خەۋەرچىگە جاۋابى

5964 جاۋاب بېرىپ ئۆگدۈلمىش ئېيتتى: كېلە،
نېمە بولسا يېگىن، بارايلى بىللە.

خەۋەرچىنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

5965 ئۇنىماي دېدىكىم، قاياش ھالى بەك
ياماندۇر، ئەي ئالىم، يولغا چىقاردەك.

5966 مەن ئاۋۋال بارايمەن سېتىۋىدىن ئۇزا،
ئارقامدىن بارارسەن، ئەي كۆڭلى تازا.

* *

5967 ئۆگدۈلمىش ئىشىكتىن ياندى يېتىشلاپ،
تېڭىرقاپ قالدى ئۇ قولىن ئۇۋۇلاپ.

5968 تۇرۇپ ئۆيگە كىردى ئۇ بەك قايغۇلۇق،
سۆيۈنچ كەتتى، بولدى غېمى بەك ئۇلۇق.

5969 يېتىپ باقتى. لېكىن ئۇيقۇ كەلمىدى،
تۈنى بولدى يىلچە، تۈگەپ بولمىدى.

5970 كۆزىدىن يۇمدى بىرئاز بولۇپ ئۇخلىماق،
ئۇچۇپ ئۇيقۇسى كەتتى كۆزدىن يىراق.

5971 يەنە تۇردى، بىرەر دەم ئولتۇردى يا،
سېرىق تاڭ ئېتىشقا باشلاپ قۇردى يا.

5972 چېچەكلىكتە بۇلبۇل يوچۇن سايرىدى،
ئۇدۇكلۇك ئىشىتتى، دىل يېلىنجىدى.

* *

5973 ئېتىن مىندى ماڭدى قېرىنداشىغىرى،
بېرىپ كىردى، ئۆپتى ئۇ قول ـ يۈزلىرى.

5974 قاياشىن كۆردى ئۇ ئۇرۇنۇپ ياتۇر،
جۇۋىسىن يېپىنىپ، يېڭىن ياستىنۇر.

5975 دېدى: ئەي قاياشىم، نە بولدى ساڭا؟
دىلىم بولدى كۆرگەچ سېنى كۆپ يارا.

5976 دېدى: ئەي قاياشىم، كۆرۈنەر يولۇم،
ئۆلۈم تۇتقىقى تۇتتى، كېتەرمەن ئۆزۈم.

5977 يۈزۈڭنى سېنىڭ بىر كۆرەيىن دېيان،
سېنى ئەمگىتىپ مەن قىچقىرتتىم يۈيان.

5978 جاۋاب بەردى ئۆگدۈلمىش: ئەي جانىم دېيان،
بولۇر دۇچار كېسەلگە ھەر تىرىك جان.

5979 يامانلىق ئويلىما، سەن تىلىكنى يىغ،
گۇناھقا كەفارەت بولۇر بۇ ئاغرىق.

5980 ئىشتىكىن، بىلىملىك كىشى نېمە دەر،
توزاننى كۆكۈلدىن بىلىم يوق ئېتەر:

5981 گۇناھقا كەفارەت كېسەللىك ساڭا،
گۇناھسىز كىشى كىم؟ دېگىن سەن ماڭا.

5982 گۇناھى تۆكۈلۈر، كىشى ئاغرىسا،
تۇگىسە گۇناھ ئەر قۇتۇلغاي، توڭا.

5983 گۇناھ ئەيلەر ھەممە كىشى ئاز ـ تولا،
جاھاندا گۇناھسىز كىشى كەم بولا.

5984 ساقىيۇر كېسىلىڭ، بولۇرسەن ئېسەن،
گۇناھىڭ ئېرىغاي، ساۋاب تاپارسەن.

5985 نېمىشقا تىلىڭدىن چىقار يامان سۆز،
ئۆلۈشنى قەيەردىن بىلدىڭ، كۆڭلى تۇز؟

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

5986 جاۋاب بېرىپ ئودغۇرمىش، ئېيتتى: سەۋەب
ئۆلۈمنى چۈشۈمدە ئايان قىلدى رەب.

5987 چۈشىدىم، چۈشۈمدە بىلىندى ماڭا،
ئۆلۈرۈم ئۇقۇلدى ماڭا، ئەي توڭا.

5988 يامان ـ ياخشى قازانى بىلدۇرسە خۇدا،
ئايان ئەيلەر ئۇنى ياتسا ئۇيقۇدا.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

5989 جاۋاب بېرىپ ئۆگدۈلمىش، ئېيتتى: بۇ سۆز
ھەم ياخشى ئەمەستۇر، ئايا كۆڭلى تۇز.

5990 كىشى ھەر ئاغرىقتىن گەر ئۆلسە ئىدى،
تىرىك كىشى قالمايتتى يەردە زادى.

5991 ھايات ئىنسان ئوغلى ئۈ ئاغرىر ئۆزى،
كېسىلمەس ھەر ئاغرىق بىلەن يىلتىزى.

5992 كىشى ياتسا ئۇخلاپ ئۇ چۈشلەر كۆرۈر،
ئۇنى تەبىرچىلەر ئۇز ـ ياخشى ئۆرۈر.

5993 كېرەك ياخشى بىلمەك بۇ چۇش ئىلمىنى،
قىلىپ ئېھتىيات، خوپ ئۆرۈسە ئۇنى.

5994 كوپ خىللىق ئېرۇر بۇ چۇش ئۆرۈمەك،
ئەي تەمكىن ئەر، ئۇنى بىلمەكلىك كېرەك.

5995 بىلمىسىزگە چۇشنى ئېچىپ دېمىگىن،
كېچىكتۈرمەي ئۇنى بىلگەنگە دېگىن.

5996 كېچىدىكى چۇش تەبىرى باشقىدۇر،
يەنە كۆرسە كۈندۈز، ئۇ باشقا بولۇر.

5997 كۆرەرسەن، بۇ چۇش ئىلمىنىڭ شەرتى كۆپ،
ئاۋۋال بىلگۈلۈك بۇنى ئەقىل يۈرۈتۈپ.

5998 ئۆزۈڭچە ئۆرۈمە كۆرگەن چۇشۇڭنى،
ھەم ئېيتما كۆرۈنگەن كىشىگە ئۇنى.

5999 ئۆرۈۋەرمە چۇش دەپ چۇشنىڭ ھەربىرى،
ئەي ئالىم، بۇ چۇشنىڭ كۆپتۈر تەبىرى.

6000 ئۆرۈۋەرمە چۇشنى، بىلىم بىرلە ئۆر،
قىياسەن مەنىسىنى چۇشىنىپ كۆر.

6001 كىشى چۈش چۈشىسە ئۆرۈشكە بارۇر،
ئۆرۈش بىلمىگەندە نەپئى يوقىلۇر.

6002 نېمە دەر ئىشىتكىن بىلمى دېگىز،
بۇ سۆزگە ئەمەل قىل، قىزارسۇن مەگىز:

6003 چۈشۈگ ئۆرى خوپ، چۈش ئۆرۈشكە باقۇر،
بىلىپ تۇپ ۋە ئەسلىن ئەقىل بىرلە كۆر.

6004 يامان ئورۇمە چۈشنى، زىنهار تېگۈر،
ئېچۈك ئۆرۈسە چۈشنى ئۇ شۇنداق بولۇر.

6005 تالاي چۈشلەر يارىكى، غىزاغا قارار،
ئۇ بولسا يارامسىز، چۈش خۇنۈك بولار.

6006 يەنە بىر چۈشكى، ئۇ پەسلگە قارار،
كۈچەيسە تادۇسى ئاڭا ئۇ باقار.

6007 باهار پەسلى بولۇپ، كىچىك بولسا ئەر،
كۆرۈتسە قىزىل هەممە هەم قوڭۇر يەر.

6008 ئۇنىڭ قېنى كۈچەيگەن بولۇر بەلگىلىك،
دېگىن سەن ئۇنىڭكى قېنىن ئالغۇلۇق.

6009 گەر ئولسا پەسلى ياز، چۈش كۆرسە يىگىت،
چۈشىسە سېرىق، هال يا كۈركۈم ئۆگىت[234].

6010 ئېشىپتۇر ئۇنىڭ ئەي هېكىم سەپراسى،
سۇرگە هەم تەرەنجىۋىل ئۇنىڭ دورىسى.

6011 كۈز پەسلى چۈشىسە ئورتا ياش بىر ئەر،
چۈقۇر، تاغ، قۇدۇق يا قارا نەرسىلەر.

6012 سەۋداسى كۆچەيگەن بولۇر، ئەي قاياش،
يېسۇن دورا مېڭە ساقلاشقا، ئاداش.

6013 قىش پەسلى بولۇپ چۈش كۆرسە گەر قېرى،
ئاقار سۇ چۈشسە يا مۇز، قار، تولى.

6014 ئۇنىڭ بەلغىمى، كۆر، كۆچەيگەن بولۇر،
ئىسسىقلىق ئىچۈرۈپ ـ يېگۈزسە بولۇر.

6015 ئېلىشمان، بىتەرتىپ چۈشلەردۇر بىرى،
جەسۇر ئەر، بۇنىڭ يوق ئېرۇر تەبىرى.

6016 نېمە ئويلاپ يېتىپ، چۈشسە شۇنى،
بولۇر ئۆرۈمسە بۇ خىل چۈشلىنى.

6017 يەنە بىر چۈشكى، ئۇ شەيتانى چۈشتۇر،
بۇ چۈش كۆرگۈچى غۇسلى قىلسا بولۇر.

6018 ھۈنىرىنى بىركىم چۈشىدە كۆرۈر،
ئۇنىڭ تەبىرى يوق ئېرۇر، ئەي جەسۇر.

6019 بۇلارنىڭ يارچىسىن بىلمەكلىك زۆرۈر،
ئايرىپ تاللاپ ئاندىن ئۆرۈسە بولۇر.

6020 نېمە دەر ئىشتىكىن، چۈش ئۆرۈر ھېكىم،
سورىسۇن ئۆزى چۈش كۆرگەن بولسا كىم:

6021 بىلىپ ياكى بىلمەي بۇ چۈش ئۆرمىگىل،
نېچۈك ئۆرۈسە چۈشمۇ بولۇر دەل شۇ خىل.

6022 ئەگەر غەم چۈشسە بولۇر خۇشچىلىق،
خۇشاللىق چۈشسە كېلۇر قايغۇ، بىل.

6023 ئەمەس بىرلا خىلدا بۇ چۈش تەبىرى،
ئەي تەمكىن، چۈشەنمەك كېرەك ھەربىرى.

6024 ئاۋامنىڭ چۈشىگە تەبىر بۆلەكتۇر،
بۆلەكتۇر يەگ چۈشىنىڭ تەبىرى، كۆر.

6025 سۆيۈنچ كۆرسە چۈشتە ئويۇن يا ئۇسۇل،
ئېچىلغاي ئەلەم ۋە قايغۇ ئۇچۇن يول.

6026 يەنە يىغلىسا چۈشتە كورسە ئەلەم،
ھۇزۇردا ياشار مىڭ، كېتىپ قايغۇ ـ غەم.

6027 يەنە بەزى چۈش بار تەبىرى ئۇنىڭ،
بۆلەككە بولۇر، نەپئى بولماس سېنىڭ.

6028 كىشىگە قاراپ چۈش تەبىرى بولۇر،
ئاڭا بولسا لايىق، ئەقىل چۈش ئۆزۈر.

6029 بۇ چۈشكى، كىشى كۆرسە ساغلام بولۇر،
شۇ چۈش بەزىلەرنى كېسەلمۇ قىلۇر.

6030 بىلىشلىك كېرەكتۇر بۇلارنى قاياش،
ئۇنىڭدىن كېيىن سەن ئۆزى چۈش، ئاداش.

6031 نېچۇكتۇر چۈشۈڭ ئۇ، سەن ئېيتقىن ئېچىپ،
بېرەي تەبىر ئاڭا مەن ئايرىم قىلىپ.

يەتتىنچى سەككىزىنچى باب

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە چۈش كۆرگەنلىكىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا

6032 جاۋاب بېرىپ ئودغۇرمىش ئاچتى تىلىن،
دېدى: چىن قۇلاق سال، ئۇنى سۆزلەيمەن.

6033 شوتا كۆردۈم ئېگىز، ئەللىك ۋاخىنلىق،
ئالدىمدا تۇراتتى يانتۇ قويۇقلۇق.

6034 چىقىپ باردىم ئاڭا بىر ـ بىردىن ئۆرلەپ،
ساناپ تا باشقىچە ۋاخىنا نەچچە دەپ.

6035 بېشىدا بىر ئەتچى[235] سۇ بەردى ماڭا،
ئېلىپ ئىچتىم تۇگەتتىم، قاندىم ئاڭا.

6036 كېيىن كۆككە ئۇچتۇم، ئېگىز يۇكسىلىپ،
يوقالدىم ئۆزۈم ئۇندا ئۆرلەپ سىڭىپ.

6037 جاۋاب بېرىپ ئۆگدۈلمىش ئېيتتى: بۇ چۈش،
تولا پايدىلىقتۇر، ئېرۇر بەكمۇ خۇش.

6038 نېمىشقا بېرۈرسەن تەبىر بولمىغۇر؟
ئەي ئاقىل، بۇ چۈشكى، ئۆرۈشكە ماڭۇر.

6039 جىمى چۈشتە ئۆرلەش ئەزىزلىك بولۇر،
بۇ ئۆرلەش تېگىچە ئۇلۇغلۇق كېلۇر.

6040 ئېگىزلەپ چۈشسە ئۆسەر دۆلىتى،
ئەزىزلىك تېپىپ بەك ئاشۇر شۆھرىتى.

6041 شوتىغا چىقاردەك ئېشىپ بەخت ـ قۇتى،
ئۇلۇغلۇقلە ئەلدە يېيىلغاي ئېتى.

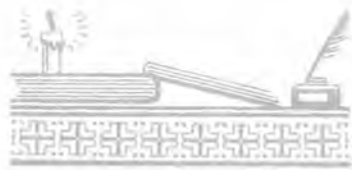
6042 گۇۋاھتۇر بۇ سۆزگە تۆۋەندىكى سۆز،
قويۇپتۇر ئۆرۈچى ئۆرۈپ ئۇنى ئۇز:

6043 شوتا چۈشتە ئىززەت يۈكسەلگەن قەدەر،
ھەر ۋاختىنا تېگىچە بولۇر مۆتىۋەر.

6044 نېچە چىقسا ئۆرلەپ شۇنچە قەدىر تاپۇر،
جاھان مالى، تەلەي ۋە بەختكە يېتۇر.

6045 قاچىدىكى سۇنى ئىچكىنىڭ پۈتۈن،
ھايات يىلتىزىڭ بولغۇسىدۇر ئۇزۇن.

6046 ئۇچۇپ كۆككە ئۆرلەپ تولۇق چىققىنىڭ،
خۇدا بەرگۈسىدۇر ئۈمىد قىلغىنىڭ.



6047 جاۋابەن ئودغۇرمىش دېدى: بۇ چۈشۈم
تەبىرى ئۇ ئەمەس، ئەزىز يولدىشىم.

6048 ئۆزۈڭ كۆرگەن ئولساڭ بۇ چۈشنى يېتىپ،
شۇ ئەردى تەبىرى، دېدىڭ سەن يېشىپ.

6049 كى بارچە ھىممەتىڭ دۇنيا ئۈچۈندۇر،
بۇ دۇنيا تىلىگەن، بۇ دۇنيا تاپۇر.

6050 قېچىپ مەن ئۆزۈم بۇ جاھانتى قويۇپ،
بۇ يەردە يۈرەرمەن جاپالار يۈدۈپ.

6051 تولۇق ئۆرۈمىدىڭ سەن بۇ چۈشنى ماڭا،
ئىشىتكىن، بۇ چۈشنى ئۆرەي مەن ساڭا:

6052 ئېگىز ۋاخىتلىق بىر شوتا كۆرگىنىم،
ئېرۈر ئەي قاياش ئۇ تىرىك يۈرگىنىم.

6053 شوتىنىڭ بېشىغا قەدەر ئۆرلىدىم،
كى ئۆمرۈم تۈگەتتىم، رىزقىمنى يېدىم.

6054 بېشىغا چىققاندا، ئۇ ئەتچى كېلىپ،
ماڭا سۈنى بەردى، ئىچىپمەن ئېلىپ.

6055 ئۇ ئەتچى ئېرۈر، كۆر، ئاتىلىقلىنى
ئاتىسىز قىلۇرچى، ئەي پاك، بىل بۇنى.

6056 ئۇ ئەتچى ئىرۇر، كۆر، ئابادانلىقنى
بۇزار ھەم يۇرۇتمەس يۇرگەن جاتلىقنى.

6057 قاچىدىكى سۇنى تولۇق ئىچىشىم
نى جورۇپ ھاياتقا، ئۇزارتتىڭ يېشىم.

6058 ھاياتلىق ئىدى سۇ سەن ئىيتقان كەبى،
يېرىمى ئىچىلىپ، قالسا يېرىمى.

6059 يېرىمىن ئىچىپ قويسام ئەردىم يېرىم،
يېرىم قالغاي ئەردى تىرىكلىكلىرىم.

6060 ئىچىپمەن ئۇ سۇنى تامامەن بىراق،
تۇغىدى ھاياتىم، سەن قال ئىسەن ـ ساق.

6061 نېمە دەر ئەقىللىك ھېكىم، ئاڭلىغىن،
ھېكىملەر سۆزىدىن سۆزگە ئاساس دېگىن:

6062 گەر چۈشتە بىر قاچا سۇ ئىچسە يېرىم،
تۇغىدى تىرىكلىك يېرىمى يېرىم.

6063 ئەگەر ئىچسە سۇنى تۇغىتىپ ئىرىغ،
تۇغىدى تىرىكلىك، قېزىلدى قەبرىم.

6064 يۇقىرى ئۇچۇپ ھەم غايىب بولغىنىم،
يېشىل كۆككە ئۆرلەپ سىڭىپ كەتكىنىم.

6065 ئىرۇر ئۇ سۆزۈك جان قېپىدىن چىقىپ،
كېتىپ قالدى، كەلمەس يېرىگە يېنىپ.

6066 خۇدا چۈشتە بىلدۈردى ئەمدى ماڭا،
ئۆلۈمگە تەييارلىق كېرەك، ئەي توقا.

6067 بۇ چۈشنىڭ يورۇقى شۇ ياڭلىغ ئېرۇر،
بۆلەكچە ئۆرۈرسەن ماڭا، ئەي جەسۇر.

6068 تەسەللى بىرەرسەن ياساپ كۆڭلۈمنى،
ئۆلۈم تۇتتى ئەمدى يوق دورا ـ ئەمى.

6069 ئەي كۆڭلى تىرىك، سەن دىققەت بىرلە كۆر،
قوڭۇر يەرنى قىلدى ئۆلۈم دۆڭە ـ گۆر.

6070 نەچە قەسىر، ئوردا، بېزەكلىك ساراي
نى بۇزدى ئۆلۈم، قىلدى ۋەيرانەبۇ ئاي!

6071 نەچە باتۇر، مەغرۇر بۇيۇك بەگلىنى،
ئۆلۈم يەرگە تىقتى تىرىك، كۆر ئۇنى.

6072 نى كۈچلۈك بىلەكلەر توپلاپ يىغقىنىن،
ئۆلۈم ئالدى، چاچتى، تاراتتى بارىن.

6073 تاڭ ئەرمەس ئۆلۈم، تۇغسا ئىنسان ئۆلۈر،
جىمىكى تىنارلىق ئۆلۈرچى ئېرۇر.

6074 ئاجايىپى شۇكى، ئۆلۈرچى بۇ جان،
ئۇنتۇپ ئۆلۈمنى ئۇرار لاپ هامان.

6075 غاپىلدۇر بۇ ئىنسان، بىلۇر ئۆلۈشىن،
يوقاتماس ئۆزىدىن غەپلەت ئۇيقىسىن.

6076 ئۆلۈم هەق ئېرۇر، يوق ئۆزگە ئامالىم،
نە بولغاي ئۆلۈمدىن كېيىن بۇ هالىم.

6077 شۇدۇر ئەندىشەم، ئەي كۆڭۈلداش ئەشىم،
ئۆلۈمدىن كېيىن ھەق ئوڭلىسۇن ئىشىم.

6078 قانائەت قىلىپ بارغا كەچۈردۈم كۈنۈم،
ھۈزۈر، مېھنەتتە ئۆتتى، يورۇدى تۈنۈم.

6079 قولۇم قىسقا تۇتتۇم، تاۋار يىغمىدىم،
ھاۋاي ـ ئارزۇلارغا كۆڭۈل بەرمىدىم.

6080 بۇ كۈنلىي چۈشەنگەچ، ئۆزۈم يۇكلىرىم،
يەڭگىتمەك تىلىدىم بارچە گۈناھىم.

6081 نېمە دەيدۇ، ئاڭلا، بىلىم بەرگۈچى،
كۆيۈمچان بولۇپ پەند ـ ناسات قىلغۇچى:

6082 تىرىش، بولما غاپىل، يېنىكلەت يۈكۈڭ،
تۈزەت ئۆزۈنى، قىلدىن نازۇكتۇر يولۇڭ.

6083 بۇ كۈن ياتما، قىينال، ئىشىڭ تەييار ئەت،
كېچۈرچى جاپانى ئۇنۇتقىن ئۆزۈڭ.

6084 يەنە ئېيتتى: ئەي چىن كۆيۈمچان قايغۇ،
كېتۈرمەن، سوڭۇمدىن بارۇرسەن، ئاداش.

6085 ساڭا بىرقانچە سۆز سۆزلەپ ئۆتەيىن،
ئۇنتۇما ئۇنى سەن مېنىڭدىن كېيىن.

6086 تىرىكمەن، كۆيۈمچانلىقىم بولسۇن ئۇ،
ئۆزۈمدىن كېيىن بۇ سۆزۈم قالسۇن ئۇ.

سەكسەن بىرىنچى باب

ئودغۇرمىتنىڭ ئۆگدۈلمىشكە نەسىھەت قىلغانلىقى بايانىدا

6087 سۆزۈم شۇ قاياشىم، غاپىل بولمىغىن،
هاياتنى يامانغا زايە قىلمىغىن.

6088 يوقاتما دۇرۇسلۇق يولىن، توغرا بول،
تىلەككە ئېلىتكەي سېنى ئۇشبۇ يول.

6089 كۆيۈمچان بول جىمى تىنارلىق ئۈچۈن،
تۈزەپ دىل، تىلىڭنى سەن هەققە تېڭىن.

6090 غېمىڭنى قىسقا قىل، تائەتنى ئۇزۇن،
شاشقاندا تەمكىن بول، غەزەپتە تۇزۇن.

6091 ئۆلۈمنى ئۇنتۇما، تەييارلىقنى قىل،
ئۆزۈڭنى ئۇنتۇما، تۇپ ـ ئەسلىڭنى بىل.

6092 بۇلغانما دۇنياغا هېرىسلىق قىلىپ.
قالۇر بۇ، كېتۇرسەن، ئۆكۈنچته ئىڭراپ.

6093 خۇدا هۆكمىگه كۆن، نه كەلسه كۆتۈر،
خەلققه نەپئى قىل، پەيت تاپساڭ ئەگەر.

6094 دۇرۇس سۆزله سۆزنى تولۇق قىل پۈتۈن،
بولۇر سۆزى يالغان كىشىلەر ئوتۇن[236].

6095 كۈلەر يۈز، ئىسسىق سۆز، خۇيۇڭ ياخشى قىل،
كېلۇر بەخت ئايلىنىپ دەۋر ساڭا، بىل.

6096 سېخىي ھەم مۇلايىم بول، تۇز ـ نان يېگۈر،
كىشى ئەيىبىن ئاچما، يوشۇر سەن يوشۇر.

6097 يىغ نەپسىڭ، غەزەپتە باسقىن ئۆزۈڭنى،
گەر نەپسىڭ ئەگرىگە ماڭسا يىغ ئۇنى.

6098 ئۆزۈڭ نەپئى كۈتمە، خەلق نەپئى كۈت،
يۈكۈڭنى يۈدكۈزمە ئەلگە، ئۆزۈڭ يۈد.

6099 تاۋار ـ مال بارىنى قىل ئۆزگە يۇلۇغ[237] ،
خەلقنى سۆيۈندۈر، ئەي ئىلمى ئۇلۇغ.

6100 كىشىنىڭ خىلى ئۇ كىشى قۇتقۇزار،
سۆيۈنچىتىن تىلەپ ئۆز جېنىن پىدالار.

6101 تولا ياخشى ئېيتمىش كىشى ياخشىسى،
ئەقىللىك، بىلىملىك، پىكىرلىك كىشى:

6102 كىشىلەر خىلىدۇر پايدىلىق كىشى،
خەلقنىڭ ئۇلۇغى كۆيۈملۈك كىشى.

6103 كىشىلىك دېگەن ئات ئىككى نەرسىدۇر،
كۆيۈمچان بولۇش ھەم سېخىيلىق ئېرۇر.

6104 قارا، ئېيتار ئەقىل بۇنىڭدىنمۇ خوپ،
ئەقىلنىڭ يولىن تۇتسا پايدىسى كۆپ:

6105 سېخىي دەپ ئاتارلار، كىمدۇر ئول سېخىي؟
سېخىي جان پىدالاپ، ئۆتەر ئەر ھەققى.

6106 سېخىيلىق ئەمەستۇر تاراتماق كۆموش،
سېخىيلىق ــ خەلقە جان پىدا بولۇش.

6107 ئېقىتسا سېخىي ئەر خەلقە تاۋار،
ئېقىپ خەلق ئۇنىڭغا كېلىپ توپلىنار.

6108 جاھان شۆھرىتى ئىككى نەرسە ئېرۇر،
بىرى مال، بىرسى يۈز ـ ئابرۇي بولۇر.

6109 تېپىپ ئىككىنى مىڭ ياشىسا تۇگەل،
ئۆلۈم تۇتسا ئاخىر، ئۆزگە بولۇر ھال.

6110 ئاۋام ئىشلىسە، بەگ ئۆسەر ــ زورىيۇر،
ئۇزەڭگە بار ئەرسە يۇگەن چىڭ تۇتۇر.

6111 بۇدۇر دۇنيا، دۆلەت ۋە خەلق ھاللىرى،
تېپىلماس، تېپىلسا بولۇر بەگ قېرى.

6112 كۆچۈرسەن، سېنىڭ ئۇ ئېتىڭ ھەم كۆچەر،
كۆچۈرگۈچى ئۆلۈم، ئاخىرى كېلەر.

6113 كۆچۈرچى كىشى قىلماس ئوردا ـ ساراي،
يۇرۇرچى كىشى يولدا قالماس يىل ـ ئاي.

6114 ئۆزۈڭنى يولۇچى ھېسابلا قاياش،
خۇشال بولما ئارتۇق ھەم ئويناتما قاش.

6115 كېتۈرچى ئېرۇر بۇ جاھان قالغۇسىز،
ئۆلۈرچى ئېرۇر جان، كۈنى بەلگىسىز.

6116 تۇرۇپتۇ تەييار بۇ ئۆلۈم تىرنىقى،
ئاپىل يۇرگىنىڭدە ئىلار قارمىقى.

6117 بۇ دۇنيا ــ بىر ئاشتۇر، سەن يېگۈچىنىڭ
ئېتىنى ئۆزۈڭ ئېيت، چامام يوق مېنىڭ.

6118 قوغلاشما سەن ئارزۇ، سەن قىلما ھەۋەس،
غەيۋەتتىن تىلىڭ يېغ، بولغىن گاچا، بەس.

6119 دىلى بىدار كىشى، ئاڭلا، ئېمە دەر،
ئەمەل قىلسا بۇڭا، دۇچ كەلمەس زەرەر:

6120 بۇ ئارزۇ قوغلىماق بەك تاتلىق ئېرۇر،
سورىقى بۇنىڭ تاڭلا قاتتىق ئېرۇر.

6121 تاتلىققا ئېتىمسىز، چۈچۈككە ئاچچىق،
ئۆرلەشكە چۈشۈش بار، ئېگىزگە پاتىق.

6122 قىلىقتا دەل قىزغا ئوخشايدۇ ئاجۇن،
سېنى ئالدىمىسۇن، ئەي خۇلقى تۇزۇن.

6123 تولا يەلگە بەردى سېنىڭدەكلىنى،
كۆچۈردى ئەلىگدەك تولا بەگلىنى.

6124 كۆز ئاچتى سىلەرگە، ئۇ قول بەردى، بىل،
ئەي خۇلقى سىلىق، سەن بولمىغىن غاپىل.

6125 ئېمە بەرگەن ئولسا، يەنە ئالغاي ئۇ،
ئېمە يىغقان ئولسا، يەنە چاچقاي ئۇ.

6126 ئېچە كۈلسە بىر كۈن يەنە يىغلىتار،
ئېچە تۇزسە بىر كۈن ئۆرەر ۋە بۇزار.

6127 قىلىقى جاپادۇر، مىجەزى جاھىل،
نۇرى ئاز، تولىسى تۇتۇن ئۈنى بىل.

6128 بېزىنىپ كىشىگە ئۆزىن كۆرسىتۇر،
كۆڭۈل بەرگىنىگدە پۈتۈگ بېكىتۇر.

6129 شېكەر بىرلە ئاسراپ، بېرۇر سوگ ئاغۇ،
ئەي ئالىم، ۋاپاسىز بۇ بەخت خۇيى شۇ.

6130 نە دەيدۇ ئىشىتكىن، تەقۋالار بېشى،
چۈشەنگىن، ئەي دۆلەت ئىگىسى كىشى:

6131 قالۇر بۇ جاھانغا سەن بەرمە كۆڭۈل،
ئەي ۋەزمىن قىلىقلىق، جاپاچىدۇر ئول.

6132 ئەقىل، ئاگ، بىلىمدە سەرە ـ خىل بىر ئەر،
ئەجەب ياخشى ئېيتمىش، ئىشىت، ئېمە دەر:

6133 ۋاپاسىز بەختنى كۆرۈپ ئازمىغىل،
ئۆزگىرىپ تۇرار بەخت، ئىشەنچسىز ئۇ، بىل.

6134 كۆلەڭگە ئېرۈر دۇنيا ـ دۆلەت كۈنى،
كۆلەڭگە ئۇ بىر يەردە تۇرماس كۈنى.

6135 دىنىگنى ئەزىز تۇت، بۇ دۇنيانى خار،
ئەي ئىلمى دەريا، دىن قەدىرلىك قىلار.

6136 ھۇزۇرغا گول بولما، سۆيۈنمە، چۈشۈن،
خۇدا يادى بىرلە تائەت قىل پۈتۈن.

6137 سېنى مەست قىلمىسۇن بەخت ـ دۆلەت، قاياش،
ھوشۇگ يىغقاچ، شەكسىز، تولۇر كۆزگە ياش.

6138 تېمە دەر ئىشىتكىن خەلقىنىڭ بېگى،
سۆزىنى سىنىغان، يېتىلگەن ئۆگى:

6139 كىمنىكى مەست قىلسا بىر دۆلەت، كېلىپ،
قوڭۇر يەردە ئىگرار يۈرەك يېرىلىپ.

6140 بولۇپ مەست ئۇلۇغلۇققا كىم سۆيۈنەر،
قارا يەر تېگىدە جازاسىنى يەر.

6141 يىگىتلىك يا بايلىق يا بەخت مەستلىكى،
شاراب مەستلىكىدىن يامان، ئەي بەكى[238].

6142 ھاراقكەش مەست ئولسا ھاراقنى ئىچىپ،
ئۇخلاپ قوپسا تۇزىلەر ھوشىنى تېپىپ.

6143 مەست قىلسا بۇ دۆلەت ئەگەر كىشىنى،
ئويغانماس، ئۆلۈم تۇتمىغۇنچە ئۇنى.

6144 ئېتىك بولدى قۇل، قىلما بەگلەر ئىشى،
ئۆزۈك قۇللۇقى قىل، ئەي ياخشى كىشى.

6145 تۇرمايدۇ تولا بۇ تىرىكلىك كۈنى،
ئۇزۇن جايغا يەتمەس بۇيۇكلۇك ئۈنى.

6146 نەچە مىڭ ياشىسا، ئۆز ئۆلگۈچىدۇر،
ئۇلانغان ئەزالار ئۇزۇلگۈچىدۇر.

6147 مۇڭا ئوخشار ئەمدى ئىشىت ئۇشبۇ سۆز،
تۇتۇپ دىلدا مەھكەم، ھەرگىز ئۆرۈمە يۈز:

6148 جىمى ئارزۇ ـ نېمەتكە يەتسەڭمۇ گەر،
تېپىپ ئابىھايات ئىچسەڭمۇ گەر:

6149 قولۇڭ يەتكەندىمۇ يۇلتۇزغا ھامان،
بېشىڭ كۆككە تەگسە، ئورۇن ساڭا يەر.

6150 ساڭا توغرا سۆزنى ئېيتاي، ئەي قاياش،
نېچۈنمۇ يوشۇراي مەن، ئەي كۆڭۈلداش؟

6151 نېچۈك سۆيمەس ئىنسان بۇ دۇنيا مېلىن،
ئۇ نېمەت، گۈزەل يۈز ۋە ئىشۋەلىرىن؟

6152 ھۈزۈر ـ راھەت، نېمەتنى قويغاچ ھامان،
ماڭا ياپتى ئىشكنى ۋاپاسىز جاھان.

6153 جاھان ھەقتىن ئەرنى يىراق تاشلىغاي،
توساپ ياخشى ئىشلارنى قىلدۇرمىغاي.

6154 ئالىم شۇ تەشۋىشتە دۇنيانى قويۇپ،
جاھاننى كېزەر ھەم جاپانى يۇدۇپ.

6155 قايۇسى يۇرەر تاغدا ئۆڭكۈر ئۆيى،
يەپ يىلتىز، ئىچەر ئۇ ھەم يامغۇر سۇيى.

6156 قايۇسى بايۇاۋاندا يۇرەرلەر كېزىپ،
خۇدادىن قورقۇشۇپ ئەندىشە سېزىپ.

6157 بىرى، ئەگنى جۇلجۇل يۇرەر دۇمچىيىپ،
بىرى زار، كېزەر يۇرت، كۆزى ياش تۆكۈپ.

6158 بىرى، ئاش يېمەستىن ئۆزىن يادىتۇر،
بىرى، تۇنده ياتماي ئاياغدا تۇرۇر.

6159 مۇشۇنداق يۇرەرلەر ئويغانغان كىشى،
بىز ئۇخلاپ ياتۇرمىز، غاپىللار بېشى.

6160 سەن ئەمدى كۆزەتكىن ئۆزۈڭنى قاياش،
سېنىڭ بولدى دۇنيا، ئۆزۈڭ ئەمدى باش.

6161 ھەۋەس باس، ئەقىل بىرلە نەپس بوينىن كەس،
ئەقىل بىرلە ئەرلىك نىشانى بۇ، بەس.

6162 بۇ ئىككى بىلەن ئەر ئۆزىن يوقىتۇر،
بۇڭا كىم ئەسىر بولسا، كۆپ جاپا چېكۇر.

6163 مانا مەن كېتۇرمەن بۇ كۇن ئايرىلىپ،
سېنىڭ ھەم يولۇڭ شۇ، كەل ئەزگۇ قىلىپ.

6164 يامانغا قوشۇلما، پەيلى ياخشى بول،
يامان ئىككى ئالەم پالاكەتنە ئول.

6165 تېمە دەر ئىشتىكىن، يېتىلگەن كىشى،
ئۆلۈمدىن ئاۋۋال ئىش رۇسلىغان كىشى:

6166 بۇغرىدەك كۇچ بىلەن يامانلىق قىلغان،
يامانلىق قىلما، ئۇ زەھەردۇر ھامان.

6167 ئەي بېشىم، ھەربىكەتلىك خەلق ئۆكتىمى،
ئۆلۈم كېلۇر، تېز قىل سەن ئۇنىڭ ئەمى.

6168 ئايا مەن دېگۇچى «مەن»نى قوي، «مەن»نى،
ئۆلۈمگە تەييارلان ئۇ دەيدۇ سېنى.

6169 ئەي ئاچ كۆز ۋە پىخسىق، بۇ دۇنيا قۇلى،
ئۆلۈم خىرىس قىلماقتا سېنى تۇتقىلى.

6170 قاياشسىم ــ دېدى مۇڭ ئىچرە كېتۈرمەن،
بۇگۈن ئىككى نەرسىگە ئېچىنۇرمەن.

6171 بىرى، ھەق تائىتى مېنىڭدىن قالۇر،
ئىككىنچى، ئىگەم يادى تىلدىن كېتۈر.

6172 بۇ كۈن ياكى تاڭلا يۇمۇلسا كۆزۈم،
دۇئايىڭغا ھاجەت بولۇرمەن ئۆزۈم.

6173 دۇئادا ئۇنتۇما مېنى، ئەي قاياش،
مېنىڭدىن كېيىن سەن كېلۈرسەن تۇتاش.

6174 مانا، ئەي كۆرەرسەن ھالىمنى مېنىڭ.
ساڭا ئىبرەت ئۇ، قىل داۋاسىن ئۇنىڭ.

6175 ئۆلۈم كەلدى يېتىپ، غەمكىن كېتەرمەن،
كېلەر ساڭا مەندىن كېيىن، سەن ئىشەن.

6176 بۇ كۈن ئايرىلۇرمەن، جېنىم مۇڭلىنار،
قوشۇلغايمىز قاچان بىز، تەڭرىم بىلەر.

6177 نېمە دەيدۇ ئاڭلا، ئۆلۈرچى كىشى،
ئۆلەردە ئىڭراپ يەرگە ئۇرغان بېشى:

6178 ئۆكۈنچتە ئۆلەرمەن، ئاقار كۆز يۇلۇم[239]،
تاتلىقنى تېتىقسىز قىلۇر بۇ ئۆلۈم.

6179 ئۆلۈمدىن سوڭ ئەرنى ئىككى يىل كۈتەر،
يۇنىڭدىن قايسىسى بولۇركىن يولۇم؟

6180 يەنە ئېيتتى: ئەي جان قېرىندىاش، قارا،
ھېممىم يەپ مېنىڭ، قىلما كۆڭلۈڭ يارا.

6181 دېمە ئاھ، كۆڭۈل بۇزما مەندىن كېيىن،
يېسىپ ئۆزنى، تىرىش، دۇئا ئېيلىگىن.

6182 يىغا سالما ئارتۇق، توساپ تۇت ئۆزۈڭ،
خۇدانىڭ ئەمرى بۇ، بەس قىلغىن سۆزۈڭ.

6183 قېنى يانغىن ئەمدى، يېنىپ ئۆيگە بار،
ئەلەم ـ قايغۇ بىرلە كۆڭۈل قىلما تار.

6184 ساڭا ئېيتتىم ئەمدى كېرەكلىك سۆزۈم،
سۆزۈمنى ئۇنتۇما، ئەي كۆڭلى تۇزۇم.

6185 ئەلىگكە دېگىن سەن مېنىڭدىن سالام،
ئاخىرقى سالام بۇ، ئەي ئىلمى تامام.

ئوغۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

6186 جاۋاب بەردى ئۆگدۈلمىش، ئېيتتى تۇرۇپ:
نېچۈكمۇ كېتەرمەن سېنى مەن قويۇپ؟

6187 ئېغىر بۇ كېسەل بىرلە ئۆزۈڭ يالغۇزۇڭ،
نېچۈكمۇ قىلۇرسەن پاك نەسىل ئۆزۈڭ؟

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

6188 يەنە ئېيتتىكى «ماڭ» دەپ ئودغۇرمىش ئول،
مېنىڭكى غېممىنى يېمە، ئەي ئوغۇل.

6189 ئىگەم يادى تەسەللى ئۇچۇن ماڭا يەس،
تۇزەر ھەر ئىشىمنى، مېنى تاشلىماس.

6190 ئەزىز قىلسا كىمنى خۇدا لۇتفىدىن،
بولۇر ياخشى بارچە ئىش ئاندىن كېيىن.

6191 تولا ياخشى دەپتۇ دۇرۇس سۆزلۈك ئەر،
ئىشىن باشتا كۆرگەن ئىتتىك كۆزلۈك ئەر:

6192 خۇدا كىمگە ياردەم ـ ئىنايەت ئېتەر،
ئۇنىڭ بولدى دۇنيا، سائادەت كېلەر.

6193 خۇدا پەزلى كىمگە يېتىلسە تۇگەل،
تاپار ئىككى دۇنيا، بولۇر ياخشى ھال.

6194 خۇدا كىمنى تاشلىۋەتسە، ئەي جەسۇر،
كۆڭ بۆرە ۋە يا ئىت بارى تەڭ بولۇر.

6195 ئۇزۇپ سۆزنى ئودغۇرمىش ئېيتتى: قاياش،
قېنى، كەت، ئېسەن تۇر، تولا تۆكمە ياش.

* *

6196 ئۆگدۈلمىش قوپتى ۋە قاياشىن قۇچۇپ،
يېشىن يەرگە تۆكتى، ئۇ يىغلاپ ئۆپۈپ.

6197 يېغى بىرلە چىقتى ئۇ ئاندىن تۇرۇپ،
ئېتىن مىندى كەلدى. ئۆيگە يۇزلىنىپ.

6198 چۈشۈپ كىردى ئۆيگە غەمدە بۇرچىلىپ،
سۆيۈنچى كېتىپ، دىل قايغۇغا تولۇپ.

6199 نە چاغلىق زەئىپ بۇ، كۆر، ئىنسان ئۆزى،
سۆيۈنچى ئاز، ھەر ئىش قايغۇ يىلتىزى.

6200 تىلەككە ئېرىشسە سۆيۈنچ كۈلدۈرۈر،
ئەگەر قايغۇ كەلسە ھەسرەت يىغلىتۇر.

6201 گەر كۆرسە سۆيگىنىن سۆيۈنۈر كۈلۈپ،
قالۇر ئايرىلار چاغدا غەمكىن بولۇپ.

6202 خۇشاللىقلە بەزەن بەزلەيدۇ ۋىسال،
گاھى يىغلىتۇر، كۆر، پىراقتا تۇگەل.

6203 جاھاندا پىراقتىن قاتتىق نېمىدۇر؟
پىراق قايغۇسىدۇر دېگۈزدىن چوڭقۇر.

6204 تىرىكلەر جۇدا بولسا قوۋۇشۇر يەنە،
تىلەپ ئىستەپ، قايتا كۆرۈشۇر يەنە.

6205 ئۆلۈم بارچىدىنمۇ قاتتىقراق پىراق،
ئۆلۈم چارىسىزدۇر، يوق قارشى ياراق.

6206 پۈتۈن ئىش پىراقى يېقىن يا يىراق،
ئۆلۈمنىڭ پىراقى يىراق بىر پىراق.

6207 بۇڭا ئوخشار ئەمدى بۇ بېيىت، ئوقى،
ئوقۇساڭ، ئېچىلغاي مەنىسى تېخى:

6208 ھەممىدىن قاتتىقراق ئۆلۈم ئول پىراق،
تۆكەر ياش پىراقنى كۆرۈرچى قاراق.

6209 قوشۇلماق ئۈمىد بار ئايرىلسا تىرىك،
ئۆلۈرچى ۋىسالدىن ئۆ شەكسىز يىراق.

* *

6210 يېدى، ئىچتى ئۆگدۈلمىش تىنچىپ بىرئاز،
تۇرۇپ ئورنىدىن سوڭ، ئوقۇدى نامناز.

6211 قۇياش يەرگە پاتتى، يوشۇردى يۈزىن،
پەلەك باشلىدى ئىستىمەكنى ئىزىن.

6212 تۆشەك سالدۇردى، ياتتى، ئۇخلالمىدى،
ئەلەم ـ قايغۇ بىرلە كۆزىن يۇمىدى.

6213 قوپۇپ چىقتى ئىشىككە، تۆكۈلدى يېشى،
جاھان مەڭزى بولغان گويا ھەبەشى.

6214 يېنىپ ئۆيگە يەنە تۆشەككە كىرىپ،
يېتىپ ئالدى بىرئاز تەسەللى تېپىپ.

6215 يوشۇردى يۈزىن يەرگە رۇمىي قىزى،
جاھان مەڭزى بولدى ئۇ زەڭگى يۈزى.

6216 كەلمەي ئۇيقۇسى، تۇردى، باقتى يانا،
قىڭغايغان ئۇكەر، تۇن ئاخىرى مانا.

6217 كۆزىن كۆككە تىكتى قاىىدى ئۇزۇن،
ھېچ يورايي دېمىدى، قارا ئىدى تۇن.

6218 يېتىپ ئالدى ئازراق، ئويغاندى تۇرۇپ،
يېشىل كۆككە باقتى بېشىن كۆتۈرۈپ.

6219 ئەنە شەرقتە قارىقۇش[240] قوپۇپ ئۆرلىدى،
يېغى ئوت كۆتۈرگەندەك ئوت چاقنىدى.

6220 يەتتىگەن[241] كۆتۈردە ئۆرە باش يانا،
يىلدىرىق[242] ئايغىرغا[243] ئىگىلدى مانا.

6221 ئېرەنتىر[244] بېشى ئىندى يەرگە يېقىن،
قۇياش باش كۆتۈردى ئۇ چاچتى نۇرىن.

* *

6222 يەنە قوپتى، يۇيۇنۇپ تارانىدى ئېرىغ،
نامار قىلدى، ۋىردىن[245] ئوقۇدى ئېرىغ.

6223 ئالتۇن رەڭگە كىردى دۇنيانىڭ رېڭى،
يېلىنىدەك قىزاردى بۇ ئاسمان ئۆڭى.

6224 تونىنى كىيىپ تېز، ئېتىنى مىنىپ،
يەنە قەسىرگە بارىدى ئۆيدىن مېڭىپ.

6225 چۇشوپ كىردى تېزدىن ئۇ قەسىرگە مېڭىپ،
چاقىردى ئەلىگ، كىردى كۆڭلىن يېغىپ.

6226 ئەلىگ ئۆگدۈلمىشىنى كۆردى قاراپ،
ئىدى بۇ خوپ ئەرنىڭ كۆڭلى غەش ـ خاراب.

6227 ئەلىگ ئېيتتى: ھالىڭ نېچۇك، ئېيت قېنى،
ئاي بېسىق ئەر، غەمكىن كۆرەرمەن سېنى.

6228 نېمە دەرد سېلىپسەن كۆڭۈلگە بۇ كۈن،
كۆرەرمەن نىشانسىز، پېشاناڭ تۈگۈن.

6229 قىزىل مەڭزىڭ نېچۈن بويالدى سېرىق؟
ساڭا بەردى دۇنيا نە ئەندىشىلىك؟

6230 سېنىڭدىن ئۆرۈلمىدى بەخت تېخى يۈزىڭ،
ۋاپاسىز جاھان بەخت يورۇتۇر كۆزىڭ.

6231 بېقىپ چەرخ دەۋر ئېتەر رەيىگە توڭا،
تۇغار ۋاقىت، ئاي، كۈن ھەم تىلەكچى ساڭا.

6232 ساڭا تۇرمىدىم مەن بۇ قاشىم ـ كۆزۈم،
كۈلەر يۈز تۇتارمەن، سۆيۈنچلۈك ئۆزۈم.

6233 ساڭا كىم سالدىكىن بۇ دەرد ـ قايغۇنى؟
نېمە كەچتى ھالىڭ، دېگىن سەن ئۇنى.

6234 نېچۈك قايغۇ ۋاقتى ئېرۈر بۇ، ئوغۇل؟
ماڭا ئېيت، بىلەي مەن، ئەي خۇلقى ئامۇل[246].

6235 ئەگەر تەگسە قايغۇ ۋە مېھنەت ساڭا،
قاچان بولغۇسىدۇر خۇشاللىق ماڭا؟

ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئەلنگكە جاۋابى

6236 جاۋاب بېرىپ ئۆگدۈلمىش ئېيتتى سۆزىنى،
قايائى كېسىلى، ھالىنى نەلىكىن.

6237 ئۆزى بارغىنىن ھەم نەلەر كۆرگىنىن،
دېدى پەندىنى ھەم نەلەر ئېيتقىنىن.

ئەلگىنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

6238 بۇزۇپ كۆڭلىن ئەلىگ، تۆكۈلدى يېشى،
دېدى: ۋاي ئىسىت، ئەردىن ياخشى كىشى.

6239 بېغىشلىسۇن تەڭرى ئۇنىڭ جېنىنى،
قۇرۇتمىسۇن ئاندىن ئېتى ـ قارىنى.

6240 يەنە دېدى: ھالى نېچۈكتۇر ئۇنىڭ،
نېمىشقا قويۇپ كەلدى كۆڭلۈڭ سېنىڭ؟

6241 ئۇنى كىم كۆتەر، كىم كېسىلىن كۆرۈر؟
ئۇ يالغۇز، كېسەل ھالدا قانداق ياتۇر؟

6242 نېچۈن قىلمىدىڭ سەۋر، ئۇندا تۇرۇپ،
ئۇنى كىمگە قويدۇڭ، شۇ ھالدا كۆرۈپ؟

ئۆگدۈلمىنىڭ ئەلىگكە جاۋابى

6243 جاۋاب بېرىپ ئۆگدۈلمىش ئېيتتى بۇ سۆز:
دېدىممەن ئۇنىڭغا، ئەي ئىلمى ئۆگۈز.

6244 مېنى ھەيدەپ تولا، سۆزۈم تۈتمىدى،
سۆزىن قايرىپ كۆردۈم، كۆچۈم يەتمىدى.

ئەلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

6245 ئەلىگ ئېيتتى: تەڭرى كۆزەتسۇن ئۇنى،
شىپالىق بېرىپ ھەم قوپارسۇن ئۇنى.

6246 خۇداغا باغلىغان ئۇ ئەقلۇ ـ كۆڭۈل،
كى زايە قىلماس بىر خۇدا، ئەي ئوغۇل.

6247 قايۇ قۇل گەر ئۆرۈپ ھەممىدىن يۇزىن،
ياراتقان خۇداغا تاپشۇرسا ئۆزىن.

6248 بىشۇبھە، قۇرۇقدار ئۇنى بىر بايات،
بېرەر ھەم تىلىكسىن، تاپار ياخشى ئات.

6249 بۇ سۆزنى ئىشىت ئەمدى ئوخشار مۇڭا،
تۇتۇپ سەن كۆڭۈلدە، ئەمەل قىل ئاڭا:

6250 خۇداغا سىغىنغىن، ھەممىدىن ئۈزۈل،
كۆڭۈل، تىل ئېرىغ تۇت، قىلىقتا سۈزۈل.

6251 خۇدا بەرگۈسىدۇر پۇتۇن تىلەكنى،
شەيتانغا ئوت ئاچقىن، خۇداغا تۇز ئول.

6252 ئەلىگ ئېيىتتى يەنە: ئەي ئۆگدۈلمىشىم، بەس،
چۆكۈپ غەم ـ قايغۇغا يۇرگۈلۈك ئەمەس.

6253 ئۇ ياخشى كىشىدى، ياخشىلار بېشى،
ئەگەر ئۆلسە، تۇزىگەي ھەق ئۇنىڭ ئىشى.

6254 ھېكىم ئەي، ئاڭلا بۇ بىزگە ھەم كېلۈر،
تاپارمىز نېمە ھەم ھايات نە بولۇر؟

6255 ئىسىت، بىز يىگىتلىك زايە قىپتىمىز،
ياماندىن يامان تەن، ئەقىل، دىلىمىز.

6256 كەچۈرگەن تىرىكلىك بۇ كۈن بولدى چۈش،
نېچۈك كەچكەن ئولسا، جاۋاب تەڭ ۋە تۇش.

6257 زايە قىلمىغۇلۇق بۇ قالغان ئۆمۈر،
ھەۋەسكە كۆڭۈلنى بەرمەسلىك زۆرۈر.

6258 نېچۈك قىلسىمۇ، جان ئاخىرى ئۆلۈر،
ئۆلۈمدىن كېيىن مىڭ پۇشايمان بولۇر.

6259 بۇ كۈندىن بۇيان تاشقىرىدا تۇرۇپ،
خەلق دەردىنى كۆر كۆيۈمچان بولۇپ.

6260 تىرىش قۇتقۇزۇشقا ئۆزۈڭنى، مېنى،
بېرەر ھەق ئەجرىگە خوۋلۇق يولىنى.

6261 ئىشىتكىن، نېمە دەر بىر خۇلقى ئامۇل،
خۇدا قۇللىرىغا مېھرىبان كۆڭۈل:

6262 قىلۇر ياخشىلىق كىم، بىر ياخشى يانۇت[247]،
بېرۇر ھەق، ئەي ياخشى كۆزۈڭنى يورۇت.

6263 يامانلىق قىلۇر كىم، ئۆزىگە قىلۇر،
يامانلىق جاۋابى يامانلىق بولۇر.

6264 يامانلىق تىلىسەڭ، مەيلىڭ ئۇنى قىل،
جاۋابى ئىگىرىتۇر ئۇنىڭ سېنى، بىل.

ئۇگدۇلمىشنىڭ ئەلگە جاۋابى

6265 ئۆگدۇلمىش ئەلگە دېدى: ھەر بارى،
بولۇپ تۇرسا شۇنداق ئەسىھەتلىرى.

6266 بولۇر ئەلدە قانۇن ياخشى تامامەن،
قىلۇر ھەق بۇ بەگلىكنى ئۆرە جەزمەن.

6267 ئەلگ بەخت ئىچىدە ياشىسۇن ئۇزۇن،
پىدا بولسۇن جېنىم، ۋۇجۇدۇم پۈتۈن.

6268 ئۆلۈرچىگە ياخشى ئاتتەك نېمە بار،
شۇ ئاتنى مەڭگۈ قىلغاي پەرۋەردىگار.

6269 تۇرۇپتۇ ھازىر بۇ ئۆلۈم تۇتقىلى،
ئۆزۈڭنى قويمىغىن ئۇخلاپ يانقىلى.

6270 تولا ياخشى دەپتۇ بىلىملىك تىلى،
شۇ ياڭلىغ بولۇرلار تەقۋادار يولى:

6271 يوشۇرۇن كۈتەر بۇ كۆرۈنمەس ئەجەل،
باسار بىتۈيۈق تۇرسا ئۇمىدتە دەل.

6272 يامان ـ ياخشى ھەممە قارا يەر بولۇر،
يېتىلسە پۈتۈلگەن ئەجىلى ئەزەل.

ئەلىگىنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

6273 ئەلىگ ئېيىتتى: بەرسە ھەق تەۋپىق ماڭا،
قىلاي شۇ يولدا مەن ھۆكۈمنى ئىجرا.

* *

6274 ئەلىگ سۆزىن كەستى، ئۆزىن توختىتىپ،
يېتىپ چىقتى ئۆگدۈلمىش ئۇندىن تۇرۇپ.

6275 سەۋر قىلدى ئۆگدۈلمىش بىرقانچە كۈن،
ئىچىگە سىغمىپ غەم ـ ئەندىشە پۈتۈن.

6276 قېرىندىاش غېمىدە تولا قايغۇرۇپ،
سىزىپ كەتتى ئۆزى سېرىق يۈز بولۇپ.

6277 چىدالمىدى ئاخىر قېرىندىشىغا،
يەنە بارغۇسى بەك كەلدى قېشىغا.

6278 تۇرۇپ باردى ئەلىگ يېنىغا، يۇرۇپ،
قىچقىردى ئەلىگ، ئۇ كۆرۈندى كىرىپ.

ئۇكۇلۇمىشىك ئەلىگكە سوئالى

6279 ئۆتۈندى ئەلىگدىن، دېدى: مەن بۇ كۈن،
بارايىن قاياشنى زىيارەت ئۈچۈن.

6280 نېچۈككىن ھالى، مەن كۆرەيىن ئۇنىڭ،
تىرىك بارمىكىن ئۇ قاياشىم مېنىڭ.

ئەلىگنىڭ ئۇكۇلۇمىشكە جاۋابى

6281 ئەلىگ دېدى: بارساڭ، بەك ياخشى بولۇر،
قاياشلىق، يېقىنلىق زىيادىلىشۇر.

6282 قېنى بار، مېنىڭچۈن ھەم ھالىن سورا،
ئاۋۇت كۆڭلىنى سەن، كېسىلىن قارا.

* *

6283 دېيىن «خوش» تۇرۇپ چىقتى ئۇندىن يېنىپ،
تىنىم ئالدى بىردەم ئۆيىگە كېلىپ.

6284 غىزالانغاچ بىرئاز، يەنە ئات توقۇپ،
قاياشى تامان ماڭدى قايغۇ يۇتۇپ.

6285 ياياق ماڭدى يېقىن بارغاندا چۈشۈپ،
ئىجازەت سورىدى ئىشىكتە تۇرۇپ.

سەكسەن تىككىنچى باب

قۇمارۇنىڭ ئۆگدۈلمىشكە ئودخۇرمىشىنىڭ ئۆلگەنلىكىنى ئېيتقانلىقى بابات[8]

6286 قاياشى مۇرىتى قۇمارۇ[248] چىقىپ،
سالام قىلدى كۆزدىن ياشلىرى ئېقىپ.

6287 يېقىن كەلگەچ دېدى: قېرىنداش، قارا،
خۇدا بەرسۇن ئەجرىن، قىلما دىل يارا.

6288 قاياشىڭ ئۆتۈپ كەتتى تاشلاپ ئاجۇن،
تىرىل سەن ھۇزۇردا، ياشا سەن ئۆزۈن.

6289 ئاھ ئۇرما، چىدا، ئەمدى تۇت ئۆزىنى بەك،
تىرىككە ئامال يوق ئۆلۈمدىن بۆلەك.

6290 تۇغۇلغان ئۆلۈر، بۇ شېرىن جان كېتۈر،
نە بەگۈ ـ نە قۇل ۋە رەسۇللار قالۇر؟

6291 ئۆلۈم بىز ئۈچۈن ھەم تەييار، بۇنى ئۇق،
ئۆلۈمگە قورال يا ياراغ چارە يوق.

* *

6292 ئۆگدۈلمىش ئىشتىكەچ، ئۇن سەپ يىغلىدى،
يېشىنى ئېقىتىپ ئۆزىنى ئۇردى.

سەكسەن ئۈچىنچى باب

قۇمارۇنىڭ ئۇخلۇۋىلىشىغا تەزىيە بىلدۈرگەنلىكى باياندا

6293 قۇمارۇ توسۇپ ئېيتتى: ئاچما ھازا،
بول ھەق ھۆكمىگە تىل ۋە دىلدىن رىزا.

6294 جىمىگە ئۆلۈمنىڭ كېلەر كۈنى بار،
ئۇ ئۆلدى، سەن ھەم بول ئۆلۈمگە تەييار.

6295 نېمىشقا قىلۇرسەن يىغا، ئەي ئوغۇل،
ئۇرۇپ ـ سوقتى كىم، زەربە ئۇرغان كىم ئول؟

6296 ئاڭا تەڭرى بەرگىنى روھى راۋان،
يەنە ياندۇرۇپ ئالدى، كەتتى ئۇ جان.

6297 ئۇ قايتىپ كېلۈرچى ئەمەستۇر يانا،
سەن ھەم بىزمۇ قايتىپ كېتەرمىز مانا.

6298 دېدى: تۇر، قاياشنىڭ گۆرىن كۆرگىنا،
زىيارەت قىلىپ سەن يەنە قايتقىنا.

6299 تۇرۇپ باردى، كۆردى قاياشى گۆرىن،
قۇچۇپ يىغلىدى، تۆكتى ياشىن بارىن.

6300 دېدى: ئەي قاياشىم، ماڭا باق تۇرۇپ،
بۇ ھەسرەتلىرىم ئۆچسۇن يۈزۈڭ كۆرۈپ.

6301 ئۇمىد بىرلە كەلدىم سېنى كۆرگىلى،
نەچۇن يۈز يوشۇردۇڭ، كۆرۈنمىگىلى؟

6302 ئەي كۆڭلۈم تاجى، بۇ شەرىن جانغا جان،
نېچۈكمۇ ياشار سەنسىز بۇ روھ راۋان؟

6303 چۈشۈمدىمۇ كۆردۈم سېنى مەن يېتىپ،
كۆزۈمدىن يوقاتتىم، يوقالدىڭ يېتىپ.

(تېكىست ئۈزۈك)

6304 ئىشىتتى ئەلىگ، كەلدى سارايدىن تۇرۇپ،
ئاڭا تەزىيەت قىلدى كۆڭلىن بۇزۇپ.

6305 ئەلىگ ئېيتتى: ئۆگدۈلمىش ئەقلىڭگە كەل،
دۈئا بىرلە قىلغىن ياردەم ھەرمەھەل.

6306 خۇدا يارلىقاسۇن ئۇ ئودغۇرمىشىن،
كەچۈرسۇن ئۇنىڭدىن خاتا قىلمىشىن.

6307 خۇدا ئەجىر بەرسۇن بۇ قايغۇڭ ئۈچۈن،
بولۇپ رازى ئوتتىن سېنى ساقلىسۇن.

6308 ئىشىكنى ئېتىپ سەن يەنە يول كېسىپ،
يۈزۈڭ يوشۇرۇپسەن، تىلىڭ بېكىتىپ.

6309 ياز اشماس ساڭا ھېچ بۇ ياڭلىغ قىلىق،
بۇ خىل ھەرىكەتتە بولماس ھېچ ئەقىللىك.

6310 ماڭا ئېيتقىن، ساڭا كىم ئىشلەتتى كۈچ،
كىم ئاچچىق قىلدى يا كىم ساقلىدى ئۆچ؟

6311 خۇدا ھۆكمى ئەردى قاياشىڭ ئۈزە،
يورۇتتى قازاسىن، سەن پەيلىڭ تۈزە.

6312 يىغا نە ئۈچۈندۇر، نەچۈن ئىڭراماق؟
ئەمەس ياخشى خۇلق بۇ، كېرەك تاشلىماق.

6313 تۇغۇلغان ئۆلەر ئول، چىققۇچى چۈشۈر،
يۈرۈرچى تىنۇر ئول، بېرۈرچى ئالۇر.

6314 قاياشىڭ ئۆلۈمى ساڭا بولسۇن پەند،
سەۋر قىل، ساۋاب تاپ، شېكەر بولغاي قەنت.

6315 ئۆلۈمنى كۆرۈرچى — تىرىك قالغۇچى،
ئىبرەت ئالسا ئەردى، قېنى ئالغۇچى؟

6316 ئۆلۈك پەندىگە ياق، دەر: قارا مېنى
ئۆلۈم تۇتتى، كەتتىم، تۇتار ئۇ سېنى.

6317 مۇڭا ئوخشار ئەمدى بۇ بېيىتنى ئوقى،
ئوقۇپ ياخشى ساقلا دىلىڭدا تېخى:

6318 سېنىڭدىن بۇرۇن مىڭ ئۆلگۈچىلەر،
«ماڭا باق، ماڭا» دەپ، ساڭا پەند بېرەر.

6319 يۈرۈپ غەپلەت ئىچرە ئاۋۇندۇم تولا،
ئۆلۈم تۇتتى، كەتتىم، ساڭىمۇ كېلەر!

* *

6320 ئەلىگ ئودغۇرمىشنى يەنە سورىدى،
نېچۈك ئۆلدى، بىلگىنىڭنى ئېيت، دېدى.

تۆكۈلمىسۇن لەلىگە جاۋابى

6321 ئەلىگكە ئەرز ئەتتى نەلەر كۆرگىنىن،
ئۆلەردە ۋەسىيەت پۈتۈپ قويغىنىن.

6322 قوپۇپ ئۇ، هاسا بىرله ئىۋرىق ئېلىپ،
ئەلىگ ئالدىغا قويدى يادىكار قىلىپ.

6323 دېدى: بۇ قاياشىنىڭ ماڭا قويغىنى،
مۇشۇدۇر ئۇنىڭدىن مىراس قالغىنى.

6324 ئەلىگ ئالسۇن بۇ يادىكارلىقتىن بىرەر،
قۇتاتقاي بۇ كۈن هەم تاڭلا نەپ تېگەر.

ئەلىگنىڭ قۇتۇلمىشىكە جاۋابى

6325 ئەلىگ قول سۇنۇپ ئالدى قولغا هاسا،
دېدى: بۇ يادىكارلىق قۇتاتسۇن ماڭا.

6326 ئىۋرىقنى سەن ئالغىن، سېغىنساڭ ئۇنى،
شۇنىڭ بىرله ئەسله ئۇنىڭ يۈزىنى.

* *

6327 ئىۋرىقنى ئالدى، كۆر، بۇ ئۆگدۈلمىشى،
دىلى بەك بۈزۈلغاچ تۆكۈلدى يېشى.

* *

6328 ئەلىگ ئېيىتتى: كۆرگىن بۇ ئىبرەت بۇ كۈن،
يېتەرلىك هەر ئاقىل ئاڭلىق ئەر ئۇچۇن.

6329 ئۇ ئانداق ياشىدى، تۆگىدى جاهان،
ئەي پاك دىل، قالدى بۇ دۇنيالىق هامان.

6330 ئىشىتكىن، خۇلقى ئۇز كىشى نېمە دەر،
هەر ئىشنى ئەقىل ـ ئاڭ بىلەن قىلغان ئەر:

6331 تولا بولسا ئاشماس بۇ دۇنيا مېلى،
ئاز ئولسامۇ قانچە يېتەر ئۆز يولى.

6332 جاهاننىڭ پەزلى بىر، قۇسۇرى مىڭدۇر،
نېچۈك ئۆتكۈزسە كىشى، ئۇ شۇنداق ئۆتۈر.

6333 ئۆلۈمدىن كېيىن مال كۆپلۈك نە كېرەك؟
يېگەنلەر سۆيۈنەر، سېنىڭدىن بۆلەك.

6334 قاياشىڭ ئېتىپ تەرك جاهان مېلىنى،
كىيىپ جۇلدۇر، يېدى ئارپا نېنىنى.

6335 شۇ هالدا ياشىدى، ئۆلۈپ قالمىدى،
تەييارتاپلارغا مالمۇ قالدۇرمىدى.

6336 تىرىشتى كېچە ـ كۈن، يېنىكلەپ يۈكى،
ئۆتۈپ كەتتى ئۇندىن جاهان ئەمگىكى.

6337 ئۇ قىلدى ئىشنى، قۇتۇلدى بۇ كۈن،
نە ئولغاي بىرنىڭ هال، يېشىلمەس تۇگۈن.

* *

6338 ئەلىگ ئەيلەپ تولا ياخشى نەسىهەت،
بوشاتتى ئىچىنى هەم تاپتى راهەت.

6339 ئەلىگ باردى يەنە قەسىرگە تۇرۇپ،
چۈشۈپ كىردى ئۆيگە ئۇ غەمكىن بولۇپ.

* *

6340 ئۆگدۈلمىش نەچچە كۈن ماتەملەر تۇتۇپ،
ئاخىر تاپتى ھوشىن، بۇ غەمنى قويۇپ.

6341 ئۇنتۇدى بۇ قايغۇ ـ ئەلەمنى مانا،
يېدى، ئىچتى، كۈلدى، سۆيۈندى يانا.

6342 تولا ياخشى دەپتۇ خەلق باشلار ئەر،
بىلىم بىرلە خەلقنىڭ ئىشىن ئىشلەر ئەر:

6343 سېنى قانچە قىلسا ئەسىر قايغۇ ـ غەم،
كۈلەر بۇ كۆزۈڭ، يىغلىسا قانچە ھەم.

6344 جاھان قانۇنى شۇ ئۇزۇندىن بۇيان،
ئۆتەر قانچە تۇرسا ھەم ياخشى ـ يامان.

6345 ئۆگدۈلمىشمۇ قىلدى ماتەمنى تامام،
ئىشىغا كىرىشتى ئۇ قايتا داۋام.

6346 ھېرىسلىق بىرلە ئۇ خىزمەت باشلىدى،
ئۇلاپ تاڭنى تۇنگە ئىشىن ئىشلىدى.

ئۇلۇغتىڭ ئۆگدۈلمىشكە سۆزلىگى

6347 ئەلىگ ئۆگدۈلمىشتى بىر كۈن ئۇندىدى،
ئەل ـ يۇرتىڭ ئەھۋالىن ـ ھالىن سورىدى.

6348 دېدى: ئەل ھالى نە، يۇرت ھالى نەدۇر؟
زامانە ۋە كۈنلەر نېچۈكرەك كېچۈر؟

6349 ماڭا كۆز ـ قۇلاقسەن، ئىشىمنى پۈتۈن
سېنىڭدىن تىلەرمەن، ئىشىڭ ئاچ بۇ كۈن.

6350 ساڭا يەتتى بۇ نەچچە كۈن قايغۇ ـ غەم،
سەن ئىشلەلمىدىڭ، قانداق ئىشلار بۇ دەم؟

(تېكىست ئۈزۈك)

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلگە جاۋابى

(تېكىست ئۈزۈك)

6351 ئۆگدۈلمىش جاۋابەن دېدىكى: ئەي بەگ،
خەلق ھالى ياخشى، دۇئا ئارتقۇدەك.

(تېكىست ئۈزۈك)

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئەلگە جاۋابى

(تېكىست ئۈزۈك)

6352 بىرى: سۆز، گال ۋە كۆز ھەم شەھۋەت ئوتى،
بۇلاردۇر كىشىگە، تائەت ئاپىتى.

6353 كىمىكى يېغسا گال ۋە ئاز سۆزلىسە،
يارامسىزنى ئۆزدىن يىراق ئەيلىسە.

6354 ھەۋەس ـ ئارزۇسىغا ھەم بولسا ئىگە،
غەزەپ ۋاقتىدا بولسا ئۇ چىڭ ئۆزىگە.

6355 ئەقىللىك شۇدۇر ھەم بىلىملىك شۇدۇر،
ئاقىل ۋە تەمكىن ئەر ئاڭا ئېرىشۇر.

6356 ئەقىللىك كىشىلەر سۆزى ئۆگكىدەك[249]
دۇرۇس، تۈز بولۇر ئۇ ئۆزى بەلگىدەك.

6357 يارامسىزغا تۇتماس ئۆزىنى يېقىن،
كېرەكسىزنى كۆرمەس، يۇمار ئۇ كۆزىن.

ئەلىگنىك ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

6358 ئەلىگ ئېيتتى: بەكمۇ گۈزەل سۆزلىدىڭ،
سەممىي ھەم ئەپلىك ئېرۇر سۆزلىرىڭ.

(تېكىست ئۈزۈك)

ئۆگدۈلمىشنىك ئەلىگكە جاۋابى

(تېكىست ئۈزۈك)

6359 جاپاچى ۋە گۈستاخ ئېرۇر ئۇشبۇ ئەپس،
جاپاغا جاپا قىل، تۇتۇپ ئۆزىنى، بەس.

6360 كىشى ياخشىلىق قىلسا ئەپسكە، سۆيۈپ،
جاپا شۇنچە ئەيلەر يامانلىق ئۈرۈپ.

6361 ئەتولا ياخشى دەپتۇ كىشى سەرەسى،
بۇ سۆزدۇر جاپاچى ۋۇجۇد چارەسى:

6362 ۋاپا كىمگە قىلساڭ، جاپاغا تەڭ ئول،
جاپاچى جاپاسىن قىلۇر بىر كۈن ئول.

6363 كىمى ياخشى تۇتتۇڭ، سەن قورق ئۇنىڭدىن،
ئىڭرانقاي يامانلىق بىلەن سېنى شۇل،

6364 ياماندۇر بۇ ئۇچىنىڭ، ئەلىگ، سېمىزى،
بىرى ئىت، بىرى قۇش، بىرى ئەپس ئۆزى.

6365 سالاي يولغا دېسەڭ، ئاچ قويماق كېرەك،
كىرىپ يولغا ئېگەر ھەم بوينىن، دېمەك.

6366 يولىن قىسمىسا قۇش، ئۇ دان ئىزدىمەس،
سېمىز بولسا ئىت توق، ئوۋنى ئوۋلىماس.

6367 بولۇر بىر بۇغرىدەك تويۇپ، قانسا نەپس،
قاچار، ياخشىلىقنى تاشلار، قويما، بەس.

6368 قۇشۇڭ ئوۋلىمىسا، بىر ئۆردەك زەردە،
ئىتىڭ ئوۋلىمىسا، بىر سۆسەر كېتەرمۇ.

6369 كىرىپ نەپس بۇغرىغا، بوينىن يوغىنىتار،
سېلىپ ئوتقا سېنى ئۇنلۇك يىغلىتار.

6370 ھۇزۇردا يۈرەرلەر، كۆر، يوقسۇل ـ گاداي،
بارغا قىلىپ شۇكۇر، ئۆتەر كۆڭلى باي.

6371 گېلى ئاشقا تويۇپ گەر ئەگنى پۈتەر،
قىلىپ ھەققە تائەت، ئىشنى ئېتەر.

6372 بۇ دۆلەت، بۈيۈكلۈك، بۇ بەخت كىشنى
تەكەببۇر قىلۇر، قويدۇرۇر ئىشنى.

6373 غۇرۇر قۇلنى ئەيلەر خۇدادىن يىراق،
بۇ خىل يولنى تۇتماس ئاقىللار ھېچ ۋاق.

6374 پېقىرمۇ ئۆلۈر، كۆر ۋە بايمۇ ئۆلۈر،
ئىككى بۆزگە ئېلىپ، قارا يەر بولۇر.

6375 قۇتۇلۇر پېقىر ئۆلسە، مېھنەت تۇگەر،
باي ئۆلسە قالۇر مال، يوك ئېلىپ كېتەر.

6376 بۇڭا ئوخشار ئەمدى بۇ سۆز بەلگىلىك،
بۇ سۆزدىن ئۆزۈڭگە ئۇلۇش ئالغۇلۇق:

6377 ئەي نېمەت ئىگىسى، ئۆلۈم مېھنىتىڭ،
ئەي مېھنەت ئىگىسى، ئۆلۈم نېمىتىڭ.

6378 پېقىر ئۆلسە قۇتۇلۇر، كېتۇر ئەمگىكى،
ئۆلۈم تۇتسا، باي، بار ھېساب بەرمەكىڭ.

ئەلگىنىڭ ئۆگدۈلمىشكە ئېيتقان سۆزى

6379 يەنە ئېيتتى ئەلگ: بۇ دۇنيا ئىچى
يىلىنى، چايانى تولا دېگۈچى.

6380 يېيىشكە ئېشى ئاز، زەھەرلىرى كۆپ،
ماختارلىق يېرى ئاز، قارغار يېرى كۆپ.

6381 ئاقىل قول ئۈزارتىپ ئالۇر نەرسە كەم،
ئالىم ئاچ ئېرۇر، ئاز يېمەكلىرى ھەم.

6382 بىلىمسىزگە جەننەت ئېرۇر بۇ جاھان،
ھۈرۈردا ئۇ موھتاج ئەمەس ھېچ زامان.

6383 ئاقىلغا تىكەن بىرلە دۇنيا تولۇق،
ئاياغ باسسا سانجار، دىققەت قىلغۇلۇق.

6384 ئاغۇدۇر بىلىملىككە دۇنيا ئىچى،
شۇڭا ئاش يېيەلمەي ئاجىزلار كۆچى.

6385 شۇڭا قاچتى زاهىت ئوغۇل ـ قىز قويۇپ،
شۇڭا كەتتى ئابىد، بىر ئابىد بولۇپ.

6386 مۇڭا بىز ئىلىنغان تۇرۇرمىز بۇ كۈن،
خۇدا بىزنى بۇندىن ئامان ئەيلىسۇن.

[illegible]

6387 ئۆگدۈلمىش دېدىكىم: بۇ سۆز ئېرۇر چىن،
تولۇق، ھەم ئەقىلگە مۇۋاپىق يېقىن.

6388 ھەربىكەتتە خۇلقىغا ئوخشار بۇ جاھان،
گويياكى ئەجدىھا يەپ تويمايدىغان.

6389 ئۆزى شەخسەن ئاسرار، ئۆزى سەمرىتۇر،
ئۆزى يەپ گۆشىنى ۋە ئاجىزلىتۇر.

6390 دىققەت بىرلە كۆرسە قاراپ ھالىنى،
قالۇر ھەيرەتتە كىشى گەر ئۇقسا ئۇنى.

6391 ئادەم بىرلە ھاۋا جاھانغا چۈشۈپ،
ئۇرۇق چاچتى دۇنيا ئىچىگە كېلىپ.

6392 ئۇلاردىن بۇيان تا مۇشۇ ۋاقتىچە،
نى ئەرلەر كېلىپ كەتتى، بەگلەرگىچە.

6393 تۇغۇلدى بىرى ئالىم، بىرى قەھرىمان،
بىرى تىك قىيادەك مەغرۇر ھەر زامان.

6394 بىرىدۇر ئەقىللىك، دانىشمەن پۇتۇن،
بىرى تەلۋە، ئەخمەق، بىرىدۇر ھۇرۇن.

6395 تۇغۇلدى قانچە ئەلچى، دەۋەتچى ئامۇل،
خۇدا ھۆكمى بىرلە بايان قىلدى يول.

6396 بىرى ئاز ياشىدى، بىراۋلار ئۇزۇن،
بىرى باش كۆتۈردى، زورايتىپ سۆزىن.

6397 قايۇسى ياراتقان ھەققە قارشى بوپ،
يېغەمبەرك ئوق ئاتتى ياينى قۇرۇپ.

6398 ئوقۇ بۇ بېيىتنى، ئىشىت نېمە دەر،
ئۇنىڭغا مۇناسىپ تۇزەت ئۆزنى ئەر:

6399 خاھى ئالىم ئول، خاھ ياشا كۆپ زامان،
خاھى كۆر ھۇزۇرىن ئېلىپ سەن جاھان.

6400 ئاخىرى ئۆلەرسەن، قارا يەر بولۇپ،
ئۆلۈم تۇتسا ياقاڭ، يەيسەن پۇشايمان.

6401 ئى ئالىم، ھېكمىلەر، ئى ياخشىلار كېلىپ،
كېتىشتى ئەبەدىي ياشالماي قېلىپ.

6402 بۇگۇن كۆر، جاھانغا كەلمىگەن كەبى،
قارا يەر قېتىدا ياتارلار ئۆلۈپ.

6403 نە ياڭلىغ، نە تۇرلۇك كىشى كەلدى، كۆر،
قارا يەر ئۇلارنى يېدى، يۇتتى، كۆر.

6404 بېزەلگەن سارايى، ئوردا، قەسىرنى قويۇپ،
قارا يەر تۆشەنىپ ياتۇرلار كۇتۇپ.

6405 ئۇلار ئۇيقۇدىمۇ، ئۇنى يوق، تىنى،
نېچۇككىن ھاللىرى، بىلۇرچى قېنى؟

6406 بۇ كۈن موھتاج ئۇلار ھەر ئەزگۈلۈككە،
قولى يەتمەس يېمەكلىك، ئىچكۈلۈككە.

6407 ياتۇرلار پۈشايماندا ئىنجىقلىشىپ،
كۈتۈپ ياخشىلىقنى مىڭ ئارزۇ قىلىپ.

6408 خۇدا بەردى بۇ كۈننى بىزگە بۈگۈن،
زايە قىلسا بولماس، پۈرسەتنى پۇتۈن.

6409 خۇدا بىزگە تەۋپىق ئاتا ئەيلىسۇن،
پۇتۈن ياخشىلىققا، ئەي ياخشى قانۇن.

* *

6410 ئۆگدۈلمىش ئەلگنى مەدھىيەلىدى،
ئۇزۇن ياشىغىن، ئەي ھېكىم بەگ، دېدى.

6411 سېنىڭسىز بۇ ئالەم قۇرۇق قالمىسۇن،
ئۇرۇق ـ نەسلىڭنى خۇدا ھېچ ئۈزمىسۇن.

6412 ئېمە بولسا سەندە تىلەك ـ ئارزۇ،
ساڭا ئۇ ئىشىكنى ئېچىپ بەرسۇن ئۇ.

6413 ئېمە بولسا ئۇمىد ـ تىلىكىڭ تېخى،
تولۇق بەرسۇن تەڭرى ساڭا، ئەي سېخىي.

6414 سۆيۈنچ بىرلە خۇشال ياشا سەن ئۇزۇن،
پاراغەت ئىچرە ئۆت، ئەي خۇلقى تۇزۇن.

6415 دەرىغا، سېنىڭدەك كىشىلەر ئۆلۈپ،
قارا يەردە ياتسا سۆڭەك ئۇۋۇلىپ.

6416 نە چارە، خۇدايىم بۇ دۇنيا ئىشى
مۇشۇنداق ياراتمىش، ئەي خانلار بېشى.

6417 ئۆزۈڭ ياخشىلىقلار قىلغاچ ھەر زامان،
گەر ئۆلسەڭ، دېيىلمەس ئۆلدى ھېچقاچان.

6418 خاھى ئۆل ۋە خاھى ياشا سەن ئۆزۈن،
ئېتىڭ ياخشىلىقتا يېيىلدى پۈزۈن.

6419 كۆپەيسۇن دوستلىرىڭ، سەن سۆيگەنلىرىڭ،
چېچىلسۇن دۇشمىنىڭ، كېچەيسۇن يېرىڭ.

* *

6420 يەر ئۆپتى، تۇرۇپ چىقتى، كەستى سۆزىن،
ئېتىن مەندى، ئۆيگە ئورىدى يۈزىن.

6421 كېلىپ چۈشتى كىردى ئۆيگە يۇرۇپ،
يېدى، ئىچتى، ياتتى بىرئاز دەم ئېلىپ.

6422 يەنە قوپتى ئەرتە ئىشىن باشلىدى،
بېرىپ بۇيرۇق، كۆزەتتى، ئۆزى ئىشلىدى.

6423 قىلىپ تۇز كۆڭۈل، تىل، تۇزىدى ھەرىكىتىن،
پۈتۈن ئەگرىلەرمۇ، تۇزەتتى خۇيىن.

6424 تۇزەلدى جاھان، ئارتتى ياخشى دۇئا،
قۇتاتتى كۈنى ئەلنىڭ كۆپەيگەچ دۇئا.

6425 ئۇلار ئۆلدى، قالدى ئۇ ياخشى ئېتى،
يوقالماس ئۇلارنىڭ ئېتى ـ ھۆرمىتى.

* *

6426 نەزەر سالغىن ئەمدى بۇ ياڭلىغ كىشى،
كىشمۇ بولار ـ ھە، پەرىشتە ئىشى.

6427 ئۇ چاغدا ئۇلار گەر دېيىلسە ئادەم،
بۇگۈنكى خەلق نېمە، قېنى ئېيىت بۇ دەم.

6428 ئەي ئالىم، بىز ئىنسان ئىكەنمىز ئەگەر،
گۇمانسىز، پەرىشتە ئېرۇرلار ئۇلار.

6429 ئۇلار خۇيى ـ پەيلى ھەمدە سۆزى،
چۈشەنمەك ئېرۇر بىر سائادەت ئىزى.

6430 ئەقىللىك ئۇقار ئول، بىلىملىك بىلۇر،
ئۆلەر، شەكسىز، ئىنسان، بۇ دۇنيا قالۇر.

6431 بۇ قالغان ۋاقىتنى زايە ئەيلىمەي،
تائەت قىل، ئۆزگىدىن ھېچ نەپ تەگمىگەچ.

6432 سېنىڭدىن بۇرۇنلار ئۆلدى، كۆز كۆرۈر،
بۇنىڭدىن ئۇلۇغ پەند يەنە نە بولۇر.

6433 قالۇر قەسىر ـ ئوردا، سارايلار پۈتۈن،
قىلالماس بەند ئۇنى ھېچ قولدا ئۇزۇن.

6434 نەچچە قەسىر، ئوردا، نەچە چىك تۇرا،
ئۆلۈم بۇزدى، قالدى قارا يەر، قارا.

6435 نەچچە كەنت ـ شەھەر، باغ ـ بوستانلىنى،
ئەي تىرىك، قۇرۇتتى ئۆلۈم، كۆر ئۇنى.

6436 قالۇر قەسىر، ئوردا، ساراي بوش ساڭا،
قىلارسەن تەسەررۇپ، قالدى دەپ ماڭا.

6437 تولا لەشكىرى بار جاھاندار قېنى،
قارا يەر بولدى ئۇ، قېلىپ لەشكىرى.

6438 قېنى كۆزى ئاچ بەگ، ئېلىم ئاز دېدى،
تولا ئەلنى ئالدى، بەھرە ئالمىدى.

6439 قېنى باشقىلارنىڭ يېرىن كۆزلىگەن،
غۇلاچ يەردە ياتۇر ئەمدى ئىگرىبان.

6440 قېنى ئول مۇسۇلمان قېنىن تۆككۈچى،
نېچۈك يەرگە كىردى، قېنى ئۇ كۈچى؟

6441 قېنى ئۇ پىتىنخور، بوھتانچى كىشى،
نېچۈك بولدى ئۇ قارا يەر ئوخشىشى؟

6442 دۇنيا دەپ ئۇرۇشقان ئۇرۇشقاق قېنى،
بۇ دۇنيا قالدى، ئۇ ئۆلدى ئاخىرى.

6443 قېنى مالنى قويماي يىغقانلار تامام،
نېسىۋىسى بولدى پەقەت ئىككى خام.

6444 قېنى ئۇ تولا يەر تىلىگەن كىشى،
قارا يەر يېپىندى، تۇگىدى ئىشى.

6445 جاھان ھالى پۇتكۈل مۇشۇنداق تۇرۇر،
ئەقىل بىرلە كۆرگىن، ئىشىك ئېچىلۇر.

6446 هۇزۇرى مۇشەققەت، خۇشاللىقى غەم،
ئەزىزلىكى خارلىق، ئاۋۇنچى ئەلەم.

6447 نېمە كەلسە يۈت سەن، دادلانما، مەگەر
ھالاۋەت يا مېھنەت ئۆتەر ـ دە، كېتەر.

6448 ئايا، ئەي جاپاغا سەۋرى قىلغۇچى،
ئىشتىكىن، نېمە دەر بىلىم بەرگۈچى؟

6449 ئەي نېمەت ئىگىسى، شۈكۈر قىل، يېگىل،
ئەي مېھنەت ئىگىسى، سەۋرى قىل، ئىگىل.

6450 سەۋر قىلساڭ مېھنەت بولۇر نېمىتىڭ،
بولۇر نېمەت ئارتۇق، شۈكۈر قىلسا، بىل.

* *

6451 ئەي ئالىم قاراپ كۆر، بۇگۈنكى زامان
ئۆزگەردى، ئىش ـ ھالەت پۈتۈنلەي بۇ ئان.

6452 بىلىملىك خار ئولدى، چەتلەتتى ئۆزىن،
ئەقىللىك گاچا بولدى، ئاچماس تىلىن.

6453 كۆپەيدى ئەل ئىچرە يامان ـ پەس كىشى،
ياۋاش بولدى دەپسەندە، چۈشتى يېشى.

6454 يۈزىنى شارابتا يۇغان بىنامаз
ئاتاندى يىگىت ـ ئەر تېپىپ ئىمتىياز.

6455 پاسات ـ پىسقى ئىگىسى ئاتالدى ئەرەن،
مەي ئىچمەس كىشىلەر ئاتالدى ساران[250].

6456 ناماز، روزا بىرلە يۈرۈرچى كىشى،
مۇناپىق ئاتالدى، ئەي بەگلەر بېشى.

6457 ھالال يىتتى پۈتكۈل، ھارام غولدىدى،
ھارام يەر كۆڭلىنى قارا قاپلىدى.

6458 ھالالنىڭ ئېتىلا قالدى، ئۆزى يوق،
ھارام بولدى قاراقچى، تۈيغۇچى يوق.

6459 قېنى بۇ ھارامنى ھارام دېگۈچى،
ھارامنى قويۇپ بىر ھالال يېگۈچى.

6460 ھەقىقىي تەقۋادار كىشى كەم، قېنى،
قىيامەت كۈنى بار يورۇتۇر كۈنى.

6461 ھارام بىرلە ئارتۇق قارايدى كۆڭۈل،
ھالالنى قەيەردىن تاپارسەن ئوغۇل؟

6462 مۇڭا ئوخشىشىپ كەلدى ئەمدى بۇ سۆز،
بۇنى ياخشى ئاڭلا، ئايا كۆڭلى تۈز:

6463 ھارام بىرلە كۆڭلۈم قارا بولدى كىر،
بىلىمگە ئەمەل قىلمىدىم يۈزدە بىر.

6464 ئېگىلمەس ۋۇجۇدۇم ھەۋەسكە ئەسىر،
مەن تائەت قىلمىدىم، ئاچاي ئەمدى سىر.

6465 جاھان پەيلى پۈتكۈل بۆلەك بولدى، كۆر،
كىشى كۆڭلى تىلدىن بۆلەك بولدى، كۆر.

6466 ۋاپا كەتتى خەلقتىن، جاپا غولدىدى،
ئىشەنچ قىلغۇدەك بىر كىشى قالمىدى.

6467 ۋاپا كەتتى خەلقتىن، جاپا ئالدى ئىز،
ئىشەنچ ۋە تايانچقا لايىق كىشى قىز.

6468 تۇغقانلىق، يېقىنلىقنى تاشلاپ قاياش،
ساداقەتنى ئەتتى تەرك ياخشى ئاداش.

6469 كىچىكتە ئەدەپ يوق، ئۇلۇغدا بىلىك،
قوپاللار كۆپەيدى، يوقالدى سىلىق.

6470 يېقىنلىق بولدى، بەس، پۇل - يارماق ئۈچۈن،
قېنى ئىش قىلۇرچى دۇرۇس، ھەق ئۈچۈن؟

6471 ئامانەت ئېتى بار، قېنى قىلغۇچى،
نەسىھەت سۆزى بار، قېنى تۇتقۇچى؟

6472 قېنى ئەمرىمەرۇپ[251] قىلۇرچى كىشى،
قېنى ئۇ يامانلىق توسۇرچى كىشى.

6473 سودىگەر ئامانەت ۋەسپىنى يوقاتتى.
ھۇنەرۋەن نەسىھەت - ئۇگۇت تەرك ئەتتى.

6474 بىلىملىك قىلالماس دۇرۇس سۆزىنى،
ئۇيات كەتتى، ياپماس ئايال يۈزىنى.

6475 دۇرۇسلۇق كەتتى، كەلدى نەچە ئەگرىلىك،
قېنى، قالمىدى بىر كىشى تەڭرىلىك[252].

6476 كىشى بارچە يارماق قۇلى بولدىلەر،
كۆموش كىمدە بولسا بويۇن ئەگدىلەر.

6477 جامائەت كۆپ ئەردى، بۇ مەسچىتلەر ئاز،
تولا بولدى مەسچىت، جامائەتلەر ئاز.

6478 نېمە دەر ئىشىتكىن، بىر تەقۋا كىشى،
بۇنى دىلدا تۇت، ئەي ياخشىلار بېشى:

6479 قېنى بىر دۇرۇسلۇق قىلۇرچى قېنى؟
خۇدالىق ئۈچۈن ئىش قىلۇرچى قېنى؟

6480 جاھان باشتىن ـ ئاخىر بۇزۇلدى پۈتۈن،
كۆرۈپ تاڭ قالغۇچى ئەر بارمۇ بۇنى؟

6481 مۇسۇلمان ئۆچەشىپ، گۆشىن يېيىشۇر،
يېتىپ تىنچ، كۈپپارلار راھەت كۆرۈشۇر.

6482 بۇلاندى، تالاندى مۇسۇلمان مېلى،
قېنى ئەر، ھارامنى بىلىپ يەتكىلى؟

6483 ئۇخلاتماس كېچىلەر پاسات شاۋقۇنى.
قېنى ئىلمۇ ـ قۇرئان، بەك ئازدۇر ئۇنى.

6484 كۆڭۈللەر قېتىشتى، تىللار يۇمشىدى،
دۇرۇسلۇق ئۆزى كەتتى، قالدى ھىدى.

6485 ئاتىلىق قىلۇر، كۆر، ئاتىغا ئوغۇل،
ئوغۇل بەگ بولۇپ، كۆر، ئاتا بولدى قۇل.

6486 ئېغىرلاشتى تۇرمۇش، كۆپەيدى تەشۋىش،
ئېشىپ كەتتى ھېرىسلىق، ئازلاپ سۆيۈنۈش.

6487 پېقىر، تۇل، يېتىملەرگە شەپقەتچى يوق،
جاھان ئۆزگەردى ھەيران بولغۇچى يوق.

6488 تولا ياخشى ئېيتىمىش ئالىم ئىلمى كەك،
جاھاننى سىنىغان سېخىي قولى كەك:

6489 ئاخىرلاشتى دۇنيا، بۇزۇلدى قانۇن،
يامانىنى كۆرۈپ ھەم ياخشىلار بۇگۈن.

6490 ئەقىللىك ئۇقار، كۆر، بىلىملىك بىلۇر،
بۇزۇلدى جاھان، بىل، ئۆتۈپ ئاي ۋە كۈن.

6491 ئوغۇل ـ قىز قويۇشتى ئاتا ھۆرمىتى،
سۆكۈش بولدى ئەرگە قېرىلىق ئېتى.

6492 ئۆزگەردى جىمىكى نىزام ۋە قانۇن،
قارا بىرلە ئاق بولدى پەرقسىز پۈتۈن.

6493 بۇ ھەممە قىيامەت نىشانى ئېرۇر،
نىشانى كۆرۈنسە كېلۇرچى كېلۇر.

6494 كۆزەتسۇن بىر ئاللا بۇ ئىمانىمىز،
يوقالسۇن بۇ پىتنە بالا، يامان ئىز.

* *

6495 يىل ئاتىمىش ئىكى ئەردى تۆت يۈز بىلە،
تۇگەتتىم سۆزۈمنى پۈتۈپ ئۇلگىلە.

6496 يېتىشچە ئەقلىم پۈتتۈم تۇگەل،
ئوقۇغان، ئىشتىكەن ئۆزۈڭ ھەسسە ئال.

6497 نېچۈك بولماق كېرەك ئىش ـ ھەركەت يولۇڭ،
ئېيتىپ بەردىم ئازراق، بېكىتكىن ئۆلۈڭ.

6498 بۇدۇر دىن يولى ھەم بۇ دۇنيا يولى،
مۇشۇ يولچە يۈرگىن، ئازما ھېچ يولى.

6499 تىلىسەڭ بۇ دۇنيا، يولىدۇر مۇشۇ،
دېسەڭ ئاخىرەتنى ھەم يولى مۇشۇ.

6500 ئۆزۈڭ قۇللىقىن قىل، خۇدا بېرۈر كۈچ،
قايۇسىن تىلىسەڭ، تىلە، قىلما ئۇچ[253].

6501 ئىلاھا بۇ سۆزنى ئۆزۈم باشلىدىم،
تىلىكىم نە ئەردى، بىلۈرسەن ئىزىم.

6502 تىلىكىم ئەمەس شان ـ شۆھرەت، ياخشى ئات،
كىشى نەپئى كۈتتۈم، ئۆز ئۆلسۈن يا يات.

6503 ئوقۇغۇچى ئوقۇسا، مېنى ياد ئېتەر،
ئۆمىدىم: ماڭا ھەم دۇئاسىن بېرەر.

6504 تىلىكىم بۇ ئەردى، ئۆمىدىم شۇلا،
ئوقۇغان ماڭا بىر دۇئادا بولا.

6505 تىلىم سۆزلەپ بۇ سۆزنى يازدى قولۇم،
بۇ تىل ۋە قولۇمغا ھەم باردۇر ئۆلۈم.

6506 قول ھەم تىل نىشانى مانا شۇ بىتىك،
ساڭا قويدۇم ئەمدى پۈتۈپ، ئەي تېتىك.

6507 ئۇنتۇما بۇنى سەن ئوقۇپ تىرىكلەر،
قويۇپ دۇنيانى مەن يېپىنغاندا يەر.

* *

6508 ئەي مەڭگۇ بمهاجەت ئىگەمسەن ئۇلۇغ،
كەچۈرگىن ئۆزۈڭ سەن بۇ موهتاج قۇلۇغ[254].

6509 گۇناهىم تولا، يول ئازغان بەندىمەن،
گۇناهىم كەچۈرگىن، بىرلا ئىگەمسەن.

6510 ئىگەمسەن، قۇلۇڭمەن، قۇل ئاتى قۇل ئۇلۇغ،
ئىگەمسەن رەھىملىك، ماڭا ئىگە بول.

6511 قۇلۇڭمەن، ئىگەمسەن ماڭا، ئەي غەپۇر[255]،
مېنى ئەپۇ ئەت سەن گۇناهىم كەچۈر.

6512 كەچۈرگىن يەنە هەممە مۆمىنلىنى،
شەرقتىن غەربكە قەدەر هەممىنى.

6513 گۇستاخمەن، گۇستاختىن گۇستاخلىق كېلۈر،
رەھىملىك ئېرۈرسەن، گۇناهىم كەچۈر.

6514 ئىپاردىن ئىپارنىڭ هىدى تارىلۇر،
پەلىددىن[256] ئېرىغسىز پۇراق چېچىلۇر.

6515 ئۇمىدىم سەنلا سەن، ماڭا سەن ئۇمىد،
ئۇمىد ئۆزمىگەيمەن، سەندىن ئەي ئۇمىد.

6516 گۇناهكار قۇلۇڭمەن، قىلغىنىم جاپا،
ۋاپالىق ئىگەمسەن، ماڭا قىل ۋاپا.

6517 جاپادىن جاپالار كېلۇر، ئەي ئىزىم،
ۋاپادا ۋاپادىن بۆلەك بىلمىدىم.

6518 كەچۈر سەن ئۆزۈڭ بارچە مۆمىنلىنى،
ئۇلار ھۆرمىتىچۈن ئەپۇ قىل مېنى.

6519 تۇمەنمىڭ سالمىم، يەتكۈز ئەلچىگە،
ئۇ شول ياخشى رەھبەر دۇرۇس يولچىغا.

6520 ئۇنىڭ تۆت يارىغا مېنىڭدىن سالام،
يەتكۈزگىن، ئىلاھا، تۇتاش ۋە داۋام.

E

ئىلاۋىلەر

I

يىگىتلىككە قىچىنىپ، قېرىلىق ھەققىدە ئېيتقانلىرى

6521 ئۆتۈرچى بۇلۇتتەك، يىگىتلىكنى ئىدتىم[257].
بوران - يەل ئۆتەردەك ھاياتنى تۈگەتتىم.

6522 ئىسىت ھەي يىگىتلىك، ئىسىت ھەي يىگىتلىك،
تۈتۈش بىلمىدىم مەن سېنى تېز قاچىتتىم[258].

6523 يەنە كەلگىن ئەمدى يىگىتلىك ماڭا سەن،
تۈتاي ئالمىغىمدا، ئاغى - چۈز تۆشەتتىم.

6524 ئىسىت، بۇ يىگىتلىك قېنى، نەگە كەتتى؟
تىلەپ تاپمىدىم مەن، شۇنچە تىلەيتتىم.

6525 ھايات تاتلىقى ئۇ شېرىن جان سۆيۈنچى،
يىگىتلىكتەك ئەزگۈ يوق ئەركەن، ئايىتتىم[259].

6526 كىچىكلىك لەززىتىن، يىگىتلىك ھۇزۇرىن
يىتتۈردۈم، مەن ئەمدى تۈتالماي كۆرەتتىم[260].

6527 قېرىلىقتا ئەيب يوق ئىدى توغرا ئۆتسەم،
ئىسىتكىم، ئۆمۈرنى ئەجەب زايە ئەتتىم.

6528 دەرىغ! ئېچىنۇرمەن ساڭا ئەي يىگىتلىك،
جىمى ئۇزلۇقۇمنى يوقاتتىڭ، يوقاتتىم.

6529 قىزىل ئەردى مەڭزىم تامام ئەرغىۋاندەك،
بۇگۈن ئاڭا زەپەر ئۇرۇقىن سۇرتتۇم.

6530 ئىپارەك قارا باشقا مەن كافۇر پۇركىدىم،
تولۇندەك تولۇق يۈزنى نەگە ئۆتتىم.

6531 يورۇق يازدەك ئەردىم تۇمەن رەڭ چېچەكلىك،
خازان بولدىمىكىن، ھەممىنى قۇرۇتتۇم.

6532 قېيىندەك بويۇم ئەردى، ئوقتەك دۇرۇس ـ تۈز،
بولۇپ ئەگرى يادەك ئېگىلدىم، ئېڭىشتىم.

6533 ئىسىت، زايە قىلدىم تىرىكلىك ئاۋۇنچىن،
پۇشايماندا قان ياشنى كۆزدىن ئېقىتتىم.

6534 كىچىكلىك كەچۈردۇم، يىگىتلىك يىتتۈردۇم،
كۈنۈمنى قارايتتىم، ئۆزۈمنى چۆكۈتتىم.

6535 يېمەك ـ ئىچمەك ئولسا، يېدىم، ئىچتىم ئۈيدەك،
ھەۋەس قوغلىشىپ مەن تۇمەن چاڭ توزۇتتۇم.

6536 نەچە قۇشقا، ئوۋغا ئاۋۇندۇم، سۆيۈندۇم،
ئۇچار قۇشتەك ئاتلارنى دۆڭدە يۈگۈرتتىم.

6537 ئاداش، قولدىشىمغا شېرىن جاندەك ئەردىم،
گەر ئولسا رەقىبىم توسۇندەك ئۇرکۈتتۇم.

6538 كايىپ تىللىدىم، مەن نەچەلەپ كىشىنى،
گۇناھسىزغا قول ھەم تىلىمنى ئۈزارتتىم.

6539 كېرىلدىم شۇنچە مەن ياۋنى يەڭگەن ئەردەك،
بولۇپ مەغرۇر ئۆزنى قىيادەك غادايتتىم.

6540 ئىچىپ مەست ياتقان ئەردەك، ئويغانغىنىمدا،
سېزىپ ئازغىنىمنى، خۇدادىن ئۇياتتىم.

6541 خۇدا تائىتى قالدى، كىشى خىزمىتىچۇن،
كېزىپ مەن جاھاننى، يولدىن ئېزىقتىم.

6542 ھەۋەس ـ ئارزۇ قوغلاپ يۈگۈردۈم نەچە مەن،
قۇترىغان بۆرىدەك جاھاننى ئىگىراتتىم.

6543 كىشىنى تۇتۇپ مەن، كۈچەپ پۇلىن ئالدىم،
بېرىپ ئازار بېرىگە، بېرىنى رەنجىتتىم.

6544 ماڭا تەگرى ئېيتسا نېچۈك قىلدىڭ ئانداغ،
بولۇر نە جاۋابىم، ناھايەت ئۇياتتىم.

6545 قايۇ تەلۋە خۇلقى بولۇر مۇندىن ئارتۇق،
بولۇپ گول ئۆتەر كۈنگە، ئۆمرۈم تۈگەتتىم.

6546 سۆيۈنچ كەتتى، بۇ مېھنەتمۇ كەتسە ئەردى،
بىكار كەتتى كۈن، ئاي، ئۆگۈنچكە بېسىقتىم.

6547 قىلاي پەرەزكى، كىسرا[261] يا قەيسەرچە[262] بولدۇم،
يا شەددادۇ ـ ئادتەك بېھىشمۇ ياساتتىم؛

6548 ئىسكەندەردەك ئالدىم جاھاننى پۈتۈنلەي،
نوھ ئۆمرىنى پۈتۈن ياشىدىم، ياشاتتىم؛

6549 چېقىندەك قىلىچلىق ھەيدەر[263] ئەرسەم ئۆزۈم،
يا رۈستەمدەك جاھانغا داڭقىم تاراتتىم؛

6550 بولۇپ ياكى ئەيسا ئۇچۇپ كۆككە چىقتىم،
يا نوشىرۋاندەك قانۇن ئادىل يۈرگۈزتتۈم؛

6551 يا خەزنەم تولۇق بولدى قارۇن مېلىدەك،
يا ئەسھابى رىستەك تۆمۈر شەھەر ياساتتىم؛

6552 نە پايدا بىردىن، كىردىم ئاخىر يەرگە،
جاھان قالدى، مەن ئىككى بۆز ئىلە كەتتىم.

6553 يالىڭاچ تۇغۇلدۇم، شۇ خىل يەرگە كىرگۈم،
نەچۈن دۇنياغا ئۆزۈنى مۇنچە ئىسىتتىم؟

6554 ئۆتەر دۇنيا ئۆتتى بوران سوققىنىدەك،
پانىي دۇنياغا ئۆزۈنى غاپىل باستىم[264].

6555 نە قىلدىم ياخشىلىق ھاياتقا پايدىلىق،
تىرىكلىكتە داننى نە يەرلەرگە ئەكتىم.

6556 نېمە تەرگەن ئولسام، ئۇنى ئورغۇم ئاخىر،
نېمە ئورغان ئولسام، ئۆزۈمگە تېتىتتىم.

6557 يىگىتلىك قاچۇردۇم، قېرىلىققا چۈشتۈم،
يەنە يانغىن ئەمدى، نە سۆزلەر تاراتتىم.

6558 ئۇزۇن تۇنده ياتماي، تېڭىن تەڭرىگە سەن،
ئويغان، يىغلا تىنماي، گۇناھقا بېسىقتىم.

6559 يىلان، قوڭغۇز ـ قۇرت يېمى بۇ بەدەننى،
بۇ نېمەت بىلەن نېچۈك شۇنچە سەمرىتتىم.

6560 ئەي مەست ۋۇجۇدۇم، ئويغان، يىغلا، سەن تىنما،
تېڭىن ھەققە، بولمىسا ئۆزۈنى يوقاتتىم.

6561 قېرىلىق قورۇپ تۈتتى، ياشلىق يوقالدى،
هايات تەمى كەتتى، بارار يول تۇزەتتىم.

6562 تولا كونا دۇنيا كۆپ ئالدىدى خەلقنى،
ئۇنىڭ قايسىسىن دەي، نېمانچە سۆيەتتىم.

6563 مېنى ئەيلە ئويغاق، ئەي رەببىم، ئىگەمسەن،
مېنى قوغلىما سەن، دىلىمنى ئېرىتتىم.

6564 گۇناھىم كەچۈرگۈچى بىرلا ئىگەمسەن،
كەچۈرگىن مېنى سەن، گۇناھىم ئۇنۇتتىم.

11

زامانىنىڭ بۇزۇقلۇقى ۋە دوستلارنىڭ جاپاسى توغرىسىدا

6565 قوپاي مەن، ماڭاي مەن، جاھاننى كېزەي مەن،
جاھاندا ۋاپالىق ئېرۇركسىم، تاپاي مەن.

6566 كىشى قىسلىقى بولدى، ئىستەي قەيەردىن؟
تىلەپ تاپقىلى بولسا ئىستەپ كۆرەي مەن.

6567 جىمى ئارزۇ تاپتىم، كىشى تاپمىدىم مەن،
بۇ ئارزۇنى تاپسام، يۇزىگە باقاي مەن.

6568 ۋاپا قەھەتى بولدى، جاھانغا تولۇپ جەبىر،
ۋاپا كىمدە باركىن، مەن ئازراق تىلەي مەن.

6569 ئەگەر تاپسام ئەردى ۋاپالىق سېخىي ئەر،
يۈدۈپ ئۇنى يەلكەمدە، كۆزگە سۈرەي مەن.

6570 ئەگەر تاپمىسام مەن ۋاپادار كىشىنى،
ياۋايى كېيىك بىرلە ئۆمۈر سۈرەي مەن.

6571 يېمەك ئوت كۆكى بولسا، يامغۇر سۇيى، بەس،
قىلىپ قۇمنى تۆشەك، تاغار تون كىيەي مەن.

6572 بولۇپ ياكى ۋەھشىي، ياياۋاندا يۈگرەپ،
كىشىدىن يىراقلاپ، جاھاندىن يىتەي مەن،

6573 بۇ ھەم بولمىسا گەر، بۇ دۇنيانى تاشلاپ،
ئېقىندەك ئاقاي مەن، شامالدەك ئۇچاي مەن.

6574 ئىگەم، مۇڭغا چۆمدۇم، ۋاپاسىزغا ئۇچراپ،
ۋاپالىق كىم ئولسا، شېرىن جان بېرەي مەن.

6575 كىشى ئاتى قالدى، يوقالدى كىشىلىك،
قايان كەتتى كىشىلىك، كەينىدىن باراي مەن.

6576 قىدىردىم، جاھاندا كۆيۈمچان كىشى يوق،
كۆيۈمسىزگە كۆڭلۈمنى قانداق ئۇلاي مەن.

6577 كۆزۈمدەك يېقىن كۆرسەم مەن كىمنى ئۆزگە،
شەيتاندەك ياۋ بولدى، ئۇنى نە قىلاي مەن.

6578 كىمى سۆيدۇم ئەرسەم، شېرىن جانچە تۇتتۇم،
جاپا كەلدى ئۇندىن، كىمنىمۇ سۆيەي مەن.

6579 كىشى كۆڭلى بىلمەككە گۇۋاھ ئىدى تىل،
كۆڭۈل، تىل ئالا بولدى، كىمگە پۇتەي مەن.

6580 بۇ كۈن مۇنداق كىمنى قىلاي ئۆزگە ھەمراھ،
پۈتۈپ كىمگە ياكى كىمنى دوست تۇتاي مەن.

6581 بېرەي كىمگە كۆڭۈل، مۇڭۇم كىمگە ئېيتاي،
مەن مۇڭلاندىم ئەمدى بىرئاز مۇڭ تۆكەي مەن.

6582 ئاداش ـ قولدىشىمدىن ئۈمىد تاپمىدىم مەن،
قاياش قىلىقى ياتتەك، نېچۈك تىل ئاچاي مەن.

6583 ئەگەر ئانت بىلەن بولسا، ئىشەنچ، ئەمىنلىك،
بۇ ئانتنى تۇنقۇچى كىم؟ ئۇنى ئەر ئاتاي مەن.

6584 تۇزۇ ـ نانىڭ ھەققىنى ساقلاۋچى بارمۇ؟
كۈموش، جەۋھەر، ئالتۇن بىلەن غەرق قىلاي مەن.

6585 قېنى، غەم ـ سۆيۈنچكە ھەمراھ قوشنا ـ قولۇملار،
بىرىپ بارلىقىمنى، مەن ئۆيدىن چىقاي مەن.

6586 ئاداش ـ قولدىشىمدىن كىمنىم بار ئىشەنچلىك،
ئۇنى مەن قىلىپ بەگ، ئۆزۈم قۇل بولاي مەن.

6587 كىشى تاپمىدىم مەن، مۇڭلاندىم يالغۇز،
سىزنىڭ كەتتىم غەمدە، سۆيۈنۈپ كۈلەي مەن.

6588 بۇزۇلدى نېچۈن خەلق، نىزامنى ئېتىپ تەرك،
نېچۈك بىر زامانغا قالدىم، قايان كېتەي مەن.

6589 يا تەلۈە يا ئەخمەق بولۇپ، ئايىندىم مەن،
نېمە سۆزلىدىم مەن، سەن ئېيتقىن، ئۇقاي مەن.

6590 يا سەۋدا كۈچىيىپ بۇزۇلغانمۇ مېڭەم،
كۆرۈندىمۇ كۆزگە شۇنداق، دورا ئىچەي مەن.

6591 ماڭا دۇچ كەلدىمۇ ياكى شۇنداق كىشىلەر،
ئۆزۈم ياكى تەتۈرمۇ، بۇندىن ياناي مەن.

6592 ۋاپادىن قويۇپ ئات ئۆتكۈچىلەر قېنى،
قېنى ئۇلار؟ ئەپسۇس، مەن بىر ماختاي مەن.

6593 ئۇلار قويغان قانۇن، يوسۇن قىلىقلارنى
بۇگۈن كاشكى كۆرسەم ئىدىم، خۇش بولاي مەن.

6594 يا بولمىسا تۈزسۇن يوسۇن، قىلىق، قانۇن،
ھېلىم تۆرگە ئۆتسۇن، جاھىلنى سۈرەي مەن.

6595 جىمى ياخشى كەتتى، يوسۇن ـ قانۇنمۇ ھەم،
رەزىل قالدى، ياخشىنى نەدىن تاپاي مەن.

6596 بويى بارنىڭ جىمىسى گەر بولسا ئىنسان،
پەرىشتە ئىدىمۇ ئۇلار، نە بىلەي مەن.

6597 ئۇلار كەتتى، قالدىم بۇلار بىرلە ئۆزۈم،
نېچۈكمۇ يۈرەي مەن، نە ئىشقا ياراي مەن.

6598 نېچە سۆزلىسەم مەن تۇگمەس يەنە سۆز،
قىلاي بەس، سۆزۈڭ بارمۇ، ئەمدى كېتەي.مەن.

6599 تاپالمىدىم مۇندا ئۆزگە ياخشىلىقنى،
شەھەر ـ يۇرتنى تاشلاپ، كىشىدىن قاچاي مەن.

6600 ئاتىم بىلىمسۇنلار، مېنى كۆرمىسۇنلەر،
تىلەپ تاپمىسۇنلار، سۆزۈمنى كېسەي مەن.

6601 چايانەك چاقۇرلار، چۈننەك شورارلار،
ئىتتەك قاۋارلار، قايىسىنى ئۇراي مەن.

6602 ئەلەم يەتتى ماڭا بۇ جاھىللار ئارا،
پۈشايماندا كۇن ـ تۇن نېچۈك يۈك يۈدەي مەن.

6603 ماڭا كەلمىسۇن ھەممە جەۋرۇ ـ جاپالار،
بۇ گۈستاخ، پەسلەردىن يىراقراق تۇراي مەن.

6604 ئىلاھا، نەسىپ قىل ئۇ سۆيۈملۈك رەسۇل،
ۋە تۆت يار دىدارىنى مەن بىر كۆرەي مەن.

III

كىشىلەر ئىچىدە بۇلۇڭ خاس ھاجىبنىڭ ئۆزىنگە نەسىھەتى

6605 بىلىم بىل، ئۆزۈڭ بول تۆردە ئولتۇرا،
بىلىمدۇر كىشىگە ئۇ مەھكەم تۇرا.

6606 بىلىمسىز يۇرەك، تىل نېمىگە يارار،
بىلىم بىرلە سۆزەك ئومۇمغا يارا.

6607 نېچە بىلگەن ئولساڭ، يەنە ھەم تىلە،
بىلىملىك يېتەر، كۆر، تىلەككە، سورا.

6608 بىلۈرمەن دېسەڭ، سەن بىلىمدىن يىراق،
بىلىمسىز سانالدىڭ بىلىملىك ئارا.

6609 بىلىم يىر دېگىزدۇر، ئۇچى يوق تۇۋى،
نېچىلىك سۇمۇرگەي سۇ سۇندۇك شورا.

6610 بۇ ئىلىمڭ بىلەن باش ئۆزۈڭگە يانۇر،
بۇ بىلىمەس ئۆزۈڭنى ئۆزۈڭدىن يىرا.

6611 بىلىم بىل، كىشى بول ئۆزۈڭنى چوڭايت،
يا ھايۋان ئاتالغىن كىشىدىن يىرا.

6612 بىلىملىك خىيالچان، ئېچىلمايۇ يۇرەر،
بىلىمسىز سۆيۈنچتىن كۈلەر قاتقارا.

6613 بىلىملىك غەم ئىچرە نېچۈكمۇ كۈلەر،
بىلىمسىز ـ سوغۇم[265] سەن، ئۇيناقلاپ يۇرە.

6614 بىلىملىك ــ كىشەنلىك، يۈرەلمەس ئازاد،
بىلىمسىز تىلەككە بېرىلگەن، قارا.

6615 كىشەنلەندىڭ ئالىم، بىلىمسىز ئازاد،
كىشەنلەنسە ئۇ گەر چىكمەت، سەن بۇرا.

6616 مانا قولنى سۈندۈم ئىلمىنى تىلەپ،
قېتىپ سۆزنى سۆزگە تىزىپمەن ئۇرا[266].

6617 بۇ تۈركىي سۆزنى كۆردۈم ياۋايى كېبىك،
ئۇنى ئاستا تۈتتۈم، ئۆگەتتىم ئارا.

6618 سىلاپ ئەركىلەتتىم، كۆڭۈل بەردى تېز،
ئېخى بەزى قورقۇپ، ئۈركۈپلا تۇرا.

6619 سۆز ئالدىم قولۇمغا چىققىنىچە مەن،
كېلىۋەردى خۇش ھەم ئىپارەك پۇرا.

6620 دۇرۇس سۆزلىدىم سۆز، ئاچچىق ھەم يىرىك،
دۇرۇس سۆز كۆتۈرگەن ئۇ ئاقىل، قارا.

6621 ئوقۇرچىغا ئارتۇق ئېغىر كەلمىسۇن،
ئۆزرەمنى مەن ئېيتتىم ئېچىپ ھەم يورا[267].

6622 دۇرۇس سۆزدىن ئۆزگە سۆزنى سۆز دېمە،
دۇرۇس ـ ئەگرى پەرقى ئېرۇر ئاق ـ قارا.

6623 يىل ئاتمىش ئىككى ئەردى تۆت يۈز بىلە[268]،
بۇ سۆز سۆزلىدىم مەن تۇتۇپ جان سۈرە[269].

6624 تولۇق ئون سەككىز ئايدا تۈگەتتىم بۇ سۆز،
پېشىپ سۆز تاللىدىم ھەم تىزدىم تېرە.

6625 ئېچىلغان چېچەكتەك ئىپار ھىد پۇرار،
تىزىپ سۆندۈم بۇنى تاماملاپ، پۇرا.

6626 نېچە سۆزلىسەكىم، تۈگەرمىدى سۆز،
ئاقار توختىماستىن بۇلاقلار ئارا.

6627 يۈسۈپ، سەن يارىملىق، دۈرۈس سۆزنى ئېيىت،
يارامسىزنى يوشۇر، زەرەرلىك، قارا.

6628 تولا سۆزلىمەك سۆز، سۈيى كەتمىسۇن،
تولا سۆزدىن ئىنسان زېرىكمەي بارا.

6629 جاھان بىۋاپادۇر، خۇلقى ئىشەنچسىز،
ئەي ئاقىل، ئۇنىڭدىن يىراق تۇر، يىرا.

6630 سەن ئەمدى يېپىشتىمىڭ بۇ دۇنياغا چىڭ،
تىرىش، ئۇندىن ئۆزگىن كۆڭۈلنى، بۇرا.

6631 ئىشەنمە جاھانغا، ئىشەنمە ئارتۇق،
خۇداغا سىغىنغىن قاتتىق يالۋۇرا.

6632 ۋاپاسىز جاھان كۆپ خەقنى تاشلىدى،
ھەق يولدىن ئاداشتى نى ئەرلەر، قارا.

6633 راسلاندى ساڭا ھەم بېزىنىپ، كۈلۈپ،
ئاگاھ بول، سۆيمە بەك كۈلۈپ ـ قاتقارا.

6634 نېچە دۇنيا يىغقان جاھان بەگلىرىن
ئۆلۈم تۇتتى، كەتتى، كۆزى تەلمۈرە.

6635 يىگىتلىك زايە بولدى، ئىسمت ھەي ... كۇنۇم،
تۈگەر بۇ تىرىكلىك، ئۆكۈن، قايغۇرا.

6636 نەچە مىڭ ياشىسا، ئاخىر ئۆلگۈلۈك،
نېچە يىغسا دۇنيا قالۇر ئارقارا[270].

6637 ساڭىلا سىغىندىم، خۇدا، سەن كۆزەت،
بۇ غەپلەت ئۇيقۇدىن مېنى ئودغۇرا[271].

6638 ئۇياتسىز قۇلۇڭمەن، گۇناھىم تولا،
رەھىملىك سېنىڭدىن كېلۇر بەلگۈرە.

6639 سېنىڭدىن قېچىپ، ساڭا قىلدىم گۇناھ،
سىغىندىم بۇگۈن مەن ساڭا يالۇۋرا.

6640 نېمىگە ئىشەندىڭ ئەي موھتاج ۋۇجۇد،
نېمىگە تايانىدىڭ، كۆزۈڭدە كۆرە.

6641 يولۇڭنى تۇزەتكىن، خۇي ـ پەيلىڭ تۇزەت،
بول ئىككى جاھاندا تۆردە ئولتۇرا.

6642 سۆيۈنچ بىرلە تولغان بۇ دۇنيا پۈتۈن،
بۇنى قوي، يەنە بىر جاھانغا قارا.

6643 تىلىڭنى، گېپىڭنى يىغ، كۆپ ئۇخلىما،
كۆزۈڭ يۇم، قۇلاق ئەت، بول راھەت تۇرا.

6644 جىمى مۆمىننى سەن كەچۈر، ئەي خۇدا،
تولا رەھمىتىڭدىن تولۇق تۇرغۇرا[272].

6645 يەتكۈزگىن رەسۇلغا تۇمەنمىڭ سالام،
ئۇنىڭ تۆت يارىغا يەنە ئەرتۇرە[273].

(تۈگىدى)

[1] ئەلىگ ــ (ق. ئۇ) ھۆكۈمدار، پادىشاھ، خان، خاقان مەنىلىرىدە.
[2] سازا ــ (ئە) لايىق، مۇناسىپ.
[3] زۇلجەلال ــ (ئە) ئاللانىڭ بىر سۈپىتى.
[4] روزى ــ (ئە) رىزىق.
[5] قامۇغ ــ (ق.ئۇ) ھەممە، پۈتۈن، بارچە.
[6] بەگ ــ (ق. ئۇ) ئەلنىڭ بېشى، خان، ھۆكۈمدار.
[7] ئەنسۇل مەمالىك ــ (ئە) سەلتەنەت سىردىشى.
[8] كونى ــ (ق.ئۇ) توغرا، دۇرۇس، ھەق.
[9] بايات ــ (ق. ئۇ) خۇدا.
[10] قۇز ئوردۇ ــ بالاساغۇن شەھىرىنىڭ بىر خىل ئاتىلىشى.
[11] خىلئەت ــ (ئە) بۇ يەردە «مۇكاپات» مەنىسىدە.
[12] يارلىقا ــ (ق. ئۇ) ئەپۇ قىل، كەچۈر.
[13] لىقا ــ (ئە) دىدار.
[14] ئىزىم ــ (ق. ئۇ) ئىگەم، تەڭرىم.
[15] پەنا ــ (ئە) يوقالماق، زاۋال تاپماق.
[16] ھەققۇلىيەقىن ــ (ئە) ئىنسانىڭ ئۆز ۋۇجۇدىدا ئىسپاتلانغان ھەقىقەت.
[17] تانۇق ــ (ق. ئۇ) گۇۋاھ، شاھىت.
[18] ئىسلام ئەقىدىسى بويىچە، خۇدانىڭ تۇرار جايى يوق، ئۇ ھەممە جايدا ھازىر، ھەممە جاي ئۇنىڭغا ئورۇن دېمەكچى.
[19] ئەقىل بىلەن ئويلىما، چۈنكى قانچە ئويلىساڭمۇ ماھىيىتىگە يېتەلمەيسەن، دېمەكچى.
[20] ساۋچى ــ (ق. ئۇ) ئەلچى، پەيغەمبەر. بۇ مىسرادىن مەقسەت مۇھەممەت پەيغەمبەر ھەممىدىن كېيىن كېلىپ، بارلىق پەيغەمبەرلەرگە تامغا بولدى، يەنى بىرەر ھۆججەتنىڭ ئاخىرىغا تامغا بېسىلغاندىن كېيىن خەت يېزىلمىغىنىدەك، ئۇنىڭدىن كېيىن پەيغەمبەر كەلمەيدۇ، دېمەكچى.
[21] پارۇق ــ (ئە) ھەق بىلەن ناھەقنى ئايرىشتا بەك ماھىر. ئادىل دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئۆمەرگە بېرىلگەن لەقەم ئىدى.
[22] پەيغەمبەرنىڭ شەرىئىتىنى خەلقتە چۈشەندۈردى، دېمەكچى.
[23] كۆك ــ (ق. ئۇ) نېگىز، ئاساس، ئۇل.
[24] تۆت تادۇ ــ (ق. ئۇ) ئوت، سۇ، ھاۋا، تۇپراقتىن ئىبارەت تۆت زات ياكى ماددا.

[25] كافۇر ـــ ( ) ئاق، خۇش پۇراق ۋە تەبىئىتى سوغۇق بىر خىل دورا.
[26] ئېسىن ـــ (ق. ئۇ) شامال.
[27] ئۆتمۈشتىكى مۇنەججىملەر ئاسمانىنى ئون ئىككى بۇرجقا بۆلگەن. بۇنىڭ ئەڭ بىچە ئاتىلىشى: ھەمەل، سەۋر، جەۋزا، ئەسەد، سۇنبۇل، سەرەتان، مىزان، ئەقرەب، قەۋس، جەدى، دەلۋە، ھوت؛ ئۇيغۇرچە ئاتىلىشى: قوزا، ئۆي، قوشكېزەك، يولۋاس، تىمساھ، بۇغداي بېشى، تارازا، چايان، ياچاق، ئوغلان، سوغا، بېلىق، دېمەك، بېلىق قىشىنىڭ ئاخىرقى ئېيى، قوزا باھارنىڭ باشلانغۇچ ئېيى. شائىر بۇ يەردە «قىش كېتىپ باھار كەلدى» دېگەن ئۇقۇمنى شائىرانە تىلدا «بېلىق قۇيرۇ-قىدىن قوزى بۇرنىغا» دەپ كىنايە سەنئىتى بىلەن ئىپادىلىگەن.
[28] پىيۇن ـــ (ق. ئۇ) توق قىزىل رەڭ.
[29] قىل ـــ (ق. ئۇ) بىر خىل قۇش، «قىل قۇيرۇق» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.
[30] كۆكىش ـــ (ق. ئۇ) بىر خىل قۇش.
[31] قاتقارا ـــ (ق. ئۇ) قاقاھلىماق.
[32] قارا قۇشقاچ ئۇچلۇق تۇمشۇغى بىلەن سايرىدى، دېمەكچى.
[33] سورى ئەبرى ـــ (ئە) داۋۇت پەيغەمبەرنىڭ مۇقام بىلەن ئوقۇغان زەبۇر سۈرىلىرى.
[34] ئاس ـــ (ق. ئۇ) سەۋسەر.
[35] مۇئىن ـــ (ئە) تۇۋرۇك، ھامىي، تايانچ.
[36] ئورك ـــ (ق. ئۇ) چۈلۈۋۇر.
[37] را ھىندى ـــ بىر خىل قۇشنىڭ نامى.
[38] قەيسەرىي ـــ بىر خىل قۇشنىڭ نامى.
[39] ئارمىغان ـــ (ق. ئۇ) ھەدىيە، سوۋغات.
[40] قىيامەتكىچە دېمەكچى. چۈنكى، قىيامەت بولغاندا يەر مىستەك قىپقىزىل بولۇپ گىياھ ئۇنمەسمىش.
[41] لوقمان يىلى ـــ لوقماندەك ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرسۇن، دېمەكچى.
[42] يەزەك ـــ (ق. ئۇ) خەۋەرچى؛ چارلىغۇچى.
[43] سەكەتتىر ـــ (ق. ئۇ) زۇھەل (ساتۇرن) يۇلتۇزى.
[44] ئوڭاي ـــ (ق. ئۇ) مۇشتىرى (يۇپىتېر) يۇلتۇزى.
[45] كۇرۇد ـــ (ق. ئۇ) مېررىخ (مارس) يۇلتۇزى.
[46] سەۋىت ـــ (ق. ئۇ) زۇھرا، چولپان (ۋېنېرا) يۇلتۇزى.
[47] ئارزۇ ـــ (ق. ئۇ) ئاتارۇت (مېركۇرى) يۇلتۇزى.
[48] يالچىق ـــ (ق. ئۇ) ئاي.
[49] ھەمەل، سەۋر، جەۋزا ـــ باھار بۇرچى؛ ئەسەد، سەرەتان، سۇنبۇل ـــ يار بۇرجى؛ قەۋس، مىزان، ئەقرەب ـــ كۇز بۇرجى؛ جەدى، دەلۋە، ھوت ـــ قىش بۇرجى.
[50] ئېلىگ ـــ (ق. ئۇ) قول.

[51] ياز — (ق. ئۇ) يەش (بۇيەق پېل).
[52] پاساھەت — (ئە) روشەنلىك، سەنئەتلىك.
[53] يالڭۇق ياكى يالاڭۇق — قەدىمكى ئۇيغۇرچىدا «ئادەم» دېمەكتۇر. بۇ سۆز «يېڭىل» (يېڭىلماق) سۆزىدىن ئېلىنغاچقا، ئادەم يېڭىلغاق، يەنى ئېڭىر، يېڭىلىپ تۇرىدىغان نەرسە، دېمەكچى.
[54] ئەزىز — (ئە) بۇ يەردە نادىر، يەنى ئاز تېپىلىدىغان دېگەن مەنىدە.
[55] ئىندى (ئىنمەك) — (ق. ئۇ) چۈشتى (چۈشمەك).
[56] ئەزگۈلۈك — (ق. ئۇ) ياخشىلىق.
[57] زاھاك — ئىرانلىق «پىشدادىيان» سۇلالىسىدىن زالىم شاھ ئىسمى.
[58] پەرىدۇن — ئىرانلىق «پىشادىيان» سۇلالىسىدىن ئادىل شاھ ئىسمى.
[59] تۇرا — (ق. ئۇ) قورغان، قەلئە. بۇ سۆز ھازىرمۇ قومۇل شېۋىسىدە «تۇر» شەكلىدە ئىشلىتىلىدۇ. مەسىلەن، «پالگان تۇر»، «تۆۋەن تۇر» دېگەنگە ئوخشاشلار.
[60] ئۇلۇغ — (ق. ئۇ) ئۇلۇش، نېسىۋە، ھەسسە.
[61] توڭا ئالپ ئەر — (ق. ئۇ) قەھرىمان ئەر ـ يىگىت.
[62] نوشىرۋان — (نوشىرۋان) مىلادىيە 6 ـ ئەسىردە ياشىغان ۋە ئادالەت بىلەن تونۇلغان ئىران شاھى.
[63] ئىسلام ئەقىدىسى بويىچە، كىچىك بالىلار يەتتە ياشقا تولمىغۇچە، ئۇلارنىڭ قىلمىشى پەرىشتىلەر تەرىپىدىن قەلەمگە ئېلىنماسمىش. بۇ مىسرا شۇنىڭدىن ئىشارەتتۇر.
[64] كىمىيا — (ئە) قەدىمكى كىشىلەر مادداىلارنى ئالاشتۇرۇپ مىسىنى ئالتۇنغا ئايلاندۇرۇش مۇمكىن دەپ ئويلىغان ۋە بۇ ساھەدىكى ئىلمىنى «كىمىيا» دەپ ئاتىغان.
[65] ئەش — (ق. ئۇ) يولداش، ھەمراھ.
[66] ياۋۇز — (ق. ئۇ) يامان، ۋەھشىي.
[67] قوغۇ — (ق. ئۇ) ئاق قۇ.
[68] ھەبىب — (ئە) سۆيۈملۈك، دوست. بۇ يەردە مۇھەممەت پەيغەمبەرنى دېمەكچى.
[69] بۇ پېئىل قەدىمكى ئۇيغۇرچىدا «سۇچۇل» (سۇچۇلماق)، يەنى سالماق، يەشمەك (كىيىم ـ كېچەكنى) مەنىسىدە بولۇپ، ھازىر قومۇل شېۋىسىدە «چۇچۇل» (چۇچۇلماق) شەكلىدە ساقلىنىپ قالغان.
[70] ئوڭاي — (ق. ئۇ) مۇلايىم، سىلىق، يۇمشاق.
[71] قۇت — (ق. ئۇ) بەخت ـ دۆلەت، سائادەت؛ مۇبارەك.
[72] ئېتىندى ئېتىك — (ق. ئۇ) بېرىشقا تەييارلاندى، دېمەكچى.
[73] ئېچىنىسۇن — بۇ يەردە خەير ـ ئېھسان قىلسۇن مەنىسىدە.
[74] مۇن — (ق. ئۇ) قۇسۇر، كەمچىلىك.
[75] ئەردەم — (ق. ئۇ) پەزىلەت.
[76] تۇزۇن — (ق. ئۇ) تۇزۇك، ياخشى، ئېسىل.

[77] قۇر — (ق. ئۇ) كەمەر، بەلباغ.
[78] قىز — (ق. ئۇ) ① قىس، كەم؛ ② قىز (قىز بالا).
[79] تاپۇغ — (ق. ئۇ) خىزمەت.
[80] شاشماق — ئالدىراڭغۇلۇق قىلماق.
[81] تاڭلىدىم — (ق. ئۇ) تاڭ قالدىم، ھەيران قالدىم.
[82] قوزى — (ق. ئۇ) ئامراق، سۆيۈملۈك دېگەن مەنىلەردە.
[83] باغ — بىرەر نەرسىنى باغلايدىغان باغ.
[84] قەدىمكى مۇنەججىملەر كىشىلەرنىڭ تەلىيىنى يۇلتۇزلارغا قاراپ ئايرىيتتى. ئۇلارنىڭ قارىشىچە، ئاي بەخت ـ سائادەت يۇلتۇزى قاتارىغا كىرەتتى. شائىر بۇ بەيىتتە ئەنە شۇ پىكىرنى ئىپتىماقچى.
[85] مۇنقەلىپ — (ئە) يۆتكىلىپ، ئايلىنىپ تۇرغۇچى، تۇراقسىز.
[86] ئۇراغۇن — ھىندىستاندىن چىقىدىغان بىر خىل ئاچچىق (زەھەرلىك) ئۆسۈملۈك.
[87] قۇرۇم — (ق. ئۇ) قورام تاش.
[88] ساپىت — (ئە) تۇرغۇن، قىمىرلىماس.
[89] كۇچۇن — (ق. ئۇ) كۇچىنىپ.
[90] ئىلى ئاتلىقى — ئىلى (ۋىلايىتى)دە ئات چىقارغان مەشھۇر شەخس، دېمەكچى.
[91] قۇتۇن – (ق. ئۇ) بەختلىك.
[92] ئاغى — (ق. ئۇ) ئالتۇن ۋە كۈمۈش قوشۇپ ئىشلەنگەن بىر خىل يىپەك رەخت؛ قىمەتلىك ماللار بىلەن تولغان خەزىنە.
[93] چۇز — (خەنزۇچە) جۇڭگودىن چىقىدىغان بىر خىل رەڭدار تاۋار.
[94] ئۆگ — (ق. ئۇ) ئەقىل، ئىدراك.
[95] ئاجۇن — (ق. ئۇ) دۇنيا، جاھان.
[96] ياي — (ق. ئۇ) ياز (پەسىل).
[97] تەرياك — (ئە) زەھەرنى قايتۇرۇش دورىسى.
[98] شەلىسە — (ئە) بىر خىل دورا، يەنى مۇمىيا.
[99] ماترىدۇس — (سانسكرىتچە) بىر تۇرلۇك دورا.
[100] باتىق — (ق. ئۇ) چوڭقۇرلۇق، ئوي يەر.
[101] تاتىق — (ق. ئۇ) تاتلىق، لەززەت.
[102] پىدا — (ئە) بۇ يەردە «فىدىيە»، يەنى بەدەل مەنىسىدە.
[103] يۇرۇگلۇك — يۇرۇپ تۇرغان، مېڭىپ تۇرغان.
[104] ئوت ـ ئەم — (ق. ئۇ) دورا ـ داۋا.
[105] ياۋا — بۇ يەردە بەڭباش مەنىسىدە.
[106] ئىز — (ئە) ئىززەت.

[107] مۇن ــ (ق. ئۇ) بۇ يەردە دەسمايە مەنىسىدە.
[108] يارىن ــ (ق. ئۇ) تاڭلا، ئاخىرەت.
[109] تەڭ ــ (ق. ئۇ) نەرسە، مال ـ مۇلۇك.
[110] قوتۇم ــ (ق. ئۇ) ئەسلىدە يۇرت ياكى قونالغۇ مەنىسىدە، بۇ يەردە شائىر «مەخلۇقات» مەنىسىدە ئىشلەتكەن.
[111] تۇشۇن ــ (ق. ئۇ) قونالغۇ، چۇشكۇن، ئۆتەڭ.
[112] ساقىن ــ (ق. ئۇ) ساقلانماق، هوشيار بولماق.
[113] ئۆكۈش ــ (ق. ئۇ) تولا، كۆپ، جىق.
[114] ئالۇۇن ــ (قومۇل شىۋىسى) سەراپ، ۋىلۇل، ئېزىتقۇ.
[115] ئوكسۈز ــ (ق. ئۇ) باشپاناهسىز.
[116] تۇرۇق ــ (ق. ئۇ) ئورۇن، تۇرار جاي.
[117] تۇلۇم ــ (ق. ئۇ) قورال ـ ياراق.
[118] تىتىك ــ بۇ يەردە ئالىم مەنىسىدە.
[119] ئاسىغ ــ (ق. ئۇ) پايدا، مەنپەئەت.
[120] مۇمتاز ــ (ق. ئۇ) تاللانغان، خىل.
[121] ئۇنى ــ ئۆگدۈلمىشنى، دېمەكچى.
[122] ياغما ــ تۇركىي قەبىلىلەرنىڭ بىرى.
[123] يۇلۇغ ــ (ق. ئۇ) پىدا.
[124] تۇغى ــ تۇمان، توزان.
[125] ئاتا ــ (ئە) بېرىلگەن، ئېھسان قىلىنغان.
[126] ئەر بۇزى ــ (ق. ئۇ) ئەرلەرنىڭ ئەرەنى، جەسۇرى؛ سېرىيە يىلپىزى.
[127] ساۋاب ــ (ئە) بۇ يەردە توغرا، دەل دېگەن مەنىدە.
[128] «ل» ھەرپى ئۆزەبچىدە «لام» دەپ ئوقۇلىدۇ. شائىر بۇ يەردە كونا ئىملا قائىدىسى بويىچە «بىلىك» سۆزىنىڭ «بلك» شەكلىدە «بەگ» سۆزىنىڭ «بك» شەكلىدە يېزىلىشىنى نەزەردە تۇتۇپ، «بلك» سۆزىدىن «ل» كەتسە، «بك» قالىدۇ، يەنى بەگ ئېتى بىلىم بىلەن باغلىنىدۇر، بەگلەر بىلىملىك بولۇشى لازىم، دېمەكچى.
[129] ئۆتۈكەن ــ كۆك تۇركىلەرنىڭ ئورخۇن ۋادىسىدىكى مۇقەددەس ئانا ۋەتىنى.
[130] شائىر بۇ ئىككى بېيىتتە شېئىرىيەتتىكى تۈيۇق سەنئىتىدىن ئۇستىلىق بىلەن پايدىلانغان. چۈنكى، قەدىمكى ئۇيغۇرچىدا «ئۆگ» سۆزى بىرىنچى، ئەقىل ـ ئىدراك؛ ئىككىنچى، ماختاش ـ مەدھىيەلەش؛ ئوچىنچى، چوڭ دېگەن مەنىلەردە ئىشلىتىلەتتى.
[131] ئۆگە ــ (ق. ئۇ) ئاقىل؛ مۇشاۋىر.
[132] گەنج ــ (پ) خەزىنە، بايلىق.
[133] بودۇن ــ (ق. ئۇ) خەلق.

[134] يازۇق — (ق. ئۇ) گۈناھ.

[135] ئىسلام دىنى ئېتىقادى بويىچە، خۇدا ئالەمنى يارىتىشتىن ئىلگىرى بىر تاختا بىلەن قەلەمنى يارىتىپ، ھەممە ئىشنى ھېسابلاپ، ھېلىقى قەلەم بىلەن تاختىغا يازغان ۋە داۋاملىق يېزىدۇ. بۇ تاختا لەۋھى مەھفۇز (ساقلىغۇچى تاختا) دېيىلىدۇ. شائىر بۇ بەيىتتە شۇنى دېمەكچى.

[136] قونۇق (قوناق) — (ق. ئۇ) قونۇرچى، مېھمان.

[137] تۇتغاق — (ق. ئۇ) دۈشمەننىڭ ئالدىنقى قىسمى.

[138] يۈرتۇغ — (ق. ئۇ) مۇھاپىزەتچى قىسىم.

[139] تىل — خەۋەر؛ ئەسىر مەنىسىدە.

[140] قۇچاق — (ق. ئۇ) ئىچى بوش، كاۋاك.

[141] نەك — (ق. ئۇ) نەرسە.

[142] چەۋگەن — (ق. ئۇ) ئاتلىق ئويىنىلىدىغان توپ ئويۇنى.

[143] نۇجۇم — (ئە) يۇلتۇز توغرىسىدىكى ئىلىم.

[144] كۆك ئايۇق — تۈركىمەن چوڭلىرىغا بېرىلگەن ئۇنۋان.

[145] ئېتىك — (ق. ئۇ) قىلىشقا تېگىشلىك ئىش.

[146] ھەندىسە — (ئە) گېئومېتىرىيە.

[147] تادۇ — (ق. ئۇ) بۇ يەردە تەبىئەت، مىجەز، زات مەنىسىدە.

[148] ئىدىشچى — (ق. ئۇ) ئىچىملىك پىشى، يەنى ئىچىملىك ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى، شارابدار.

[149] ئۆگۈز — (ق. ئۇ) دەريا.

[150] ئۆگۈپ — (ق. ئۇ) ماختاپ.

[151] پانىي — (ئە) ئۆتۈپ كېتىدىغان دۇنيا، دېمەكچى.

[152] دۇنيا ئىشلىرىدىن كۆڭلىنى ئۈزدى، دېمەكچى.

[153] ئاغى — (ق. ئۇ) سېخىي، مەرد.

[154] ئوتى — (ق. ئۇ) دورىسى.

[155] كەنت — (ق. ئۇ) شەھەر، يۇرت.

[156] ماجاز — مېتافورا، سۆزنىڭ كۆچمە مەنىدە ئىشلىتىلىشى. بۇ يەردە «ئەسلىي ئۆزى ئەمەس» دېمەكچى.

[157] قارا زەڭگى — ھەبەشلەرنىڭ يۇزىدەك قارا ئاسمان، دېمەكچى.

[158] ئۇستەم — (ق. ئۇ) ئالتۇن ـ كۈمۈشتىن ئىشلەنگەن ئېگەر ـ جابدۇق.

[159] چىگىل — تۈركىي قەبىلىلەرنىڭ بىرى.

[160] ئادەمئاتىنى دېمەكچى.

[161] ئابدال — (ئە) تەرىقەت ئەھلى، دەرۋىش.

[162] ئاغ — (ق. ئۇ) تور.

[163] دېڭىز ياڭى تۇزلۇق كۆل سۇلىرىدەك دېمەكچى.
[164] تۇزۇم ــ (ق. ئۇ) ئېسىل تەبىئەتلىكسىم.
[165] كۆچۈتچى ــ (ق. ئۇ) كۆچەتۇرگۈچى، كۆچۈرۈپ ماڭغۇچى.
[166] سىتا ــ (ق. ئۇ) بۇ يەردە نۇر نەيزىسى مەنىسىدە ئىشلىتىلگەن. شائىر كۈنىنىڭ ئۆزىنى قالقانغا، ئۇنىڭ چېچىلىپ چىققان نۇرىنى نەيزىگە ئوخشىتىدۇ.
[167] ئەردەنى ــ (سانسكرىتچە) ئونچە، گۆھەر.
[168] ئىنانچ بەگ ــ (ق. ئۇ) مەنسەپ نامى.
[169] چاغرى بەگ ــ (ق. ئۇ) مەنسەپ نامى.
[170] تېگىن بەگ ــ (ق. ئۇ) مەنسەپ نامى.
[171] چاۋلى بەگ ــ (ق. ئۇ) مەنسەپ نامى.
[172] يابغۇ ــ (ق. ئۇ) خەلق ئىچىدىن چىقىپ، خاقاندىن ئىككى دەرىجە تۆۋەن تۇرىدىغانلار ـ غا ېىرىلىدىغان ئۇنۋان.
[173] يۇغرۇش ــ (ق. ئۇ) مەنسەپ نامى.
[174] خەيل ــ (ئە) بىر توپ لەشكەر.
[175] ئون ئوتاغ ــ (ق. ئۇ) ئون چادىر باشلىقلىقى.
[176] سىغۇرچۇق ــ بىر خىل قۇش نامى.
[177] قاق ــ غازىنىڭ بىر خىلى.
[178] يۇغاق ــ غازىنىڭ بىر خىلى.
[179] قىيا ياڭقۇسى ــ (ق. ئۇ) ئاۋازىنىڭ تاغقا ئۇرۇلۇشىدىن چىقىدىغان ئەكس سادا.
[180] ئىسلام شەرىئىتىدە بىراۋنىڭ غەيۋىتىنى قىلىش ئۇنىڭ گۆشىنى يېيىش بىلەن تەڭ دېيىلىدۇ. شائىر بۇ يەردە كىشىنىڭ غەيۋىتىنى قىلما، دېمەكچى.
[181] تەزئىق ــ (ئە) ئىككى قاتلاش، قاتلىما.
[182] تەنسىق ــ (ئە) كېمەيتىش، ئېلىش.
[183] جەزىر ــ (ئە) يىلتىز تېپىش.
[184] جەمئى تەفرىق ــ (ئە) قوشۇش ـ ئايرىش.
[185] مىساھەت ــ (ئە) يەر مەيدانى.
[186] ئوقلىدىس ــ قەدىمكى يۇنان ھېكمىلىرىدىن بىرى.
[187] تېگىن ــ (ق. ئۇ) شاھزادە.
[188] بۇ مىسرادىن مەقسەت، تىلمۇنى يىغ، دېمەكچى.
[189] قۇقا ـ بىر تۇرلۇك شاراب.
[190] بۆگۈ ــ (ق. ئۇ) دانا، ھېكىم.
[191] شەددانى دېمەكچى.
[192] نەمرۇتنى دېمەكچى.

[193] قىرغۇننى دېمەكچى.
[194] قارۇننى دېمەكچى.
[195] ئىسكەندەر زۇلقەرنەينىنى دېمەكچى.
[196] مۇسا پەيغەمبەرنى دېمەكچى.
[197] سۇلايمان پەيغەمبەرنى دېمەكچى.
[198] ئەيسا پەيغەمبەرنى دېمەكچى.
[199] مۇھەممەت پەيغەمبەرنى دېمەكچى.
[200] ئىلى ئەركىنى ــ ئىلى رايونىنىڭ چوڭى، يۇرت باشلىقى.
[201] ئوتۇن ــ (ق. ئۇ) گۇستاخ؛ ئەھمىيەتسىز.
[202] تۇزۇم ــ (ق. ئۇ) پاك قەلبلىك كىشىنىم.
[203] چايان ــ (ئەقرەب) يۇلتۇز نامى.
[204] بۆكە ياكى بۇگە ــ (ق. ئۇ) قەھرىمان، جەسۇر، باتۇر.
[205] شەر ــ (ئە) ياماناتلىق.
[206] سوغۇن ــ (ق. ئۇ) تاغ تېكىسى.
[207] ھەشەم ــ (ئە) سەلتەنەت داغدۇغىلىرى.
[208] ئۇنى ــ شۆھرىتى.
[209] يىراق ــ (ق. ئۇ) يىراقلاش (بۇيرۇق پېئىل).
[210] بۇ جايدا نەمرۇت ۋەقەسىگە ئىشارەت قىلىندۇ.
[211] تەرەپ ــ (ئە) خۇشاللىق، نەشئە، ھۇزۇر.
[212] مەئيۇپ ــ (ئە) قۇسۇرلۇق، ئەيىبلىك.
[213] قەسەپ ــ (ئە) ھىندىستان شايىسى.
[214] تۇزى رۇمىي ــ (ئە) رۇم (ۋىزانتىيە) كىمخابلىرى.
[215] كەۋەل تازى ــ (پ) يۇگۇرۇك ئەرەب ئېتى.
[216] بۇكتەل ــ (ق. ئۇ) بىر خىل چىرايلىق ئات.
[217] ئارغۇن ــ (ق. ئۇ) ياۋا ئات بىلەن نەسىللەنگەن ئارغىماق.
[218] تېتىر ــ (ق. ئۇ) ھىڭگاك، چىشى تۆگە.
[219] قوتۇز ــ (ق. ئۇ) قوتاز.
[220] ئۇيغۇر ــ (ق. ئۇ) كېيىكنىڭ بىر خىلى.
[221] قورداي، يۇغاق، توي، يۇگدىك، تودلىچ، قاق ــ (ق. ئۇ) قۇشلارنىڭ نامى.
[222] خۇلقى تۇرى ــ (ق. ئۇ) قىلىقى سوغۇق، تېتىقسىز.
[223] ئايار ــ (ئە) ئالتۇن ـ كۈمۈش پۇلنىڭ ساپلىقى.
[224] ئۆچۇن ــ ئۆچلۈك.
[225] قارىقۇش ــ مۇشتىرى (يۇپىتېر) يۇلتۇزىنى دېمەكچى.

[226] يىلدىرىق، ئايغىر، ئەرەتتىر (ق. ئۇ) ــ يۇلتۇز ناملىرى.
[227] ئىبرى ــ (ئە) سۈرە ئەبرى 33 ـ ئىزاھاتقا قاراڭ.
[228] سارت ــ بۇ يەردە سودىگەر مەنىسىدە.
[229] يانۇتلۇق كىشى ــ (ق. ئۇ) ياخشىلىققا ياخشىلىق ياندۇرغۇچى كىشى.
[230] تازى تاي ــ ئەسىللىك ئەرەب ئېتى.
[231] ئۇن چوغى ــ (ق. ئۇ) غوۋغا قىلماق.
[232] تاڭۇق ــ (ق. ئۇ) زۇلۇم، ئېزىش ـ ئېزىلىش.
[233] بۇلغانۇق ــ (ق. ئۇ) قالايمىقانچىلىق، ئىسيان، توپىلاڭ.
[234] كۆركۈم ئۆگۈت ــ ئۇۋۇتىلغان (كۆكۈم ـ تالقان قىلىنغان) نەرسىلەر.
[235] ئەتچى ــ (ق. ئۇ) مال سويغۇچى ياكى گۆش ساتقۇچى، قاسساپ، بۇ يەردە «ئەزرائىل» دېمەكچى.
[236] ئوتۇن ــ (ق. ئۇ) جاھىل، گۇستاخ، پەس، رەزىل.
[237] يۇلۇغ ــ (ق. ئۇ) فىديە، يەنى دىنىي ئېتىقاد بويىچە، گۇناھلارنىڭ كەففارىتى ئۈچۈن بىرەر نەرسىنى قۇربان قىلماق.
[238] بەكى ــ (ق. ئۇ) مۇستەھكەم، ساغلام، بەك، پۇختا (كىشى).
[239] يۇل ــ (ق. ئۇ) بۇلاق.
[240] قارىقۇش ــ مۇشتىرى (يۇپىتېر) يۇلتۇزىدىن كىنايە.
[241] يەتىگەن ــ چوڭ ئېيىق ياكى يەتتە قاراقچى يۇلتۇزى.
[242] يىلدىرىق ــ چوڭ پىسا يۇلتۇزى.
[243] ئايغىر ــ سىرئىوس يۇلتۇزى.
[244] ئېرەنتىر ــ مۇشتىرى يۇلتۇزى.
[245] ۋىردىن ــ (ئە) بەلگىلىك چاغلاردا ئوقۇلىدىغان بىر خىل دۇئا.
[246] ئامۇل ــ (ق. ئۇ) تەمكىن، ۋەزمىن، ئېغىر ـ بېسىق.
[247] يانۇت ــ (ق. ئۇ) جاۋاب.
[248] قۇمارۇ ــ (ق. ئۇ) ۋەسىيەت، نەسىھەت، مىراس، بۇ يەردە ئودىغۇرمىشىنىڭ خىزمەتچىسى مەنىسىدە.
[249] ئۆگكىدەك ــ (ق. ئۇ) ماختىغۇدەك.
[250] ساران ــ (ق. ئۇ) پىخسىق.
[251] ئەمرىمەرۇپ ــ (ئە) ياخشىلىققا بۇيرۇماق.
[252] تەڭرىلىك ــ خۇداگوي.
[253] قىلما ئۇچ ــ ئۇچىنچى بىر يولنى ئىزدەپ يۇرمە دېمەكچى.
[254] قۇلۇغ ــ (ق. ئۇ) قۇلنى، يەنى بەندىنى دېمەكچى.
[255] غەپۇر ــ (ئە) ئەپۇ قىلغۇچى.

[256] پەلەد ــ (پ) پاسكىنا نەرسە.
[257] ئىدتىم ــ (ق. ئۇ) ئۆتكۈزۈۋەتتىم.
[258] قاچىتتىم ــ (ق. ئۇ) قاچۇرۇۋەتتىم.
[259] ئايتتىم ــ (ق. ئۇ) سوربىدىم، سوراشتۇردۇم.
[260] كۆرەتتىم ــ (ق. ئۇ) قولدىن چىقىرىۋەتتىم.
[261] كىسرا ــ ئىران شاھلىرىنىڭ ئۇنۋانى.
[262] قەيسەر ــ رۇم شاھلىرىنىڭ ئۇنۋانى.
[263] ھەيدەر ــ ھەزرىتى ئېلىنىڭ لەقىمى.
[264] باستىتىم ــ (ق. ئۇ) باستۇردۇم.
[265] سوغۇن ــ تاغ ئۆچكىسى.
[266] ئۇرا ــ رەتلەپ.
[267] يورا ــ يورۇتۇپ، ئىزاھلاپ.
[268] ھىجرىيە تۆت يۈز ئاتمىش ئىككىنچى يىلى.
[269] جان سۇرە ــ (ق. ئۇ) جان بىلەن تىرىشىپ.
[270] ئارقارا ــ (ق. ئۇ) ئارقىدا.
[271] ئودغۇرا ــ (ق. ئۇ) ئويغىتىپ.
[272] تۇرغۇرا ــ (ق. ئۇ) بەھرىمەن قىلىپ.
[273] ئەرتۇرە ــ ئۇلاشتۇرۇپ.

《新疆文库》第一批出版文献目录

下列未注明文种的均为汉文文献，标注●者为已出版文献

甲部：新疆各民族经典力作

● 1 **福乐智慧**（汉文全译本） 优素甫·哈斯·哈吉甫著 郝关中等译 新疆人民出版社

● 2 **福乐智慧**（维吾尔文古语散文体今译本） 维吾尔文 优素甫·哈斯·哈吉甫著 新疆社会科学院民族文学研究所译 新疆人民出版社 2013.11

● 3 **福乐智慧**（维吾尔文古语诗体今译本） 维吾尔文 优素甫·哈斯·哈吉甫著 新疆社会科学院民族文学研究所译 新疆人民出版社 2013.11

4 **福乐智慧**（手抄本影印本） 回鹘文、阿拉伯文 优素甫·哈斯·哈吉甫著 新疆人民出版社

5 **突厥语大词典**（汉文全译本） 麻赫默德·喀什喝里著 校仲彝等译 新疆人民出版社

6–7 **突厥语大词典**（维吾尔文全译本） 维吾尔文 麻赫默德·喀什喝里著 新疆人民出版社

8 **突厥语大词典**（维吾尔文索引本） 维吾尔文 麻赫默德·喀什喝里著 新疆人民出版社

9 **突厥语大词典**（手抄本影印本） 阿拉伯文 麻赫默德·喀什喝里著 新疆人民出版社

10 **中国维吾尔十二木卡姆**（原始录音图书版） 维吾尔文 库尔班·巴拉提等整理 新疆青少年出版社

11 **中国维吾尔十二木卡姆**（原始录音CD版） 维吾尔文 新疆音像出版社整理 新疆音像出版社

● 12–13 **江格尔**（史诗歌手演唱原文记录本）（1）（2）（附光盘） 蒙古文 新疆民间文艺家协会搜集、整理 新疆人民出版社 新疆音像出版社 2013.11

● 14 **格斯尔**（史诗歌手演唱原文记录本） 蒙古文 新疆民间文艺家协会搜集、整理 新疆人民出版社 2013.11

● 15–18 **玛纳斯**（居素甫·玛玛依演唱原文记录本）（1）（2）（3）（4） 柯尔克孜文 新疆民间文艺家协会搜集、整理 新疆人民出版社

19–22 **玛纳斯**（史诗歌手演唱原文记录本）（1）（2）（3）（4） 柯尔克孜文 新疆民间文艺家协会搜集、整理 新疆人民出版社

乙部：新疆珍贵史籍和史料

1–2 **二十四史西域史料汇编** 陈世明等辑注 新疆大学出版社

● 3 **二十四史西域史料译注——《史记》《汉书》** 维吾尔文 新疆大学中亚文化研究所编译 新疆人民出版社 2013.11

● 4 **二十四史西域史料译注——《后汉书》《三国志》《晋书》《宋书》** 维吾尔文 新疆大学中亚文化研究所编译 新疆人民出版社 2013.11

● 5 **二十四史西域史料译注——《魏书》《北齐书》《周书》《隋书》《北史》** 维吾尔文 新疆大学中亚文化研究所编译 新疆人民出版社 2013.11

● 6 **二十四史西域史料译注——《新唐书》** 维吾尔文 新疆大学中亚文化研究所编译 新疆人民出版社 2013.11

7 **二十四史西域史料译注——《新五代史》《宋史》《辽史》《金史》《元史》《明史》** 维吾尔文 新疆大学中亚文化研究所编译 新疆人民出版社 2013.11

8 **山海经** 佚名 新疆人民出版社

穆天子传 佚名 新疆人民出版社

佛国记 晋·法显 新疆人民出版社

9 **大唐西域记** 唐·玄奘 新疆人民出版社

10 **宋云行记** 北魏·宋云 新疆美术摄影出版社

往五天竺国记 唐·慧超 新疆美术摄影出版社

悟空入竺记 唐·悟空 新疆美术摄影出版社

杜环经行记 唐·杜环 新疆美术摄影出版社

使于阗记 宋·高居诲 新疆美术摄影出版社

西州使程记 宋·王延德 新疆美术摄影出版社

西游录 元·耶律楚材 新疆美术摄影出版社

长春真人西游记 元·邱处机 新疆美术摄影出版社

西使记 元·刘郁 新疆美术摄影出版社

北使记 金·刘祁 新疆美术摄影出版社

西域番国志、西域行程记 明·陈诚 新疆美术摄影出版社

11–12 **西征纪略** 清·张寅 新疆人民出版社

异域录 清·图理琛 新疆人民出版社

从军杂记 清·方观承 新疆人民出版社

西北域记 清·谢济世 新疆人民出版社

昆仑河源考 清·万斯同 新疆人民出版社

西行日记 清·赵钧彤 新疆人民出版社

西征纪程 清·王大枢 新疆人民出版社

西行纪程 清·杨炳堃 新疆人民出版社

轮台杂记 清·史善长 新疆人民出版社

东归日记 清·方士淦 新疆人民出版社

红山碎叶 清·黄濬 新疆人民出版社

莎车行记 清·倭仁 新疆人民出版社

西行日记 清·冯竣光 新疆人民出版社

冰岭纪程 清·景廉 新疆人民出版社

西辕琐记 清·宋伯鲁 新疆人民出版社

辛卯侍行记 清·陶保廉 新疆人民出版社

河海昆仑录 清·裴景福 新疆人民出版社

昆仑旅行日记 清·温世霖 新疆人民出版社

辛亥抚新纪程附壬子归程记 清·袁大化 新疆人民出版社

新疆伊犁乱事本末 清·袁大化 新疆人民出版社

西陲今略(秦边纪略) 清·梁份 新疆人民出版社

塞北纪闻、塞北纪程 清·马思哈 新疆人民出版社

西征纪略 清·殷化行 新疆人民出版社

13–14 **三州辑略** 清·和宁 新疆青少年出版社

15 **乌鲁木齐事宜** 清·永保 新疆青少年出版社

塔尔巴哈台事宜 清·永保 新疆青少年出版社

伊犁事宜 清·永保 新疆青少年出版社

乌什事宜(孚化志略) 清·保恒、达绶 新疆青少年出版社

乌鲁木齐政略 清·索诺木策凌 新疆青少年出版社

喀什噶尔英吉沙尔事宜 清·永保 新疆青少年出版社

喀什噶尔略节事宜 清·珠克登 新疆青少年出版社

喀喇沙尔事宜 清·斐森布 新疆青少年出版社

新疆大记、新疆大记补编 清·阚凤楼、吴廷燮补 新疆青少年出版社

16 **中亚蒙兀儿史——拉失德史** 米尔咱·马黑麻·海达尔著 新疆人民出版社

17 **中亚蒙兀儿史——拉失德史** 维吾尔文 米尔咱·马黑麻·海达尔著 新疆人民出版社

18 **中国经营西域史** 曾问吾 新疆人民出版社

19–24 **新疆图志** 清·袁大化主修 王树枏主纂 新疆人民出版社

25 **那文毅公奏议** 清·那彦成 新疆人民出版社

刘襄勤公奏稿 清·刘锦棠 新疆人民出版社

陶勤肃公奏议遗稿 清·陶模 新疆人民出版社

伊犁将军马厂奏稿 清·马亮、广福 新疆人民

出版社

26 **西域图志**(校注本) 清·傅恒 主纂 新疆人民出版社

27 **新疆乡土志稿** 马大正等 整理 新疆人民出版社

● 28–31 **中国史书中有关哈萨克族族源史料选译** 哈萨克文 课题组 译 民族出版社

32 **汉文文献中有关柯尔克孜族历史材料选编** 柯尔克孜文 马克来克·曼别特等 新疆人民出版社

33–34 **西域同文志** 汉文、满文 清·傅恒 撰 新疆人民出版社 新疆美术摄影出版社

丙部:新疆历代各类人物文集、传记

1–7 **补过斋文牍** 杨增新 新疆人民出版社

丁部:综合性、专题性著述集

1 **西域文明史概论** (日)羽田亨著 耿世民译 新疆人民出版社

西域文化史 (日)羽田亨著 耿世民译 新疆人民出版社

西域之佛教 (日)羽溪了谛著 贺昌群译 新疆人民出版社

西域研究 (日)藤田丰八著 杨炼译 新疆人民出版社

张骞西征考 (日)桑原骘藏著 杨炼译 新疆人民出版社

2–5 **锡伯文古典文献**(1–4) 锡伯文 佟克力、佟玉泉编 新疆人民出版社

«شىنجاڭ مەدەنىيەت خەزىنىسى»نى تۈزۈپ نەشر قىلىش ھەيئىتى

قۇتادغۇ بىلىك

ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى نەزمىي يەشمىسى

ئاپتورى: يۈسۈپ خاس ھاجىپ
يەشمىسىنى ئىشلىگۈچىلەر: ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر ئەھمەد زىيائىي مەمتىمىن يۈسۈپ
مەسئۇل مۇھەررلىرى: ئابدۇراخمان ئەپەي مۇھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت
مەسئۇل كوررېكتورلىرى: ئادالەت مەخسۇت گۈلشەھەر نېغمەت
باش لايىھەلىگۈچىلەر: نىك چېڭچۇن لىيۇ كەنخەي
باسما نازارەتچىسى: جېك جۇڭ
مۇقاۋا خېتىنى يازغۇچى: مەمەت نەۋبەت

نەشر قىلغۇچى: «شىنجاڭ مەدەنىيەت خەزىنىسى»نى تۈزۈپ نەشر قىلىش ھەيئىتى
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 ـ نومۇر
پوچتا نومۇرى: 830001
تېلېفون: 0991 – 2827472
بەت ياسىغۇچى: ئەكبەر سالىھ
باسقۇچى: جۇڭخۇا سودا بىرلەشمە باسما (گۇاڭدوڭ) چەكلىك شىركىتى
نەشرى: 2013 ـ يىلى 11 ـ ئاي 1 ـ نەشرى، 1 ـ بېسىلىشى
فورماتى: 889 × 1194 1/16
باسما تاۋىقى: 48.625
خەت سانى: 1 مىليون 381 مىڭ
تىراژى: 1500 — 1
كىتاب نومۇرى: ISBN 978 – 7 – 228 – 16921-4
باھاسى: 195.00 يۈەن

«شىنجاڭ مەدەنىيەت خەزىنىسى» ھۆكۈمەت تور ئادرېسى: http://www.xjwenku.com